

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

**EYYÛBÎLERİN ZENGÎLERLE MÛNASEBETLERİ
(1131-1225)**

Şükrü ERDOĞAN

Danışman

Prof. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2023

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

Doktora Tezi

EYYÛBÎLERİN-ZENGÎLERLE MÛNASEBETLERİ
(1131-1225)

Şükrü ERDOĞAN
15936301

Danışman
Prof. Dr. Oktay BOZAN

Diyarbakır 2023

TAAHHÜTNAME
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum **“Eyyûbîlerin-Zengîlerle Münasebetleri”** adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

29/05/2023

Şükrü ERDOĞAN

İmza

ÖN SÖZ

Eyyûbîler, XII. yüzyılın son çeyreğinde tarih sahnesine çıkıp; XIII. yüzyılın ortalarına kadar Mısır, Bilâdüşşam, el-Cezîre ve Yemen’de hüküm süren Kürt Sünnî İslam devletidir. Eyyûbiler, atalara Necmeddin ve Şûrkîh’un Frenklerin Ortadoğu işgalini sonlandırmasını kendine görev adeden Zengî hükümdarı İmaduddin Zengî’yle Tikrit’te tanışmasıyla tarih sahnesine çıkma şansı yakaladı. Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Şîrkûh, İmaduddin’in bölgede Frenklere karşı yürüttüğü mücadeleyi benimseyerek onun yanında yer aldılar ve bu tercih, ileride hanedanları için kuracakları devletin temel taşı oldu. Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Şîrkûh, İmaduddin Zengî’nin hizmetine girerek çeşitli idari faaliyetleri üstlenipyanında önemlibir konuma gelmeyi başardılar. Nûreddin Zengî döneminde Mısır’ın alınmasıyla kendi aileleri için devlet kurma şansı doğdu. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır’da yeni bir yapılanmaya giderek Sünniliği kurumsallaştırdı ve böylece stratejik hedeflerinden birini gerçekleştirdi. Nûreddin Zengî 1174’te vefat edince, Selahaddin-i Eyyûbî, babasının adıyla anılandevleti kurarak bağımsızlığını ilan etti.

Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddin Zengî’nin ölümünü fırsat bilip Şam’ı Mısır’la birleştirerek egemenliğini Zengîlere kabul ettirdi. Selahaddin-i Eyyûbî’nin bu başarısı Abbasiler tarafından da onaylanıp; Mısır, Bilâdüşşam ve Yemen gibi yerlerde hükümler kabul edilerek Eyyûbilerin otoritesi söz konusu bölgelerde tescillendi. Selahaddin-i Eyyûbî, kendisine Zengîlerden miras kalan “Kudüs’ü Frenklerden kurtarma” idealinin, Bilâdüşşam ve el-Cezîre’de bulunan Zengîlerin kontrol altına alınmadan gerçekleşmeyeceğini biliyordu. Selahaddin-i Eyyûbî’nin amacı, Zengîleri ortadan kaldırmak değil, tam tersinestrategik hedefine doğru giderken onları da yanında görmektir. Selahaddin-i Eyyûbî, uzun uğraşlar sonucunda Zengîlerin kendisine itaatlarını sağladı. Böylece Frenklere karşı yürüttüğü birçok savaşta Zengîler de onun yanında yer aldı. Selahaddin-i Eyyûbî 1193’te ölünce Zengîler, kaybettikleri el-Cezîre topraklarını

geri almaya yeltense de Selahaddin-i Eyyûbî'den sonra bölgede iktidarı ele alan Eyyûbî melikleri, özellikle kardeşi Melik Adil ve oğlu Melik Eşref, Zengîlere bu fırsatı vermedi.

Ülkemizde Eyyûbî tarihiyle ilgili araştırmalar olsa da Eyyûbî-Zengî münasebetleriyle ilgili müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada Eyyûbî-Zengî arasında vukubulan siyasi, idari, askeri, diplomatik vb. ilişkiler ele alınarak bu alanda var olan boşluğun doldurulmasına katkı sunması ve bundan sonra yapılacak çalışmalara dâbir zemin oluşturması tasarlanmıştır.

Çalışmamızın ortaya çıkmasında emeği geçen Tez Danışmanım Prof. Dr. Oktay Bozan'a minnet ve şükranlarımı arz ederken, kıymetli mesailerini harcayarak çalışmamı okuyup, son halini almasında katkıları bulunan ve bazı kaynakların temin edilmesinde yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

ŞükrüERDOĞAN

Diyarbakır 2023

ÖZET

Sünni inanç çerçevesinde Eyyûbîleri ve Zengîleri yan yana getiren temel stratejik hedef; bölgede bulunan Frenklerin varlığını sonlandırmak, Fâtımîleri ortadan kaldırmak ve Bizanslıları İstanbul'dan atmaktı. İmaduddin Zengî, Frenklere karşı yürüttüğü mücadelede Türklerin yanı sıra Kürtlerden de yararlanmak istiyordu. İmaduddin; Hakkâri ve Humeydiyye başta olmak üzere Erbil çevresinde bulunan Kürt aşiretlerini de ordusuna katarak bu güçlerden alabildiğince istifade etmeyi başardı. İmaduddin, Necmeddin Eyyûb'un maiyetinde bulunan Kürt birliğini de yanına alarak bu işi tamamladı. Bu temel üzerine; Türkler, Kürtlerle iş birliğine giderek birçok başarının altına imza attı.

Araştırmamız giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında tezin konusu ve kapsamı, tezin sınırlıkları, tezin amacı, tezin önemi, tezin yöntemi, Zengî ve Eyyûbî hanedanları hakkında genel bilgiler aktarılmıştır. Birinci bölüm, Zengîler himayesinde Eyyûbîler, Eyyûbîlerin İmaduddin Zengî ve Oğlu Nûreddîn Zengî nezdinde üstlenmiş oldukları görevler, onlar adına katıldıkları askeri faaliyetler ve yürütmüş oldukları diplomatik çabalardan oluşmaktadır. İkinci bölüm, Selahaddin-i Eyyûbî döneminde, Nûreddîn Zengî ile Selahaddin-i Eyyûbî, Selahaddin-i Eyyûbî ile Melik Salih, Melik Salih'in ölümü sonrasında Eyyûbîlerle Zengîler arasında Kuzey Suriye ve el-Cezîre bölgeleri üzerinde iktidar mücadelesi ve Eyyûbîlerin mücadele sonucu Zengîleri kendine bağlamasıyla iki hanedanın birlikte Frenklere karşı yürütmüş oldukları savaş konusunu irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Selahaddin-i Eyyûbî sonrası Eyyûbî Zengî ilişkileri başlığı altında, Melik Adil ve oğlu Melik Eşref dönemleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbîler, Zengîler, Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî, Eseduddin Şîrkûh ve Necmeddin Eyyûb.

ABSTRACT

The main strategic goals that brought the Ayyubis and Zengis together within the scope of Sunni values were to end the presence of the Franks in the region, to eliminate the Fâtîmîs and to expel the Byzantines from Constantinople. Imaduddin Zengi wanted to make use of Kurds as well as Turks in his struggle against the Franks. Imaduddin managed to utilise these forces as much as possible by including Kurdish tribes such as Erbil, Hakkari and Humeydiye into his army. Imaduddin completed this mission by taking the Kurdish troops of Najmeddin Ayyubi's retinue with him. Upon this basis, the Turks cooperated with the Kurds and achieved many successes.

Our research has an introduction and three chapters. In the introduction part, we tried to give general information about the subject and scope of the thesis, the limitations of the thesis, and the aim of the thesis, the importance of the thesis, the method of the thesis, the Zengi and Ayyubi dynasties. The first chapter consists of the Ayyubis under the rule of the Zengis, the missions undertaken by the Ayyubis before Imaduddin Zengi and his son Nureddin Zengi, the military activities they participated in on their behalf and the diplomatic efforts they carried out. The second chapter deals with Nureddin Zengi and Salahaddin-i Ayyubi during the reign of Salahaddin-i Ayyubi, Salahaddin -i Ayyubi and Malik Salih, the power struggles between the Ayyubis and the Zengis over Damascus and Jazira after the death of Malik Salih, and the war that the two dynasties waged together against the Franks after the Ayyubis tied the Zengis to themselves as a result of the struggle. In the third chapter, under the title of Ayyubi-Zengi relations after Salahaddin-i Ayyubi, the periods of Malik Adil and his son Malik Ashraf are discussed.

Key Words: Ayyubis, Zengis, Nureddin Zengi, Salahaddin-i Ayyubi, Asaduddin Shirkuh and Najmeddin Ayyub.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
I-TEZİN KONUSU VE KAPSAMI.....	1
II-TEZİN SINIRLARI VE AMACI.....	1
III-TEZİN ÖNEMİ VE YÖNTEMİ.....	2
IV-KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	3
V-ZENGİLER	12
VI-EYYÛBÎLER	20
BİRİNCİ BÖLÜM	32
ZENGİLER HİMAYESİNDE EYYÛBÎ ZENGİ İLŞKİLERİ	32
1.1 İMADUDDİN ZENGİ DÖNEMİNDE EYYÛBÎLER	35
1.1.1 NecmeddinEyyûb'un Tikrit'te Zengî'yi Korumasıve Musul'a Yollaması	35
1.1.2 Necmeddin ve Şîrkûh'un Tikrit'ten Musul'daki Zengî'ye Sığınmaları	36
1.1.3 İmaduddin'in Necmeddin'i Baalbek Valiliğine Ataması	39
1.2 NUREDDİN ZENGÎ DÖNEMİNDE EYYÛBÎLER	41
1.2.1 Nûreddîn'inZengîlerinHalebKolunu Kurarken Şîrkûh'un Rolü	41
1.2.2 Şîrkûh'un Kudüs ve Antakya'daki Haçlılara Karşı Katıldığı Savaşlar	44

1.2.3 Şîrkûh'un Zengî Hanedanının Taht Kavgasında Nûreddîn'den Yana Tutum Alması.....	52
1.2.4 Eyyûbîlerin Nûreddîn Zengî Adına Yaptıkları Diplomatik Faaliyetler.....	57
1.2.4.1 Şîrkûh'un MusulElçisine Refakat Etmesi	58
1.2.4.2 Nûreddîn Zengî'nin Tell-Başîr İçin Necmeddin ve Şîrkûh'u Dımaşk Halkına Elçi Olarak Göndermesi	59
1.2.4.3 Nûreddîn Zengî'nin Dımaşk'ı Almak İçin Şîrkûh'u Görevlendirmesi	59
1.2.5 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'un Nüfuzunu Azaltmak İçin Dımaşk'ta İnşa Ettirdiği Dârü'l-Adl	64
1.2.6 Şîrkûh'un Ağabeyi Necmeddin Eyyûb İçin Arabulucu Olması	65
1.2.7 Eyyûbîlerin Nûreddîn Zengî'nin Yanında İdari Görevlerde Bulunması.....	66
1.2.7.1 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'a Danışması.....	67
1.2.7.2 Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi Dımaşk Şahneliğine ve Divan Görevine Ataması	68
1.2.7.3 Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi Yakın Korumalığına Getirmesi	69
1.2.8 Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi Humus ve Musul'a Gönderme İddiası	70
1.2.9 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'u Mısır Seferlerine Göndermesi	73
1.2.9.1 Şîrkûh'un Birinci Mısır Seferi (1164)	75
1.2.9.2 Şîrkûh'un İkinci Mısır Seferi (1167).....	90
1.2.9.3 Şîrkûh'un Üçüncü Mısır Seferi (1169).....	105

İKİNCİ BÖLÜM 128

SELAHADDİN DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ.... 128

2.1 SELAHADDİN VE NUREDDİN'İN İLİŞKİLERİ 128

2.1.1 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Vezareti ve Yaşanan Sıkıntılar	128
2.1.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Kardeşlerini Mısır'a gönderme Talebi	133
2.1.3 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'yi Dimyat Yardımına Çağırması	134

2.1.4 Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a Gitmesi	136
2.1.5 Nûreddîn Zengî'nin Hutbe İçin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Baskı Yapması.....	138
2.1.6 Selahaddin-i Eyyûbî ve Nûreddîn Zengî'nin Aralarının Açılması 141	
2.1.7 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'ye Hediyeler ve Müsadere Malları Göndermesi.....	150
2.1.8 Nûreddîn Zengî'nin Teftiş Heyetini Mısır'a Göndermesi.....	152
2.1.9 Nûreddîn Zengî'nin Mısır'ı Selahaddin-i Eyyûbî'den Alma Niyeti 153	
2.1.10 Nûreddîn Zengî'nin Yemen'i Almak İçin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Talimat Vermesi.....	154
2.2 SELAHADDİN VE MELİK SALİH İLİŞKİLERİ.....	156
2.2.1 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'e İtaatini ve Taziye mesajını Bildirmesi	156
2.2.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a Dönmesi	158
2.2.3 Dımaşk'ta Bir Mültecinin Feryadı.....	170
2.2.4 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'e Serzenişte Bulunması	170
2.2.5 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'in Atabeyi Olduğu İddiası	171
2.2.6 Kutbeddin Yenal'ın Selahaddin-i Eyyûbî'ye Tehdid Mektubu Götürmesi	172
2.2.7 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Suriye Kentlerini Alması.....	173
2.2.7.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin I. Haleb Kuşatması	177
2.2.8 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb Musul İttifakıyla Kurun'u-Hama Savaşı (1175).....	181
2.2.9 Musulluların Anlaşmaya Tepkisi	188
2.2.10 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Barin'i Alması	189
2.2.11 Tell-Sultan Savaşı (1176)	190
2.2.12 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Buzaa Menbic ve Azâz'ı Alması.....	197
2.2.13 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb'i Kuşatması	201

2.2.14 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Azâz'ı Nûreddîn Zengî'nin Kızına Hibe Etmesi	205
2.2.15 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Misyaf Kalesini Ablukaya Alması	206
2.2.16 Selahaddin-i Eyyûbî'nin İsmet Hatunla Evlenmesi	207
2.2.17 Bağlılık Heyetlerinin Mısır'a Gitmesi	208
2.2.18 İbnü'l-Mükaddem'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye İsyan Etmesi	209
2.2.19 Musul Yönetiminin Var Olan Durumunu Sürdürme Talebi	210

2.3 MELİK SALİH SONRASI SELAHADDİN ZENGİ İLİŞKİLERİ211

2.3.1 Zengî Kardeşlerin Haleb İçin İktidar Mücadelesi ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin Tutumu	212
2.3.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin el-Cezîre'ye Geçmesi	226
2.3.3 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul Ablukası (1182)	230
2.3.4 Selahaddin Eyyûbî'nin Sincar'ı Alması (1182)	236
2.3.5 Selahaddin-i Eyyûbî'ye Karşı İttifak Kurma Girişimi	239
2.3.6 Haleb'in Alınması ve İmaduddîn'in Vasallığı	241
2.3.7 Harim Kalesi'nin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Teslim Edilmesi	250
2.3.8 İzzeddin Mesud'un Abbasilerden Arabulucu Olmaları İçin Talepte Bulunması	251
2.3.9 Kerek'te Zengî Yardımı	254
2.3.10 Selahaddin-i Eyyûbî'nin İkinci Musul Harekâtı	255
2.3.11 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Üçüncü Musul Harekâtı	261
2.3.12 Frenklere Karşı Zengîlerin Selahaddin-i Eyyûbî'nin Yanında Yer Aldığı Savaşlar	266
2.3.12.1 Kerek İçin Doğu Ülkelerinden Savaşa Katılma Çağrısı	266
2.3.12.2 Zengîlerin Cübeyle İçin Selahaddin-i Eyyûbî'nin Davetine İcabet Etmesi	267
2.3.12.3 Akka Cephesinde Zengîlerin Varlığı	268
2.3.12.4 Zengîlerin Subaşı Savaşında Yer Almaları	277
2.3.12.5 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Askerlerini Ülkelerine Geri Göndermesi	278

2.3.12.6 Yafa Savaşında Zengîler.....	279
2.3.13 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Oğlu Melik Efdal İçin Doğu Ülkelerinden Destek İstemesi.....	279
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	281
SELAHADDİN SONRASI EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİSİ	281
3.1 MELİK ADİL DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ	285
3.1.1 Musul Yönetiminin el-Cezîre Topraklarına Saldırması	286
3.1.2 Şerefuddin'in Melik Adil'le Musul'u Tehdid Etmesi	290
3.1.3 Musul Askerlerinin Dımaşk Savunmasına Gitmesi	291
3.1.4 Kutbeddin Muhammed'in Adil'den Askeri Destek İstemesi	292
3.1.5 Mardin'de Eyyûbî Zengî Savaşı.....	294
3.1.6 Arslanşah'ın Harran'a Asker Yollaması	298
3.1.7 Melik Adil ile Zengîler Arasında Askeri İşbirliği	299
3.1.8 Kutbeddin'in Melik Adil Adına Hutbe Okutması ve Buna Bağlı Gelişen Olaylar.....	300
3.1.9 Sincar ve Musul Askerlerinin Trablus Savaşı'nda Yer Alması.....	305
3.1.10 Melik Adil'in el-Cezîre'de Bazı Yerleri Alması ve Sincar Ablukasına Gitmesi	306
3.1.11 Haleb Meliki Zahir'in Musullulardan Askeri Destek İstemesi ..	313
3.1.12 Melik Adil'e Karşı Kurulan İttifak.....	313
3.2 MELİK EŞREF DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ	314
3.2.1 Bedreddin'in Melik Eşref'le İşbirliği Yapması	315
3.2.2 Melik Eşref'in Elçisinin Anlaşmaya Katılması	319
3.2.3 Bedreddin'in Melik Eşref'in Askerlerinden Yardım İstemesi	319
3.2.4 Melik Eşref'in Sincar'ı Alması	321
3.2.5 Melik Eşref'in Musul'a Varması.....	325
3.2.6 Bedreddin'in Melik Eşref'ten Hakkâri ve Zevezân Kaleleri İçin İzin Alma Talebi.....	326

3.2.7 Bedreddin'in AskerlerininAhlât'ta Melik Eşref'in Yanında Yer Alması	327
SONUÇ	329
KAYNAKÇA.....	335
EKLER	345
EK:1 EYYÛBÎLERİN SAHİP OLDUĞU EN GENİŞ SINIRLAR	345
EK: 2 MISIR EYYÛBÎ HÜKÜMDARLARININ SOYAĞACI 	346
EK: 3 ZENGÎLERİN SAHİP OLDUĞU EN GENİŞ SINIRLAR	348
EK: 4 ZENGÎ HÜKÜMDARLARININ SOY AĞACI.....	349
EK: 5 KRONOLOJİ	351

KISALTMALAR

<i>age.</i>	: adı geçen eser
<i>agt.</i>	: adı geçen tez
<i>agm.</i>	: adı geçen makale
<i>b.</i>	: bin
<i>bkz.</i>	: bakınız
<i>bsy.</i>	: Baskı sayısı yok
<i>byyy.</i>	: baskı yeri yılı yok
<i>C.</i>	: Cilt
<i>Çev.</i>	: Çeviren
<i>DİA</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
<i>Ed.</i>	: Editör
<i>h.</i>	: Hicri
<i>İA</i>	: İslam Ansiklopedisi
<i>m.</i>	: Miladi
<i>MEB.</i>	: Millî Eğitim Bakanlığı
<i>nşr.</i>	: Neşreden
<i>ö.</i>	: Ölüm
<i>s.</i>	: Sayfa
<i>thk.</i>	: Tahkik eden
<i>TTK.</i>	: Türk Tarih Kurumu
<i>TAD</i>	: Tarih Araştırmaları Dergisi
<i>TAED.</i>	: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
<i>TDV.</i>	: Türkiye Diyanet Vakfı
<i>vb.</i>	: ve benzeri
<i>YTY.</i>	: Yeni Türkiye Yayınları
<i>Yey.</i>	: Yayın Evi Yok
<i>yyyy.</i>	: yayın yeri yılı yok

GİRİŞ

I-TEZİN KONUSU VE KAPSAMI

Bu çalışmanın konusu, Eyyûbîlerin Zengîlerle münasebetleridir. İki hanedan arasındaki münasebetler, Zengî hükümdarı İmaduddin Zengî'nin 1131'de Eyyûbîlerin idaresinde bulunan Tikrit'e ağır yaralı bir vaziyete gelmesiyle başladı ve bu münasebetler, Eyyûbî meliki Melik Eşref'in dönemine denk gelen 1225'e kadar sürdü. Bu Çalışmamızda Eyyûbîlerin Zengîlerle münasebetlerini konu alan siyasi, askeri, diplomatik ve idari ilişkiler etraflıca ele alınmıştır. Tezimiz, "Zengîlerin Himayesinde Eyyûbîler", "Selahaddin-i Eyyûbî Döneminde Eyyûbî-Zengî İlişkileri" ve "Selahaddin-i Eyyûbî Sonrası Eyyûbî-Zengî İlişkileri" olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Eyyûbîlerin, İmaduddin Zengî ve oğlu Nûreddîn Zengî adına üstlendiği görevler, katıldıkları askeri faaliyetler ve yürüttükleri diplomatik çabalar ele alınmıştır. İkinci bölümde, Selahaddin-i Eyyûbî ile Nûreddîn Zengî arasında bulunan ilişkiler, Nûreddîn Zengî'in ölümünün ardından Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a dönmesi ve Melik Salih ile ilişkiler, Melik Salih'in ölümü akabinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin Zengîleri kendine bağlaması ve bunun sonucunda iki hanedanın birlikte Frenklere karşı mücadelesi ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Selahaddin sonrası Eyyûbî Zengî ilişkileri ele alınmış, Melik Adil ve Melik Eşref döneminde bu ilişkiler detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

II-TEZİN SINIRLARI VE AMACI

Bu tezin merkezinde Eyyûbî-Zengî hanedanları arasında meydana gelen siyasi, askeri, diplomatik ve idari ilişkiler yer almaktadır. Çalışmamız, Eyyûbî-Zengî aileleri arasınada (1131-1225) yüz yıla yakın vukubulan çeşitli olayları kapsamaktadır.

Bu çalışma, Eyyûbî-Zengî münasebeti ve tarihteki konumunu tespit etmek, bu münasebetlerle birlikte konuyu çeşitli yönleriyle ele almak amacıyla tasvir ve tahlil etmek maksadıyla yapılmıştır.

III-TEZİN ÖNEMİ VE YÖNTEMİ

Eyyûbî-Zengî hanedanları arasındaki münasebetler, Büyük Selçuklu devletinin inkırazı sonrası Türk ve İslam tarihi için bir dönüm noktasıdır. Zira bu münasebetlerle birlikte, Zengîler el-Cezîre ve Bilâdüşşam bölgelerinde siyasi birliği sağladı. Söz konusu bölgelerde elde ettikleri siyasi birlikle bereber, birçok krizi yaşayan Fâtımîleri ortadan kaldırma fırsatı da sundu, Şîkûh'un 1163-1169 yılları arasında Mısır'a yaptıkları seferler sonucunda Fâtımî devleti ortadan kalktı ve böylece Zengîlerin birinci stratejik hedefi gerçekleşti. Bu birliktelik, aynı zamanda Nûreddîn Zengî'nin 1174'te ölümünün akabinde Selahaddin-i Eyyûbî'ye Mısır'dan Şam'a dönme; Mısır ve Şam'ı birleştirme fırsatını daverdi. Öte yandan Melik Salih 1182'de ölünce; Selahaddin-i Eyyûbî, Zengîlerin Haleb koluna son verdi ve böylece Selahaddin-i Eyyûbî, Kudüs'u Frenklerden kurtarmaya giden zemini sağladı. Selahaddin-i Eyyûbî, 1187'de Kudüs'u Frenklerin işgalinden kurtararak Zengîlerin ikinci stratejik hedefini de gerçekleştirdi. Çalışmamızda, iki hanedan arasında bulunan siyasi, askeri, diplomatik ve idari ilişkilere bütünlük içerisinde ayrıntılarıyla birlikte yer verilerek öncesi ve sonrasının anlaşılmasına katkıda bulundu. Dolayısıyla çalışmamız odağında bulunan Eyyûbîlerin Zengîlerle münasebetleri önemli bir tarihi meseledir.

Bu çalışmada, kaynak tarama, tasnif ve tahlil yönteminlerinden yararlanılmış, tahlil aşamasında çözümleme ve yorumlama yöntemleri uygulanmıştır. Bu kapsamda, kaynaklar tespit edilip, tasnif edilmiş, kaynak ve diğer eserlerin kendi içinde tutarlılıkları irdelenmiş ve araştırma eserlerin kaynakları nasıl değerlendirdiği tahkik edilmiştir. Eyyûbîlerin Zengîlerle münasebetlerini tarihsel gerçeğin doğrusuna ve bütününe en yakın şekilde görünmesini sağlayacak bir yöntem takip edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız, eldeki verilere dayanarak Eyyûbîlerin Zengîlerle münasebetlerini ele almıştır.

IV-KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez çalışmamızda imkânlar ölçüsünde, Eyyubi devri ve sonrasında kaleme alınmış konumuzlaalakalı temel kaynakların birçoğundan istifade edildi. Bu temel kaynakların başında, Selâhaddin-i Eyyûbî döneminde önemli devlet görevlerinde bulunan İmâduddin el-Kâtip el-İsfahanî (ö.597/1201) tarafından yazılmış *el-Berku's-Şâmî* adlı eseri gelmektedir. Bu eser, İmâduddin'in 562'de (1167) Bağdat'tan Şam'a gelişinden, 589 (1193) yılında Selâhaddin'in ölümüne kadarki hâtıralarını, Nûreddin ile Selâhaddin devirlerini ve Eyyûbîler tarihini ihtiva etmektedir. Kitap, gözlemlere ve belgelere dayanan son derece sağlam tarihî bir kaynaktır. Müellif, Nûreddin ve Selâhaddin gibi iki şahsiyetin yanında geçen günlerini parlayıp sönen bir şimşeğe benzettiği için kitabına (Şam şimşegi) adını verdiğini belirtir. İmâduddin, kendisinin ve Kādî el-Fâzıl'ın kaleme aldığı pek çok resmî evrakı, menşuru, mektup vb. bazı önemli şiirleri de eserine almıştır. 593-594 (1197-1198) yıllarında tamamlanan ve yedi ciltten meydana gelen kitabın sadece, 573-575 (1177-1180) yılları kapsayan olaylarından bahseden III. Cildi ile 578-579 (1182-1184) yılları olaylarını içine olan V. Cildi zamanımıza kadar gelmiştir. Bu eserin V. Cildi, Ramazan Şeşen tarafından tahkiki yapılarak basılmış olup, çalışmamızda son derece değerli bilgileri içeren bu eserden yararlanılmıştır. Bunun yanında yazara ait olan *el-Fethu'l-kussî fi'l-fethi'l-kudsî*. (Hurûb Selâhaddin-i Eyyûbî) adlı eserinden de istifade edilmiştir. Eserde; Hittîn Savaşı, Kudüs'ün fethi, III. Haçlı Seferi sırasında Selâhaddin'in mücadelesi, Aslan Yürekli Richard ile yaptığı barış, Selâhaddin'in son günleri ve ölümü etraflıca anlatılmıştır. İmâduddin eserini 588 (1192) yılında yazıp Selâhaddin-i Eyyûbî'ye okuduğunu kaydeder. Müellif, Selâhaddin-i Eyyûbî adına kaleme aldığı bazı mektupları da kitabına almıştır. Sağlam bilgilere, belge ve gözlemlere

dayanan kitap, Haçlı seferleri ve Selâhaddîn-i Eyyûbî tarihiyle uğraşanların başvurabilecekleri önemli kaynaklardan biridir.¹

Çalışmamızda başvurduğumuz temel kaynaklardan biri de Bahauddin İbn Şeddâd'ın (ö.632/1239) *en-Nevâdirü's-sultânîyye ve'l-meḥâsinü'l-Yûsufiyye (Sîretü Şalâhiddîn, es-Sîretü'l-Yûsufiyye)'dir*. Selâhaddîn-i Eyyûbî ve dönemini anlatan önemli kaynakların başında gelmektedir. Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin hayatı ve kişiliğinden sonra savaş ve fetihleriyle dönemin önemli olaylarını ele alır. Bizzat ifade ettiğine göre İbn Şeddâd eserini, 584 (1188) yılına kadar güvendiği bazı şahısların nakillerine, o tarihten sonraki olaylar için ise ağırlıklı olarak kendi müşahedelerine dayandırmıştır. III. Haçlı Seferi için temel kaynaklardan biri olan ve gerek Müslüman gerekse Hıristiyan tarafların sosyal ve idarî durumlarına dair birinci elden bilgiler veren kitapta bazı önemli tarihî belgeler de yer almaktadır.²

Temel kaynaklardan olan Ebü'l-Kâsım (Ebû Muhammed) Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî (ö. 665/1267) Ebu Şame'nin [Kitâbü'r-Ravzateyn fî aḥbâri'd-devleteyn](#) Haçlı seferleriyle ilgili en önemli kaynaklardan biri olup esas itibarıyla Nûreddin Zengî (1146-1174) ve Selâhaddîn-i Eyyûbî (1169-1193) dönemlerine ayrılmış olmakla beraber, Zengî ve Eyyûbî hânedanlarının diğer bazı hükümdarlarıyla Selçuklular hakkında da bilgi veren eser iki cilt halinde neşredilmiştir. Ayrıca ilk cildi Muhammed Hilmî Muhammed'in tahkikiyle iki cüz olarak yeniden basılmıştır. Kitabın bizzat müellif tarafından yapılan ve bazı kaynaklarda *Muḥtaşarü'r-Ravzateyn* adıyla zikredilen muhtasarını ise Ahmed el-Beyşûmî tahkik ederek *Uyûnü'r-Ravzateyn fî aḥbâri'd-devleteyn* adıyla iki cilt halinde yayımlamış ve *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzateyn. Terâcimü ricâli'l-ḳarneyni's-sâdis ve's-sâbi'* adıyla da bilinen ve bir önceki

¹ Ramazan Şeşen, "İmâdüddin el-İsfahânî" **DİA**, XXII. TDV, İstanbul 2000, s. 174-76.

² Casim Avcı, "İbn Şeddâd", Bahâeddîn", **DİA**, XX. TDV, İstanbul 1999, s. 373-74.

kitabın zeyli olan eser, 590-665 (1194-1267) yılları olaylarını ihtiva etmekte olup Muhammed Zâhid Kevserî'nin tahkikiyle neşredilmiştir.³

İstifade edilen kaynakların başında, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî (ö. 630/1233) İbnü'l-Esir'in umumi tarih kitabı olan [el-Kâmil fi't-târîh](#) ve *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye (Târîhu'd-devleti'l-Atâbekiyye fi'l-Mevşıl)*'dir. İbnü'l-Esir bu eserini Zengîler'in İslâm'a, Müslümanlara, ailesine ve şahsına yaptıkları iyilikleri vefa duygusuyla dile getirmek, isimlerini ebedileştirmek ve onları dünyaya örnek bir hânedan olarak tanıtmak amacıyla yazmıştır.⁴ Tezimiz ilgili olan İbnü'l-Esir'in *el-Kâmil fi't-târîh* ve *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye (Târîhu'd-devleti'l-Atâbekiyye fi'l-Mevşıl)* adlı eserleri çalışmamızın bütün bölümlerin temel kaynaklarındanıdır.

Çalışmamızda yararlandığımız diğer bir eser ise Ebü'l-Kâsım Kemâlüddîn Ömer b. Ahmed b. Hibetillâh b. Muhammed el-Ukaylî el-Halebî (ö. 660/1262) İbnü'l-Adim'in *Zübdetü'l-haleb min târihi Haleb. Buğyetü't-taleb*'in muhtasarı olup kronolojik sıraya göre 641'e (1243) kadar gelen olayları kapsar. Eserde Suriye'nin diğer şehirleri, Irak ve Mısır gibi çeşitli yerlerde cereyan eden olaylar, Haleb'le herhangi bir şekilde ilgisi olan bölge, şehir ve kaleler, buralarda yaşayan ünlü şahıs, aile ve hânedanlar da anlatılır.⁵

Çalışmamızda Ebü'l-Meâlî el-Melikü'l-Mansûr Nâsırüddîn Muhammed b. Ömer b. Şâhinşâh (ö. 617/1221) Eyyûbî olarak bilinen *Mizmârü'l-hakâ'ik ve sırrü'l-halâ'ik* adı eserinden istifade edilmiştir. Tamamı on cilt olan İslâm tarihine dair eserin yalnız son bölümü günümüze kadar gelebilmiştir. Bu bölüm 575 (1179) yılı olaylarıyla başlamakta ve 582 (1186) yılıyla sona ermekte olup, aralarda bazı boşluklar mevcuttur. Kitaptaki ifadelerden eserin en azından 583 (1187) yılına kadar devam edildiği anlaşılmaktadır. el-Melikü'l-Mansûr, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin ölümünden sonra onun yaptığı işleri takdirle anmak, şahsını yüceltmek ve hâtırasını tâziz etmek için kaleme aldığı bu eseriyle

³ Tayyar Altıkulaç, "Ebû Şâme el-Makdisî", *DİA*, X. TDV, İstanbul 1994, s. 233-35.

⁴ Abdülkerim Özeydin, "İbnü'l-Esir, İzzeddin", *DİA*, XXI. TDV, İstanbul 2000, s. 26-27.

⁵ Ali Sevim, "İbnü'l-Adim", *DİA*, XX. TDV, İstanbul 1999, s. 478-79.

İmâdüddin el-İsfahânî ile başlayan, Bahâeddin İbn Şeddâd ile devam eden ve Ebû Şâme el-Makdisî ile sona eren geleneğin temsilcilerinden biri olmuştur. Müellifin kendi gözlemlerinin yanında görgü şahitlerinin ifadelerini de ihtiva eden kitap dönemin temel kaynakları arasında yer alır. el-Melikü'l-Mansûr babası el-Melikü'l-Muzaffer'in hayatı hakkında da bilgi vermekte ve özellikle onun Mısır valiliğinden bahsetmektedir. Eserde Selâhaddin'in ilk defa gönderdiği bir tayin menşuruna tam metin halinde yer verilmiş, ayrıca Kādî el-Fâzıl ve İmâdüddin el-İsfahânî'nin mektupları gibi değerli belgeler de metnin arasına serpiştirilmiştir. Kitaptan faydalanarak Selâhaddin-i Eyyûbî hakkındaki bilgilerin asıl kaynağını oluşturan İmâdüddin el-İsfahânî'nin *el-Berku's-Şâmî* adlı eserinin bazı kayıp bölümlerini tamamlamak mümkündür. Kitap Hasan Habeşî tarafından yayımlanmıştır.⁶

Kaynaklarımız arasında Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Sâlim b. Nasrillâh et-Temîmî el-Hamevî eş-Şâfiî (ö. 697/1298) İbn Vasil'in *Müferricü'l-kürûb fî aḥbâri Benî Eyyûb*, adlı eser Özellikle Eyyûbîler tarihi açısından büyük değer taşır. Atabeyler döneminden başlayan ve Memlûk Devleti'nin ilk yıllarına kadar (661/1262-63) gelen eserin ilk bölümleri daha önce yazılmış kitaplardan derlenmiş olmakla birlikte eser orijinal bilgiler de ihtiva etmektedir.⁷ Müellifin eseri çalışmamızı ilgilendiren bütün bölümler için temel kaynaklardandır ve eserin tüm ciltlerinden yararlanılmıştır.

Müracaat ettiğimiz eserlerden biri de Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (ö. 808/1406) *Kitâbü'l-İber (Kitâbü Tercemâni'l-İber) ve dîvânü'l-mübtede' ve'l-ḥaber fî eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men-âṣarahüm min-zevi's-sultâni'l-ekber'* dir. İbn Haldûn'un bir dünya tarihi niteliği taşıyan bu eseri önsöz ve giriş mahiyetinde

⁶ Angelika Hartmann, “el-Melikü'l-Mansû”, *DİA*, XXIX. TDV, Ankara 2004, s. 70-71.

⁷ Cengiz Tomar, , “İbn Vâsıl”, *DİA*, XX. TDV, İstanbul 1999, s. 438-40.

kaleme aldığı ve “Mukaddime” adını verdiği bölümle üç kitaptan oluşan yedi ciltten oluşmaktadır.⁸

Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el-Makrîzî (ö. 845/1442) Makrîzî, Ortaçağ İslâm dünyasının yetiştirdiği en büyük tarihçilerden biri olup siyasî tarih yanında iktisat tarihi, kültürel ve sosyal tarihe dair çalışmalarıyla meşhur olmuştur. Çalışmamızda faydalandığımız eser arasında *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* bulunmaktadır. Eserde, Kahire Kalesi'nin Mısır'ın saltanat merkezi haline gelmesi üzerine kaleye hâkim olan sultanlar, Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin halefleri ve Memlûk sultanlarının müellifin dönemine kadar gelen tarihi hakkında bilgi verilmektedir.⁹

Çalışmamız esnasında istifade edilen Kıvâmüddîn Ebû İbrâhîm el-Feth b. Alî b. Muhammed el-Bündârî el-İsfahânî (ö. 643/1245) *Sene'l-Berku's-Şâmî* adlı eseri de yer almaktadır. İmâdüddîn Kâtib el-İsfahânî'nin Musul Atabeyi Nûreddin Mahmud b. Zengî ile Selâhaddîn-i Eyyûbî devri hakkında yazdığı, 562-589 (1166-1193) yılları arasındaki olayları ihtiva eden *el-Berku's-Şâmî* adlı yedi ciltlik tarihinin muhtasarıdır. Bu eserini 622 (1225) yılında tamamlayan Bündârî *el-Berku's-Şâmî*'yi özetlerken metne sadık kalmış edebî tavsifleri, kaside ve menşurlarla mektupların büyük bir kısmını atarak tarihî bir eser meydana getirmeye çalışmıştır. İki yerde (قلت) kelimesiyle işaret ettiği birkaç husus hariç metne hiçbir ilâve yapmamıştır. Bu muhtasarın sadece 562-583 (1166-1187) yılları arasında vuku bulan olayları ihtiva eden kısmı bilinmektedir.¹⁰

Faydalandığımız eserler Sıbt İbnü'l-Cevzi Ebu'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (ö. 654/1256) 581 veya 582 (1186) yılında Bağdat'ta doğan; babası, Abbâsî Veziri Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin memlûkü Türk asıllı Hüsâmeddin Kızıoğlu iken, annesi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin kızı Râbia'dır. Bundan dolayı Sıbt İbnü'l-Cevzî olarak tanınmıştır. Küçük yaşta iken babasının ölümü

⁸ Süleyman Uludağ, “İbn Haldûn”, *DİA*, XIX. TDV, İstanbul 1999, s. 538-43.

⁹ Eymen Fuad Seyyid, “Makrîzî”, *DİA*, XXVII. TDV, İstanbul 2003, s. 448-51.

¹⁰ Abdülkerim Özaydın, “Bündârî”, *DİA*, VI. TDV, İstanbul 1992, s. 489-90.

üzerine dedesi tarafından yetiştirildi. Bağdat'ta başladığı tahsilini Musul ve Dımaşk'ta sürdürdü. Ebü'l-Yümn el-Kindî, Fahreddin İbn Teymiyye ve Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî hocaları arasındadır. Genç yaşta dinî ve edebî ilimlerle tarih yazıcılığında ileri bir seviyeye ulaştı, Dımaşk Eyyûbî Hükümdarı el-Melikü'l-Muazzam'ın takdirini kazandı. Eyyûbî hükümdarları el-Melikü'l-Muazzam ve el-Melikü'l-Eşref ile birlikte 607 (1210) yılında Haçlılar'a karşı düzenlenen Nablus seferine katıldı. Biz müellifin *Mir'âtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*- yaratılıştan müellifin ölüm tarihine kadar gelen kırk ciltlik umumi bir tarih olan eserinde tezimizle ilgili olan ciltlerinden istifade ettik. Müellif eserini yazarken Muhammed b. Abdülmelik el-Hemedânî'nin *Unvânü's-siyer*, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *el-Berku's-Şâmî* ve *Harîdetü'l-kaşr*, İbnü'l-Kalânîsî'nin *Târîhu Dımaşk*, dedesi İbnü'l-Cevzî'nin *el-Muntazam*, İbnü'l-Ezrak el-Fârîkî'nin *Târîhu Meyyâfâriķîn ve Âmid*, İbnü'l-Esîr'in *el-Kâmil fî t-târîh*, İzzeddin İbn Şeddâd'ın *el-A'lâku'l-haîre* adlı eserlerini kaynak olarak kullanmıştır. Müellifin XIII. yüzyılda Eyyûbîler'in hâkimiyetinde bulunan ülkelerde ve özellikle Suriye'de cereyan eden, bir kısmına kendisinin de şahit olduğu olayları ayrıntılı biçimde kaydetmesi eseri bu açıdan da önemli bir kaynak haline getirmektedir.¹¹

İbn Hallikan (ö.681/1282)'ın İslâmın başlangıcından itibaren kaleme aldığı 672/1273 yılına kadar yaşayan, herhangi bir alanda şöhrete kavuşmuş kadın ve erkek sekizyüzden fazla kişinin biyografilerini içeren *Vefeyâtü'l-A'yan ve Enbau Enbai'z-Zamanadlı* eseri de yararlandığımız önemli kaynaklardan biridir. Müellif, 654/1256 yılında yazımına başladığı bu eserini, o dönemde Şam'da yürütmekte olduğu kadılık görevinden dolayı ara verdiği için ancak 672/1274 yılında tamamlayabilmiştir. Bu çalışmada Necmeddin Eyyûb, Şîrkûh, Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Adil ve Melik Eşref'in hal tercümesine ayrılan bölümleri kullanılmıştır.

Yakut el-Hamevi (ö.626/1229)'nin *Mucemü'l-Büldan* adlı eseri, İslâm âlimleri tarafından kaleme alınıp günümüze ulaşan en büyük coğrafya ansiklopedisidir. Yakut,

¹¹ Ali Sevim, "Sıbt İbnü'l-Cevzî" *DİA*, XXXVII. TDV, İstanbul 2009, s. 87-88.

eserinde bölge, şehir, kasaba, köy, mevki, deniz, nehir, ada, çöl, dağ, vadi, ova, ribât, manastırlar vb. coğrafi unsurlar alfabetik olarak düzenlemiştir. Müellif ele aldığı maddeler hakkında sadece coğrafi bilgi vermekle kalmamış; tarihî olaylara, şiir ve hikâyelere söz konusu yere mensup şahsiyetlere dair bilgilere de yer vermiştir. Müellifin eseri, yer isimleri konusunda istifade ettiğimiz eserler arasındadır.

Çalışmamızda yararlandığımız kaynaklar William of Tyre (Willermus Tyrensis), 1130 yılı civarında Kudüs'te doğup 1186'da aynı şehirde ölmüş olan Haçlı yazarıdır. Haçlı Seferlerini yazan Batılıların en çok yararlandıkları ve onların bakış açısını büyük ölçüde belirleyen kaynak konumundadır. Kudüs'teki öğreniminin ardından farklı Avrupa şehirlerinde bulunan Katolik kurumlarında dersler almıştır. 1163'te Akdeniz üzerinden Filistin'e geçtiği düşünülmektedir. Yaşamının dört yılını nerede geçirdiği bilinmemekle birlikte, 1167'den itibaren Filistin'in Askalân şehri çevresinde bulunduğu bilinen William, 1174'te Kudüs'e yerleşmiş, 1175-1184 veya 1185 yılları arasında Kudüs başpiskoposluğu yapmış, ölünceye kadar Kudüs'te yaşamıştır. I. Haçlı Seferi'nden 1184 yılına kadar yaşanan olayları kaydetmiş, kendi adıyla anılan tarihini yazmıştır. Batılı yazarları derinden etkilemiştir. William'ın eseri başlangıçtan Kudüs'ün Haçlılar tarafından zaptına kadar Ergin Ayan tarafından 1994'te yüksek lisans tezi olarak Türkçeye çevrilmiş ve 2016'da yayımlanmıştır. Tezimizin ilgili yerlerinde Türkçe çevirisinden istifade edilmiştir.

Tezde kullandığımız eserler arasında Gregory Abu'l-Farac (Bar Hebraeusa) tarafında yazılan *Abu'l-Farac Tarihi* yer almakta ve eser yaradılıştan 684/1286 yılına kadar yaşanan olayları anlatmaktadır. Müellif topladığı her bilgiyi kitabına almıştır. Tenkid süzgecinden fazla geçirmeden kitabına aldığı bu anlatılardan dolayı eleştirilse de eser kronografik bir özellik taşımaktadır. Anlattığı olayların tasviri, çok az farkla Arap tarihçilerinininkiyle örtüşmektedir. Bu eser, kuruluşundan yıkılışına kadar Büyük Eyyûbî devletine yer veren ender eserler arasında yer almaktadır. Abu'l-Farac, eserinde Eyyûbîler hakkında değerli bilgiler aktarmıştır.

Çalışmamızda temel kaynakların yanında, araştırma, inceleme ve birçok makalelerden de istifade edilmiştir. Tezimizin hazırlık aşamasında gerek ülkemizde gerek yurt dışında Eyyûbî ve Zengîler hakkında araştırma yapan şahsiyetlerin eserlerin istifade edilmiştir. Ülkemizdeki yararlandığımız araştırma ve inceleme eserler arasında Ramazan Şeşen'nin *Selahaddin-i Eyyûbî ve Dönemi ile Eyyûbîler (1169-1260)*, Abdulhalim Ofraz'ın doktora tezi *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasi Tarihi*, Mustafa Kılıç'ın *Haleb Eyyûbîleri El-Melikü'n-Nâsır II. Selahaddin-i Eyyûbî Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti*, Bedrettin Basuğuy'un *Yemen Eyyûbîleri Tûranşâh ve Tuğtekin Dönemleri*, Ahmet Demir'in *Ahlât Eyyûbîleri Tarihi Ahlât ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti*, Ziya Polat'ın *Eyyûbîler Siyasi Tarih*, Önder Kaya'nın *Eyyubiler Yönetim, Diploması, Kültürel Hayat*, Bahattin Alın'nın, yüksek lisans tezi, *Eyyubiler Devrinde Suriye*, Halil İbrahim Gök'ün doktora tezi *Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)*, Abdulkadir Turan'ın (doktora tezi) *Nûreddin Mahmud Zengî ve Devri ile Selahaddin-i Eyyûbî Sonrası Eyyûbîler*, Arie Shareef Mohammed'in Zengîler ile Eyyûbîler Arasındaki İlişkiler (566-631/1171-1233), yüksek lisan tezi olan çalışması, bulunmaktadır. Her ne kadar Mohammed, Zengîler ile Eyyûbîler arasındaki ilişkiler (566-631/1171-1233), adında bir çalışması olsa da bu konuda birçok konuyu ve iki hanedan arasındaki bütün ilişkileri yansıtmadığını görmekteyiz. Zira Mohammed, Şîrkûh'un İmaduddin Zengî'nin ölümünden sonra oğlu Nûreddîn Zengî'nin yanında durarak Haleb şubesini kurarken aldığı rolden, Şîrkûh'un Nûreddîn Zengî'nin yanında Frenklere karşı yürüttüğü savaşlardan, Şîrkûh'un Nûreddîn Zengî adına yürüttüğü bazı diplomatik faaliyetlerden, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul, Sincar ve Cizre gibi Zengîlerin kolları arasındaki ilişkilerden, Melik Adil ve Melik Eşref ile yaşayan ilişkilerden hiç söz etmemesi, tezin yeterince çalışılmadığını ortaya koymaktadır. Ulaşabildiğimiz kaynakların bize sunduğu kadarıyla çalışmamızda iki hanedan arasındaki bütün ilişkileri etraflıca yansıtmaya çalıştık.

Ülkemizde yapılan araştırma ve inceleme eserlerin yanında yurt dışında yapılanlardan da istifade edilmiştir. Çalışmalarımızda yer verdiğimiz, yurt dışında yapılmış olan

araştırma ve incelemeler Türkçe'ye çevrilen ya da Arapça aslı olanlardan yararlanılmıştır. Tezimizde başvurduğumuz kaynaklar arasında David Nicolle'nin *Osprey Büyük Komutanlar Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî*, Marin François Louis Claude M. Marin'in *Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin-i Eyyûbî'in Tarihi*, Steven Runciman'ın *Haçlı Seferleri Tarihi Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187*, II. Cilt ve *Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri* III. Cilt, Corcî Zeydân'ın, *İslam Uygarlıkları Tarihi*, Stanley, Lane-Poole'nun *Selahaddin-i Eyyûbî*, John Man'ın *Geçmişin ve geleceğin Hükümdarı Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî*, Hannes Möhring'in *Selahaddin-i Eyyûbî Eyyubi Sultan ve Dönemi (1138-1193)*, Malcolm Cameron Lyons, D.E.P. Jackson'un *Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları*, Boris James'in *Selahaddin-i Eyyûbî ve Kürtler Haçlı Döneminde Bir Topluluğun Kavranması*, Ali Beyyumi'nin *Kuruluş Döneminde Eyyûbiler Salahaddin'in Devleti*, Reşid Cumali'nin *Devletü'l-Atabeyiye Fi'l-Musul Bade İmaduddin Zengî (521-631)*, Mustafa, Şakir'in *Selahaddin-i Eyyûbî el-Fârisü'l-Mücâhid ve'l-Melikü'z-Zâhid el-Müfteraa Aley*, Suheyl Muhammed, Takkuş'un *Târihü'l-Eyyûbiyin Fi Mısır ve Bilâdi's-Şam ve İklimi El-Cezîre* ve Ali Muhammed es-Sallabi'nin *Selahaddin-i Eyyûbî'i Eyyûbî ve Cühudihi Fi Kazâi Ala Devleti'l-Fâtîmiye ve Tahriri Beyti'l-Makdis* gibi eserler vardır.

Bütün bunların yanında makalelerden de istifade edilmiştir. Çalışmamız esnasında kullandığımız makaleler arasında Ayşe Çekiç'in *Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü Selahaddin-i Eyyûbî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Haleb ile Musul'u Zaptı*, Bahattin Kök'ün *'Mısır'ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri'*, Erdoğan Merçil'in *"Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri"*, Fatma İnce'nin *"Nûreddîn Zengî Mahmud b. Zengî ve Selâhaddin Eyyûbî İlişkileri"*, Osman Gündüz'ün *"İkdidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni"*, Bedrettin, Basuğuy'un *"Salâhaddin-i Eyyûbî ve Râşidüddîn Sinân: Nizârî Fedâiler ve Suikastlar"*, Hülya Çakıroğlu'nun *"Müferricü'l-Kurûb'a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları"*,

Remzi Ataoğlu'nun '*Artuklu-Eyyubî İlişkileri*', Yusuf Polat'ın, "*Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî*", Gülay Ögün Bezer'in "*Zengîler (1127-1233)*" ve Fazıl Bayat'ın "*İmaduddin Zengî ve Musul Atabeyliği*" gibi makaleler bulunmaktadır.

V-ZENGİLER

Zengîlerin atası Aksungur'un babası Abdullah Alturğan, Sabyu oymağı Oğuzlar'ın Avşar boyuna mensuptur.¹² Zengîler, (1127-1233) Haleb ve Musul merkez olmak üzere, el-Cezîre (Kuzey Irak), Doğu Anadolu ve Suriye'de hüküm sürmüş olan bir Atabeyliktir. Kurulduğu yer olan Musul'a nisbetle Musul Atabeyliği olarak da adlandırılır.¹³ Türk olan Zengî hanedanının atası Kasimuddevle, Selçuklu sultanı Melikşah'ın çocukluk arkadaşıdır. Melikşah, babası Aplanslan'dan sonra sultan olunca Kasimuddevle'yi unutmadı ve yanına alarak en önde gelen emirlerden biri olmasını sağladı. Melikşah, onu sırdaş edindi; konumu yükseldi, cesaretinden, öngürüsünden ve kararlılığından dolayı önemli konularda Melikşah ona ittimad etti. Emir ve askerler, Kasimuddevle'nin bu konuma gelmesini kışkırdı. Bu kıskançlık, Melikşah üzerinde nüfuz sahibi olan Nizamülmülk gibi birine de sirayet etti. Nizamülmülk, Kasimuddevle'yi Melikşah'ın yanından uzaklaştırmak için onu Haleb valiliğine atamasını önerdi. Kasimuddevle'nin en yüksek rütbeye ulaşmasının somut delili kedisine Kasimuddevle lakabı verilmesidir. Zira bu dönemde lakablar, dukunulmazlık kazandırır ve sultan dâhil hak etmeyen kimseler dışında dağıtılmazdı. Bunun yanında Kasimuddevle'nin rütbesine işaret eden diğer bir gösterge ise Melikşah'ın sağında oturmasıydı. Melikşah, emirlerinden biri olan

¹² Halil İbrahim Gök, "Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)", (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 1.

¹³ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler (1127-1233)", Hasan Celal Güzel (Ed.), **TÜRKLER IV.** (1297-1311), YTY, Ankara 2002, s. 1297. Coşkun, Alptekin, "Musul Atabeyliği (Zengîler)", VII. (Ed.): Hakkı Dursun, YILMAZ, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 533.

Amiduddevle b. Cehir'i, Ukaylîlerin elinde bulunan Musul üzerine gönderdiğinde Kasimuddevle ordunun komutanıydı.¹⁴

Nizamülmülk'ün önerisiyle Melikşah Haleb, Hama, Menbic, Lazikiye'yi çevresiyle birlikte Kasimuddevle'ye ikta olarak verdi, ölünceye kadar buralar elinde kaldı. Kasimuddevle Şam'da istikrarı sağlayınca, elinde bulunan diğer yerlerde de istikrar sağlandı ve idari yeterliliği ortaya çıktı. Melikşah, ölünce Kasimuddevle, Tikrit'e asker yolladı ve şehre sahip oldu.¹⁵ Kasimuddevle, Melikşah'ın ölümünden sonra devletin yaşı küçük çocuklarına kalmayacağı ve Melikşah'ın kardeşi Tuştuş'la başedilemeyeceği gibi siyasi çekişmelerin ortaya çıkmasıyla Halab üzerine giden Tutuş'la anlaşmaya gitti ve adına hutbe okuttu. Bununla yetinemeyen Kasimuddevle, Melikşah'ın çocuklarının durumu nereye evrileceği netleşinceye kadar Harran sahibi Bozan ve Antakya sahibi Yağısayan'la irtibata geçip, Tutuş'un itaatine girmelerini sağladı. Bunun yanında Kasimuddevle, Tutuş'la birlikte Rehba'ya gidip Tutuş'un kente sahip olmasına da yardımcı oldu. Ardından Tutuş, Nusaybin'e geçip zorla şehri aldı. Tutuş, Nusaybin'den sonra Musul üzerine yürürken ve kenti alırken Kasimuddevle Aksungur, ordunun sağ kanat komutanıydı. Tutuş, Musul'un ardında Meyyâfarîkin ve Diyâr-ı Bekr'in diğer yerlerine sahip olurken Aksungur yanındaydı.¹⁶ Tutuş, Diyâr-ı Bekr'dan Azerbaycan'a geçip Melikşah'ın oğlu Berkyaruk'la savaşmaya giderken Aksungur da yanında bulunyordu. Tutuş ve Berkyaruk'un askerleri karşı karşıya gelince Aksungur ve Bozan, Tutuş'tan ayrılıp Berkyaruk'un askerlerine katıldı ve Tutuş Şam'a dönmek

¹⁴ İbnü'l-Esir, **et-Tarihü'l-Bahir fi'd-Devleti'l-Atbekiyye**, thk, Abdulkadir Ahmed Tuleymat, bsy. Darü'l-Kütübü'l-Hadise, Kahire-Mısır yyy. s. 4-5. Ebu Şame, **Kitabü'r-Ravzeteyn fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriye ve's-Salahiyye**, thk. İbrahim Şemseddin, Birinci Baskı, Darü'l-Kütubu'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 2002, I., s. 138-39. Abdulkadir Turan, "Nüreddin Mahmud Zengî ve Devri", (**Doktora**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s. 53. Fazıl Bayat, "İmaduddin Zengî ve Musul Atabeyliği" Hasan Celal Güzel (Ed.), **TÜRKLER (1312-1325) IV**. YTY. Ankara 2002, s. 1312. Reşid Cumali, **Devletü'l-Atabeyiye Fi'l-Musul Bade İmaduddin Zengî (521-631)**, 1. Baskı, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiye, Beyrut-Lübnan 1970, s. 31.

¹⁵ İbnü'l-Esir, age., s. 8. Ebu Şame, age., I. s. 140-41. Füsün Kara, "Musul ve Çevresi: Zengîler Dönemi (1127-1233) Sosyal Hayat", **Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi**, IV, 1, Haziran 2020, s. 46.

¹⁶ İbnü'l-Esir, age., s. 12. Ebu Şame, age., I., s. 144-45. Tülay Yürekli, "Zengîler Döneminde Musul ve Çevresi", (**Doktora**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, 2009, s. 1.

zorunda kaldı.¹⁷ Aksungur, Berkyaruk'un yanında kaldı. Berkyaruk'un dayısı İsmail b. Yakutî, önce Berkyaruk'a isyan edip sonra itaatine girdi. Yakutî ile aralarında geçen konuşmalardan, niyetinin sultanlığa geçmek olduğunu anlayan Aksungur ve Bozan, Berkyaruk'udurumdan haberdar edip öldürülmesini sağladılar. Aslında Yakutî'ye suikast düzenleyen Aksungur ve Bozan'dı. Zira saltanatın sahiplerinde kalmasını istiyorlardı. Berkyaruk, ülkeyi Tutuş'un saldırılarından korumak için Aksungur ve Bozan'ı Şam'a geri gönderdi.¹⁸

Tutuş'un Cemazeyilahir 487/Haziran-Temmuz 1094'te Haleb üzerine yürümesiyle Aksungur ve Bozan öldürüldü. Aksungur, öldürülürken daha sonra Musul'un sahibi olacak Körboğa Haleb'te bulunuyordu. Tutuş, onu Humus'a gönderip hapse attırdı. Tutuş'tan sonra oğlu Melik Rıdvan döneminde serbest bırakıldı.¹⁹ Aksungur öldürülünce onbeş yaşında olan İmaduddin Zengî dışında çocuğu yoktu. İmaduddin'e babasının arkadaşları ve hizmetçileri sahip çıktı. Körboğa, hapiste çıkıp 479/1095-96'da Harran, Nusaybin, Mardin ve Musul'a sahip olunca Aksungur'un hizmetçileri Körboğa'nın yanına gitti ve Körboğa onlardan İmaduddin'i yanına getirmelerini istedi. Körboğa, Amid üzerine giderken İmaduddin Zengî yanındaydı ve bu onun katıldığı ilk savaşı. İmaduddin, Körboğan'ın 494/1100-1101'de ölünceye kadar yanında kaldı.²⁰

Körboğa'dan sonra Musul yönetimine Musa Türkmenî geçti, ancak yönetimde fazla kalmadı ve öldürüldü. Türkmenî'den sonra Çökürmüş Musul idaresine geçti ve İmaduddin'in ona birçok hizmeti oldu. Çökürmüş'ten sonra Musul Çavlı'nın eline geçti ve İmaduddin onun Büyük Şelcuklu sultanı Muhammed Tapar'a isyan edinceye kadar hizmetinde kalarak birçok başarı kazandı. Sultan Muhammed, emir Mevdud b. Tuğtekin'i Musul'a gönderdi ve şehri ona ikta olarak verdi. Mevdud, Musul'a sahip olunca İmaduddin, Çavlı'dan ayrıldığından dolayı ona ikramda bulundu, iktalarını artırdı

¹⁷ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Tarih*, VIII. thk, Muhammed Yusuf ed-Dakkâk, Dördüncü Baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003. s. 489.

¹⁸ İbnü'l-Esir, age., s. 13. Ebu Şame, age., I., s. 145.

¹⁹ İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, s. 494-95.

²⁰ İbnü'l-Esir, age., s. 15-16. Ebu Şame, age., I., s. 145-46.

ve savaşlarda yanında yer verdi.²¹ Mevdud'un öldürülmesinden sonra sultan Muhammed, Musul'u Cüyüşbeg'e iktâ olarak verdi ve oğlu Melik Mesud'u da onunla Musul'a yolladı. Cüyüşbeg, Aksungur Porsuki komutasında askerleri donatıp Frenklere karşı savaşa gönderirken İmaduddin Zengî de bu giden askerler arasındaydı. İmaduddin Zengî, 514/1120-21 yılına kadar Musul'da Melik Mesud ve Cüyüşbeg'in yanında kaldı.²² Selçuklu sultanı Mahmud, tahta oturunca kardeşi Melik Mesud'u Musul atabeyi Cüyüşbeg'in yanında bıraktı. Melik Mesud, sultan Muhammed'in askerleri olan Dübeys b. Sadaka'nın 514/1120-21'de Hille'yi almasıyla sultana isyan etti. İmaduddin Zengî ise buna karşı sultana itaat edilmesini, ihtilaflara düşülmemesini ve isyanın kötü sonuçlar doğuracağını bildirdi. İmaduddin'in bu tutumu sultana ulaştı ve sultan bunu unutmadı.²³

Irak Selçuklu sultanı Mahmud, Musul'u Cüyüşbeg'den alıp Safer 515/Nisan-Mayıs 1121'de Musul, el-Cezîre, Sincar ve Nusaybin gibi yerleri Aksungur Porsuki'ye iktâ olarak verince ona İmaduddin'i görmezlikten gelmemesi talimatı da verdi. Selçuklu sultanı Mahmud, İmaduddin Zengî'ye 516/1126'da Vasıt'ı iktâ olarak verirken daha sonra onu Basra Şahneliğine de atadı. Sultan Mahmud, Porsuki'yi Dübeys'e karşı Bağdat'a çağırırken askerleri arasında İmaduddin Zengî de vardı.²⁴ Abbasi halifesi Müsterşid'in de bulunduğu Dübeys ile Porsuki arasında Muharrem 517/Mart 1123'te Rakka Nehri'nin bir kolu olan el-Mübareke'de meydana gelen savaşta İmaduddin Zengî, Porsuki ordusunun sağ kanadında yer aldı.²⁵ Ardından İmaduddin Zengî Porsuki'den ayrıldı ve sultan Mahmud'un hizmetine girdi. Sultan, onu emir Kandeğdi'nin eski eşiyle evlendirdi ve birçok mal verdi. Bununla yetinemeyen sultan, ona Basra'yı da iktâ olarak verdi. Halife Müsterşid ve Sultan Mahmud arasında Bağdat'a meydana gelen çatışma, halife Afif el-Hadim komutasında bir askeri birliği Vasıt'a gönderdi ve İmaduddin Zengî onları hezimete uğrattı. Neticede Sultan ile halife arasında yapılan anlaşmadan sonra,

²¹ İbnü'l-Esir, age., s. 16. Ebu Şame, age, I., s. 147.

²² İbnü'l-Esir, age., s. 19-20. Ebu Şame, age, I., s. 147.

²³ İbnü'l-Esir, age., s. 22-23. Ebu Şame, age, I., s. 152-53.

²⁴ İbnü'l-Esir, age., s. 24-25. Ebu Şame, age, I., s. 153.

²⁵ İbnü'l-Esir, age., s. 26. Ebu Şame, age, I., s. 154.

Bağdat'ı halifeden korumak için buranın şahneliğine İmaduddin Zengî'nin dışında daha liyakatli birini göremedi ve onu oraya atadı.²⁶

İmaduddin Zengî, Musul yönetimine gelmeden önce Frenkler, askeri ve siyasi alanda birçok ülkeyi işgal etmiş ve en parlak günlerini yaşıyordu. Frenklerin ellerinede Mardin'den Mısır'a kadar uzanan topraklar bulunuyordu. Müslümanların elinde sadece Haleb, Humus, Hama ve Dimaşk kalmıştı. Frenklerin saldırıları Diyâr-ı Bekr'dan Amid'e, Cizre'den Nusaybin'e ve Re'sul-Ayn'a kadar yayılmıştı. Rakka ve Harran halkı onların boyunduruğu altında yaşamaya alışmıştı. Rahbe ve çöl dışında Dimaşk'a ulaşım sağlanamadığından. Tüccar ve yolcular seyhatlerinde birçok tehlikeyle karşılaşılıyordu. Frenklerin yaratmış olduğu tehlikeler yalnızca bununla kalmayıp sınır komşu devletleri de haraca bağlamışlardı. Frenkler daha da ileri giderek Dimaşk'ta bulunup daha önce köleleştirilen Rum, Ermeni vb. Hristiyanlara haber göndererek yanlarında kalmaları ya da ülkelerine dönme konusunda seçime zorlamıştı. İmaduddin Zengî, Ramazan 521/Eylül 1127'de Musul, Cizre, Nusaybin ile Porsuki'nin elinde bulunan topraklara sahip oldu. Bu konuda sultan Mahmud, Bağdat'a bir menşure gönderdi. İmaduddin Zengî, akabinde Bevazic'i almak maksadıyla üzerine bir akın düzenledi.²⁷

İmaduddin Zengî, akınlarını sürdürüp Sincar ve Habur'u da ülkesine kattı. Zengî, buradan Harran'a geçip Ruha, Suruç vb. Frenklerin elinde bulunan el-Cezîre bölgesindeki şehir ve beldeler üzerine akınlarına devam etti ve Joselin'le kısa bir anlaşmaya vardı.²⁸ Anlaşmanın ardında Zengî, 522/1128'de Suriye'ye dönüp Menbic, Buzaa kalesi ve Haleb'e sahip olmayı başardı. Zengî, Haleb'in ardında bir yıl sonra ise Hama'ya sahip oldu. Zengî ve Artuklular arasında 524/1129-1130'da savaş meydana

²⁶ İbnü'l-Esir, age., s. 28-31. Ebu Şame age, I., s. 154. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 241.

²⁷ İbnü'l-Esir, age., s. 32-35. Ebu Şame, age, I., s. 156-57. Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, Salih Tuğ (Çev.), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981, IV. s. 1036.

²⁸ İbnü'l-Esir, age. s. 37. Ebu Şame, age, s. 157.

geldi ve savaş sonunda Zengî, Serce ve Dârâ'ya sahip oldu. Akabinde Zengî, şam'a gidip Esarib kalesi üzerine harekât düzenledi ve kaleyi Frenklerden aldı.²⁹

Irak Selçuklu sultanı Mahmud, 525/1130-1131'de ölünce saltanata geçmek isteyen Melik Mesud b. Muhammed, kardeşi Selçukşah ve sultan Mahmud'un oğlu Melik Davut arasında birçok savaş vuku buldu. İmaduddin Zengî; Selçuklu melikleri arasında yapılan iktidar mücadelesinde Melik Mesud'tan yana tercihini kullandı, taraftarlar arasında yapılan savaşta İmaduddin Zengî, Tikrit'e Karacasaki ve Selçukşah'ın askerlerine karşı ağır bir yenilgi alarak Musul'a döndü.³⁰ İmaduddin Zengî, 27 Recep 526/13Haziran 1132'de Bağdat üzerine bir akın düzenlediğine hezimet uğrayıp geri dönmek zorunda kaldı. Dübeys, Serhad'ı almaya giderken yolunu kaybedip bir grup tarafından derdestBörilere teslim edilince, İmaduddin Zengî, onların ülkelerine saldırma ve ablukaya alma tehdidinde bulundu ve böylece Dübeys'in serbest bırakmasını sağladı.³¹

Abbasi halifesi Müsterşid, Rabiulevvel 527/Ocak-şubat 1133'te Musul üzerine bir askerî harekât düzenledi. Halife üç ay boyunca kenti ablukaya aldı ve amacına ulaşmadan Bağdat'a dönmek zorunda kaldı.³² İmaduddin Zengî, 528/1133-1134'te Humeydiyye Kürtlerine ait olan Akre, şuş ve diğerkalelerini istila etti. İmaduddin, aynı zamanda Amid'e gidip kenti muhasara altına aldı ve ardında oradan ayrılıp Dımaşk kuşatmasına gitti.³³ İmaduddin Zengî, 534/1139-1140'ta şehrizer kalesi ve çevresine sahip oldu. Aynı yıl İmaduddin, şehrizer'dan sonra Börilere elinde bulunan Dımaşk ve Baalbek kentlerinin kuşatmasına gitti. Bu yıl İmaduddin Zengî Barin kalesini Frenklerden aldı.³⁴

İmaduddin Zengî, 537/1142-1143'te Kürtlerin elinde bulunan Hakkâri'ye gidip şabani kalesine sahip oldu ve kaleyi yıktırıp yerine İmadiye kalesini yaptıрма talimatı

²⁹ İbnü'l-Esir, age. s. 37-39. Ebu şame, age, s. 157.

³⁰ İbnü'l-Esir, age., s. 42-43. Ebu şame, age, I., s. 158.

³¹ İbnü'l-Esir, age., s. 45-46. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 257.

³² İbnü'l-Esir, age., s. 47. Ebu şame, age, I., s. 158. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 270.

³³ İbnü'l-Esir, age., s. 48. Ebu şame, age, I., s. 158.

³⁴ İbnü'l-Esir, age., s. 57-59. Ebu şame, age, I., s. 165.

verdi. Bu yıl aynı zamanda Amid'te İmaduddin adına hutbe okundu. Yine bu yılda İmaduddin, Hadise ve Âna'ya sahip oldu. İmaduddin Zengî ile Anadolu Seçuklu sultanı Mesud arasında 538/1143-1144'te gerginlik yaşandı ve diplomatların devreye girmesiyle İmaduddin'in sultana yüzbin Bağdat dinarını vermesine karşılık taraflar barıştı. İmaduddin Zengî, bu yıl Diyâr-ı Bekr bölgesine gidip Tanza,³⁵ Siirt, Maden, Hizan, Zuk, Metlis ve Zilkarneyn³⁶ kalelerini alırken Mardin'de birçok yeri aldı. İmaduddin Zengî, buralarda işleri düzene koyduktan sonra Amid ve Hani ablukasına gitti. İmaduddin Zengî, Cemazeyilahir 539/Kasım-Aralık 1144'te Frenklerin elinde olan Ruha'yı aldı. Bunun yanında İmaduddin, Suruç, Bire, Cümeleyn, Mevzer, Kuradî, Sın İbn Uteyr ve bunların dışında birçok yerleri ele geçirdi.³⁷

İmaduddin Zengî, 540/1145'te üç yüz yıl Beşnevi Kürtlerine ait olan Fenik kalesini kuşatmaya gitti. Kale, Dicle üzerinde inşa edilen en ulaşılmaz kaleydi. İmaduddin Zengî, Beşnevilere ait olan Heysem, Cedidetu Nusaybin ve Şaru gibi Zevezan bölgesindeki kaleleri de aldı. İmaduddin Zengî, 541/1146'da Caber kalesini kuşatı ve 6 Rebiulahir, 15 Eylül'de bir grup hizmetçileri tarafında yapılan suikast sonucu öldürüldü.³⁸ Zengîlerin; Musul, Haleb, Sincar, Cizre ve Şehrizar diye beş kolu oluştu. Onun ölümü üzerine devlet ikiye bölünerek oğullarından Nüreddin Zengî Haleb'e, büyük oğlu I. Seyfeddin Gazi Musul'a hâkim oldu ve Habur nehri aralarında sınır kabul edildi.³⁹ Nüreddin Zengî, 541-569/1146-1174, Melik Salih 569-577/1174-1181 yılları arasında Zengîlerin Haeb kolunu yönetti.⁴⁰ Melik Salih'in ölümünden sonra kent kısa süreliğine önce Musul yöneticisi I. İzzeddin Mesud ve ardında Sincar sahibi II. İmaduddin Zengî'nin eline geçti. Selahaddin-i Eyyûbî şehri 579-1183'te İmaduddin'den aldı.⁴¹ I. Seyfeddin Gazi 541-544/1146-1149, Kutbeddin Mevdud 544-565/1149-1170, II. Seyfeddin Gazi 565-

³⁵ Ceziretu İbn Ömer'de bir beldedir. İbnü'l-Esir, age, s. 66.

³⁶ Bu kaleler hakkında tam olarak nereler olduğu bilinmemektedir. İbnü'l-Esir, age, (Dipnot) s. 66.

³⁷ İbnü'l-Esir, age., 64-67. Ebu Şame, age, I., s. 169-70. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 275. Hitti, age., IV, s. 1036.

³⁸ İbnü'l-Esir, age., s. 83-84.

³⁹ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", **DİA**, XLIV. TDV, İstanbul 2013, s. 269-271. Kara, agm, s. 45.

⁴⁰ İbnü'l-Esir, s. 162, 182.

⁴¹ İbnü'l-Esir, X. s. 121-22.

576/1170-1180, I. İzzeddin Mesud 576-589/1180-1193, I. Nûreddîn Arslanşah 589-607/1193-1211, II. İzzeddin Mesud 607-615/1211-1218, II. Nûreddîn Arslanşah 615-616/1218-1219, Nâsiruddin Mahmud 616-630/1219-1233 yılları arasında Musul yönetiminde kaldı.⁴² I. Seyfeddin Gazi; büyük oğlu ve Nûreddin Zengî'nin damadı II. İmaduddin Zengî'nin yerine geçirilmesini vasiyet ederek 22 Zilhicce 565'te (6 Eylül 1170) öldü. Ancak onun vasiyetine rağmen Artuklu Beyi Timurtaş'ın kızı olan annesi, Abdülmesîh ile iş birliği yaparak oğlu II. Seyfeddin Gazi'yi Musul atabeyi tayin etti. (565/1170).II. İmâdüddin Zengî'nin şikâyeti ve valinin tahakkümünden bıkan halkın hoşnutsuzluğu, Nûreddîn Zengî'nin sürece müdâhil olmasıyla Musul'a bağlı Sincar kolu kurulmuş oldu.⁴³ II. İmaduddin Zengî Muharrem 594 Kasım-Aralık 1197'de vefat edince yerine oğlu Kutbeddin Muhammed geçti.⁴⁴ Kutbeddin Muhammed Safer 616/Nisan-Mayıs1219'de ölünce oğlu İmaduddin Şahinşah birkaç ay Sincar idaresinde kaldı. Kardeşi Ömer tarafında öldürüldü ve Ömer kentin yönetimini ele geçirdi.⁴⁵ Ömer, Sincar'ı 617/1220'de Melik Eşref'e teslim etti ve Sincar kolu ortadan kalktı.⁴⁶

Zengîhânedanın Cizre kolu II. Seyfeddin Gazi'nin oğlu Sencerşah, tarafından kuruldu (576/1180). Böylece HalebAtabeyliği ile aralarındaki tâbîlik-metbûluk bağlarını da koparmış oldu.⁴⁷ Ancak 1251'de halkın şikâyeti üzerine Eyyûbîler'den el-Melikü'n-Nâsır, II. Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın ölümünden sonra Musul'a hâkim olan emir Bedreddin Lü'lü' ile birlikte Cizre'ye el koyup Musul atabeylerinin buradaki hâkimiyetine son verdi. Böylece kent Eyyûbîler ile Bedreddin Lü'lü'ün nüfuzu altına girdi.⁴⁸ Zengî hânedann Şehrîzor kolunun kurucusu, III. İmâdüddin Zengî'dir.⁴⁹

⁴² Halil İbrahim Gök, "Musul Atabeyliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)", (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 21, 55, 257, 392, 469, 478, 490.

⁴³ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", **DİA**, XLIV. TDV, İstanbul 2013, s. 269-271.

⁴⁴ Ebu Şame, **Zeyl, Teracim Ricalü'l-Karneyn es-Sadis ve's-Sabiâ el-Maruf bi Zeyl Ala er-Revzatyn**, Birinci Baskı, Daru'l-Kütub İlmiye, Betrut-Lübnan 2002, s. 19.

⁴⁵ İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, X. thk, Muhammed Yusuf ed-Dakkâk, Dördüncü Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003. s. 394.

⁴⁶ Önder Kaya, "el-Melikü'l-Eşref Mûsâ", **DİA**, s. 64-66.

⁴⁷ Gülay Ögün Bezer, "Zengîler", **DİA**, XLIV. TDV, İstanbul 2013, s. 269-271.

⁴⁸ Metin Tuncel, "Cizre", **DİA**, VIII. TDV, İstanbul 1993, s. 37-39.

VI-EYYÛBÎLER

Eyyûbîlerin kökeni, tarihçiler arasında tartışma konusudur. Kürt, Arap ve Türk olduklarını ileri süren birçok tarihi rivayet ve tez bulunmaktadır. Bu konuda İbnü'l-Esir, Eseduddin Şîrkûh ve ağabeyi Necmeddin Eyyûb'un Şâzî'nin oğulları olup, Azerbaycan'da Rum sınırında bulunan Dvin'in en tanınan kabilesi Revvadi Kürt kabilesine mensup olduğunu bildirmiştir.⁵⁰ Aynı İbnü'l-Esir, bir başka eserinde ise, Dvin yerine "Min Beludin", Revvadiye yerine "Zevâdiye" ismini kullanmıştır.⁵¹ Muhtemelen istinsah hatasıdır. Bu konuda İbn Hallikan ise, tarihçilerin ittifakıyla Selahaddin-i Eyyûbî'nin babası ve ailesinin Dvinli olduklarını ve Dvin'in, Azerbaycan bölgesinde Arran ve Gürcistan sınırında yer aldığını, Kürtlerin büyük bir kabilesi olan Hezbâniye'nin Revvadi koluna mensup olup, bu kabileden kimsenin köle olmadığını vurgulamıştır.⁵² Aynı İbn Hallikan, Eyyûbîlerin nesebini araştırdığını, Şîrkûh ve Necmeddin Eyyûb'un vakfiyelerine vakıf olduğunu, buna rağmen Şâzî'nin ötesine giden atalarının olduğuna rastlamadığını aktarmıştır. Bununla birlikte bazı Eyyûbî büyükleri, İbn Hallikan'a Şâzî b. Mervan diye söylemleri de olmuştur.⁵³ Sıbt İbn Cevzi ise bu konuda, Necmeddin Eyyûb ve kadeşi Şîrkûh b. Şâzî b. Mervan'ın aslen Acem

⁴⁹Gülay Öğün Bezer, "Zengîler", **DİA**, XLIV. TDV, İstanbul 2013, s. 269-271.

⁵⁰İbnü'l-Esir, **et-Tarihü'l-Bahir fi'd-Devleti'l-Atbekiyye**, thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymat, bsy. Darü'l-Kütübü'l-Hadise, Kahire-Mısır yyy. s. 119. Ebu Şame, **Kitabü'r-Ravzeteyn fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriye ve's-Salahiyye**, thk. İbrahim Şemseddin, Birinci Baskı, Darü'l-Kütubu'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 2002, s. 354. İbn Vasil, Cemalüddin b. Muhammed b. Salim, **Müferricü'l-Kurûb fi Ahbar-i Beni Eyyûb**, nşr. Cemalüddin eş-Şeyyal Bsy. Yey. Kahire-Mısır 1953. I. s. 3. Marin François Louis Claude M. Marin, **Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin-i Eyyûbî'in Tarihi**, (Çev.): Heval BUCAK, Avesta, İstanbul 2020. s. 47-48.

⁵¹İbnü'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Tarih**, X. thk. Muhammed Yusuf ed-Dakkâk, Dördüncü Baskı, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003. s. 16.

⁵²İbn Hallikan, **Vefayâtü'l-Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zaman**, VII. thk. İhsan Abbas, bsy. Daru Sadır, Beyrut-Lübnan 1978. s. 139. Makrizi, **es-Süluk li Marifeti Düveli'l-Müluk**, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Birinci Baskı, Darü'l-Kütubu'l-İlmiye, Beyryr-Lübnan 1197, s. 149. İbn Hallikan, **Siltan Selaheddînê Eyyûbî**, M. Emin Narozi (Çev.), Avesta, İstanbul 2008, s. 21-22. Vladimir Minorsky, **Pêşdiroka Selaheddin**, Emin Narozi ve Emine Onatlı (Çev.), Avesta, İstanbul 2008, s. 41. Ahmet Evtânî, **Dimaşk fi'l-Asiri'l-Eyyûbî**, Birinci Baskı, Tekvin, Dimaşk-Suriye 2007, s. 57. Mustafa, Kılıç, **Haleb Eyyûbîleri El-Melikü'n-Nâsir II. Selahaddin-i Eyyûbî Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti**, Birinci Baskı, TTK, Ankara 2019. s. 1. Beg, s. 539.

⁵³İbn Hallikan, VII, s. 140. Behice Gezginci, "Samsat Eyyûbî Sultanı EL-Melikü'l-Efdal Dönemi (582-622/1186-1225)", " (Yüksek Lisans, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020, s. 10.

bölgesinde küçük bir belde olan Dvinli oldukları kaydını düşürerek ve bazılarına göre Revvadi Kürtlerinden olduklarını belirtmiştir.⁵⁴ Şerefhan ise Eyyûbî hanedanı olarak tanınan Mısır ve Şam sultanlarının, Şadi b. Mervan'ın çocukları olduğunu, Şadi'nin ise Azerbaycan'ın Dvin köyünde bulunan Revvadiye Kürtlerine mensup olup, Dvin köyü harabe olduğunu ve “Kerni Çuhur Sed” olarak bilindiğini söylemiştir.⁵⁵ İbn Kesir, bunların aksine Şîrkûh b. Şâdî Eseduddin el-Kürdî ifadelerini kullanarak el-Zerzârîli olduğunu ve Zerzârîler, Kürtlerin önde gelen kabilesinden biri olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶ Emir Necmeddin Eyyûb b. Şâdî İbn Mervan, bazılarına göre Mervan'dan sonra b. Yâkub demiş olsalar da tarihçilerin çoğunluğuna göre, Şâdî'den sonra Eyyûbîlerin nesebine mensup kimse bilinmediği ve buna rağmen, bazıları ilginç bir şekilde Eyyûbîleri son Emevi halifesi Muhammed b. Mervan'dan geldiklerini öne sürmüş olmaları gerçekte bağdaşmamaktadır. Bu iddiayı ortaya süren, Ebu'l-Fida İsmail b. Tuğtekin b. Eyyûb b. Şâdî'dir. Ebu'l-Fida'nın iddiası doğru değildir ve dayanaktan yoksundur.⁵⁷ İbn İyas, Eyyûbîlerin Gürcistan ülkesinde Azerbaycanlı ve Kürt olduklarını aktarmıştır.⁵⁸ Bu konuda ed-Devvadari ise birgün, lakabı Melik Kâmil olan Melik Salih İsmail'in oğlu Nasıruddin Muhammed'e dedeleri olan Eyyûb'un, kimin oğlu olduğunu sorduğunda, onun Nihavend dağı Kürtlerinden Eyyûb b. Şâzî b. Mervan olduğunu aktardı.⁵⁹ İbn Tağreberdi ise Eyyûbîlerin tarih sahnesine çıkışları; Selahaddin-i Eyyûbî'nin babası Necmeddin Eyyûb⁶⁰ ve kardeşi Şîrkûh'la başladığını ve Eyyûbîlerin Acem

⁵⁴ Sıbt İbn Cevzi, **Mir'atü'z-Zaman fi Tevarihi'l-Ayan**, thk. XXI. İbrahim ez-Zaybbek, Birinci Baskı, Risalerü'l-Alemiye, Dımaşk-Suriye 2013, s. 44.

⁵⁵ Şerefhan Bidlisi, **Şerefname Dîroka Kurdistanê**, Ziya Avcı (Çev.), Avesta, İstanbul 2007, s. 148.V. Minorsky, “Kürtler”, **İA**, VI. MEB, İstanbul 1977, s. 1098.

⁵⁶ İbn Kesir, “**el-Bidâye ve'n-Nihâye**”, bsy. XII. Mektebetü'l-Meârif, Beyrut-Lübnan 1991, s. 259.

⁵⁷ İbn Kesir, age. XII. s. 271.

⁵⁸ İbn İyas, **Bedaiu'z-Zuhur Fi Vakai'd-Duhur**, thk. Muhammed Mustafa, I, bsy. Mektebetu Darü'l-Baz, Mekke yyy. s. 237.

⁵⁹ ed-Devâdârî, **Kenzü'd-Dürer ve Camiu'l-Gurer ed-Dürü'l-Matlub Fi Ahbari Müluki Beni Eyyûb**, thk, Said Abdulfettah Aşur, VII, bsy, yey, Kahire 1972, s. 5.

⁶⁰ Eyyûbîlerin atası Ebu'l-Şükr Eyyûb b. Şâzî b. Mervan, lakabı el-Melik Efdal Necmeddin olup Selahaddin-i Eyyûbî'nin babasıdır. Bazı tarihçiler, Şâzî b. Mervan için, Dvin asilzadelerden olduğu iddiasında bulunmuştur. İbn Hallikan, I, s. 255-56, 260. İbn Hallikan, İbn Ebu Tayy'a göre Necmeddin Eyyûb, Şabhâtan ya da Çabakçur'da doğduğunu ve Musul'da eğitildiğini bildirmesine rağmen onun dışında kimse böyle bir bilgiyi aktarmamaktadır. Necmeddin Eyyûb, Dvin'de doğmuştur. İbn Hallikan, I, s. 259-60. Yine İbn Hallikan, Dvinli aklı başında bir kişinin ona söylediğine göre; Dvin çıkışında

bölgesindeküçük bir belde olan Dvinli olduklarını, bazıları ise Eyyûbileri, Revvadiye Kürtlerinden olduğu iddiasında bulunduğunu ve doğrusu da bu olduğunu vurgulamıştır.⁶¹ Abu'l-Farac ise, bu konuda Necmeddin Eyyûb ve Şîrkûh kardeşler, Şadi'nin oğulları olup, Ermeniy'e'nin Dvin şehrinden ve ırken Kürt olduklarını bildirmiştir.⁶² Becker ise Necmeddin Eyyûb'un babası Şadi veya Şazi b. Mervan, Kürt Revvadi aşiretinin liderlerinden biri olup, Azerbaycan'da bulunan Dvin şehrinin yerlilerinden olduğunu, bu ailenin aslı daha sonra Eyyûblerin yükseliş devrinde Araplaştırmaya çalışıldığını ve bu konuda uzun bir silsilenâme uydurulduğunu vurgulamıştır.⁶³ Buna rağmen, Eyyûbilerin Kürtlüğü hakkında batılı birçok araştırmacı meseleye kuşkuyla bakmış ve Nicolle, Selahaddin-i Eyyûbî'nin genellikle Kürt olduğu ileri sürüldüğünü ifade etmiştir. Bu iddia, babasının kökeni göz önüne alındığında doğru görünse de yanıltıcıdır. Zira İlerleyen süreçte Selahaddin-i Eyyûbî Türk toplumu askerleri içerisinde büyümüş olup, bu sırada mekânsal çevresini oluşturan Suriye topraklarında Arapça konuşuluyordu. Bu açıdan meseleye bakıldığında onun Kürtlüğü,

kente yakın Ecdânekan köyü vardı ve bütün ehli Revvadiye Kürtlerindendir. Necmeddin Eyyûb Selahaddin-i Eyyûbî'nin babası burada dünya gelmiştir. İbn Hallikan, VII. s. 139. Beg, s. 539-40. V. Minorsky, "Kürtler", İA, VI. MEB, İstanbul 1977, s. 1098. İbn Kesir, Musul'da doğduğunu ileri sürmüştür. İbn Kesir, age., XII. S. 271. Tarihçiler doğum tarihi hakkında bilgi vermemekle birlikte onun yaklaşık XI. yüzyılın sonları ve XII. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Dvin, Azerbaycan'ın Rum (Anadolu) sınırındaki son şehir ve kalesi olup Şeddâdîler'in yönetim merkezi idi. Günümüzde Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın 50 kilometre güneyinde bir ören yeri olan şehir, Iğdır ilimizin kuzeydoğusuna düşmekte olup, adı geçen şehre 50- 60 kilometrelik bir uzaklıkta bulunmaktadır. Osman Gündüz, "İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni" TAED, 2012, Sayı 48, s. 387. İbnü'l-Esir, İbn Şeddad, İmaduddin el-Kâtîp, Ebu Şame ve İbn Vasil gibi klasik tarihçiler; Necmeddin Eyyûb b. Şadi asil bir aileden olup aslen Dvinlidir. Dvin, Azerbayca'nın Rum sınırında yer almaktadır. Bu aile, Kürt Revvadi aşiretine mensuptur. Bu aşiret, Kürtlerin en tanınan ve önde gelen aşiretidir. el-Hasan b. İbrahim el-Münşiyü'l-Hasanî, **Tarih Hısn-ı Keyfa**, thk, Yusuf Baluken, 1. Baskı, Nûbihar, İstanbul 2019, s. 43. Her ne kadar el-Hasan, yukarıda adını verdiğimiz klasik tarihçiler Eyyûbî hanedanı, Revvadi Kürtlerinde olduğunu öne sürse de aslında Revvadi Kürtlerden olduğunu söyleyen yalnızca İbnü'l-Esir'dir. Dolayısıyla el-Hasan'ın iddiası tarihi gerçeğe bağdaşmamaktadır. Necmeddin Eyyûb, büyük Aryan soyuna ait olup ne Arap ne de Türk'tür. Stanley, Lane-Pool, **Selahaddin**, (çev.): Nice DAMAR, Avesta, İstanbul 2012, s. 23-24. Selahaddin-i Eyyûbî'nin babası Eyyûb, Ermeniy'e kökenli bir Kürt'tür. John Man, **Geçmişin ve Geleceğin Hükümdarı Selahaddin Eyyûbî**, (çev.): Ekin DURU, Say, İstanbul 2017, s. 35.

⁶¹ İbn Tağreberdi, **en-Nücumu'z-Zahire fi Müluk Mısır ve Kahire**, bsy. Yey. Yyy. VI. S. 3-4.

⁶² Abu'l-Farac, Gregory Bar Hebraeus, **Abu'l-Farac Tarihi**, II. (Çev.): Ömer Rıza Doğrul, TTK Ankara 1999, s. 401.

⁶³ Becker, "Eyyûbîler", İA, IV. s. 424.

kültürden ziyade sadece etnik kökenden ibaret olduğu görülmektedir.⁶⁴ Bir diğer araştırmacı ise bu konuda şunları söylemiştir. Kürt Eyyûbî hanedanının kurucusu, X. yüzyılda Erivan yakınlarında ve Dvin çevresinde göçer bir yaşam süren Kürt Revvadi aşiretinin içerisinde çıkmıştır. Selahaddin-i Eyyûbî'nin kurduğu devlet, bir Kürt devleti değildir. Buna rağmen Eyyûbîler, Kürt tarihinde izler bırakmıştır.⁶⁵

Bütün bu tarihçilerin rivayetlerine rağmen, bazı Eyyûbî melikleri, Kürt olduklarını inkâr edip, Arap olduklarını, Kürtlerin yanlarında kalıp onlarla evlendiklerini iddia etmiştir. Bununla birlikte bazı Eyyûbî melikleri ise soylarının Emevilerden geldiğini öne sürmüştür. Bu iddianın sahibi, babası Seyfu'l-İslam Zahiruddin'den sonra Yemen'e sahip olan el-Melik Muiz b. Seyfu'l-İslam Zahiruddin Tuğtekin'dir. Muiz, Yemen'de kendine Muiz-Lidinillah diyerek halife iddiasında bulunmuştu. Muiz'in Eyyûbîlerin soyunun Emevilerden geldiği söylemleri, amcası Melik Adil dönemine denk gelmişti. Melik Adil, "İsmail'in yalan söylediğini ve asla Emevilerden olmadıklarını ilan etmişti."⁶⁶ Bunlara göre Eyyûbîler, Kürt-Arap karışımı bir hanedandır.⁶⁷

Ramazam Şeşen ise bir taraftan güvenilir rivayete göre, Eyyûbîler Hezbâniyye Kürtleri'nin Revvadiyye aşiretine mensup oldukları ifadesini kullanırken; diğer taraftan da Türk-Kürt-Arap karışımı olup, Eyyûbî ailesinin menşenin karanlık olduğunu ileri sürmüştür. Revvadîlerin atası Revvad b. Müsennâ el-Ezdî Yemen Arapları'ndan olup 141 (758) yılında Abbasi halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr tarafından Basra'dan alınarak aşiretiyle birlikte Azerbaycan'a yerleştirilmişti. Bu bölgedeki Hezbaniyye Kürtleri ile karışıp Kürtleşen Revvadiler, XI. yüzyılın ikinci yarısında Selçuklular'ın hizmetine

⁶⁴ David Nicolle, **Osprey Büyük Komutanlar Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî**, (Çev.). Doğan Mert DEMİR, Kronik, İstanbul İstanbul 2021. s. 10.

⁶⁵ M. S. LAZAREV, Ş. X. Mihoyan (Ed.), **Kürtistan Tarihi**, (Çev.): İbrahim KALE Avesta, İstanbul 2010, s. 64-65.

⁶⁶ İbn Vasil, I, s. 4-5. İbn Haldûn, **Tarih İbn Haldun**, thk. Halil Şehade ve Süheyl Zekar, bsy. Darü'l-Fikir, Beyrut-Lübnan 2000, V. s. 326.

⁶⁷ Abdulhalim Oflaz, "Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Deneminin Siyasi Tarihi" (589-615/1193-1218), (Doktora, SDÜSBE, 2016), s. 10.

girerek zamanla Türk-Kürt-Arap karışımı haline gelmişlerdir.⁶⁸ Alın da Şeşen'in tezini referans alarak şunları aktarmıştır. "Eyyubilerin menşei ve ilk devirleri daha Selahaddin-i Eyyûbî zamanında tarihçilerin dikkatini çekmiş ve bu konuda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunun sebebi, Selahaddin'in Suriye'de Frenklere karşı üstün başarı göstermesi ve Mukaddes Kudüs'ü onların elinden almasından olabilir. Tarihçilerin büyük çoğunluğuna göre Eyyubiler, bugünkü Erivan'ın güneyinde bulunan Dvin (Duvın) şehrinden olup Hezbaniyye Kürtlerinin Revvadiye (veya Zerzariyye, Zevadiyye) koluna mensuptur. Her ne kadar kaynaklarda Kürt rnenşeli olduğu belirtilmişse de Eyyûbiler, melez bir aileye mensuptur. Hezbaniyye kabilesinin bir aşireti olmakla beraber mensup oldukları Revvadiler Arap rnenşelidir. Bu aşiret ve bilhassa Eyyubî ailesi, Türklerle karışarak büyük ölçüde Türkleşti. Devletleri ise her yönüyle tam bir Türk devletiydi."⁶⁹ Şeşen, bir diğer eserinde ise Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Şîrkûh'un Selçukluların ve Zengîlerin hizmetinde çalışmaları, Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşlerinin Turanşah, Tuğtegin ve Böri gibi isimler taşıması, annesinin Şihabuddin Mahmud b. Tokuş'un kız kardeşi olması, kız kardeşi Rabia hatunun önce Sadeddin Mesud Üner sonra Muzafferüddin Gökböri ile evlenmesi, kardeşi Şahinşah, Kutlukız hatunla evlenmesi ve ikiliden Ferruḥşah'ın doğması, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'in dul eşi İsmetüddin binti Üner'le evlenmesi ve bunlara benzer sayamadığımız gerekçelerle Eyyûbîlerin Türkleştiğini öne sürmüştür. Şeşen, altını çizerek Selahaddin-i Eyyûbî devletinin bir Türk devleti olduğundan şüphe yoktur demiştir. Oysa aynı Şeşen, orta çağ bir iman çağıydı ve asrımızda dahi din en büyük birleştirici unsurdur diye vurgulamıştır. Bu devirdeki devletlerin karakteri bir din devleti hüviyetindedir. Müslüman Türk devletleri, bu sebeple kendilerini bir milletin devleti değil, bir İslam devleti olarak görmüşlerdi. Aynı zamanda Avrupa devletleri de kendilerini bir Hıristiyan devleti olarak nitelenmişlerdir. Ortadoğuya gelen Frenkler bir milleti değil, haçın temsilcileri olarak gelmişlerdi ve haç adına kanlarını ve canlarını vermişlerdir. Müslümanlar da bir millet

⁶⁸ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", **DİA**, XII. TDV, İstanbul 1995, s. 20. Eyyûbilerin Kürtleşmiş ve Türklerle karışarak melezleşmiş olduğunu vurgulamıştır. Ramazan, Şeşen **Eyyûbîler (1169-1260)**, İsam, İstanbul 2012. s. 18.

⁶⁹ Alın, age. s. 37.

için değil, İslamiyet namına vatanlarını müdafaa ederek varlarını yoklarını bu uğurda feda etmişlerdir.⁷⁰ İsmail Yakıt da Şeşen gibi bazı sübjektif gerekçeler ileri sürerek Eyyûbîlerin Türk olduğunu aktarmıştır.⁷¹ Kanaatimiz, Şeşen'in Orta çağda dinintemel belirleyici olduğunu kabul etmekle birlikte, yukarıda saydığımız kaynaklardan bağımsız sübjektif bir yaklaşımla bazı gerekçeleri önu sürerek Eyyûbîleri, melez ya da Türkleşmiş oldukları iddiasında bulunmak zorlama bir yaklaşımdır. Zira bir millete mensup olmak gayet doğal olarak başka bir millete ait olan adları çocuklarına isim de vermiş ve onlarla akrabalık da kurmuşlardır. Diğer taraftan Eyyûbîlerin çocuklarına Türk isimleri verilmesi, onlarla akrabalık kurulması, dostluğun, sempatinin, bağlılığın, sadakatin belirtileri olmalıdır. Bizce Eyyûbîler, güvenilir kaynakların da belirttiği gibi köken olarak Kürt, inanç olarak sünni Müslüman ve Selçukluların bölgeye getirmiş olduğu iktâ sistemi üzerinden kendilerine tarihte alan açıp, atabeyliği model olarak siyasal yönden Türk olduklarını söylemek abartılı bir ifade olmasa gerek. Tüm bu etnik köken tartışmaları ve araştırmalarından sonra Eyyûbî Devleti, genel olarak bir Kürt Hanedanlığı ve Kürt devleti olarak kabul edilmelidir.

Irak Selçuklu sultanı Mahmud (1131) ölünce Selçuklu melikleri arasında sultan olma tartışması yaşanmıştı. İmaduddin Zengî, Selçuklu meliklerinin Bağdat'ta hutbeyi kendi adlarına okutma mücadelesi sırasında Irak Selçuklu sultanı Mesud'un tarafını tutmuştu. Sultan Mesud, İmaduddin'le birlikte Bağdat'ta hutbeyi kendi adına okutmak üzere şehrin üzerine yürüme kararı almıştı.⁷²

Oysa kardeşi Selçukşah, ondan erken davranarak büyük bir orduyla çıkartma yapıp Bağdat üzerine yürüdü. Şelçukşah, Bağdat'a doğru yol alırken İmaduddin'in gelişini engellemek amacıyla Tikrit⁷³ tarafına yöneldi. Abbasi halifesi, Selçukşah ve

⁷⁰ Ramazan Şeşen, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Dönemi**, Birinci Baskı, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2018, s. 14-15.

⁷¹ İsmail Yakıt, "Selahattin Eyyûbî'nin Nesebi", Belleten, Cilt 83, Sayı 297, Ağustos 2019, s. 477-82.

⁷² İbnü'l-Esir, age., s. 42-43. Ahmet Demir, Ahlât Eyyûbîleri Tarihi Ahlât ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti, Birinci Baskı, Nûbihar, İstanbul 2019, s. s. 28.

⁷³ Dicle nehrinin batı (sağ) sahilinde Cebelihamrın eteklerinde yer alır. Tikrit (Tekrit) bugünkü Irak'ın Selâhaddin idari bölümünün (muhafaza) merkezidir ve Bağdat'ın 140 km. kuzeybatısındadır. Şehir ilk

Karacasaki'nin askerlerinden oluşan ittifak güçleri, Mesud ve İmaduddin'e saldırdı. Karacasaki, ani bir baskınla İmaduddin'e saldırdı, onu mağlup etti ve pekçok askerlerini de esir aldı. İmaduddin, kendini ve geride kalan askerlerini kurtarmak için Tikrit'e gitti. O sıralarda Tikrit kalesinin valiliğinde Necmeddin Eyyûb bulunuyordu. İmaduddin, Necmeddin tarafından koruma altına alındı. Necmeddin, İmaduddin ve askerlerini Dicle nehrinden geçirmek amacıyla birbirine bağlanmış kayıklar inşa etti. İmaduddin kendini ve kalan askerlerini Necmeddin'in yardımı sayesinde kurtarabildi. Necmeddin, 526/1132'de yalnızca İmaduddin ve askerlerini Karacasaki'nin takibinde kurtarmadı, aynı zamanda onlara bol ikramda bulunmuş ve güvenli bir şekilde Musul'a ulaşmalarını da sağladı.⁷⁴ Runcıman göre, Tikrit valisi Necmeddin Eyyûb, İmaduddin Zengî'yi Dicle'den sağ salım geçirmemiş olsaydı, İmaduddin ya esir düşecekti ya da öldürülecekti.⁷⁵ Dolayısıyla Necmeddin Eyyûb'un İmaduddin'e yapmış olduğu yardım sayesinde Zengî devleti ayakta kalabildi.⁷⁶

Bu yardım, Eyyûbi-Zengî aileri arasındaki yakınlık ve dostluğun mihenk taşı oldu. Bu dostluk, Eyyûbîleri Zengîlerin saflarında yer almalarını sağladı. Bağdat şahnesi Bihruz'la 532/1137'de Necmeddin ve Şîrkûh kardeşler araları açılınca maiyetiyle birlikte Tikrit'i terk edip Zengîlerin merkezi olan Musul'a gitti. İmaduddin Zengî de kendisine ve ordusuna yapılan iyilikleri hatırlayarak iki kardeşe ihsanda bulunup bol gelirli iktalar verdi.⁷⁷ Eyyûbî-Zengî hanedanlarını yanyana getiren iki temel stratejik hedef bulunuyordu. Birincisi İslam birliğini sağlamak, ikincisi Frenklerin işgali altında bulunan İslam topraklarını kurtarmaktı. Necmeddin'i İmaduddin'le ittifak kurmaya sevk

olarak Dicle'nin batı yakasındaki tepelikler üzerinde nehir yatağından yüksekte kuruldu. Eski şehirdeki iç kale ve yerleşimin izleri hâlâ mevcuttur. Tarihî kayıtlarda Tikrit'in adı ilk defa Batlamyus'un coğrafya eserinde Birse diye geçer, Marcellinus şehri Virte olarak adlandırır. İç kalenin bulunduğu yerin hâlâ Burse adını taşıması bununla ilgili olmalıdır. Süryânîce'de Tikris olarak zikredilmiştir. Mustafa Demirci, "Tikrit", **DİA**, EK-2. TDV, Ankara 2019, s. 598-600.

⁷⁴ İbnü'l-Esir, age., s. 42-43. Yürekli, agt., s. 5.

⁷⁵ Steven Runcıman, **Haçlı Seferleri Tarihi Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187**, II. Fikret Işıltan (Çev.), TTK, Ankara 1987, s. 159.

⁷⁶ Demir, age, s. 28-29.

⁷⁷ İbnü'l-Esir, age. s. 119. İbnü'l-Esir, X, s. 16. Ebu Şame, I, 354. İbn Haldun, V, s. 326. İbn Vasil, I, s. 8. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 306. Takkuş, s.18. Mustafa, 38. es-Sellabi, s. 219. Beyyumi, s. 66-67.

eden temel etken, sözkonusu olan bu stratejik hedeflerdi. Bu öngörü, Eyyûbî hanedanını İslam âleminin lideri olma konumuna getirdi. Eyyûbîlerin Zengîlerin yanında yer almaları, Frenklerle yapılan mücadelede Suriye ve Musul'da aynı yönetim altında birleşme gibi başarıların elde edilmesi yadsınamayacak roller kazandırdı.⁷⁸

Fâtımîlerin, (1169) Mısır'ı Frenklerin işgalinden korumak için Nûreddîn Zengî ve Şîrkûh'tan yardım istemesi, Şîkûh komutasındaki bir ordunun Mısır'a gidip halife Âdid tarafında Fâtımîlerin vezaretine atanması, Şîkûh'un kalıcı olarak ülkede kalmasına karar vermesi, bölgede Eyyûbî devletinin kurulma zeminini oluşturdu.⁷⁹ Şîrkûh, 17 Rebiuahir 564/18 Ocak 1169'da Mısır'da Fâtımîlerin vezaretine geçince Eyyûbî devleti kurulmuş oldu.⁸⁰ Fâtımîlerin veziri ve Nûreddîn Zengî'nin Mısır naibi Selahaddin-i Eyyûbî'nin amcası Şîrkûh, iki ayı aşkın kısa bir süre sonra ölmesi, vezarete kimin gelmesi gerektiği üzerine emirler arasında görüş farklılığı meydana geldi ve nihayetinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin ismi üzerinde karara varıldı. Fâtımîlerin halifesi Âdîd de Selahaddin-i Eyyûbî'yi yönetime getirip vezarete atadı. Âdîd, Selahaddin-i Eyyûbî'nin vezaretiyle ilgili bir menşure yayımladı ve menşureyi bizat kendi eliyle yazdı. Fâtımîlerin yıkılışı ve Eyyûbîlerin kuruluş tarihi olan bu menşure, Fâtımîlerin son meşuresidir.⁸¹ Selahaddin-i Eyyûbî, (1171) Mısır'da Abbasiler adına hutbe okuttu.⁸² Birkaç gün sonra Âdid'in ölümüyle Fâtımîlerin hilafeti ve devleti resmen sona erdi.⁸³ Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da Abbasi halifesi Müstedi-Biemrillah ve Nureddin Zengî adına para bastırdı ve herbirinin adını bir yüzüne kazdırttı.⁸⁴

⁷⁸ Demir, age, s. 29-30.

⁷⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 139-40. Demir, age, s. 30-31.

⁸⁰ el-Hasan, age, s. 52. Ahmet Demir, *Ahlât Eyyûbîleri Tarihi Ahlât ve Çevresinde Eyyûbî Hâkimiyeti*, Birinci Baskı, Nûbihar, İstanbul 2019, s. 24. Behice Gezginci, "Samsat Eyyûbî Sultanı EL-Melikü'l-Efdal Dönemi (582-622/1186-1225)", " (Yüksek Lisans, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2020, s. 10.

⁸¹ Bûndârî, *Sene'l-Barkû's-Şami*, nşr. Fethiye Nebravi, bsy. Mektebetü'l-Haci, Mısır 1979. s. 42-43. İbn Vasil, Cemalüddin b. Muhammed b. Salim, *Müferricü'l-Kurûb fi Ahbar-i Beni Eyyûb*, nşr. Cemalüddin eş-Şeyyal Bsy. Yey. Kahire-Mısır 1953, I, s. 170-71.

⁸² Bûndârî, *Sena'l-Berkû's-Şami*, s. 58. Ebu Şame, II, s. 123.

⁸³ Ramazan Şeşen, "Âdid-Lidinillah", *DİA*, I, TDV, İstanbul 1988, s. 374-75.

⁸⁴ İbnü'l-Esir, X, s. 33-34.

Eyyûbîlerin kurucusu Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin (1174) ölümü akabinde bağımsızlığını elde etti ve sultan olarak adlandırıldı.⁸⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır ve Şam'da bağımsız olunca Mısır'da bulunan çeşitli etnik kökenden müteşekkil orduyu dağıttı ve sadece Kürtlerden oluşan sayıları oniki bini bulun özel bir ordu kurdu.⁸⁶ Bu konuda Hüseyin, İbn İyas'ın aksine Selahaddin-i Eyyûbî, çeşitli etnik uluslardan müteşekkil Fâtımîlerin ordusunu lağv edip yerine sadece Kürt ve Türklerden oluşan özel bir ordu inşa ettiği bildirmiştir.⁸⁷ Selahaddin-i Eyyûbî Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Eyyûb b. Şâzî, lakabı el-Melik Nasır; Mısır, Şam, Fırat havzası ve Yemen'in sahibidir.⁸⁸ Eyyûbî devletinin kurucusu, Selahaddin-i Eyyûbî, el-Kürdî'dir.⁸⁹ Bazı oryantalistler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin annesinin Kürt, babasının ise Arap olduğu iddiasında bulunmuştur.⁹⁰ Bazı emirleri, Selahaddin-i Eyyûbî'ye Kürtlüğünden dolayı onu küçümseme gözüyle baksalar da teb'ası arasında ona içten gelen bir bağlılıkları vardı.⁹¹ Selahaddin-i Eyyûbî, 1193 yılında ölünce, Arap dünyasında kısa zamanda unutulduğu halde, Onun Batı'da, merhametli bir insan, kahraman bir şövalye ve ideal bir lider olduğunu belirten birçok efsaneye dillerde dolaşmıştır. XIII. yüzyılda yayılmaya başlayan bu efsanelerdeki Selahaddin-i Eyyûbî aslında Avrupalı asillerin sahip olmak istediği karakterin simgesiydi. Batı'da Haçlı kroniklerine dayanan tarihi Selahaddin-i Eyyûbî karakteri, zamanla tarihsel karakterinin yerine bir efsane kahramanına

⁸⁵ İbn İyas, **Bedaiu'z-Zuhur Fi Vakai'd-Duhur**, thk. Muhammed Mustafa, I, bsy. Mektebetu Darü'l-Baz, Mekke yyy. I. s. 241. Ramazan Şeşen, "Selahaddîn-i Eyyûbî", **DİA**, XXXVI. TDV, İstanbul 2009, s. 337. Sobernheim, "Salâh-ad-dîn Eyyûbî", **İA**, X. İstanbul 1979, s. 103. Becker, C. H. "Eyyûbîler", **İA**, IV. İstanbul 1979, s. 424.

⁸⁶ İbn İyas, age, I. s. 242.

⁸⁷ Mühsin Muhammed Hüseyin, **el-Ceyşü'l-Eyyûbî Fi Ahdi Selahaddin-i Eyyûbî**, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan 1986, s. 97.

⁸⁸ İbn Hallikan, VII. s. 139. Ayni, **İkdü'l-Cuman fi tarihi Ehli'z-Zaman** thk. Mahmud Rızk Mahmud, İkinci Baskı, Darü'l-Kütub ve'l-Kavmîye, Kahire-Mısır 2010, II. s. 260.

⁸⁹ İbn İyas, **Bedaiu'z-Zuhur Fi Vakai'd-Duhur**, thk. Muhammed Mustafa, I, bsy. Mektebetu Darü'l-Baz, Mekke yyy. s. 237. Ramazan Şeşen, "Selahaddîn-i Eyyûbî", **DİA**, XXXVI. TDV, İstanbul 2009, s. 337. Sobernheim, "Salâh-ad-dîn Eyyûbî", **İA**, X. İstanbul 1979, s. 103.

⁹⁰ Hannes Möhring, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyubi Sultan ve Dönemi (1138-1193)**, Orhan Aras (Çev.), Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 37-38.

⁹¹ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri**, III. Fikret Işıltan (Çev.), TTK, Ankara 1987, s. 68-69.

dönüşmüştür.⁹² Selahaddin-i Eyyubi istisnai bir komutan olarak hem mensubu olduğu Kürt Eyyubi hanedanının hem de hizmetinde olduğu Musul-Suriye atabeyliğinin ve Selçuki devletinin hizmetinde sivrildi. Mısır'da Fâtımî hâkimiyetini o sona erdirdi. Şüphesiz ki ilk İslam fütuhâtı ve Emevi İmparatorluğu'ndan sonra bütün Ortadoğu'da bu kadar sivrilen ve coğrafyaya hâkim olan bir askere rastlamak mümkün değildir. Kudüs'ün fethi bu kadarla kalmadı, bu Müslüman idarenin yeniden kurulması için bir geçiştir.⁹³ Selahaddin-i Eyyûbî, büyük bir başarı kazandı. Nûreddîn Zengî'nin esereni tamamladı, İslam âlemini birleştirdi ve batılı saldırganları sahildeki dar bir alana sıkıştırdı. Şayet kendisine benzer kabiliyetli biri yerine geçmiş olsandı geriden kalan Frenkleri de rahatlıkla oradan çıkarabilirdi. Ne yazık ki büyük bir liderin ölümünden sonra, devletin kudret ve icraatlarını garanti altına alacak kurumsal bir yapının olmamasından dolayı, orta çağ İslam dünyasının trajedisi olmuştur. İslami kurumsal yapının yegâne merkezi hilafetti. Bu yapı da siyasal olarak gücünü yitirmişti. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, bu yapının bir ferdi de değildi. Selahaddin-i Eyyûbî, büyük veya kudretli bir aileden de gelmiyordu. O Müslüman dünyasına şahsi kudreti sayesinde kendini kabul ettirmeyi başardı. Oğulları onun şahsiyetinden de yoksundu.⁹⁴ Selahaddîn Eyyûbî İslam dünyası üzerine çöken karanlık bulutları dağıtmış, sağlam temeller üzerine kurduğu devleti ile İslâm'ın kurtuluşu olmuştur. Selçuklu sultanlarının gerçekleştirmek istedikleri fakat gerçekleştiremedikleri İslam birliğini kurmuş ve Frenklere karşı başarılı mücadeleler vermiştir. Doğulu ve batılı kaynaklar tarafından ortak bir şekilde övgüye layık görülen Selahaddîn Eyyûbî, kendisinden sonra devlet idaresini devralacak olan hanedan üyelerini de aynı hedef doğrultusunda etkilemiş, devletin sınırlarını güven altına alarak genişleme ve Frenklerle mücadele öncelikli hedefleri olmuştur.⁹⁵

Selahaddin-i Eyyûbî, akıl, siyaset, cesaret, kahramanlık ve idarecilik yeteneği acısında İslam âleminin yetiştirdiği en büyük hükümdarlardan ve mücahidlerden biri

⁹² Yusuf POLAT, "Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, Sayı 55. s. 277.

⁹³ İlber Ortaylı, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kudus-un-fethi-1412380>.

⁹⁴ Runciman, age, III. 69.

⁹⁵ Hülya Çakıroğlu, "Müferricü'l-Kurûb'a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları", s. 868.

olarak kabul edilmiştir. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da hüküm sürmüş, devletini Fâtımîlerin enkazı üzerine inşa etmiş, Abbasi hilafetini tanımış, Frenklerle çok çetin mücadelelerde bulunmuş ve onları Suriye'den kovarak yaklaşık bir asırdan beri ellerinde bulunan Kudüs şehrini geri almıştır. Selahaddin-i Eyyûbî'nin vefatından sonra devlet, çocukları, kardeşleri, yeğenleri ve bazı üst düzey emirleri arasında bölünüp parçalanmıştır.⁹⁶

Selahaddin-i Eyyûbî'nin (1174-1193) ölümünden sonra, büyük oğlu melik Efdal Şam'da, melik Zahir Gazi Haleb'te ve melik Aziz Osman (1193-1198) Mısır'da yönetime geçti.⁹⁷ Ondan sonra küçük yaştaki oğlu melik Mansur (1198-2000) Mısır idaresine getirildi. Şam bölgesinde bulunan amcaları, Mısır'a gidip onunla savaştı, hezimete uğratıp tutuklattılar ve ölünceye kadar orada kaldı.⁹⁸ Melik Mansur'un ardında babasının amcası olan Melik Adil, (2000-1218) Mısır'ın dördüncü sultanı oldu.⁹⁹ Melik Kâmil, (1218-1238) babası Melik Adil'in akabinde Mısır'ın beşinci sultanı seçildi.¹⁰⁰ Eyyûbîlerin Mısır'daki altıncı sultanı II. melik Adil b. Kâmil'dir (1238-1240). Melik Salih Necmeddin Eyyûb b. Kâmil, (1240-1249) Mısır'ı kardeşi II. melik Adil'den zorla alarak yedinci sultanı olmayı başardı.¹⁰¹ Mısır'da Eyyûbî hanedanının sekizinci sultanı melik Turanşah b. Necmeddin Eyyûb b. Kâmil'dir (1250). Babasının ölümünün akabinde dört ay yönetimde kaldı.¹⁰² Eyyûbîlerden Mısır'da yönetimi üstlenen, melik Salih Necmeddin Eyyûb'un eşi Şeceretü'd-Dür'dir. (1250).¹⁰³

Eyyûbî devleti, gerçek manasıyla Kürtlerin kurduğu en büyük devletlerden biridir.¹⁰⁴ Bu devlet, İslam birliğini gerçekleştirerek İslam topraklarını yaklaşık bir asırdır ele

⁹⁶ Corcî Zeydân, **İslam Uygarlıkları Tarihi**, II. Nejdî Gök (Çev.), İletişim, İstanbul 2012, s. 494.

⁹⁷ İbn İyas, age, I, s. 250.

⁹⁸ İbn İyas, age, I, s. 252.

⁹⁹ İbn İyas, age, I, s. 253.

¹⁰⁰ İbn İyas, age, I, s. 258.

¹⁰¹ İbn İyas, age, I, s. 269.

¹⁰² İbn İyas, age, I, s. 279.

¹⁰³ İbn İyas, age, I, s. 286.

¹⁰⁴ M. Emin Zeki Beg, **Kürtler ve Kürtistan Tarihi**, Vahdettin İNCE, Mehmet DAĞ, Reşat ADAK ve Şükrü ASLAN (Çev.), Nûbihar, İstanbul 2010, s. 539.

geçirmiş bulunan Frenklerle mücadele etti. Avrupadan gelen en güçlü orduların önü aldı ve böylece İslam âlemi daha büyük istilalardan korudu. Daha sonra Eyyûbîlerin en önemli kolu Mısır, Memlûklular tarafından ele geçirildi. Eyyûbîlerin Mısır dışındaki kolları, süreç içerisinde Moğollar ve diğer devletler tarafında ortadan kaldırıldı.¹⁰⁵

Mısır kolu 564-647/1169-1250, Yemen kolu 569-625/1174-1129, Hama kolu 573-750/1178-1350, Haleb kolu 579-657/1185-1260, Meyyafarikîn kolu 581-657/1185-1260, Dımaşk kolu 582-657/1186-1260, Ahlât kolu 604-655/1207-1258, Hısn-ı Keyfâ ve Amid kolu ise 629-1005/1232-1597, bu devletin belli başlı kollarını teşkil ediyordu. Bunlardan en uzun ömürlüsü olan Hısn-ı Keyfâ Eyyûbîleridir. 16. yüzyılın başlarında Safevi yayılmacılığına karşı Osmanlı hükümdarı Yavuz Sultan Selim'e bağlanarak topraklarını Şii istilasından kurtardı, bu yüzyılın sonlarına doğru tarih sahnesinden çekildi.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Demir, s. age, 30-31.

¹⁰⁶ Demir, age, s. 31. Emre Günay, "Mardin Müzesi'ndeki Eyyûbî Eyyûbî Dönemi Sikkeleri", (**Yüksek Lisans**, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), s. 10.

BİRİNCİ BÖLÜM

ZENGİLER HİMAYESİNDE EYYÛBÎ ZENGİ İLŞKİLERİ

Abbasi hilafeti, m. X. (h. IV.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren ilk Abbasi döneminden tamamıyla farklı bir duruma geçti. Zira İslam dünyasında hilafetin yetkisi, isimden başka bir özeliği kalmamıştı. Hatta hilafet yetkisi sarayın duvarlarını aşamaz durumuna dönüştü. Hilafetin fiili otoritesi, 945-1055 tarihleri arasında Şii Büveyhilerin eline geçti. Büveyhiler, hilafeti istekleri doğrultuda kullanmaya başladı ve konumlarını güçlendirmek amacıyla halifeyle hısım olmaya çalıştı. Adududdevle, Abbasilerle soy ve yakınlık olsun diye halife et-Tailillah'ı kendi kızıyla evlenmeye zorladı. Selçuklu sultanı Tuğrul Bey de halife el-Kaim-Biemrillah'ın kızıyla evlenmek için baskı yaptı. Bu iki olayın dikkat çektiği bir özellik daha vardır ki o da İslam'ın ilk asırlarından itibaren İslamî hanedanlar olarak bilinen Arap, Fars ve Türklerin dışındaki ailelerin de İslam dünyasında sadaret merkezine doğru yol aldıklarıdır. Bunların dışında belli bir bölgede bağımsız devlet kurması ve benzeri girişimlerde bulunması anlaşılmayan bir durum değildi. Bunu başaran aileler hep oldu. Aslında Eyyübîlerin de yapmaya çalıştıkları tam da buydu.¹⁰⁷

Diğer taraftan Kahire'deki Fâtımî devleti de Abbasilere benzer siyasi sıkıntılar içerisindeydi. Fâtımîlerin bütün işleri vezirlerin ellerine geçmesi, halifeleri tamamıyla kontrol altına almaları, insanlarla görüşmelerini yasaklayıp kendileriyle kamu işleri arasında kalın perde koymaları ve halifeleri sürekli çocuklardan seçmeleri hilafetin icra fonksiyonunu yitirme noktasına getirdi. İş daha da yokuşa sürükleyen husus ise, bu vezirlerin çoğunun devletin mezhebine mensup olmamalarıydı. Bunların yanında Şii mezhebi taraftarları arasındaki çekişmeler gittikçe daha fazla kendini gösterdi ve öyle bir

¹⁰⁷ Ali Beyyumi, **Kuruluş Döneminde Eyyübiler Salahaddin'in Devleti**, Abdulhadi Timurtaş (Çev.), Nûbihari İstanbul 2015, s. 23-25.

duruma geldi ki her fırka diğërine karşı dil ve kılıçlarıyla savaşımdan çekinmez oldu. Bu dönemde Mısır'da meydana gelen kıtlıklar, bulaşıcı hastalıklar ve ekomomik çalkantılar, Fâtımî Devleti'nin zayıflamasında ve düşmesinde pay sahibi faktörlerdendi. Bütün bu saydıklarımız nedenlere ek olarak, Fâtımî dönemindeki Mısır idarecileri rakiplerine karşı yabancılardan destek almak için el uzatmalarıydı. Problemlerini aşmak için başkalarına sığınan bir devlet, bağımsızlığını ve benliğini kaybetmiş bir devlettir. Fâtımîler uzun bir zaman bu durumu yaşadı.¹⁰⁸

Selçukluların Yakınoğu bölgesine gelmesi İslam devleti tarihinde yeni bir sayfaydı. Zira yaydıkları iktâ sistemiyle kendilerinden sonra gelen komutan, subay ve çocuklarının eğitimcileri olan atabeylerin onların mülklerine varis olmalarına neden oldu. Musul, Dımaşk, Erbil, Azerbaycan ve benzeri atabey devletleri bu esas üzerine kuruldu. Bu demektir ki Yakınoğu, XI. yüzyılın ikinci yarısında devletlerin kurucuları, hanedan ailelerinden hiçbirisine mensup olmadığı gibi o dönemde meşru yönetim hakkına sahip olmayan devletlerin kurulmasına şahitlik etti. Doğrusu bu, o çağdan önceki dönemlerde Müslüman doğuda hâkim olan idare sistemine karşı bir devrimdi. Bu, Abbasi devletindeki yetki sahiplerinin engel olmadan bu tür devlet ve emirliklerin gelişmelerine karşı sesiz kalmalarından öte bir güçlerinin olmadığı anlamına gelmekteydi. Böylece devlet kurma gücü olan herkesin, önündeki merkezi otorite engeli kalktı ve artık yönetime doğru yol almak isteyen her devletin dayanacağı ilke bulundu.¹⁰⁹

Zengîler atabey ailesi, bu gerçeğin doğruluğunu gösteren en bariz delildi. Zira bu ailenin kurucusu Aksungur, Selçuklu sarayında yetişti ve kendilerini kuşatan koşullardan yararlanmasını bilen bir köleydi. Aksungur, Selçuklu devletinin muhtelif kademelerinde görev aldı. Zahiruddin Tuğtekin, Artuk ve benzeri birçok şahsiyet de Aksungur'dan farklı değillerdi. Bu anlatılanlara karşılık, Necmeddin Eyyûb ve ailesinin geleceğe yönelik arzularının olduğu ve içinde yaşadığı çağı iyi anladığı rahatlıkla söylenebilir. Bu

¹⁰⁸ Beyyumi, age, s. 39-42. Bedrettin Basuğuy, **Yemen Eyyûbileri Turanşah ve Tuğtekin Dönemleri**, Birinci Baskı, İlahiyat, Ankara 2021, s. 66.

¹⁰⁹ Beyyumi, age, s. 52-53.

ailenin mensubu bulunduğu Kürtler ve hatta bu ailenin bazı fertleri, hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla atılması gereken adımları idrak etti. Bu, o çağın ve çağdaki girişkenliğin gereğiydi.¹¹⁰

Selçukluların kudretli sultanı Melikşah 1092’de vefat edince, yukarıda bahsedilen Aksungur vb. Selçuklu emirleri, hedeflerini gerçekleştirmek için münasip bir ortam doğdu. Ardından oğulları ve kardeşleri arasında şiddetli saltanat kavgaları başladı. Bunun zorunlu neticesi olarak saltanat merkezi zaafa uğradı. Bundan dolayı devlet, içerde ve dışarda büyük tehlikeye maruz kaldı. Devletlerini savunmak amacıyla Selçukluların oluşturdukları tımarlar, devleti yok etmede en önemli faktör haline geldi. Tımarların idarecileri ve emirleri, sultanların çocuklarına vasi veya atabeyleri oldu; sultanların kendilerine gönül rahatlığıyla verdikleri hak ve yetkiler, arkalarında çocuklarına bırakacakları fiili bir sultaya dönüştü. Yakındoğudaki hâkim olan birçok aile, bu esas üzerine kuruldu. Bu ailelerin oluşturdukları devletler, anlaşıldığı üzere kurucuları bir tek aileye veya aynı soya mensup değillerdi. Onların birleştikleri ortak nokta, Selçuklu sultanların saraylarında yetişip ve sultanların özel ilgileriyle parlamış köleler olmalarıydı. Örneğin Musul Atabeyleri, Aksungur’un oğlu İmaduddin Zengî’ye mensuptur ki Aksungur Melikşah’ın kölesiydi. Dımaşk Atabeyleri, Tutuş b. Alparslan’ın kölelerinden Zahiruddin Tuğtekin’e mensuptu. Artuklu devleti de Melikşah’ın kölelerinden Artuk et-Türkmen’ye mensuptu. Bu tip devlet ve yönetici ailelerin ortaya çıkmaları, aynı yolu takip ederek kendileri için de bir devlet kurmak isteyen hırs sahipleri için gerçek ve canlı bir örnek teşkil etmekteydi. Necmedin Eyyûb, kardeşi Şîrkûh ve genel olarak Eyyûbi ailesi, köle olmamakla birlikte bunlardan sayılmalıdır.¹¹¹

Yakındoğudaki dış tehlike ise Frenklerden ibaretti. Frenklerin başarıları, karşılarında durabilecek birleşik İslamî bir gücün olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bu esas üzerine Frenkler, 1098-1109 arasında Trablus, Kudüs, Antakya ve Urfa’da dört latin

¹¹⁰ Beyyumi, age, s. 33-34.

¹¹¹ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin Eyyûbî ve Dönemi**, Birinci Baskı, Bilge, İstanbul 2018, s. 33. Beyyumi, s. 34-35.

emirliğini rahatça kurmayı başardı. Musul Atabeyi Körboğa, Dımaşk Atabeyi Tuğtekin gibi yakınoğu emirlerinden bazıları, Frenklerin gerçek niyeti ortaya çıkınca, bu tür Frenk devletlerle mücadele etmek için büyük savaş gücüne sahip birleşik bir İslamî cephe olmaksızın başarılı olunamacağının farkındaydı. İmaduddin Zengî de böyle düşünen şahsiyetlerden biriydi.¹¹² İmaduddin Zengî'nin ortaya çıkmasıyla bölgedeki Müslümanlar onun etrafında toplandı ve Frenkler sınırlarında durdu. Kısa süre sonra da geri geri geldikleri yerlere döndü. Zengî gerçekten de bu işten büyük başarı elde etti. Zira şartlar tamamıyla onun liderliğini destekliyor ve çıkışını bekliyordu. Selçukluların Müslümanların kalplerine yerleştirdikleri coşku, hala içlerinde alevliydi. Bu coşku ruhu, onları cihada, savaşa veya ganimet ve kazanca sürükleyerek herhangi bir lider etrafında toplanmaya itiyordu. Frenklerin bu ilk akımını, radikal, coşkun ve muhtelif maddi arzularını gerçekleştirmek için çok istekli olan yeni akımlar izledi. Zengî'nin ortaya çıkmasını ve liderliğini perçinleyen da bu faktörlerin tümüydü.¹¹³ Zengî, mücadelesinden Türkmenlerden ve Kürtlerden azami derecede faydalanmayı başardı.¹¹⁴

1.1 İMADUDDİN ZENGİ DÖNEMİNDE EYYÛBÎLER

1.1.1 NecmeddinEyyûb'un Tikrit'te Zengî'yi Koruması ve Musul'a Yollaması

Irak Selçuklu Sultan'ı Mahmut yirmi altı yaşında (1131) öldü ve hanedan içinde veraset savaşı patlak verdi. Abbasi halifesi Müsterşid, bu durumdan yararlanıp taht üzerinde hak iddia edenlere camilerde adına hutbe okuma sözü vererek durumun gerçek hâkimi konumuna yükseldi. Zengî bu durumdan kaygılandı ve halifeye acı bir yenilgi tattırmak üzere birliklerin başında Bağdat üzerine yürüdü.¹¹⁵ Zengî lideri İmaduddin, 526/1131'de Selçuklu sultanı Mesud'u destekleyerek Bağdat'a karşı başlatılan askerî harekâtayer aldı; fakat Karacasakî komutasındaki halifenin ordusuna yenilerek geri

¹¹² Beyyumi, age, s. 35.

¹¹³ Beyyumi, age, s. 53-54. Hannes Möhring, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyubi Sultan ve Dönemi (1138-1193)**, Orhan Aras (Çev.), Runik Kitap, İstanbul 2020, s. 37-38.

¹¹⁴ Şeşen, SelâhaddinEyyûbîveDönemi, s. 51.

¹¹⁵ İbnü'l-Esir, et-Tarihü'l-Bâhir s. 119, İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16.

dönme  zorunda kaldı. İmaduddin, savaşta yaralandı ve bu vaziyete Tikrit'te kadar gitti. Şehrin yöneticisi Necmeddin Eyyûb, onu karşıladı. Dicle nehrinin doğusundan batısına geçirmek için gemileri göndererek onu kurtardı ve başka yardımlarda da bulunarak sa  kurtulan askerleriyle onu Musul'a gönderdi.¹¹⁶ İmaduddin Zengî, Musul'a döndükten sonra Necmeddin Eyyûb'e çeşitli hediyeler göndererek taraflar arasında karşılıklı mektuplar ve elçiler gidip gelmeye ba landı.¹¹⁷ Kişi her zaman kaderini belirleyemez ancak İmaduddin Zengî ve Necmeddin Eyyûb kısmen de olsa bunu başardı.¹¹⁸

Her ne kadar tarihi kaynaklar, Necmeddin Eyy b'un İmaduddin'e neden destek sunduğunu belirtmemi  olsalar da gözlemlediğimiz kadarıyla Necmeddin Eyyûb'u İmaduddin'e yardım etmeye sevk eden temel unsur, onun Frenklere karşı yapt   mücadele olsa da Necmeddin Eyy b'un bundan istifade ederek ileride hanedanları için kurmak istedikleri devletin altyapısını hazılamaktı. Zira Necmeddin Eyy b'un en belirgin  zeli i, olaylara faydacı yaklaşarak krizleri lehine çevirmeyi ba arabilen biri olmasıydı. Dolayısıyla onun böyle bir olayı kurgulayıp yeri geldikçe adım adım hayata geçirme arayışına girmesi ondan beklenen bir durumdur.

1.1.2 Necmeddin ve   rk h'un Tikrit'ten Musul'daki Zengî'ye S  nmaları

Necmeddin Eyyûb ve yanında bulunan kardeşi   rk h'un Tikrit'ten Musul'a gitmeleri konusunda birçok rivayet bulunmaktadır. Birinci rivayete göre   rk h, 532-33/1138'de bir adamı öldürünce dönemin Bağdat  ahnesi Mücahiduddin Bihruz, iktası olan kente bulunan   rk h ve kade i Necmeddin Eyy b'a birini göndererek şehirden çıkmalarını istedi. Onlar da kentten ayrılarak Musul'a gitti. İmaduddin Zengî, onları iyi

¹¹⁶ İbnü'l-Esir, et-Tarih 'l-Bâhir s. 119, İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. Ebu Şame, age, I, 354. İbn Haldun, age, V, s. 326. İbn Vasıl, age, I, s. 8. 48-49. Makrizi, Takyeddin Ahmed b. Ali, **İtti  'l-Hünefa bi Ehb ri'l-Eimmeti'l-F tim yine'l-Hülefa**, thk, Cemalüddin e - eyyal 2. Baskı, evkaf vezareti, Kahire-Mısır 1996, III, s. 305-06. Suheyl Muhammed, Takku , **T rih 'l-Eyy b yin Fi Mısır ve Bilâdi' - am ve İklimi el-Cezîre**, D r 'l-Nefâis, İkinci Baskı, Beyrut-Lübnan, 2008. s. 18. Beyyumi, age, s. 65. Mustafa, age, s. 38. es-Sellab , age, 221-22. Marin, age, 48-49.

¹¹⁷ Evtânî, age., s. 51. (Nâsır-ı Husrev, Sefern me, s. 56.)

¹¹⁸ Man, age. s. 26.

karşılıyarak birçok yerleri onlara ikta olarak verdi ve iki kardeşi de ordusuna aldı.¹¹⁹ İkinci rivayete göre Şîrkûh, bir yargı görevlisiyle tartıştı ve onu kılıçtan geçirdi.¹²⁰ Diğer bir rivayete göre iseiyi bir okçu olan Necmeddin Eyyûb, bir gün Bihruz'un kölelerinden birine ok attı ve onu öldürdü. Bu olaydan dolayı başına bir şey gelir endişesiyle Şam'a gidip Zengîlerin hizmetine girdi.¹²¹ Başka bir rivayet ise Şîrkûh, Bihruz'un yanında değerli biri sayılan bir Hıristiyan'ı öldürünce Musul'a kaçtı ve Necmeddin de ona eşlik etti.¹²² İbn Kesir, İki kardeş, Haleb'te bulunan Zengî'nin yanına gitiklerini ve onlara iyiliklerde bulunduğunu, daha sonra ikilinin konumları oğlu Nûreddîn Zengî'nin yanında yükseldiğini ileri sürmüştür. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin en büyük ve en yakın emiri oldu. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a cesaretinden, kararlığından, Frenklere karşı yürütülen savaşa katılımından, özellikle Dımaşk'ın alınmasında ve Mısır'da elde ettiğı başarılarından dolayı Humus ve Hama ile birlikte yanında bulunan birçok mal ve iktaları verdi.¹²³ Necmeddin ve Şîrkûh, İmaduddin Zengî'nin 541/1146'da öldürölünceye kadar gerek Frenklere karşı olsun gerekse diğer savaşlarında olsun hep yanında yer aldı.¹²⁴

Tarih, İmaduddin'in Frenk, Bizans, Artuklu, Kürtler ve hatta vekili olduğı Selçuklulara karşı elde ettiğı başarıların bir kısmını bu iki kardeşe mal etmektedir.¹²⁵ Necmeddin Eyyûb, Tikrit'te demografik olarak çoğunluğu Kürtlerden¹²⁶ oluşan insanlar arasında adaleti sağlayıp ve başarılı bir idare sergileyerek iyi bir yönetici olduğunu ispat etti ve kente birçok taraftar kazandı. Muhtemelen Bağdat şahnesi Bihruz'u endişeye sevk eden de bu durumdur.¹²⁷ Bu konuda İhsan Delen, ilginç bir şekilde Selahaddin-i Eyyûbî'nin çok sayıda askeri ile 1138 yılında Musul Türkmenlerinin kumandanı olan

¹¹⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 119. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. Ebu Şame, I, 354. İbn Haldun, age, V, s. 326.

İbn Vasil, age, I, s. 8. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 306. Takkuş, age, s.18. Mustafa, age, 38. es-Sellabi, age, s. 219. Beyyumi, age, s. 66-67.

¹²⁰ Marin, s. 48.

¹²¹ Ebu Şame, age, I, 354-55. İbn Vasil, age, I, s. 8.

¹²² Ebu Şame, age, I, 355. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 401.

¹²³ İbn Kesir, age, XII. s. 259.

¹²⁴ Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 306. Beyyümî, age, s. 70-71.

¹²⁵ Marin, age, s. 49.

¹²⁶ Ali Muhammed es-Sallabi, Selahaddin-i Eyyûbî'i Eyyûbî ve Cühudihi Fi Kazâi Ala Devleti'l-Fâtîmiye ve Tahriri Beyti'l-Makdis, bsy. Mektebetü'l-Asriye Beyrut-Lübnan 2016, 217.

¹²⁷ Ziya Polat, **Eyyûbîler Siyasi Tarih**, İlahiyat, Ankara 2020, s. 23.

Zengî b. Aksungur'un hizmetine girdiğini ve sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi olan Şîrkûh da Zengî'nin oğlu olan Nûreddîn Zengî'nin hizmetine girdiğini aktarmıştır.¹²⁸ Oysa birçok kaynak Selahaddin-i Eyyûbî'nin doğumunun 1138 olduğunu, babası Necmeddin Eyyûb ve amcası Şîrkûh'un Musul'a İmaduddin Zengî'nin yanına giderken yolda doğduğunu bildirmiştir. Bu gerçeklik ortadayken, araştırmacının Selahaddin-i Eyyûbî'nin çok sayıdaki askerleriyle İmadudin Zengî'nin yanına gittiğini ve kardeşi Şîrkûh'un daha sonra oğlu Nûreddîn Zengî'nin hizmetine girdiğini söylemesi tarihi gerçeklikle bağdaşmamaktadır. Zira Selahaddin-i Eyyûbî bu yıl doğmuştur ve Şîrkûh da Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi değil amcasıdır. Dolayısıyla araştırmacının söylemleri tarihi gerçeklere uymamakta ve izaha muhtaç bir konudur.

İki kardeş İmaduddin'in yanına gidince Şîrkûh ile Zengî'nin veziri Cemalüddin Ebu Cafer Muhammed b. Ali arasında dostluk bağları güçlendi ve vezir Eyyûbî kardeşlerin önlerini açtı.¹²⁹ Söz konusu bu dostluk ikili arasında hayat boyunca karşılıklı taahhüdlere neden oldu. Vezir, İmaduddin'in ilgisini Şîrkûh ve kardeşi Necmeddin'in üzerine çekmesini başardı. İki kardeş İmaduddin'in nezdinde büyük bir konuma geldi. Şîrkûh ve Necmeddin, İmaduddin'le beraber Şam seferine katıldı ve Frenklere karşı yapılan savaşlarda yerlerini aldı. Bu savaşlarda en belirgin başarı ve kahramanlıklar Şîrkûh'a aittir.¹³⁰ Vezir ile Şîrkûh, kim önce ölürse diğeri onun naaşını defnetmek üzere Medine'ye götüreceği konusunda karşılıklı vasiyette bulunmuşlardı. Vezir, 559/1164'te ölünce takriben bir yıl Musul'da defin kaldıktan sonra Şîrkûh, birbirlerine vasiyetleri gereği cenazesini çıkartıp defnedilmek üzere Medine'ye doğru yola çıkardı. Diğer taraftan cenazeyle birlikte bir grubu onun yerine hac görevini ifa etmek için görevlendirirken, dindarlardan oluşan başka bir grubu da ona hatim indirmek için görevlendirdi. Yine Şîrkûh, yol güzergâhında bulunan şehirlerde, vezirin cenaze namazını kılınmasını talep etti ve geçen her şehirde halk vezirin cenaze namazını kıldı.

¹²⁸ İhsan Delen, "Mardin Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Sürekli Definesindeki Eyyubi ve Memlûkler'e Ait Altın Sikkelerin Arkeometrik Karakterizasyonu", (Yüksek Lisans, Batman, Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), s. 12.

¹²⁹ Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 306. Beyyümî, s. age, 70-71.

¹³⁰ Ebu Şame, age, I, s. 167.

Özelikle Hille’de kalabalık bir halk kitlesi toplandı ve vezir için görülmemiş bir şekilde ağıtlar yakıldı. Önce cenaze Mekke’ye götürülüp haremde namazı kılındı ve oradan da Medine’ye götürüp tekrar cenaze namazı kılındıktan sonra ve peygambere yakın bir mesafede vezire özel olarak ayrılmış yerde defnedildi.¹³¹

1.1.3 İmaduddin’in Necmeddin’i Baalbek Valiliğine Ataması

Necmeddin ve Şîrkûh, İmaduddin Zengî’nin hizmetinde bulunuyordu. İmaduddin, 533/1139’da Baalbek’i Frenklerden alınca Eyyûbî kardeşlerin başarılarından dolayı Necmeddin Eyyûb’ukente vali olarak atadı.¹³² Ebu Şame, Dımaşk atabeyi Muhammed b. Böri öldüğü sırada İmaduddin Zengî, şehrin kuşatmasındaydı ve emir Muinüddin Üner, kentin idaresini üstlenip Zengî’nin eline geçmesini önledi. Üner, Baalbek’te bulunan oğlu Müciruddin Abak b. Muhammed b. Böri’ye haber gönderip Dımaşk’a (Şam’a) getirdi ve babasının yerine yönetime geçirdi. Böylece Üner’in almış olduğu tedbirler sayesinde işler rayına oturdu. Müciruddin, Dımaşk’a geldikten sonra Baalbek’i ikta olarak Üner’e verdi ve naibini oraya gönderip şehri teslim aldı. İmaduddin Zengî bu durumu öğrenince Baalbek üzerine yürüdü ve aylarca şehri kuşatma altına aldı. Zengî, zorla kente sahip olmayı başardı ve Necmeddin Eyyûb’u vali olarak atadı. İbn Ebi Tayy’ın rivayetine göre, Zengî, Baalbek’in valiliğinin yanında üçte birlik kısmını mülk olarak Necmeddin Eyyûb’a verdi ve ailesiyle birlikte istikrarlı bir şekilde Nûreddin Zengî dönemine kadar orada kaldı. Zengî, Baalbek’i aldıktan sonra tekrar Dımaşk üzerine karşı harekete geçip Bekaa’da karargâhını kurdu. Bunun üzerine Müciruddin Abak, dönmesi için Humus ve ellibin dinarı hediye olarak Zengî’ye teklif etti. Necmeddin Eyyûb, kendisine bu teklifi kabul etmesini telkin etse de Zengî, Dımaşk’ın büyüklüğünü, Börilerin haksızca buraya sahip olmalarını ve siyasetiyle halkı bezdirdiklerini, gerekçe göstererek reddetti. Ancak Zengî, bu fırsatı kaçırdı ve amacına

¹³¹ İbnü’l-Esir, age, s. 127-28.

¹³² İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. İbnü’l-Esir, age, s. 119-20. İbn Haldun, age, V, s. 326. İbn Vasıl, age, I, s. 8-10. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 401. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 306. Takkuş, age, s. 18-19.

ulaşamadı.¹³³ İmaduddin, Baalbek'i Şam'a bağlı eski Heliopolis'i/Baalbek'i kuşattı ve kenti alarak Necmeddin Eyyûb'a verdi. Şîrkûh da İmaduddin'in yanında kalarak bütün askeri girişimlerde ona eşlik etti.¹³⁴ İbn Kesir, Nûreddîn Zengî tarafından Necmeddin Eyyûb'un Baalbek'e naib olarak atandığını ileri sürmüştür.¹³⁵

İmaduddin Zengî (1146) ölünce Necmeddin Eyyûb'un idaresinde bulunan Baalbek kenti, Dımaşk naibi Muinuddin Üner tarafından ablukaya alındı. Bunun üzerine Necmeddin Eyyûb, babası İmaduddin Zengî'nin öldürülmesinden sonra Musul yönetimine geçen oğlu Seyfeddin Gazi'den kuşatmanın kaldırılması için askeri destek talebinde bulundu. Ama O, iktidara yeni geçtiği için Musul'daki yönetim işleri tam anlamıyla rayına girmediğinden ve etrafında bulunan komşu devletlerin saldırılarından dolayı başı dertteydi. Bu nedenle Seyfeddin Gazi, gerektiği gibi Baalbek'e zaman ayıramadı. Kentte muhasara altında bulunanların durumu gün geçtikçe içinden çıkılmaz bir hâle dönüştü. Buna karşılık Necmeddin Eyyûb hem bu durumdan kurtulmak hem de Muinuddin Üner'in şehri ondan zorla almasına ve kendisine yapabileceği muhtemel eziyetlere meydan vermemek amacıyla; Dımaşk'ta oturması için kendisine bir ev, hatırı sayılır birçok yerin iktası ve büyük bir meblağ mal karşılığında Baalbek'i Muinuddin Üner'e teslim etti. Böylece Necmeddin, Dımaşk'ta Üner'in gözde adamlarından biri oldu. O bu görevini Nûreddîn Zengî Dımaşk'ı alınca kadar sürdürdü. Nûreddîn Zengî, 549/1154'te burayı alınca onun hizmetine girdi.¹³⁶

İbn Ebi Tayy göre; Dımaşk sahibi, var gücüyle Necmeddin Eyyûb'e karşı bir savaş başlattı ve Necmeddin olağanüstü bir gayretle söz konusu olan bu savaşa karşı direnç gösterdi. Baalbek'te su sıkıntısı başgösterdi. Şehirde hiçbir şey kalmayınca kadar saldırıya devam edildi. Kaledekiler; şehir halkından yardım talep ettiler, fakat

¹³³ Ebu Şame, age, I. s. 164-65.

¹³⁴ Marin, age, s. 49.

¹³⁵ İbn Kesir, age. XII. s. 259.

¹³⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. İbnü'l-Esir, age, s. 119-20. Ebu Şame, age, I, 195. İbn Haldun, age, V, s. 326. İbn Vasıl, age, I, s. 8-10. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 401. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 306. Takkuş, age, s. 18-19. Marin, age, s. 50. Evtânî, age., s. 51.

kuşatmacılar şehri kontrol edip kaleye yardım gitmesine mâni olduklarından vaziyet daha da kötüleşti. Dolayısıyla kaledekilerin önünde emân ve barışmaktan başka bir seçenek kalmadı. Anlaşma gereği; Dımaşk sahibi, Necmeddin'i naibi olarak üçte birlik gelir karşılığında şehirde bıraktı. Bu olayın haberini alan Nûreddîn Zengî, kardeşi gibi Dımaşk sahibinin yanında yer alacağını düşünerek Şîrkûh'tan gelebilecek muhtemel bir darbeyi önlemek amacıyla Şîrkûh'un bütün yetkilerini elinden alıp Mecdüddin Ebu Bekir b. Dâye'ye verdi. Nûreddîn Zengî'nin bu tutumu Şîrkûh'un zoruna gitti.¹³⁷

Necmeddin Eyyûb'un Baalbek'i Dımaşk naibine teslim etmesi büyük bir olasılıkla hanedan çıkarlarını korumak içindir. Nûreddîn Zengî'nin kardeşi Şîrkûh'u görevden alması da bunun en somut belirtisi olarak görmek mümkündür.

1.2 NUREDDİN ZENGÎ DÖNEMİMDEEYYÛBÎLER

1.2.1 Nûreddîn'in Zengîlerin Haleb Kolunu Kurarken Şîrkûh'un Rolü

İmadüddin Zengî hayattayken Şîrkûh, oğlu Nûreddîn Zengî'nin hizmetindeydi ve bu onun için büyük bir şans oldu. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a özel ilgi gösterdi ve öncelik verdi. Onun yeri doldurulamayacak kadar kahramanlığa sahip olduğunu biliyordu.¹³⁸ İmadüddin Zengî, 14 Eylül 1146'da Caber¹³⁹ kalesi kuşatması sırasında Frenk menşeli bir hizmetçisi tarafından öldürülmesi her zaman olduğu gibi bir Müslüman hükümdarın vefatından sonra devletin hanedan kavgalarına sahne olacağını ve dağılacığını bekleyen düşmanları tarafında sevinçle karşılandı. İmadüddin Zengî'nin en büyük oğlu Seyfeddin Gazi, İsfahanlı vezir Cemalüddin'le birlikte devleti ele geçirmek üzere Musul'a hareket etti. İkinci oğlu Nûreddîn Zengî ise babasının parmağında bulunan mührü çıkararak yanında bulunan Kürt Şîrkûh tarafından Haleb'te kendisini hükümdar ilan ettirdi. Devletin bu şekilde paylaşılması, düşmanlarına her taraftan Zengî topraklarına saldırmak

¹³⁷ Ebu Şame, age, I, 195.

¹³⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. Ebu Şame, age, I, 355. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 306-07. Beyyümî, age, s. 70.

¹³⁹ Fırat nehri üzerinde Sıffin'a yakın Rakka ve Bâlis arasında bulunmaktadır. Buraya daha evvel "Devser" denilirdi. Yakut, age, II, s. 142.

için bir işaret fişeği oldu. Bunu fırsat bilen Dımaşk naibi Üner, bir taraftan güney sınırında bulunan Baalbek'i¹⁴⁰ geri almaya çalışırken bir taraftan da Humus valisi ve Hama emiri Yağısıyan'ı Dımaşk'ın vassalı haline getirdi. Musul'da ise Irak Selçuklu meliki Alparslan, nafile çabalar da olsa tekrar iktidara gelmeye çalıştı. Diyâr-ı Bekr'da Artuklular daha önce kaybetmiş oldukları şehirleri geri aldı. Antakya hükümdarı Raymond ani bir baskınla Haleb surları önüne kadar ilerledi. Orta kesimde ise Joselin Urfa'yı tekrar almaya yeltendi.¹⁴¹ İmaduddin Zengî'nin öldürülmesinin ardından (541/1146) Haleb'te yönetimi ele geçiren oğlu Nûreddîn Zengî'nin en büyük yardımcısı Şîrkûh¹⁴² oldu. İmaduddin Zengî'nin ölüm haberini alan Urfa Kontu II. Joscelin'in iç kale dışında Urfa'yı zaptetmesi üzerine Nûreddîn Zengî ve Emîr Savar ile Şîrkûh Urfa'ya gidip şehri kurtardı.¹⁴³ Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Esedüddin Şîrkûh; İmaduddin Zengî dönemimde, fetihlerinden ve Urfa'nın Frenklerden geri alınmasında önemli görevler yerine getirdi.¹⁴⁴ Bazı araştırmacılar Urfa'nın alınmasında, Şîrkûh'un İmaduddin Zengî ve ölümünden sonra oğlu Nûreddîn Zengî tarafından kentin yeniden geri alınmasında yer aldığını ileri sürseler de Şîrkûh, ne İmaduddin Zengî ne de oğlu Nûreddîn Zengî döneminde Urfa'da onların yanında yer aldığına dair ulaşabildiğimiz kaynaklardan bir bilgiye rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu tarihçilerin ileri sürdüğü tez,

¹⁴⁰ Antik bir şehirdir, acayip ve büyük tarihi eserlere sahip bir kenttir. Dünyada eşi benzeri olmayantaş sütunlar üstünde saraylar inşa edilmiştir. Dımaşkla arası üç günlük bir mesafe bulunmaktadır. Yakut, I. age. s. 453.

¹⁴¹ Runciman, II. s. 197.

¹⁴² Ebu'l-Hâris Şîrkûh b. Şâzî b. Mervan, lakabı el-Melik Masur Eseduddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin amcasıdır. İbn Hallikan, II. s. 479. Şîrkûh Kürttür ve Eyyûbî soyuna mensuptur. Ahmet Özer, **Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler**, 2. Baskı, Hemen Kitap, İstanbul 2010, s. 68. Ebû'l-Hâris el-Melikü'l-Mansûr Emîrû'l-cüyûş Esedüddîn Şîrkûh b. Şâdî b. Mervân ö. 564/1169 Nûreddîn Zengî dönemi devlet adamı ve kumandan, Fâtımî veziri. G. Wiet, "Şîrkûh", **İA**, XI. MEB, İstanbul 1978, s. 570. Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", **DİA**, XXXIX. TVV, İstanbul 2010, s. 203. Tarihte Şîrkûh'a ilk defa kardeşi Eyyûb'un Abbasi halifesinin valisi olarak bulunduğu Tikrit'e rastlanmıştır. Şîrkûh, dönemin en büyük ve en cesur komutanlarından biri olarak bilinmekteydi. Şîrkûh, Esediye olarak bilinen askeri birlik ve aynı adla Haleb ve Dımaşk'ta medreseler kurmuştur. Wiet, "Şîrkûh", **İA**, XI. s. 570-71. Şîrkûh, sözcüğün anlamı dağaslanı anlamındadır. Şîrkûh, lakabı melik Kahir olan Nasıruddin Muhammed dışında çocuk bırakmamıştır. İbn Hallikan, II. s. 481. Beg, s. 540.

¹⁴³ Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", **DİA**, XXXIX. TVV, İstanbul 2010, s. 203.

¹⁴⁴ Ramazan, Şeşen, "Eyyûbîler", VI. Hakkı Dursun Yılmaz (Ed.), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi** (301-432), Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 303-305. Fatma İnce, "Nûreddîn Zengî Mahmud b. Zengî ve Selâhaddin Eyyûbî İlişkileri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2019, CİLT 6, Sayı 3, s. 1649. Ziya Polat, **Eyyûbîler Siyasi Tarih**, İlahiyat, Ankara 2020, s. 24.

tarihi gerçekliğe uymamaktadır. Babası İmaduddin Zengî'den kalma Irak hazineleri Seyfeddin'e kalsa da Artuklular, hilafet ve Selçuklu sultanlığıyla ihtilaflar gibi siyasi çekişmeler de ona intikal etti. Bu suretle Nûreddîn Zengî, bütün enerjisini batıya ayırabilme olanağı yakaladı. Nûreddîn Zengî, İslam'ın taaruzunu ileride sevk ve idare etmeye müsait biri oldu ve buna hazırlandı.¹⁴⁵

Şîrkûh,541/1146'da İmaduddin Zengî'nin öldürölme haberini alınca, zaman kaybetmeden büyük bir inisiyatif alarakNûreddîn Zengî'nin yanına gidip; vezir Cemalüddin'in Musul askerlerini etrafında topladığını, kardeşi Seyfeddin'i Musul'a emir yapmaya niyetinde olduğunu ve askerlerinin çoğunun da ona katıldığını bildirdi. Şîrkûh, aynı zaman vezir kendisine de ona katılması için haber gönderdiğini, ama buna iltifat etmediğini söyledi. Şîrkûh, büyük bir kurmay akılla Nûreddîn Zengî'ye "Bence siz Haleb'e gidin ve orayı memleketin başkenti yapınve siz bunu yapınca bütün Şam askerleri etrafında toplanacak ve iktidara giden yol size dönecektir. Şam'ı elde etmek için Haleb'i almak bir zorunluluktur. Haleb'i alan Doğu ölkelerine hâkim olur." dedi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, oradan ayrıldı ve Şam askerleriyle bir toplantı organize edilmesi için talimat verdi. Buna dair bir toplantı gerçekleşti ve askerler, Nûreddîn Zengî'nin hizmetinde kalmaya karar vererek Haleb'e doğru yola çıktı. Nûreddîn Zengî, Haleb'e girdikten sonra Şîrkûh, kalenin yanına giderek valiyi yanlarına davet etti. ArdındanNûreddîn Zengî, kaleye çıktı ve hangi planlamalar çerçevesinde davranacağı kararını burada aldı. Nûreddîn Zengî'yi Haleb'te iktidara taşıyan Şîrkûh idi.¹⁴⁶ Aslında Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'la Haleb'e gittiğinde konumu pek rahat değildi. Şehir ahalisinin yeniden Antakya şövalyelerin korkusuyla yaşaması bir yana, Nûreddîn Zengî otoritesini henüz kent surları dışına taşımaya vakit bulmadan Jocelin'in bazı Ermenilerin yardımıla Urfa'yı geri almayı başardığı haberini aldı. Urfa babası İmaduddin Zengî'nin şanının simgesi olduğu için, onun düşmesi hanedanın tüm geleceğini tehlikeye atmak anlamına geliyordu. Nûreddîn Zengî gecikmeden buna karşı tepkisini gösterdi. Jocelin şehrin

¹⁴⁵ Runciman, II. age, s. 200-01.

¹⁴⁶ Ebu Şame, age, I, 191. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 382. Hasanî, age, s. 45.

savunması fırsatını bulmadan Urfa'nın önüne vardı. Gece olunca kont, kaçma kararı aldı. Yandaşları onun peşinde gitmeye çalışsa da Haleb süvarileri tarafında yakalanıp öldürüldü. Nûreddîn Zengî'nin bu kadar hızlı bir biçimde olayı bastırması, iktidarın bu emekleme döneminde çok ihtiyaç duyduğu bir durumdu. Gerekli dersi alan Raymond, saldırılarını azalttı ve Üner de fazla gecikmeden kızını Haleb'in efendisine verdi.¹⁴⁷ Böylece Nûreddîn Zengî, babası İmaduddin öldürüldükten sonra Şîrkûh'un direktifiyle Haleb'e gitti ve orayı egemenliğine aldı.¹⁴⁸ Şîrkûh, Haleb'te Nûreddîn Zengî'nin hizmetine girince onun en yakın adamlarında biri oldu ve kendisine bu şehir ikta olarak teslim edildi. Bununla birlikte Nûreddîn Zengî, savaşlardaki başarılarından ve cesaretinde dolayı Şîrkûh'u ordusuna genel komutan yaptı. Şîrkûh'un konumu Nûreddîn Zengî'nin nezdinde yükseldi. Humus ve Rahba'yı da ona ikta olarak verdi. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin yaptığı bütün askeri faaliyetlerinde en büyük pay sahibiydi.¹⁴⁹ Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin devletini kurtaran adam oldu ve onun sayesinde Dımaşk onun otoritesine geçti.¹⁵⁰

1.2.2 Şîrkûh'un Kudüs ve Antakya'daki Haçlılara Karşı Katıldığı Savaşlar

Şîrkûh, yalnızca Nûreddîn Zengî tarafından kurulan Zengîlerin Halep koluna yardımcı olmadı. O, aynı zamanda Nûreddîn Zengî'nin yanında kalarak üç çeşit askeri faaliyette bulundu. Bunlardan birincisi, bölgede kurulmuş olan Frenk devletlerini ortadan kaldırmaktı. Bu aynı zamanda Zengîlerin stratejik amacıydı. İkincisi, Zengî ailesi arasında yaşanan iktidar olma mücadelesiyde Nûreddîn Zengî lehine tutum almaktı. Üçüncüsü ise Fâtımîleri yok etmektir. Şîrkûh, söz konusu bu askeri faaliyetlerde yenilgi yüzü görmeden daima büyük başarılar göstererek görevini sürdürdü.

¹⁴⁷Ebu Şame, age, I, 195-196.

¹⁴⁸Ebu Şame, age, I, 192.

¹⁴⁹İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. İbnü'l-Esir, age, s. 120. İbn Haldun, age, V, s. 326. İbn Vasıl, age, I, s. 10. Takkuş, s. 19.

¹⁵⁰İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 16. İbnü'l-Esir, age, s. 120. Takkuş, age, s. 19.

Haleb'te kurulan Nûreddîn Zengî'nin devletinde aktif rol alan Şîrkûh, bununla yetinmeyip Nûreddîn Zengî'nin yürüttüğü bütün askeri faaliyetlerine de katılarak yanında yer aldı. Kürt asıllı Şîrkûh'un Haleb eşrafından İbn Dâyye ile arası açıkken, Antakya emiri Raymond, müttefiki Haşhaşi elebaşlarından Ali b. Vefa'dan aldığı güçle; 1148 yılının Kasım ayında Antakya-Maraş yolu üzerinde bulunan Famiye yakınında Asvad ovasında bulunan Nûreddîn Zengî'ye ani bir baskın düzenledi. Şîrkûh savaşa katılmaktan imtina edince, Nûreddîn Zengî'nin bütün ordusu panik halinde geri çekilmek zorunda kaldı. Ertesi yıl Nûreddîn Zengî tekrar Antakya'ya girerek aynı bölgede Bagras yakınında Raymond'u mağlup etti. Nûreddîn Zengî buradan güneye yönelerek; Ası ırmağının doğusunda yer alan müstahkem mevkillerden biri olan İnap kalesini kuşatma altına aldı. Raymond, küçük bir ordu ve Ali b. Vefa komutasında bulunan az sayıdaki Haşhaşi birliğiyle, süratli bir şekilde kaleyi kurtarmaya gitti. Bunların kuvvetleri hakkında mübalağalı haberler alan Nûreddîn Zengî, ablukayı kaldırarak geri çekildi. Aslında Nûreddîn Zengî'nin altıbin bulan süvarileri, Frenklerin dörtbin şövalye ve bin piyadeden oluşan ordusundan bin sayı daha fazlaydı.¹⁵¹

Bu arada Raymond, Ali b. Vefa'nın uyarısına rağmen büyük bir hataya düşerek İnap garnizonunu takviye etmeyi kararlaştırdı. Raymond bu yanlış kararları alırken Nûreddîn Zengî, askerlerinin azlığı hakkında haberi aldı. Antakya ordusu, 28 Haziran 1149 yılında İnap ve Gab bataklığı arasında yer alan Murat kuyusu mevkiinde derin bir ovada bulunuyordu. Nûreddîn Zengî'nin birlikleri, gece karanlığından istifade ederek gizlice yaklaşıp Frenkleri kuşattı. Sabahleyin durumun farkına varan Raymond, umumi bir taaruzla kuşatma çemberini kırmaktan başka bir çare kalmadığını anladı. Fakat arazi onun hızlı hareket etmesine müsait değildi. Şövalyeler atlarını yamacın yukarısına doğru sürerken, tozu toprağı birbirine katan şiddetli bir rüzgâr önlerini görmelerini engelledi. Birkaç saat içinde Raymond'un ordusu imha edildi. Maraş senyörü Renaud ve Haşhaşi reisi Ali b. Vefa öldürülenler arasındaydı. Raymond, bizzat Şîrkûh tarafında öldürüldü. Böylece Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin nezdinde Famiye'de kaybettiği teveccühü yeniden

¹⁵¹ Runciman, age, II. s. 272-73.

kazandı. Nûreddîn Zengî, Raymond'un kellesini gümüş bir muhafaza içinde Abbasi halifesine hediye olarak gönderdi.¹⁵² Diğer bir gelişme ise 1150'de Urfa kontu Joselin'in birkaç Türkmen akıncının eline düştüğü haberinin Nûreddin'e ulaşmasıydı. Akıncılar ilk etapta kurtuluş akçesi karşılığında Kontu serbest bırakmayı kabul etseler de Nûreddîn Zengî, kendisini esir edenlerden almak üzere derhal birlik gönderdi. Joscelin'i teslim alan Nûreddîn Zengî, gözlerine mil çektirerek Haleb'te zindana attı. Joscelin, dokuz yıl sonra 1159'da Haleb zindanında öldü. Bunun sonucunda Antakya ve Urfa kontlukları 1150'de iki önemli yöneticisi kaybetmiş oldu.¹⁵³

Bu konuda diğer bir rivayete göre ise İmaduddin Zengî'nin öldürülmesini lehine çevirmek isteyen Antakya kontu Raymond, ordularıyla Hama ve Haleb'in üzerine saldırarak birçok Müslüman'ı öldürdü ve mallarına el koydu. Bu olaylardan haberdar olan Şîrkûh, Haleb'te bulunan ordusuyla harekâta geçti ve izlerini takip etti. Onlara yetişen Şîrkûh, esir alınan Müslümanları ellerinden kurtardı. Bununla yetinmeyip karşı saldırılar başlatarak başarılar elde etti ve Haleb'e muzaffer olarak döndü.¹⁵⁴

İbn Ebu Tayy'ın aktarmış olduğu kadarıyla Nûreddîn Zengî tarafından 543/1148-1149'da devletin önemli görevleri Şîrkûh'tan alınıp İbnü'd- Dâye'ye tevdi edildi. Bunun üzerine Şîrkûh'un alınganlık yaptığını gören Nûreddîn Zengî, yanından geçerken ona: "Bu dönemde Müslümanlar savaşı kaybederken bu ne biçim duyarsızlık ve aymazlıktır." dedi. Buna karşı Şîrkûh: "Değerli melik, bütün yetkiler Mecdüddin Ebu Bekir'e aitken ve o varken, bizim faydalı şeyler yaptığımız nerden görülmüştür!" diye cevap verdi. Bu diyalogdan sonra Nûreddîn Zengî, sorunu anladı ve Şîrkûh'un gönlünü aldı, Mecdüddin'e Şîrkûh'u görmezlikten gelmemesini talep etti ve onları barıştırdı. Kimi rivayetler Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Şahinşâh b. Eyyûb'un bu yenilgide öldürüldüğünü, bazıları ise burada değil de Bekaa denilen savaşta öldürüldüğünü öne

¹⁵² Runciman, age, II. s. 273. Beyyümî, s. 78. (Stevenson s. 165.) Coşkun Aptekin, "Musul Atabeyliği (Zengîler)", VII. Hakkı Dursun Yılmaz (Ed.), **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi** (533-578), Çağ Yayınlar, İstanbul 1992, s. 552.

¹⁵³ Runciman, age, II. s. 274.

¹⁵⁴ Ebu Şame, age, I, 194. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 383. Beyyümî, age, s. 73.

sörmektedir.¹⁵⁵ Şîrkûh, Receb 543/Kasım 1148'de Antakya yakınlarındaki Yağra'da ve Safer 544/ Haziran 1149'da Azâz yakınlarındaki İnib'de Frenkleri ve İsmâîlîler'-i mağlûp etti. Gösterdiği kahramanlıktan dolayı Nûreddin Zengî, Artah Kalesi'ni Şîrkûh'a verdi.¹⁵⁶ Şîrkûh, 544/1149-1150'de İnib ya da Hatim olarak adlandırılan savaşta Frenklerin haçını taşıyan askerin üzerine atladı ve onu öldürdü. Yine bu savaşta Antakya sahibi Barnas ve tanınan bir grup üst düzey askerler de etkisiz hale getirildi. Dikkatli davranan Müslüman askerler buradazaiyat vermedi. Müslümanlar, buradan birçok ganimet ve esirlerle döndü. Frenklerle yapılan savaşların başarısı kuşkusuz Şîrkûh'a aitti. Bu zaferde büyük bir cephane, çok sayıda esir ve sayısız atlar elde eden Şîrkûh, ganimetlerin bir kısmını kardeşi Necmeddin Eyyûb'a da gönderdi. Şîrkûh'un bu savaşta kazandığı başarı aynı zamanda nüfuz alanının genişlediği yıl oldu.¹⁵⁷

Nûreddîn Zengî, Frenk lideri III. Bauoduin'le 550-551/1156'da bir antlaşma yaptı. Ancak Frenk lideri bu antlaşmayı bozdu ve Baniyas civarında otlanan bazı hayvanlara saldırdı. Bu sırada Nûreddîn Zengî, Baalebek'te bulunuyordu. Bu saldırı haberini alan Şîrkûh, Frenklere karşı saldırıya geçti ve onlara karşı büyük bir zafer elde ederek Baalbek'te bulunan Nûreddîn Zengî'nin yanına gitti. Burada ikisi de Frenklere karşı yapılacak olan saldırılar konusunda ortak bir karara vardı. Bu harekâta büyük bir başarı elde eden Şîrkûh, ilk önce Frenklerin elinde bulunan Baniyas etrafındaki kasabaları aldı. Baniyas kalesi, kısa bir süreliğine savunmaya geçse de 1157'de düştü.¹⁵⁸

Kudüs Kralı III. Baudouin, Şubat 1157 yılında Nûreddîn Zengî'yle aralarında bulunan anlaşmayı bozdu. Kalabalık bir Türkmen grubu, taraflar arasında bulunan ateşkes anlaşmasına güvenerek koyun ve at sürülerini Baniyas sınırındaki verimli otlaklara sevk etti. Müsrif ve hoyratça bir hayata düşkün ve borçlar içinde yüzen Kral, hiçbir şeyden haberi olmayan çobanlara saldırarak hayvanlarına el koydu. Kral'ın ahidi bu şekilde hayâsızca zedelemesi, her ne kadar Filistin'i uzun yıllardan beri görmediği

¹⁵⁵ Ebu Şame, age, I, 210.

¹⁵⁶ Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", *DİA*, XXXIX. TDV, İstanbul 2010, s. 203-04.

¹⁵⁷ Ebu Şame, age, I, 216.

¹⁵⁸ İbn Kelanîsî, *Zeyl Tarih'ü-Dımaşk*, s. 339. Beyyümî, age s. 90-91.

büyükteki ganimete kavuşturmuş olsa da Nûreddîn Zengî'ye de intikam alma ve misillemeye bulma hakkını verdi. Burada bunlar yaşanırken; Nûreddîn Zengî asi emirini tenkil etmek üzere Baalbek'te, bulunuyordu. Nûreddin Zengî ordusunun kumandanı Şîrkûh, Bukeyya ovasında birkaç Frenk akıncı birliğini bozmakla meşgulken, Nûreddîn Zengî'nin kardeşi Nûsretuddin ise Baniyas yakınında Hospitalier tarikatına mensup bir şövalye birliğini bozguna uğratarak kaçmalarına yol açtı. Nûreddîn Zengî, Baniyas'ı muhasara etmek üzere mayıs ayında Dımaşk'tan harekete geçti. Şîrkûh, kenti kurtarmaya giden küçük bir Frenk birliğini bozguna uğradıktan sonra şehrin surları öne giderek Nûreddîn Zengî'ye ilhak etti. Kentin aşağı kısmı kısa süre içinde ele geçirildi. Şehrin bu kısmından üç kilometre mesafede bulunan sarp yamaçtaki içkale ise Konnetalb Onfroï de Toron komutasında direnmeyi sürdürdü. Kral'ın kenti kurtarmak için yaklaştığı haberleri geldiğinde; Onfroï, teslim olmak üzereydi. Nûreddîn Zengî, şehrin aşağı mahallelerini ateşe vererek geri çekilirken; Kral, Baniyas'a girerek surların onarması için izin verdi. Frenkler bundan sonra Ürdün suyu vadisinden güneye çekilirken; Nûreddîn Zengî, Taberiye¹⁵⁹ gölünün kuzeyinden onlara baskın yaparak büyük bir zafer kazandı. Kral güçlkle Sedef'e kaçabildi. Müslümanlar, Baniyas'ı tekrar alabilme olanağı yakaladı. Ancak kuzeyden Kılıçarslan'ın bir taaruza hazırlandığı haberi Nûreddîn Zengî'ye ulaşınca; kenti yeniden kuşatmayı bıraktı ve süratla Haleb'e döndü.¹⁶⁰

Şîrkûh'un Nûreddîn Zengî'yle beraber hareket ettiği diğer bir askeri faaliyet ise o Baalbek'te bulunurken, 552/1157-1158'de Türkmenlerden oluşan büyük bir asker ve en seçkin öncü birlikle Baalbek'e ulaşması ve Nûreddîn Zengî'ye katılmasıydı. Bu ordu, burada durum değerlendirmesi yaparak Frenklere saldırma kararı aldı ve ilk hamlesini de Baniyas üzerine gerçekleştirmek istedi. Baalbek'te bunlar olurken Nûreddîn Zengî, Dımaşk'a dönerek kısa bir süre içerisinde askere silah ve lojistik destek gönderdi. Yine

¹⁵⁹Filistin'de tarihî bir şehirdir. Filistin'in kuzeydoğusunda Taberiye gölünün batı kıyısında deniz seviyesinin yaklaşık 200 m altında kurulmuştur. Kudüs'e 161, Dımaşk'a 137 km. uzaklıktadır. Cengiz Tomar, "Taberiye", **DİA**, XXXIX. TDV, İstanbul 2010, s. 323.

¹⁶⁰Runciman, age, II. s. 286-87.

bu dönemde Nûreddîn Zengî, savaşa katılım için Dımaşk'ta bir ferman yayınladı ve bu fermanın sonras aralarında fakih, gönüllü, sofi ve dindarlardan oluşan birçok kesim bu çağrıya uyarak Nûreddîn Zengî'ye katıldı.¹⁶¹

Şîrkûh'un başarı kazandığı diğer bir askeri zafer ise Hunin çivarında oldu. Nûreddîn Zengî, 552/1157-58 Baniyas'ı mancınıklarla kuşatıp savaş ilan ettikten sonra, Mansur ordusuna ait bir güvercin Dımaşk'tan, Baniyas'ın dışında konumlanan orduya Şîrkûh'un karargâhında Türkmen ve Araplardan oluşan askerlerin Hunin çivarında Frenklere karşı kazandıkları başarının müjdeli haberini götürdü. Şîrkûh; bunlara bağlı olanların dışında sayıları yüzden fazla güzide bir öncü süvari bölüğünü, Frenklere saldırmak için görevlendirdi. Frenkler, askerlerin sayısının azlığını düşünerek yanılgıya düşmüştü. Oysaki askerlerin sayısı binleri buluyordu. Bu bölük; adım adım onlara yaklaştı, kimilerini öldürdü, kimisini esir aldı, kimisini de ganimet olarak ele geçirdi. Birkaç kişi hariç hiç kimse bu savaşta kurtulamadı. Savaşın ardında esirler, kesik başlar, işe yarayan atlar, ele geçirilen zırh ve oklar, Dımaşk'a yollandı.¹⁶²

Bir başka rivayete göre bu sene Frenkler, Humus ve Hama'ya saldırmış ve bu saldırı sonucu bu şehirlerde bozgunculuk yapmışlardı. Bu olayın haberi Nûreddîn Zengî'ye gitmiş ve üzerlerine büyük bir ordu göndermişti. Bu ordu; onlar savaştı, onları hezimete uğratmış ve Baniyas'a kadar onları takibe almıştı. Ardından Nûreddîn Zengî gidip burayı her taraftan kuşatmış, zapt edinceye kadar kuşatmayı sürdürmüş ve Frenklere ait ne varsa Nûreddîn Zengî'nin eline geçmişti. Nûreddîn Zengî; elde ettiği ganimeti, esir ve öldürülmüş olan askerlerin bin kesik başını Şîrkûh'un nezaretinde Dımaşk'a göndermişti. Bunun haberini alan Frenkler, bir kıt'adan oluşan şövalyelerini Şîrkûh'un üzerine saldırtmıştı. Şîrkûh, bundan haberdar olur olmaz Frenkleri karşısında bulmuş, zırhını giymiş, bir grup askeriyle birlikte onlar savaştı için ordudan ayrılarak ilerlemiş; bazı askerlere de onlarla karşılaşmaları için talimat vermiş ve taraflar arasında savaş başlamıştı. Ancak Frenkler, Şîrkûh'un karşısında tutunamamış ve geri

¹⁶¹ Ebu Şame, age, I, 311.

¹⁶² Ebu Şame, age, I, 311-12.

kaçarken Şîrkûh iki fersah kadar onları takibe almış, kimilerini öldürülmüş, kimisini de esir almıştı. Şîrkûh, onlardan hatırı sayılır bir ganimet almış, muzaffer bir şekilde geri dönmüş ve sevinci yüzüne yansımıştı.¹⁶³

Şîrkûh'un üstesinden geldiği diğer bir askerî harekât ise Sayda¹⁶⁴ akınıydı. Nûreddîn Zengî; 553/1158-59 Mansuriye ordusuyla Frenklerle savaşmak için tam teşekküllü bir vaziyette Dimaşk'ta Tahta köprü mevkiinde ortaya çıkmadan önce Şîrkûh, topladığı Türkmen süvarileriyle Sayda ve yakınındaki yerlere akın düzenledi ve buradan pekçok ganimet elde etti. Şehirde bulunan Frenk şövalye ve piyade askerleri, Şîrkûh'la karşılaşmak istedi, ancak Şîrkûh onları tuzağa düşürdü ve ganimet olarak onları ele geçirdi. Frenklerin çoğu askerleri orada öldürüldü, kalan diğer kısım ise esir edildi, esirler arasında bir dönem Hârim kalesinin valiliğini yapanın oğlu da bulunuyordu. Şîrkûh'la birlikte saldırıya katılanlar bir süvari dışında herkes, öldürmüştü oldukları Frenk askerlerin kelleleri, yanında olduğu halde esirler ve ganimetle beraber sağ salim olarak geri döndü.¹⁶⁵

Sayda akını konusunda İbn Ebi Tayy, Frenklerin Havrân şehrinde yapmış oldukları bozgunculuk haberi Nûreddîn Zengî'ye ulaşınca Nûreddîn Zengî, Dimaşk tarafına çıkarma yapma kararı aldı ve Şîrkûh da ona katıldı. Nûreddîn Zengî, Dimaşk'a vardığında halka Frenklerle savaşmak için hazırlık yapmaları talimatı verdi ve böylece Şîrkûh, bir askeri birlikle Sayda üzerine baskın düzenlemek üzere saldırıya geçti. Saldırı sırasında Şîrkûh'un yanında kardeşi Necmeddin Eyyûb ve oğulları da vardı. Frenkler, Sayda baskınına fark etmeden Şîrkûh'un bir anda ortaya çıktığını ve kargaşa çıkarmaya başladığını gördü. Şîrkûh, burada bulunan birçok insanı öldürdü ve esir olarak ele geçirdi. Ayrıca Şîrkûh, burada büyük bir ganimet elde etti ve dönüşte Tahta köprü denilen mevkiide Nûreddîn Zengî'nin ordusuna katıldı. Ebu Şame'nin kanaatine göre bu olay, Nûreddîn Zengî'nin birinci hastalığının ardından olmuştur; Oysa İbn Ebi Tayy,

¹⁶³ Ebu Şame, age, I, 314.

¹⁶⁴ Şam sahilinden yer alan bir şehirdir. Sur'un doğusundan bulunan ve aralarından altı fersah bir mesafe bulunmaktadır. Yakut, age, III. s. 437.

¹⁶⁵ Ebu Şame, age, I, 335.

Nüreddîn Zengî'nin bir kez hastalandığını düşünür ve o da Haleb'te olduğunu şeklindeir. Aslında Nüreddîn Zengî iki kere hastalandı; birincisi Haleb'te, ikincisi ise Dımaşk'tadır.¹⁶⁶

Nüreddîn Zengî, hekimlerin gayretiyle hastalığından kurtuldu ve tam olarak iyileşmiş bir şekilde askeri faaliyetlerini sürdürmek üzere aniden büyük bir orduyla Suete adı verilen bölgede bulunan müstahkem bir mevkiye hücum etti. Bu müstahkem mevki bir dağın yamacında bulunan çukurluktaydı. Buraya ne yukarıdan ne de aşağıdan ulaşamayıp sadece kenarlarında uçurumlar bulunan tehlikeli yollardan gidilebilirdi. Fakat içerisinde oturanlara hizmet sunan barınaklar ve ikamet yerleri vardı. Hiç tükenmeyen suyu da eksik değildi. Bu yer dar bir alanda olmasına rağmen çok rahat ve bulunduğu bölgede verimli bir yerdi. Frenk kralı (III. Baudouin), burasının durumu hakkında kesin bilgiyi alınca, krallığın savaş kuvvetleri ve Flandern kontunun refakatiyle süratle oraya gitti, zira içeridekiler kuşatmanın ağırlığı altında ve zor koşullarda daha fazla dayanamayacak şekilde ezilmekteydi.¹⁶⁷ On gün içerisinde yardım alamadıkları takdirde, burayı teslim etmeye hazırdı. III. Baudouin bu haberi alınca, süratli bir şekilde Taberiye yakınında Ürdün ile Genezareth'i ayıran suyun bulunduğu köprünün yanında karargâh kurdu. Nüreddîn Zengî Frenklerin gelişinden haberdar olunca, Şîrkûh'un önerisiyle temkinli bir şekilde kuşatmayı kaldırdı ve ordusuyla birlikte Frenklere karşı saldırıya geçti. Kudüs kralı da Nüreddîn Zengî'nin kendisiyle doğrudan karşılaşmak istediğini duyunca şafakla birlikte komutanlarını bir araya topladı. Taraflar arasında meydana gelen savaşta Müslümanlar büyük kayıplar vermeden geri çekildi.¹⁶⁸

Şîrkûh, ani ve öngörülmeven bir saldırıyla Hristiyanlara ait Sayda yakınındaki bir kaleyi ele geçirdi. Burası genellikle Sûr mağarası olarak biliniyordu ve söylentilere göre para verilerek ele geçirilmişti. Ancak bu yerin gönüllü teslimiyetle Müslümanların eline geçmesi muhtemeldi. Zira içeridekiler, mağaranın alınmasından sonra Müslümanların

¹⁶⁶ Ebu Şame, age, I, 340-41. İbn Kelanisi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 356.

¹⁶⁷ Willermus Tyrensis, **Haçlılar Türkler Karşısında Haçlı Kronoğı III (1143-1184)**, Ergin Ayan (Çev.), Kronik, İstanbul 2019, s. 125.

¹⁶⁸ Tyrensis, age, s. 126.

ülkesine göç etmişlerdi. Onların sadece liderleri olan şahıs Sayda'ya gitti. Ayrıca Ürdün'de bulunan Tapınak Şövalyelerine emanet edilen aşılmaz bir mağara daha Şîrkûh'a verildi.¹⁶⁹ Nûreddîn Zengî, 1165-1166 yılları arasında Lübnan dağ silsilesinin doğu yamaçlarında bulunan Frenklere ait kalelere ani taaruzlar yaparken; Şîrkûh, Maverâ'-ı Ürdün'e baskın yapmaktaydı. Şîrkûh, Templier şövalyelerin Amman'ın güneyinde bulunan bir mağara içinde inşa ettikleri bir kaleyi tahrip etti.¹⁷⁰

1.2.3 Şîrkûh'un Zengî Hanedanının Taht Kavgasında Nûreddîn'den Yana Tutum Alması

Şîrkûh, yalnızca Nûreddîn Zengî'nin Frenklere karşı yapılan savaşta yer almadı, O aynı zamanda Zengî ailesi arasında meydana gelen iktidar mücadelesinde de Nûreddîn Zengî'nin yanında durdu. Kutbeddin Mevdud, kardeşi Seyfeddin Gazî'nin ölümünün ardında 544/1149-1150'de Musul ve el-Cezîre'ye sahip olduğundan büyük kardeşi Nûreddîn Zengî, Haleb'te bulunuyordu. Aralarında Sincar¹⁷¹ dizdarı olan Şemseddîn'in babası Mukaddem ve bir grup emir, Nûreddîn Zengî'ye bir mektupla haber gönderdi ve Sincar'ı ona teslim etme teklifinde bulundu. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî; aralarında Şîrkûh, Mecduddin b. Ebu Bekir b. Dâye ve başka emirlerin de yer aldığı, sadece emirlerden müteşekkil devletin üst kademesinde bulunan yetmiş kişilik süvari birlikle Sincar'a doğru yol aldı ve kente girdi. Taraflar arasında yapılan müzakereler sonucunda anlaşmaya varıldı ve Nûreddîn Zengî, Humus mukabilinde Sincar'ı kardeşine bıraktı.¹⁷²

Nûreddîn Zengî Baniyas dönüşünden iki ay sonra, 1157 yılının Ekim ayında Sermin'de¹⁷³ birdenbire ağır bir hastalığa yakalandı. Nûreddîn Zengî, öleceğini tahmin ederek ısrarla Haleb'e götürülmesini istedi. Nûreddîn Zengî Haleb'te, kardeşi

¹⁶⁹ Tyrensis, age, s. 157.

¹⁷⁰ Runciman, age, II. s. 310.

¹⁷¹ el-Cezîre dolaylarında meşhur bir şehirdir. Musul ile arası üç günlük bir mesafe bulunmaktadır. Şehir yüksek bir tağın eteğinde kurulmuştur. Yakut, age, III. s. 262.

¹⁷² İbnü'l-Esir, age, s. 95. Ebu Şame, age, I, 235-36. İbn Vasil, age, I, s. 118-19.

¹⁷³ İdlîb valiliğine bağlı bir beldedir. İbn Şeddad, "el-Âlâku'l-Hatîre Fizikri Umerai Şam ve'l-el-Cezîre", bsy. Thk Yahya Zekerîya Abbâre, I.-2. Kısım, Vezaretü'l-Sekafiye ve'l-İrşadü'l-Kavmiye, Dimaşk 1978. s. 11.

Nüsretuddin'in ülkenin hâkimi olmasını ve Şîrkûh'un da onun emrinde Dımaşk'ı idare etmesinivasiyet etti. Nûreddîn Zengî'nin vasiyeti gereği kardeşi Nûretuddin Haleb'e geldiğinde vali İbn Dâyye'nin mukavemetiyle karşılaştı. Şehrin sokaklarında çıkan kavgalar, kentin eşrafında olan bir grup emirlerin saraya giderek Nûreddîn Zengî'nin hala yaşadığını anladıktan sonra bastırılabilirdi. Gerçekten de Nûreddîn Zengî hastalığı atlatmış ve yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştı. Ancak eski cevvaliyetini kaybettiği görünüyordu. Artık mağlup olunmaz savaşçılığı pek uzun süre devam etmiyecekti. Sahneye hâkim olmak üzere Suriye'de yeni birtakım güçler ortaya çıkmaktaydı.¹⁷⁴

Ebu Şame, Nûreddîn Zengî'nin Haleb'ki hastalığıyla ilgili iki rivayeti aktarmış ve birincisinde şunları söylemiştir. Deprem ve ona bağlı artçı depremler birçok korunaklı, yerler, kaleler, evler ve sınır boylarındaki yerleşim yerlerinin yıkılmasına neden olunca Frenkler, Şam ülkesine göz dikmeye ve orayı almaya yeltendi. Depremde sağ kurtulan Humus, Şeyzer,¹⁷⁵ Kefertâp, Hama ve diğer yerleşim yerlerinin halkın tarafından, Frenklere karşı güvenlikve korunma önlemi alındı. Aralarında Türkmenlerinde bulunduğu değişik kale ve Nûreddîn Zengî'nin kontrolündeki yerleşim yerlerinde büyük ve kalabalık bir insan kitlesi toplandı. Bunlar için Antakya yakınında Frenklere karşı bir kamp kuruldu. Bunlar her taraftan Frenkleri kuşatmaya aldı ve şövalyeleri herhangi bir kötülük yapamaz duruma gerdirdi.¹⁷⁶

Bu sıralarda Nûreddîn Zengî, çok ağır bir hastalığa yakalandı ve hastalığı gün geçtikçe kötüye gitti. Onun ölümünde endişe duyulmaya başlayınca kardeşi Emirü'l-Emiran Nüsretuddin, Şîrkûh, üst düzey emirler ve önde gelen şahsiyetlerden oluşan danışma kurulu, durumu görüşmek üzere Nûreddîn Zengî' ile bir toplantı gerçekleştirdi. Nûreddîn Zengî, onlara görüşünü bildirdi ve toplantıya katılanlar bu doğrultuda karar

¹⁷⁴ Rucıman, age, II. s. 288.

¹⁷⁵ Suriye'nin kuzeybatısında tarihî bir şehirdir. Hama'nın 20 km. kadar kuzeybatısında Âsi nehrinin sol kıyısında bu nehrin küçük bir bükümü (menderes) içinde kurulmuştur. Şehir, yüksek ve tırmanılması zor kayalık bir tepe üzerindeki kale ve kalenin alt tarafındaki surla çevrili şehir merkezinden meydana geliyordu. Gülay Ögün Bezer, "Şeyzer", **DİA**, XXXIX. TDV, İstanbul 2010, s. 106.

¹⁷⁶ Ebu Şame, age, I, 315-16. İbn Kalanîsî, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 349-50.

aldı. Toplantıda Nûreddîn Zengî ve söz konusu olan toplantıya katılanlar, ondan sonra kardeşi Nûsretüddin'in yerine geçmesi konusunda fikir birliğine vardı. Çünkü Emirü'l-Emiran zeki ve yiğitliğiyle bilinen biriydi ve beklenilmeyen olaylar gelişince onun sayesinde üstesinden gelinebilinirdi. O dönemde Nusretüddin Haleb'te otururken naibi Şîrkûh ise Dımaşk'ta kalıyordu. Kurul, bu çerçevede anlaşmaya vardı. Alınan kararın ardında Nûreddîn Zengî fenalık geçirdi ve bir sedye üzerinde Haleb'e gönderildi ve kaleye konuldu. Şîrkûh ise Nûreddîn Zengî'nin egemenliğindeki toprakları Frenklerden korumak için Dımaşk'a gitti.¹⁷⁷

Nûreddîn Zengî'nin hastalık dedikodusu, bu konudaki endişe, işlerin kötüye gitmesi ve Müslümanlar arasındaki birliğin bozulması, Frenkleri cesaretlendirip ülkeye göz dikmelerine yol açtı. Frenkler, Şeyzer'e¹⁷⁸ saldırdı ve oraya girdi; orada bulunan bazı insanları öldürdü, bazılarını esir olarak ele geçirdi, bazılarını da soydu. Bunu duyan İsmailiye mezhebine mensup birçok grup ve diğer mezheplerin de aralarında bulunduğu kalabalık bir insan kitlesi, her taraftan saldırıp Frenkleri Şeyzer'de mağlup etti ve onları Şeyzer'den çıkardı. Bu yeni gelen değişik mezheplere ait kalabalık insan grupları, Nûsretüddin'in Haleb'e gelmesi konusunda aralarında bir ittifak yaptı. Ancak Haleb valisi Mecdüddin, onun yüzüne kalenin kapılarını kapattı ve ona karşı başkaldırdı. Haleb'te olan bitenler Nûsretüddin'i sinirlendiriyordu. Bu gruplar, "Nûreddîn Zengî'den sonra yöneticimiz ve melikimiz Nusretüddin'dir." diyordu. Bu esnada gruplar şehrin kapısına doğru silahlı olarak yürüyüşe geçti, kapıları kırdı, Nusretüddin askerleriyle birlikte şehre girdi ve şehri ele geçirdi. Valiye ise Haleb olaylarında azar, inkâr ve tehditlerle karşı karşıya kaldı. İsmailiye grubu, aralarında Alevilere ait olan ezan sembolu **على خير العمل محمد وعلي خير البشر** olduğu birçok öneriyi Nûsretüddin'e sundu. O da isteklerini olumlu karşıladı ve hayata geçirme konusunda onlara söz verdi. Ardından Nusretüddin evinde istirahatata çekildi. Kale valisi, Nusretüddin'e ve Haleb halkına almış olduğu kararı bildirdi. Vali, "Yöneticimiz Nûreddîn Zengî hayatayken

¹⁷⁷ Ebu Şame, age, I, 315-16. İbn Kalanîsî, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 349-50.

¹⁷⁸ Marre'ye yakın Şam'da birçok yöreyi içine alan bir yerdir. Hama ile arası bir günlük mesafe bulunmaktadır. Yakut, age, III. s. 383.

olup bitenlere ne gerek vardı?” derken; bazıları da bütün olup bitenlerden valiyi sorumlu tuttu. Kaleye çıkıp Nûreddîn Zengî’nin ölmediğini ve akli melekelerinin yerinde olduğunu gören bazı emirler, Haleb’teki yeni duruma karşı çıktı. Nûreddîn Zengî, “Haleb’teki isyanı yanlış görmüyorum ve almış oldukları yanlış kararlar konusunda da onları suçlamıyorum. Bütün yapmış oldukları ancak kardeşim ve veliahdımın maslahatı içindir.” dedi. Daha sonra Nûreddîn Zengî’nin iyileştiği haberleri her tarafa yayıldı. Bütün dikkatler Frenklerle savaşmaya verildi. Kardeşi Nûsretuddin, Harrân’a yönelip orayı ve ona bağlı olan yerleri denetimine aldı. Dımaşk’ta bulunan Şîrkûh’a Nûreddîn Zengî’nin iyileştiği ve Müslüman askerlerin Frenklere karşı savaşa çağrıldığı haberi olunca gecikmeksizin hemen Haleb’e hareket etti. Şîrkûh askerleriyle birlikte Haleb’e vardı ve Nûreddîn Zengî’nin huzuruna çıktı. Nûreddîn Zengî, onun gelişini iyi karşıladı ve bu konuda mutluluklarını bildirdi. Nûreddîn Zengî ve Şîrkûh, bundan sonra ülke topraklarını Frenklerden nasıl koruyacakları planı üzerine yoğunlaştı.¹⁷⁹

Ebu Şame’nin ikinci rivayeti şöyledir: Deprem Şeyzer’i yerle bir ederken Nûreddîn Zengî, burayı Beni Münkız’dan alıp Mecduddin b. Dâye’ye teslim etti ve Nûreddîn Zengî buradan Sermin’e geçti. Zira kendisi Frenklerin askeri bir hareketlilik içinde olduğunun haberini almıştı. Nûreddîn Zengî, daha önce geçirdiği bir hastalığa burada tekrar maruz kalınca, kendinden sonra kardeşi Nûsretuddin’in yerine geçeceği vasiyetini Şîrkûh’a yaptı. Şîrkûh, buradan Dımaşk’a geçti ve Mercu’s-Süffer’de kalmaya devam etti; çünkü Frenklerin Dımaşk ya da başka yerlere saldırı konusunda endişeleri bulunuyordu. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî hastalığı atlatıncaya kadar burada kaldı. Nûreddîn Zengî hastalıktan iyileşince Şîrkûh geçmiş olsun ziyaretinde bulundu ve tekrar hizmetine girdi. Bu arada kardeşi Nûsretuddin ise Nûreddîn Zengî’nin hastalığı boyunca Haleb kalesini kuşatmaya aldı. Nûreddîn Zengî hastalığı yenince kardeşi Harrân’a geçti ve böylece Nûreddîn Zengî’nin veliahdı Musul sahibi kardeşi Kutbeddin oldu.¹⁸⁰

¹⁷⁹ Ebu Şame, age, I, 315-16. İbn Kalanîsî, Zeyl Tarih’ü-Dımaşk, s. 349-50.

¹⁸⁰ Ebu Şame, age, I, 316. Runcıman, age, II, s. 288.

Bu konuda İbn Vasıl da olayla ilgili farklı iddiada bulunarak şunları aktarmaktadır. Nûreddîn Zengî, 554/1159-1160 Haleb kalesinde ağır bir hastalığa yakalandı ve halk ölümünden endişe duymaya başladı. Bu durumu fırsat bilen küçük kardeşi Emirü'l-Emiran, asker toplayıp kaleyi ablukaya aldı. Haleb'te bunlar yaşanırken Şîrkûh, Humus'ta bulunuyordu. Şurkuh, Haleb'te muhtemel krizi lehine çevirebilmek için kardeşi Necmeddin Eyyûb'un yönetiminde olan Dimaşk'a el koymak maksadıyla kente geçti. Necmeddin, Şîrkûh'un tutumunu reddederek "Sen bizi yaktın, en iyisi senin hemen Haleb'e dönmen ve Nûreddîn Zengî yaşıyorsa onun hizmetinden olmandır. Şayet ölmüşse ben buradayım ve şehre sahip olma arzunu ben yerine getireceğim" dedi. Şîrkûh, zaman kaybetmeden Haleb'e döndü ve Nûreddîn Zengî'nin ölmediğini gördü.¹⁸¹ İbn Vasıl'ın iddiasını göz önüne aldığında, Şîrkûh'un bariz bir şekilde hanedan çıkarı gereği Dimaşk'a gittiği ve kardeşi Necmeddin Eyyûb'un zamanı gelmediği düşünerek onu geri çevirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Şîrkûh'un Nûreddîn Zengî'ye sunmuş olduğu askeri katkılardan biri de Şam'da ikinci hastalığı sırasında olmuştu. Nûreddîn Zengî, 554/1159-60'ta ağır bir hastalığa yakalanmış ve güçten düşmüştü. Bu durum Nûreddîn Zengî devletinin geleceği için gerek iç, gerekse dış tehditlere maruz kalabilme ihtimaline karşılık halkı endişeye sevk etmişti. Nûreddîn Zengî, güçten düştüğünü hissedince kurmaylarına "Kardeşim Nûsretuddin'in kötü ahlakından ve davranışından dolayı herhangi bir göreve onu atamam hiç kimse tarafında rıza gösterilmeyecektir. Bu nedenle onun yerine diğer kardeşim olan Musul sahibi Kutbeddin'i benden sonra yerime geçmesini size vasiyet ediyorum." dedi. Kurmaylar, Nûreddîn Zengî'nin bütün sözlerini can kulağıyla dinlemiş ve harfiyen uygulanmıştı. Yine kurmaylar, Kutbeddin'in devleti yönetecek kadar liyakat ve tercübe özelliklerine sahip olduğunu görünce Nûreddîn Zengî'nin vasiyetine bağlı kalınacağı konusunda kendisine söz vermişti. Ardından Nûreddîn Zengî, duruma

¹⁸¹ İbn Vasıl, age, I, s. 130-31. Ebu'l-Fida, el-Muhtasar fi Ehbari'l-Beşer, III, s. 35.

hazırlıklı olması için kardeşi Kutbeddin'e elçisini göndermişti. Ancak Nûreddîn Zengî gerek ruhen gerekse bedenen bu haslıktan kurtulmuştu.¹⁸²

Bu arada Haleb naibi emir Mecduddin, yol güvenliğini sağlamak için bir askeri birlik oluşturdu. Menbiç nüfusuna kayıtlı olan bu birlik, yapılan arama sırasında yolda geçen Dımaşk nüfusuna kayıtlı bir işçide mektup ele geçirdi ve mektupla birlikte şahsı da Haleb valisi Mecduddin'e yolladı. Vali, mektubun içeriğinden haberdar olunca adamı idam ettirdi ve mektubu da acilen Nûreddîn Zengî'ye ulaştırdı. Nûreddîn Zengî tarafında yapılan tahkikat sonucunda mektubu kardeşi Nüsretuddin'e gönderen ve acilen gelmesi halinde Dımaşk'ı kendisine teslim edeceği sözü veren bazı isimler tespit etti. Bu isimler arasında divanında görevli Eminuddin Zeynû'l-Hâci Ebu'l-Kâsım, Eminuddin'in kölesine ait bir kalenin valisi olan İzzeddin, emir eri olan Muhammed b. Cefrî ve Sa'duddin Osman olduğunu gördü. Nûreddîn Zengî'nin talimatı doğrultusunda söz konusu mektup, gönderenlerin yüzlerine karşı okundu, onlar bunu itiraf etmek zorunda kaldı ve Nûreddîn Zengî, onların tutukluluğun devamı için emri verdi. Lakin Sa'duddin Osman ise korkuya kapılıp iki gün önce kaçtı. Bu esnada Caber kalesinin sahibi tarafından bir mektupla Nüsretuddin'in Fırat nehrini geçip Dımaşk'a doğru yol aldığı haberi gitti. Bunun üzerine Şîrkûh, onu geri döndürmek ve Dımaşk'a girmesine engel olmak için Mansur ordusuyla ona karşı saldırıya geçti. Şîrkûh'a, Nüsretuddin'in ülkesine geri döndüğü ve Nûreddîn Zengî'nin iyileştiği haberi ulaşınca Dımaşk'a geri döndü.¹⁸³

1.2.4 Eyyûbîlerin Nûreddîn Zengî Adına Yaptıkları Diplomatik Faaliyetler

Eyyûbîler, yalnızca Zengî hanedanlığı iç meselesinde Nûreddîn Zengî'nin yanında yer almakla kalmadı. Bir taraftan Nûreddîn Zengî'ye askeri yardımda bulunurken öbür taraftan da diplomatik görevlerde de bulundular.

¹⁸² Ebu Şame, age, I, 339.

¹⁸³ Ebu Şame, age, I, 340. İbn Kelanisi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 355-56.

1.2.4.1 Şîrkûh'un MusulElçisine Refakat Etmesi

Nûreddîn Zengî, Dımaşk'taki ikinci hastalığı sırasında Musul'un sahibi kardeşi Kutbeddin'i vasi tayin edip bir elçilik heyetini ona gönderip Dımaşk'a gelmesi için çağrıda bulundu. Buarada Nûreddîn Zengî tarafından kardeşi Kutbeddin'e daha önce gönderilen mektubun cevabı Dımaşk'a ulaştı. Kutbeddin, elçileri uğurladıktan sonra Musul'dan askerleriyle Dımaşk'a doğru yola çıkmaya hazırlanırken, Nûreddîn Zengî'nin iyileşme haberini aldı ve bulunduğu yerde kalmaya karar verdi. Kutbeddin, durumu araştırmak için veziri Ebu Ca'fer Muhammed b. Ali'yi görevlendirdi. Vezir son derece düzgün bir kıyafete büründüğü vaziyete Dımaşk'a vardı ve kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılandı. Vezir, Nûreddîn Zengî tarafında kabul edildi, onunla bir dizi görüşmeler yapıldı ve bazı kararlar alındı. Vezir, beraberinde getirdiği Kutbeddin'in ve kurmaylarının iltifat mesajları Nûreddîn Zengî'ye sundu. Vezire gereken saygı verildi. Vezirin temasları sırasında Şîrkûh da ona eşlik etti.¹⁸⁴

Şîrkûh'un Musul elçisine refakat etmesi konusunda Ebu Şame, İbn Ebi Tayy'dan şunları aktarmaktadır. Vezir Cemâluddîn Haleb'e varınca Nûreddîn Zengî'nin tören alayı tarafından karşılandı; törende devletin üst düzey bürokratları ve şehrin mümtaz şahsiyetleri de yerlerini aldı. Vezir, İbn Sufî denilen şahsın konağında kaldı ve ona her türlü ikram sunuldu. Vezir Nûreddîn Zengî'ye teşekkürlerini sunup Kutbeddin'in yanına dönmek üzere yola çıktı. Emir Şîrkûh, saygı ve şükran dileklerini sunmak üzere Musul elçisiyle birlikte bir elçilik heyetini vezirin dönüşünde Kutbeddin'e gönderdi. Ayrıca elçilerle birlikte kıymetli hediyeler de yolladı. Şîrkûh, bir müddet vezire refakat etti ve Haleb'e geri döndü.¹⁸⁵

¹⁸⁴ Ebu Şame, age, I, 340. İbn Kelanîsi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 355-56.

¹⁸⁵ Ebu Şame, age, I, 340-41. İbn Kalanîsi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 356.

1.2.4.2 Nûreddîn Zengî'nin Tell-Başîr İçin Necmeddin ve Şîrkûh'u Dîmaşk Halkına Elçi Olarak Göndermesi

Şîrkûh'un diplomatik faaliyetleri yukarda anlatılanlarla sınırlı kalmadı. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'ye 546/1151-52'de naibi emir Hassân el-Menbicî'nin emanla Tell-Başîr şehrini aldığına dair bir haberin ulaşması sırasında da diplomatik görevler üstlendi. Nûreddîn Zengî, yeni durumu görüşmek üzere aralarında Tell-Başîr'de tanınan bazı şahsiyetlerin de bulunduğu mübeşirle birlikte bir delegasyonu; Dîmaşk halkıyla uzlaşmaya varılacak çerçeveyi oluşturmak ve barış anlaşmasını kalıcı hale getirmek için kente gönderdi. Diplomatik görevi üstlenen heyet; fıkıh adamı Burhâneddin Ali el-Belhî, Şîrkûh ve kardeşi Necmeddin Eyyûb'tu. Önerilen maddeler kabul edilinceye kadar, taraflar arasındaki var olan durumun sürdürmesinden yana olundu ve bu minval üzerinde taraflar arasında karşılıklı güven tesis edildi.¹⁸⁶

1.2.4.3 Nûreddîn Zengî'nin Dîmaşk'ı Almak İçin Şîrkûh'u Görevlendirmesi

Nûreddîn Zengî, tüm sınır şehirleri yavaş yavaş ele geçirdi ve Frenkleri sıkıştırmaya başladı. Nûreddîn Zengî, en çok Şam'ı ülkesine katmak istiyordu. Müciruddîn Abak Frenklerle ittifaka gidince Nûreddîn Zengî bunu gerekçe göstererek Börîlerin başkenti Dîmaşk'ın önüne dayandı. Fakat halkın direnciyle karşılaşınca geri dönmek zorunda kaldı. Nûreddîn Zengî, zor kullanarak başaramadığı tasarısını yeni bir yöntemle başvurarak hayata geçirmek istedi.¹⁸⁷ Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, 549/1154 Dîmaşk'ı almaya kararlıydı ve bu iş için Şîrkûh'u elçi olarak oranın valisi olan kardeşi Necmeddin'e gönderdi. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh aracılığıyla Necmeddin'den Dîmaşk'ı alma konusunda yardımını istedi ve Necmeddin de bu konuda üzerine düşeni yerine getireceğini Nûreddîn Zengî'ye bildirdi. Tabi Necmeddin ve Şîrkûh kardeşler, bunun

¹⁸⁶ Ebu Şame, age, I, 260. Sıbt, age. XX. s. 412.

¹⁸⁷ Marin, s. 51-52. Arie, Shareef Mohammed, "Zengîler İle Eyyûbîler Arasındaki İlişkiler (566-631/1171-1233)," (Yüksek Lisans, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s. 30. Çağtay Gençtürk, "Zengîlerin Haleb Hâkimiyeti" (Yüksek Lisans, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), s. 111-13.

mukabilinde Nûreddîn Zengî'den Dımaşk ve başka yerlerden birçok yerin iktalarını istedi. Nûreddîn Zengî, iki kardeşin bütün taleplerini kabul etti ve onlar da bunun üzerine Nûreddîn Zengî'ye kesin söz verdi. Nûreddîn Zengî, Dımaşk'ı alınca Necmeddin ve Şîrkûh, ona verilen söze bağlı kaldı ve onun yanında en yüksek konuma geldi. Özellikle Necmeddin'in konumu göze çarpıyordu. Necmeddin'in dışında hiçbir emir Nûreddîn Zengî'den izin almadan yanında oturamazdı. Necmeddin ise yanına varınca ondan izin almaksın otururdu.¹⁸⁸ Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin babası Necmeddin'in Şam'da ne kadar güçlü bir aktör olduğunu biliyordu. Kardeşi Şîrkûh, arabuluculuk için gönüllü oldu. İki kardeş kısa bir süre sonra anlaşmaya vardı. Necmeddin, halkın bir kısmını güler yüzlü politikalarla bir kısmını da cömertliğiyle yanına çekmeyi başardı ve böylece Şam bölgesinin kapıları Nûreddîn Zengî'ye açıldı.¹⁸⁹

Dımaşk sahibi Müciruddin ve danışmanları, kendi güvenliklerini her şeyden üstün tutukları için, Nûreddîn Zengî şehirlerine hâkim olması halinde akıbetlerini garantiye alma konusunda Frenklerin himayesinde kalmaları kendilerini rahatsız etmiyordu. Fakat Dımaşk'ın yerli halkı için Hristiyanların edepsiz tavırları tahammül edilecek bir durum değildi. Zira Frenk asilzadeleri Dımaşk topraklarında gönüllerin istediği gibi dolaşıyor ve her tarafı yağmalıyordu. Elçileri de şehre gidip krallarına verilecek olan haracı talep etmekteydi. Börî hanedanı ülkenin inancına sırt çevirmişti. Necmeddin Eyyûb, halkın bu duygusundan istifade ederek gizlice ajanları devreye sokarak her taraftan halkı, Müciruddin'e karşı tahrik etti. Tabi bu sıralarda kente kıtlık da yaşanılıyordu. Nûreddîn Zengî de kuzeyde şehre buğday getiren kervanları ele geçirdi. Necmeddin Eyyûb'un adamları, kıtlığın halkta yol açacağı muhtemel tahriklerin önünü almak amacıyla, Müciruddin'in Müslüman kardeşleriyle iş birliğine razı olmadığı için bu sıkıntıların yaşandığı propagandasını şehre yaydı. Diğer taraftan Nûreddîn Zengî, Müciruddin'i

¹⁸⁸ İbnü'l-Esir, age, s. 120. Ebu Şame, age, I, 355. İbn Haldun, age, V, s. 326. İbn Vasıl, age, I, s. 10. Takkuş, age, s. 19.

¹⁸⁹ Marin, s. 51-52. Arie, Shareef Mohammed, "Zengîler İle Eyyûbîler Arasındai İlişkiler (566-631/1171-1233)," (**Yüksek Lisans**, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, 2018), s. 30. Çağtay Gençtürk, "Zengîlerin Haleb Hâkimiyeti" (**Yüksek Lisans**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, 2018), s. 111-13.

Dımaşk eşrafından birçoğunun onun hayatına karşı bir suikat hazırlığı içinde olduğuna inandırdı. Paniğe kapılan Müciruddin, eşrafa karşı harekete geçerek birçoğunu ortadan kaldırdı. Bu durum, Zengî-fakir tüm halkın nezdinde itibarının zedelenmesine yol açtı.¹⁹⁰

Tam da Müciruddin'in itibarı zedelenirken; Necmeddin Eyyûb'un kardeşi Şîrkûh, 549/1154 Nûreddîn Zengî'nin elçisi sıfatıyla Dımaşk önünde bin askerle göründü. Fakat gelişi hiç de dostane bir elçiliğe bezemiyordu. Zira tehdidkar tavırlar içerisinde ve silahlı bir maiyyetle gelmişti. Müciruddin, Şurkuh'u şehire kabul etmediği gibi; onunla dışarda da bulaşmayı reddetti. Şîrkûh, zor kullanmaya başladı ve karargâhını Merckasab denilen yerde kurdu. Şîrkûh, buradaki gelişmelerden Nûreddîn Zengî'yi bilgilendirdi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, Müciruddin'in bu tutumunu elçisine hakaret sayarak askerleriyle birlikte yola koyuldu ve şehrin doğu tarafında doğru ilerlemeye başladı. Savaş başlayınca Şîrkûh, emir komuta görevini üstlendi.¹⁹¹ Doğal olarak gıda fiyatları yükseldi. Zira tedarikçilerin kente gıda ulaşmasına izin verilmedi. Nûreddîn Zengî, karargâhını Duma yakınındaki Uyunü'l-Fâsırıyâ denilen yerde kurdu. Nûreddîn Zengî, ertesi gün askerlerini Guta'daki Beytü'l-Âbâr denilen mevkiye taşıdı ve şehrin doğru ilerledi. Nûreddîn Zengî'nin taraftarı olan kalabalık bir grup asker ve genç, Nûreddîn Zengî'nin yanına gitti. Nûreddîn Zengî, onlarla bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantı sonrasında taraflar kendi yerlerine döndü. Nûreddîn Zengî, gün begün yaklaşıp ilerlemesini tamamladı. Böylece Dımaşk askerleriyle göğüs göğüse geldi ve onları geri püskürterek surun her iki yakasında bulunan Bâbu Keysân ve ed-Debağе denilen kapılarına kadar ulaştı.¹⁹² Müciruddin, son çare olarak Frenklerden yardım talebinde bulunsa da işe yaramadı.¹⁹³

Şehri koruyan komutanın kötü tedbirinden dolayı birkaç asker dışında surun üzerinde ne bir asker ne de bir muhafız vardı. Bu durumu gören bazı piyade birlikleri, süratle sura yöneldi. Surun üzerinde bulunan Yahudi bir kadının sarkıttığı ipe tutunarak askerler sura

¹⁹⁰ Runcıman, age, II. s. 285.

¹⁹¹ Ebu Şame, age, I, 287. İbn Kelanisi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 327. Runcıman, age, II. s. 285-86.

¹⁹² Ebu Şame, age, I, 287. İbn Kelanisi, Zeyl Tarih'ü-Dımaşk, s. 327.

¹⁹³ Runcıman, age, II. s. 285-86.

çıkmayı başardı, hiç kimse bunu fark etmedi, askerler ard arda sura çıktı, bayrağı sura dikmeyi başardı ve Nûreddîn Zengî lehine “Ya Mansur” denilerek slogan attı. Dımaşk halkı ve askerleri, Nûreddîn Zengî’nin kahraman ve adil bir kişi olduğu duyumuna sahip oldukları için bu duruma mani olmadı. Bazı oduncular, şehrin doğu kapısına yönelip baltalarla kapıyı kırınca kapı açıldı ve askerler şehre girdi. Askerler bütün yolları kontrol altında tuttu ve hiç kimse dışarıda kalmadı. Tumâ kapısı da açıldı ve insanlar buradan da şehre giriş yaptı. Ardında Nûreddîn Zengî ve kurmayları şehre girdi. Bu duruma asker-sivil herkes sevindi. Zira fiyat yüksekliliğinden ve açlıktan şikâyetçi olup Frenkler tarafından öldürmekten korkuyorlardı. Bu arada Müciruddin, fena bir şekilde hezimete uğradığını görünce kurmaylarıyla birlikte kaleye sığındı. Malına ve canına dokunulmayacağı haberi ulaşınca Nûreddîn Zengî’nin yanına gitti, kendini güvende hissedip ona verilen vaatleri bekledi. Nûreddîn Zengî, kaleye girdi. Halkın can ve malına dokunulmayacağına dair emir çıkardı. Kalabalık birtakım serseri ve güruh kimseler, tez elden Suku’l-Ali ve diğer yerlerde kargaşa çıkartıp, yağmada bulundu. Nûreddîn Zengî, şehrin sakinlerine haber göndererek kendilerini güvende his etmelerini söyledi. Böylece ilerde kendisine karşı bir tepki oluşmaması için gönüllerini aldı. Müciruddin, kalede kendisine bulunan ait hazine, araç gereç ve mobilyaları, dedesine ait olan atabeyliği konağına taşıdı. Nûreddîn Zengî; anlaşma gereği Humus’a bağlı bulunan bazı yerlerin gelirlerini ikta olarak ona ve askerlerine, çıkarmış olduğu bir menşureyle tahsis etti. Müciruddin birkaç gün Dımaşk’tan kaldıktan sonra kurmayları, hizmetçileri ve taraftarlarıyla birlikte Humus’a gitti.¹⁹⁴ Birkaç hafta sonra ise Müciruddin, Nûreddîn Zengî’ye girişilecek suikst hazırlığı içerisinde olduğu suçlamalarıyla Humus’tan çıkarıldı. Müciruddin’e Fırat kenarında bulunan Balis teklif edilse de o bunu kabul etmeyerek Bağdat’ta gitti. Dımaşk halkı Nûreddîn Zengî’yi büyük bir sevinç içerisinde karşıladı. Nûreddîn Zengî, askerlerin şehrin yağmalamasını önleyerek pazarları yiyecek maddeleriyle doldurdu; sebze ve meyveler üzerindeki vergileri kaldırarak halkın üzerindeki haksızlıkları giderdi. Nûreddîn Zengî Haleb’e dönerken sorumlu komutan

¹⁹⁴ Ebu Şame, age, I, 288. İbn Kelanisi, Zeyl Tarih’ü-Dımaşk, s. 327-28. Runcıman, age, II. s. 285-86.

olarak da Necmeddin Eyyûb'u Dımaşk'ta bıraktı.¹⁹⁵ Dımaşk'ı elde etmenin en büyük başarısı Şîrkûh'a aittir. Nûreddîn Zengî, şehrin bütün yönetim işleyişini Şîrkûh'a teslim etti. Ayrıca bu yıl Şîrkûh'a Rahbe'yi¹⁹⁶ da ikta olarak verdi.¹⁹⁷ Bu konuda bazı çağdaş kaynakların ifadesi şöyle özetlenebilir. Nûreddîn Zengî, Suriye'de İslâm birliğinin sağlanması açısından önemli bir konumda olan Dımaşk'ı muhasara ettiğinde, Dımaşklılar adına Necmeddin Eyyûb, Nûreddîn Zengî'yi adına da Şîrkûh görüşmelere katıldı. Ancak Dımaşklılar yapılan anlaşmaya bağlı kalmayınca Şîrkûh, ağabeyi Necmeddin Eyyûb ile temasa geçerek Dımaşk'ın ele geçirilmesini sağladı. Bu olaydan sonra Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'u ordu kumandanlığına ve Eyyûb'u da Dımaşk valiliğine tayin etti.¹⁹⁸ Necmeddin, Nûreddîn Zengî'nin hizmetine girince Nûreddîn Zengî, tarafından Dımaşk'a vali tayin edilirken kardeşi Şîrkûh'u da aynı zamanda Humus'a atandı ve Dımaşk'ın da naibi olarak gösterildi. Nûreddîn Zengî, ölüm döşegindeyken Dımaşk valiliğinin Şîrkûh'a teslim edilmesini vasiyet etti.¹⁹⁹

Nûreddîn Zengî tarafında Dımaşk'ın fethedilmesi, Askalan'ın Kudüs kralı Baudoin'in eline geçmesiyle mukayese edildiğinde iki misliyle anlam barındırıyordu. Nûreddîn Zengî'nin toprakları, Urfa'dan Maverâ'ı-Ürdün'e kadar uzanan bütün Frenk devletlerinin doğu sınırlarını kapsıyordu. Sadece Şeyzer gibi az sayıda küçük Müslüman emirlik Suriye'de bağımsızlığını koruyabilmişti. Frenklerin toprakları daha geniş ve gelir kaynakları daha verimli olsa da Nûreddîn Zengî'nin üstünlüğü, elinde bulunan kuvvetlerin tek komutanın emrinde birleşmesi ve Frenklerin aksine, vassallar tarafından hareketleri baltalanması tehlikesinin bulunmamasıydı. Nûreddîn Zengî'nin yıldızı parlamaya devam ediyordu. Fakat zaferinden derhal istifade etmeyi düşünmeyecek kadar ihtiyatlıydı. Görünüşte Dımaşk ile Kudüs arasındaki ittifakı onaylamış ve 1156 yılında ateşkes anlaşmasını iki yıllığına uzatmıştı. Zira Nûreddîn Zengî, Müciruddin'in

¹⁹⁵ Runciman, II. s. 285-86. Mustafa Kılıç, "Şîkuh el-Mansûr", DİA, s. 203-04. Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", DİA, XXXVI, TDV, İstanbul 2009, s. 337.

¹⁹⁶ Rahbetü Dımaşk, olarak adlandırılır ve Dımaşk'ın köylerinde bir köydür. Yakut, age. III. s. 33.

¹⁹⁷ Ebu Şame, age, I, 287.

¹⁹⁸ Mustafa Kılıç, "Şîkuh el-Mansûr", DİA, s. 203-04. Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", DİA, XXXVI, TDV, İstanbul 2009, s. 337.

¹⁹⁹ Takkuş, age, s. 19.

kabul etmiş olduğu sekiz bin duka altını olan haracı ödemişti. Nûreddîn Zengî'in bu uysallığı ve çekingenliğinin sebebini Anadolu Selçukluları ile rekabetinde aranmalıdır. Daha evvel Urfa kontluğunda bulunan bazı yerler bunların eline geçmişti. Nûreddîn Zengî, şimdi söz konusu bu yerleri Selçuklulardan geri almak istiyordu.²⁰⁰

Frenk savaşlarından buyana ilk kez, Suriye'nin iki büyük şehri Haleb ve Şam aynı devlet çatısı altında ve bir emirin yetkisi altında birleşmişti. Bu emir, kendini işgalcilere karşı savaşa adanmıştı. Aslında Müslüman Suriye'nin tamamı birleşmişti. Tek istisnası Şeyzer emirliği idi. Onun tarihi de hiç beklemeyen biçimde sona ermişti. Nûreddîn Zengî'nin 1150'lerden itibaren Suriye'de etkin güç oluşturması Eyyûbî ailesinin de faydasına olmuştu.²⁰¹

1.2.5 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'un Nüfuzunu Azaltmak İçin Dimaşk'ta İnşa Ettirdiği Dârü'l-Adl

Nûreddîn Zengî, Dimaşk'ı alınca yanında bulunan Şîrkûh'un nüfuz alanı genişledi ve bu durum bazı huzursuzluklara yol açtı. Nûreddîn Zengî, bunun üstesinden gelebilmek için Dimaşk'ta bir adliye sarayı yaptırdı. Nûreddîn Zengî, hükümlerlik merkezini Dimaşk'a taşıdıktan sonra emirleri de burada ikamet etmeye başladı ve en büyük emiri Şîrkûh da bu emirler arasındaydı. Şîrkûh, büyük bir makam ve nüfuz sahibi oldu; sanki Nûreddîn Zengî devletinin ortağı gibiydi. Emirler, burada birçok arazilere el koydu ve çok büyük bir toprağa sahip oldu. Buradaki emirler gerek köylerde gerek başka yerlerde olsun her biri komşusunun hakkını ihlal etmeye başladı. Sonunda bir sürü şikâyetler kâdî Kemâleddin'e gitti. Kâdî, Şîrkûh dışında emirler aralarında bulunan uyuşmazlıkları gidererek çözüme kavuşturdu. Şîrkûh'un durumu ise Nûreddîn Zengî'ye havale edildi. Nûreddîn Zengî'nin Dârü'l-Adl'in inşası talimatı bu olaydan sonra oldu. Şîrkûh, bunu duyar duymaz bütün naiblerini topladı ve onlara şunları söyledi: “Bildiğiniz gibi Nûreddîn Zengî, bu mahkemeyi benim dışımda hiç kimse için yapmamaktadır. Yoksa

²⁰⁰ Runciman, age, II. s. 286.

²⁰¹ Ayşe Çekiç, “Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Haleb ile Musul'u Zaptı” TAD. C. 39, Sayı 67, 2020, s. 117.

Kemâleddin'i engelliyecek ne var ki? Hangi biriniz için mahkeme önüne çıkarsam onu astırırım. Elimdeki mallar da dâhil neye mal oluyorsa olsun kiminle aranızda arazi çekişmesi varsa sorunu hal edin ve aranızda uzlaşın.” dedi. Şîrkûh'a “İnsanlar bu durumu bilseler taleplerini çoğaltacaklardır.” denildi. Şîrkûh: “Nûreddîn Zengî nezdinde zalim olmaksızın ya da mahkeme önünde sıradan bir insanla eşit tutulmaktansa bütün mülküm gitse razıyım.” dedi. Şîrkûh'un adamları, talimatını yerine getirdi ve herkes rakiplerinin rızasını aldı. Binanın inşası tamamlandıktan sonra Nûreddîn Zengî, kâdı ve fıkıhçılarla birlikte haftada iki gün mahkemelere zaman ayırdı. Bir müddet bu şekilde bekleyen Nûreddîn Zengî, hiç kimsenin Şîrkûh'tan şikâyet olmak için uğramadığını görünce, Kadı Kemâleddin'e dönüp Şîrkûh'u şikâyet edeni göremiyorum.” dedi. Kâdı, durumun uzlaşıyla hal edildiği hakkında Nûreddîn Zengî'yi bilgilendirdi ve Nûreddîn Zengî, “Allah'a şükürler olsun ki bize gelmeden önce arkadaşlarımız sorunlarını kendi aralarında çözdü.” dedi.²⁰² Nûreddîn Zengî, “Adalet evi” Darü'l-Adl diye bilinen mahkeme en saygın kâdıları görevlendirdi. Kendisi de Salı ve Perşembe günlerinde orada bulunarak insanlardan gelen şikâyetleri dinledi, gereken talimatları vererek ülkede adaletin sağlanmasına çalıştı. Nûreddîn Zengî, Sünnî İslam'ı yaydı ve korumak için elinde geleni yaptı. Nûreddîn Zengî, XI. Yüzyılda İsmailî ve Fâtımî-Şîa propagandasına karşı Selçuklular tarafından kurulan medrese veya okulların sayısını artırdı.²⁰³

1.2.6 Şîrkûh'un Ağabeyi Necmeddin Eyyûb İçin Arabulucu Olması

Bu konuda Ebu Şame, İbn Ebi Tayy'danşunları aktarmaktadır. Nûreddîn Zengî, Dımaşk'ı aldıktan sonra Baalbek valisi Necmeddin Eyyûb'la temasa geçip kenti teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, gidip şehri validen aldı ve Vali Nûreddîn Zengî'nin taraftarlarında biri oldu. İbn Ebi Tayy, bazı tarihçilerin Dımaşk sahibi Müciruddin'in İmaduddin Zengî'nin öldürülmesinden sonra Necmeddin Eyyûb'u Baalbek kalesinden çıkartıp buraya ülkesine kattığı ve Dahâk isminde birini vali olarak atadığı rivayetlerini bildiğini vurgulamaktadır. Nûreddîn Zengî, Dımaşk'ı ele

²⁰² İbnü'l-Esir, age, s. 168. Ebu Şame, age, I, 102-03. İbn Vasil, age, I, s. 268-69. Mohammed, agt., s. 66.

²⁰³ Möhring, age, s. 53.

geçirdikten sonra Baalbek üzerine yürüdü ve vali Dahâk oradan çıktı. Şîrkûh, kardeşi Necmeddin Eyyûb'un durumu için arabulucuk görevini üstlendi. Nûreddîn Zengî; ona birçok yeri ikta olarak verdikten sonra Dımaşk'a gitti, orda kaldı ve Dımaşk'ın bütün idari işleri Necmeddin Eyyûb'a verdi. Necmeddin'in oğlu Turanşah; Dımaşk Şahneliğine getirildi, şehri en iyi şekilde yönetti ve ölünceye kadar görevini sürdürdü. Ardından yerine kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî atandı.²⁰⁴ Ebu Şame göre, Turanşah'ın ölünceye kadar Dımaşk şahneliğinde kalması büyük bir yanılıdır. Turanşah denilen kişi, el-Melikü'l-Muazzam Şemsuddevle olarak bilinen ve kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî döneminde Yemen'i zapt eden şahsiyettir. İbn Ebi Tayy'ın Selahaddin-i Eyyûbî Dımaşk Şahneliğine gelmeden önce Turanşah'ın öldüğünü söylemesi çok ilginçtir. İbn Ebi Tayy, Turanşah, Selaheddin'den önce Dımaşk Şahneliği görevini üstlendiğini deseydi bu uzak bir ihtimal olmazdı. Çünkü onu teyit eden kaynaklar vardır.²⁰⁵ Ebu Şame, kendi görüşünü şöyle sürdürmektedir. Nûreddîn Zengî, Dımaşk'ı aldıktan bir yıl sonra 550/1155-56'da Baalbek'i vali Dahâk'tan teslim aldı. Vali Dahâk, Dımaşk sahibi adına naib olarak Baalbek'i yönetmekteydi. Nûreddîn Zengî, Dımaşk'ı alınca dönemin valisi Dahâk şehirde kaldı ve Frenklere yakın olmasından dolayı Nûreddîn Zengî'nin burayı kuşatma altına alması mümkün değildi. Nûreddîn Zengî, bu şehri alıncaya kadar onunla iyi geçinmeye çalıştı. Sonunda Nûreddîn Zengî, şehri almayı başardı ve valiyi görevinde bıraktı.²⁰⁶

1.2.7 Eyyûbîlerin Nûreddîn Zengî'nin Yanında İdari Görevlerde Bulunması

Eyyûbîler, sadece askeri ve diplomatik faaliyetlerde bulunarak Zengîlerin hizmetinde bulunmadı; aynı zamanda danışmanlık, şahnelik, divan görevlisi ve yakın korumalık vb. birçok idari görevlerde de bulundu.

²⁰⁴ Ebu Şame, age, I, 296. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 232-33.

²⁰⁵ Ebu Şame, age, I, 296.

²⁰⁶ Ebu Şame, age, I, 296.

1.2.7.1 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'a Danışması

Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a danışmadan, görüşünü almadan herhangi bir şeyi ne açıklar ne de karara bağlardı. Çünkü Şîrkûh; ileri görüşlü ve davranışlarıyla etrafındakilere ileri derecede güven veriyordu.²⁰⁷ Bunu teyid eden İbnü'l-Esir'in şu ifadeleri bu gerçeğe ışık tutmaktadır. “Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin en büyük emiriydi ve rolü Nûreddîn Zengî'nin yanında o kadar yükseldi ki insanlar mülkte onun ortağı olduğunu zannetmekteydi.” Gerçekten Şîrkûh'unöyle büyük hizmetleri oldu ki Nûreddîn Zengî, onu Mukaddimu'l-Asker/Başkomutan rütbesiyle ödüllendirildi. Ayrıca birçok yeri ona ikta olarak verdi.²⁰⁸

Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'a danışmadan hiçbir iş yapmadığını belirterek; Nûreddîn Zengî'nin kendisini, bazı özel vergileri yürürlükten kaldırma talimatını amcası Şîrkûh'a iletmek için yanına gönderdiğini, amcasının yanına gittiğini ve Nûreddîn Zengî'nin mesajını ona sunduğunu ifade etmektedir. Şîrkûh, söz konusu vergilerin yürürlükten kaldırılması halinde askerlerin maaşının ödenmesinde sıkıntı yaşanacağını ve savaşmak için bu vergilere ihtiyaçlarının olduğunu söyledi. Selahaddin-i Eyyûbî, vergileri kaldırma konusunda Nûreddîn Zengî'ye yardımcı olması için amcasını ikna etmeye çalışsa da bunu başaramadı. Selahaddin-i Eyyûbî, amcasının yanından ayrılıp vergiler konusundaki görüşünü Nureddin Zengî'ye iletti. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'un vergilere konusunda takındığı tavrına karşı, düşüncesini bir müddet ertelese de daha sonra istediğini gerçekleştirdi.²⁰⁹

Öte yandan Şîrkûh, her yönüyle çok iyi bir şekilde donatılmış büyük bir kabileyle Şam'dan yola çıkıp hac farızasını yerine getirmek amacıyla Hicaz'a doğru yola çıktı. Yanında büyükmiktarda gıda ve giyecek malzemesi götürdü. Bazı rivayetlere göre bin kişilik bir grup, sadece Şîrkûh ve yanında bulunanlara yeme içmeleriyle ilgileniyordu. Bu yıl Irak'tan Zeyneddin olarak tanınan Ali Küçük ve Mısır veziri Dargam'ın kardeşi Mulhem de hacca gitti. Bu hac mevsiminde hicaz halkı bunlardan birçok yönden istifade

²⁰⁷ İbn Şeddad, age, 27. Çev. 74.

²⁰⁸ İbnü'l-Esir, age, s. 168. Ebu Şame, age, I, 102-03. İbn Vasıl, age, I, s. 268-69. Beyyümî, age, s. 81.

²⁰⁹ Ebu Şame, age, I, 121.

etti ve halk bunların sayesinde bütün ihtiyaçlarını giderdi. Şîrkûh, 555/1160'ta hac farızasını yerine getirdi; sağ salim bir vaziyete Şam'a geri döndü ve Nûreddîn Zengî onu karşıladı. Şîrkûh'un hac dönüşü, unutulmaz bir gündü.²¹⁰

1.2.7.2 Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi Dımaşk Şahneliğine ve Divan Görevine Ataması

Selahaddin-i Eyyûbî, 546/1151-52'de babası Necmeddin Eyyûb'den ayrılıp Haleb'te bulunan amcası Şîrkûh'un yanına gitti. Şîrkûh, yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'yi Nûreddîn Zengî'nin yanına götürdü. Nûreddîn Zengî, onu kabul etti ve kendisine hatırı sayılır birçok yerleri ikta olarak verdi.²¹¹ Mohammed, Nûreddîn Zengî'nin Dımaşk'a hâkim olduktan sonra babası Necmeddin Eyyûb onun hizmetine girince Seladdin-i Eyyûbî de babasının yanında olduğunu ve birçok yetenekleri ondan öğrendiğini ileri sürse de bu görüş gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Ebu Şame'nin de belirttiği gibi, Selahaddin-i Eyyûbî, daha Nûreddîn Zengî Haleb'teyken yanına gidip hizmetine girmiştir. Dolayısıyla Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'nin Dımaşk hâkimiyetinden sonra hizmetine girdiğini söylemek, tarihi gerçeğe uymamaktadır.²¹² Selahaddin-i Eyyûbî, 550/1155-56'da Dımaşk'ta hem Şahnelik hem de Divan görevini üstlendi. Selahaddin-i Eyyûbî, söz konusu görevleri birkaç gün sürdürdü. Sonra bunları bırakıp Haleb'e gitti. Çünkü Selahaddin-i Eyyûbî ve selefi divan görevlisi Ebu Salim b. Hemmâm arasında bir sorun meydana geldi. Şîrkûh, Dımaşk'ta Nûreddîn Zengî'nin naibiyken onun onayı üzerine İbn Hemmâm divan görevine getirilmişti. Sonra o, gizli ve güven sarsıcı işlerde bulundu. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, onu yakalatıp sakalını kestirerek merkebe ters bindirip Dımaşk sokaklarında gezdirdi. İbn Hemmâm hakkında "Her hainin ve

²¹⁰ Ebu Şame, age, I, 345.

²¹¹ Ebu Şame, age, I, 265. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 391. Gibb, Sir Hamilton, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî Derasat fi tarihi'l-İslam**, nşr. Yusuf İbiş, bsy. Beyzan, Beyrut-Lübnan yyy. (Çev.) s. 118. Evtânî, age., s. 52.

²¹² Mohammed, agt., s. 32.

dedikoducunun cezası budur.” Çağrısı yapılıyordu. Daha sonra bu kişi Haleb’e sürgün edildi.²¹³

Selahaddin-i Eyyûbî henüz on sekiz yaşındayken Nûreddîn Zengî tarafında Dımaşk Subaşılığına atandı. Bu görevi daha önce Selahaddin-i Eyyûbî’nin kardeşi Turanşah ifa etmekteydi. Kuşkusuz Selahaddin-i Eyyûbî, böyle stratejik bir göreve getirilmesi babası Necmeddîn ve amcası Şîrkûh’a borçluydu. Zira babasından sükûnet, vakar ve doğru düşünmeyi, Şîrkûh’dan da cesaret ve savaşmayı almıştı. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî’den de siyaset ve askeri yöntemleri de öğrendi.²¹⁴

1.2.7.3 Nûreddîn Zengî’nin Selahaddin-i Eyyûbî’yi Yakın Korumalığına Getirmesi

Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî’yi seçip en yakın adamlarından biri olarak kurmayları arasına kattı. Nûreddîn Zengî, gerek seferlerinden gerek seferlerin dışında sürekli Selahaddin-i Eyyûbî’yi yanında bulunduruyordu.²¹⁵ Nûreddîn, onu kendisine yakınlaştırdı; gittiği hemen hemen her yere onu da götürdü ve ona Dımaşk Şahneliği (askeri valiliği) görevini verdi.²¹⁶ Nûreddîn Zengî, özel adamlarından biri olan Selahaddin-i Eyyûbî’yi yanında hiç ayırmazdı çünkü Selahaddin-i Eyyûbî, Çevgan (Polo) oyununda herkese karşı galip gelirdi. Nûreddîn Zengî’nin de bu tür sporailgisi bir hayli fazlaydı.²¹⁷

²¹³ Ebu Şame, age, I, 297. Gibb, Selahaddin-i Eyyûbî el-Eyyûbî Derâsâtü fi’t-Tâtihi’l-İslamî, (Çev.) s. 118.

²¹⁴ Beyyûmî, age, s. 84-86.

²¹⁵ Bûndârî, **Sene’l-Barkû’s-Şami**, nşr. Fethiye Nebravi, bsy. Mektebetü’l-Haci, Mısır 1979. s. 16. Ebu Şame, age, I, 297. Gibb, Selahaddin-i Eyyûbî el-Eyyûbî Derâsâtü fi’t-Tâtihi’l-İslamî, (Çev.) s. 118. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 233.

²¹⁶ İbrahim Barca, “Uluslararası Selâhaddin Eyyûbî Sempozyumu”, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi • CİLT: 3 • SAYI 2 2016, s. 178.

²¹⁷ Ebu Şame, age, II, s. 21. Beyyûmî, age, s. 83. Gibb, Selahaddin-i Eyyûbî el-Eyyûbî Derâsâtü fi’t-Tâtihi’l-İslamî, (Çev.) s. 118. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 233.

1.2.8 Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi Humus ve Musul'a Gönderme İddiası

Selahaddin-i Eyyûbî hakkında -daha doğrusu onun Zengî yönetiminde geçen ilk gençlik evresi hakkında- bilgiyi Usâme İbn Munkız'dan öğrenmekteyiz. Usâme uzun kariyer hayatı boyunca savaşçı, yazar ve saray adamı kimliği içerisinde İmaduddin Zengî'den Selahaddin-i Eyyûbî'ye kadar devrin İslam liderlerine hizmet etmiş birisidir.²¹⁸ Her ne kadar Ayşe Çekiç, Zengî hanedanlığı içerisinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin İlk gençlik yıllarını Usame b. Münkız'ın ağzından aktarımını kendi bakışına göre yorumlasa da bu, tarihi gerçeğe örtüşmemektedir. Zira Usame'nin anlattığı hikâye şundan ibarettir. Atabek şöyle derdi bana: “Üç adamım var: Biri Allah'tan korkar benden korkmaz, yani Zeyneddin Ali Küçük, diğeri benden korkar Allah'tan korkmaz; yani Nâsireddin Sungur, öteki ise ne benden ne de Allah'tan korkar; yani Selahaddin-i Eyyûbî Muhammed İbn Eyyûb el-Gısyani.” Selahaddin-i Eyyûbî'nin Atabey'in bu sözünü doğrulayan bazı davranışlarına tanık oldum, Allah onu affetsin. Bunlardan biri şu olaydı: Bir gün, Humus üzerine hücum ediyorduk. Geceleyin öyle müthiş bir yağmur yağmıştı ki, atlarımız çamurdan yürüyemeyecek hale gelmişti. Piyadelerimiz düşmanla çarpışmaktaydı. Selahaddin-i Eyyûbî ayakta durmuş bekliyordu. Ben de hemen onun yanındaydım. Önümüzde çarpışan piyadeleri izliyorduk. Bir ara, piyadelerimizden biri Humus piyadelerine doğru koştu ve onlara katıldı. Selahaddin-i Eyyûbî de onu gördü ve adamlarından birine, “Kaçan adamın yanındaki askeri buraya getir.” dedi. Adam gidip onu getirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, “Senin yanından kaçıp Humus askerlerine katılan o adam kimdi? diye sordu. Adam, “Vallahi ey efendim, onu tanımıyorum,” dedi.²¹⁹ Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, “Onu ortadan ikiye kesin” diye emir verdi. Ben, “Ey efendim! Onu tutuklayıp kaçan adamın durumunu soruşturun. Eğer bu adam onu

²¹⁸ Simon Sebag Montefiore, **Kudüs Bir Şehrin Biyografisi**, Cem Demirkan (Çev.), Pegasus Yayınları, İstanbul 2016, s. 227. Ayşe Çekiç, “Eyyûbî-Haçlı İlişkileri (1171-1250)”, (**Doktora**, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), s. 44-45.

²¹⁹ Usâme İbn Münkız, **İbn Münkız Haçlılara Karşı**, Selahattin Hacıoğlu (Çev.), Karbon Kitaplar, İstanbul 2020, s. 189. Usame İbn Munkız, **Kitâbu'l-İ'tibâr İbretler Kitabı**, Yusuf Ziya Cömert (Çev.), Kitabevi, İstanbul 2021, s. 193-94. Çekiç, agt, s. 44-45.

tanıyorsa ya da akrabasıysa boynunu vurdurursunuz. Değilse, siz bilirsiniz,” dedim. Selahaddin-i Eyyûbî önerimi kabul edecek gibiydi. Ama onun arkasında duran bir adam: “Biri kaçtığında, onun yanındaki asker yakalanarak boynu vurulur ya da ortadan kesilir,” dedi. Onun sözü Selahaddin-i Eyyûbî’yi kızdırdı ve arkasındaki bu adamı ortadan kesmelerini emretti. Bunun üzerine, böyle durumlarda yaptıkları gibi adamı önce tekmelediler, sonra da ortadan ikiye biçtiler. Hâlbuki adamın, ısrarcı olmaktan ve adaletsiz davranmaktan başka bir suçu yoktu.²²⁰

Bir başka defa, yine Selahaddin-i Eyyûbî ile birlikteydim, Bağdat savaşından döndükten sonraydı bu. Tahammül ve kuvvet gösterilerine karşı meraklı olan Atabek, Selahaddin-i Eyyûbî’ye, Emir Kavcak üzerine yürüyüp ona ani bir baskın yapmasını emretmişti. Bunun üzerine biz, altı günlük mesafedeki Musul’a doğru yola koyulduk. Çok yorgunduk. Kavcak’ın bölgesine vardığımızda, onun, “Kuhistan” dağlarına çıktığını öğrendik. Bunun üzerine, Mâsurra denilen kaleye gidip güneş yükselirken kamp kurduk. Kalede bir kadın çıkıp bize: “Yanınızda keten bez var mı? diye sordu. Biz, “Şimdi alışverişin sırası mı?” diye cevap verdik. O da “Kumaşı sizi defnetmek için istiyoruz. Çünkü beş güne kadar hepiniz ölmüş olacaksınız,” dedi. Orada salgın hastalık bulunduğunu söylemek istiyordu. Selahaddin-i Eyyûbî atından indi ve sabahleyin erkenden saldırmak için bir plan yaptı. Lağımcılara, kulelerden birinin altına girmelerini emretti. Bütünüyle kerpiçten yapılmış olan kalenin içinde köylüler vardı. Biz, kaleye doğru ilerleyip bir tepeye tırmandık. Horasan askerleri de bir kulenin altına tünel kazarak kuleyi üzerindeki iki adamla birlikte yıktılar. Adamlardan biri öldü, diğerini adamlarımız yakaladı. Yakalanan adamı Selahaddin-i Eyyûbî’nin huzuruna getirdiler. Selahaddin-i Eyyûbî, onu ikiye biçmelerini emretti. Ben, “Efendim,” “Ramazan ayındayız ve bu adam Müslüman. Bunun günahını yüklenmemeliyiz.” dedim Selahaddin-i Eyyûbî, kaleyi hemen teslim etmeleri için onun kesilmesi gerektiğini

²²⁰ Usâme (Çev.), İbn Münkız Haçlılara Karşı, s. 190. Usame İbn Munkız (Çev.), Kitâbu’l-İ’tibâr İbretler Kitabı, s. 194. Çekiç, agt., s. 45.

söyledi. Ben, “Ey efendim! Kale zaten elinizde sayılır,” dedim.²²¹ Selahaddin-i Eyyûbî, “Onu ortadan kesin,” diyerek bunda ısrar etti. Bunun üzerine adamı ortadan ikiye biçtiler! Ve hemen kaleyi ele geçirdik. Selahaddin-i Eyyûbî, yanında kalabalık bir grupta, galip olarak kalenin kapısına geldi. Sonra kaleyi adamlarından bir gruba emanet etti ve çadırına indi. Beraberindeki adamlar dağılana kadar bir süre orada kaldı. Sonra atına bindi ve bana, “Sen de bin” dedi. Atlarımıza binip kaleye gittik. Kaleye varınca oturdu ve kalede neler bulunduğunu öğrenmek için kale bekçisini çağırttı. Ayrıca, Hristiyan bir kadın ve Yahudi bir genç huzuruna getirildi. Yaşlı bir Kürt kadın Selahaddin-i Eyyûbî’nin huzuruna geldi ve o bekçiye dönerek sordu: “Falanı gördün mü, benim oğlum olur? Bekçi, “Öldürüldü, bir ok isabet etti ona,” dedi. Sonra kadın, “Ya öbür oğlum falanı gördün mü?” diye sordu. Bekçi, “Emir onu ikiye biçti,” dedi. Kadın bembeyaz başını açarak bağırmaya başladı. Bekçi, ona “Sus kadın emir burada,” dedi. Kadın şöyle cevap verdi: “Emirin bana yapacağı ne kaldı? İki oğlum vardı, ikisini de öldürdü.” Sonra onu götürdüler.²²²

Bekçi gitti ve saç sakalı ağarmış, iki bastonla yürüyebilen, hoş görünümlü yaşlı bir adamı getirdi. İhtiyar, Selahaddin-i Eyyûbî’yi selamladı. Selahaddin-i Eyyûbî, “Bu ihtiyar da kim?” diye sordu. “Bekçi bu kalenin imamıdır,” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, “Yaklaş ey ihtiyar! Yaklaş, yaklaş,” diyerek onu çağırdı. Adam onun önüne gelerek oturdu. Selahaddin-i Eyyûbî elini uzattı, ihtiyarın sakalını yakaladı, elbisesinin kuşağına bağlı bıçağını çıkardı ve adamın sakalını dibinden kesti. Kesik sakalı, ayıbalığının perçemiymiş gibi tutuyordu elinde. İhtiyar ona, “Ey efendim! Bana bunu yapmanızı gerektirecek ne suç işledim?” diye sordu. Selahaddin-i Eyyûbî, “Sultan’a karşı çıktın,” dedi. Buna yanıt olarak İhtiyar, “Vallahi, şu bekçi gelip haber verinceye ve huzurunuzla getirinceye kadar gelişinizden haberim bile olmadı,” dedi. Sonra yola çıktık ve Emir Kavcak’ın Erbil yakınında bulunan Kerhîni adlı bir kalesine de saldırıp ele geçirdik.

²²¹ Usâme (Çev.), İbn Münkız Haçlılara Karşı, s. 190-91. Usame İbn Munkız (Çev.), Kitâbu'l-İ'tibâr İbretler Kitabı, s. 194-95. Çekiç, agt., s. 45.

²²² Usâme (Çev.), İbn Münkız Haçlılara Karşı, s. 191-92. Usame İbn Munkız (Çev.), Kitâbu'l-İ'tibâr İbretler Kitabı, s. 195. Çekiç, akt., 45.

Askerler orada, Mekke fakirlerine sadaka olarak dağıtılmak üzere ayrılmış kumaşlarla dolu bir depoyu buldu. Selahaddin-i Eyyûbî, kalede anlaşmalı olarak kalan Hıristiyan ve Yahudilerin hepsini esir aldı. Kaledeki ve depodaki her şeyi sanki Rumlara ait mallarmış gibi yağmattı. Allah onu affetsin!²²³

Ayşe Çekiç, Usame'nin anlatıklarından yola çıkarak şu değerlendirmeyi yapmıştır. “Son örnekte de görüldüğü gibi Selahaddin-i Eyyûbî ilk gençlik yıllarında askeri disiplin adına geri adım atmayan bir komutan olarak tasvir edilebilir. Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu tutumu ileride onu büyük orduları komuta edebilecek kabiliyette bir sultan olarak görmemizi kolaylaştıracaktır. Sıkı bir disiplin içinde yetişmesi, onun Haçlı seferleri tarihinde önemli bir yer edinerek büyük İslam sultanı olmasına da olanak sağlayacaktır.”²²⁴ Oysa Usame'nin anlattığı Selahaddin-i Eyyûbî, Eyyûbîlerin kurucusu Selahaddin-i Eyyûbî değildir. Usame'nin anlattığı Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin Zengî'nin emir hacibi Selahaddin-i Eyyûbî Yâğısânî olmalıdır. Zira Usame'nin de belirttiği gibi bu olaylar, Bağdat dönüşünden sonra vukubulmuş ve bu akınlar 1133 yılında olmuştur. Selahaddin-i Eyyûbî'nin doğum tarihi (1137-38)'dir. Öteyandan Çekiç'in Usame'nin alıntı yaptığı Atabey'den Nûreddîn Zengî'yi kastettiğini anlaması bir başka izaha muhtaç bir konudur. Zira Nûreddîn Zengî, babası İmadudin Zengî'nin ölümü üzerine (1146) Haleb emirliğini kurmuştu. Dolayısıyla Çekiç'in bu konudaki çıkarım ve analizleri tarihi gerçeği yansıtmamaktadır.

1.2.9 Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'u Mısır Seferlerine Göndermesi

Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin Frenklere karşı yaptığı askeri faaliyetlerinde ve Zengî ailesi arasında vukubulan iktidar mücadelesinde yer aldığı gibi Mısır'ı Fâtımîlerden alma fırsatı yakalandığında da yerini aldı. Nûreddîn Zengî'nin siyasî açıdan üç hedefi vardı. Bunlar, Suriye kıyılarına ve Sînâ yarımadasına sıkışmış bulunan Frenk devletlerini ortadan kaldırmak, Mısır'daki Fâtımî Devleti'ne son verip İslâm dünyasını

²²³ Usâme (Çev.), İbn Münkız Haçlılara Karşı, s. 192. Usame İbn Munkız, Kitâbu'l-İ'tibâr İbretler Kitabı, s. 195-96. Çekiç, agt., s. 46.

²²⁴ Çekiç, agt. s. 46.

Abbâsî halifesinin şahsında birleştirmek ve İstanbul'u fethetmekti. Abbâsî halifesine yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu bu üç hedeften ikincisini gerçekleştirdi, Frenk devletlerini bütünüyle ortadan kaldırma fırsatını yakalamasa da Kudüs'ün kurtarılmasına zemin hazırladı.²²⁵

Bu dönemde gerek Hıristiyanlar gerek Müslümanlar olsun bütün dikkatlerini Mısır üzerine vermişti. Fâtımî halifeliği tam bir çözülmenin eşiğinde bulunuyordu. Vezir el-Efdal'ın öldürülmesinden beri Mısır hiçbir liyakatli hükümdara sahip olmayı başarmamıştı. Devletin idaresi bir sürü kifayetsiz vezirlerin eline düşmüştü. Mısır bitip tükenmeyen entrika ve kanlı olaylara sahne olmuştu. Bu durum Mısır'ın düşmanlarının ümidini ve ihtiraslarını artırmaktaydı.²²⁶ Mısır sahibi Ebu Mansur İsmail ez-Zâhir Biemrillah'ın öldürülme haberi Bağdat'a ulaştı. Lakabı Ebu'l-Kâsım İsa el-Faiz Binasrillaholan oğlu daha onbeş yaşında bir çocukken yerine geçti. Bunun üzerine Abbasi halifesi Muktefi, Nûreddîn Zengî'ye bir ahidname gönderip onu Şam ve Mısır'da hükümdar ilan ettiğini bildirdi. Nûreddîn Zengî, halifeden aldığı ahitnameye dayanarak Dımaşk kuşatmasına gitti ve şehri Müciruddin b. Tuğtekin'in elinden aldı; Şam'daki tüm kentleri tek tek ele geçirerek bunları Frenk istilacıların elinden aldı. Frenkler, 562/1167'de bütün politakalarını Mısır üzerine yoğunlaştırdı. Bunun üzerine Nûreddin, Mısır'ın Frenklerin eline geçmemesi için yanında yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî de bulunduğu halde Şîrkûh'u Mısır'a gönderdi. Şîrkûh, Rabiulahir 562/Ocak-Şubat 1167 tarihinde Mısır'a hareket etti. İnsanlar, bu tarihten itibaren Selahaddin-i Eyyûbî'nin Mısır'a sahip olacağını kanaatine sahip oldu.²²⁷ Nûreddîn Zengî'nin Suriye siyaset sahnesine çıkması, Şam'ın ele geçirilmesinden sonra zirveye ulaştı. Suriye hükümdarı ile Kudüs kralı artık rakip güçlerdi. Hiçbirisi ötekini Mısır'ı topraklarına katarak güçlenmesini ve güneyde avantaj elde etmesini istemiyordu. İkisi de gözlerini Nil deltasına dikmiş ve rakibini kıskançlıkla izliyordu. Mısır'ın gerçek sahipleri olan vezir ve valiler, duruma hassas davranarak iki tarafa da göz kırpmaya ve birbirine düşürmeye

²²⁵ Bahattin Kök, "Nûreddin Zengî Mahmud", *DİA*, XXXIII. TDV, İstanbul 2007, s. 262.

²²⁶ Runciman, *age*, II. s. 282.

²²⁷ Suyyutî, "*Hüsni'l-Muhâdere*", thk, Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim, 1. Baskı, II. yey, yyyy. s. 3.

çalışıyordu. Sonunda oyunu çok uzatıldı ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye kaçınılmaz bir fırsat verdiler.²²⁸

1.2.9.1 Şîrkûh'un Birinci Mısır Seferi (1164)

Fâtımîlerin son halifesi Âdid-Lidinillah'ın veziri Şâver b. Mucir es-Sa'dî Emirü'l-Cüyuş,²²⁹ Dargam tarafından yapılan askeri ihtilal sonucu oğlu öldürölünce, Kahire'den çıkıp Dımaşk'ın yolunu tuttu. Şâver'in Busrâ'ya²³⁰ vardığının haberi Nuredin Zengî'ye ulaşınca karşılanması için bir heyeti gönderdi. Görevi zorla elinden alınan Mısır veziri, Dımaşk'ta bulunan Yeşil Meydan'daki köşke yerleştirildi ve en iyi bir şekilde ağırlandı. Bir hafta geçtikten sonra Nûreddîn Zengî, İbn Sufî ve Dımaşk'ın tanınan simalarından bir grubu görevlendirerek vezirin geliş nedenini, herhangi bir ihtiyacının olup olmadığını burada kalması halinde üzerine düşeni yerine getirmek için hazır olduğunu, şayet başka bir amaçla gelmiş ise, onu da açığa kavuşturulması talimat verdi. Söz konusu heyet, vezirin yanına gidip Nûreddîn Zengî'nin mesajını sundu. Bunun özerine vezir, sadece Nûreddîn Zengî'nin kendisine yapmış olduğu misafir perverlikten dolayı müteşekkir olduğunu beyan ederek başka bir izahatta bulunmadı. Görevliler, Nûreddîn Zengî'ye gidip vezirle aralarında geçen diyalogları açıklayınca bir sonraki gün tekrar yanına gitme talimatını verdi. Memurlar tekrar gidip vezirden cevap talebinde bulununca uzun bir süre suskunluğunu korudu ve nihayet gerçek niyetinin Nûreddîn Zengî ile görüşmek olduğunu söyledi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, Yeşil Meydan'da vezirle buluşma kararı aldı. Nûreddîn Zengî, ihtişamlı bir vaziyete giyinip kuşanarak süvari bir şekilde devlet erkânı ve kurmaylarıyla birlikte meydana gitti. Bunu gören Şâver, köşkten indi ve

²²⁸ Stanley Lane-Poole, ‘‘Selahaddin-i Eyyûbî’’, Nice Damar (Çev.), Avesta, İstanbul 2012, s. 85-86.

²²⁹ Ebu Şame, age, I, 355-56.

²³⁰ Busrâ (Bozrah), Suriye'nin güneyinde Yermük nehrinin kaynağına yakın bir yerde Cebel-i Dürüz'ün (Cebel-i Arab) batı yamacında, denizden 850 metre yükseklikte verimli bir ovada kurulmuştur. Bugünkü Ürdün-Suriye sınırının 30 km. kadar kuzeyinde, bağlı bulunduğu Der'â'nın (eski adı Ezriât) 41 km. güneydoğusunda ve Şam'ın 141 km. güneyinde yer alır. Mustafa Fayda, ‘‘Busrâ’’, **DİA**, VI. TDV, İstanbul 1992, s. 470.

meydanda Nûreddîn Zengî ile sadece karşılıklı selamlamayla yetindi ve ardında toplantı yerine geçildi.²³¹

Toplantıda Şâver, tekrar görevine dönmek koşuluyla Nûreddîn Zengî'den askeri destek istedi ve buna karşılık Mısır'ın üçte birlik gelirini, Şîrkûh'un Mısır'da kalmasını, ülkenin bazı yerlerini askerlerine ikta olarak vermesini ve Nûreddîn Zengî'nin emrine girmesini teklif etti. Ama bu konuda Nûreddîn Zengî'nin kafası karıştı. Zira o bir taraftan Şâver'e olumlu cevap vermek isterken, bir taraftan da ona güvenmiyordu. Bütün bunlara rağmen de Nûreddîn Zengî'nin hem ülkesinin sınırlarını genişletmek hem de Frenklerden korunmak istiyordu. Bir başka neden de ordunun geçeceği güzergâhın tehlikesi vardı. Bu yol Frenklerin topraklarından geçme zorunluluğu barındırıyordu. Sonunda Nûreddîn Zengî, iradesini toparladı ve orduyu Mısır'a gönderme kararı aldı. Nûreddîn Zengî, kararı alır almaz ordunun göreve hazır olmasını ve eksikliklerin giderilmesi konusunda talimat verdi. Şîrkûh da bunu istemekteydi.²³² Bazı tarihçiler ise Şâver, Nûreddîn Zengî'ye iltica edince Şîrkûh tarafında çerçevesi çizilen plan gereği, nelerin talep edileceğini, hangi plana göre hareket edileceği ve iktidarın nasıl paylaşılacağına koşulları görüştüktten sonra Şâver'le birlikte Mısır'a gitti.²³³ Nûreddîn Zengî'yi Mısır seferlerine sevk eden asıl neden, Şîrkûh'un bu silahlı mücadele fikrini tamamen benimsemesiydi. Şîrkûh, bu tasarıya öyle bir coşkuyla sahip çıktı ki Nûreddîn Zengî onun bir ordu toplayıp bu sefere çıkmasına izin verdi. Şîrkûh Suriye'de katıldığı sayısız savaşta olağanüstü cesaretli bir lider görüntüsü çizmişti. Mısır seferleri, onun çarpıcı kurmay yeteneklerini ortaya çıkaracaktı. Çünkü bu girişim başından sonuna kadar imkânsız mümkün kılma çabasıydı. Makrizi ise bunun aksini iddia ederek; Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'a Şâver'le birlikte Mısır'a gitme talimatı verdiğini, ancak Şîrkûh'un bunu reddettiğini ifade etmektedir. Gerekçesi ise onbinlerce süvarisi bulunan,

²³¹ Ebu Şame, age, II, s. 58-59.

²³² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 465. İbnü'l-Esir, age, s. 120-21. Ebu Şame, age, I, 355-57. İbn Vasil, age, I, s. 137-39. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 344-45. İbn Haldun, age, V, s. 289-90. 327. Abu'l-Farac, II, s. 401-02. Runcıman, age, II, 307. Cengiz Tomar, "Şâver b. Mücîr", *DİA*, XXXVIII. TDV, İstanbul 2010, s. 382-83.

²³³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 19. Ebu Şame, age, I, 360.

onbinlerce savaşçı botansiyeline sahip ve halife payına düşen humusla geçinen kırk bin kölenin bulunduğu ve hazinelerine rahatlıkla ulaşma imkânı olduğu bir durumda sefer yorgunluğu bulunan bin kadar askerle gitmek istemediğini, Nûreddîn Zengî'nin yanından ayrıldığını ve İbn Necâ, Şîrkûh'a gidip onu ikna ettiğini belirtmektedir.²³⁴ Muhtemelen Makrizi Fâtımîlere duyduğu sempatiden dolayı bunları ileri sürmüştür.

Bu arada Dargam, Mısır'da yönetimi eline alınca Âlemü'l-Melik b. Nahhas aracılığıyla Nûreddîn Zengî'ye bağlılığını ve Şâver'in yapmış olduğu ihanetleri bildirdi. Nûreddîn Zengî, görünürde Dargam'dan yana gözekse de altan alta Şâver'le birlikteydi. Nûreddîn Zengî, Mısır'a asker gönderme kararı aldıktan sonra iktası olan Râhba'da bulunan Şîrkûh'a haber yolladı ve gelmesini istedi. Zira Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'a güveni tamdı ve onu bu göreve seçmesine endişe duymuyordu. Şîrkûh, şu ana kadar üstlendiği bütün sorumlulukları başarıyla yerine getirdi ve her engeli aştı. Şîrkûh Dımaşk'a gelir gelmez Nûreddîn Zengî, Mısır konusunu onunla başbaşa görüştü ve hazır olmasını istedi.²³⁵ Nûreddîn Zengî'nin önde gelen emirlerinden biri olan Şîrkûh b. Şâzî, 559/1164'te Mısır'a birinci seferine çıktı. Şîrkûh, Mısır'ı alıp Nûreddîn Zengî'nin ülkesine katmayı çok istiyordu.²³⁶ İbn Şeddad, Şîrkûh'un birinci Mısır seferini 558/1163'te olduğunu belirtse de muhtemelen bu tarih doğru değildir. Zira birçok kaynak olayı bir yıl sonra vermektedir.²³⁷ Tabi Şâver de Nûreddîn Zengî'ye birçok vaatlerde bulunarak Mısır'ı almak için aklını karıştırmıştı. Şâver, Nûreddîn Zengî'nin Mısır'a asker gönderme kararı alındığını duyunca genel komutan olmak istedi, ancak Şîrkûh buna izin vermedi. Şâver mecbur kalarak askerlere katıldı.²³⁸ Şîrkûh, sefere katılmak istemediği halde yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'yi de yanında götürdü, zira Şîrkûh ona ihtiyaç duymaktaydı. Şîrkûh, onu Mukademü'l-Asker ve sözcü yaptı. Mısır'a askeri müdahalede bulunmaları tarihi bir olaydı ve bu askeri müdahale, Mısırlıları

²³⁴ Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 265-66.

²³⁵ Ebu Şame, age, II, s. 59-60.

²³⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 119. Ebu Şame, age, I, 354.

²³⁷ İbn Şeddad, age, 26-27. Çev. 73-74.

²³⁸ Ebu Şame, age, II, s. 59-60.

korkutmuştu.²³⁹ Mısır birinci seferi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin katıldığı ilk büyük seferdi ve tarih sahnesine ilk kez çıkıyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, çok iyi bağlantılara sahipti ve geleceği parlaktı.²⁴⁰ Her ne kadar Man, bu dönemde Selahaddin-i Eyyûbî içinyukardaki tesbitlerde bulunsa da son iki iddiası pek gerçekçi gözükmemektedir. Zira İbn Şeddad'ın da belirttiği gibi Selahaddin, Mısır'a kerhen gitmişti. Dolayısıyla istemeyerek bir yere giden biri için iyi bağlantılara sahip olduğu iddiasında bulunmak abartılı bir ifade olsa gerek.

Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a Şâver'i tekrar görevine getirmesini istedikten ve rakiplerinden intikamını alma talimatını verdikten sonra ordunun, Frenklerin topraklarından güvenli bir şekilde geçmesi için Dimaşk tarafından Frenklere saldırma emrini verdi. Frenkler, ülkelerini Nûreddîn Zengî'ye karşı savunmaya geçerken, Şîrkûh ordusuyla birlikte sağ salım Bilbis'e ulaşır²⁴¹ karargâhını Bilbis yakınındaki Tell Baste olarak bilinen tepede kurdu.²⁴² Makrizi'ye göre Şîrkûh Mısır'a gidip karargâhını Eyle'de kurdu. Ardından Eyle'den ayrılıp Süveys'e geçti. Dargam bu gelişmelerden haberdar değildi. Çünkü o sıralarda, daha önce Mısır ve Frenkler arasında bulunan anlaşma gereği, yer yıl Frenklere verilmesi gereken otuzüç bin dinardan oluşan parayı talep etmek için Mısır'a giden Frenk elçisiyle Meşguldü. Dargam, Bilbis valiliğinde bulunan kardeşi emir Hüsamüddin'in bir posta güvercinini ele geçirmesiyle, Şâver ve Şîrkûh'un gelişlerinden haberdar oldu.²⁴³ Tyrensis ise Şîrkûh ve Şâver'in Mısır üzerine gitmesiyle ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır. Dargam, habercilerden ve genel söylentilerden, Şîrkûh'un binlerce Türklerden oluşan bir orduyla Mısır üzerine geldiğini duyunca, kendi az kuvvetine güvenmediğinden dolayı Kudüs kralı Amaury'le diyaloga geçip elçiler gönderdi. Dargam, yaklaşmakta olan Mısır istilasını korumak için daha önce kardeşi kral

²³⁹ İbn Şeddad, age, 26-27. Çev. 73-74.

²⁴⁰ Man, age. s. 61.

²⁴¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 465. İbnü'l-Esir, age, s. 120-21. Ebu Şame, age, I, 355-57. İbn Vasıl, age, I, s. 137-39. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 344-45. İbn Haldun, age, V, s. 289-90. 327. Abu'l-Farac, II, s. 401-02. Runcıman, age, II. 307. Cengiz Tomar, "Şâver b. Mücîr", *DİA*, XXXVIII. TDV, İstanbul 2010, s. 382-83.

²⁴² Ebu Şame, age, II, s. 59-60. Ebu Şame, age, I, 357. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 266.

²⁴³ Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 266-67.

Balduin'e verdiği haracla birlikte Amaury'in belirleyeceği daha fazla bir meblağı ödemeye, ona bağlanmaya ve sürekli olacak bir ittifak için rehineler vermeye hazır olduğunu bildirdi. Mısır'dan giden elçiler Amaury'le yapılan müzakereler anlaşma safhasındayken Şâver ve Şîrkûh'un Mısır'a ulaştıkları haberi aldı.²⁴⁴ İkilinin yanında Türklerden oluşan kalabalık bir ordu bulunuyordu. Askerin gelmesinden dolayı Dargam zor duruma girdi. Halk, arasında askerlerin geldiğine dair haber yayılınca, mal ve can güvenliği konusunda edişeler arttı. Halk, bulundukları yerleri terk ederek başka yerlere göç ett; gıda ve su stoklarını yaptı.²⁴⁵

Dargam, Şâver ve Şîrkûh'un Şam askerleriyle geldiğini duyar duymaz; Mısır emirlerini toplantıya çağırdı ve onlarla istişarede bulundu. Toplantıda Şemsü'l-Hilâfe Muhammed b. Muhtar, bir müfreze askerle Kahire'den iki günlük mesafede bulunan Sedra da Şam askerleriyle savaşmayı önerdi. Çölden geldikleri için yorgun oldukları ve burada suya ulaşmalarının zor olduğu, çünkü bu güzergâhta Mısır'a gelen misafirlerin su ihtiyaçları ancak Eyle'den²⁴⁶ karşılayabilecekleri o da üç günlük bir mesafede bulunduğundan burada tutunamayacakları gerekçe olarak gösterdi. Bu öneri kabul görmedi ve Bilbis'te Şam askerleriyle savaşma tercih edildi. Dargam, emirlere askerî harekâta geçme talimatını verdi ve kardeşi Nâsıruddin Mülhem'i de komutan yaptı. Mısır ordusu, her tarafı kuşatacak şekilde Nil'in kenarında karargâhını kuran Şîrkûh'un karşısına geçti.²⁴⁷ Makrizi bu konuda şunları ifade etmektedir. Emir Nâsırü'l-Müslimin Hemâm komutasında eyerli atlardan oluşanahtı bin süvari, kıymetli zırh ve acayip silahlarla zafere odaklanmış bir şekilde büyük özgüven içerisinde gelen askerlerin karşısına dikildi.²⁴⁸

Şîrkûh, büyük bir orduyla her taraftan kuşatıldığını görünce Şâver'e, "Sen bizi büyük bir tehlikeye sürükledin ve aldatın! Hani Mısır'da asker yoktur ve biz de buna güvenerek

²⁴⁴ Tyrensis, age., s. 150-51.

²⁴⁵ Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 266-67.

²⁴⁶ Kızıldeniz sahilinde bir şehirdir. Yakut, I. age. s. 292.

²⁴⁷ Ebu Şame, age, II, s. 60.

²⁴⁸ Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 266-67.

geltik!” serzenişinde bulundu. Şâver, Şîrkûh’a “Görmüş olduğun askerin çokluğu seni paniğe sevk etmesin. Savaş kızıştığında bunların ayaklarının yere basacağını düşünme. Bunların çoğu ya zanaatçı ya da çiftçidir, davulun sesiyle toplanır sopayla dağılır. Emirler ise benden yana dururlar ve bana bu konuda vaatleri vardır. Bu durumu onlarla savaştığımızda sen de göreceksin.” dedi. Bu diyalogdan sonra Şîrkûh, askerlere savaş düzenine geçmeleri için emir verdi, ancak Şâver, hemen savaşa başlanmasına engel oldu.²⁴⁹ Şâver-Şîrkûh arasında meydana gelen bu konuşma, hikâye olmalıdır. Zira tarihçi bu olaya müşahede edebilecek gerçeklikten yoksundur. Dolayısıyla bu diyalog tutarlılığı tartışmalıdır. Taraflar karşılıklı olarak savaş düzeni alındığı vaziyette savaşmaksızın güneş bütün sıcaklığını hissettirinceye kadar beklemede kaldı. Sıcak nedeniyle askerler üzerindeki zırhlar ısınıp vücutlarını yakmaya başlayınca Mısır askerlerinin herbiri küçük çadır kurmaya başladı. Üzerindeki silahları çıkarıp ve atlarından inip gölgeye çekildi. Tam da bu durumda Şâver’den askerlere hücum talimatı geldi. Mısırlı askerlerin en şanslıları atına binip arkalarına bakmaksızın kaçtı. Mısır ordusu yenilgiye uğradı ve her şeyini geride bıraktı. Bütün malları Şîrkûh’un askerlerine kaldı. Aralarında Şemsü’l-Hilâfe’nin de bulunduğu birçok emir esir düştü, ancak Şâver onların tutuklatmasını beceremediği için kaçmayı başardı.²⁵⁰ Tyrensis ise Dargam’ın, savaşın ilk etapta onları ağır bir yenilgiye uğrattığını ama daha sonra Şâver’ingalip gelerek amacına ulaştığını, Kahire’ye gidip, Dargam’ın bütün arkadaşlarını, akrabalarını ve hizmetkârlarını öldürerek eski itibarını geri kazandığını aktarmaktadır.²⁵¹

Dargam, sarayın dışına kadar gidip halifeyle görüşmek istediğini ama kimse onu duymak istemedi ve çaresiz bir şekilde dönmek zorunda kaldı. Züveyle denilen kapıda kalabalık bir halk kitlesi onu yuhalayıp ardından hakaretler yağdırdı. Bu esnada onu öldürmek için Şamlı bir asker önüne çıktı. Dargam: “Askere, “Beni Şîrkûh’a ulaştırırsan ne istersen vermeye hazırım.” dedi. Asker, teklifini kabul etmeyerek saldırıya geçip,

²⁴⁹ Ebu Şame, age, II, s. 60. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 267.

²⁵⁰ Ebu Şame, age, II, s. 60. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 267.

²⁵¹ Tyrensis, age., s. 150-51.

onu yere serdi ve kellesini Şîrkûh'a götürdü.²⁵² Dargam, Seyide Nefise Meşhedi denilen mevkide öldürüldü ve cenazesi iki gün yerde kaldı. Daha sonra cenazesi kaldırılıp Karâfe denilen yerde defnedildi. Dargam'ın kardeşi Fârisü'l-Müslim de öldürüldü.²⁵³ Tyrensis, Dargam kendi halkından biri tarafından bir okla vurulup öldürüldüğünü ileri sürmektedir.²⁵⁴ Asker, Dargam'la aralarında geçen diyalogu Şîrkûh'a bildirince öfkelenerek askere vurmaya başladı ve öldürmek istedi ama Şâver araya girip askeri elinden kurtardı. Şâver Kahire'ye girdi ve Dargam'ın kardeşi Mülhem'i Bereketü'l-Fil denilen mevkide öldürdü. Mülhem'im evinde tutuklu bulunan Şâver'in oğlu Kâmil ve Kâdî Fâdîl serbest bırakıldı.²⁵⁵

Akabinde Şâver, durumu düzeltmek ve Kahire'ye girmek için Âdid'le mektuplaşma sonucunda kendisine izin verildi.²⁵⁶ Şâver'e vezirlik hilatı giydirildi ve görevine iade edildi.²⁵⁷ Bazı tarihçiler ise bu konuda şu ifadeli kullanmaktadır. Vezareti, Şîrkûh onaiade etti. Şâver, Şîrkûh'un desteğiyle güç kazandı, Şîrkûh'un sayesinde düşmanlarına karşı muzaffer oldu.²⁵⁸ Şîrkûh, Şâver'in vezaretiyle ilgili bazı tedbirler aldı ve isteklerini yerine getirdi. Şîrkûh, bütün bunları yaparken Mısır'ın hangi durumda olduğunu da göz ardı etmiyordu.²⁵⁹ Böylece Şîrkûh Mâks diye bilinen yere çekildi ve Şâver'in Nûreddîn Zengî'ye vaad ettiği sözlerini yerine getirmesini bekledi.²⁶⁰ Bazı kaynaklar ise Mâks yerine Şîrkûh'un Kahire'nin dışında kalmaya karar verdiğini bildirmektedir. Şâver, daha önce Nûreddîn Zengî ve Şîrkûh'a vermiş olduğu sözünü tutmadı ve onlara ihanet etti. Şâver, Şîrkûh'a haber göndererek Mısır'dan ayrılıp Şam'a geri dönmelerini talep etti, ancak Şîrkûh bunu kabul etmeyerek daha önce aralarında karara vardıkları anlaşmaya

²⁵² Ebu Şame, age, II, s. 60-61. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 270-72. bkz.

²⁵³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 345. İbn Vasıl, age, I, s. 139. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327.

²⁵⁴ Tyrensis, age., s. 150-51.

²⁵⁵ Ebu Şame, age, II, s. 60-61. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 270-72. bkz.

²⁵⁶ Ebu Şame, age, II, s. 60. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 267.

²⁵⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 345. İbn Vasıl, age, I, s. 139. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327.

²⁵⁸ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 19. Ebu Şame, age, I, 360.

²⁵⁹ İbn Şeddâd, 26-27. Çev. 73-74.

²⁶⁰ Ebu Şame, age, II, s. 61. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 273-74.

bağlı kalmasını istedi. Her şeye rağmen Şâver, Şîrkûh'a olumlu bir şey söylemedi.²⁶¹ Tyrensis, Amaury'in Bilbis kuşatmasından sonra Şîrkûh'u Mısır'dan çıkartıp Şâver'i ülkenin sultanlığına/vezirliğine getirerekşöhret ve zaferle ülkesine döndürdüğü iddia etmektedir.²⁶² Dargam'ın öldürülmesinden sonra Şâver'in Fâtımîlerin vezaret makamıanasıl getirildiği tarihçiler arasında tartışma konusudur. İbn Ebi Tayy ve Makrizi Fâtımî halifesi Âdîd'le yapılan mektuplaşmadan sonra göreve geldirilğini söylerken, İsfahanî, İbn Şeddad ve İbnü'l-Esir Şîrkûh tarafında, Tyrensis İse Amaury tarafında göreve getirildiğini bildirmiştir. Muhtemelen her bir tarihçi, olaya benimsemiş olduğu mezhepsel zaviyedenbakmışlardır. Olayla ilgili İbn Ebi Tayy ve Makrizi'nin söylemleri, halife Âdîd'nin onayından dolayı doğruluk payı olsa da en gerçekçi İsfahanî, İbn Şeddad ve İbnü'l-Esir'in rivayetleri olmalıdır. Zira Şâver'in önündeki engelleri kaldıran Şîrkûh olmuştur ve buradaki belirleyici güç askeridir. Tyrensis'in rivayeti ise, sadece iddialardan ibaret olmalıdır. Çünkü Amaury'in Bilbis'te Şîrkûh'a karşı herhangi bir zafer elde etmemiş ve Nûreddîn Zengî'nin Harim saldırısından dolayı Şîrkûh'la anlaşmak zorunda kalmış ve oradan ayrılmıştır. Bilbis'ten eli boş dönen bir aktörün, Şâver'i Fâtımîlerin vezaretine getirdiğini söylemek gerçekçi gözükmemektedir.

Şîrkûh, Mâks'taki çadırlarda uzun bir zaman geçirilmesinden, askerlerin sıcağa ve toza maruz kalmalarından dolayı askerler arasında rahatsızlıklar başgöstermeye başlayınca Şâver'e bir tehdid mektubu yolladı. Bunun üzerine Şâver, otuzbin dinar gönderdi. Şîrkûh, bu miktardaki parayı duyunca Şâver'e bir mektup daha gönderip; "Nûreddîn Zengî'den ayrılırkenŞâver vezir olunca sen yanında kalacaksın, Mısır'ın üçte biri geliri senin, bir hise Şâver ve askerlerin, diğeri de halifenin olacak demişti." hatırlatmasında bulundu. Şâver, mektuba cevaben "Sizin beyan ettiğiniz şekilde benim Nûreddîn Zengî'ye herhangi bir sözüm olmamıştır ve ben Nûreddîn Zengî'den sadece askeri destek talebinde bulunmuşumdur. Şîrkûh'a zaten masraflarınızı gönderdim, onu

²⁶¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, age, s. 121-22. Ebu Şame, age, I, 358-59. İbn Vasıl, age, I, s. 139. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 345. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. Runcıman, age, II, s. 307-08.

²⁶² Tyrensis, age., s. 156.

alın, Şam'a dönün ve bu konunun detayını ben daha sonra Nûreddîn Zengî'yle konuşurum.” dedi. Bunun üzerine Şîrkûh, “Benim Nûreddîn Zengî'ye karşı çıkacak bir şansım bulunmamaktadır ve onun emirlerinin gereğini yerine getirmeden, burada ayrılmayacağım deyince; Şâver Kahire kapılarını kapattı ve kuşatma altındaki durum için önlemler aldı. Şîrkûh da hazırlıklara başladı ve bunun için Selahaddin-i Eyyûbî'yi bir bölük askerle Bilbis'e gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî, tarafından, askerlerin ve hayvanların ihtiyaç duyduğu buğday, saman ve odunlardan oluşan günlük ihtiyaçlar temin edilince Kahire'ye savaş açtı.²⁶³

Bazı tarihçiler, Şîrkûh Şâver'in bu tutumunu görünce Bilbis'teki Şâver'in naibiyle diyaloga geçip, şehri telsim aldığını ve ülkenin doğusunu kontrol altına almayı başardığını aktarırken;²⁶⁴ Tyrensis ise konuyu şu şekilde ifade etmektedir. Şîrkûh Bilbis'e gidip kenti denetimi altına aldı, Şâver ve halifeye rağmen diğer eyaletleri de kendi egemenliğine tabi kılmak istedi, buna karşı Şâver, Amaury'ye elçiler gönderip Dargam ile kralın daha önce yapmış olduğu ittifak ve anlaşmanın sadece sözde değil fiiliyatta da yenilenmesi teklifinde bulundu. Bunun yanında Şâver, elçilere krala daha büyük teklifler yapmak için yetki de verdi. Anlaşma taraflarca karara bağlandı ve kral, bütün ordusuyla Mısır üzerine yürüdü. Şâver, Mısırlılarla birlikte Amaury'e katılıp Bilbis'te bulunan Şîrkûh'un kuşatmasına gitti.²⁶⁵

Kimi kaynakların ifadesi şöyledir. Şâver, Kahire'de sıkışınca bunu kırmak için bir mektupla Frenk kralı Amaury'den askeri destek talebinde bulundu. Şâver, mektupta “Şîrkûh, Dargam'a karşı bana yardım etti ve Dargam bertaraf edilince Şîrkûh ülkeye göz dikti. Şayet Şîrkûh, Şam'da olduğu gibi burayı da alırsa sizin onunla ne yaşama şansınız ne de güvenliğiniz kalır.” dedi. Ayrıca Şâver mektupta Kral'a Mısır'a gelinceye kadar her bir konaklama için bin dinar, hayvanları ve Esbatariye olarak bilinen Freklerin aşırı

²⁶³ Ebu Şame, age, II, s. 61. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 273-74.

²⁶⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, age, s. 121-22. Ebu Şame, age, I, 358-59. İbn Vasıl, age, I, s. 139. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 345. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. Runcıman, age, II, s. 307-08.

²⁶⁵ Tyrensis, age., s. 151.

dinci askeri grubun masraflarını da üstleneği sözü verdi. Amaury, Mısır'a gelene kadar Şâver'e maliyeti yirmi yedibin dinar oldu.²⁶⁶ Bazı tarihçilerise, Kahire değil de Bilbis' Şirkun'un eline geçince Şâver, buna karşı Frenklerden askeri yardım istediğini bildirmiştir. Şâver, Nûreddîn Zengî'nin Mısır'a sahip olma konusunda Frenkleri korkuttu. Frenkler de Mısır'ın Nûreddîn Zengî'nin eline geçmesi durumunda, kendigeleceklerinin tehlikeye gireceğini biliyorlardı. Şâver, Şîrkûh'u Mısır'da çıkarmak için Frenklerden askeri yardım istedi; acilen bu talebe karşı cevap verdi ve her taraftan akın akın Mısır'a gitti. Bu ülkeye göz diken Frenklerin gitmeleri için her türlü ihtiyaçları Şâver tarafından karşılandı. Nûreddîn Zengî, bu haberi alınca onları durdurmak için ülkelerine saldırdı, ancak buna engel olamadı. Onlar en büyük tehlikenin Şîrkûh'un Mısır'a sahip olunca ortaya çıkacağını farkındaydı. Frenkler, ülkelerini koruyabilmek için yeteri kadar askeri gücü bırakıp, diğerini de Kudüs Kral'yla birlikte Mısır'a gönderdi.²⁶⁷ Her ne kadar Şâver'in Frenklerden askeri destek istemesi konusunda tarihçilerin farklı rivayetleri olsa da kanaatimizce Şâver'in Frenklerden talep ettiği askeri yardım, Kahire için değil de Bilbis için olmalıdır. Zira taraflar arasındaki bütün sürtüşmeler Bilbis'te olmuştur.

Şâver'in Kahire için Frenklerden destek istediğini ileri süren tarihçiler Şîrkûh'un, Frenklerin Kahire'ye yaklaştığı bilgisini alır almaz Bilbis'e gittiğini ve yolda Kenâniyye halkından bazı kimselerin de ona katıldığını aktararak; Şâver'in komutasındaki Mısır ordusu, yardımına giden Frenklerle birleşerek gidip çadırlarını Bilbis'te kurduğunu ve koalisyon ordusu Şîrkûh'u muhasaraya aldığını bildirmiştir. Kent sekiz ay boyunca kuşatma altında kaldı ve şehirde savaş bazen gerçek yüzünü gösterirken bazen ara veriliyordu.²⁶⁸ Şâver'in Frenklerden Bilbis için askeri yardım talebini savunan tarihçiler ise şunları aktarmışlardır. Bu esnada deniz yoluyla kalabalık bir Frenk kafilesi, Beytül-Makdis'i ziyaret etmek için sahile varmıştı. Frenkler bunlardan destek gördü. Bu gruptan

²⁶⁶ Ebu Şame, age, II, s. 61. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 276-77.

²⁶⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, s. age, 121-22. Ebu Şame, age, I, 358-59. İbn Vasıl, age, I, s. 139. İbnü'l-Adim, Zübdetü'l-Haleb, s. 345. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. Runcıman, age, II, s. 307-08.

²⁶⁸ Ebu Şame, age, II, s. 61-62.

bazıları ülkeyi muhafaza etmek için bırakılırken, bazıları de onlarla birlikte Mısır'a doğru yola çıktı. Şîrkûh, Frenklerin Mısır'a yaklaştığını duyunca orayı terk edip ordusuyla birlikte Bilbis'e sığındı ve orada onlara karşı kedisini ve askerlerini korumak istedi. Mısır ve Frenk ordularından müteşekkil ittifak güçleri, burada üç ay boyunca Şîrkûh'u kuşattı. Şehir surları çok yüksek olmamakla birlikte hendek ya da başka fiziki bir engelin şehrin güvenliğini dışarıdan sağlayacak durumu da yoktu. Bu şartlarda Şîrkûh onlara direndi. Muttefik güçler, ona karşı herhangi bir üstünlük elde edemedi.²⁶⁹

Bu arada Şîrkûh komutasında Mısır'a giden orduyla Nûreddîn Zengî arasında irtibat kesildi. Buna karşı Nûreddîn Zengî, Frenklerin Mısır'a gittiğini ve Şâver'in yaptığı ihanet haberini alınca etraftaki bütün emirlere asker toplamak için mektuplar gönderdi ve doğunun bütün askerleri çağrısına iştirak ederek Haleb'te toplandı. Nûreddîn Zengî'nin Haleb naibi Mecdüddin b. Dâye gelen askerlere katılarak Hârim tarafına gidip Artah'ta üstlendi. Nûreddîn Zengî Dımaşk'tan Artah'a gidip askerlere katılınca sahil tarafına gidip Frenklere karşı saldırıya geçti. Söz konusu bu ordu, birçok Frenkleri öldürdü ve esir aldı. Oradan da yönünü Haleb'e çevirdi ve yol güzergâhındaki Hısnü'l-Ekrad'a²⁷⁰ varıldığında burada da bir saldırı yaptı ve muazzam bir ganimet elde etti. Bu birleşik ordu, Hısnü'l-Ekrad otlağında konaklamadayken tedbirsiz davranarak kalede bulunan bir grup Frenklerin baskınına maruz kaldı ve çok sayıda asker öldürüldü. Baskından sonra ordu yoluna devam etti.²⁷¹ Nûreddîn Zengî, askerleriyle birleşmek için Artah'a gitti. Kardeşi Nûsretüddin o sırada Frenk saflarındaydı. Nûreddîn Zengî'nin sancakları görünmeye başlayınca, askerleriyle birlikte karşılama fırsatı bulmadan tek

²⁶⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, age, s. 121-22. Ebu Şame, age, I, 359. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. İbn Vasil, age, I, s. 139-43. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 402. Runcıman, age, II, s. 308.

²⁷⁰ Batı tarafında Humus'u karşılayan dağ üzerinde erişilmesi imkânsız müstahkem bir kaledir. Bu dağ, Lübnan dağı ile birleşen yüce bir dağdır. Baalbek ve Humus arasındadır. Bazı Şam emirleri, kalenin yerine bir burç inşa ederek kendileri ile Frenkler arasında bir sed oluşturmak için bazı Kürt aşiretlerini buraya yerleştirdi. Gereken ihtiyaçlarını tedarik edilerek burayı Kürtlerle birlikte idare ediyorlardı. Can güvenliğinden dolayı Kürtler, burayı müstahkam bir kaleye dönüştürdü. Frenklerin birçok saldırıları bu şekilde önlemişti. Daha sonra bu Kürt aşiretleri kaleyi Frenklere satarak ülkelerine geri dönmüşlerdi. Humus ile kale arasında bir günlük bir mesafe bulunmaktadır. Şam emiri söz konusu olan bu kaleyi Frenklerin elinde alamıyordu. Çetin, age, s. 172-73.

²⁷¹ Ebu Şame, age, II, s. 61-62.

başına Nûreddîn Zengî'ye yaklaştı, atından inerek ayaklarına kapandı, buna rağmen Nûreddîn Zengî, ona yüz vermedi ve bir tokat attı. Nûreddîn Zengî, ordusu savaş düzenine geçirdi. Freklerin üzerine saldırı başlattı, sol kanatlarını etkisiz hale getirdi ve geri döndüğünde bütün düşman piyade birlikleri öldürüldüğünü gördü. Askerler atlarında inip silahlara el koydu, kimi Frekler ise yalvarıp emân istedi ve hepsi silah kullanılmadan ele geçirildi.²⁷²

Ardında Nûreddîn Zengî, Hârim ve Baniyas'a gidip her iki şehri zapt etti. Antakya'yı almak istese de Mısır'da mahsur kalan askerler aklını meşgul ettiğinden dolayı vazgeçti.²⁷³ Nûreddîn Zengî, Amaury'nin Mısır'a saldırdığını duyar duymaz kuzeydeki Antakya Frenk devletine karşı sardırıya geçti ve kilit noktası olan Harim kalesini kuşattı. Musul yönetiminde bulunan kardeşinin askerleri, Diyâr-ı Bekr ve Mardin²⁷⁴ Artukluların birlikleri de Nûreddîn Zengî'nin yanında yer aldı. Nûreddîn Zengî'nin Hârim'de esir olarak ele geçirdiği kişiler arasında Bohemund, Raymond, Koloman ve Hugue de Lusigman da bulunuyordu. Esirler birbirine zincirlenerek Haleb'e götürüldü. Danışmanları savunmasız bir duruma düşmüş Antakya üzerine yürümeyi önerse de Nûreddîn Zengî buna yanaşmadı. Muhtemelen Bizanslıların eline düşeceğine zayıf bir Frenk devleti olarak kalması politik açıdan daha uygundu.²⁷⁵ Nûreddîn Zengî, Hârim kalesini Frenklerden almaya çalışırken Mecduddin Ebu Bekir b. Dâye ile Selahaddin-i Eyyûbî arasında ilginç bir diyalogdan söz eden bazı tarihçiler olmuştur. İbn Dâye, Selahaddin'e "En büyük arzum Nûreddîn Zengî'nin burayı alıp beni naibi olarak atmasıdır." demiş; Selahaddin-i Eyyûbî de "Benim en büyük arzum, Nûreddîn Zengî'nin Mısır'ı alıp beni oraya atmasıdır." diye karşılık vermiş. Böyle bir iletişimin

²⁷² Ebu Şame, age, II, s. 62.

²⁷³ Ebu Şame, age, II, s. 63. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 277.

²⁷⁴ el-Cezîre bölgesinde birçok meşhur şehir ve kaleler bulunmaktadır. Bunlardan birisi de Mardindir. Mardin kalesi, el-Cezîre'nin Diyar Rabia bölümünde yer almaktadır. Kalkaşendî, "Sübhü'l-Âşâ", bsy. Dârü'l-Kütübü'l-Mısriye, Kahire-Mısır, 1922, IV. s. 316.

²⁷⁵ Tyrensis, age., 153-54. Runciman, age, II. s. 308-09.

olma ihtimali olanaksızdır. Zira bu esnada Selahaddin-i Eyyûbî amcası Şîrkûh ile birlikte Mısır'da Frenk ve Şâver'in ordularına karşı ölüm kalım savaşı vermektedir.²⁷⁶

Akabinde Nûreddîn Zengî, Tâberiye'ye bir akın düzenledi, Freklerin bayrak ve şiârlarına el koydu. Nûreddîn Zengî, bunları mümtaz olan birine teslim edip Şîrkûh'a ulaştırmasını ve mutlaka Bilbis surlarına dikmesini söyledi. Bu Frenklerin dikkatini dağıtacak ve sarsılmalarına neden olacaktır. Frenkler, onlara ait bayrakları Bilbis surlarından görünce şoke oldu ve geride bıraktıkları ülkeleri için endişe duymaya başladı. Frenkler, bu durum karşısında Şâver'e Bilbis'ten ayrılma talebinde bulundu. Çaresizliğe sürüklenen Şâver, onlardan birkaç gün düşünme mühleti istedi. Şâver, emirlerle istişare yaptı ve ona Şîrkûh ile barışma önerisi yapıldı.²⁷⁷ Yapılan istişareye istinaden Şâver, Bilbis'te kuşatma altında bulunan Şîrkûh'a bir mektup gönderdi. Mektupta Frenklerin onu yok edecek güçte olduğu halde buna izin vermediğini, böyle davranmanın iki sebebi olduğunu belirtti. Birincisi, Müslümanları Frenklere ezdirmemesi, diğeri ise Frenklerin Bilbis'i alıp oraya konmasıdır.²⁷⁸ Şâver mektubun ardından, taraflar arasındaki barış görüşmesi görevini emir Şemsü'l-Hilafe'ye verdi ve onun arabuluculuğundaki barışma sürecinde, Şâver'in otuzbin dinar daha Şîrkûh'a vermek koşuluyla sulh sağlanmış oldu.²⁷⁹ Başka kaynaklar da bu olayı şöyle ifade etmektedir. Şâver ve Amaury, bir miktar para teklifi Şîrkûh'a sundu. O da savaşmayı bırakıp Şâm'a geri döndü. Ama hiçbir zaman Şâver'in yapmış olduğu kötülükleri kabullenmedi. Onun ihanetiyle bu sıkıntılı günleri nasıl geçeceğini düşünüyordu.²⁸⁰ Diğer bazı tarihçiler, Nûreddîn Zengî'nin Harim'i ele geçirdiği ve Baniyas'a doğru ilerlediği haberini alan Amaury'nin, ülkesini korumak amacıyla mecburen kuşatmayı kaldırıp geri dönmek istediğini, gelişen bu yeni süreç karşısında müttefik güçler, Mısır'dan ayrılmak, Şam'a geri dönmek ve daha önce Mısır'da elde ettiği yerleri Mısırlılara bırakmak koşuluyla bir anlaşma teklifini sunduğunu ve Şîrkûh da bunları

²⁷⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 126.

²⁷⁷ Ebu Şame, age, II, s. 63. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 277.

²⁷⁸ Ebu Şame, age, II, s. 63.

²⁷⁹ Ebu Şame, age, II, s. 63. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 277.

²⁸⁰ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 19. Ebu Şame, age, I, 360.

kabul ettiğini aktarmıştır. Çünkü Şîrkûh, Şam'da olup bitenlerden habersizdi ve günlük ihtiyaçları da tükenmek üzereydi.²⁸¹ Tyrensis ise, Şâver ve Amaury, tarafında uzun süre ablukada kalan Şîrkûh, ezrakları bitince askerleriyle birlikte sebestçe ülkesine çekip gidmek koşuluyla anlaşmaya zorlandığını ve bunun üzerine Şîrkûh, anlaşmayı kabul edip Dımaşk'a geri döndüğünü belirtmiştir.²⁸² Kanaatimizce Ebu Şame'nin İbn Ebi Tayy'ın rivayetine istinaden Nûreddîn Zengî'nin Frenklerin bayrak ve flemalarını mümtaz biriyle Bilbis'e gönderilmesi olayı ihtiyatla karşılanması geren bir meseledir. Zira ikili arasında geçen özel bir olayın bir tarihçi tarafından bilinmesi olanaksızdır. Dolayısıyla İbn Ebi Tayy'ın rivayeti gerçek dışı olmalıdır. Öte yandan bunu pekiştiren diğer bir gerekçe ise bazı tarihçilerin belirttiği gibi, Şîrkûh'un Şam'dan olup bitenlerden habersiz olduğudur. Tyrensis, Şîrkûh'un erzakları bitince ve askerleriyle birlikte serbestçe ülkesine çekip gitmek koşuluyla anlaşmaya zorlandığını belirtmesi de gerçekçi gözükmemektedir. Zira Tyrensis, Nûreddîn Zengî'nin kuzeydeki Frenklere karşı kazandığı başarıyı görmezden gelmiştir.

Şîrkûh, Bilbis'ten sağ salim ve başı dik olarak çıktığı için memnundu. Altı ay sürmüş bu seferin tartışmasız galibi Şâver'dir. İktidarı almak için Kürt komutan Şîrkûh'u ve onu etkisiz hale getirmek için Frenk kralı Amaury'ı kullanmıştır. Şimdi ikisi de ülkelerine geri döndü ve onu Mısır'ın mutlak hâkimi olarak bıraktı. İki yıl boyunca iktidarı pekişti. Anlaşmadan sonra Şîrkûh, üç gün Bilbis'te kaldı. Frenkler kuşatmayı kaldırıp sahile doğru giderken, o da çöl yolunu tutup Şam'a yöneldi.²⁸³ Şîrkûh, bu yılın Zilhicce/Ekim-Kasım ayında Bilbis'ten ayrıldı.²⁸⁴ Bu duruma şahitlik yapan biri şunları aktarmıştır: “Askerleri, Müslüman ve Frenklerin gözleri önünde geçip tek tek şehirden ayrılırken, Şîrkûh'unelinde elinde büyük bir balta olduğu halde onları korumaya çalışıyordu.” Deniz yoluyla gelmiş olan batılı bir Frenk askeri, ona yaklaşarak şunlar söyledi: “Bütün

²⁸¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, age, s. 121-22. Ebu Şame, age, I, 359. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. İbn Vasil, age, I, s. 139-43. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 402. Runcıman, age, II, s. 308.

²⁸² Tyrensis, age., s. 151.

²⁸³ Ebu Şame, age, II, s. 63.

²⁸⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 466. İbnü'l-Esir, age, s. 121-22. Ebu Şame, age, I, 359. İbn Haldun, age, V, s. 290. 327. İbn Vasil, age, I, s. 139-43. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 402. Runcıman, age, II, s. 308.

etrafınız sarılmışken, hiç birinizin burada sağ çıkmama ihtimali ortadayken, Mısır ve Frenklerin sana ihanet etmesinden çekinmiyor musun?” Buna karşılık Şîrkûh, “Keşke buna yeltenmiş olsalardı! O zaman onların başına nelerin getireceğini görürdün. Bizden biri öldürülürse onlardan onlarcası öldürülür ve aynı zamanda Nûreddîn Zengî, onlara yeni bir cephe açar. Böylece güçten düşer, cesaretleri kırılır ve ülkelerine sahip olurduk. Kalanlar da top yekûn yok olurdu. Şayet bunlar benim sözümü dinlemiş olsalardı, ilk günden ben onlara savaş açmak isterdim; maalesef onlar bana mani oldu.”dedi. Bu durumda Frenk askeri, Şîrkûh’a sert bir tokat indirdi ve söyle dedi: “Frenklerin senin hakkındaki söylentilerineve senden bu kadar çekinmelerine bir anlam veremiyoruz! Şimdilik biz onları mazur görüyoruz dedi” ve oradan ayrıldı. Şîrkûh, Şam’a doğru yol aldı ve sağ salim olarak kente ulaştı. Her ne kadar Frenkler, yolun dar bir yerinde Şîrkûh’a tuzak kurmuş olsalar da o bundan haberdar oldu ve yolunu değiştirdi. Amaç onu yakalamak ya da ona karşı bir zafer elde etmektir.²⁸⁵ Kanaatimizce İbnü’l-Esir’in Frenk askeri ile Şîrkûh arasında geçen diyalogları aktarması, tamamıyla bir hayal ürünüdür. Zira İbnü’l-Esir’in böyle bir konuşmaya şahit olma ihtimali bulunmamaktadır. Dolayısıyla tarihçinin bu konudaki söylemlerine ihtiyatla karşılanması gereken meseledir.

Şîrkûh Şam’a dönerken Kerek ve Şevbek sahibi Barnas Ernat, Şîrkûh’a daha önce güvenli geçiş için vermiş olduğu sözden caydı. “Ben Şîrkûh’a, onunla karada savaşmayacağıma dair söz verdim, şimdi ise deniz yoluyla savaşmaya gidiyorum.” diyen Barnas, bir günde Askâlan’a vardı ve oradan da Kerek ve Şevbek’e intikal edip Şîrkûh’un yolunu gözetlemeye başladı. Tabi Şîrkûh, Barnas’ın tuzaklarını tahmin edebildi ve bu tuzaklarını atlatıp Dimaşk’a ulaştı.²⁸⁶

Şâver, Frenk ve Şîrkûh Bilbis’ten ayrılıp ülkelerine döndükten sonra Kahire’ye döndü. Şîrkûh’un askelerinden Hoşterin el-Kurdî’ye bağlı bir grubu ondan koparıp

²⁸⁵ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, IX, s. 467. İbnü’l-Esir, age, s. 122. Ebu Şame, age, I, 359-60. Runcıman, age, II, s. 308.

²⁸⁶ Ebu Şame, age, II, s. 63. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 279.

Şetânef şehrini onlara ikta olarak verdi. Şâver, Mısır halkından kimi fraksiyonları öldürdü, kimileri de sürgün etti.²⁸⁷

1.2.9.2 Şîrkûh'un İkinci Mısır Seferi (1167)

Şîrkûh, birinci Mısır seferinde asıl amacına ulaşmamış olsa da bu sefer ona Mısır'ı yakında tanıma fırsatı sundu. Zira Şîrkûh, Mısır'ın içine sürüklendiği siyasi krizleri, ekonomik potansiyelini, beşerî sermayesini ve askeri gücünü yakından tanıdı. Şîrkûh, bu zeminler üzerine sefer sırasında çekmiş olduğu birçok sıkıntıya rağmen yeni bir Mısır seferi için hazırlıklarını sürdürdü.

Şîrkûh, birinci Mısır seferinden döndükten sonra Nûreddîn Zengî'nin yanında kalmaya devam etti. Bir türlü Mısır'ı unutamıyordu ve sürekli oraya tekrar gitmeyi arzuluyordu.²⁸⁸ Şîrkûh, söz konusu seferin ardında kuzeyden ve doğudan çok sayıda silahlı adamı bir araya getirdi. Muazzam bir savaş hazırlığıyla yeniden Mısır'a yürümek üzere olduğu söylentileri yayıldı ve bu boş bir söylenti değildi.²⁸⁹ Şîrkûh Mısır'ı terk ederken, oraya geri dönme ve vezir ünvanı ile hâkim olma umudunu da yitirmemişti. Bunlarla birlikte Şîrkûh, Mısır'ın sahip olduğu ekonomik potansiyeli, siyasi ve askeri yetersizliği hakkında Nûreddîn Zengî ile birçok toplantı gerçekleştirdi. Şîrkûh'un söylemleri karşısında etkilenen Nûreddîn Zengî, Mısır'ın fethi için onunla bereber hazırlıklar yaptı ve halifenin de manevi desteğini alabilmek amacıyla onu Bağdat'a yolladı. Şîrkûh, halifeyle biraraya gelerek Fâtımîlerin halifeye düşman olduklarını ve dolayısıyla Allah'ın da düşmanı olduklarını hatırlattı. Fâtımîlerin ortadan kaldırılması halinde, kendisinin İslam'ın tek idarecisi olacağını, tüm camilerde Cuma hutbelerinden adının okutulmasına devam edileceğine ve öğretilerini de tüm medreselerde beletteceğini savundu. Halife de bunları kolaylıkla kabul etti. Zaten halife, sünni halifeliğini ortadan

²⁸⁷ Ebu Şame, age, II, s. 63. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 279.

²⁸⁸ Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 20. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, s. X. s. 3. İbnü'l-Esir, age, s. 132. Ebu Şame, age, II, s. 7, 12-13. İbn Vasil, age, I, s. 149. İbnü'l-Adim, s. 348. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 403-04. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 282.

²⁸⁹ Tyrensis, age., s. 157.

kaldırmaya çalışan Fâtımîleri yok etmek istiyordu. Halife, Şîrkûh'a Sünniliği kabul etmedikleri takdirde Fâtımîleri öldürme iznini verdi. Halife, dini yaygınlaştırmaları için gönüllü olacak askerlere cennet müjdesi verirken; tüm Doğu emirlerinden bütün gücüyle Şîrkûh'un yanında durmalarını istedi. Şîrkûh, halifenin gösterdiği rıza sayesinde çok sayıda yandaş edindi ve elçiliğin başarısını Nûreddîn Zengî'ye haber vermek üzere Suriye'ye geri döndü.²⁹⁰

Şîrkûh, hem ikinci Mısır seferi için Nûreddîn Zengî'yi ikna edip destek almayı, hem de Bağdat halifesini ikna edip Fâtımîlere karşı cihad ilan etmesini başardı. Böylece Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'den siyasi, askeri ve ekomamik destek alırken; halifeden de hukuki ve manevi güç alarak Mısır üzerine ikinci sefere çıktı.²⁹¹ Bazı kaynaklar ise Şâver'in Şîrkûh'un Mısır'a geleceğini duyunca, acilen Frenklerden askeri destek talebinde bulunduğu; Mısır'ın Nûreddîn Zengî ve Şîrkûh'un eline geçmesi halinde ülkeleri için tehdit unsuru oluşturacağını, Mısır'a sahip olma niyetlerini, Mısır'a müdahil olma arzuları ve gelecek korkusu, Frenkleri Mısır'a götürdüğünü belirtmiştir.²⁹² Bu konuda İbn Şeddad ise Şîrkûh Mısır'a gitmeden önce Mısır'la ilgili gerçek niyetini sürekli etrafında bulunan kişilerle paylaştığını, Şâver'in, bundan haberdar olduğunu, ülkesinin Türklerin eline geçeceği endişesini yaşadığını, Şîrkûh'un ülkesine göz diktiğini ve eninde sonunda buraya bir askeri harekât başlatacağını, bu tehlikeye karşı Frenklerle diyaloga geçip onlardan askeri destek talebinde bulunduğunu ve bu konuda taraflar arasında bir anlaşma sağlandığını aktarmıştır. Bu antlaşmadan haberdar olan Şîrkûh ve Nûreddîn Zengî, Mısır'ın Frenklerin eline geçeceğine dair kuşkuları arttı. Zira Mısır'ın Frenklerin eline geçmesi durumunda, Nûreddîn Zengî'nin ülkesi için bir tehdit unsuru olacaktır. Bunu önlemek için Şîrkûh, hazırlık yapmaya başladı ve Nûreddîn Zengî de onu destekleyerek emrine asker verdi. Ayrıca istemeyerek de olsa Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'yi de Şîrkûh ile görevlendirdi. Bu sefer, Frenklerin Mısır'a

²⁹⁰ Tyrensis, age., s. 157-58. Marin, age, s. 59-60.

²⁹¹ Tyrensis, age., s. 158. Runcıman, age, II. s. 310-11.

²⁹² Bûndârî, Sena'l-Berkû's-Şâmî, s. 20. İbnü'l-Esir, s. el-Kâmil, X. s. 3. İbnü'l-Esir, age, s. 132. Ebu Şame, age, II, s. 7, 12-13. İbn Vasil, age, I, s. 149. İbnü'l-Adim, s. 348. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 403-04. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 282.

ulaşmasına yakın bir zaman dilimine denk geliyordu. Şâver, Şîrkûh'a karşı Frenklerle ittifak kurunca Mısırlılar da bu anlaşmaya girdi.²⁹³ İbn Ebi Tayy, İbn Şeddad'ın aksine Şîrkûh'un nereye gideceğini gizleyerek Mısır'a askeri çıkartma yaptığını, Şâver' bu seferin istihbaratını zamanında aldığını, bir mektupla Frenk Kral'ı Amaury'a Şîrkûh'un Dımaşk'tan ayrılıp Mısır'a doğru yola çıktığını, Kral'dan askeri destek ve bir yıl önce karara bağladıklar miktar parayı göndereceği teklifini bildirdiğini belirtmiştir.²⁹⁴

O sıralarda Nablus'ta bulunun Kral, buluşmak üzere baronlarını toplantıya davet etti. Kral, buluşmada Mısır'ın Sünnilerin eline geçmesi ihtimaline karşılık Filistin'in maruz kalacağı tehlikelere dikkat çekti. Bunun üzerine yüksek danışma kurulu Şâver'i kurtarmak için kapsamlı bir askerî harekât yapılması hususunda onay verdi. Onay gereğince Kral'ın ülkede bulunmadığı dönemde doğabilecek saldırılara karşı memleketi korumak için sınır hattında bulunan birlikler hariç, bütün askerler bu sefere katılmak zorundaydı. Bazı nedenlerden dolayı sefere katılmayanlara ise yıllık gelirden yüzde onluk bir yükümlülük getirildi. Frenkler hazırlıklarını tamamlamadan, Şîrkûh'un Sinâ çölünde geçmekte olduğu haberleri ulaştı. Amaury, önünü kesmek için asker gönderse de bunda geç kaldı. Korkunç bir kum fırtınası tehlikesini atlatan Şîrkûh'un ordusu, şubat ayının ilk günlerinde Berzah'a ulaştı. Şîrkûh, Frenklerin Kudüs'tan 30 Ocak'ta hareket ettiğinin haberini aldı.²⁹⁵ Tyresis'nin aksine İbn Ebi Tayy, Amaury, Şâver'in mektubunu alır almaz deniz yoluyla Mısır'a gittiğini, Şîrkûh, karayoluyla Mısır'a gittiğinden dolayı Frenkler ondan önce Mısır'a vardığını ve Bilbis'in dışında konaklamaya başladığını, bunun üzerine Şâver, Mısır'ın ordusuyla gidip Kral'ın askerlerine katıldığını, müttefikler, buradan Şîrkûh'un yolunu gözetlemeye başladığını bildirmiştir.²⁹⁶ Sıbt İbn Cevzi ise Şîrkûh'un ikinci Mısır seferinin nedenlerini; Fâtımî halifesi Âdîd'in Şâver'e karşı Nûreddîn Zengî'den askeri destek istemesi, Şâver'in zorla yönetime geçip yaptığı haksızlıklar ve katliamları, Şîrkûh'a yaptığı ihanet ve Frenklerden aldığı destekten

²⁹³ İbn Şeddad, age, s. 28. Çev. s. 75 Ebu Şame, age, II, s. 10.

²⁹⁴ Ebu Şame, age, II, s. 63-64.

²⁹⁵ Tyrensis, age., s. 158. Runcıman, age, II, s. 310-11.

²⁹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 63-64.

dolayı gittiğini bildirmiştir. Şâver, Frenklere büyük bir mal ve birçok toprak verdi; Kahire merkezine yerleştirdi ve onlara özel bir pazar yeri açtı.²⁹⁷ Kanaatimizce Sıbt İbn Cevzi'nin Şîrkûh'un ikinci Mısır seferi için Fâtımîlerin halifesi Âdîd'nin Nûreddîn Zengî'den askeri destek talebi üzerine Mısır'a gittiğini söylese de gerçekçi gözükmemektedir. Muhtemelen müellif, Şîrkûh'un ikinci ve üçüncü Mısır seferlerini karıştırmıştır. Zira Âdîd'nin Nûreddîn Zengî'den destek istediği sefer, Şîrkûh'un üçüncü Mısır seferi sırasında olmuştur. Dolayısıyla Sıbt'ın rivayeti, izaha muhtaç bir konudur. Öte yandan kanaatimizce Şîrkûh'un ikinci Mısır seferiyle ilgili en gerçekçi rivayet Tyrensis'in dir. Çünkü müellif, Şîrkûh'un Nûreddîn Zengî ve Abbasi halifesinden aldığı onay üzerine Mısır'a gittiğini belirtmiştir. Zaten Şîrkûh gibi bir kurmay akla sahip biri, Nûreddîn Zengî ve Abbasi halifesinden destek almasaydı Mısır'a gitmezdi.

Şîrkûh, bu yılın Rebiulahir 562/ Ocak-Şubat 1167 ayında bütün hazırlıklarını tamamladı, büyük bir orduyla Mısır'a doğru yola çıkarken, Nûreddîn Zengî de ona refakat etmek için iki binden oluşan emirleri istemedikleri halde onunla Mısır'a gönderdi. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'un Mısır'a sefer düzenleme ısrarını görünce, onunla davranmaktan başka çaresi kalmadı. Çünkü Nûreddîn Zengî, olağanüstü bir durumla karşılaşmak istemezdi ve bu onları zaafa düşürürdü.²⁹⁸ Ordu, Frenklerin ülkelerini sağına alarak karayoluyla Mısır'a vardı. Şîrkûh, İtfih'e ulaşmak için batıdan Nil'i geçerek Mısır'ın karşısında bulunan Cîze'de karargâhını kurdu ve ülkenin batı tarafını denetimine aldı. Şîrkûh, elli günü aşkın bir süreyi burada geçirdi.²⁹⁹ Eşrâfî'l-Cahferiyun, Tâlehin ve Kûraşeyîn olarak tanınan halk toplulukları Şîrkûh'tan yana tutum aldı.³⁰⁰

²⁹⁷ Sıbt, age, XXI. s. 133.

²⁹⁸ Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 20. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 3. İbnü'l-Esir, age, s. 132. Ebu Şame, age, II, s. 7, 12-13. İbn Vasıl, age, I, s. 149. İbnü'l-Adim, s. 348. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 403-04. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 282.

²⁹⁹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 20. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 3. İbnü'l-Esir, age, s. 132. Ebu Şame, age, II, s. 7, 12-13. İbn Vasıl, age, I, s. 149. İbnü'l-Adim, s. 348. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 403-04. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 282.

³⁰⁰ Ebu Şame, age, II, s. 64.

Öte yandan Şâver, Frenklerin ordusunu müttefik olarak tanıdığı günden itibaren Fâtımî halifetinin bütün Zengînliklerini Amaury'nin emrine verdi. Tüm şartlara en doğru şekilde uydu ve krala her konuda gerekli hizmeti sağladı.³⁰¹ Taraflar arasında yapılan anlaşma gereği; Amaury, Şîrkûh'un Mısır'dan çıkartılıncaya kadar ülkede kalıp, organize edilecek bir törenle anlaşmaya bağlılık yemini edecek ve buna karşılık Şâver de yarısı peşin, kalın kısmı ise bir müdet sonra ödemek şartıyla dört yüz bin Bizans altını verecekti. Ayrıca taraflar arasında varılan anlaşmanın resmiyete dönüşmesi için Amaury, Kaysâriyye³⁰² hâkimi Hugue'yu Geoffroi adında bir Templier şövalyesi ile halifenin onayını almak üzere temsilci olarak Kahire'ye yolladı. Frenk delagasyonu sarayda parlak bir merasimle karşılandı. Merasimden sonra heyet halifenin huzuruna çıkartıldı. Burada anlaşmaya riayet edileceğine dair karşılıklı yeminler alındı. Hugue, kralın temsilcisi olarak varılan anlaşmanın teyidi için halifenin elini sıkmak istedi. Bu isteğe karşılık Mısır bürokratları dehşete düştü. Neticede halife, ellerindeki eldivenleri çıkarmaya ikna oldu.³⁰³

Aslında Şîrkûh; daha evvel Şâver'e bir elçi gönderip Mısır'da kalıcı olmadığını ve bir daha buraya dönmeyeceğini, hiç kimsenin buraya saldırmasına izin vermeyeceğini, bu ülkede muhalif olan kim varsa Şâver'i destekleyeceğini, bütün bunlara karşılık Şîrkûh'un Şâver'den tek isteğinin İslam'a yardımcı olmasını, ortak düşmanları olan Freklere karşı birlik olup bu fırsatı kaçırmamaları gerektiğini, İslam için bu ittifaktan daha yararlı bir işin olacağını düşünmediğini söylemişti.³⁰⁴

Buna rağmen Şâver, mektubu götüren Şîrkûh'un elçisini diplomatik nezaketi hiçe sayarak öldürdü. Ardından Şâver, Şîrkûh'tan gelen mektubun mahiyetini ve buna karşılık hangi cevabı verdiğini Frenklere bildirdi ve böylece aralarındaki güven yenilendi. Şîrkûh, Şâver'in bu teklifi reddettiğini duyanca öfkeden tırnaklarını yemeye

³⁰¹ Tyrensis, age., s. 159.

³⁰² Şam sahilinden bir beldedir. Filistin toprakları içerisinde yer almaktadır. Taberiye ile arası üç günlük bir mesafedir. Yakut, age, IV. s. 421.

³⁰³ Tyrensis, age., s. 162-64. Runcıman, age, II. s. 311.

³⁰⁴ Ebu Şame, age, II, s. 64.

başladı. Şîrkûh, “Şâver bu teklifi kabul etseydi Şam³⁰⁵ bölgesinde hiçbir Frenk kalmazdı.” dedi.³⁰⁶ Bunu gören Şîrkûh, Şâver’in yürüttüğü politikalara karşı çözüm arayışlarına giderek bir mektupla İskenderiye halkından destek istedi. Zira Şâver, Frenkleri İslam topraklarına davet eden ve Müslümanların paralarını peşkeş çeken biriydi. İskenderiye halk, Şîrkûh’un yanında yer aldı ve bir dönem Mısır’ın vezirliğini üstlenen birinin oğlu olan, savaşın bu kaotik sürecinde ortaya çıkıp halkın liderliğini yapan ve daha önce buraya sığınan liderliğine de bu kaotik süreçte ortaya çıkan daha önce gizlice buraya sığınan Necmeddin b. Mesâl getirildi.³⁰⁷ İdris Şerif, İskenderiye’de bulunduğu sırada İbnü’l-Mesâl kendisine bir mektup gönderip Şîrkûh’a ulaştırmasını istediğini, İki gün sonra mektubu Şîrkûh’a yetiştirerek, sözlü olarak da mektubun içeriği olan silah ve edevat lojistiği hakkında Şîrkûh’a bilgi verdiğini, zaten iki gün sonra Fakih İbn Avf’ın yeğeni aracılığıyla silah depolarının Şîrkûh’a teslim edildiğini, kendisi Cize’den³⁰⁸ bulunurken İbn Müdâfi’nin bir elçisi Şîrkûh’a gelip Şâver’in yaklaştığı bilgisini verdiğini aktarmıştır.³⁰⁹

Frenkler, Mısır’a ulaşınca ülkenin batı tarafına geçti. Oysa Şîrkûh ordusuyla birlikte, çoktandır Said’e bölgesinin yolunu tutmuş ve Babeyn denilen yere varmıştı. Mısır ve Frenk orduları, onu takibe alarak Cemayizulahir ayının yirmi beşinde (Nisan’ın onsekizinde) Şîrkûh’u orada buldu. Şîrkûh, daha önce Mısır ve Frenk orduları hakkında bilgi toplamak amacıyla bazı casusları görevlendirmişti. Casuslar, görevlerini tamamlayarak, İttifak güçleri ordusunun kalabalık ve donanımlı olduğu, onunla

³⁰⁵ Önemli Mesalik ve’l-Memalik sahipleri olan coğrafyacılar göre; Güney sınırı Mısır’daki İbiş, Kuzey sınırı Rum ülkesi, Doğu sınırı Eyle’den Fırat’a kadar iken, Batı sınırı ise Rum Denizidir. (Akdeniz) İbn Şeddad, “*el-Âlâku’l-Hatire Fi’Zikri Umerai Şam ve’l-Cezîre*”, bsy. thk, Yahya Zekeriya Abbâre, I.I. Kısım, Vezaretü’l-Sekafiye ve’l-İrşadü’l-Kavmiye, Dimaşk 1978. s. 27.

³⁰⁶ Ebu Şame, age, II, s. 64. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 283.

³⁰⁷ Ebu Şame, age, II, s. 64-65. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 283.

³⁰⁸ Amr b. Âs aralarında Hemdân ve Himyerîler’in de bulunduğu bazı kabile mensuplarını Fustat’ın güvenliği açısından önem taşıyan Nil nehrinin batı tarafındaki Cîze’ye (Gize) yerleştirdi ve kalelerle burayı tahkim etti. Firavunlar döneminden kalma piramitleriyle meşhur olan Cîze, Ravza (Roda) adası ile denizden Nil yoluyla gelebilecek tehlikelere karşı bir savunma hattı oluşturuyordu. Zaman içerisinde yapılan muhtelif köprülerle Fustat’a bağlanan Cîze her zaman tarihî ve kültürel önemini korudu. Eymen Fuâd Seyyid, “Kahire”, *DİA*, XXIV. TDV, İstanbul 2001, s. 173.

³⁰⁹ Ebu Şame, age, II, s. 65-66. Makrizi, İttiazü’l-Hünefa, III, s. 283-84.

karşılaşmak ve savaşmak için kararlı göründükleri ile ilgi, izlenimlerini Şîrkûh'a sundu. Ancak Şîrkûh'un askerleri onlarla savaşma endişesi taşıyordu. Çünkü burası savaşmak için birçok risk barındırıyordu. Yeteri kadar asker sayısı yoktu, can güvenliği sağlanamıyordu, yol güvenli değildi, bu nokta ülkelerine uzak bir yerdi ve savaşma konusunda Şîrkûh sürekli askerlerin eleştirilerine maruz kalıyordu. Şîrkûh, bu konuda nelerin yapılabileceğini bütün askerlerle istişare ederek önerilerini aldı. Herkes Nil'in batısından doğusuna geçmek ve Şam'a dönmek konusundaki ısrarını ona bildirdi. Askerlerin çoğu yenilgi psikolojisine girerek, Şîrkûh'a "Şayet savaş kaybedersek bizi kim koruyacak? Kime sığınacağız ve bu ülkedeki askerlerden tutun, çiftçisi de dâhil sıradan vatandaşına kadar herkes bize düşmandır." diye soru sormaya başladı.³¹⁰

Tam da bu esnada Nûreddîn Zengî'nin emirlerinden biri olan Şerefüddin Barguş adındaki cesur bir asker kalkıp şunları söyledi: "Her kim esaretten ve ölümden çekiniyorsa Nûreddîn Zengî'nin yanında kalmasın ve evde karısıyla birlikte otursun. Şayet zafer ve geçerli bir nedeni olmaksızın, Nûreddîn Zengî'nin yanına dönersek o, şu ana kadar elde ettiğimiz bütün iktaları ve vergilerimizi müsadere eder ve bize dönüp haklı olarak şunları söyleyler; "Siz Müslümanların malına konun ve düşmanlarına karşı da sırt çevirin, Mısır gibi bir ülkeyi de onlara bırakın."Ardından Şîrkûh da bu çerçevede görüşünü sundu ve Selahaddin-i Eyyûbî, amcasını teyit edince çoğunluğun görüşü savaşmak yönünde oldu. Şîrkûh, ordusuna savaş düzeni aldırды ve bulunduğu yerden ayrılmayarak kendisi de saflarda yerini aldı. Mısır ve Frenklerle göğüs göğüse gelene kadar konumunu korudu. Şîrkûh bizzat askeri ağırlığı ordunun merkezine verdi ve Selahaddin-i Eyyûbî'yi buraya yerleştirdi. Zaten orduyu buradan kaldırıp başka bir yere götürme şansı da bulunmuyordu. Zira her an çapulcuların saldırısına maruz kalabilirdi. Şîrkûh, Selahaddin-i Eyyûbî ve yanında bulunan askerlerine şu talimatı verdi: "Mısırlılar ve Frenkler, benim ordunun merkezinde bulunduğumu zannederek ilk hamlelerini bu noktaya yapacaklardır. Saldırdıklarında sakın kendinizi tehlikeye atarak savaşmayın ve

³¹⁰ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 20. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 3-4, İbnü'l-Esir, age, s. 132. Ebu Şame, age, II, s. 7-8. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. İbn Vasil, age, I, s. 149. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404.

kendinizi korumaya alın, onlar geri çekilirken siz arkadan saldırın”dedi. Şîrkûh merkeze için savaşta sabır gösteren en çok güvendiği seçkin birliğini seçti. O ise ordunun sağ kanadında yerini aldı. Taraflar arasında savaş başlayınca Frenkler, Şîrkûh’un tahmin ettiği gibi ilk hamlelerini ordunun merkezine doğru yaptı; gösterilen direnç sonucunda az bir zayıat verildi. Şîrkûh, beraberinde bulunan askerlerle birlikte harekete geçerek, saldıranların arkasına sarkarak onları tek tek kılıçtan geçirdi. Onlardan birçoğu öldürüldü ve esir olarak ele geçirildi. Frenkler, geri dönüp baktıklarında ordunun hezimete uğradığına şahitlik etti ve savaş alanının asker cesetleriyle dolup taşıdığını gördü. Frenkler, bir kez daha yenilmişti. Nasıl olur da iki bin askerden oluşan bir ordu, Mısır ve Frenklerin birleşik ordularını dağıtıyordu, doğrusu bu büyük bir tarihi olaydır.³¹¹ Kanaatimizce İbnü’l-Esir’in Şerefüddin Barğuş adındaki bir askerin kalkıp konuşma yaptığını ileri sürmesi, tamamıyla kurgusaldır. Zira İbnü’l-Esir bu sırada Şîrkûh’un saflarından yer almıyordu.

Sıbt İbn Cevzi ise Mısır-Frenk askelerinden müteşekkil ordunun sağ kanadında İbn Birzan komutasında Frenkler bulunduğunu, solda Mısır askerleri, merkezde ise kral Amaury’nin komutasında Frenklerin büyük gücü ve şövalyeleriyle yer aldığını; bu karşı Şîrkûh’un Selahaddin-i Eyyûbî’yi sağ kola yerleştirdiğini, sol kanatta Kürtler olduğunu ve kendisi de merkezde yer alarak savaş düzeni oluşturduğunu belirtmiştir. Amaury, merkeze karşı saldırı başlattı ve Şîrkûh onu tuzağa çekip geri çekildi. Müşlûmanların eşyaları yakınlarında bulunuyordu ve Frenkler çapulculuğa başladı. Diğer taraftan Selahaddin-i Eyyûbî, Şâver’in üzerine yürüyüp onu mağlup etti ve birliğini dağıttı. Şîrkûh, Selahaddin-i Eyyûbî’nin yanına dönerek birlikte Frenklerin üzerine hamle başlatı ve onları hezimete uğrattı. Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî, binlerce savaşçıları öldürttü ve yüzyetmiş şöveliyi de esir olarak ele geçirdi. Yenilgiden sonra ittifak güçleri Kahire’ye döndü. Şîrkûh, onları takip etmiş olsaydı Kahire’yi ele geçirebilirdi, ama o

³¹¹ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 4. İbnü’l-Esir, age, s. 133. Ebu Şame, age, II, s. 8-9. İbn Vasıl, age, I, s. 150-51. İbnü’l-Adim, s. 348-49. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 404.

rotayı değiştirip İskenderiye'ye gitti.³¹² Birkaç şahitten bilgi alan Willam of Tyrensis, Babeyn'in engebeli bir bölge olduğunu, Şîrkûh'un tepeleri tutup mevzilediğini bildirmiştir. Bu da Sıbt İbnü'l-Cevzi'yi doğrular niteliktedir.³¹³

Babeyn savaşıyla ilgili kimi kaynak ve araştırmacının görüşü ise şöyledir. Amaury ve Şâver, bir taraftan Şîrkûh'u takip ederken diğer taraftan ise tedbir amaçlı bir garnizonu da oğlu Kamil ve Hugue d'lbelin'in komutasında Kahire'de bıraktı. Bu arada Hugue'nin birliğinin kente girişi ve subaylarına serbestçe saraya girme izni verilmesi, radikal Müslümanları dehşet ve huzursuzluk içinde bıraktı. Şîrkûh ise orta Mısır'daki Minya şehrine uzak olmayan bir yerde, Suriye'ye geri çekilmek üzere nehri geçmek kararlılığındaydı. Şîrkûh, karargâhını Aşmuneyn yanında bulunan Hermoupolis harebelerinde kurdu. Frenk-Mısır ittifak güçleri burada ona yetiştı. İttifak güçleri bazı askerlerini Kahire'de bırakmasına rağmen yine de sayı olarak Şîrkûh'un ordusundan fazlaydı. Öte yandan ittifak ordusu ve Şîrkûh'un oluşturduğu cephe şunlardan oluşmaktaydı; Mısırlılar sadece piyade olarak yerlerini alırken, Frenklerin yanında ise yüzün üstünde şövalye bulunuyordu. Şîrkûh'un birliği de hafif Türk birliğinden meydana gelmekteydi. Şîrkûh, emirlerin karşı çıkmasına rağmen meydan muharebesine karar verdi. Bu kararı alırken Amaury tereddüd içinde bulunuyordu. Tam da bu sıralarda Aziz Bernard de Clairvaux'un Haçlı seferleri babından, haçlılara ettiği azizliklerden birisi daha meydana geldi. Aziz, Kral'a bir vizyonda bulunarak onun, boynunda taşıdığı kutsal haç parçasına layık olmadığını söyleyerek kralla alay etti. Ancak, Kral daha iyi bir Hıristiyan olmaya yemin ettiği takdirde boynundaki kutsal emaneti takdis edeceğini söyledi. Bu şekilde cesaret bulan Amaury, 18 Mart 1167'de Suriyelilere karşı düzensiz bir şekilde taaruza geçti.³¹⁴

Şîrkûh'un dokuz bini miğferli ve zırhlı olmak üzere on iki bin Türk askeri vardı. Bunun yanında kalan üç bini ise sadece ok ve yay taşıyordu. Bunlardan başka on bin

³¹² Sıbt, age. XXI. s. 133.

³¹³ Malcolm Cameron Lyons, D.E.P. Jackson, **Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra Savan (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s. 23.

³¹⁴ Tyrensis, age., s. 169-70. Runciman, age, II. s. 312.

Arap da geleneksel silahlarıyla ve mızraklarıyla yer alıyordu. Frenk şövalyeleri sadece üçyüz yetmiş dört kişiden oluşuyordu. Zayıf ve önemsiz Mısırlılar ise yardımdan ziyade engel teşkil etmekteydi. Buna rağmen Frenkler, sayıları bilinmeyen Turkopol adı verilen hafif silahlı atlılara sahipti. İki ordu Babeyn denilen yerde karşı karşıya geldi. Şîrkûh ordunun merkezinden yer alırken, diğerleri iki kanat şeklinde daha geride yer alıyordu. Amaury'nin ordusunda bulunan tüm askerler, Şîrkûh'un komuta ettiği merkeze saldırdı, onları yere serip öldürdü. Kendisi kaçmak zorunda kaldı ve Frenkler tarafında takip edildi. Hugue ise, Şîrkûh'un yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî liderliğindeki birliğe saldırdı. Ama askerleri onu terk edince o yenildi, yakalandı ve onunla başkaları da esir alındı.³¹⁵

Şîrkûh, bilinen Türk taktiğini uyguladı. Yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'nin emrinde bulunan ordunun merkezi taktik gereği geri çekilirken, kral ve şövalyeleri dörtlü takibe geçti. Şîrkûh, sağ kanadını Frenk-Mısır ordularından müteşekkil güçlerin sol kanadına bindirerek bu kanadı parçaladı. Kral her taraftan kuşatıldığını görünce, savaş meydanından kaçarak canını kurtardı. Kral'ın canını kurtarmış olması boynunda taşımış olduğu takdis edilmiş kutsal haçın kerametine bağladı. Şövalyelerin bir kısmı kılıçtan geçirilirken bir kısmı da esir alındı. Esirler arasında Kaysâriyye hâkimi Hugue de bulunuyordu. Hezimetten sonra Amaury ve Şâver sağ kurtulan askerlerle Kahire'ye kaçtı.³¹⁶

Bazı kaynaklar ise bu savaşın Bâbeyn'de değil de Delceh'te³¹⁷ olduğunu aktarmıştır. Şîrkûh, Şeruniye'den temin ettiği gemilerle nehrin batı tarafındaki çöle geçti. Şâver, çölü geçmeye fırsatı olmayan, Şîrkûh'un geride kalan askerlerinden iki takımı ortadan kaldırdı. Gemileri getirtip Nil'i geçerek, Şîrkûh'un ardına düşmeyi sürdürdü.³¹⁸ Bunun üzerine Şîrkûh; çadırları, mutfakları ve taşınması ağır olan eşyaları bırakarak gizlice Delceh yakınına kadar yürümeyi sürdürdü. Şîrkûh, oranın talan edilmesi talimatını verdi

³¹⁵ Tyrensis, age., s. 172-73.

³¹⁶ Runciman, age, II. s. 312.

³¹⁷ Nil'in batı tarafına düşen sahile uzak bir dağdan yer alan Mısır'ın Said'e bölgesinde bir köydür. Yakut, age, II. s. 460.

³¹⁸ Ebu Şame, age, II, s. 64.

ve hemen orası gasp edildi. Askerler, burada hayvanların su ihtiyaçlarını gidermek için konaklamaya çalışırken, bazıları suya ulaşmadan Şîrkûh'tan yolla çıkma talimatı geldi. İdris Şerif, tanık olduğu bu savaşı şöyle aktarmaktadır. Meşaleleri yakıp gece yürümeyi devam ettirirken çavuştan geri dön çağrısı geldi. Böylece Şîrkûh, geri dönüp Delceh'te karargâhını kurdu. Şâver ise Uşmunin'e³¹⁹ vardı. Şîrkûh, askerleri yorgun bir şekilde cephe aldirttı ve taraflar arasında savaş başladı. İlk etapta Şîrkûh birçok kayıp verdi. Ardından taktik değiştirip askerleri ikiye ayırdı; bir kısmına kendisi komuta ederken bir kısmını da Selahaddin-i Eyyûbî'nin idaresine verdi. Şîrkûh, Selahaddin-i Eyyûbî'nin emrindeki askerleri Şâver'i arkadan kuşatmaya gönderdi. Çünkü burada bir zaafiyet yaşanıyordu. Şîrkûh'un askerleri, sabırdan başka bir çıkışları olmadığını görerek ölümüne muharebeyi sürdürdü ve Selahaddin-i Eyyûbî arkadan onları muhasaraya almayı başardı. Harb, gece olmadan bitti. Mısır ve Frenk askerleri, geriye bakmadan kaçtı ve neredeyse Amaury esir düşüyordu. Şâver ve beraberindeki bazı askerler İbn Hasim'e sığındı. Şîrkûh, aralarında maliyeden sorumlu İbnu'z-Zübeyr'in de bulunduğu Frenk esirlerinin tutulduğu kasra gitti. Bu şahıs bütün paraları Şîrkûh'a teslim etti ve böylece Şîrkûh silah ihtiyaçlarını giderdi.³²⁰

Şîrkûh, Bâbeyn savaşında Mısır ve Frenkleri yendindikten sonra yönünü İskenderiye'ye³²¹ çevirdi ve buraya doğru giderken yol üzerindeki köylerden haraç toplayarak kente vardı. Şîrkûh, halkın desteğiyle İskenderiye'yi aldı ve yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'yi de oraya kendine naib olarak atadı.³²² Şîrkûh, daha önceki kuşatmalarda görmüş olduğu zorluklardan dolayı Şâver ve Frenklerin gelip muhasaraya almalarından çekinerek İskenderiye'nin önderlerinden söz alarak, aralarında yaralı,

³¹⁹ Mısır'da antik bir kent olup Aşağı Sa'id bölgesinden bir yerleşim yeridir. Kent, Nil nehrinin batısına düşmektedir. Yakut, I., s. 200.

³²⁰ Ebu Şame, age, II, s. 65-66. Makrizi, İttazü'l-Hünefa, III, s. 283-84.

³²¹ Seyyahların iddialarına göre; İskender, onüç yerde İskenderiye adında şehir inşa etmiştir ve bunlardan biri de Mısır'daki büyük İskenderiye'dir. Yakut, age. I. s. 183.

³²² Bündârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, s. 133-34. Ebu Şame, age, II, s. 9. İbn Vasıl, age, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

güçsüz, hasta ve bir grup askeri, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bıraktı.³²³ Şîrkûh, seçkin askerleriyle Said'e bölgesine döndü, orayı ele geçdi ve onları haraca bağladı. Diğer cephede ise Mısır ve Frenkler, Kahire'ye dönerek askerlerinin eksikliklerini giderdi ve İskenderiye'yi kuşatmaya gitti.³²⁴ Uğradıkları yenilgiye rağmen ellerinde bulunan ordu, Şîrkûh'un ordusundan sayıca hala fazlaydı. Filistin'den de bazı takviye kuvvetler yardıma gitti. Frenk gemileri İskenderiye'ye doğru yelken açarak ablukayı tamamlamak üzere harekete geçti.³²⁵ Şâver ve Frenkler, üç ay boyunca İskenderiye'yi kuşatmaya aldı ve var güçleriyle savaşmayı sürdürdü. Şehir halkı, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer aldı ve çok sayıda kişi öldürüldü.³²⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, onlara direndi ve kuşatma uzun sürdü. Nerdeyse temel ihtiyaçlar tükenmek üzereydi ve buna rağmen halk bu sıkıntıları dert etmeyerek sabır gösteriyordu.³²⁷ Tyrensis, Frenklerin beş yüz atlı, dört ya da beş bin piyade gücü karşılık, kuşatılmışların elli bin silahlı askeri olduğunu belirtmiştir.³²⁸ Kanaatimizce Tyrensis'in Frenklerin bu kadar askeri kuvvetini az göstermesi manidardır. Zira onun dışında hiçbir tarihçi bu sayıyı telafuz etmemiştir. Dolayısıyla Tyrensis'in dediklerinin ihtiyatla karşılanması gerekir. İskenderiye zor günler yaşarken Şîrkûh, yardım elini uzatmak için Said'den döndü. Şâver, bu sırada onun safında bulunan bazı Türkmen askerleri yanından koparmayı başardı.³²⁹

Bu esnada Mısır ve Frenklerden oluşan bir elçilik heyeti, Şîrkûh'un Mısır topraklarından ele geçirdiği yerleri geri vermek koşuluyla, beş yüz bin dinar karşılığında barış teklifini sundu. Şîrkûh; Frenklerin elinde tek bir köyü dahi kalmayacak şekilde

³²³ Ebu Şame, age, II, s. 65-66. Makrizi, İttazü'l-Hünefa, III, s. 283-84.

³²⁴ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, s. 133-34. Ebu Şame, II, s. 9. İbn Vasil, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

³²⁵ Runciman, age, II, s. 313.

³²⁶ Ebu Şame, age, II, s. 65-66. Makrizi, İttazü'l-Hünefa, III, s. 283-84.

³²⁷ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, age, s. 133-34. Ebu Şame, age, II, s. 9. İbn Vasil, age, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

³²⁸ Tyrensis, age., s. 180.

³²⁹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, age, s. 133-34. Ebu Şame, age, II, s. 9. İbn Vasil, age, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

Mısır'ı terk etmelerikoşuluyla bu teklifikabul etti ve taraflar arasında anlaşma bu şartlar üzerine yapıldı.³³⁰ İbn Şeddad'agöre, Frenklerin, İskenderiye kuşatmasını kaldırmaya zorlayan, Nûreddîn Zengî'nin asker gönderip onlara ait olan Müneytire kalesini ele geçirmesiydi. Şîrkûh'un Mısır'dan ayrılma gerekçesi ise, Frenk ve Mısırlılara karşı yapılan savaşta askeri zaafiyet yaşaması ve buna bağlı olarak geçirdiği birçok zorluklardı. Bütün bunlara rağmen Şîrkûh, Frenklerle anlaşmaya vararak onlar Mısır'dan ayrılmadan Mısır'dan çıkmadı.³³¹ Bazı kaynaklar ise Şîrkûh'a İskenderiye'deki durumun gün geçtikçe kötüleştiği haberi ulaştığını, bunun üzerine Şîrkûh, Urbânlardan ve bu yöreden kendisine katılım sağlayanlarla kalabalık bir kitleyle birlikte Kus'tan ayrılıpİskenderiye'ye doğru yola çıktığını, Şîrkûh'un gelişinden haberdar olan Şâver ve Frenkler kuşatmayı kaldırıp İskenderiye'den ayrıldığını, sulhu kabul etme mecburiyetinde kaldıklarını ve yine Frenklerin planları suya düştüğümünü belirtmiştir. Antlaşmanın arabuluculuk misyonunu Frenk kralı Amaury üstlendi. Taraflar arasında anlaşma; Şâver'in Şîrkûh tarafında yapılan bu seferin bütün giderlerini üstlenmesi, Şâver'in Frenklere otuz bin dinar vermesi, her iki askeri gücün memleketlerine geri dönmesi koşuluyla karara bağlandı. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, Frenk kralı Amaury'den anlaşma maddelerine; ilaveten güçten düşmüş askerleri için ulaşım desteği konusunda ve Şâver'in İskenderiye halkına herhangi bir zarar vermeyeceğine dair söz vermesini de istemişti. Bunun üzerine Amaury, bu talebi yerine getirip çok sayıda gemi gönderdi. İdris Şerif, gemilere bindirilenler arasında kendisinin de olduğunu, Akkâ limanına varıldığında Amaury gelene kadar Frenkler kendilerini Mâsaretü'l-Kasb denilen yerde tutuklattığını ve bırakıldıktan sonra Dimaşk'a gittiklerini bildirmiştir. Anlaşmanın ardından Selahaddin-i Eyyûbî, şehirden çıkıp amcası Şîrkûh'a katıldı.³³² Bütün bunlara rağmen Şâver, yine de verdiği sözden cayarak İbn Mesâl ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye destek olanları tutuklattı ve İskenderiye halkına zor günler yaşattı. Bu durum

³³⁰ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, age, s. 133-34. Ebu Şame, age, II, s. 9. İbn Vasil, age, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

³³¹ İbn Şeddad, age, s. 28. Çev. s. 75-76. Ebu Şame, age, II, s. 10.

³³² Ebu Şame, age, II, s. 66. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 285.

Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaşınca Kral'a gidip Şâver'in sözünde durmadığını söyledi. Kral, "Ne oldu?" Selahaddin-i Eyyûbî, "Bize gelmek isteyenleri Şâver onları tutuklatmış."dedi. Kral, "Şâver'in böyle bir hakkı yoktur." diyerek Şâver'e anlaşmayı hatırlattı. Mısır ve İskenderiye'de bulunan halktan hiç kimseye dokunulmaması gerektiğini bildirdi. Ayrıca anlaşma kapsamında, Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye yardım eden kişileri de olduğu söylendi. Selahaddin-i Eyyûbî ve Şîrkûh'a destek olanların başlarına nelerin geldiğini görenler, Şâver'in korkusundan Şam'a doğru göç etmeye başladı. Bunu duyan Şâver, Şam'a gitmek isteyenlerle bir toplantı düzenledi. Şâver; burada onlara ihsanda bulunacağını, mal ve can güvenliklerini koruyacağına dair söz verdi. Bunlardan kimileri sözüne güvenerek yerinde kaldı, kimileri de ayrıldı.³³³

Tyrensis ise İskenderiye anlaşması için; Şîrkûh, yanında esir bulunan Hugue'ye, Amaury'nin esir adamlarını geri almasına karşılık, İskenderiye ablukasını kaldırmasını, elinde bulunan esirleri vermesini, geri dönüşünde zorlukların çıkarılmamasını ve bu şartların yerine getirilmesi halinde Mısır'dan ayrılmaya hazır olduğunu söylediği aktarmıştır. Hugue, bu sözleri Şîrkûh'tan duyunca Frenklerin lehine olduğunu düşünse de kendi hürriyetini de ilgilendirdiği için itibarının zedeleneceği endişesiyle bunu kabul etmedi ve müzakereleri bir başkasının yapmasını daha uygun gördü. Anlaşma için Hugue'yle birlikte esir alınan kralın yakın çevresinde biri olan Turbessal Arnulph gönderildi. Turbessal, aralarında Şâver, oğulları ve Mısır emirleri de bulunduğu Amaury'yle bir toplantı gerçekleştirdi ve anlaşma maddelerini onlara bildirdi. Bu teklifler genel olarak herkesi memnun etti. Aynı zamanda bu anlaşma kralın itibarına ve şehrin teslim edilmesi halinde daha önce halifeyle yapılan anlaşmaya aykırı olmadığı inanılıyordu. Böylece Frenklerin ve Şîrkûh'un ordusunun Mısır'da yaptıkları kuşatma ve tahribatları bırakacak ve esirler karşılıklı olarak serbest kalacaklardı. Şâver ve bütün Mısır emirleri barışı destekledi ve bu anlaşmadan gayet memnun kaldı. Sonunda Hugue elini sözleşmeye koydu ve meseleyi bitirdi.³³⁴ Kimi araştırmacılar, Filistin ve

³³³ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 24. Ebu Şame, age, II, s. 66-67. Makrizi, İttazü'l-Hünefa, III, s. 286

³³⁴ Tyrensis, age, s. 179-80.

Trablus'taki durumlardan dolayı endişe içerisinde bulunan Amaury, Şîrkûh'un teklifini kabul etmek zorunda kaldığını aktarmıştır.³³⁵ Şîrkûh Şam'a dönerken İskenderiye'yi 4 Ağustos'da Mısırlılara teslim etti ve 5 Eylül'de Dımaşk'a vardı.³³⁶

Şîrkûh, Mısır'dan döndükten sonra Şâver ile Frenk arasında Kahire'de Frenklere ait bir subaşının bulundurulması, Nûreddîn Zengî'yi durdurmak için Kahire kapısını şövalyelerin denetiminde olması ve Mısır'ın yıllık gelirinden yüzbin dinar onlara ayrılması koşuluyla aralarında bir anlaşma yapıldı. Frenkler, Mısır'da bir grup seçkin şövalyelerini bırakarak Şam sahilindeki ülkelerine geri döndü. Fâtımîlerin son halifesi Âdid'in iradesine ipotek konuldu, etrafı kuşatıldı ve bütün yetkileri elinden alındı. Şâver'in oğlu Şücââ Kâmil, Nûreddîn Zengî ve bazı emirlere haber göndererek Mısır'daki bu yeni durumu kabullenmediğini ve takdir etmesi halinde hizmetine girmeye hazır olduğunu bildirdi. Nûreddîn Zengî, buna onay verince Şâver'in oğlu Kâmil ona büyük bir meblağ para yolladı ve bu durum Frenklerin 1169'da Mısır'a saldırılmasına kadar sürdü.³³⁷ Başka bir kaynak da şöyledir. Kâmil, Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî İskenderiye'den ayrılırken; Selahaddin-i Eyyûbî'nin dayısı Şihâbuddin Mahmud ile biraraya gelip Nûreddîn Zengî'ye, istemesi halinde hizmetine girmeye hazır olduğunu mesajını iletmesini istedi. Şihâbuddin, Mısır dönüşünde Kâmil'in mesajını Nûreddîn Zengî'ye sundu.³³⁸ Bu konuda Runcıman, şöyle bir detayı nakletmektedir. İskenderiye anlaşmasından sonra Amaury ve Hugue, Kahire'ye gitti. Amaury, Şâver'i yılda bir milyon altın haraç vermek, şehrin kapılarını korumakla görevli küçük bir Frenk garnizonu bırakmak ve Frenk yüksek komiserini iâşe etmekle yükümlü kılan bir

³³⁵ Runcıman, age, II. s. 313-14.

³³⁶ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 20-21. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 4-5. İbnü'l-Esir, age, s. 133-34. Ebu Şame, age, II, s. 9. İbn Vasil, age, I, s. 151. İbnü'l-Adim, s. 348-49. İbn Haldun, age, V, s. 290. 328-29. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 404-05. Tomar, "Şâver b. Mücîr", DİA, XXXVIII. s. 382-83.

³³⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 5. İbnü'l-Esir, age, s. 134. Ebu Şame, age, II, s. 9 -10. İbn Haldun, age, V, s. 290. İbn Vasil, age, I, s. 152. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 287.

³³⁸ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 24.

anlaşmayı imzalamaya zorlandı. Anlaşmadan sonra Kral Filistin'e dönerek 20 Ağustos'ta Askalan'a vardı.³³⁹

1.2.9.3 Şîrkûh'un Üçüncü Mısır Seferi (1169)

Şîrkûh, ikinci Mısır seferinden Şam'a döndü. Ancak Şîrkûh, Mısır'ın Frenklerin eline geçeceği endişesi içerisinde bulunuyordu. Şîrkûh'un en büyük arzusu Mısır'a sahip olmasıydı. Zira Şîrkûh, Mısır'la ilgili edindiği izlenimleri Frenklerin de edindiğini biliyordu. Bu nedenle Şam'da sıkıntı içerisinde beklemekteydi.³⁴⁰

Şîrkûh Şam'da bu durumdayken Frenk kralı Amaury'ye Şâver'in Nûreddîn Zengî'ye gizlice sık sık elçiler gönderip yardım istediğine ve kendisiyle yaptığı ittifakı bozmak üzere olduğuna dair söylentiler ulaştı. Çünkü Şâver, düşman olan Frenklerle bir ilişki içinde olmak istemiyordu. Şayet Nûreddîn Zengî'nin yardımından emin olsaydı Amaury'den tamamen vazgeçip anlaşmayı iptal edecekti. Bu haber üzerine kral öfkeye kapıldı ve bütün krallığı bir araya toplanmaya çağırdı. Amaury, şövalye ve piyadeleri toplayıp hemen Mısır'a doğru harekete geçti. Ancak, bazıları her şeyin dedikodudan ibaret olduğunu söylüyordu. Şâver, aslında yapılan anlaşmaya tamamen sadık kalmış, masum olduğu halde haksızca ve adaletsizce kral tarafından savaşla mukabele edilmişti. Ama bu utanç verici işi kılıfına uydurabilmek için bu bahane gerekliydi. Diğer taraftan bazı söyletilere göre, bu işin esas müsebbibi Kudüs Hospitalierler tarikatı üstadı Assalin Gerbert idi. O, hizmetine aldığı şövalyelere muazzam miktarda para sarf etti. Bu da onun ödemeyecek şekilde borç altına girmeye yol açtı. Fakat daha önce kral ile yapılan anlaşmaya göre, Mısır istila edilip Bilbis'in tüm toprakları kendisine bırakılması takdirde borçlarından kurtulmayı umuyordu. Tapınak şövalyeleri ise kralın bu teşebüsüne karşın onunla birlikte olmayı reddetti. Bunu ya vicdanlarına sığdıramadılar ya da rakip tarikatın lideri teşebüsün başlatıcısı olarak anıldığı için yapmadılar. Tapınak şövalyeleri; iyi niyetlerine güvenen dost bir ülkeye karşı savaş ilan etmek, anlaşmanın

³³⁹ Runciman, age, II. s. 313-14.

³⁴⁰ İbn Şeddad, age, s. 28. Çev. s. 75-76. Ebu Şame, age, II, s. 10.

hukukuna ve adalete aykırı olduğunu ve anlaşılmaya aykırı hareket etmediği takdirde Mısır'ın böyle bir muameleyi hak etmediğini söylüyorlardı.³⁴¹

Bu konuda Tyrensis'in aksine Runcıman şunları öne sürmektedir. Frenk devlet erkânında bulunan bazı kimseler, Mısır'da daha müsait şartlar elde edeceğini düşünüyordu. Amaury ise Frenk Suriye'sini Nûreddîn Zengî'nin saldırılarına karşı emniyete almadan, askeri kuvvetlerini Mısır'da uzun bir müddet tehlikeye maruz bırakmak istemiyordu. Ülkenin savunmasını silbaştan yeniden tanzim etmek bir zorunluluktuktu. Her zaman olduğu gibi askerî birliklere ve insan gücüne ihtiyaç duyulmaktaydı. Memlekette bulunan ailelerin fertleri ölüm ya da esareten dolayı azalmaktaydı. Thierry de Flandre gibi ziyaret ve hac maksadıyla gelmiş olan haçlı şövalyelerinden belirli seferlerde faydalanmak mümkündü. Bu nedenle Amaury, Şövalye tarikatlarına muhtaçtı. Amaury, 1167'den itibaren etrafında bulunan araziler başta olmak üzere çok sayıdaki kaleleri onlara verdi. Bu bağışlar, esaret altında bulunan Trablus kontluğu için hayati önem arz ediyordu. Tartus ve kontluğun bütün kuzey toprakları Templierler tarikatının eline geçmişti. Hospitalier tarikati ise Hısnü'l-Ekrad kalesinine sahip olmuş ve Bukayya ovasının muhafaza sorumluluğunu devralmıştı. Kısacası Kralık arazisi güneyde ve kuzeyde söz konusu olan bu tarikatlerin eline geçmişti. Antakya³⁴² princepsi III. Bohemund de Amaury'i örnek aldı. Böylece şövalye tarikatlarına devletin savunmasında aktif rol düştü.³⁴³

Bu arada Mısır'dan gelen haberler, Şâver'in koltuğunun sallantıda olduğunu belirtiyordu. Ayrıca Şâver'in, Frenkler tarafından Kahire'de bir garnizon bırakılmasına karşı kızgınlığı biliniyor ve aralarında daha önce kararlaştırdıkları haracı da göndermemişti. Bunların yanında oğlu Kamil'in Şîrkûh ile müzakerelere giriştiği ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin kız kardeşiyle evlenmek istediği söylentileri ortada dolaşıyordu. Yaz ortalarına doğru kont IV. Guillaume de Nevers'in, bir grup Şövalyenin

³⁴¹ Tyrensis, age., s. 187-88.

³⁴² Biladu'r-Rum'un en meşhur şerihlerinden biridir. Yakut, age. I. s. 270.

³⁴³ Runcıman, age, II. s. 314.

başında Filistin'e gitmesi; derhal Mısır'a müdahale etmek isteyenleri cesaretlendirdi. Kral Kudüs'te bir krallık meclisi toplanmasını emretti. Toplantıda Hospitalier tarikatı şövalyelerin büyük üstadı Gilbert d'Assailly büyük bir hararetle, tereddüde ve gecikmeye imkân olmadığını söyledi. Din sınıfında olmayan devletin erkânında olan çoğunluk da onunla aynı fikirdeydi. Haç için savaşmaya giden Nevers kontu ve adamları da onu destekledi. Templier şövalyeleri ise her türlü sefere itiraz ederek katılmayacaklarına dair beyanda bulundu. Amaury, Şâver'in zaafından ve ona güvenilmemesinden dolayı Mısır'a müdahale edilmesini bir zorunluluk olarak görse de, Bizans imparatorunun hazırlıklarını tamamlayıncaya kadar bekleme tarafdarıydı. Bütün bunlara rağmen kralın düşüncesi azınlıkta kaldı. Nihayet Kral, ganimette pay almak isteyen Hospitalierlerin ve Bizanslıların karşısında boyun eğerek Mısır üzerine Ekim ayında sefer yapılmasını kararlaştırdı.³⁴⁴

Frenkler, Mısır'a saldırma kararı alırken Nûreddîn Zengî, kuzeyle meşguldü. Nûreddîn Zengî'nin Diyâr-ı Bekr Artuklu emiri Kara Aslan'ın 1168'de ani ölümü üzerine bırakmış olduğu mirasından pay almak istemesi, bunun için Musul'da bulunan kardeşi Kutbeddinle karşı karşıya gelmesi, Kutbeddin'in Musul'da ölüm döşğinde olması, Münbiç valisi Hasan oğlu Gazi'nin ayaklanması ve isyanın bastırılmasının aylara sarkması, yakında Musul'da muhtemel sorunların ortaya çıkması onun elini kolunu bağlamaktaydı.³⁴⁵ Amaury, bir taraftan Mısır üzerine saldırma kararı alırken; diğer taraftan da algı operasyonuna başvurarak Humus'a taaruz edeceğinin söylentileri etrafa yaymaya başvurdu. Amaury bunu yaparak Nûreddîn Zengî'yi Mısır'a müdahaleden uzaklaştırmak istemişti. Kuzey doğu Suriye'de birçok sorunla başı derte olan Nûreddîn Zengî'nin de Frenklerle bir savaşa girmesi işine gelmiyordu.³⁴⁶

İbnnü'l-Esir'in başını çektiği bazı kaynaklar ise, Şîrkûh'un ikinci Mısır seferinden sonra, Şâver'in Frenklerle yaptığı anlaşma gereğince Kahire'de kalan bir Frenk

³⁴⁴ Runciman, age, II. s. 217.

³⁴⁵ Runciman, age, II. s. 221.

³⁴⁶ Runciman, age, II. s. 317-18.

birliği,Mısır'da kendilerinin siyasi, politik, askeri ve idari faaliyetlerine karşı çıkacak bir gücün olmadığını görünce, Frenklerin Kudüs kralı Amaury'e bir mektup gönderip Mısır'a gelmesi talebinde bulunduğunu ve kralın buraya gelmesi halinde ellerinde gelen bütün imkânları onun için seferber edileceklerini belirtmiştir.³⁴⁷ Bu dönemde Kahire'de bir Frenk birliğinin yerleştirilmesi halkın tepkisini çekti. Katı bir politika izleyen Şâver, o sıralarda pek çok kişiyi suçsuz olarak cezalandırdı. BöyleceŞâver'in hem halk hem de Fâtımî halifesi nezdinde konumu zayıfladı.³⁴⁸ Bütün bunlara rağmen Amaury, onlara bir türlü olumlu cevap vermek istemedi. Çünkü Frenklerin bölgeye geldiğinden bu yana onun gibi kurnaz, dahi ve cesur biri bulunmamıştı. Mısır'dan vazgeçmek istemeyen şövalye askeri konseyi ve stratejistyenleri, Amaury'le yapılan diplomatik temaslardan umduklarını bulmayınca Mısır istilasını görüşmek üzere onunla bir bilgilendirme toplantısı yaptı. Yapılan toplantıda Amaury, “Bence Mısır'ı alma girişiminde bulunmayalım, hayalî olan bu sevdadan vazgeçelim ve zaten Nûreddîn Zengî'ye karşı kendimizi korumak için Mısır'ın geliri bize gelmeye devam etmektedir. Şayet biz Mısır'ı almaya kalkışsak bir bütün olarak devleti, askeri, vatandaşı ve çiftçisi, herkes bize isyan bayrağını çeker ve direnir. Mısırlılar, asla burayı bize vermez ve hatta bizim bu askeri girişimimiz onları endişeye sevk ederek burayı Nûreddîn Zengî'ye teslim eder. Mısır gibi jeopolitik öneme sahip bir yerŞîrkûh gibi birinin kontrolüne geçerse, bu Frenkler için bir intihar olur ve Şam bölgesinde kalma ihtimalleri de ortadan kalkar.” dedi. Ama Şövalye askeri konseyi ve Stratejistyenler, onun bu yöndeki konuşmasını kabul etmedi.³⁴⁹ Kralla yapılan toplantıya Şâver'e muhalif olan İbn Hiyât ve İbn Karcele gibi Mısır'ın tanınmış simaları da çağırılmıştı.³⁵⁰

Frenk devlet aklını temsil eden bu klik, Amaury'nin konuşmasına karşılık, “Mısır'da bizi engelleyecek ne bir durum ne de orayı kuruyacak bir kişi vardır. Nûreddîn Zengî;

³⁴⁷ İbü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 11-12. İbü'l-Esir, age, s. 137. Ebu Şame, age, II, s. 32. İbn Vasıl, age, I, 155-56.

³⁴⁸ Tomar, Şâver b. Mücîr, DİA, XXXIX. s. 383.

³⁴⁹ İbü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 11-12. İbü'l-Esir, age, s. 137. Ebu Şame, age, II, s. 32. İbn Vasıl, age, I, 155-56.

³⁵⁰ Bûndârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 39. İbn Vasıl, age, I, 156.

hazırlığını yapıp Mısır'a gelene kadar biz orayı kontrol etmiş ve bütün idari tedbirleri almış olacağız. Bundan dolayı Nûreddîn Zengî'nin önünde bizimle barış içinde yaşamaktan başka bir seçeneği de kalmayacaktır.” dedi. Nihayet Amaury, istemeyerek de olsa onlarla birlikte Mısır'a gitti. Frenkler, Mısır'ı almak için hazırlıklarına başladı ve bunu gizlemek amacıyla manipülatif haberler yayarak Humus'a gidileceği söylentisini ortaya attı. Nûreddîn Zengî, bunları duyar duymaz askerlerini topladı ve Mısır'a yolladı.³⁵¹

Bu konuda İbn Şeddad, Frenkler, daha önce Mısırlılar ve Şîrkûh ile yapılan anlaşmayı ihlal edip, şövalye ve piyadelerden oluşan bir orduyla Mısır'ı işgale kalkışınca, Nûreddîn Zengî ve Şîrkûh'un önünde Mısır'a çıkarma yapmaktan başka bir seçenek kalmadığını söylemiştir. Nûreddîn Zengî, Frenklerin ülkeye saldırması ve Musul'da yaşanan siyasi gelişmelerden dolayı bu askeri müdahale için yalnızca asker ve para desteğini sundu. Şîrkûh, bütün imkânlarını ortaya koyarak katıldı. Selahaddin-i Eyyûbî, amcası Şîrkûh'la Mısır'a gönüllü olmadığı halde insanların bu askerî harekâta kendisi zorladığını söylemişti.³⁵²

Bazı kaynaklar ise bu seferlerin nedenleri ile ilgili şunları aktarmaktadır. Frenk kralı Amaury, Mısır'ı istila etme kararı verdiğini, çünkü ülkenin askeri zaafiyetinden dolayı korumasız kaldığını sezmişti. Aralarında Frenk kralları, Hospitalier şövalyeleri ve benzer radikal dinci ve mezhepçi askeri grupların liderlerinin de bulunduğu bir heyet Amaury'e gidip bu konuyu müzakere etti ve istişare sonucu, onunla Mısır'a gitme konusundaki desteğini açıkladı. Bunun üzerine Amaury, vezirini çağırdı, kendince Mısır topraklarını ikta olarak askerleri arasında paylaştı ve hatta bütün köylerin tek tek

³⁵¹ Bûndârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 39. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 12-13. İbü'l-Esir, age, s. 138. Ebu Şame, age, II, s. 33. İbn Vasil, age, I. s. 156-57. İbnü'l-Adim, s. 350. İbn Haldun, age, V, s. 329. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 296-97.

³⁵² İbn Şeddad, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39.

isimlerini yazarak kendileri verdi. Amaury, Mısır'dan pay alan askerleriyle Dârum'a³⁵³ çıkartma yaptı.³⁵⁴

Şâver, Frenklerin Mısır işgalinin haberini alınca emirlerinden biri olan Bedrân'ı diplomatik faaliyetlerde bulunmak üzere kralın yanına göndererek ve buraya gelme nedenini sordu. Yapılan görüşmede kral, istemeyerek de olsa Mısır için tasarladığı planı Bedrân'a anlattı ve bu çerçevede kendileri hakkında Şâver'e herhangi bir bilgi vermeme ve hizmet için geldiklerini söyleme karşılığında on iki köyü ikta olarak kendisine vermeyi vaat etti. Tabi ki Bedrân da bunu kabul etti.³⁵⁵

Bedrân, Amaury'nin yanından döndükten sonra Şâver'e doyurucu bilgi vermekten kaçındı ve Şâver Bedrân'ın anlatıklarını duyunca ondan kuşkulunmaya başladı. Bunun üzerine Şâver, emir Şemsü'l-Hilâfe Muhammed b. Muhtar'ı çağırıp Bedrân'ın kendisini bilgilendirmediğini ve aldattığını söyledi. Şâver, Şemsü'l-Hilâfe'ye: "Güvenim sana tamdır ve Frenklerin gerçek niyetlerini öğrenmek istiyorum" dedi. Aralarında dostane ilişki bulunan Şemsü'l-Hilâfe, Amaury'e vardığında, ikili arasında şöyle diyalog geçti. Kral: "Hoş geldin Şemsü'l-Hilafe!", Şemsü'l-Hilâfe: "Hoş bulduk zalim kral, sizi buraya getiren nedir?" Kral: "Duyduğuma göre, Fakih İsa Hakkâri, Şâver'in kızını Selahaddin-i Eyyûbî'ye; Selahaddin-i Eyyûbî'nin kız kardeşini de Şâver'in oğlu Kâmil'e istemiştir ve bu bizim aleyhimizedir." Şemsü'l-Hilafe: "Asla böyle bir durum yoktur. Olsa dahi aramızdaki anlaşmayı bozacak bir fiil barındırmamaktadır." Kral: "Doğrusunu istersen denizin öte yakasında birileri gelip bize irademize ipotek koydu. Bunlar, ülkenizi istilaya gelmiş ve biz de bundan çekinerek aranızda arabulucu olmak istedik." Şemsü'l-Hilafe: "Peki bunlar ne istiyor?" Kral: "İki yüz bin dinar." Şemsü'l-Hilafe: "Şâver'i bilgilendirdikten sonra sizi nerede bulurum?" Kral: "Bilbis'te." dedi.³⁵⁶ Bir tarihçinin

³⁵³ Mısır'a giden birinin Gaze'den sonra varacağı bir kaledir. Denizle arası bir fersahtır. Selahaddin-i Eyyûbî, 584/1188-1189'da sahili alırken kaleyi yıktırmıştı. Yakut, age, II. s. 424.

³⁵⁴ Ebu Şame, age, II, s. 68. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 291-92.

³⁵⁵ Ebu Şame, age, II, s. 68. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 291-92. Runcıman, age, II. s. 317-18.

³⁵⁶ Ebu Şame, age, II, s. 68-69. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 292. Runcıman, age, II. s. 317-18.

şahit olmamasına rağmenikili arasında bu üslupta bir konuşmanın geçtiğini iddia etmesi ihtiyatla karşılanmalıdır.

Amaury, Dârum'a gelince bir mektupla gelişini Şâver'e bildirdi ve bununla birlikte yıllık olarak Mısır'ın hâsılatından, daha önce kendileri tarafından karara bağlanmış payını da istedi. Buna karşılık Şâver: "Bu karar, sana ihtiyaç duyduğumda ya da düşmanla yüz yüze kalındığımda alınmış bir karardır. Oysa şimdi ben düşmanla karşı karşıya değilim, dolayısıyla ne sana ihtiyacım ne de bir sözüm vardır." dedi. Kral: "Yanıma gelmen ve payıma düşeni almam gerekir" cevabını Şâver'e ilettiler. Böylece Şâver; Kral'ın anlaşmayı bozduğunu ve verdiği sözden durmadığını, gerçek niyetinin Mısır olduğunu anladı. Buna karşılık Şâver, bir dizi askeri tedbir almaya başladı. Kimi askerlerini Kahire'ye, erzak ihtiyaçlarıyla birlikte bir bölüğünü de Bilbis'i korumak için sevk etti.³⁵⁷

Amaury, Şâver tarafında gönderilen elçinin dediklerini dikkate almadan kendisine muhalif olan Alemü'l-Müluk b. Nehâs, İbn Hayât Yahya ve İbn Kârcele gibi şahsiyetlerin eşliğinde Bilbis'e gitti. Kral, buraya vardığında Tâyi b. Şâver'e mektup gönderip nereye yerleşeceğini sordu. Tâyi: "Sen bu şehri peynir mi sandın onu yemeye kalkışıyorsun!" dedi. Kral: "Evet burası peynirdir Kahir'e ise kaymaktır." dedi. Ardından gece gündüz demeden kente savaş açtı ve zorla aldı.³⁵⁸ Bu olay 13 Kasım 1168'de vuku buldu. Ahalinin çoğu, yaş ve cinsiyet gözetilmeksizin öldürüldü. Ölümünden kaçanlar ise özgürlüklerini kaybedip esarete mahkûm edildi. Esirler arasında kentin yöneticisi ve ordu komutanı Şâver'in oğlu Mahagen (Tâyi) ile bir yeğeni vardı. Şehrin zaptını haber alan Şâver, korkuya kapılıp ne yapacağını şaşırdı.³⁵⁹ Şehir merkezi yakıldı, büyük bir kısmı tahrip edildi, insanların çoğu öldürüldü, kalanlar ise esir alınıp şehrin dışına çıkartıldı. Kral; mızrağıyla onları iki tarafa ayırdı, sağ tarafına düşenleri kendine aldı, sol taraftakilerini ise askerleri arasında paylaştı. Bilbis halkı kırk yılı aşkın

³⁵⁷ Ebu Şame, age, II, s. 69. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 292. Runcıman, age, II, s. 318.

³⁵⁸ Ebu Şame, age, II, s. 69-70. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 293-95.

³⁵⁹ Tyrensis, age., s. 187-88.

Frenklerin elinde esir kaldı. Esirlerin çoğu öldü, hayatta kalmayı başaran az kısmı ise Selahaddin-i Eyyûbîdaha sonra şehri alınca, kentten vergi almayarak gelirini esirlerin kurtarılması için ayırdı.³⁶⁰ Amaury, Bilbis'i kılıç zoruyla zapt etti ve deniz kıyısında olmadığından elinde tutamayacağını düşünerek yıktırdı. Amaury, şehirde çıkan insanları; bir şövalye atının çıkamayacağı derinlikteki bir göllette boğdurarak öldürttü.³⁶¹ Muhtemelen bu faciayı ilk Frenkler gibi kanunsuz davranan, kana doymamış Nevers kontunun askerleri yapmıştı.³⁶² Kral, şehirle birlikte bol miktarda altın, gümüş, ipekli kumaşlar, hayvan, erkek, kadın ve çocuk esirler ele geçirdi. Elde edilen ganimet o kadar büyüktü ki kimse gözünü bu serveten alamıyordu ve mucize gibi görünüyordu.³⁶³

Kimi kaynaklar ve araştırmacılar ise şunları ifade etmektedir. Amaury, nizam ve intizamı korumaya çalıştı. Nihayet muvaffak oldu ve askerlerden esir alınan kimseleri satın alıp serbest bıraktı. Buna rağmen olan olmuş büyük zararlar icra edilmişti. Delta şehirlerinde bulunan kıpti cemaatine mensup olan Hristiyanlar, Frenk kardeşleriyle iş birliği yapmışlardı. Katliam sırasında Kıpt ya da Müslüman ayrımı yapmadan herkesi öldürmüşlerdi. Bunun sonucunda Mısır halkı tek vücut halinde Frenklerden nefret etmeye başladı. Frenkler aynı katliamı Tenis³⁶⁴ şehrinde de uyguladı ve bundan ızdırap çekenler Kıptiler oldu. Amaury, ordusuna yeniden hâkim olmak amacıyla Bilbis'te zaman kaybetti ve ani bir baskınla Kahire'yi zapt etmek fırsatını kaçırdı.³⁶⁵ Amaury, bir gün bile sürmeyecek yolculuğu on gün sürecek bir şekilde çok yavaş yaptı. Kralın teşebbüslerinin altında yatan gizli nedenleri bilenler, saldırının kasıtlı olarak geciktirildiğini, ordunun gelişle korkuya kapılacak Şâver'in düşünmek ve para teklifini sağlamak için daha fazla zaman kazandırmak olduğunu söylerler. Çünkü kralın bütün

³⁶⁰ Ebu Şame, age, II, s. 69-70. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 293-95. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 39. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 12-13. İbnü'l-Esir, age, s. 138. Ebu Şame, age, II, s. 33.

³⁶¹ Ernoul Kroniği, **Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Kudüs'ün Fetfi**, (çev.): Ahmet Deniz ALTUNBAŞ, Kronik, İstanbul 2020, s. 33.

³⁶² Runciman, age, II, s. 318-19.

³⁶³ Ernoul Kroniği, **Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Kudüs'ün Fetfi**, (çev.): Ahmet Deniz ALTUNBAŞ, Kronik, İstanbul 2020, s. 33.

³⁶⁴ Karaya yakın Mısır denizinde bir adadır. el-Ğaremâ ve Dimyat arasına düşmektedir. el-Ğaremâ doğusunda bulunmaktadır. Yakut, age, II, s. 51.

³⁶⁵ Runciman, age, II, s. 318-19.

amacı Şâver'den para koparmaktı, aksi takdirde Bilbis'te yaptığı gibi Mısır şehirlerinden çok daha fazlasını yababilirdi. Bu sürede Şâver, kralı kazanmak için hizmetkârları vasıtasıyla her türlü çabayı gösterdi. Sonunda Şâver, bütün ülkede toplamaya kalkışsa da ödeyemeyeceği kadar büyük miktarda para vaad ederek kralın para canlısı hislerini yumuşattı. Şâver, oğlunu ve yeğenini iade etmesi ve orduyu ülkesine geri götürmesi koşuluyla bir milyon altını vermeyi taahhüt etti. Aslında Şâver, bu teklifi sözünü yerine getirmesi beklentisiyle değil, tahkim edilmemiş ve hazırlıksız olan Kahire için yaptı.³⁶⁶ Şâver, oğlu ve yeğeni için yüz bin altını hemen ödedi. Geri kalan kısım için ise iki küçük yeğenlerini rehin olarak bıraktı.³⁶⁷ Amaury, ancak 13 Kasım'da Kahire'nin güneyinde bulunan Fustat'a ulaşabildi. Frenk donanması deltada ağaç kütüklerinden yapılmış engellerden dolayı nehir yatağına saplanıp kalmıştı. Amaury, seferin akamete uğradığını idrak etmişti. Amaury, bu durumdan kurtulmak için Seneşali Milas de Plancy'nin önerisiyle Şâver'e para ödeyerek kendisine yardım edilmesi teklifinde bulundu.³⁶⁸

Bu arada Şâver'in düşmanlığından dolayı önde gelen bir grup Mısırlı, Frenklerle diyaloga geçerek onlara yardım etme teklifini sundu ve böylece Frenk kanadı güçlendi. Bu ittifak güçleri, Bilbis'ten Mısır'a giderken karargâhlarını Kahire'de kurdu ve burayı kuşatmaya aldı. Onların buraya gelmeleri halk arasında korku ve paniğe yol açtı. Bu korku ve Bilbis'in başına gelenler halkı, onlara karşı savaşmaya sürükledi. Halk, burayı korumak için varını yoğunu ortaya koydu. Frenklerin Bilbis tecrübesi olmamış olsaydı, Mısır ve Kahire'yi de alırlardı. Şâver, Frenklerin eline geçmemesi için onlar Mısır'a varmadan bir gün önce Mısır'ın soyulması ve yakılması, halkın buradan ayrılıp Kahire'ye gitmesi talimatını verdi. Şâver, bu planını gerçekleştirdi. Halk, her şeyini yitirmiş bir vaziyete ortada kaldı. Elli dört gün boyunca Mısır yanmaya devam etti.³⁶⁹

³⁶⁶ Tyrensis, age, s. 189-90.

³⁶⁷ Tyrensis, age, s. 191. Runciman, age, II. s. 318-19.

³⁶⁸ Runciman, age, II. s. 318-19.

³⁶⁹ Bündârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 39. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 12-13. İbü'l-Esir, age, s. 138. Ebu Şame, age, II, s. 33. İbn Vasil, age, I. s. 156-57. İbnü'l-Adim, s. 350. İbn Haldun, age, V, s. 329. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 296-97. Ebu Şame, age, II, s. 70.

Mısır'dan Kahire'ye deveyle yük götürmek isteyen birinin, otuz dinarı gözden çıkarması gerekirdi.³⁷⁰

Bu kriz atmosferinde Fâtımî halifesi Âdid, sessizliğini bozdu ve doğrudan Nûreddîn Zengî' ile irtibata geçerek bir mektupla, Müslümanların Frenklerin karşısında düştükleri çaresizliği bildirdi. Halife, Nûreddîn Zengî'den yardım alabilmek amacıyla duygularını kabartacak için bazı kanıtları kullandı. Âdid, Nûreddîn Zengî'ye hitaben mektupta: “Bu gördüğün saç telleri saraydaki eşlerime aittir ve bunlar Frenklerden kurtulmak için dört gözle yardımını bekler.” İfadelerini kullandı. Bu mektup askerlerin duygularını kabartarak Mısır'a gitmelerini sağladı.³⁷¹ Tyrensis halife değil de Şâver'in bu acil durumda kralın hediyelerle kazanılmasının ya da kendi inancında olan komşu meliklerin parayla yardımına çağrılmasının en iyi yol olduğunu düşündüğünü aktarmaktadır. Sonunda Şâver, bir taraftan Amaury'e para verirken diğer taraftan Nûreddîn Zengî'den askeri destek istedi. Böylece Şâver, Nûreddîn Zengî'ye bir elçilik heyetini gönderip yardımını istedi. Nuereddin Zengî de sık sık adından söz edilen Şîrkûh'u yanına çağırdı. Ordusunun ve soylu emirlerinin önemli bir bölümünü Şîrkûh'un hizmetine verdi. Şîrkûh ve hizmetine giren emirler, sefer için ihtiyaç duydukları malzemeleri temin ettikten sonra develerle Mısır'a hareket etti.³⁷² Ebu Şame'nin İbn Tayy'dan aktarmasıyla ve Makrizi'ye göre Bilbis'in başına nelerin geldiğini, Frenklerin büyük bir orduyla Kahire'ye doğru yola çıktığını ve yanlarında işbirlikçilerin de olduğu öğrenen Şâver, durumu vahametini izah etmek için apar topar Âdid'ten izin talebinde bulundu. Şâver, ona ülkenin büyük bir badireye girdiğini ve bundan kurtulmanın yegâne çıkışının Nûreddîn Zengî'den yardım istemesi olduğunu açıkladı. Âdid'nin onayını alan Şâver, Nûreddîn Zengî'nin desteğini sağlamak üzere oğlu Tâyi'nin vasıtasıyla ona bir mektup gönderdi.³⁷³ Aynı kaynaklarda şöyle bir rivayet de aktarılmaktadır. Şemsü'l-

³⁷⁰ Ebu Şame, II, s. 70.

³⁷¹ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 39. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 12-13. İbü'l-Esir, age, s. 138. Ebu Şame, age, II, s. 33. İbn Vasıl, age, I. s. 156-57. İbnü'l-Adim, s. 350. İbn Haldun, age, V, s. 329. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 296-97.

³⁷² Tyrensis, age, s. 189.

³⁷³ Ebu Şame, age, II, s. 70. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 293.

Hilafe Musa, Nûreddîn Zengî'ye gönderilen mektubun, babası Şemsü'l-Hilafe b. Muhammed b. Muhtar'ın önerisiyle olduğunu, Amaury, Bilbis'i işgâl etikten sonra elçi olarak yanına gittiğini ve babası döndüğünde Kâmil b. Şâver'le bir buluşma gerçekleştirdiğini söylemiştir. Şemsü'l-Hilafe b. Muhammed b. Muhtar, Kâmil'e "Baban Şâver'le paylaşmayacağın sözünü verirken sana bir çıkış yolu göstereceğim. Baban yeteri kadar direnmeyi düşünmüyor, eninde sonunda ülkeyi Frenklere teslim edecek, Nûreddîn Zengî'den askeri yardım istemeyecek ve bu tutum yıkım olacaktır. Bence sen Âdîd'in yanına çık ve onun bizzat Nûreddîn Zengî'ye mektup yollamasını sağla." dedi. Neticede Kâmil, yanına çıktı ve Nûreddîn Zengî'ye mektup ulaştırıldı. Nûreddîn Zengî, mektubu görünce sinirlendi ve en büyük arzusu Mısır'ı almak olan Şîrkûh'a haber ulaştırıp gelmesini istedi. Diğer taraftan Nûreddîn Zengî, Fakih İsa Hakkârî'yi açık ve gizli olmak üzere iki mektupla Mısır'a yolladı. Şâver'e verilecek açık mektupta askeri desteğin yolda olduğunun bilgisi verilirken, Âdîd'e iletilecek gizli mektupta ise Şâver'in haberinin olmaması şartıyla gönderilecek yardım karşılığında nelerin Nûreddîn Zengî'ye verileceğini vaat etmesi istenmektedir.³⁷⁴ İbn Şeddad; Şâver, Frenklerin gerçek emellerini duyunca Şîrkûh'a yalvarırcasına askeri destek talebinde bulunduğunu aktarmıştır.³⁷⁵

Kimi kaynaklar ise bu ağır koşullardan kurtulmak için Fâtımî halifesi Âdîd, Şâver ve aralarında bir grup halkın da bulunduğu Mısır'dan bir mektupla, Nûreddîn Zengî'den askeri yardım talebinde bulunduğunu aktarmıştır. Mektupta, yardımına karşılık Mısır'ın üçte birlik kısmı Şîrkûh'un askeriyle birlikte Mısır'da kalması için vaatte bulunurken; bunun dışında kalan Mısır topraklarını da ikta olarak vermeyi teklif etti. Bu mektup Nûreddîn Zengî'ye ulaşır ulaşmaz acil notuyla Şîrkûh'un yanına gelmesini istedi. Elçi, notu alıp yola çıktı ve Haleb'in çıkışında ona rastladı. Çünkü Şîrkûh Humus'tayken Mısırlılar tarafından Nûreddîn Zengî'ye gönderilen mektubun bir benzeri ona da ulaşmıştı. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin yanına vardı ve Nûreddîn Zengî onunla bir

³⁷⁴ Ebu Şame, age, II, s. 70. Makrizi, İttiazü'l-Hünefa, III, s. 293-94.

³⁷⁵ İbn Şeddad, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39.

toplantı düzenledi. Bu arada Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'un bu kadar acele ile buraya gelmesini ve Mısır'a bu kadar ilgi duymasına bir anlam veremiyordu.³⁷⁶ Nûreddîn Zengî, "Şîrkûh'a neden bu kadar Mısır'ı almayı istiyorsun? Sorusuna karşılık Şîrkûh: "Siz iki kere burayı almak için bütün imkânları sundunuz maalesef ben isteklerinize cevap olamadım." diye cevap verdi.³⁷⁷ Toplantıda Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a Mısır çıkarması için hazır olma talimatı vererek; askeri üniforma, ulaşım araçları vb. birçok lojistik malzemelerle birlikte Şîrkûh'a iki yüz bin dinar para verdi. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'u hem komutan hem de hazine sorumlusu yaptı. Şîrkûh, ordu arasından iki bin süvari ve onlara yetecek kadar mal seçti. Bütün hazırlıkların sonunda Mısır'a çıkacak olan askerlerin sayısı altı bin süvariye buldu. Nûreddîn Zengî, Mısır'a gidecek olan askere Dımaşk'ın çıkışında bulunan Res'û'l-Mâ denilen yere kadar eşlik etti. Nûreddîn Zengî, burada daha sonra paylarından düşürmek üzere Şîrkûh'la birlikte olan her bir süvariye yirmi bin dinar verdi. Bununla birlikte Nûreddîn Zengî; İzzeddin Cordik, Garsuddin Kılıç, Şerefüddin Barguş, Aynuddevle el-Yârukî, Kutbeddin Yenel b. Hasan el-Menbiçî, Selahaddin-i Eyyûbî Yusuf b. Eyyûb gibi emirleri Şîrkûh'u güçlendirmek için orduya kattı. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî isteği üzerine istemeye istemeye bu görevi kabullendi.³⁷⁸ Mısır'a giden süvari ve piyadelerden oluşan ordunun yetmiş bin kişiyi bulduğunu iddia eden bazı tarihçiler de vardır.³⁷⁹ Şîrkûh Dımaşk'tan ayrılırken Fakih İsa Hakkârî Mısır'a, Şâver'den gizlice hazinedeki paraları koruma altına alması için Âdîd ile buluşmaya gitmişti.³⁸⁰

Bu konuda bazı kaynaklar şunları aktarmıştır. Selahaddin-i Eyyûbî, askeri yardım talebi içeren mektup Nûreddîn Zengî'ye ulaşınca kendisini çağırdığını ve durum

³⁷⁶ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 40. İbü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 13-14. İbü'l-Esir, age, s. 139. Ebu Şame, age, II, s. 33, 34-35. İbn Vasil, age, I, s. 158. İbnü'l-Adim, s. 350. İbn Haldun, age, V, s. 330. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 294-95.

³⁷⁷ Ebu Şame, age, II, s. 26, 67. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 2259.

³⁷⁸ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 40. İbü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 13-14. İbü'l-Esir, age, s. 139. Ebu Şame, age, II, s. 33, 34-35. İbn Vasil, age, I, s. 158. İbnü'l-Adim, s. 350. İbn Haldun, age, V, s. 330. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 294-95.

³⁷⁹ Zehebi, **el-İber Fî Haberî Men Ğaber**, III. thk, Ebu Hâcir Muhammed Said b. Besyunî Zuğlul, 1. Baskı, Darü'l-Kutubü'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1985, s. 42.

³⁸⁰ Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 295.

hakkında bilgilendirdiğini, elçisiyle birlikte Humus'ta bulunan amcası Şîrkûh'a, olağanüstü bir olayın olduğunu ve derhal yanına gelmesi gerektiği mesajı iletmesini istediğini söylemiştir. Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'ten ayrılıp Humus'a doğru yol almaya devam ederken çok geçmeden Şîkûh'ayolda rastladığını bunun için Nûreddîn Zengî'nin yanına gelmekte olduğunu vurgulamıştır. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'a Mısır çıkarması için hazır ol talimatı verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısırlıların vefasızlığından dolayı askerlere bir faydayları olamayacağını düşünerek ilk önce bu sefere katılmak istemediğini bildirdi. Nûreddîn Zengî, lojistik destekçi ve askerleri Şîrkûh'unemrine vererek“ Sen bu meseleyi geciktirirsen kendim gitmek zorunda kalırım. Şayet bizler Mısır sorununu tehir edersek Frenkler gidip sahip olur ve o zaman Şam'da da güvenliğimiz tehdit altına girer.”dedi Selahaddin-i Eyyûbî, amcası Şîrkûh“Yusuf hazırlığını yap deyince sanki kalbime bir bıçak saplandığını his ettim” demiştir. Selahaddin-i Eyyûbî, “Daha önce İskenderiye’de çektiğim zorlukları unutamam ve bütün Mısır’ı verseniz de yine oraya bir daha gelmem.” dedi. Amcası Şîrkûh, Selahaddin-i Eyyûbî'nin mutlaka kendisiyle Mısır'a gelmesi gerektiğini Nûreddîn Zengî'ye bildirdi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî onunla özel bir görüşme yaptı ve gitmesi gerektiğini söyledi. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'a gitmek için ihtiyaç duyduğu imkânların olmadığını bildirince, Nûreddîn Zengî'nin bütün araç gereç ihtiyacını giderdiğini ama sanki ölüme gittiğini dile getirmiştir. Şîrkûh, Türkmenlerden ve diğer kesimlerden hiçbir asker geriden bırakmadan Mısır'a gitmek için asker topladı ve Selahaddin-i Eyyûbî de onunla gitti.³⁸¹ Şîrkûh, Rebiuevvel-564/1168-69 Aralık-Ocak ayında Mısır'a üçüncü kez askeri sefer düzenledi.³⁸²

Şam cihetinde Şâver ile Nûreddîn Zengî arasında askeri ve diplomatik çabalar devam ederken; Frenkler, Mısır üzerine yoğunlaşmıştı. Frenkler, Mısır'dan sonra Bereketü'l-Habeş denilen yere çekildi. Frenkler orada bulunurken Şâver, Şemsü'l-Hilafe'yi Amaury'e gönderdi, yanına vardığında çadırdan dışarı çıkmasını istedi ve çıktı. Bunun üzerine elçi, ona yanan Mısır dumanını gösterip “Oradan eline geçecek bir şey kalmadı

³⁸¹ İbnü'l-Esir, X, el-Kâmil, s. 16-17. İbnü'l-Esir, age, s. 141. İbn Vasil, age, I, s. 168.

³⁸² İbnü'l-Esir, X, el-Kâmil, s. 11-12. İbnü'l-Esir, age, s. 137. Ebu Şame, age, II, s. 32. İbn Vasil, age, I, 155-56.

ve bu durumda senin Kahire'ye gitmekten başka bir seçeneğin yoktur.”dedi. Kral, “Doğru söylüyorsun başka bir seçenek gözükmemektedir. Ayrıca yanımda burayı almak isteyen İspanya'dan gelen Frenkler de vardır.”dedi. Sonunda Amaury; buradan ayrılıp, Kahire'ye yerleşti ve günlerce kente savaş açtı.³⁸³

Frenkler, bütün güçleriyle Kahire'yi kuşatmaya aldı ve halk nefes alamayacak duruma geldi. Elinde bütün askeri, idari ve savaş kararı bulunan Şâver, Frenkleri Mısır'dan kovmak için zor günler geçiriyordu ve bu durumdan kurtulmal için çözüm arayışına girmişti. Şâver, çözüm olarak mektup diplomasisine başvurarak Frenk kralına bir mektup yazdırıp, eski dostluğunu ve sevgisini bildirdi. Ayrıca Şâver, mektupta Âdid ve Nûreddîn Zengî'ye güvenmediğini bu nedenle gerçek niyetinin ülkeyi kendisine teslimden yana olsa da Müslümanlar aynı şeyi düşünmediğini ilave etti. Şâver, ülkenin Nûreddîn Zengî'nin eline geçmemesi için “Gel aramızda bir anlaşmaya varalım ve bu anlaşma karşılığında size bir miktar para verelim.”dedi. Frenk Kralı, bir milyon Mısır dinarına karşılık Şâver'in bu barış teklifini kabul ettiğini bildirdi. Söz konusu olan bu paranın bir kısmı peşin, bir kısmı da borç kalacak şekilde, ödenecekti. Amaury'yı, Mısır'da çektiği zorluklar ve her an Mısır'ın Nûreddîn Zengî'ye teslim edilme endişesi istemeyerek de olsa onu bu anlaşmaya mecbur bıraktı. Amaury, kendince şöyle basit bir hesap yapıyordu. Bu parayı, alıp döndüğünde bununla daha rahat bir şekilde Nûreddîn Zengî'ye karşı kendini korumaya alacağını düşünüyordu. Şâver, onlara yüz bin dinar temin etti ve buradan ayrılıp gitmelerini istedi. Çünkü bu parayı toplayıp göndermesi için bu bir zorunluluk olduğunu söyledi. Şâver, onlar için Mısır ve Kahire halkından para toplamaya başladı ve ancak beş bin dinar toplayabildi. Zira Mısır halkı, daha önce bütün birikimlerini yangında yitirmiş ve yangından kurtardıklarına da zorla el konulmuştu. Halk, günlük ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma düşmüşken kalan parayı nasıl ödeyecekti. Kahire halkı ise çoğunluğu zaten asker ve çocuklarından oluşuyor ve

³⁸³ Ebu Şame, age, II, s. 70-71.

bunlardan para toplama ihtimali de yoktu.³⁸⁴ Bu konuda bazı kaynaklar şunları aktarmıştır. Şâver, Frenklere karşı düştüğü askeri yetersizliği görünce Şam'dan askeri yardım gelene kadar zaman kazanmak amacıyla diplomasiye başvurarak Şemsü'l-Hilafe'yi Amaury'e gönderdi. Şâver, elçiyle birlikte Amaury'e bir mektup ulaştırıp, yarısını peşin diğerini de sonradan vermek koşuluyla yüzbin ya da ikiyüz bin dinara karşılık anlaşma teklifinde bulundu. Amaury, bunu kabul etti ve taraflar arasında barış yapıldı. Amaury, söz verdiği gibi Kahire ablukasını kaldırıp Bereketü'l-Habeş denilen yere çekildi.³⁸⁵ Kral, kuşatmayı iptal edip bir mil kadar geri çekildi ve Balmumu Bahçesinin yakınında kamp kurdu. Kral, burada sekiz gün kaldı, bu sırada Şâver ona sık sık, söz verdiği parayı göndermeksizin elçiler yolladı ve kral kampını Suriye denilen yere taşıdı. Şâver, tüm gücünü harekete geçirmek için bütün silahlı kuvvetlerini bir araya topladı, her taraftan yardım ekipleri çağırdı, yiyecek getirdi, şehirleri tahkim etti. Bulduğu zayıf yerleri güçlendirmek ve etkili bir savunma yapabilmek için her türlü tedbire başvurdu. Ayrıca Şâver, halkına cesaret verici konuşmalar yaptı ve onları hayatları, özgürlükleri, eşleri ve çocukları için savaşımaya teşvik etti. Şâver halka, komşu kentin maruz kaldığı sefilce kaderi örnek göstererek bütün güçleriyle savaşmadıkları takdirde zor ve dayanılmaz esaretin önlerinde durduğunu anlattı. Frenkler Kahire'den beş ya da altı mil uzaklıkta kamp kurduğunda, haberciler ve tercümanlar gidip gelmeye devam etti. Şâver'in elçileri biri diğerini takip ederken, krala sürekli olarak parayı bir araya getirmek için çabaladıklarını söyleyerek oyalıyordu. Aynı zamanda elçiler, gecikmeden dolayı sabırsızlığa düşmemesi için ricada bulundu. Kralın daha fazla şehre yaklaşarak anlaşmaya tam bir güven duyan halife ve insanları korkutmamasını istedi. Zira çok kısa bir sürede meblağ toplanacak ve olumlu koşullar altında geri ödeneceği söylendi.³⁸⁶ Şâver, taksitlerle yüz bin dinarı Amaury'e yolladı. Amaury, Şâver'in onlara para toplamaya çalıştığını zan ederken, o zamana oynayıp Şam'dan askeri yardımın

³⁸⁴ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 39. İbü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 13. İbü'l-Esir, s. age, 138-39. Ebu Şame, age, II, s. 33. İbn Vasil, age, I, s. 158. İbn Haldun, age, V, s. 329. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 297-98.

³⁸⁵ Ebu Şame, age, II, s. 71. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 299.

³⁸⁶ Tyrensis, age, s. 191.

gelmesini bekliyordu.³⁸⁷ Şâver, gerçek niyetini gizliyerek Frenklerle oyununu sürdürürken Şîrkûh'un sayısız miktarda Türk ile geldiği söylentisi yayıldı. Bu haber üzerine kral, ordugâhını kaldırıp yola çıktı ve Bilbis'e döndü. Kral, burada gerekli sefer malzemelerini aldı, şehirde bir piyade ve şövalye birliği bıraktı ve Şîrkûh'a karşı çöle doğru hareket etti. Kral, çölde önemli bir mesafeyi kat ettiğinde, bölgeyi tanıyan güvenebileceği habercilerden Şîrkûh'un çölü geçtiğini öğrendi. Şimdi yeni tedbire ihtiyaç vardı, çünkü düşman kuvvetleri iki katına çıkınca, kral burada daha uzun süre kalmamazdı. Herhangi bir gecikme büyük tehlike yaratırdı. Çünkü bir yandan düşmanla çatışmak güvenli değildi, diğer yandan Şâver, anlaşmaya sadık kalmak istemiyordu. Frenkler de Şâver'i anlaşmaya zorlamaya muktedir değildi. Zaten Şâver, Türkler içeri girip Frenkleri defetsin diye şu ana kadar meseleyi ertelemişti.³⁸⁸ Frenkler, Şîrkûh ve Mısırlılar arasında yapılan ittifakı öğrenince geri dönmek zorunda kaldı.³⁸⁹ Bunun üzerine Frenkler, Bilbis'e dönüp 2 Ocak'ta Suriye'ye geri çekilmek için yola çıktı.³⁹⁰ Şîrkûh, Mısır'a varmadan önce Frenklerin gizlice ülkeyi terk edip ülkelerine geri döndüklerinin haberini aldı.³⁹¹ Bu habere sevinen Nûreddîn Zengî, bunu bir müjde olarak alıp bütün ülkeye yayılmasını istedi ve elçileri bu haberi ülkenin dört bir tarafına ulaştırdı. Çünkü bu gelişme, Mısır'ı elde etmek için yeni bir süreç iken, Şam ve diğer İslam ülkelerinin için güvenlik garantisi anlamına geliyordu.³⁹²

Bazı kaynakların aktarımı da şöyledir. Şâver, Şîrkûh'un Sedra'ya vardığını duyunca Frenk Kral'ı üzerine psikolojik baskı yapmak amacıyla Şemsü'l-Hilafe'yi diplomatik faaliyetlerden bulunmak üzere ona yolladı ve ondan para talebinde bulundu. Sefir: Kralla buluşunca "İhtiyaçlarımızı karşılayacak paramız azaldı."dedi. Buna karşılık Kral: "İsteddiğini alabilirsin" dedi. Elçi: "Bu malın yarısını istiyorum" diye cevap verdi. Kral:

³⁸⁷ Ebu Şame, age, II, s. 71. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 299.

³⁸⁸ Tyrensis, age, s. 193. Runcıman, age, II, s. 319.

³⁸⁹ İbn Şeddad, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39.

³⁹⁰ Tyrensis, age, s. 193. Runcıman, age, II, s. 319.

³⁹¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbnü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi. s. 408.

³⁹² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbnü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi. s. 408.

“Tamam sizin gibi olsun.”dedi. Buna mukabil Şemsü’l-Hilafe: “Bildiğim, sizin gibi güçlü olan bir kral, bizim durumumuza düşmüş olanlara hepsini verirdi.”dedi. Kral: “Aslında siz ve Şâver’in; hibe etmemi istediğiniz bu kadar yüksek bedelli malın gerekçesi, yeni gelişen askeri ve siyasi konjonktürden istifade etme isteğinizdir.”dedi. Elçi: “Doğru bildin. Şîrkûh bize yardımda bulunmak için Sedra’da bulunuyor, sen onunla burada kalamazsın, Şâver’in sana teklifi buradan ayrılıp gitmen, böylece biz aramızdaki barışa bağlılığımızı sürdüreceğiz ve bu hepimiz için en iyi tercih olacaktır. Bu maldan bir miktarla Şîrkûh’u razı edip gönderirsek, fırsatı bulunca kalan kısmı size iade edilecektir. Şayet Şîrkûh’a bu malın tümünü vermek zorunda kalırsak, kendi bütçemizin fazla kalanı sana ulaştırılacaktır.”dedi. Kral, “Ben buna varım.” dedi ve buradan ayrılma hazırlıklarına başladı. Son olarak elçi; Kral’dan, Tâyi b. Şâver ve ellerinde olan bütün esirleri serbest bırakmalarını ve Bilbis’te herhangi bir şeye dokunmamasını istedi. Kral, bütün bunları yerine getirdi.³⁹³

Frenkler Kahire’den ayrılınca Şîrkûh, Luk denilen yerde karargâhını kurdu, Şâver kalacak yerler ve birçok hizmetler ona sundu. Şâver, Şîrkûh’la buluşunca “Hatırlıyormusun sen bana gel birlik olalım ve Frenkleri bu ülkede kovalım demiştin.” Şîrkûh, “Ben bu sözleri söylerken Frenkler, Nil’in batı yakasındaydı ve yardım alacak durumları da yoktu ama şimdi ise ülkelerinin sınırına yakın bir yerde bulunuyorlar. Bununla birlikte biz, çok meşakkatli ve yorgun bir vaziyete çölden geçerek, en kötü durumla karşılaşarak buraya vardık, şu anda en büyük ihtiyacımız dinlenmeye çekilmektir.” dedi. Kahire’de Şâver ile Şîrkûh cephesinde bunlar yaşanırken, Âdîd de kıymetli hediyeler, büyük halk kitleleri ve yüksek düzeydeki devlet adamlarını Şîrkûh’a seferber etmişti. Âdîd; gece yarısı gizlice Şîrkûh’un çadırına kadar gidip onunla bir dizi görüşmeler gerçekleştirdi, Şâver’in öldürülmesi dâhil birçok görev Şîrkûh’a tevdi etti ve sarayına çekildi.³⁹⁴ Ardından Şîrkûh, Kahire’ye gidip Âdîd’le bir toplantı yaptı. Bu toplantıda halife Âdîd, ona hil’at giydirdi ve onunla karargâhta bulunan çadırına döndü.

³⁹³ Ebu Şame, age, II, s. 71-72. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 299-300

³⁹⁴ Ebu Şame, age, II, s. 72. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 300.

Bu duruma sevinen Mısırlılar, Şîrkûh ve askerlerine birçok ücret ve kalmaları için yerler verdi. Şâver'nin bunu durdurmak için artık bir gücü kalmamıştı. Zira Şîrkûh'un askeri gücünü ve halifenin niyetinin ondan yana olduğunu seziyor ve gerçek niyetini açıklamaktan çekiniyordu.³⁹⁵ Böylece Şîrkûh, ülkede egemen güç konumuna geldi, ülke güven ortamına kavuştu, insanlar tekrar evlerine dönme fırsatı yakaladı, Şîrkûh Frenklerin yıkımına neden olduğu memleketi onarmaya çalıştı, gruplar halinde halk hizmetine girdi ve onları iyilikle karşılayarak ihtiyaçlarını giderdi. Öte yandan Şâver, Mısır'da Şîrkûh dışında askeri ve siyasi bir otorite kalmadığını görünce, onunla dostane ilişkileri geliştirmek istedi. Şâver, hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan Şîrkûh ve askerleri için bir yemek organize etti ve böylece Şîrkûh'un dostluğunu kazanıp mülkünü Şam askerlerinden korumaya çalıştı.³⁹⁶ Şâver, daha önce aralarında kararlaştırdıkları parayı, askere dağıtacağı iktaları ve Mısır topraklarının üçte birlik kısmını vermemek için Şîrkûh'u oyalamaya başladı.³⁹⁷ Taraflar arasında yapılan anlaşma gereği zararların tazmini konusunda bir ilerleme sağlanamıyordu.³⁹⁸ Hergün Şîrkûh'un yanına girip çıkan Şâver, bir davet düzenleyip Şîrkûh ve beraberindeki emirleri, buraya davet ederek tutuklamayı ve bunu gerçekleştirdikten sonra yanındaki askerlerle Mısır'ı Frenklerden korumayı tasarladı. Şâver'in oğlu Kâmil ona engel oldu ve babasına “Şayet sen bu işe yönelirsen kesinlikle yaptıklarını Şîrkûh'a bildiririm.”dedi. Babası ona dönüp “Biz bunu yapmasak öldürüleceğiz.”dedi. Kâmil: “Doğru söylüyorsun. Ülke Frenklerin eline geçeceğine İslamla yönetilmesine devam etmesi için Mülûman olarak öldürülmemiz daha hayırlıdır. Çünkü Frenkler, Şîrkûh'un tutuklama haberini alır almaz Mısır'a geri döner. Bu olduktan sonra Âdid, yürüyerek de Nûreddîn Zengî'ye gitse o tek bir asker dahi göndermez ve her şeyi olduğu gibi bırakır.” dedi.³⁹⁹ Abu'l-Farac, Şâver'indeğil de Halife'nin Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî'yi ortadan kaldırmak için bir ziyafet

³⁹⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi. s. 408.

³⁹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 72.

³⁹⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi. s. 408.

³⁹⁸ İbn Şeddad, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39.

³⁹⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi. s. 408.

düzenlemek istediğini, ama Şâver'in oğlu buna mani olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁰ Muhtemelen tercüme hatasından dolayı bu iddia ortaya atılmıştır. Zira diğer kaynaklarda da plana engel olan Şâver'in oğlu olduğu aktarılmıştır. Dolayısıyla vezir yerine halife kelimesi yanlışlıkla kullanılmış olmalıdır.

Nûreddîn Zengî'nin askerleri, Şâver'in oyalamalarını görünce endişe duymaya başladı. Bunun üzerine aralarında Selahaddin-i Eyyûbî, Cordik ve diğer bazı emirler, Şâver'i öldürme kararı aldı. Ancak Şîrkûh, onlara bunu yapmama konusunda uyarıda bulundu ve onlar da bir süreliğine bu plandan vazgeçti. Ancak bunlar, Şâver'i öldürme konusunda kararlı görünüyordular.⁴⁰¹ Şîrkûh vezir olduktan sonra Şâver, bazen yanına gidip geliyordu ve ikili arasındaki dostluk pekişmişti. Şâver, Şîrkûh'un askerlerine büyük bir ziyafet verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Şâver'in ortadan kaldırmasını ima ederek, bu kadar askeri güce sahip olmamıza rağmen, bu iş çok uzadı ve bu mesele boynumuzun borcudur. Özellikle bize ihanete yeltendiğinden beri varlığı, hedeflerimize ulaşmamızı engellemektedir.”dedi. Bunun üzerine Şîrkûh, Hakkârîli Fakih İsa'yı gizlice Şâver'e yolladı. Fakih İsa, Şâver'le buluşunca fazla sözü uzatmadan birilerinin kendisini öldürmeyi planladığını ve tedbirli olmasını söyledi.⁴⁰² Şîrkûh, Mısır'a iyice kök saldıktan sonra Frenklerin ilk fırsatta ülkeyi ele geçirmeye yelteneceğini biliyordu. Bununla birlikte Şîrkûh, her seferinde Mısır'a gidip yalnızca askeri müdahalelerde bulunmanın kesin çözüm olamayacağının farkına varmıştı. Ayrıca Şîrkûh, Şâver'in bazen onları bezen de Frenkleri parmağında oynatmaya çalıştığını da görüyordu. Nihayet Şîrkûh, Şâver sağ kaldığı müddetçe Mısır'ı elde etmenin mümkün olmadığının sonucuna vardı. Bundan dolayı emirlerle yaptığı toplantıda Şâver'in tutuklanması konusunda görüş birliğine varıldı.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Abu'l-Farac, Tarihi, s. 408.

⁴⁰¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 14-15. İbü'l-Esir, age, s. 139-40. İbn Vasıl, age, I, s. 160-63. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, II, Tarihi, s. 408. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 300.

⁴⁰² Bûndârî, Sena'l-Barku's-Şâmî, s. 41. Ebu Şame, age, II, s. 39-40.

⁴⁰³ İbn Şeddâd, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39.

Asker de ülkenin doğal güzelliklerini, zenginliklerini ve geniş imkânını görünce burada kalmak istedi. Bunu gören Şîrkûh, Mısır'ı zorla alıp sahip olmaya karar verdi ve Şâver öldürülmeden bunun gerçekleştirme ihtimalinin olmadığını da biliyordu. Daha evvel Şâver'in ortadan kaldırılması görevi, halife Âdîd tarafında kendisine verilen Şîrkûh, bu konuyu görüşmek üzere kurmaylarıyla gizli bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda Şîrkûh, "Bu ülke için neler hissettiğime hepiniz vakıfsınız. Yine en az bizim kadar Frenklerin de bu memlekete sahip olmaya çalıştıklarını da biliyorsunuz. Bence Müslümanların en büyük ve verimli toprakları Frenklerin eline geçmeden önce biz almalıyız. Bunun için bizlerle oyun oynayan, aldatan ve Frenklerle karşı karşıya getiren Şâver'den kurtulma zamanı gelmiştir."dedi. Neticede Toplantıda Şâver'in tutuklama kararı alındı.⁴⁰⁴ Alınan karar sonrasında Şâver, tören alayıyla Şîrkûh'un ziyaretine gitti.⁴⁰⁵ Şîrkûh, o esnalarda İmam Şafii'nin mezarını ziyaret etmeye çıkmıştı. Selahaddin-i Eyyûbî ve Cordik, bir grup askerle Şâver'i karşıladı ve Şîrkûh'un İmam Şafii'nin mezarını ziyaretine çıktığı bilgisini ona söylendi. Şâver, "Haydi Şîrkûh'un yanına gidelim."dedi.⁴⁰⁶ Bir süre birlikte yürüdükten sonra Selahaddin-i Eyyûbî, önünü kesip korumalarını etkisiz hale getirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Şâver'in yakasından tutup daha önce infazı için hazırlanan çadıra götürdü ve Şîrkûh'un onayıyla infazı gerçekleştirdi. Bunlar yaşanırken saraydan özel bir görevli aracılığıyla Şîrkûh'a Şâver'i öldürülmesi talimatı ulaştırıldı ve Şîrkûh bunu Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdi. Emir geldiğinde, infazı zaten gerçekleştirmiş olan Selahaddin-i Eyyûbî, vezirin kesilen kellesini saraya yollandı.⁴⁰⁷ Böylece Frenk kralı Amaury ülkeden uzaklaşınca ve Şâver öldürülünce Şîrkûh, amacına ulaştı, vezirliği ele geçirdi ve Fâtımî halifesine saygı gösterdi. Halife, her seferinde onu onurlandırdı ve ona sultanlık/vezirlik şerefini bahsetti. Şîrkûh, kılıcının gücüyle tüm Mısır'ı kazandı.⁴⁰⁸ Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî cephesinde

⁴⁰⁴ Ebu Şame, age, II, s. 72-73. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 301. Tyrensis, age, s. 194.

⁴⁰⁵ Bündârî, Sena'l-Barku's-Şâmî, s. 41. Ebu Şame, age, II, s. 73. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 301.

⁴⁰⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 15. İbnü'l-Esir, age, s. 140. İbnü'l-Adim, s. 351. İbn Haldun, age, V, s. 330. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 408.

⁴⁰⁷ Bündârî, Sena'l-Barku's-Şâmî, s. 41. Ebu Şame, age, II, s. 73. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 301. İbn Şeddâd, age, s. 29-30. Çev. s. 76-78. Ebu Şame, age, II, s. 39. Tyrensis, age, s. 194.

⁴⁰⁸ Tyrensis, age, s. 194.

bunlar yaşanırken saray, vezirin oğlu Kâmil ve yeğenlerinin kesilen başlarını gümüş tepside Şîrkûh'a sunmak üzere hazırlıklar içerisine girmişti.⁴⁰⁹ Şâver'in öldürülmesinden sonra Şîrkûh'a vezaret hil'atı yollandı ve elbiseyi giyerek vezaret sarayına geçerek vezirliği üstlendi. Bu tarih, 17 Rabiulahir 564/18 Ocak 1169 Mısır'daki Eyyûbî devletinin kuruluş tarihidir.⁴¹⁰ Eyyûbîler'in tarih sahnesindeki en önemli rolleri,(559-564/1164-1169) yılları arasında yapılan Mısır seferleridir.⁴¹¹

Şîrkûh, kendi hayatına kastedilmesini önlemek amacıyla; arzu eden herkes eski vezirin sarayını yağmalamakta serbest olduğunu ilan ederek; halifeninin sarayına gidip idareyi ele aldı. Şîrkûh, adalet ve kanunlar çerçevesinde yönetimi sürdürerek bütün eyaletlerin yeni idareye karşı ayaklanmayısı önledi. Şîrkûh, kısa sürede bütün Mısır'a hâkim oldu. Şîrkûh, Mısır'da vezir ve melik ünvanı alırken; emirleri de Şâver ve ailesine ait olan dirlikleri aralarında paylaştı. Şîrkûh bu yükselmeden sonra fazla yaşamadan, çok yemek yemekten vefat etti. Şîrkûh'un şöhreti Nûreddîn Zengî ve yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'nin gölgesinde kaldı. Buna rağmen Stratejik konumu ve tükenmez kaynaklara sahip olan Mısır'ın fethini ve Filistin'in geri alınmasını, her Müslüman'dan önce ilk o idrak etmişti. Nûreddîn Zengî'nin bütün tereddüd ve endişelerine rağmen durmadan bu hedeflerine ulaşmak için gayret sarf etmişti. Şîrkûh'un bu ısrarının meyvelerini toplayan yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî oldu.⁴¹²

Nûreddîn Zengî, Mısır'ın Şîrkûh tarafında alındığı haberi alınca çok sevindi. Zira bu başarı onun döneminde ve liderliğinde olmuştu. Nûreddîn Zengî; bu büyük olayın haberini ülkenin her tarafına yaydı, ülke baştanbaşa süslendi ve bunu kutlamak için tebrikleri kabul etmeye başladı. Öte yandan Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'un Mısır vezaretine getirildiğini duyunca zoruna gitti ve etrafındaki yakın adamlarıyla paylaştı. Aslında Nûreddîn Zengî, Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin elde ettikleri başarıyı istemiyordu. Bu tutum, defalarca sözlerine ve davranışlarına yansımıştı. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh ve

⁴⁰⁹ Bündârî, Sena'l-Barku's-Şâmî, s. 41. Ebu Şame, age, II, s. 73. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 301.

⁴¹⁰ el-Hasan, age, s. 52.

⁴¹¹ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", **DİA**, XII, TDV, İstanbul 1995, s. 20.

⁴¹² Runciman, age, II. s. 219-20.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin işleri yolunda gitmesin diye birçok kere siyasi manevralara başvurmuştu. Özellikle Mısır hazinesinin Selahaddin-i Eyyûbî'nin eline geçtiğini duyunca bunu yaptı ve üç gün boyunca kimseyle görüşmedi. Mısır'ı alma başarısı onun adına olmamış olsaydı kesinlikle bunu görmemezlikten gelmezdi. Nûreddîn Zengî, Şîrkûh ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin infaz edilmesi konusunda Âdîd'e defaaten mektup göndermiş ve bir sonuç elde edememişti. Ebu Şame, İbn Ebi Tâyy'in iddiaları doğru olsa bile, Nûreddîn Zengî bütün bunları Şîrkûh ve askerlerinin Şia mezhebine geçeceği korkusuyla yaptığını ileri sürmektedir.⁴¹³

Nûreddîn Zengî her ne kadar Mısır'ın alınmasına sevinse de daha evvel Şîrkûh'u Mısır'a göndermemek için Şâver ile irtibat halindeydi. Şâver, Nûreddîn Zengî'nin Şîrkûh'u Mısır'a askeri müdahale isteklerine karşı çıktığını ve buna engel olduğunu duyunca bir elçi vasıtasıyla ona kıymetli hediye ve mektup gönderdi. Şâver, dafalarca Nûreddîn Zengî' ile mektup diplomasisini yürüterek Şîrkûh'u Mısır'dan alıkoymak koşuluyla ona her yıl Mısır girdilerinden bir pay verileceğine dair tekliflerde bulundu.⁴¹⁴ Söz konusu mektubunun metnini Ebu Şame'de görmek mümkündür. Şâver, Şihâbuddîn Mahmud aracılığıyla Şîrkûh'u Mısır'dan vazgeçirme karşılığında her yıl yardım etme teklifini bir mektupla Nûreddîn Zengî'ye yolladı ve Nûreddîn Zengî de bunu kabul etti. Nûreddîn Zengî, bir daha Mısır'dan söz etmeme ve gelirini artırmak maksadıyla, Humus ve çevresini Şîrhuh'a verdi. Şâver, Nûreddîn Zengî'nin yaptıklarına karşılık teşekkür mektubu gönderdi.⁴¹⁵ Nûreddîn Zengî, 563/1168'de en tehlikeli sınırdaki bulunan Humus ve çevresini, cesaretinden ve zor işlerin üstesinden geldiğinden dolayı Şîrkûh'a ikta olarak verdi. Nûreddîn Zengî; sınırdaki kaleleri güçlendirdi, işleri düzene soktu ve güvenliği sağladı. Ayrıca Nûreddîn Zengî, Frenklerden gelen şiddetli saldırıları bertaraf

⁴¹³ Ebu Şame, age, II, s. 74. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 304-05, 310. İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, bsy. Mektebetü'l-Meârif, Beyrut-Lübnan 1991. XII, s. 256.

⁴¹⁴ Ebu Şame, age, II, s. 67.

⁴¹⁵ Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 289.

etmek için şehrin surlarını yeniledi.⁴¹⁶ Nûreddîn Zengî, bu yıl Humus ve etrafını naibi Şîrkûh'a verdi. Humus, yüzyıl boyunca Şîrkûh'un çocukların elinde kaldı.⁴¹⁷

İsfahanî'nin aktardığına göre; Şîrkûh, Mısır'ı alma kararını henüz Tikrit'te⁴¹⁸ iken almıştır. Zira Şîrkûh, İsfahanî'ye' amcası Azizuddin'le arasında geçen diyalogu paylaşmış; onun teşvikiyle Mısır'ı ele geçirme tasavvuru yapmış, oranın azizi olabilmek için bütün enerjisini sarf ettiğini söylemiştir.⁴¹⁹ Kanaatimce İsfahanî'nin bu tesbitinde yolaçarak Eyyûbilerin stratejik hedefleri ile Zengîlerin beklentileri birbirinden ayrılmıştır. Zira Eyyûbîlerin Mısır stratejisi kendilerine yeni bir devlet kurmak iken; Zengîlerin ise oradan gelen gelir ve beşerî sermayeyle Frenklere karşı yürütmüş olduğu askeri ve mali sıkıntıları gidermektir. Nitekim Nurddin'in ölümünde sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin bağımsızlığını ilan etmesi bunun en bariz delilidir.

⁴¹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 26, 67. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 2259.

⁴¹⁷ Zehebi, **el-İber Fî Haberî Men Ğaber**, III. thk, Ebu Hâcir Muhammed Said b. Besyunî Zuğlul, 1. Baskı, Darü'l-Kutubü'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1985, s. 39.

⁴¹⁸ Bağdat ve Musul arasında bulunan meşhur bir beldedir. Tikrit Bağdat'a daha yakındır. Bağdat'la arasında otuz fersah bir mesafe bulunmaktadır. Dicle nehrinin batı tarafın ulaşılmaz bir kalesi vardır. Yakut, age. II. s. 38.

⁴¹⁹ Bündârî, Sena'l-Barku'ş-Şâmî, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

SELAHADDİN DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ

Nûreddîn Zengî'nin emirleri olan Eyyûbîler, Şîrkûh'un liderliğinde Mısır'a gidip Fâtımîlerin ülkesinin Frenklerin eline geçmesini önledikten sonra Şîrkûh halife Âdid tarafında onların vezaretine atandı. Eyyûbîler, bundan sonra adım adım bu ülkede askeri, siyasi ve ekonomik güç elde etti. Şîrkûh'un ölümünden sonra yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır vezaretine geçince Nûreddîn Zengî ile bazı konularda araları açıldı. Diğer taraftan Nûreddîn Zengî'nin 1174'te ölümünün ardında, Bilâdüşşam ve el-Cezîre bölgelerinde hükümranlığını sürdüren Zengî atabeyleri ile Selahaddin-i Eyyûbî'nin arası bozuldu ve söz konusu olan bölgeler üzerinde hâkim olma rekabeti başladı. Biz burada Selahaddin-i Eyyûbî döneminde taraflar arasında meydana gelen siyasi, askeri, diplomatik vb. olayları ele alacağız.

2.1 SELAHADDİN VE NUREDDİN'İN İLİŞKİLERİ

2.1.1 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Vezareti ve Yaşanan Sıkıntılar

Şîrkûh'un ölümünden sonra Mısır'da unvan ve yetkileri yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'ye geçti. Ancak Selahaddin-i Eyyûbî genç yaşta olması hükümdar olarak henüz tecrübesizdi. Şîrkûh'un emirlerinden bazı kimseler Şîrkûh'un yerine geçmek istese de Fâtımî halifesi Âdid, Selahaddin-i Eyyûbî'yi tercih etti. Zira hilafet, Selahaddin-i Eyyûbî'nin tecrübesizliğinde istifade ederek baskı altına almayı düşüyordu. Neticede

Fâtımîlerin planları boşa çıktı ve Selahaddin-i Eyyûbî kendisine karşı kurulan tuzakları berteraf etmeyi başardı ve Mısır'ın gerçek hâkimi olduğunu ispatladı.⁴²⁰

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da vezirlik makamına geldiğinde Zengî yönetimi, Mısır'a yerleştirmeyi amaçlamıştı. Bu durumun gerçekleşmesinde Nûreddîn Zengî'nin büyük etkisi vardır. Selahaddin-i Eyyûbî'nin Mısır'daki vezirlik dönemine bakıldığında, Fâtımî yönetiminin sadece isimden ibaret olduğunu görmek mümkündür. Bu durum, Mısır'da Şîî yönetimin yerini Sünnî yönetimin alması için kolaylaştırıcı bir faktördü.⁴²¹ Selahaddin-i Eyyûbî, amcası Şîrkûh'un ölümünden sonra Mısır'da Nûreddîn Zengî'nin naibi oldu. Fâtımî halifesi Âdîd'in isminden sonra minberlerde Nûreddîn Zengî ve Selahaddin-i Eyyûbî isimleri okutuldu.⁴²² Şîrkûh, ölmeden önce vezaret görevini yeğeni Selahaddin-i Eyyûbî'ye vasiyet etti.⁴²³ Buna rağmen Fâtımîlere vezir olmak isteyen bazı Şam emirleri arasında iktidar olma savaşı su yüzüne çıktı.⁴²⁴ Şîrkûh ardından Esediye olarak bilinen bir askeri birlik bıraktı. Bu birlik, Selahaddin-i Eyyûbî'nin vezirliğe getirilmesinde aktif rol üstlendi. Birliğin sayısı beş yüzden az değildi. Bunlar Eyyûbîlerin Mısır ordusunun çekirdek kadrosunu oluşturacaktı.⁴²⁵ Selahaddin-i Eyyûbî vezaret görevini üstlenip; Âdîd, Mısır'ın idaresini ve mali yönetimini ona verince, yanında bulunan Şam askerlerinden İbn Yarukî, Cordik ve Nûreddîn Zengî'nin bazı emirleri, bu durumu kıskanarak Mısır'dan ayrılıp Şam'a döndü.⁴²⁶ Nûreddîn Zengî, Şîrkûh'un ölüm haberini, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Fâtımîlerin vezaretine atandığı ve halkın ilgisini çektiği haberini alınca öfkeleni, kabullenmedi ve bunu büyük bir sorun haline getirdi. Nûreddîn Zengî, nasıl olur da Selahaddin-i Eyyûbî kendisinden habersiz işlere kalkışır diye tepkisini ortaya koydu. Konuyla ilgili Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i

⁴²⁰ Rucıman, age, II. s. 221.

⁴²¹ Çekiç, agm., s. 119.

⁴²² Sıbt, age, XXI. s. 154. Kâdi'l-Kudât Ebu'l-Yumn el-Kâdî Müciruddin el-Hanbeli, **el-Ünsü'l-Celil Bitarihi'l-Küduş ve'l-Halil**, bsy., el-Hayderiye, Necef-Irak, 1966, I., s. 313.

⁴²³ Sıbt, age, XXI. s. 154

⁴²⁴ Ebu Şame, age, II, s. 75. el-Hanbeli, age., I., s. 313.

⁴²⁵ Mühsin Muhammed Hüseyin, **el-Ceyşü'l-Eyyûbî Fi Ahdi Selahaddin-i Eyyûbî**, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan 1986, s. 96.

⁴²⁶ Ebu Şame, age, II, s. 77. İbnü'l-Adim, age, s. 351.

Eyyûbî'ye birçok mektup göndermesine rağmen Selahaddin-i Eyyûbî aldırış etmedi. Bütün sıkıntılarla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî yine de Nûreddîn Zengî'ye bağlılığını sürdürdü. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin akrabalarına ve adamlarına Mısır'a gitme talimatı verdi. Ebu Şame, Nûreddîn Zengî'nin reflekslerinin insani ve doğal bir durum olduğunu ve tepkinin nedenini de Selahaddin-i Eyyûbî'nin ondan izin almadan istediği gibi harcamalarda bulunması diye aktarmıştır. Diğer taraftan ise İbn Ebi Tayy'ın yakıştırmaları ise Şia eğilimli yakıştırmalardır. Zira Nûreddîn Zengî, Şiaları Haleb'ten çıkardı ve İbn Ebi Tayy'ın dedesi şehirden kovulan Şiilerin liderlerinden biriydi. Bu nedenlerden dolayı Nûreddîn Zengî hakkında söylemiş olduğunun tutarlı bir tarafı yoktur.⁴²⁷ İbnü'l-Furat'a göre, Nûreddîn Zengî Mısır'daki Suriye emirlerine oradan ayrılmalarını emredecek kadar ileri gitmiştir.⁴²⁸ Nûreddîn Zengî, her ne kadar Şîrkûh'a güveni olsa da Mısır'ın yeni efendisine karşı güvensizlik içerisinde bulunuyordu. Buna rağmen Selahaddin-i Eyyûbî, eleştirilmeyecek kadar bir dürüstlük sergiliyordu.⁴²⁹

Şîrkûh'un (1169) vefatından sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin vezarete gelmesini istemeyen, Mısır'da bulunan Türklerin reisi emir İzzeddin Aynuddevle el-Yârukî, Erbil⁴³⁰ sahibi Hezbanili Ebu Heycâ'nın yeğeni Kutbeddin Husrev b. Telil, Selahaddin-i Eyyûbî'nin dayısı Şihabuddin Mahmud ve dedesi Hakkâri kalesinin sahibi olan Kürt meliki Seyfeddin Ali b. Ahmet el-Meştûb gibi üst düzey Nûreddîn Zengî'nin emirleri, askeri komutanlığa ve Fâtımî vezaretine gelme talebinde bulundu. Bütün bunlara rağmen Âdîd-Lidinillah, Selahaddin-i Eyyûbî'yi saraya çağırdı ve amcasından sonra vezaret hil'atını giydirerek yönetimi kendisine tevdi etti. Âdîd'i buna sevk eden Selahaddin-i Eyyûbî'nin güçsüzlüğüydü. Âdîd, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yönetimde başarısız olacağını, kendisine muhalefet edemeyeceğini, Şam askerleri arasında ikilik yaratıp bazı askerleri yanına çekeceğini, böylece Selahaddin-i Eyyûbî'ye meyilli olanları ülkeden

⁴²⁷ Ebu Şame, age, II, s. 77-78.

⁴²⁸ Malcolm, Cameron Lyons, D.E.P. Jackson, **Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra SAVAN (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s. 49. (Krş. İ.F.4.I.66.)

⁴²⁹ Runciman, age, II, s. 324.

⁴³⁰ Halkın çoğunluğu, Araplaşmış Kürtlerdendir. Erbil'e bağlı bulunan bütün çalışan ve çiftçiler Kürtlerden oluşmaktadır. Erbil'e çok sayıda kale bulunmaktadır. Bağdatla arası yedi günlük bir mesafe bulunmaktadır. Yakut, age, I, s. 138.

çıkarcasını, Mısır'ın yeniden denetimine gireceğini, kalan askerlerle ülkeyi Frenklerden ve Nûreddîn Zengî'den koruyacağını düşünüyordu. Zira Selahaddin-i Eyyûbî'nin etrafında fazla asker bulunmuyordu. Aslında Selahaddin-i Eyyûbî de kendisini vezaret makamına psikoljik yönden yeteri görmüyordu ve istemeyerek de olsa görevi üstlendi. Sarayda Selahaddin-i Eyyûbî'ye başta sarık ve cübbe olmak üzere vezaretin sembolleri giydirildi. Bunun yanında Selahaddin-i Eyyûbî'ye “el-Melik Nasır” lakabı verildi. Selahaddin-i Eyyûbî vezaret görevini aldıktan sonra amcası Şîrkûh'un konağına geçti ve orda kalmaya başladı. Yukarıda adı geçen vezaret makamı aday olmak isteyen Nûreddîn Zengî'nin emirlerinden hiçbiri, Selahaddin-i Eyyûbî'ye iltifat etmedi ve hizmetine girmek istemedi.⁴³¹ İbnü'l-Esir “el-Kâmil fî Tarih” adlı eserinde vezareti talep eden emirler arasında Kutbeddin Yenal ismini de vermektedir.⁴³²

Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer alan Hakkârîli fakih Diyâuddin İsa, devreye girip tek tek adı geçen emirlerle görüştü ve onları ikna etmeye çalıştı. İsa, Seyfeddin Ali b. Ahmed ile görüşmesinden ona “Aynuddevle, Hârimî ve İbn Telil gibileri dururken vezarete gelme sırası sana gelmez.”dedi; ve bu şekilde ikna olup Selahaddin-i Eyyûbî'nin saflarına katıldı. Ardından İsa, Hârimî'yle bir araya geldi ve ona “Selahaddin-i Eyyûbî senin yeğenindir, saltanatı senin saltanatındır, yönetime geçmiş, senin eline geçmeyecek olanı onun elinden çıkması için ilk tekme bari sen atma.”dedi. İsa, Selahaddin-i Eyyûbî'ye bağlılık yeminini Hârimî'den almadan yanından ayrılmadı. İsa, diğer bir ikna faaliyetini Kutbeddinle yaptı. İsa, onunla yapılan müzakerede “Senin ve Yârukî dışında herkes Selahaddin-i Eyyûbî'ye itaat etmeye başladı. Hiç olmazsa seni ve Selahaddin-i Eyyûbî'yi bir araya getiren bir nokta var. Bilindiği gibi Selahaddin-i Eyyûbî Kürt'tür. Selahaddin-i Eyyûbî'nin elinden çıkıp Türklere geçecek yönetimin müsebbibi sen olma.”dedi. İsa onu bir taraftan tehdit edip, diğer taraftan iktasını artırarak sonunda Selahaddin-i Eyyûbî'nin itaatine girmesini sağladı. Son olarak İsa, en çok taraftar ve askeri güce sahip olan Yârukî'yle bir araya

⁴³¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 17. İbnü'l-Esir, age, s. 141-42. İbn Vasil, age, I, s. 168-69. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 308-10. Sibt, age, XXI, s. 154.

⁴³² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 17.

geldi ama çabaları onu ikna etmeye yetmedi. Yârukî, “Ben katiyyen Selahaddin-i Eyyûbî’ye hizmet etmem” dedi ve Nûreddîn Zengî’nin yanına döndü. Nûreddîn Zengî, Yârukî’nin tutumunu kınadı. Olan olmuş, iş işten geçmiş ve Selahaddin-i Eyyûbî’nin ayağı yere basmıştı. Buna rağmen Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır’da Nûreddîn Zengî’nin naibi olarak kaldı, bütün ülkede hutbe onun adına okutuldu ve herşey onun emriyle icra edildi.⁴³³ Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır’da yönetimi ele geçirmiş olsa da görünüşte devlet Âdîd adına varlığını sürdürüyordu. Selahaddin-i Eyyûbî onun adıyla icraalarını yapıyordu. Hutbe onun ve Nûreddîn Zengî adına okunuyordu.⁴³⁴ Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî ile yazışmalarında emir esfehsalâr Selahaddin-i Eyyûbî diye hitap ediyordu ve adını yüceltmek amacıyla kendisine ait özel imzasını atıyordu. Mısır’daki bütün emirler de bu bürokratik işlemi sürdürürdü.⁴³⁵ Bu konuda İsfahanî, Şam’a Selahaddin-i Eyyûbî’den sayısız mektuplar ulaşırdı. Selahaddin-i Eyyûbî’nin söz konusu mektuplarda meramı, bize sırtını döndü ve bize para göndermiyor gibi iddialara cevap vermektedir. Bütün mektupları; iştihak, ayrılık özlemi, stokladığı paralarının nedenini ve Şam’a olan hasretini içermektedir. Selahaddin-i Eyyûbî, “Her ne kadar Mısır’ı elde etmiş ve hedeflerimize ulaşmış olsak da ümmet içerisinde gereken ilgi gösterilmemektedir. Tersine bazılarımız bunu kabullenmiyor ve isteksiz davranıyor. Bununla birlikte kimi şahsiyetlerin bu başarımızı küçümsediğini, bunun için tuzaklar peşinde olduklarını ve aramızdaki dostluk bağını kopardığını gözlemliyoruz” diye aktarmıştı. Ayrıca Mısır askerlerinin ayrı bir mezhebe mensup olduğunu ve muhalif olduklarını beyan ediyordu.⁴³⁶ Fadîlî’nin kaleme aldığı mektup, Selahaddin-i Eyyûbî’nin Nûreddîn Zengî’ye gönderdiği ilk mektup örneğidir.⁴³⁷

⁴³³ İbnü’l-Esir, age, s. 142. İbn Vasil, age, I, s. 169-70. Not: İbn Vasil, bu bilgileri İbn Şeddad’dan aktardığını söylese de böyle bir açıklamanın İbn Şeddad’ın eserinden rastlanamamıştır. Ebu’l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 47.

⁴³⁴ İbn Vasil, age, I, s. 173.

⁴³⁵ İbnü’l-Esir, age, s. 142-43. Ebu Şame, age, II, s. 49. İbn Vasil, age, I, s. 173. İbnü’l-Adim, age, s. 351-52. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 311. Ebu’l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 47. el-Hanbeli, age., I., s. 313.

⁴³⁶ Ebu Şame, age, II, s. 51.

⁴³⁷ Bündârî, Sena’l-Barkü’s-Şâmî, s. 30.

Eyyûbî devletinin Mısır'da kurulmasını sağlayan etken, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Fâtımîlerin vezirliğine seçilmesidir. Selahaddin-i Eyyûbî'ye vezirlik makamı devredildiğinde amcası Şîrkûh'a bağlı bulunan asker sayısı ikibini geçemiyordu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin asker sayısı ise, altı kat fazlaydı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin gizli anlaşmalarla vezirliğe atanması sırasında Türk birliklerini komuta eden Aynuddevle Yaruki'nin tavırları ilginçtir. Yaruki, Selahaddin-i Eyyûbî'yi desteklemeyi reddederek askerlerini toplayıp Suriye'ye geri geldi. Selahaddin-i Eyyûbî vezirliğe yükselince, Şîrkûh'un eski birliği Esediye dışında tüm Türk askerleri Suriye'ye döndü. Bu birlikler doğrudan Nûreddîn Zengî'ye bağlı bulunan Türk, Kürt ve Memluktardan oluşmaktaydı.⁴³⁸

2.1.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Kardeşlerini Mısır'a gönderme Talebi

Selahaddin-i Eyyûbî, vezirlik görevini aldıktan bir süre sonra Nûreddîn Zengî'ye bir mektup ulaştırıp kardeşlerinin yanına gelmesini talep etti. Nûreddîn Zengî bunu kabul etmeyerek “Biri sana karşı çıkar ve ülkedeki düzenin sarsılır” diye talebi geri çevirdi. Frenklerin Mısır'a asker göndermeleriyle gelişen süreçte birlikte Nûreddîn Zengî, ülkeye asker gönderme kararı aldığı anda, aralarında Selahaddin-i Eyyûbî'nin büyük kardeşi Şemsuddevle Turanşah ve diğer kardeşleri de bulunuyordu. Nûreddîn Zengî yola çıkmadan önce Turanşah'a, “Niyetin Mısır'a gidip Selahaddin-i Eyyûbî'ye efendi olmaksa gitme, yok eğer ona hizmetse git demişti. Çünkü sen ülkeyi idare edersen ülkede huzur kalmaz, bundan dolayı ben gelip sana gereken cezayı vereceğim, baktın Selahaddin-i Eyyûbî Mısır'ı naibim olarak yönetiyor bana hizmet ettiğin gibi ona da hizmet et, onu güçlendir ve her konuda ona desteğini sun” dedi. Turanşah, buna karşılık “Ona nasıl itaat ve hizmet edeceğim sizlere ulaşacaktır.” dedi.⁴³⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, Suriyeli emirler arasındaki muhtemel rakiplerin verebileceğinden daha fazla desteğe

⁴³⁸ Boris James, **Selahaddin-i Eyyûbî ve Kürtler Haçlı Döneminde Bir Topluluğun Kavranması**, Nazlı BİLGİÇ (Çev.), Avesta, İstanbul 2015. s. 120.

⁴³⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 142-43. Ebu Şame, age, II, s. 49-50. İbn Vasıl, age, I, s. 174. Makrizi, İttiazü'l-Hülefâ, III, s. 310. Ebu'l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 47-48. el-Hanbeli, age., I. s. 313.

ihtiyacı olduğunu görmüş ve Nûreddîn Zengî'yle irtibata geçip kardeşleri ile ailesinin Mısır'a gönderilmesini istemişti.⁴⁴⁰

2.1.3 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'yi Dimyat Yardımına Çağırması

Şîrkûh Mısır'a sahip olunca sahildeki Frenkler, yok olma korkusuna kapılıp İspanya, Sicilya ve başka yerlerde bulunan Frenklerle yazışmaya geçip, Mısır'daki gelişen yeni siyasi durumunu ve askeri destek taleplerini bildirmişti. Öte yandan Frenkler, Beytü'l-Makdis'in Müslümanların eline geçeceği kuşkusunu yaşıyordu. Yine Frenkler, Keşiş ve ruhbanlardan oluşan bir grubu göndererek, propaganda yöntemleriyle her türlü desteği sağlayıp; asker, para ve silah temin edip halkı savaş cephesine sürüklemeye çalıştı. Frenkler, Dimyat'ın alınmasını Mısır'a sahip olmanın ilk adımı olduğunun yanılgısına kapıldı. Frenkler, 565/1169'da Mısır'daki Dimyat⁴⁴¹ şehrini kuşatmaya alınca halk zor duruma düştü. Selahaddin-i Eyyûbî; bir taraftan şehre asker, para, silah ve zahire gönderirken, öbür taraftan elçisi aracılığıyla "Dimyat'a müdahil olmasam Frenklerin eline geçecek, Mısır'ı bırakıp gelsem burada bana karşı isyanlar başlayacak" diye Nûreddîn Zengî'ye durumun vahametini bildirdi. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, akın akın asker sevk etti.⁴⁴² Selahaddin-i Eyyûbî, muhtemelen saldırıyı bekliyordu, fakat nereden geleceğini bilemiyordu. Dimyat, neredeyse tamamen askersizdi ve ani bir taaruzda düşebilirdi, lakin üçgün boyunca hiçbir saldırıda bulunulmadığından bu fırsat kaçırıldı.⁴⁴³ Nûreddîn Zengî'ye Frenklerin Dimyat'a saldırma haberi ulaşınca emir Kutbeddin Husrev el-Hezbânî komutasında bir askeri birliği gönderme talimatı verdi.⁴⁴⁴ Dimyat'a yetişen ilk emir, Selahaddin-i Eyyûbî'ninyeğeni Melik Muzaffer

⁴⁴⁰ Malcolm, Cameron Lyons, D.E.P. Jackson, **Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra SAVAN (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s. 49.

⁴⁴¹ Aşağı Mısır'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu Nil deltasında doğu kolu ile Menzele gölü arasında, 13 km. güneyde yer almaktadır. Atilla Çetin "Dimyat", **DİA**, IX. TDV, İstanbul 1994, s. 309.

⁴⁴² İbü'l-Esir, age, s. 143-44. Ebu Şame, age, II, s. 91-92. İbn Vasıl, age, I, s. 179-81. 183. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 315. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 260.

⁴⁴³ Lyons, age., s. 53.

⁴⁴⁴ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 45. Lyons, age., 53.

Takyeddin Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb ve dayısı⁴⁴⁵ Şihabuddin oldu. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, deniz yoluyla onlara destek gücü sevk etti. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî, silah mal ve zahire göndererek tüm ihtiyaçlarını karşıladı.⁴⁴⁶ Frenklerin Bizaslılardan aldığı yardımla Dimyat'a onlara karşı Nûreddîn Zengî'den aldığı destekle defetmeyi bildi ve kolay bir lokma olmadığını kanıtladı.⁴⁴⁷ Neticede Frenkler, elli günün sonunda savunmasız kalan ülkelerinin, Nûreddîn Zengî tarafından benzeri görülmeyen bir zarara uğratıldığını duyunca amaçlarına ulaşmadan geri döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, Frenklerin Dimyat işgali boyunca askeri üniformalar ve benzerleri malzemeler dışında bu savaşta Âdîd'in kendisine on bin dinar gönderdiğini belirtti.⁴⁴⁸ İbn Kesir, Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'nin yardımına gönderdiği askerler arasında babası Necmeddin ve kardeşleri de bulunduğu iddiasını ileri sürmüştür.⁴⁴⁹

Bu savaşta büyük bir harcama yapan Selahaddin-i Eyyûbî, Frenklerin Dimyat'tan ayrıldığına dair Şam'a müjde mektupları yolladı. Nûreddîn Zengî, Bununla ilgili tebrik mesajını Âdîd'e gönderdi. Buna karşılık Âdîd, Nûreddîn Zengî'den, Türklerden korktuğu için sayılarını azaltmasını; yalnızca Selahaddin-i Eyyûbî ve ona bağlı bulunan askerlerin kalmasını istedi. Âdîd'in bu talebine mükabil Nûreddîn Zengî, Türkleri överek, onlara güvendiğini ve Frenklerin mızrağına karşı gelebilecek olanın Türklerin okları olduğunu, Frenklerin Türkler dışında kimseden korkmadığını ve onlardan olmasa Frenklerin Mısır'a göz dikmeyi artıracaklarını söyledi.⁴⁵⁰ Frenklerin, planları Dimyat'ta⁴⁵¹ Nil nehrine düşünce bu hem Selahaddin-i Eyyûbî hem de Eyyûbler açısından bir dönüm

⁴⁴⁵ Amcası tabirini kullanmıştır. Ancak Şihabuddin Selahaddin-i Eyyûbî'nin amcası değil dayısıdır. Zira Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer alan tarihçiler, Şihabuddin'in dayısı olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla Lyons ve Jackson'un tespitleri gerçeği yansıtmamaktadır. Malcolm, Cameron Lyons, D.E.P. Jackson, **Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları**, Zehra SAVAN (Çev.), Pınar Yayınları, İstanbul 2006, s. 53.

⁴⁴⁶ İbn Vasıl, age, I, s. 181. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 315.

⁴⁴⁷ Rucıman, age, II, s. 221.

⁴⁴⁸ İbü'l-Esir, age, s. 143-44. Ebu Şame, age, II, s. 91-92. İbn Vasıl, age, I, s. 179-81. 183. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 315. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 260.

⁴⁴⁹ İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 260.

⁴⁵⁰ İbn Vasıl, age, I, s. 181.

⁴⁵¹ Tarihi bir şehirdir. Akdeniz ve Nil nehri tarafında Tennis ve Mısır arasında bulunmaktadır. Yakut, age, II, s. 472.

noktası olmuştur. Zira bu Selahaddin-i Eyyûbî'nin gerek içten ve gerek dıştan olsun gelebilecek tehlikeleri bertaraf etme gücüne sahip olduğunun kanıtıdır. Bu nedenle Mısırlılar, öteden beri özlemine çektikleri güven, istikrar ve sükûnet için Selahaddin-i Eyyûbî'nin etrafında toplanmaya başladı.⁴⁵²

2.1.4 Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a Gitmesi

Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a gitmesi konusunda kaynaklarda birçok rivayet bulunmaktadır. Kimisi, Necmeddin Eyyûb'un Nûreddîn Zengî'den izin talebinde bulunarak Mısır'a gittiğini, kimisi Selahaddin-i Eyyûbî'nin babasını Nûreddîn Zengî'den istediğini kimisi de Nûreddîn Zengî'nin Abbasiler adına hutbeyi okutmak amacıyla Necmeddin'i Mısır'a yolladığını aktarmıştır. Birinci rivayete göre olay şu şekilde olmuştur.

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da Fâtımîlerin vezaretine atanınca emir Necmeddin Eyyûb, ailesi ve adamlarıyla birlikte Dımaşk'tan ayrılıp Mısır'da bulunan oğlu Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına gitmek için Nûreddîn Zengî'den izin istedi. Necmeddin, buraya gitmeye ne kadar kararlı olduğunu göstermek için şehir dışında bir çadır kurdu. Necmeddin, güvenli bir şekilde 27 Recep 565/16 Nisan 1170'te Mısır'a ulaştı.⁴⁵³ Âdîd tarafından gereken özen gösterilerek kalabalık kitlelerce karşılandı.⁴⁵⁴

Necmeddin Eyyûb Dımaşk'tan Mısır'a giderken; Nûreddîn Zengî, beraberinde bazı askerleri, tüccarları ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin yakın adamlarını da yolladı. Nûreddîn Zengî, kafilenin güvenli bir şekilde Mısır'a varması için gidip Kerek'i mancınıklarla kuşattı. Necmeddin ve kervan sağ salim Mısır'a vardı. Kuşatma devam ederken Nûreddîn Zengî'ye, İbn Hanfry ve Flip komutasındaki iki yüz şövalye, bin Hospitalier'dan oluşan süvari, çok sayıda piyade askerle üzerine geldiği haberi ulaştı. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, onları durdurmak için yola çıktı, ancak Frenkler

⁴⁵² Beyyumi, age, s. 159.

⁴⁵³ Ebu Şame, age, II, s. 97-98.

⁴⁵⁴ Ebu Şame, age, II, s. 97-98. İbn Vasil, age, I, s. 186.

savaşmayı göze almadan geri dönünce Nûreddîn Zengî yol güzergâhında bulunan Aşrat'a denilen yere çekildi ve gelmelerini bekledi.⁴⁵⁵

İkinci rivayete göre; Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'den babası Necmeddin'i Mısır'a göndermesini talep etti. Babası yanına geldiğinde bütün görevlerini ona devr etmek istedi, ancak o bunu kabul etmedi. Selahaddin-i Eyyûbî, babasını hazineden sorumlu göreve getirdi.⁴⁵⁶

Üçüncü rivayete göre ise, Abbasi halifesi Mustencid-Billah, Mısır'da adına Cuma hutbesi okunması gecikince, Nûreddîn Zengî'ye bir mektup göndererek durumun gecikmesinden dolayı eleştirilerde bulundu. Bunun üzerine Nûreddîn Zengî, Necmeddin Eyyûb'u çağırıp bu meselenin daha fazla uzamaması için bir mektupla Selahaddin-i Eyyûbî'ye gitmesini istedi. Ayrıca Nûreddîn Zengî, mektupta halifenin en büyük arzusunun ölmeden önce Mısır'da adına hutben okunmasını görmek olduğunu Selahaddin-i Eyyûbî'ye bildirdi. Nûreddîn Zengî, Necmeddin'le birlikte Selahaddin-i Eyyûbî'ye kıymetli hediyeler de gönderdi. Fâtımî halifesi Âdîd, Necmeddin'in karşılamasına çıktı. Oysa daha önce onların böyle bir uygulamaları yoktu. İnsanlar, Âdîd'nin Necmeddin'in karşılaşmasına çıktığını görünce şaşkınlığını gizlemiyordu. Âdîd, ona hil'at giydirip Melik Efdal lakabıyla taltiflendirdi. Saraydan sayısız değerli armağanlar taşındı. Âdîd, emire sarayın bitişiğinde bir ev tahsis etti. Âdîd, İskenderiye, Dimyat ve Behire'yi ona ikta olarak verirken, Şemsuddevle'ye ise Kus, Usvan ve Ayzâb gibi yerleri verdi. Buraların bu yılki hasılatları iki yüz altmışaltı bin dinardı.⁴⁵⁷ Dimyat kuşatmasının bitişiğinden birkaç ay sonra Necmeddin Eyyûb, Mısır'a ulaştı. İbnü'l-Esir ve İbn Ebi Tayy'ın rivayetleri doğru olmakla birlikte bu konuda en güvenilir kaynak olan İsfehanî, 1170 baharında Necmeddin'in Suriye'den ayrılmak için izin istediğini, Nûreddîn Zengî'nin de izin verdiğini ve bir dostluk nişanesi olarak sadece Re'sul-Ma'ya

⁴⁵⁵ Bûndârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 47. İbnü'l-Esir, age, s. 144. Ebu Şame, age, II, s. 98-99. İbn Vasıl, age, I, s. 185. İbnü'l-Adim, age, s. 352. İbn Haldun, age, V, s. 292. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 316. Runcıman, age, II, s. 324.

⁴⁵⁶ İbn Şeddad, age, s. 32. Ebu Şame, age, II, s. 99. İbn Vasıl, age, I, s. 186. Lyons, age., s. 55.

⁴⁵⁷ Ebu Şame, age, II, s. 99-100. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 316-17.

kadar ona eşlik ettiğini aktarmıştır. İbnü'l-Esir, Nûreddîn Zengî Frenklerin dikkatini başka taraflara çekmek amacıyla Kerek'e saldırdığını belirtse de gerçekçi gözetmemektedir. Zira Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a ulaşması 16 Nisan'a dek gelirken, Nûreddîn Zengî'nin Kerek saldırısı 20 Nisan'a takabül etmektedir. Dolayısıyla İbnü'l-Esir'in rivayet ettiği, Nûreddîn Zengî'nin Necmeddin Eyyûb'un Mısır'a rahat ulaşması için Frenklerin dikkatlerini dağıtmak amacıyla saldırdığı olasılığı bulunmamaktadır. Selahaddin-i Eyyûbî'nin ailesi artık çoğunlukla Kahire'de toplanmıştı.⁴⁵⁸

2.1.5 Nûreddîn Zengî'nin Hutbe İçin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Baskı Yapması

Selahaddin-i Eyyûbî Mısır'da iktidar olup, muhalifleri bertaraf ederek Âdîd'in nüfuzu kalmayınca; Nûreddîn Zengî, Fâtımîler adına okunan hutbeyi yüyürlükten kaldırmasını ve yerine Abbasiler adına okumasını bir mektupla kendisine bildirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısırlıların tepkisine neden olacak diye bu talebe itiraz etti. Buna rağmen Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin gerekçesini duymamazlıktan gelerek ısrarla hutbeyi okutmasını ve bundan kaçınmaması gerektiğini kendisine söyledi.⁴⁵⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, hiçbir zaman Nûreddîn Zengî'nin emrine karşı çıkmazdı ve her konuda onun sarsılmaz görüşüne başvururdu. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektup yollayıp hutbeyi değiştirmesini istedi. Selahaddin-i Eyyûbî, talimatına uymak bir zorunluluk olduğunu; bu konuda özel ve genel olarak herkesle konuştuğunu biliyordu. Hatta bunun için Şihâbuddin Ebu'l-Me'alî el-Mutaher b. Şeyh Şerefüddin b. Ebu Asfur'u Bağdat'a yollamıştı. Ayrıca Nûreddîn Zengî, talimat verip konu hakkında iki müjdeli yazı yazmasını, birini Bağdat'ta bulunan halifeye, ikincisini de diğer İslam ülkelerine göndermesini istedi.⁴⁶⁰ Buna karşılık Abbasi halifeliği, Üstadü'd-Dâr

⁴⁵⁸ Lyons, age., s. 55.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 156. Ebu Şame, age, II, s. 124. İbn Vasıl, age, I, s. 200. İbnü'l-Adim, age, s. 354. İbn Haldun, age, V, s. 333. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 414. Ebu'l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 50-51. el-Hanbeli, age., I, s. 314.

⁴⁶⁰ Bündârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 60. Makrizi, es-Süluk, I, s. 150. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 264.

görevinde bulunan İmâduddin Sendel aracılığıyla Nûreddîn Zengî ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye hil'at ve teşrifatlar gönderdi.⁴⁶¹ Bağdat halifesi tarafından Nûreddîn Zengî'ye gönderilen siyah ferece ve altın kolye, Selahaddin-i Eyyûbî'ye de yollandı.⁴⁶² Âdîd ölüm döşeğindeyken Selahaddin-i Eyyûbî, onun adına okunan hutbeye son verme kararı aldı, Abbasiler adına okunacak hutbenin konusunu emirlerle istişare etti ve ilk adımı nasıl atanacağı hususunu görüştü. Bazı emirler desteğini sunarken, bazıları ise çekingen davrandı. Ne varki konuyla ilgili Nûreddîn Zengî'nin kesin emri de ortada duruyordu. Emirü'l-Âlem olarak tanınan Muhammed b. Mufikuddin Said b. Hasan b. Abdullah adında Arap olmayan biri, emirlerin ikircikli tutumunu görünce ilk hutbeyi kendisi okumak isdediğini söyledi. Bu kişi, hatipten önce Muharrem ayının ilk Cuma'sında minbere çıkarak Abbasi halifesi Müstediubiemrillah adına hutbe okudu ve hiç kimse itiraz etmedi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, ikinci cumada Mısır ve Kahire'de bulunan tüm hatiplere talimat vererek Âdîd adına okunan hutbeyi sonlandırmalarını ve yerine Müstediubiemrillah adına okumalarını istedi. Hatipler, bunu yaptılar ve kimsede herhangi bir rahatsızlık olmadı ve Selahaddin-i Eyyûbî, ülkenin her yerinde Abbasiler adına hutbenin okuması için genelge yayımladı.⁴⁶³ Âdîd ağır hastalığın pencesinde bulunurken yakınları ve adamları, bu durumu ona söylemek istemedi. Şayet iyileşirse kendisi bunu öğrenecek yok iyileşmezse ecel terleri döktüğü şu sırada ona söylemenin bir anlamı yoktur denildi.⁴⁶⁴ Selahaddin-i Eyyûbî; Abbasiler adına 567/1171-1172'de ilk hutbeyi Mısır'da, ikinci hutbeyi ise Kahire'de okuttu. İlk hutbeyi, okuyan Ebu Abdullah Muhammed b. Muhessan b. Ebü'l-Muzâ el-Baalbekî'dir.⁴⁶⁵ Nihayet, 10 Muharrem 567 (13 Eylül 1171) pazartesi günü Âdîd'ın ölümüyle Fâtımî hilâfeti ve devleti resmen sona

⁴⁶¹ Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s. 61. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 322.

⁴⁶² Makrizi, es-Süluk, I, s. 151.

⁴⁶³ İbnü'l-Esir, age, s. 156. Ebu Şame, age, II, s. 124. İbn Vasıl, age, I, s. 200-01. İbn Haldun, V, s. 333. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 326.

⁴⁶⁴ İbnü'l-Esir, age, s. 156. Ebu Şame, age, II, s. 124. İbn Vasıl, age, I, s. 201.

⁴⁶⁵ Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s. 58. Ebu Şame, age, II, s. 123.

ermiş oldu.⁴⁶⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Abbasi halifesi Müstediubiemrillah ve Nûreddîn Zengî adına para bastırdı ve herbirinin adını bir yüzüne kazdırdı.⁴⁶⁷

Bazı kaynaklar bu konuda şunu ifade etmektedir. Nûreddîn Zengî, hutbe olayını yerine getirmesi konusunda gittikçe Selahaddin-i Eyyûbî üzerinde baskılarını artırdı ve bununla ilgili Selahaddin-i Eyyûbî hakkında birçok söylentiler ortaya atıldı. Necmeddin, Mısır'a geldikten sonra Abbasiler adına hutbe okunması için Selahaddin-i Eyyûbî'yi kışkırtıyordu. Buna rağmen zor günlerden geçilmekte olduğundan istikrarsızlığa yol açacağı, düşmanın çokluğunu, Fâtımî taraftarları olan Sudanlılar ve başka yerlerden olan halkların ülkenin dört bir tarafına yerleşmekte olduğunu ve bütün bunları tedricen yapılmazsa ülkede huzursuzluklara neden olacağı gerekçesiyle ertelemeye çalıştı. Selahaddin-i Eyyûbî, Sudan ve Ermenilerden oluşan Fâtımî askerlerinin isyanlarını bastırması, Fâtımî emirlerini görevden alarak yerlerine asklerini yerleştirmesi, Fâtımî halifesi Âdîd'in iktalarına ve hazinelerine el koyması, Fâtımî Saray idaresine Karakuş'u ataması, böylece bütün ülkede muhalif ve tehdit oluşturacak unsurları bertaraf etmesi sonrasında Şîilere ait olan bazı dini sembollerini kaldırdı. Selahaddin-i Eyyûbî, Şia ezanında bulunan "Hayye Ale hayrû'l Amel" cümlesini kaldırdı, Şîî mezhebini yasakladı ve nihayet Fâtımî taraftarlarında bir tepki gelmeyince Abbasiler adına hutbe okuttu. Selahaddin-i Eyyûbî, bu kararı alınca ilk hutbenin Abbasiler adına okunması için babası Necmeddin'in nezaretinde bazı yakın adamlarını ve devlet adamlarını görevlendirdi. Necmeddin, camiye gidip hatibe ne yapması gerektiği talimatını verdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin görevini başkalarına yaptırmasının nedeni neydi? Ülkede istenmiyen olayların önünü almak ve yapılacak olan gösterileri yatıştırmak için bunu yapmıştı⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Ramazan Şeşen, "Âdîd-Lidinillâh", **DİA**, I, TDV, İstanbul 1988, s. 374-75.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 33-34. Makrizi, es-**Süluk li Marifeti Düveli'l-Müluk**, I. thk. Abdulkadir Ata, bsy. Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1997, s. 151.

⁴⁶⁸ Ebu Şame, age, II, s. 129. Makrizi, İttiazü'l-Hülefa, III, s. 317.

Necmeddin camiye gidince hatibe, “Saraydakinin adına hutbe okursan kelleni uçururum” dedi. Hatib, “Kimin adına okuyayım” diye sorunca? Necmeddin: “Müstediu’l-Abbasi adına okuyacaksın.” dedi. Hatib, minbere çıkıp hutbe okuyunca Âdîd’nin adını anmadan geçti. Sadece Selahaddin-i Eyyûbî ve ümmete duada bulundu. Hutbeden sonra niye böyle yaptın? diye soruldu. Müstedî’nin adını ve sıfatlarını bilmediğini ve hutbeden önce kimse kendisiyle bu konuyu karara bağlamadığını ama ikincisinde gereğini yapacaklarını söyledi.⁴⁶⁹ Mısır’da 1171’de hutbe Sünnî Abbâsî halifesi adına okunduğunda Şîî Fâtımî yönetimi son buldu ve Mısır fiilen Eyyûbî ailesi eliyle Zengî hanedanlığının yönetimine dâhil oldu. Bu süreçten sonra Eyyûbî ailesi Mısır’ı yurt edinerek yükselişe geçti. 1174’te Nûreddîn Zengî ölünceye dek, Selahaddin-i Eyyûbî ile bazı sorunlar yaşansa da Selahaddin-i Eyyûbî Nûreddîn Zengî’nin söylemsel takipçisi ve siyaseten varisiydi. Bu sebepten ötürü Selahaddin-i Eyyûbî Mısır yönetimini Suriye ile birleştirmek adına harekete geçmekte zorlanmadı.⁴⁷⁰

2.1.6 Selahaddin-i Eyyûbî ve Nûreddîn Zengî’nin Aralarının Açılması

Selahaddin-i Eyyûbî Mısır’da vezir olunca Nûreddîn Zengî; Humus ve Râhba’yı Nâsıruddin b. Şîrkûh’tan aldı, karşılığında Tell-Başır’ı vermiş olsa da sonra burayı da geri aldı. Nûreddîn Zengî, Melik Nâsır’ın bu kadar mülke sahip olmasını kaldıramıyordu. Nûreddîn Zengî, ölüm döşeğindeyken “En büyük hatam, Şîrkûh’un Mısır’a göz diktiğini bildiğim halde onu göndermem ve beni özen en büyük olay ise Eyyûbîlerin elde etmiş oldukları konumdur.” dedi. Nûreddîn Zengî adamlarına, “Öldüğümde oğlum İsmail’i Haleb’e götürün.” diye vasiyet etti. Ara sıra Nûreddîn Zengî ve adamları tarafından Selahaddin-i Eyyûbî’ye yaralayıcı sözler ulaştırılmasına rağmen, o bunu görmemezlikten gelerek hoşgörü ve tatlı bir şekilde geçiştirirdi. Selahaddin-i Eyyûbî’nin yanında bir gün Nûreddîn Zengî’den söz açılınca iyilikle yâd etikten sonra, “Öküz arabasıyla tavşanı yakalamaya çalıştım ve iğneyle kuyu kazarcasına

⁴⁶⁹ Ebu Şame, age, II, s. 129-30. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 325-26.

⁴⁷⁰ Çekiç, agm., s. 119-20.

sabrettim ve bu günlere gelebildim.” demiştir.⁴⁷¹ İbn Şeddad ise bu konuda, Nûreddîn Zengî, Recep 564/ Mart-Nisan 1169’da Selahaddin-i Eyyûbî’nin Mısır’da güçlü bir konuma geldiğini anlayınca Humus’u naibinden aldığını aktarmıştır.⁴⁷²

Yukarıdaki rivayetler kısmen olaylara dayandırılabilir. Nasıruddin b. Şîrkûh gerçekten de babasının iktalarını kaybetmiş ve karşılığında geçici olarak Tell-Başîr’ı almıştır. Tarihi belli olmamakla beraber daha sonra Rahbe’yi geri almıştır. Öte yandan Humus kadar önemli bir yerin denenmemiş bir adama verilmemesi de doğaldır. Nûreddîn Zengî, aslında şehri emir Fahreddin b. Zaferanî’ye vererek sorumluluğu ikiye böldü ve kalenin idaresini de yaverlerinden birine bıraktı. Nûreddîn Zengî kuşkusuz Selahaddin-i Eyyûbî’den şüphelenmiş olabilir, fakat bu şüphe onun hareketlerini etkilediği anlamına gelmez. Zira Selahaddin-i Eyyûbî’nin kendisinden istediği şeyi yapmıştır. Nûreddîn Zengî 7 Temmuz’da ağabeyi Turanşah’ı Şam’dan Mısır’a gönderdi.⁴⁷³

Selahaddin-i Eyyûbî’ye ara sıra Nûreddîn Zengî’nin Mısır’a el koymak istediği haberi ulaşıyordu ve bazı arkadaşları da bu tutum gerçekleşirse ona gereken cevabın verilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Yalnız Selahaddin-i Eyyûbî buna karşı çıkıp bu konuda bir söz söyleme dahi gereksiz olduğunu düşünüyordu. Selahaddin-i Eyyûbî ve Nûreddîn Zengî arasındaki çekişme, Nûreddîn Zengî ölünceye kadar sürdü.⁴⁷⁴

Selahaddin-i Eyyûbî, 567/1171-1172 Nûreddîn Zengî ile Kerek ve Şevbek’in Frenklerden alınması konusunda görüş birliğine vardı. Selahaddin-i Eyyûbî, bu seferde birçok zorluklar çekti ve Kahire’ye döndü.⁴⁷⁵ Bu sene Nûreddîn Zengî, gizliden gizliye Selahaddin-i Eyyûbî’ye öfke duymaya başladı. Öfkenin sebebi de şu olaydı.

⁴⁷¹ Ebu Şame, age, II, s. 78. Makrizi, İttiazü’l-Hülefa, III, s. 311.

⁴⁷² İbn Şeddad, age, s. 31. Çev. s. 80.

⁴⁷³ Lyons, age., s. 49-50.

⁴⁷⁴ İbn Şeddad, Bahâüddîn, **en-Nevâdirü’s-Sultâniyye ve’l-Mehâsinü’l-Yûsufiyye**, nşr. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, 2. Baskı, Mektebetü’l-Hancı, Kahire-Mısır, 1994. s. 33-34. İbn Şeddad, Bahâüddîn, **en-Nevâdirü’s-Sultâniyye ve’l-Mehâsinü’l-Yûsufiyye**, (Çev.), Mehmet Selim BİLGE Şingal, Birinci Baskı, Diyâr-ı Bekr 2015, s. 86. Ebu Şame, II, s. 203. İbn Vasil, I, s. 263. Makrizi, es-Süluk, I, s. 158.

⁴⁷⁵ Bündârî, Sena’l-Barü’s-Şâmî, s. 62. Ebu Şame, age, II, s. 148.

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'dan çıkıp Frenklerin ülkesine akın düzenleyerek Şevbek kalesini abluka altına aldı. Şevbek ile Kerek arasında bir günlük mesafe buluyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, kuşatmayı daralttı; kalede bulunan Frenklerin üzerindeki baskıyı artırdı ve aralıksız olarak savaşmayı sürdürdü. Zor durumda kalan Frenkler, kendisinden eman istemek mecburiyetinde kaldı ve Selahaddin-i Eyyûbî onlara on gün mühlet verdi. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yaptıklarını duyunca Frenklerin ülkesine girmek üzere Dımaşk'tan yola çıkarak başka bir cephe açmak istedi. Bunun karşısında bazı adamları Selahaddin-i Eyyûbî'ye, "Frenkler bu kadar zor durumdayken bir taraftan siz, diğer taraftan Nûreddîn Zengî, ülkelerine saldırsanız topraklarına sahip olursunuz. Frenkler ortadan kalkınca, Nûreddîn Zengî ülkelerine sahip olacak ve sizin Mısır'da kalma şansınız da kalmayacaktır. Siz muhasarayı sürdürüp bu şekilde devam ederseniz, Nûreddîn Zengî buraya geldiğinde onunla birleşmek zorundasınız ve dolayısıyla o size karşı istediği icraatı yapabilme özgürlüğüne sahiptir. Dilerse sizi eski görevinizde bırakır, dilerse sizi azleder, sizin için en uygun olanı Mısır'a dönmendir." uyarıyı yaptı. Selahaddin-i Eyyûbî bu öneriyi yerinde bularak Şevbek'i Frenklerden almadan üzerindeki ablukayı kaldırıp Mısır'a döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'a dönerken Nûreddîn Zengî'ye bir mektup göndererek Fâtımî taraftarları, kendisinin Mısır'dan uzakta olduğundan istifade ederek isyana kalkıştıklarını, bu nedenle kuşatmayı kaldırıp gitmek zorunda olduğunu bildirdi. Tabi Nûreddîn Zengî, böyle bir gerekçeyi Selahaddin-i Eyyûbî'den kabul etmedi. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'yi Mısır'dan çıkarmak için oraya gitme kararı aldı ve böylece ona karşı gizlediği öfkeyi ortaya çıkı. ⁴⁷⁶

Bu hikâye kesinlikle abartılıdır. Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'ye öfke duyduğuna dair kanaat getirmek saflıktır. Frenklerin kuşatma esnasında yaşadıkları sıkıntı ve kayıplarıyla ilgi ayrıntıları vermekten çekinmeyen William of Tyre, Şevbek'in tesliminden hiç bahsetmez, fakat Selahaddin-i Eyyûbî'nin burada zaman kaybettiğini ve hiçbir ilerleme kaydetmediğini gördükten sonra ayrıldığını yazmaktadır. Buna rağmen

⁴⁷⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 35-36.

söylentiler toptan reddedilemez. Her zaman Selahaddin-i Eyyûbî'yi en iyi şekilde göstermeye çalışan İsfehani bile, Nûreddîn Zengî' ile buluşmasını engelleyen bir şeyler olduğunu üstü kapalı bir şekilde kaydeder ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin yolculuk esnasında atlarıyla yük hayvanlarını kaybettiğini ilave etmektedir. Bu kayıplar ve Frenklerden hiçbir zaman taaruzla alınamayacağı anlaşılan Şevbek'in gücü pekâlâ Selahaddin-i Eyyûbî'nin geri çekilmesine yeteri neden olabilme potansiyele sahipti. Ancak Selahaddin-i Eyyûbî'nin Aralık 1168'den sonra Nûreddîn Zengî ile hiçbir zaman bir araya gelmemesi de önemli bir sebeptir. Nûreddîn Zengî onun yerine başka birini getirmek veya gücünü sınırlamak isteseydi, Fâtımîlerin yıkılması sırasında yapabilirdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin Âdîd'in ölümünden iki hafta sonra Kahire'den yola çıkmaksındaki niyetinin, esasen kibar bir jest olduğu ve Mısır'daki durumu güçlendirme ihtiyacı ortaya çıkınca, Şevbek kuşatmasını uzatmak istemediği kabul edilmelidir.⁴⁷⁷ Her ne kadar Lyons'un tespitleri gerçekçi gözükse de Fâtımîlerin yıkılması aşamasında Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'yi görevden alabilme şansı yoktu. Zira Nûreddîn Zengî o dönemde Musul ve Artuklu yöneticilerinin ölümünden sonra oluşan siyasi boşluğu doldurmaya çalışıyordu. Dolayısıyla Lyons'un tespitleri yetersiz kalmaktadır.

Selahaddin-i Eyyûbî, bu yıl Şevval 568 Mayıs/Haziran 1173'te Nûreddîn Zengî ile vardıkları karar gereği Frenk ülkesine iki taraftan saldırmak maksadıyla, bütün askerleriyle Mısır'dan çıkıp Kerek kuşatmasına gitti. Muhasaranın nedeni, önceki yıl Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şevbek⁴⁷⁸ ablukasını terk edip Mısır'a dönmesi üzerine Nûreddîn Zengî, öfkelenmiş ve Mısır'a gidip ülkeyi Selahaddin-i Eyyûbî'den almayı kararlaştırmasıydı. Ancak Selahaddin-i Eyyûbî, elçiler gönderip özürlerini beyan edince, Nûreddîn Zengî Mısır'a gitmekten vazgeçti. Taraflar arasında yapılan plan gereği, Selahaddin-i Eyyûbî Mısır'dan, Nûreddîn Zengî de Dımaşk'tan çıkıp Frenk ülkesine saldıracaklardı. Kim daha önce belirlenen hedefe ulaşırsa orada bekleyip, diğerinin

⁴⁷⁷ Lyons, age., s. 68-69.

⁴⁷⁸ Ürdün'ün güneyinde Kerek'e yakın, kalesiyle meşhur olan bir şehirdir. Yakut, III. s. 433.

gelmesini bekleyecekti. İkisinin arasında hareket edecekleri gün belirlenmişti. İlk önce Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'dan ayrıldı, zira yolu hem uzun hem de meşakkatliydi. Nihayet Selahaddin-i Eyyûbî Kerek'e vardı ve kaleyi kuşatmaya aldı. Nûreddîn Zengî'ye, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Mısır'dan yola çıktığı haberi ulaşınca bütün hazırlıklarını tamamlayıp Kerek'e doğru yola koyuldu ve Rakim'e vardı. Rakim ile Kerek arasında iki merhale bir mesafe bulunmaktadır. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin yaklaştığını duyunca o ve tarafları korkuya kapılarak Mısır'a dönme kararı aldı. Çünkü Nûreddîn Zengî ile buluştuklarında, Selahaddin-i Eyyûbî'nin görevden alınması kolaylaşacağını düşünüyorlardı.⁴⁷⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, Ölüdeniz'in güneyinde bulunan Montreal kalesine taaruz etmek üzere yola koyularak kaleyi her taraftan kuşatmaya aldırıldı. Kaledekiler teslim olmaya hazırlanırken, Nûreddîn Zengî, Kerek'e giden yol üzerinde göründü. Bunu duyan Selahaddin-i Eyyûbî, ablukayı kaldırarak kardeşlerinin yukarı Mısır'da yaptıkları savaşmayı mazaret olarak gösterip Mısır'a dönme zorunda olduğunu bildirdi. Nûreddîn Zengî ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu davranışlarına öfkelenildi, mutlaka cezalandırılması gereken bir ihanet olarak telaki etti.⁴⁸⁰

Selahaddin-i Eyyûbî Mısır'a dönünce Fakih İsa'yı Nûreddîn Zengî'ye yollayıp özürlerini beyan etti. Zira Selahaddin-i Eyyûbî Mısır'dan ayrılınca babası Necmeddin Eyyûb'u yerine bırakmıştı. Babası da ağır bir hastalık geçirmekteydi. Selahaddin-i Eyyûbî, tarifi imkânsız hediyeler Nûreddîn Zengî'ye gönderdi. Elçi Nûreddîn Zengî'ye gidip olan biteni aktardı. Nûreddîn Zengî, zoruna gitmesine rağmen gerçek niyetini elçiye beli etmeyerek "Mısır'ın korunması öncelikli meselemizdir," dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'a ulaştığında babası vefat etmişti.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 49.

⁴⁸⁰ Runciman, age, II. s. 329.

⁴⁸¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 49-50. İbnü'l-Adim, **Zübdetü'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb**, nşr, Halil Mansur, Birinci Baskı, Darü'l-Kütub İlmiye, Beyrut-Lübnan 1996. s. 357. Ebu'l-Fida, **el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer**, III.s. 53.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nureddin Zengî ile arası bozuldu. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'ye haber göndererek askerleriyle Frenklere karşı başlatılan savaşa katılmasını ve Kerek'te birleşip bu şehri kuşatmaya almasını istedi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, cevap yollayarak gecikmeyeceğine dair Nûreddîn Zengî'yi bilgilendirdi. Bu arada Nûreddîn Zengî, sefere çıkmak için bütün hazırlıklarını tamamlamış ve Selahaddin-i Eyyûbî'den gelecek haberi bekliyordu. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'den haber alır almaz Dımaşk'tan ayrılarak istikameti Kerek olmak üzere yola çıktı. Nûreddîn Zengî, oraya varıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin gelmesini beklemeye başladı. Bu bekleyiş sürerken Selahaddin-i Eyyûbî'de Mısır'da karışıklıkların çıktığını ve bu nedenle gelemeyeceğini Nûreddîn Zengî'ye ulaştırdı. Doğal olarak Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin gerekçesini kabul etmedi.⁴⁸² Nûreddîn Zengî'nin Kerek'e gidip karargâh kurduğu iddiası bazı tarihçilerin öne sürdüğü bir olaydır. Bütün tarihçiler, Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektup yazıp Kerek'e gelmesini aktarmıştır. Selahaddin-i Eyyûbî, önce Kerek'e gitmek için yola çıktı, sonra gitmekten vazgeçti. Zira Danışmanları, Nûreddîn Zengî ile birleşmemesinin konusunda Selahaddin-i Eyyûbî'yi uyarmışlardı.⁴⁸³ Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî ile buluşmamanın asıl gerekçesi öldürülme korkusu veya görevden alma endişesiydi. Selahaddin-i Eyyûbî, geleceği için Mısır'ı koruması gerektiğinin farkındaydı.⁴⁸⁴ Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu tavırları, Frenklerin Nûreddîn Zengî ile aralarında tampon bir bölge oluşturmasını sağlıyordu. Babası Necmeddin Eyyûb dâhil olmak üzere bütün adamları, Nûreddîn Zengî'nin Mısır'a gitmesini ve ülkeyi ellerinden almasını istemiyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'ye hediyeler gönderip istediği an sefere katılacağını bildirip onun Mısır'a gitmesini geciktirmekteydi.⁴⁸⁵

⁴⁸² İbnü'l-Esir, age, s. 158. Ebu Şame, age, II, s. 148. İbn Vasıl, age, I, s. 221. İbnü'l-Adim, age, s. 355-57, İbn Haldun, age, V, s. 296-97. Makrizi, es-Süluk, I, s. 153-54. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 268.

⁴⁸³ İbn Vasıl, age, I, s. 222.

⁴⁸⁴ İbn Haldun, age, V, s. 296-97. 334. Ebu'l-Fida, **el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer**, III. Birinci Baskı, yey. byyy. s. 53.

⁴⁸⁵ Gök, agt., s. 173.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin Kerek kuşatmasına katılmamasının asıl nedeni adamları ve kurmayları tarafından Nûreddîn Zengî ile buluşmama uyarısıydı. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin emirlerini ihlal edince zoruna gitti ve Mısır'a gidip Selahaddin-i Eyyûbî'yi görevden alma kararı aldı. Bunu duyan Selahaddin-i Eyyûbî, aralarında babası Necmeddin, dayısı Şihâbuddin ve diğer emirlerin de bulunduğu yakın adamlarıyla bir toplantı gerçekleştirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, toplantıda Nûreddîn Zengî'nin gerçek niyetini ve Mısır'a el koyma konusundaki ısrarını katılımcılarla paylaştı. Yeğeni Takyeddin Ömer dışında katılımcılardan hiçbiri konuyla ilgili söz almak istemedi. Takyeddin söz alarak, Nûreddîn Zengî buraya gelmesi halinde silahla karşılık vereceğini, ülkeye sokmayacağını bildirdi ve bazı akrabaları da onun görüşüne katıldıklarını beyan etti. Bunun üzerine Necmeddin Eyyûb; bu durumu kabul etmediğini söyledi. Takyeddin Ömer'e fiziki saldırıda bulundu; ona sözlü hakaretler ettikten sonra "Otur oturduğun yerde" diyerek azarladı. Necmeddin Selahaddin-i Eyyûbî'ye dönerek, "Burada bulunan emirler arasında ben ve dayın kadar seni düşünen var mı?" diye sordu. Selahaddin-i Eyyûbî, "Hayır." deyince Necmeddin, "Ben ve dayın Nûreddîn Zengî'yi gördüğümüzde mutlaka yanına gidip önünde diz çöktürmek zorundayız. Bize, senin boynunu vurmamızı emrederse hemen orada yerine getireceğimizi biliyorsun. Biz bu durumda iken başkaları hangi durumda olur sen düşün! Görmüş olduğun emir ve askerlerden herhangi biri; Nûreddîn Zengî'yi gördüğünde, süvari iken attan inip onun ayağına kapanmak zorundadır. Bu ülke onundur, o seni buraya atadı, Nûreddîn Zengî seni azletmek istiyorsa buraya kadar gelmesine gerek var mı? Mümtaz bir kişiyle mektup göndererek seni görevden aldığını bildirir ve ülkesini kimin yönetimine vereceği, onun takdiridir." dedi. Necmeddin, toplantıya katılanlara dönüp, "Dağılın! Biz her zaman Nûreddîn Zengî'nin emrindeyiz ve bizim hakımızda hangi kararı verirse versin takdir onundur." dedi. Böylece toplantı dağıtıldı ve burda bulunan emirlerin çoğu, toplantıda olup bitenleri Nûreddîn Zengî'ye ulaştırdı.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 158-59. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X. s. 36. Ebu Şame, age, II, s. 148-49. İbn Vasil, age, I, s. 222-223. İbnü'l-Adim, age, s. 355. İbn Haldun, age, V, s. 294-95. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 415-16.

Necmeddin, oğlu Selahaddin-i Eyyûbî ile başbaşa kaldığında ona dönüp, “Gerçekten sen cahil ve tercübesiz birisin, bu kadar kalabalığı toplayıp gerçek niyetini onlarla paylaşıyorsun! Nûreddîn Zengî senin onu ülkeye sokmama kararını duyarsa seni hedef tahtasına koyar ve Mısır’ı almak öncelikli meselesi olur. Nûreddîn Zengî sana savaş açtığında görmüş olduğun askerlerden hiçbiri senin yanında durmaz ve seni tutuklatıp ona teslim ederler. Toplantıdan sonra birçok kişi, oturumda göstermiş olduğum tepkiyi Nûreddîn Zengî’ye ulaştıracaktır. Sen de şu mealde Nûreddîn Zengî’ye bir mektup yollayıp, sizin buraya kadar gelmenize gereği var mı? Mısır’ı almak istiyorsan kölelerinden birini gönderip boynuma ip takıp sana getirsin. Nûreddîn Zengî, sende bunları duyunca senden vazgeçip önemseydiği konulara odaklanacaktır.”dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, babasının göstermiş olduğu doğrultuda Nûreddîn Zengî ile diplomatik kanalları araladı ve Nûreddîn Zengî durumun bundan ibaret olduğunu görünce konuyu kapattı.⁴⁸⁷ Necmeddin Eyyûb yeminler olsun, “Nûreddîn Zengî herhangi bir kasabaya saldırsaydı onu geri çevirinceye kadar ya da öldürülünceye kadar onunla savaşırdım.”dedi.⁴⁸⁸ Selahaddin-i Eyyûbî’nin gerek Fâtımî halifeliği’ne son vermesi ve bunun sonucunda kendisinden istenilen mali desteği sağlamaması ve gerekse Frenklere karşı ortak mücadele vermemesigibi konularda, Nureddin Zengî’nin beklediği ve umduğu titizliği göstermemiş olması; Zengî Devleti’nin sultanının hayatı boyunca gerçekleştirilmesi uğruna durmadan uğraştığı ve en büyük gayelerinden biri olan, özellikle son hususta, naibinin kendisini hayâl kırıklığına uğratması, ona olan güvenini sarmış ve ona karşı tutumunu değiştirmiştir.⁴⁸⁹

Bu konuda bazı araştırmacılar, Selahaddin-i Eyyûbî, Yârukî ve benzerlerini Mısır’dan atınca, Nûreddîn Zengî ile arasındaki soğukluk söylentileriden istifade etmek isteyen bu

Makrizi, es-Sûluk, I, s. 154. Ebu’l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 51-52. İbn Kesir, el-Bidaye ve’n-Nihaye, XII, 268-69.

⁴⁸⁷ İbnü’l-Esir, age, s. 158-59. İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 36. Ebu Şame, age, II, s. 149. İbn Vasil, age, I, s. 223. İbn Haldun, age, V, s. 294-95. Abu’l-Farac, Tarihi, s. 416. Makrizi, es-Sûluk, I, s. 154. Ebu’l-Fida, el-Muhtasar, III, s. 51-52. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 269.

⁴⁸⁸ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 36.

⁴⁸⁹ Bahattin Kök, “Mısır’ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut’la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri” **Belleten**, C. 57, Sayı 219, Ağustos 1993, s. 445.

klik, siyasi emelerine ulaşmak için Nûreddîn Zengî'ye bu tür telkinlerde bulunduğunu aktarmışlardır. Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî' ile yan yana gelmemesi de kesinlikle, bu gurubun yaygarasından ve kurgusundan ele alınması gereken bir konu olduğunu ilave etmişlerdir. Öte yandan Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şevbek dönüşü yapılan toplantı da, Necmeddin Eyyûb'un oğlu Selahaddin-i Eyyûbî'ye açıktan söyledikleri Nûreddîn Zengî'ye itaatken, gizlice söyledikleri ise hikâyeden ibarettir. Zira Necmeddin Eyyûb ve oğlu Selahaddin-i Eyyûbî arasında gizlice olan bir diyalogu bir tarihçinin bilip de Nûreddîn Zengî'nin bilmemesi traji-komik bir olaydır. Dolayısıyla toplantıda olup bitenler öyküden başka bir şey değildir ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin hayatını yazan, seferlerinde yanında yer alan İbn Seddad böyle bir toplantıdan söz etmemektedir.⁴⁹⁰ Kanaatimce Selahaddin-i Eyyûbî ile Nûreddîn Zengî'nin arasının açılma meselesi, İbnü'l-Esir'in aktardığı gibi değil de İbn Şeddad'ın kabul ettiği gibi, ele alınması gerekir. Zira İbn Şeddad, bu durumu Selahaddin-i Eyyûbî'den bizzat duyduğunu aktarmıştır. Öte yandan bu konuda vurgulanması gereken en önemli çıkarım şu olmalıdır. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî ile arasında bulunan sıkıntıyı zamana yaymak aşmak için istediğini, adamları gibi fevri davranıp Nûreddîn Zengî'ye karşı bir silahlı isyana kalkışmak istemediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Bazı araştırmacılar ise Şevbek kalesinin ulaşılmaz bir yerde olması, bununla birlikte Frenkler tarafından savunma tedbirlerinin tam teşekküllü alınması ve Amaury'in askerleriyle, Askelan ve Dârum arasında bulunan Deyru'l-Balh'e gidip Selahaddin-i Eyyûbî'nin Mısır'a giden yolunu tutmak istemesidendolayı, Selahaddin-i Eyyûbî'nin kuşatmayı kaldırdığını aktarmıştır. Selahaddin-i Eyyûbî, ablukayı sürdürseydi Mısır'a giden yolun Amaury tarafında tutulmasından çekinmesi doğal bir durumdu. Bütün bu nedenlerden dolayı Selahaddin-i Eyyûbî, muhasarayı kaldırıp süratla Mısır'a döndü. Buna rağmen İbnü'l-Esir, bu durumu diline pelensek yapıp, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'den

⁴⁹⁰ Muhammed Ferid Ebu HÂdîd, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Asruhu**, bsy., Daru'l-Kütubu'l-Misriye, Kahire-Mısır 1927, s. 79-80.

kaçtığını ve onunla yan yana gelmek istemediğini öne sürmüştür. İbnü'l-Esir, Nûreddîn Zengî'nin Mısır üzerine sefer düzenlemeye kararlı olduğu konusunda yalnız kalmıştır.⁴⁹¹

2.1.7 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'ye Hediyeler ve Müsadere Malları Göndermesi

Nûreddîn Zengî, Mısır'a sahip olup bu ülkede başarılı olunca, gerçek niyeti olan buradaki gelirleri kendisine aktarmayı arzuladı. Nûreddîn Zengî, Mısır'dan elde ettiği gelirle, Frenklere karşı yürüttüğü savaş maliyetini karşılamak istiyordu. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'den beklentisi, iradesini büsbütün kendine teslim etmesiydi.⁴⁹²

Selahaddin-i Eyyûbî, Fâtımîlerin hazinesine ve özel olarak sakladıkları kıymetli mallarına el koyunca, bunlardan bazı güzel eşyaları, değerli aletleri, nadidetaşları, göz kamaştıran çanak çömlekleri, bunlarla birlikte üç parça paha biçilmez madenleri, acayip sanat eserleri ve esansçıların hayal edemediği güzel kokuları bir elçinin nezaretinde Nûreddîn Zengî'ye gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin göndermiş olduğu hediyeler, Nûreddîn Zengî'ye ulaşınca hediyeleri az gürdü, küçümsedi ve nezdinde bir değer ifade etmedi. Buna rağmen yine de Selahaddin-i Eyyûbî'ye teşekkürlerini bildirdi ve iyiliklerinden söz etti. Nûreddîn Zengî: “Bizim böyle mallara ihtiyacımız yok, Selahaddin-i Eyyûbî de biliyor ki paraya ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda Mısır'a sahip olmak için çok fazla harcanlarda bulunduk ve çabamızın karşılığı bu taşınan mallar olmamalıydı. Selahaddin-i Eyyûbî biliyor ki Şam sınırları düşmanlarla çevrilmiş, Frenklerle başımız belada ve bunlardan kurtulmak için sürekli bir yardıma ihtiyaç vardır.” dedi.⁴⁹³ Nûreddîn Zengî, daha sonra nerede hata yaptığının düşüncesine daldı.⁴⁹⁴ Hediyeler arasında Fil, Zebra, zahire ve Fâtımî sarayına ait güzel eşyalar

⁴⁹¹ Evtânî, age., s. 83.

⁴⁹² Ebu Şame, age, II, s. 155. İbn Vasıl, age, I, s. 226.

⁴⁹³ Bûndârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 65. Ebu Şame, age, II, s. 154-55. İbnü'l-Adim, age, s. 355-56. İbn Vasıl, age, I, s. 224-226. Makrizi, es-Süluk, I, s. 157.

⁴⁹⁴ İbn Vasıl, age, I, s. 226.

bulunuyordu.⁴⁹⁵ Nûreddîn Zengî, fili Musul sahibi yeğeni Seyfeddin Gazi'ye hediye ederken, zebra'yı da Bağdat'a yollayıp halifeye armağan etti.⁴⁹⁶

Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin göndermiş olduğu hediyeleri görmemezlikten geldi. Nûreddîn Zengî'nin Selahaddin-i Eyyûbî'den nefret ettiği ortadaydı. Bu durumu bütün emirler, askerler ve hatta sıradan insanlar bile konuşuyordu. Özellikle bu durum, gönderilen hediyelerden sonra ayyuka çıktı. Hediyelerden sonra Nûreddîn Zengî, mektuplar göndererek Selahaddin-i Eyyûbî üzerindeki baskıyı artırdı ve olup bitenler hakkında vezir İbn Kayseranî'yi görevlendirdi. Nûreddîn Zengî'nin ömrü yetmiş olsaydı, Mısır'a müdahale etmekten başka bir seçeneği gözükmemekteydi.⁴⁹⁷

Hediyelerle yetinmeyen Selahaddin-i Eyyûbî, bazı Fâtımî devletinin propagandacılarını idam ettirerek mallarını müsadere edip sınır güvenliğinde kullanmak üzere Şam'a gönderdi. Zira bu propagandacı grup, Frenk başta olmak üzere Haşhaşilerden yardım talep edip bütün Dai-duatlara çağrıda bulanarak gizlice bir araya gelip aralarında birer halife ve vezir belirlemişti. Tabi bunlar, aralarına sızmış Selahaddin-i Eyyûbî'nin istihbarat elamanlarında habersizdi. Selahaddin-i Eyyûbî, bu komplodan haberdar olunca tek tek onları çağırıp yaptıklarını itiraf ettirmişti. Söz konusu bu provakatörler, gelirlerine ve mallarına el koyma gerekçesiyle bu tür girişimlerde bulunduğunu söylemişti. Fetva gereği tümüne idam cezası verilmesine rağmen, bunlardan kimi emirler öldürülmelerini, kimileri sürgün edilmelerini, kimileri de asılmalarını telkin ettiler. Sonuçta bunlar hakkında asılma kararı alındı.⁴⁹⁸ Selahaddin-i Eyyûbî, tutukluların altın, gümüş ve benzerleri büyük miktardakimallarını toplayıp cihad için Şam'da bulunan Nûreddîn Zengî'ye gönderdi.⁴⁹⁹ Selahaddin-i Eyyûbî asılma meselesiyle ilgili Murtezâ İbn Kureys'in kaleme aldığı bir mektupla

⁴⁹⁵ Bûndârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 65. İbn Vasıl, age, I, s. 224.

⁴⁹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 155. İbn Vasıl, age, I, s. 226.

⁴⁹⁷ Ebu Şame, age, II, s. 155. Makrizi, es-Süluk, I, s. 158.

⁴⁹⁸ Ebu Şame, age, II, s. 185-95.

⁴⁹⁹ İbn Vasıl, age, I, s. 227.

Nûreddîn Zengî'yi bilgilendirmek istedi ama söz konusu mektup Nûreddîn Zengî'nin vefat ettiği gün Dımaşk'a ulaştı.⁵⁰⁰

2.1.8 Nûreddîn Zengî'nin Teftiş Heyetini Mısır'a Göndermesi

Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'yi Mısır gelirine konmakla suçladı ve defaetten, elde ettiği hasılatları kendisine göndermesi için mektuplar yolladı.⁵⁰¹ Ayrıca Nûreddîn Zengî'nin, veziri Muvafık b. Kayseranî başkanlığındaki teftiş heyeti, 569/1173-1174'te Mısır'a gidip, ülkedeki gelir ve giderlerin nerelerde harcandığına dair teftiş etme talimat mektubunu Selahaddin-i Eyyûbî'ye sundu. Nûreddîn Zengî'nin bu tutumu Selahaddin-i Eyyûbî'nin zoruna gitti. Bu tutum, Selahaddin-i Eyyûbî'nin neredeyse isyan etme noktasına getirecekti ama o bunu aklîselim ve sukunetle geçiştirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, teftiş heyetinin çalışmalarını yapabilmeleri için talimat verip askerlere dağıttığı ikta miktarını, aylık olarak askerlere harcadığı üniforma ve gıda gider tablolarını İbn Kayseranî'ye gösterdi.⁵⁰² Selahaddin-i Eyyûbî, “Bu gibi bölgelerin kontrolü ancak büyük bütçelerle sağlanmaktadır. Bilindiği gibi devletin üst düzeyindeki adamlar bolluğa alışmıştır. Bunların sayısız harcama kalemleri bulunmakta ve kesinlikle bütçeden onlara ayrılan payından kesintiye de müsamaha göstermemektedirler. Yine bilindiği gibi varlık refahlıktır ve yokluk da zorluktur.” dedi Selahaddin-i Eyyûbî, gelir ve giderlerin detayını ve muhtemel riskleri elçiye anlattı. Neticede elçi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin hasaplarında bir yanlışlık olmadığı gördü.⁵⁰³ Teftişten sonra Selahaddin-i Eyyûbî, İbn Kayseranî ile Fakih İsa aracılığıyla Nûreddîn Zengî'ye birçok paha biçilmez hediyeler gönderdi. Ancak onlara yolda Nûreddîn Zengî'nin ölüm haberi ulaştı. Kimileri, bu değerli hediyelerin bir kısmını İbn Kayseranî ve Fakih İsa'nın yağmaladığını söylerken, kimisi de hediyelerin olduğu gibi Selahaddin-i Eyyûbî'ye iade

⁵⁰⁰ İbn Vasıl, age, I, s. 249.

⁵⁰¹ Ebu Şame, age, II, s. 155. Makrizi, es-Süluk, I, s. 158.

⁵⁰² Ebu Şame, age, II, s.155, 183-84. Makrizi, es-Süluk, I, s. 158, 163. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 270.

⁵⁰³ Bükdârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 68-69. Ebu Şame, age, II, s. 184-85. İbn Vasıl, age, I, s. 257-58. Makrizi, es-Süluk, I, s. 161.

edildiğini söylemiştir. Hediyeleri gören şahıs, on sandıktan oluştuğunu ve miktarını bilmediğini aktarmıştır.⁵⁰⁴

Bu konuda bazı kaynaklar, Nûreddîn Zengî'nin Divanü'l-İnşâ'da görevli Muvafıkuddin Halid b. Kayseranî'yi, Mısır gelirleriyle ilgili bir raporun hazırlanması, konuyla ilgili Selahaddin-i Eyyûbî'nin ifadesini alması ve soru işareti kalmayacak şekilde vazifesinin üstesinde gelmesi maksadıyla Mısır'a yolladığını aktarmaktadır.⁵⁰⁵ Selahaddin-i Eyyûbî tarafından teşkil edilen bir elçilik heyeti, Abbasilerin, sarık ve cübeden oluşan sembollerileve her yıl gönderilmesi gereken mal miktarı mesajıyla Nûreddin Zengî'ye giti.⁵⁰⁶

2.1.9 Nûreddîn Zengî'nin Mısır'ı Selahaddin-i Eyyûbî'den Alma Niyeti

Nûreddîn Zengî, Mısır'ı Selahaddin-i Eyyûbî'den almak amacıyla gereken hazırlıklara başladı. Bunun için Musul başta olmak üzere, el-Cezîre ve Diyâr-ı Bekr gibi bölgelerden asker talebinde bulundu. Nûreddîn Zengî, gelen askerleri Frenklere karşı yeğeni Seyfeddin komutasında Şam'da konumlandırarak kendisi de Mısır'a gidip ülkeyi Selahaddin-i Eyyûbî'den almayı tasarlıyordu. Zira Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Frenklerle savaşıma isteğinin kalmadığını gözlemliyordu. Aslında Selahaddin-i Eyyûbî'yi bu tutuma sürükleyen etken, Nûreddîn Zengî'ye karşı güvensizliği idi. Çünkü Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin Frenklerle olan savaşımayı kazanması halinde okların kendisine yöneleceğini düşünüyordu. Nûreddîn Zengî, stratejisi Frenklerle savaşıma üzerine kurdu ve bütün enerjisini bunun için kullanıyordu. Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu konudaki isteksizliğini ve gerçek niyetini anlayınca Mısır'ı ondan almak için hazırlıklar yaptı ama ölüm buna engel oldu.⁵⁰⁷ Bazı araştırmacılar bu konuda şunları aktarmıştır. İbnü'l-Esir'in üstünde

⁵⁰⁴ Ebu Şame, age, II, s.155, 183-84. Makrizi, es-Süluk, I, s. 158, 163. İbn Kesir, el-Bidaye ve Nihaye, XII, 270.

⁵⁰⁵ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 29. 68-69. İbn Vasıl, age, I, s. 232.

⁵⁰⁶ Makrizi, es-Süluk, I, s. 153.

⁵⁰⁷ İbnü'l-Esir, age, s. 161. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 56. Ebu Şame, age, II, s. 203.

durduğu Nûreddîn Zengî'nin Mısır'a yürüme düşüncesi, yazarın Zengî himayesinde yetişmesi ve görev alması nedeniyle duygusal bağıllıkla alakalı olmalıdır. Bu düşünce İbnü'l-Esir'den nakleden birçok kaynağı da etkilemiştir. Buna karşın Nûreddîn Zengî ile Selahaddin-i Eyyûbî arasında Müslümanları iç savaşa sürekeleyecek derecede bir gerginlik hiçbir zaman oluşmamıştır.⁵⁰⁸ Nûreddîn Zengî, Mısır'ı Selahaddin-i Eyyûbî'den almak maksadıyla bütün hazırlıklarını yaptı, ama ömrü buna kifayet etmedi.⁵⁰⁹ Nûreddîn Zengî'nin gerçek niyeti, bölgelerden gelen askerleri yeğeni Seyfeddin Gazi b. Mevdud komutasında Frenklere karşı Şam'da konumlandırıp kendisi askerleriyle Mısır'a gitmesiydi, ama kader planını boşa çıkardı.⁵¹⁰ Ebu Şame, İbnü'l-Esir'in bu iddialarının aksine şunları aktarmıştır: Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin islam'a hangi fetihleri kazandırdığını bilseydi gözyaşlarına hâkim olamayacaktı. Selahaddin-i Eyyûbî, Frenklere karşı Nûreddîn Zengî'in stratejisini izledi ve layıkıyla bunun üstesinde geldi.⁵¹¹

2.1.10 Nûreddîn Zengî'nin Yemen'i Almak İçin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Talimat Vermesi

Nûreddîn Zengî, Yemen'i almak amacıyla Mısır'dan bir ordunun gitmesi için Selahaddin-i Eyyûbî'ye talimat verdi. Ordu komutanı Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Şemsüddeve b. Eyyûb'tu. Şemsüddeve, Yemen'i aldı, Nûreddîn Zengî adına Mekke ve Medine'de hutbe okukuttu.⁵¹² Nûreddîn Zengî, Muhazeb Ebu'l-Hasan Ali b. İsa b. Nekâş'ı Bağdat'ta gönderip Yemen'in alındığını bildirdi.⁵¹³ Selahaddin-i Eyyûbî'nin ağabeyi Turanşah, elegeçirdiği yerlerde Bağdat halifesinin adının ardından hutbelerde kendi adını okuttu. Turanşah, konuyla ilgili Kahire'yi bilgilendirince, o da Nûreddîn Zengî'yi bilgilendirdi, Nûreddîn Zengî de halifeyi bilgilendirdi.⁵¹⁴ Bu konuda İbnü'l-

⁵⁰⁸ Gençtürk, agt., s. 176.

⁵⁰⁹ İbn Haldun, age, V, s. 297.

⁵¹⁰ İbnü'l-Esir, X, s. 56. İbn Vasıl, age, I, s. 259.

⁵¹¹ Ebu Şame, age, II, s. 204.

⁵¹² İbnü'l-Esir, age, s. 162. İbnü'l-Adim, age, s. 357.

⁵¹³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 25.

⁵¹⁴ Makrizi, es-Süluk, I, s. 162.

Esir,“el-Kamil fi’t-Tarih” adlı eserinde, Eyyûbîler, Nûreddîn Zengî’nin Mısır’ı kendilerinden almak isteğine karşılık alternatif arayışlarına girdiklerini ve bunun için Selahaddin-i Eyyûbî’nin ağabeyi Şemsuddevle Turanşah’ın, Cemazeyilevvel 568/ Aralık-Ocak 1172-1173 yılında Mısır’dan Nûbe’ye giderek ülkeye sahip olmak istediğini aktarmıştır. Eyyûbî hanedanı, Nûreddîn Zengî’nin Mısır’a yönelmesi halinde askeri güç kullanarak onun Mısır’a girmesine engel olacaklarını, bu konuda başarı sağlanırsa Mısır’da kalmaya devam edeceklerini, kaybedilirse Nûbe⁵¹⁵’yi ya da Yemen’i kendilerine vatan edeceklerini görüşbirliğiyle tasarlamışlardı. Mısır’ı kaybetme ihtimaline karşılık Turanşah, hazırlıklarını tamamlayıp önce Esvân ordan da Nûbe’ye giderek Ebzim adındaki kaleyi muhasaraya aldı. Kaledekiler, onlarla savaşa da İslam ordusuna karşı tutunacak güçleri bulunmamaktaydı. Zira bunların oklara ve diğer savaş araçlarına karşı koruyacak savunma silahları bulunmamaktaydı. Turanşah, buraya elkoyarak burada kalmaya başladı, ancak ülkenin geliri çekilen eziyetlere denmiyecek kadar azdı. Turanşah, beklediğini bulamayınca Mısır’a döndü. Turanşah’ın elde ettiği ganimet, sadece köle ve cariyelerden ibaretti.⁵¹⁶

Selahaddin-i Eyyûbî’nin Mısır’daki durumu pek de parlak görünmüyordu. Zira Fâtımî taraftarları, ona karşı entrika kurma peşindeydi ve bunların Frenklerle temasları vardı. Selahaddin-i Eyyûbî ile Nûreddîn Zengî arasındaki uyumsuzluk kesin bir hesaplaşma devresine girmişti. Selahaddin-i Eyyûbî, muhtemel bu kötü durumun önünü almak maksadıyla büyük kardeşi Turanşah’ı hanedanı için Sudan’a gönderdi. Turanşah, bu ülkeyi zapt etmeyi başardı. Ancak Turanşah, Selahaddin-i Eyyûbî’ye gönderdiği haberde buranın yerleşecek bir ülke olmadığını bildirdi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, Turanşah’ı Sudan’dan daha elverişli imkânları olan güney Arabistan’a yolladı. Turanşah, burayı 1176 yılına kadar Selahaddin-i Eyyûbî’nin naibi olarak idare etti. Fakat

⁵¹⁵ Afrika’da büyük kısmı Sudan’da, küçük bir kısmı Mısır’da kalan bölgedir. Yukarı Mısır bölgesinde Asvan’ın hemen yanında Nil nehriindeki ilk şelâleden başlayıp altıncı şelâleye veya bazılarına göre Beyaz ve Mavi Nil kollarının birleştiği noktaya kadar uzanan bölge Nûbe (Nübye), bu bölgede yaşayan insanlar da Nûbî olarak anılır. Nebi Bozkurt, “Nûbe”, **DİA**, XXXIII. TDV, İstanbul 2007, s. 222.

⁵¹⁶ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X. s. 45-46.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin böyle bir tedbiri alma ihtiyacı kalmadı. Çünkü Nûreddîn Zengî, 15 Mayıs 1174'te öldü.⁵¹⁷

2.2 SELAHADDİN VE MELİK SALİH İLİŞKİLERİ

Nûreddîn Zengî, 11 Şevvel 569/15 Mayıs 1174'te ölünce devlet içinde siyasi boşluğu doldurmaya çalışan aktörler meydana geldi. Aktörlerden biri Melik Salih'in Dimaşk atabeyi Şemseddin b. Mukaddem, Nûreddîn Zengî'nin Musul naibi Sadeddin Gümüştekin ve Musul hâkimi Seyfeddin Gazi'dir. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'ı iç ve dış tehlikeden arındırdıktan sonra yönünü Dimaşk'a çevirdi. Zaten siyasi, askeri, hukuki, ekonomik ve psikolojik unsurlar Selahaddin-i Eyyûbî'nin lehindeydi. Doğal olarak bütün bunlara sahip olan biri meydana boş bulan aktörlere bırakmazdı. Nûreddîn Zengî'nin ölmesi üzerine Zengî hanedanlığı bir bölünme ve kargaşa sürecine girdi. Nûreddîn Zengî'den sonra yerine geçen çocuk yaştaki oğlu Melik Salih dönemi Selahaddin-i Eyyûbî'nin Suriye politikasının şekillenmesine önyak oldu. Selahaddin-i Eyyûbî çocuk sultan Melik Salih döneminde Suriye'nin içinde bulunduğu kargaşa ortamını kendi lehine çevirmeyi başardı ve bunu yaparken de daima ılımlı bir şekilde davrandı.⁵¹⁸ Eyyûbî hanedanlığı için 1174 yılı önemli fırsatlar sundu.⁵¹⁹

2.2.1 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'e İtaatini ve Taziye mesajını Bildirmesi

Nûreddîn Zengî öldüğünden (11 Şevval 569 / 15 Mayıs 1174) Musul, el-Cezîre, Diyâr-ı Bekr, Şam, Mısır, Yemen ve Haremeyn gibi geniş bölgeleri kapsayan bir coğrafya ve büyük bir ülke bırakmıştı.⁵²⁰ Nûreddîn Zengî defnedildikten sonra Kâdî Kemaleddin Şehrezurî, Emir Şemseddin Muhammed b. Mukaddem, Tevâşî Cemalüddin Reyhan, Adl Şihabuddin Ebu Salih İbnü'l-Acemî ve Şeyh İsmail'den müteşekkil kurmay

⁵¹⁷ Runciman, age, II. s. 332.

⁵¹⁸ Ayşe Çekiç, "Fırat'tan Dicle'ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî'nin Kuzey Suriye Politikası ve Halep ile Musul'u Zaptı" TAD. C. 39, Sayı 67, 2020, s. 117.

⁵¹⁹ Çekiç, agm., s. 120.

⁵²⁰ İbnü'l-Esir, age, s. 162. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 55-56. Makrizi, es-Süluk, I, s. 164.

heyeti, bir toplantı gerçekleştirdi. Kurmay heyeti, toplantıda aralarında sözleşerek tek yumruk olacaklarına, birbiriyle ihtilafa girmeyeceklerine, Mukademü'l-Asker/Başkomutan görevine emir Şemseddin Muhammed b. Abdulmelik b. Mukaddem'in getirildiğini ve bütün yönetim işleri Şehrezurî'ye tevdi edildiğini karara bağladı. Heyet, Melik Salih'e bağlılık yemini etti ve halk da aynı bağlılığı yerine getirdi. Heyet, mektuplar göndererek civar yöneticilerden de Melik Salih'e bağlılıklarını ve adına hutbe okuma talebinde bulundu.⁵²¹ Kâdı Kemaleddin Şehrezurî Şemseddin b. Mukaddem, Hüsamüddin b. İsa el-Cerrâhî ve diğer bazı üst düzey emirlere, "Bildiğiniz gibi Selahaddin-i Eyyûbî Nûreddîn Zengî'nin askeri ve naibidir. Ne yapmak istediğimizi ona da bildirmemiz maslahat gereğidir ve onu dışlamamalıyız. Zira bu davranış, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Selih'e itaatini zedeler ve bunu bize karşı kullanır. Selahaddin-i Eyyûbî bizden güçlüdür, çünkü Mısır gibi bir ülkeye sahiptir. Selahaddin-i Eyyûbî'yi dışlasak Melik Salih'in atabeyliğini o üstlenecektir." dedi. Tabi bu sözler emirler tarafından karşılık bulmadı. Emirleri, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a gidip onları oradan çıkartacağı korkusu sarmıştı.⁵²²

Nûreddîn Zengî'nin ardından tahta, onbir yaşında reşit olmayan oğlu Melik Salih İsmail oturdu. Şam'daki emir ve tanınan şahsiyetler, Melik Salih'e bağlılığını bildirince ülkede bulunan diğer insanlar da bu meyanda bağlılığını ilan etti. Mısır'ı ellinde bulunduran Selahaddin-i Eyyûbî de Melik Salih'e itaat edip onun adına ülkede hutbe okuttu ve adına sikke bastırdı. Melik Salih'in atabeyliğini ise Şemseddin Muhammed b. Mukaddem üstlendi.⁵²³ Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin ölümü ardından Mecdüddin'in kardeşleri, Melik Salih'in atabeyliğini üstleneceğini düşünmüştü. Zira bunlar en yakın adamları ve dostlarıydı. Selahaddin-i Eyyûbî, Şemseddin b. Mukaddem'e mektup yollayıp birliğin bozulduğu konusunda yapılanları kınamış, Melik

⁵²¹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s.32-33. İbn Vasıl, II, s. 1-2. Mektuba bakınız. Halil İbrahim Gök, "Musul Begliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)", (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, 2001), s. 178-79.

⁵²² İbnü'l-Esir, age, s. 162. Ebu Şame, age, II, s. 212. İbn Vasıl, age, II, s. 3.

⁵²³ İbnü'l-Esir, age, s. 162. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 58. Ebu Şame, age, II, s. 208. İbnü'l-Adim, age, s. 361. Makrizi, es-Süluk, I, s. 164. Çekiç, agm. s. 120.

Salih'i koruma ve güvenliği üslenmek hakkı olduğunu bildirmişti. Bu konuda Selahaddin-i Eyyûbî ile Şemseddin arasında mektuplar gidip geldi.⁵²⁴

Öte yandan Dımaşk emirleri tarafında Nûreddîn Zengî'nin taziyesi için gönderilen mektup, Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaşınca üç gün taziyesinde oturdu. Ardında Selahaddin-i Eyyûbî, Balmisal Fadilî aracılığıyla Melik Salih'e bir mektup yolladı.⁵²⁵ Bununla yetinemeyen Selahaddin-i Eyyûbî, taziye ve kutlama mesajı da Melik Salih'e ulaştırdı. Mesaj, bir taraftan Melik Salih'in tahta geçişini kutlarken, diğer taraftan da babası Nûreddîn Zengî'nin ölüm nedeniyle taziye mesajını içermekteydi. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih İsmail adını taşıyan Mısır dinarlarını da gönderdi. Yine Selahaddin-i Eyyûbî, babasına itaat ettiği gibi kendisine de itaat edeceğini ve hutbeyi onun adına okutacağını bildirmişti.⁵²⁶ Buna mukabil İmaduddin İsfahanî de Melik Salih adına Selahaddin-i Eyyûbî'ye bir mektup yazıp ona gönderdi.⁵²⁷

2.2.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a Dönmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin devletine ve ülkesine hâkim olmak üzere onun ölümünden sonra hemen harekete geçti ve bu uğurda Mısır'dan sonra Dımaşk merkez olmak üzere Suriye bölgesine hâkim oldu. Onun, asıl amacının cihad olmadığı, Zengî topraklarını kendi hâkimiyeti altınada birleştirmek olduğu 1174 yılından itibaren yaşanan olaylarla ortaya çıktı.⁵²⁸ Nûreddîn Zengî vefat edince Dımaşk emirleri, reşit olmayan küçük yaştaki oğlu Melik Salih İsmail'i devletin başına getirmişti. Dımaşk emirleri, Melik Salih'i Dımaşk kalesinin kuzeyinde bulunan salonda Selçuklu

⁵²⁴ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, 76-80.

⁵²⁵ İbn Vasıl, age, II, s. 4. Mektubun metnine bkz. İbnü'l-Adim, s. 359. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 417.

⁵²⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 162-63. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 58. Ebu Şame, age, II, s. 212.

⁵²⁷ Ebu Şame, age, II, s. 208. Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s.32-33. İbn Vasıl, II, s. 1-2. Mektuba bakınız. Halil İbrahim Gök, "Musul Begliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)", (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001), s. 178-79.

⁵²⁸ Gök, agt., s. 288-89.

Tacüddeve Tutuş'tan kalma tahta oturttu.⁵²⁹ Melik Salih'in çocukluğu, emirlerin ve büyük komutanların, devletin işlerine gözdikmelerine yol açtı. Herbiri Melik Salih'in vasisi ve atabeyi olmak istiyordu. Şam emirleri arasındaki bu rekabet, tehlikeli bir sürece girileceğinin işaretiydi.⁵³⁰ Melik Salih'in tahta çıkarılmasının ardında emirler, bir toplantı gerçekleştirerek; Melik Salih'in emrinde olacaklarını, Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı savaşacaklarını, Frenklerle barışacaklarını ve Şemseddin b. Mukaddem'in de Mukaddemü'l-Asker görevine atacağı kararını aldı. Karar gereği Şam'daki Selahaddin-i Eyyûbî'nin taraftarları tutuklandı. Melik Salih, Dımaşk'ta kalarak hutbe onun adına okundu.⁵³¹

Nüreddîn Zengî'nin ölümü akabinde Frenklerin ülkeye saldırması, Musul sahibi II. Sefeddin'in el-Cezîre topraklarını ilhakı, çocuk yaşta Nüreddîn Zengî'nin oğlu Melik Salih'in devletin başına geçmesi ve emirler arasındaki iktidar olma mücadelesi, Selahaddin-i Eyyûbî'ye 577/1174-1175'te Şam'da su yüzüne çıkan siyasi krizleri bertaraf etme kararı aldırdı. Lakin iki olay onu buraya müdahil olmayı engelliyordu. Biri Sicilya bayraklı Frenklere ait donanmanın İskenderiye'ye varması, ikincisi ise Nevbe'deki Kenz'in kalkışmasıydı. Selahaddin-i Eyyûbî, biri dıştan diğeri içten olan saldırıların üstesinden geldikten sonra bütün enerjisini Şam'da meydana gelen ve toplumsal barışı zedeleyen kargaşaya verdi.⁵³² Bu konuda İbn Şeddad Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şam'a dönme gerekçesini; Nüreddîn Zengî'nin küçük yaştaki oğlunun melikliğin hakkını veremeyeceğini, düşmanları ülkeden uzaklaştıramayacağını ve Şam'ın İslam'ın merkezi olduğundan dolayı, şeklinde ifade etmiştir. Selahaddin-i Eyyûbî, bunun için büyük bir ordu teşkil edip bir yandan Mısır'da askeri hazırlıkları

⁵²⁹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s.32-33. İbn Vasıl, age, II, s. 1-2. Mektuba bakınız. Halil İbrahim Gök, "Musul Begliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)", (Doktora, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, 2001), s. 178-79.

⁵³⁰ Reşid Cumali, **Devletü'l-Atabeyiye Fi'l-Musul Bade İmaduddin Zengî (521-631)**, 1. Baskı, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiye, Beyrut-Lübnan 1970, s. 105-06.

⁵³¹ Ebu Şame, age, II, s. 216.

⁵³² Ebu Şame, age, II, s. 219. İbn Vasıl, age, II, s. 18. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (giriş kısmı), s. 35.

yaparken, öteyandan diğer İslam ülkelerinde bulunan kamuoyu ve emirlerin desteğini sağlamak amacıyla mektup diplomasisini yürüttü.⁵³³

Konuyla ilgil diğer bir rivayet ise Ebu Şame'nin eserinde geçen İbn Ebi Tayy'ın rivayetidir. Selahaddin-i Eyyûbî, İbn Mukaddem'in Melik Salih'e bağlılığını sonlandırdığını, bu tutumu Seyfeddin Gazi'nin harekâta geçmesine yol açtığı, el-Cezîre bölgesini ülkesine katarak Melik Salih'i zor durumda bıraktığı için Şam'a dönme kararını aldı. Kimi iddialara göre; İbn Mukaddem Selahaddin-i Eyyûbî'yle iletişime geçip onu Dımaşk'a davet etti. Bir başka görüş ise, Şam'da bulunan emirlerin birbiriyle iktidar mücadelesine girmeleri sonucunda, Frenklerin cephesinde yaşanan hareketlik ve İbn Mukaddem'den gelen yardım çağrıları, Selahaddin-i Eyyûbî'yi Şam'a gitmeye sevk etmiştir.⁵³⁴ Ramazan Şeşen'in İsfahanî'den aktardığı kadarıyla; Melik Salih'in tahta geçirilip emirlerin vesayeti altına girmesi, İmaduddin Zengî ve oğlu Nûreddîn Zengî'nin çabalarıyla kurulan devletin, emirlerin kendi aralarındaki iktidar mücadelesi sonucu çökme tehlikesiyle yüz yüze kalması, karizmatik bir liderin devletin başında olmaması, Musul sahibi Seyfeddin Gazi'nin el-Cezîre'yi alması, devlet adamları ve askerlerin bu duruma karşı yetersiz kalması, Frenklerin Baysân kuşatması ve onlarla anlaşmaya gidilmesi ve Dâyeoğullarının tutuklanması Selahaddin-i Eyyûbî'ye Şam üzerine yürüme kararı aldırdı.⁵³⁵ Bu konuda Ebu'l-Fida'nın rivayeti de şöyledir. Haleb'te bulunan emir Şemseddin b. Dâye, Gümüştekin'i Dımaşk'a gönderip Melik Salih'i Haleb'e götürmesi, Melik Salih'in Haleb'e götürüldükten sonra Gümüştekin'in Şemseddin b. Dâye ve kardeşlerini, HalebŞia liderlerinden İbn Haşâb'ın tutuklatması, bütün bunların neticesinde Gümüştekin'in zorla Melik Salih'in atabeyliğine soyunması, Haleb'te olup bitenlerden çekinen Dımaşk'ta bulunan emirler, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektuplar gönderip onu bölgeye davet etti.⁵³⁶

⁵³³ İbn Şeddad, age, s. 45. Çev. s. 89. Ebu Şame, age, II, s. 224.

⁵³⁴ Ebu Şame, age, II, s. 224.

⁵³⁵ Şeşen, el-Barkü'ş-Şamî, V, (Giriş Kısmı), s. 35.

⁵³⁶ Ebu'l-Fida, age., III., s. 56.

Selahaddin-i Eyyûbî, bölgeye gelmeden önce Frenkler, Nûreddîn Zengî'nin ölümünü fırsat bilip Şam'ı almak amacıyla saldırıya geçti. Bunun üzerine Şemseddin b. Mukaddem komutasındaki Nûreddîn Zengî ordusu, onları durdurmak amacıyla Bânyâs'ta karargâhını kurdu. Şemseddin, burada Frenklerle mektup diplomasisini yürüterek barışma teklifini sundu.⁵³⁷ Emir Şemseddin, b. Mukaddem, Frenklere göndermiş olduğu mektupta şunları aktarmıştır: “Siz, bizimle barışıp Bânyâs'tan çekileceksiniz ve biz de aramızdaki anlaşmaya bağlılığımızı sürdüreceğiz ya da biz, Musul ve Mısır sahipleri olan Seyfeddin ve Selahaddin-i Eyyûbî'den yardım isteyeceğiz. Böylece ülkelerinize dört bir yandan saldıracağız ve bize karşı koyma gücünüz de kalmayacaktır. Bildiğiniz gibi Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî ile yan yana gelmekten çekiniyordu ve şimdi bu endişe ortadan kalkmıştır. Biz Selahaddin-i Eyyûbî'den, ülkenize saldırmasını talepte edersek onu alıkoyacak bir durum da bulunmamaktadır.” Frenkler, Şemseddin'in dediklerinden ne kadar ciddi olduğunu anladı. Böylece aldıkları az bir mal ve Müslümanlar yanında bulunan bazı esirlerin serbest bırakma karşılığında taraflar arasında barışma sağlandı.⁵³⁸ Şam emirleri ile Kudüs kralı arasında varılan anlaşma, Selahaddin-i Eyyûbî'ye dıştan müdahale fırsatı sundu. Amaury'nin bu anlaşmada başarı sağlaması, Normandiyalıların gemileriyle İskenderiye saldırmasına denk geliyordu. Bu da Frenklerin bir plan çerçevesinde aynı anda harekete geçme işaretidir. Amaury, aslında Dımaşklılarla yaptığı anlaşmayı kral Flip'in daha önce Muinuddin Ünerle yaptığı anlaşmaya benzer bir anlaşma gibi umuyordu. Bununla, Nûreddîn Zengî devletini Amaury'in çizgisine getirmek ve böylece babası Flip'ten kalma Dımaşk'ta frenklerin siyasi emellerini yeniden yeşertmekti.⁵³⁹ Anlaşmanın akabinde Frenkler ülkelerine dönerken Şemseddin de Dımaşk'a döndü.⁵⁴⁰ Bu konuda Tyrensis, Nûreddîn Zengî'nin karısı Amaury'e bir elçi göndererek büyük

⁵³⁷ Ebu Şame, age, II, s. 211. 216. İbn Vasıl, age, II, s. 7.

⁵³⁸ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 33. İbnü'l-Esir, X, s. 60. İbn Vasıl, II, s. 7. İbnü'l-Adim, age, s. 361.

⁵³⁹ Reşid Cumali, **Devletü'l-Atabeyiye Fi'l-Musul Bade İmaduddin Zengî (521-631)**, 1. Baskı, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiye, Beyrut-Lübnan 1970, s. 105-06.

⁵⁴⁰ Ebu Şame, age, II, s. 216.

miktarda para karşılığında ateşkes ve kuşatmayı kaldırmasını istediğini bildirmiştir.⁵⁴¹ Her ne kadar Tyrensis, bunu iddia etse de kanaatimizce Nûreddîn Zengî'nin hanımının siyasi olaylara taraf olma ihtimalı bulunmamaktadır. Zira Tyrensis dışında hiçbir tarihçi bunu öne sürmemiş ve sözü edilen kadından söz etmemiştir. Dolayısıyla Tyrensis'in söylemleri, gerçekçi gözükmemektedir.

Selahaddin-i Eyyûbî, anlaşmadan haberdar olunca anlaşmanın tehlikeli olduğunu ve kabul etmediğini, bu durum Şam halkını savunmasız ve aşağılık durumuna sürüklediğini belirtti. Selahaddin-i Eyyûbî, İbn Mukaddem ve diğer bazı emirlere mektuplar göndererek anlaşmayı reddettiğini ve kınadığını bildirdi.⁵⁴² Selahaddin-i Eyyûbî, anlaşmaya karşı çıkmak ve kınamak amacıyla sayısız mektupları toplumun ileri gelenlerine gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin liderlere göndermiş olduğu mektuplardan biri Şerefüddin b. Ebî Asrun'a gönderilen mektuptur. Selahaddin-i Eyyûbî, mektupta Şerefüddin'den Melik Salih'e Frenklere karşı savaşılmaya dair bir haber gelirse icabet etmesini istedi. Mektubun ardından Şerefüddin'e onur kırıcı haraç verme ve esirlerini serbest bırakma anlaşma maddeleri haberi gitti.⁵⁴³ Selahaddin-i Eyyûbî, İbn Asrun'a yolladığı mektupta, Şamlıların ve Frenklerin arasında imzalanan anlaşmaya diğer bazı İslam ülkeleri katıldığına dair haberinin olduğunu yazdı. Selahaddin-i Eyyûbî, Mektupta "Umarım ortak düşmanımızla aleyhimizde bir anlaşma sağlanmamıştır. Bu hem dini hem de toplumsal açıdan tehlikeler barındırmakta ve buna sığınarak ilerde aleyhimize delil olarak kullacaklardır." diyordu.⁵⁴⁴

Liderlere gönderilen mektuplarla yetinmeyen Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'ta bulunan Melik Salih ve emirlere de mektuplar gönderip yapmış olduklarını ayıpladı. Kendisinin Frenklerin ülkesine gideceğini, onlarla savaşacağını ve böylece güçten düşürüp Melik Salih'in ülkesindeki çakıl taşına bile göz dikemeyeceği bir duruma

⁵⁴¹ Willermus Tyrensis, **Haçlılar Türkler Karşısında Haçlı Kroniği III (1143-1184)** Ergin Ayan (Çev.), Kronik, İstanbul 2019, s. 223.

⁵⁴² Ebu Şame, age, II, s. 216.

⁵⁴³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 35. Ebu Şame, II, s. 211.

⁵⁴⁴ Ebu Şame, age, II, s. 216.

düşüreceğini bildirdi. Aslında Selahaddin-i Eyyûbî'nin maksadı, Şam'a giden yolu açmaktı. Şam'da bulunan emirlerin Frenklerle yapılan anlaşmadan amacı ise Selahaddin-i Eyyûbî ve Seyfeddin Gazi korkusuydu.⁵⁴⁵

Selahaddin-i Eyyûbî'yi Dımaşk'a dönmeye sevk eden diğer bir gerekçe ise şu şekildeydi. Nûreddîn Zengî, hasta olmadan önce Mısır'ı Selahaddin-i Eyyûbî'den almak amacıyla doğudaki Musul ve diğer kentlere haber gönderip askeri destek talebinde bulundu. Nûreddîn Zengî'den giden talep üzerine Musul sahibi Seyfeddin Gazi b. Kutbeddin, askerleriyle yola çıktı.⁵⁴⁶ Seyfeddin, Şam'a giderken Sadeddin Gümüştekin, ordunun öncü birliğinde yer almaktaydı. Gümüştekin, yolda Nûreddîn Zengî'nin ölüm haberini alınca yanındaki para ve savaş araç gereçleriyle Haleb'e kaçtı. Seyfeddin, yakalanması için takibat çıkarsa da onu yakalayamadı. Gümüştekin, Haleb'te Şemseddin b. Dâye ve kardeşlerinin hizmetine girdi.⁵⁴⁷ Bu konuda bazı kaynaklar ise şunları aktarmıştır. Gümüştekin, Nûreddîn Zengî'nin hastalandığını duydu ve bunu gizliyerek Seyfeddin Gazi'den Şam'a gitmesi için izin talebinde bulundu. Gümüştekin, Musul'dan ayrıldıktan sonra Nûreddîn Zengî'nin ölüm haberi etrafa yayıldı. Seyfeddin, Gümüştekin'i yakalamaya çalışsa da o yanında bulunan mal ve askeri teçhizatlarla kurtulmayı başardı. Seyfeddin, Gümüştekin'e izin verme konusunda pişmanlık duysa da iş işten geçmişti.⁵⁴⁸ Seyfeddin, yoldayken amcası Nûreddîn Zengî'nin ölüm haberini aldı. Bunun üzerine Seyfeddin, Nusaybin'e döndü ve kente sahip oldu. Bununla yetinemeyen Seyfeddin, bazı askerlerini Habur'a⁵⁴⁹ gönderip istila ederken kendisi de Harran'a yönelip şehri günlerce ablukaya aldı. Kaymaz Harranî adında Nûreddîn

⁵⁴⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 60. İbn Vasıl, age, II, s. 8. İbnü'l-Adim, age, s. 361-62.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 175. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s.59. İbn Vasıl, II, s. 5. İbnü'l-Adim, s. 360. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 75. Ebu Şame, II, s. 212-13. İbn Haldun, V, s. 298. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 417.

⁵⁴⁷ İbnü'l-Esir, s. 176. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, 65. Ebu Şame, age, II, s. 214. İbn Vasıl, age, II, s. 8. İbnü'l-Adim, age, s. 360-62. İbn Haldun, age, V, s. 298.

⁵⁴⁸ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 36. Ebu Şame, age, II, s. 214. İbn Vasıl, age, II, s. 9.

⁵⁴⁹ Haburü'l-Haseniyye denilir. Dicle nehri doğusunda yer alan Musul'a bağlı bölgedir. Bölge ismini Musul'un kuzeyinde akan nehirden almaktadır. Burası bugün Irak denilen Cibal bölgesi içerisinde bulunmaktadır. Yakut, age. II. s. 335.

Zengî'nin yöneticilerinden biri kalede dirense de Harran'ı⁵⁵⁰ ona vermek koşuluyla Seyfeddin'e itaatini bildirdi. Ancak Seyfeddin onu tutuklattı ve Harran'ı ona vermedi. Seyfeddin, Harran'dan Sonra Ruhâ'ya geçti, kenti kuşatı ve sonunda şehre sahip olmayı başardı. Seyfeddin, Caber Kalesi dışında Rakka, Suruç ve tüm el-Cezîre bölgesindeki şehirlere sahip oldu.⁵⁵¹ Seyfeddin, Resu'l-Ayn kalesini almadı, zira kale Mardin sahibi Kutbeddin'e aitti.⁵⁵² Seyfeddin, Cezire topraklarını ilhak edince Dımaşk emirlerinden Adl İbn Acemî, barış için Seyfeddin'in yanına gitti ve taraflar arasında anlaşma sağlandı.⁵⁵³

Bu arada Seyfeddin Gazi, Cezire topraklarını alırken Haleb kalesinde emir Şemseddin Ali b. Dâye bulunuyordu. Nûreddîn Zengî'nin en büyük emiri olan Şemseddin hastaydı ve el-Cezîre topraklarını Seyfeddin'e karşı koruyamamıştı.⁵⁵⁴ Şemseddin Ali, ülkeyi Seyfeddin'den korumak için Dımaşk'a mektup yollayıp Melik Salih'in askerleriyle Haleb'e gelmesini istidi ama Şemseddin İbnü'l-Mukadem bunu yapmadı. Şemseddin İbnü'l-Mukaddem, Dımaşk'ta Melik Salih'in atabeyi ve adına devleti yöneten kişidir. İbnü'l-Mükaddem'in Melik Salih'i Haleb'e göndermemesi, İbn Dâyelerin kontrolüne girmesi ve Dımaşk'a dönüp elindekini ondan alması ve tüm bunlar Seyfeddin'in ülkeyi almasına zemin hazırlayacağı endişesiydi.⁵⁵⁵ II. Seyfeddin Gazi, amcası Nûreddîn Zengî'nin ölümünü fırsat bilip el-Cezîre'ye sardırması, 566/1160-1161'de elinde alınan bütün toprakları geri alması ve Nûreddîn Zengî'nin genel komutanı olan emir Şemseddin Ali b. Dâye'nin Haleb'te hasta iken bunların olması, İbnü'l-Esir'in başını çektiği

⁵⁵⁰ el-Cezîretü Akur'da meşhur bir şehirdir. Diyâr-Mudâr'ın bir kasabasıdır. Harran ile Ruhâ arasında bir gün, Rakka ile iki gün, bir mesafe bulunmaktadır. Harran; Musul, Şam ve Rum'a (Anadolu) giden yolun üzerinde bulunmaktadır. Yakut, age, II. s. 235.

⁵⁵¹ İbnü'l-Esir, age, s. 175. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s.59. İbn Vasil, age, II, s. 5. İbnü'l-Adim, age, s. 360. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 75. Ebu Şame, age, II, s. 212-13. İbn Haldun, age, V, s. 298. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 417.

⁵⁵² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 59. İbn Vasil, age, II, s. 5-6.

⁵⁵³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 75. Ebu Şame, age, II, s. 212-13. İbn Haldun, age, V, s. 298. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 417.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Esir, age, s. 175. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 59. 65. İbn Vasil, age, II, s. 5-6. İbnü'l-Adim, age, s. 361.

⁵⁵⁵ İbnü'l-Esir, age, s. 175. İbnü'l-Esir, age, X, s. 59. 65. İbn Vasil, age, II, s. 5-6. İbnü'l-Adim, age, s. 361.

kaynaklarının iddiasıdır. Aslında Şemseddin'in işini çıkmaza sürükleyen Haleb'teki Şia lideri Ebu'l-Fedl b. Haşşab'la yaşanan rekabetti. Bu durum Şemseddin'i alıkoyup Seyfeddin'le savaşmayı engelliyordu.⁵⁵⁶ Mecdüddin b. Dâye'nin kardeşi Şemseddin Ali, Haleb'te askeri komutan ve divan sorumlusuydu. Kardeşi Hasan, şahnelik görevini yürütüyordu. Mecdüddin ve kardeşleri, Haleb'in etrafındaki bütün kaleleri idare ediyordu.⁵⁵⁷ Mecdüddin, aynı zamanda Nûreddîn Zengî'nin sütkardeşiydi ve onunla büyümüşü. Nûreddîn Zengî, devletin tüm idari yetkilerini ona vermiş ve Haleb kalesinde onunla yaşamıştı. Bunun yanında Haleb'e bağlı yerler kardeşleri ya da naibleri tarafından yönetiliyordu. Şeyzer, kardeşi Şemseddin idaresinde bulunurken; Caber kalesi ve Tell-Bâşir kardeşi Sâbıkuddin Osman'ın elinde bulunuyordu. Hârim kalesi ise kardeşi Bedreddin Hasan tarafında yönetiliyordu. Ayntâb ve Azâz gibi kalelerde ise naibleri bulunuyordu ve kaleleri idare edip güvenliğini sağlıyorlardı. Söz konusu bu emirler devletin önde gelen şahsiyetleri ve devletin temel taşlarıydı.⁵⁵⁸ Nûreddîn Zengî'nin ölümünün akabinde Haleb siyasi kargaşaya sürüklendi. Bir ara İbn Haşâb, olayları durdurdu ve Dımaşk'tan kenti savunmasını isteyen mektuplar aldı. Bunun üzerine İbn Dâye kardeşleri, Haleb'i ele geçirme kararı aldı. Haleb ve diğer kalelerdeki bir grup da onlara katıldı. İbn Dâye kardeşler, defaeten Halef Ebu Fadıl b. Haşâbla mektuplaşarak kaleye çıkmasını istedi ama o buna yanaşmadı. Halk sünni ve şia olarak ikiye ayrıldı. Sünniler, İbn Dâyelere destek verirken Şialar da İbn Haşâb'a destek verdi. Olaylar öyle bir noktaya geldi ki Hasan b. Dâye ve taraftarları, kaleden inip müdahale etme zorunda kaldı. Bunlar, İbn Haşâb'ın evine baskın düzenleyip herşeyini talan edip el koydu ve İbn Haşâb ortadan kayboldu.⁵⁵⁹ Dımaşk emirleri, Haleb'te olan olayları duyar duymaz Melik Salih'i alıp Haleb'e doğru yola çıktı. Melik Salih'in Haleb'e gitmesinerefaket eden emirler; Gümüştekin, Adl b. Acemî, Cordik, İsmail el-Hazın ve Sâbıkuddin Osman b. Dâye'idi.⁵⁶⁰ Melik Salih'in Dımaşk'tan Haleb'e gitmesi 23 Zilhicce 569/25 Temmuz

⁵⁵⁶ Cumali, age. s. 106.

⁵⁵⁷ Ebu Şame, age, II, s. 216-17.

⁵⁵⁸ Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 37. Ebu Şame, age, II, s. 215.

⁵⁵⁹ Ebu Şame, age, II, s. 216-17.

⁵⁶⁰ Ebu Şame, age, II, s. 215-217. İbn Vasıl, age, II, s. 10.

1174'te oldu.⁵⁶¹ Melik Salih Haleb'e ulaşıp, kaleye çıkar çıkmaz Gümüştekin'in bir kurmayı; Şemseddin b. Dâye ve kadeşlerini tutuklatırken, aynı zaman Şia'nın Haleb lideri Ali b. Haşşâb'ı tutuklattı ve öldürdü.⁵⁶² Şemseddin hasta olmasaydı Gümüştekin, onu tutuklama fırsatı bulmazdı. Melik Salih'in işleri Gümüştekin'e kaldı. Haleb'te, olaylar bu şekilde gelişmesi Dimaşk'ta bulunan İbnü'l-Mukaddem ve benzeri bazı emirleri endişeye sevk etti. Emirler, Haleb'tekiler gibi bir akibete uğramamak ve Dimaşk'ı Seyfeddin Gazi'ye teslim etmek için mektup gönderdi ama o bunu kabul etmedi. Seyfeddin Gazi, Fırat'ı geçip Dimaşk'a gitmesini ve orada savunmaya geçmesinin kendisi için tuzak olduğu düşündü. Zira bu durum, Melik Salih'in onu kuşatacağını ona karşı direnemeyeceğini ve yok olma tehlikesi olduğunu sandı.⁵⁶³ Dimaşk emirleri, Dimaşk'ı teslim konusunda Seyfeddin Gazi'yle yürüttüğü mektup diplomasiden bir netice almayınca, Mısır'da bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibat kurmak zorunda bırak ve buna öncülük eden de Şemseddin b. Mukaddem'di.⁵⁶⁴ Gümüştekin, Melik Salih'in atabeyliğine soyunduğu esnada Emir Şemseddin Muhammed b. Mukaddem ise Dimaşk'taydı ve Mukademü'l-Asker görevini yürütüyordu. Cemalüddin Reyhan kale ideresinde bulunuyordu ve Şahnelik görevi de Şemseddin tarafında ona teslim edilmişti. Devletin icra makamında Kadı Kemaleddin İbn Şehrezurî bulunuyordu.⁵⁶⁵ Melik Salih Haleb'e yerleşince Seyfeddin Gazi, ona mektup yollayıp ilhak ettiği Cezire toprakları konusunda anlaşmaya vardı ve egemenliğin kabul ettirdi. Böylece Melik Salih Haleb'te kalırken devletin bütün işleri Gümüştekin'e kaldı.⁵⁶⁶ Gümüştekin, Haleb'te Melik Salih'in atabeyi olunca Seyfeddin Gazi'ye mektup gönderip el-Cezîre bölgesindeki almış olduğu yerler konusunda onunla uzlaşmaya vardı. Bütün bu gelişme sonrasında Şemseddin b. Mukadem ve beraberinde

⁵⁶¹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 74. İbn Vasıl, age, II, s. 10.

⁵⁶² İbnü'l-Esir, age, s. 176. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 65. Ebu Şame, age, II, s. 214- 215. İbn Vasıl, age, II, s. 10. İbnü'l-Adim, age, s. 362-63. İbn Haldun, age, V, s. 298.

⁵⁶³ İbnü'l-Esir, age, s. 176. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 65. Ebu Şame, age, II, s. 214. İbnü'l-Adim, age, s. 362-63.. İbn Haldun, age, V, s. 298.

⁵⁶⁴ İbnü'l-Esir, age, s. 176-77. Ebu Şame, age, II, s. 223-24. İbn Haldun, age, V, s. 299.

⁵⁶⁵ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 74. İbn Vasıl, II, s. 10.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Esir, age, s. 176. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 65. Ebu Şame, age, II, s. 214. İbnü'l-Adim, age, s. 362-63.. İbn Haldun, age, V, s. 298.

bulunan Dımaşk emirleri, Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçip Dımaşk'a sahip olması için çağrıda bulundu.⁵⁶⁷

Dımaşk elçilik heyeti, Selahaddin-i Eyyûbî'ye gider gitmez Selahaddin Eyyûbî, zaman kaybetmeden bölgeye gitmek için hazırlıklara başladı.⁵⁶⁸ İbn Mukaddem, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a doğru sefere çıkma hazırlıklarının teyidini alınca, umudunu buna bağladı ve gerçek niyetini açığa vurdu. İbn Mukaddem, Selahaddin-i Eyyûbî'ye boyun eğmek zorunda kaldı ve Dımaşk'ı ona vereceğine dair söz verdi.⁵⁶⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih'in Dımaşk'tan Haleb'e gittiğini, Gümüştekin'in işlerini yönettiğini ve Dâyeoğullarını tutuklatıklarını duyunca zoruna gitti ve kabul etmediklerini ilan etti. Bütün bunlar Selahaddin-i Eyyûbî için Şam'a gitme gerekçeleri oldu.⁵⁷⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, askerlerin katılımını tamamlamak için önce karargâhını Bereke'de ardından Bilbis'te kurdu. Selahaddin Eyyûbî bunları yaparken Busrâ sahibi Şemseddin'in elçisi Sadık b. Çâvlî ve Şemseddin b. Mukaddem elçilik heyeti, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bulunuyordu.⁵⁷¹ Selahaddin-i Eyyûbî, yedi yüz kişiden oluşan bir süvari müfrezesiyle yola koyuldu; yol güzergâhında bulunan Frenkleri ciddiye almadı.⁵⁷² Selahaddin-i Eyyûbî'nin yıldızı 1174'ün başında sönmek üzereydi. Ancak Nüreddîn Zengî ve Amaury'nin ani ölümleri onu kurtardığı gibi, gelecekteki zaferlerin kapılarını da açmış bulunuyordu. Amaury'nin ölümü, karadan bir saldırıya maruz kalma tehlikesini de ortadan kaldırmıştı. Artık Selahaddin-i Eyyûbî, hiçbir engelle karşılaşmadan Suriye'ye girebilirdi.⁵⁷³ Selahaddin-i Eyyûbî, gizlice Sadr ve Eyle güzergâhı takip ederek Busrâ'ya⁵⁷⁴ geldi. Busrâ sahibi, bütün imkânlarını Selahaddin-i

⁵⁶⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbn Vasıl, age, II, s. 11.

⁵⁶⁸ İbnü'l-Esir, age, s. 176-77. Ebu Şame, age, II, s. 223-24. İbn Haldun, age, V, s. 299.

⁵⁶⁹ Ebu Şame, age, II, s. 224.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbn Vasıl, age, II, s. 11.

⁵⁷¹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 81. Ebu Şame, age, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 19.

⁵⁷² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁷³ Runciman, age, II, s. 333-337.

⁵⁷⁴ İki yerde bulunmaktadır, biri Şam'da Dımaşk'a bağlıdır. Bu, bütün Arablar tarafın bilinen ve meşhur bir yerdir. Burası Havran'da bir bölgenin adıdır. Yakut, age, I, s. 441.

Eyyûbî için seferber etti ve ona destek oldu.⁵⁷⁵ Busrâ sahibi, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektup gönderen grubun içinde yer alıyordu.⁵⁷⁶ Busrâ'nın ardında Sarhad da Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer aldı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine ilk önce giren Busrâ sahibiydi ve Kusveye kadar ona eşlik etti.⁵⁷⁷

Busrâ'nın ardından Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'a doğru gitti. Kente bulunan bütün askerler, onun karşılanmasına çıktı, hizmetine girdi ve Selahaddin-i Eyyûbî şehre girdi.⁵⁷⁸ Selahaddin-i Eyyûbî, kente girince orada bulunan emirler, şehri ona teslim etti ve istikrarı sağladı.⁵⁷⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, ilk iş olarak babasında kalma Dârü'l-Âkik olarak bilinen eve gitti. Akabinde bütün şehir yönetiminde sorumlu kadı Kemaleddin Şehrezurî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin huzuruna çıktı ve Selahaddin-i Eyyûbî kadıyı kaleyi teslim etmesi için Reyhan'a gönderdi.⁵⁸⁰ Kale komutanı Cemalüddin Reyhan, kaleyi teslim etmemek için ayak diretse de yapılan görüşmeler sonunda ikna edilip kaleyi vermeyi kabul etti ve böylece Selahaddin hem kente hem de kaleye sahip oldu. Selahaddin-i Eyyûbî, kaleye kardeşi Seyfû'l-İslam'ı atadı.⁵⁸¹ Selahaddin-i Eyyûbî, kalede bulunan mallara el koydu, bu mallarla ekonomik güç kazandı ve kendine özgüveni geldi.⁵⁸² İnsanlar Selahaddin-i Eyyûbî etrafında toplandı ve gelişini sevinçle karşıladı. Selahaddin-i Eyyûbî, bugünün onuruna halka yüksek miktarda para dağıttı ve böylece hem o, hem de toplum sevindi.⁵⁸³ Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk liderleriyle bir toplantı gerçekleştirdi ve toplantı sonucu Selahaddin-i Eyyûbî oranın sultanı/hükümdarı oldu. Kâdı Kemâleddin b. Şehrezurî Selahaddin-i Eyyûbî'nin ziyaretine gidip gereken ilgiyi gösterdi. Buna mukabil Selahaddin-i Eyyûbî de kâdıyı şeref konuğu kabul edip

⁵⁷⁵ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 81. Ebu Şame, age, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 19. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbnü'l-Adim, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁷⁶ İbnü'l-Esir, X, s. 66. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁷⁷ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 81. Ebu Şame, age, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 19.

⁵⁷⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbnü'l-Adim, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁷⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 176-77. Ebu Şame, age, II, s. 223-24. İbn Haldun, age, V, s. 299.

⁵⁸⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁸¹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 81. Ebu Şame, age, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 20. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 418-19.

⁵⁸² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁸³ İbn Şeddâd, age, s. 45. Çev. s. 89. Ebu Şame, age, II, s. 224.

onurlandırdı.⁵⁸⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'a sahip olunca zulüm ve haksızlıkları yok edip, iyilik ve adaletin bayrağını dikti. Bunların yanı sıra Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin ölümü ardında yöneticiler tarafından ihdas edilen birçok çirkin davranışı ve hukuksuz vergileri de leğv etti.⁵⁸⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, herkes kendini güvende hissetmesin diye, dinde yeri olmayan bazı vergileri kaldırdığını, kötü yönetimin toplumun belini büktüğünü ve af çıkarttığını bütün şehre duyurdu.⁵⁸⁶ Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk'a hâkim olmasıyla bölge, büyük siyasi olaylara sahne oldu. Temelleri İmaduddîn Zengî tarafından atılan ve oğlu Nûreddîn Zengî'yle devam eden stratejiyi Selahaddin-i Eyyûbî devraldı.⁵⁸⁷

Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'a egemen olduktan sonra Mısır'a mektuplar gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî birinci mektupta, akın akın heyetlerin geliş gidişlerini, heyetler içerisinde emirler, askerler, Türkler, Kürtler, Bedeviler, işçiler ve kanaat önderleri olduğunu bildirirken, Mısır'a yolladığı ikinci mektupta ise Busrâ'dan Dımaşk'a giderken izlenimlerini aktardı. Selahaddin Eyyûbî, sözkonusu mektupta Busrâ sahibi, kendi hizmetine girdiğini ve üzerine düşeni harfiyen yerine getirdiğini, akabinde yeğeni emir Nasıruddin b. Eseduddin Şîrkûh b. Şâzî ve emir Sadeddin b. Üner'e rastladığını, Haşeb Köprüsüne geldiğinde Dımaşk askerleri, tanınan simalar ve liderlerle yüzleştiğini, lakin fazla bir zaman geçmeden başlarına gelenleri düşünerek askerler, sahiplerinden ayrılarak cepheyi terk ettiklerini, şehre vardıklarında girmelerine engel olmak isteyen küçük bir grupla karşılaştığını, buna rağmen askerleri kısa bir süre içinde onları etkisiz hale getirmeyi başardığını ve kente girdiklerini aktardı.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Ebu Şame, age, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 20.

⁵⁸⁵ Ebu Şame, age, II, s. 225.

⁵⁸⁶ Ebu Şame, age, II, s. 223. İbn Vasıl, age, II, s. 19-20. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁵⁸⁷ Cumali, age, s. 106.

⁵⁸⁸ Ebu Şame, age, II, s. 223. İbn Vasıl, age, II, s. 19-20. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

2.2.3 Dımaşk'ta Bir Mültecinin Feryadı

Gariban bir şahıs, Nûreddîn Zengî'nin adaletine güvenerek Dımaşk'a yerleşti. Nûreddîn Zengî'nin ölümünden sonra kent Selahaddin Eyyûbî'nin egemenliğine girince, bazı askerler, söz konusu adamı dövdü ve adam şikâyetçi olmasına rağmen derdini kimseye anlatamadı. Bunun üzerine üstünü başını yırtıp ağlayarak kaleden indi ve “Ey Nûreddîn Zengî keşke sizden sonra başımıza gelenleri görseydin ve bize sahip çıksaydın.” diye haykırdı. Adamla birlikte kalabalık bir halk kitlesi, ağlayarak veyüksek seslerle slogan atarak Nûreddîn Zengî'nin türbesine doğru yönelip “Hani nerede Nûreddîn Zengî'nin adaleti?” diye bağırdılar. Olayın haberi Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaştı ve ona, “Şehrin ve vatandaşın güvenliğini sağlayın yoksa elinizden çıkacaktır.” denildi. Adam kitleyle beraber Nûreddîn Zengî'nin türbesindeyken Selahaddin-i Eyyûbî, bu kişiye haber yolladı, gönlünü aldı, ona bir miktar mal hibe etti ve sorununu giderdi. Adam, daha çok ağlamaya başladı. Selahaddin-i Eyyûbî “Niye ağlıyorsun?” Adam, “Adil sultanın ölümüne ağlıyorum” diye cevap verdi. Selahaddin-i Eyyûbî: Adama “Söylediklerin bir hakikattır. Bizden görmüş olduğun adalet namına ne varsa hepsini Nûreddîn Zengî'ye borcluyuz.” dedi.⁵⁸⁹ Muhtemelen bu bir hikâyedir, zira hangi tarihte olduğu bilinmemektedir.

2.2.4 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'e Serzenişte Bulunması

Selahaddin-i Eyyûbî, Musul sahibi II. Seyfeddin Gazi'nin el-Cezîre bölgesini, topraklarına ilhak ederken Melik Salih'in yanında bulunan emirler, konuyla ilgili Selahaddin-i Eyyûbî'yi bilgilendirmeyince bir mektupla; gelip Seyfeddin'e engel olması için kendisinden neden destek istenmediğine dair eleştirilerini Melik Salih'e bildirdi. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, bu meseleyle ilgili emirlere de birer mektup göndererek şu ifadeleri muhatablarına aktardı: “Nûreddîn Zengî aranızdan, benim kadar güvendiği biri olduğunu düşünseydi Mısır'ı ona teslim ederdi. Zira ülkesinin en büyük toprak parçası Mısır'dır. Nûreddîn Zengî ölmemiş olsaydı, benim dışında kimseyi oğlunun atabeyliğine

⁵⁸⁹ Ebu Şame, age, I, 102.

atamazdı. Bakıyorum bensiz liderimin hizmetine girmişsiniz. İlerde hizmet görevi aslına dönecektir. Yaptıklarımı babasının üzerimdeki hakkını vermeye çalışacağım. Melik Salih'in ülkesini geri alıp çıkarlarını koruduğumda, konuyla ilgili gereken tedbirleri alamadığınızdan dolayı herbirinizden hesap soracağım.”⁵⁹⁰ Böylece Selahaddin-i Eyyûbî, İbnü'l-Mükaddem ve devletin üst düzeyindeki emirlere mektup göndererek; Seyfeddin'i durdurmadıkları ve kendisini dışlayarak Melik Salih'in etrafında birleştikleri için tehdit etti.⁵⁹¹

2.2.5 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'in Atabeyi Olduğu İddiası

Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih'in durumunu düzeltmek, ülkeyi elinden almak isteyen emirlerinden kurtarmak iddiasındaydı. Selahaddin-i Eyyûbî'ye göre Melik Salih'in devleti, yanlış ilaçlar yüzünden hastalıklı bir haldeydi.⁵⁹² Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'a sahip olmasına rağmen Melik Salih'e bağlılığını göstermek amacıyla adına okutulan hutbeyi yürürlükten kaldırmadı. Buraya gelmesinin asıl nedeninin onun hizmetinde olmak ve Seyfeddin Gazi tarafından işgal edilen el-Cezîre topraklarını alıp kendisine iade etme izlenimi vermektir.⁵⁹³ Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih'in itaatinde olduğunu, ona bağlı kaldığını, hutbeyi onun adına okuttuğunu ve sikkeleri onun adına kestirdiğini açıkladı.⁵⁹⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, bunları Melik Salih'in atabeyliği ve işlerini düzene sokmak için yaptığını ilan etti.⁵⁹⁵ Selahaddin-i Eyyûbî Menbiç sahibi emir Kutbeddin Yenal b. Hassan ile yaşadığı diyalogta şunları söyledi: “Dımaşk'a gelmemin amacı koybolan devletin işlerini düzene sokmak, Melik Salih'in atabeyliğini üstlenmek ve Dâyeoğlları emirlerini cezaevinden çıkarmaktır.” dedi. Buna karşılık Kutbeddin: “Senin amacın devlete sahip olmaktır ve bunun dışından senin başka amacın da yoktur. Senin için en iyisi, geldiğin yere geri dönmen ve hakkın olmayana göz dikmemendir.”

⁵⁹⁰ İbnü'l-Esir, age, s. 163. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 58. Ebu Şame, age, II, s. 212. İbnü'l-Adim, age, s. 361-62. İbn Vasil, age, II, s. 7. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 418. Çekiç, agm. s. 120-21.

⁵⁹¹ İbn Haldun, age, V, s. 298.

⁵⁹² Gök, agt., s. 288-89.

⁵⁹³ İbnü'l-Esir, age, s. 176-77. Ebu Şame, age, II, s. 223-24. İbn Haldun, age, V, s. 299.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Esir, X, s. 66. İbnü'l-Adim, s. 365. Makrizi, es-Süluk, I, s. 167.

⁵⁹⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66. İbn Vasil, age, II, s. 11.

dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Kutbeddin'in söylediklerine tebessüm ederek tatlı dile karşılık verdi.⁵⁹⁶

Selahaddin-i Eyyûbî, daha önce zorla elinden alınanevini İbn Mukaddem'e verdi ve bütün isteklerini yerine getirdi. Bu davranış; Selahaddin-i Eyyûbî'nin Melik Salih'in atabeyliğini üstlenmek, çıkarlarını korumak ve ülkesini düzene sokmak için geldiği algısına yol açtı. Zaten Melik Salih'nin hakkını koruyacak Selahaddin-i Eyyûbî'den daha mükemmel birisi de yoktu.⁵⁹⁷ Selahaddin-i Eyyûbî bu tavrını ortaya koyarken Suriye meselesine birinci dereceden müdâhil olacağını vurgulamış bulunmaktaydı. Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'dan Dımaşk'a gerçekleştirdiği yolculuğunun ana eksenini Melik Salih'in koruyuculuğu üzerine inşa etti ve bunu yaparken oldukça ılımlı davrandı. Selahaddin Eyyûbî, Dımaşk'a, yanında sadece yedi yüz süvari ve tamamı on bin dinar gibi az bir parayla gitmesi de esasında amacının savaş olmadığını gösterir mahiyettedir.⁵⁹⁸

2.2.6 Kutbeddin Yenâl'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye Tehdid Mektubu Götürmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'ta egemenliğini ilan edip ve halkın desteğini alınca Haleb'te bulunan emirler gelişen bu yeni siyasi süreç karşısında paniğe kapılıp onunla diyalog yollarını aradı. Bunun için Menbiç sahibi Kutbeddin Yenâl b. Hassân başkanlığındaki heyetle tehdit meşrî içeren bir mektup gönderdi. Kutbeddin Yenâl, Selahaddin Eyyûbî'yle buluşunca diplomatik sınırları aşan şu ifadeleri kullandı: “Seni Mısır'a sahip kılan kılıçlar elimizde ve Mısır saraylarını koruyan mızraklar omuzlarımızda, seni tehlikelerden koruyan bu askerdi ve seni de defetmeyi başaracaktır. Senin önündeki engelleri bir bir kaldırdığı gibi senin önünde setde olacaktır. Sen sınır

⁵⁹⁶ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 86. İbn Vasıl, age, II, s. 21.

⁵⁹⁷ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 81. Ebu Şame, II, s. 222. İbn Vasıl, age, II, s. 20. İbnü'l-Adim, age, s. 365. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 418-19.

⁵⁹⁸ Çekiç, agm., 121.

tanımayan ve haddini bilmeyen birisin, Nûreddîn Zengî'nin bir kölesisin ve sana düşen yalnızca onun oğlunu korumaktır.” dedi.⁵⁹⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, Kutbeddin Yenal'ı tören alayıyla bizzat kendisi karşıladı, gereken ilgiyi gösteredi, üç gün sonra getirdiği mektubu dinlemek için huzuruna kabul etti. Kutbettin Yenal, saçma sapan konuşmalarda ve yersiz ithamlarda bulundu. Selahaddin-i Eyyûbî, elçinin konuşmasını büyük bir olgunlukla dinledi ve ona dönüp şunları söyledi: “Ey şahıs! Bilki ben Şam'a İslam birliğini sağlamak, işleri rayına sokmak, toplum yararını sağlamak, ülke sınırlarını korumak, Melik Salih'in atabeyliğini üstlenmek ve haddini bilmeyenlere hadlerini bildirmek için geldim.” dedi Bu sözlerle karşılık elçi: “Sen sadece ülkeye el koymak için geldin ve biz bu konuda sana tabi olmayacağız. Bu sözler; aldatma, sıkıntı ve ölümden başka bir anlam taşımamaktadır.”dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, elçinin konuşmalarına gülümsedi. Elçi, suçlamalarını sürdürünce Selahaddin-i Eyyûbî, üzerine çullanmadan önce korumalarına işaret verip onu huzurundan çıkarmalarını istedi.⁶⁰⁰ Bununla yetinmeyen Melik Salih'in Haleb emirleri/bürokratları, Dımaşk'ın Selahaddin-i Eyyûbî'nin eline geçtiğini duymalarıyla ve tüm ülkenin ellerinden çıkacağı kanaatinin oluşuncasıyla Musul sahibi Seyfeddin Gazi ile irtibata geçti.⁶⁰¹

2.2.7 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Suriye Kentlerini Alması

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb emirleriyle yapılan diplomatik görüşmelerden bir neticeye ulaşmayınca adım adım planını hayata geçirmek amacıyla askeri tedbirlere başvurdu. Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'tan sonra ilhak ettiği ilk kent Humus oldu ve ardından Hama'ya yöneldi. Muhtemelen Selahaddin-i Eyyûbî'nin amacı Dımaşk (Şam) bölgesindeki şehirleri alarak Haleb'i yalnızlaştırmaktı. Selahaddin-i Eyyûbî, bütün bunları Melik Salih'in atabeyi oluğu iddiasında bulunarak yaptı ve büyük oranda karşılığını alarak politikalarını gerçekleştirdi.

⁵⁹⁹ Ebu Şame, age, II, s. 226. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 86. İbn Vasıl, age, II, s. 21.

⁶⁰⁰ Ebu Şame, age, II, s. 226-27. 231.

⁶⁰¹ İbn Vasıl, age, II, s. 21.

2.2.7.1 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Hama ve Humus'u Alması

Selahaddin-i Eyyûbî ile Haleblilerle arasında yapılan görüşmelerin akamete uğraması ve Haleblilerin Musul sahibi Seyfeddin Gazi ile irtibata geçmeleri, onu harekete geçirip Dımaşk'ta⁶⁰² kardeşi Seyfû'l-İslam Tuğtekin'i naib olarak tayin edip askerleriyle Humus'a gidip şehri aldı. Kale direnince bir grup askerle muhasarayı sürdürüp kendisi Hama'ya gidip şehre el koydu.⁶⁰³ Selahaddin-i Eyyûbî, Humus ve Hama'ya Rabiulevvel 570/Eylül-Ekim 1174'te sahip oldu.⁶⁰⁴ Bu konuda bazı kaynaklar ise şunları aktarmıştır. Selahaddin-i Eyyûbî, 11 Cemazeyilevvel 570/8 Aralık 1174'te Humus'a gitti. Humus, Hama, Barin⁶⁰⁵ kalesi, Selimiye, Tell-Hâlid ve Ruhâ emiri Fahreddin Mesud b. Za'ferânî'nin iktalarıydı. Aslında Humus ve Hama kaleleri, Fahreddin'e ait değildi. Fahreddin bu kalelerde Nûreddîn Zengî tarafından atanan bir valiydi. Hama kalesini yöneten İzzeddin Cordik'di. Fehreddin, Humus ve Hama kentlerinde ikamet etmiyordu. Zira halkı eziyordu ve bundan dolayı bu kentlerden ayrılmıştı. Selahaddin-i Eyyûbî, Humus'a geldiğinde şehri aldı ama kaleyi alamadı. Selahaddin-i Eyyûbî, kentin, güvenliğini sağlamak, kalede kalanlara iş yaptırmamak ve kalenin günlük ihtiyaçlarını karşılamasına mâni olmak için bir grup asker bıraktı. Akabinde Selahaddin-i Eyyûbî, Humus'tan Hama'ya geçti ve Cemazeyilahir/ocak ayının başında şehre sahib oldu.⁶⁰⁶ Selahaddin-i Eyyûbî bu ilerleyişinin amacını, el-Cezîre bölgesini zapt eden Seyfeddin Gazi'ye haddini bildirmek ve Kuzey Suriye'yi Frenk tehdidine karşı korumak olduğunu ifade ediyordu.⁶⁰⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, 570/1174-1175'te Humus'u yeğeni el-

⁶⁰² Dımaşk Selahaddin-i Eyyûbî'nin egemenliğinde bulunuyordu ve kardeşi Sefû'l-İslam Tuğtekin'i kente atadı. Selahaddin-i Eyyûbî, diğer şehirlere el koymak maksadıyla oradan ayrıldı. Selahaddin-i Eyyûbî, 576'da Mısır'a dönünce yeğeni İzzeddin Feruḥşah b. Şahinşah'ı Dımaşk'a tayin etti ve Feruḥşah'ın elinde Baalbek de bulunurdu. Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnâfe", II. s. 62.

⁶⁰³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 83. Ebu Şame, II, s. 231. İbn Vasil, II, s. 22. İbn Haldun, V, s. 299.

⁶⁰⁴ Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnâfe fi Me'alimi'l-Hilafe", II. thk, Abdus'Satar Ahmet Ferac, bsy. yey. Beyrut, yyy. s. 53.

⁶⁰⁵ Barin batı tarafında Haleb ve Hama arasında bulunan güzel bir şehirdir. Yakut, age. I. s. 321.

⁶⁰⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 66-67. İbn Vasil, age, II, s. 22.

⁶⁰⁷ Çekiç, agm., s. 122. Gök, agt., s. 196.

Melikü'l-Kâhır Nasıruddin Muhammed b. Şîrkûh b. Şâzî'ye teslim etti. Humus,⁶⁰⁸ Nûreddîn Zengî zamanında babası Şîrkûh'un iktasıydı. Selahaddin-i Eyyûbî, Humus'tan Dımaşk'a döndü. Ardında Dımaşk'tan Mercü'l-Sefer'e geçip yıl boyu 570/1174-1175 burada kalmayı sürdürdü⁶⁰⁹

Selahaddin-i Eyyûbî Mercü'l-Sefer'de Resten⁶¹⁰ denilen mevkiye geldiğinde Hama sahibi İzzeddin Cordik askerlere, kardeşi Şemseddin Ali'ye itaat etmeleri ve emrinden çıkmamaları talimatı vererek, onu karşılamaya çıktı. Cordik, Resten'de Selahaddin-i Eyyûbî ile buluştu.⁶¹¹ Kimi kaynaklar ise Selahaddin-i Eyyûbî Cordik ile irtibata geçerek, kalenin kendisine teslim edilmesini istediğini ama Cordik, bunu kabul etmediğini ve Selahaddin-i Eyyûbî, Cordik ile yazışmalarını sürdürerek Melik Salih'e bağlı olduğunu ve tek amacının ülkeyi onun adına korumak olduğunu söylediğini, bunun üzerine Cordik'ın Melik Salih'e bağlılık yeminini Selahaddin-i Eyyûbî'den istediğini ve Selahaddin-i Eyyûbî de bağlılığını ilan ettiğini belirtmiştir.⁶¹² Cordik, birgün bir gece Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında kaldı. Taraflar arasında yapılan toplantıda şu kararlar alındı. Cordik, Hama'yı Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim edecek, kendisinin isteği üzerine Selahaddin-i Eyyûbî ile Halebliler arasında bulunan siyasi ve askeri krizi gidermek için elçilik misyonunu yürütme talebi karşılanacak ve bunun için Halab'e gönderilecektir.⁶¹³ Selahaddin-i Eyyûbî, Cordik'ı elçi olarak Haleb'e yolladı. Cordik, Haleblileri Melik Salih'in etrafında birleştirmeye, emir Şemseddin b. Dâye ve

⁶⁰⁸ Orta Suriye'de tarıma elverişli büyük bir ovanın ortasında, Lübnan dağı ile Ensâriye dağını ayıran alçak alandan geçen deniz ikliminin etkisinde kalan, antik devirden itibaren çok gelişmiş sulama şebekelerine sahip bir şehirdir. Palmira ve Deyrizor vasıtasıyla İran körfezi-Akdeniz, Şam-Haleb yolları ile Haleb-Humus-Rayak-Beyrut demiryolu üzerinde önemli bir irtibat noktasıdır. Robert Mantran, "Humus" *DA*, XVIII. TDV, İstanbul 1998, s. 370.

⁶⁰⁹ İbn Vasıl, age, II, s. 35. İbnü'l-Adim, age, s. 368.

⁶¹⁰ Resten eski ismi el-Meymâs olan Asi nehri üzerinde ve eski bir yerleşim yeridir. Hama ve Humus'un arasında bulunmaktadır. Yakut, age., III. s. 43.

⁶¹¹ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbn Haldun, age, V. s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶¹² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 22-23. İbnü'l-Adim, age, s. 366.

⁶¹³ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbn Haldun, age, V. s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

kardeşlerini hapisneden kurtarma mesajıyla Haleb'e gitti.⁶¹⁴ Bu arada Cordik'ın kardeşi Hama kalesinde kaldı.⁶¹⁵

Cordik, arabulucuk göreviyle Haleb yolunu tutarken üstlenmiş olduğu vazifeyi başarıya taşıyacağı ve Haleb'te bulunanlara bir yarar sağlayacağı hayaline kapıldı. Cordik, Haleb'e varınca Melik Salih ve emirlerle bir toplantı gerçekleştirdi. Taraflar arasında yapılan görüşmede; Cordik, onlara Selahaddin-i Eyyûbî ile barışma teklifini sunundu ama emirler onu ihanetle suçladı. Yapılan istişareler sonlandırıldı ve Cordik'ın tutuklanması talep edildi, ancak Melik Salih buna mâni oldu.⁶¹⁶ Buna rağmen Gümüştekin, ısrarla tutuklamasını istedi ve tutuklattırdı.⁶¹⁷ Büyük bir işkenceden geçirildikten sonra İbn Dâyelerin bulunduğu kuyuya atıldı.⁶¹⁸

Askerler, Cordik'ı götürüp sırtına ip bağlayıp söz konusu olan kuyuya sarktı. Orada bulunan İbn Dâye kardeşlerinden Hasan, ona ağır hakaretlerden bulunup, buraya indirmeleri halinde onu mutlaka öldüreceğini söyleyerek, indirilmesine engel olmaya çalıştı. Durum hakkında Gümüştekin bilgilendirildi ve zaman kaybetmeden kuyunun yanına giderek Hasan'nın üzerine bağırdı, onu sövdü ve çeşitli tehditlerde bulundu. Bunun üzerine Hasan, sakinleşti. Ardından Cordik kuyuya indirildi ve her gün Hasan'ın kötü sözlerine maruz kaldı.⁶¹⁹

Haleb'te bunlar yaşanırken Selahaddin-i Eyyûbî Resten'deki konumunu sürdürmekteydi. Cordik'ten haber alma konusu zaman alınca Selahaddin-i Eyyûbî, oradan ayrılarak Cibâbü'l-Türkmen denilen mevkiye doğru gitti ve yolda Cordik'ın askerlerinden birine rastladı. Asker, Haleb'te olan bitenler hakkında Selahaddin-i Eyyûbî'yi bilgilendirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, bunları öğrenir öğrenmez Hama'ya gidip

⁶¹⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 22-23. İbnü'l-Adim, age, s. 366.

⁶¹⁵ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 22-23. İbn Haldun, age, V, s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶¹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbn Haldun, age, V, s. 300.

⁶¹⁷ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 22-23. İbn Haldun, V, s. 300.

⁶¹⁸ Ebu Şame, age, II, s. 227. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbn Haldun, age, V, s. 300.

⁶¹⁹ Ebu Şame, age, II, s. 227.

kardeşi Şemseddin Ali'ye, Cordik'ın başına nelerin geldiğini ve dolayısıyla kentin kendisine teslim edilmesinin artık bir zorunluluk olduğunu bildirdi. Doğal olarak o da buna boyun eğmek mecburiyetinde kaldı ve şehri teslim etti.⁶²⁰ Böylece Selahaddin-i Eyyûbî kale'ye çıkıp işleri rayına oturttu ve Mübârizüddin Ali b. Ebu Fevâris adındaki şahsı da buraya vali olarak atadı. Kuşkusuz bundan sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin gideceği yer Haleb olacaktı.⁶²¹

2.2.7.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin I. Haleb Kuşatması

Selahaddin-i Eyyûbî, Humus'u aldıktan sonra kaleyle meşgul olmak istemedi ve Haleb'e gitti. Bu gidiş aynı zamanda Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb'e ilk gidişiydi.⁶²² Bazı kaynaklar ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin Humus'ta işleri düzene koyduktan sonra Baalbek'e gidip şehri teslim aldığını,⁶²³ Yümn adındaki yönetici, kenti kuşatmaya gelen askerlerin çokluğunu görünce güvercinle Haleb'te bulunanlardan yardım talebinde bulunduğunu, ancak herhangi bir haber almayınca eman isteyip kenti Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim etmek mecburiyetinde kaldığını belirtmiştir.⁶²⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, 4 Cemazeyilahir 570/31 Aralık 1174'te Haleb üzerine yürüdü.⁶²⁵ Selahaddin-i Eyyûbî'nin 1174 yılının sonunda Haleb üzerine yürümesi, gerçek niyetini ortaya koydu ve baştan itibaren Melik Salih'in hizmetinde olacağı söylemleri, siyaseten söylendiği ortaya çıktı.⁶²⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Hama'ya sahip olduktan sonra zaman kaybetmeden rotayı Haleb'e çevirerek karargâhını Cebelü'l-Cevşen⁶²⁷ denilen dağın eteğine kurdu. Burası Meşhedü'dakka denilen yere tam hâkim bir yerdi. Askerleri Hannâkiye ve Sadâ'ya doğru konumlandı. Haleb'tekiler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin onların üzerine

⁶²⁰ Ebu Şame, age, II, s. 227-28. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 22-23. İbn Haldun, age, V, s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶²¹ Ebu Şame, age, II, s. 227-28. İbn Haldun, age, V, s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶²² İbn Şeddad, age, s. 45. Çev. s. 89. Ebu Şame, age, II, s. 224.

⁶²³ Ebu Şame, age, II, s. 244. İbn Vasıl, age, II, s. 29. İbnü'l-Adim, age, s. 367. İbn Haldun, age, V, s. 300. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 419. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶²⁴ Ebu Şame, age, II, s. 244. İbn Vasıl, age, II, s. 29-30.

⁶²⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 23. İbnü'l-Adim, age, s. 366. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶²⁶ Gök, agt., s. 198-99.

⁶²⁷ Haleb'in batısında bulunur ve Haleb'e hâkim bir dağın Âdîdır. Yakut, age, II, s. 186.

gelemeyeceklerini düşünüyordu. Halebliler, birden bire Selahaddin-i Eyyûbî ve askerlerinin şehre geldiğini, karargâhını Cevşen dağına kurduğunu ve bayrağını da diktiğini görünce Dimaşk'ın teslim edildiği gibi kentin teslim edilmesi korkusu sardı. Bu durumdan kurtulmak ve halkın endişelerini gidermek amacıyla çözüm arayışlarına girildi. Çözüm olarak, Melik Salih'in halkı meydanda toplayarak bizzat onlara hitap edip desteklerini talep etmek ve bundan başka çıkış yolu kalmadığını iletmekte bulundu. Nihayet halk Irak Kapısı meydanında toplanmaya çağrıldı ve alan tıklım tıklım doldu. Melik Salih, handekten çıkıp Derece Kapısından halkın toplandığı yerin kuzey tarafına geldi.⁶²⁸ Melik Salih, burada toplanan halka duygusal bir konuşma yaparak şunları söyledi: “Babamın üzerinizdeki ihsan ve size olan bağlılığını biliyorsunuz, siz babamla yaşadınız ve ben sizin yetiminizim. Bu zalim nankör, babamın ona olan iyilikleri unutarak, Allah korkusu ve ahlaki ilkeleri ihlal ederek gelip ülkemi almaktadır.” dedi. Bu cümle esnasında Melik Salih ve Haleb halkı, ağlama krizine girdi. Bu nedenle Haleb halkı kendi aralarında, Melik Salih'e canıyla ve malıyla destek verecekleri, onun adına savaşacakları, ülkesini savunacakları ve savaşta kararlılık gösterecekleri konusunda bir dayanışmaya girdi. Haleb halkı, Cevşen dağı yanında savaşa girdi ve Selahaddin-i Eyyûbî kente yaklaşma fırsatı bulamadı.⁶²⁹

Tabii Melik Salih ile Halebliler arasında yapılan bu dayanışma kaşılıksız değildi. Bu destek, Nûreddîn Zengî zamanında yasaklanan Şiîlere ait bazı dini uygulamaların tekrar yapılmasına müsaade edilmesi koşuluyla sağlandı.⁶³⁰ Görüldüğü üzere Melik Salih babası Nûreddîn Zengî'nin ağırlıklı Sünnî politikasını Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı güçlü durmak adına esnetti.⁶³¹ Bütün bulara rağmen Selahaddin-i Eyyûbî, bir elçilik

⁶²⁸ Ebu Şame, age, II, s. 228. İbnü'l-Adim, age, s. 366. İbn Haldun, age, V, s. 300. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 419.

⁶²⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67. İbn Vasıl, age, II, s. 23. İbnü'l-Adim, age, s. 366. Ebu Şame, age, II, s. 228. İbn Haldun, V, s. 300. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 419. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶³⁰ Ebu Şame, age, II, s. 228.

⁶³¹ Çekiç, agm., s. 122.

heyetini Haleb'e göndererek barışma teklifini sundu. Gümüştekin bunu reddedince Selahaddin-i Eyyûbî, kenteki savaşı şiddetlendirdi.⁶³²

Maalesef Melik Salih'in etrafında kümelenen, Selahaddin-i Eyyûbî ile bağı koparmak isteyen ve bunun için kötü emeller peşinde olan bazı emirler bulunuyordu. Söz konusu bu kişiler, aralarında Selahaddin-i Eyyûbî'yi ortadan kaldırmak karşılığında büyük bir para ve birçok köyü, Haşhaşilerin lideri Sinân'a vermek vadiyle irtibata geçmek için görüş birliğine vardı. Bu teklifi alan Sinân, Selahaddin-i Eyyûbî'ye suikast düzenlemek maksadıyla bir suikast timini yolladı. Bunlar, Cevşen dağına giderek Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerlerinin arasına sızdı, ancak Nasihüddin Humârtekin adındaki emir bunları tanıdı. Zira emir, sınır komşuları olan Bukubis denilen yerin idarecisiydi. Haşhaşiler, ondan kurtulmak için emire saldırıp onu orda öldürdü. Emir'in yardımına giden kimi askerler ya öldürüldü ya da yaralandı. Bu esnada haşhaşilerden biri Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaşmak için simgeleri olan meşhur hançerle ortaya atıldı. Askerler üzerine saldırdı, Selahaddin-i Eyyûbî'nin bulunduğu çadırın kapısında Candar emiri Tuğrul onu karşılayarak öldürdü. Diğer bazı haşhaşiler çadıra saldırmak istedi ama onlar da öldürüldü.⁶³³ Haleb'te bulunan emirler, Haşhaşilerin eliyle Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı yaptıkları suikat girişimi sonuçsuz kalınca başka arayışlara girdi. Çözüm olarak da Selahaddin-i Eyyûbî'yi Haleb'ten ayırmaları karşılığında büyük bir para vaadiyle Frenklerin Trablus kontu III. Raymond ve Musul sahibi Seyfeddin Gazi'yle mektup diplomasisi yürütüp askeri destek talebinde bulundu.⁶³⁴ Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî ise muhtemelen hukuki olarak ellini güçlendirmek maksadıyla hatip Şemseddin b. Ebu'l-Mezâ'yi Mısır, Mağrib, Yemen ve Şam gibi bölgeleri kapsayacak şekilde genel bir temliknâme talebinde bulunmak üzere olarak halife Müsted-

⁶³² Ebu Şame, age, II, s. 229.

⁶³³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî s. 83. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 67-68. Ebu Şame, age, II, s. 229. 231. İbn Vasıl, age, II, s. 24. İbnü'l-Adim, age, s. 366-67. İbn Haldun, V, s. 300.

⁶³⁴ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 84 Ebu Şame, age, II, s. 229. İbn Vasıl, II, s. 24. İbn Haldun, age, V, s. 300. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

Biemrillâh'a elçi olarak gönderdi. Bu talep üzerine halife de bir elçi aracılığıyla Selahaddin-i Eyyûbî'ninistediği belgeyi yolladı.⁶³⁵

Öte yandan Frenklerin kontu III. Raymond, Haleblilerin kendisiyle irtibata geçerek ülkeye karşı saldırıya geçme talebi alınca, zaman kaybetmeden Humus'a doğru yola çıkarak 7 Recep 570/1 Şubat 1175'te kente ulaştı ve saldırıya geçti. Bunu duyanSelahaddin-i Eyyûbî, Haleb'ten ayrılıp bir gün sonra Hama'ya vardı. Frenkler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Hama üzerine geldiğini öğrenince şehirden ayrıldı. Selahaddin-i Eyyûbî, kente gidip kuşattı ve kente sahip oldu.⁶³⁶Görüldüğü üzere Selahaddin-i Eyyûbî'nin Zengî toprakları olan Suriye'ye müdahalede bulunması, Zengî hanedan üyelerini başta olmak üzere Frenkleri de tedirgin etmişti. Ayrıca Halebliler, Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı Şiîlerle bütüncül hareket etmekten ve Frenklerle de anlaşmaktan geri durmamışlardı. Bu durumda Selahaddin-i Eyyûbî'nin Suriye'de güçlü bir ordu bulundurma fikri, düşmanları tarafından kurulan ittifaklar sayesinde daha da gerekli görülmeye başlandı. Selahaddin-i Eyyûbî, Suriye'nin içinde bulunduğu durumu uzun soluklu siyaseti adına sorunlu görmekteydi. Melik Salih'in küçük yaşta olması ve Seyfeddin Gazi'nin kendi topraklarını genişletme politikası Nûreddîn Zengî'nin kurmaya çalıştığı Suriye-Mısır bütünlüğünü bozacağa benziyordu. Bu durum, en çok Kudüs Frenk krallığı başta olmak üzere Frenklerin işine yarardı. Bu yüzden Selahaddin-i Eyyûbî Suriye'de bütünlüğü sağlamadan Frenkler üzerine yürünemeyeceği gerçeğini iyi biliyordu. Selahaddin-i Eyyûbî Kudüs'ün ele geçirilmesinde Suriye'nin köşe taşı olduğunu daima vurguluyordu. Seyfeddin Gazi ve Melik Salih yandaşları tarafından bakıldığında ise Selahaddin-i Eyyûbî Zengî mirasına konmak adına emellerinin peşinden koşan biriydi. Asıl amacı Zengîlere ait toprakları ele geçirip akrabalarına dağıtmaktı. Gerek Selahaddin-i Eyyûbî'nin söylemi, gerekse de Eyyûbîlerin söylemi dönemin kaynaklarına bakıldığında haklılık payı taşımaktadır.⁶³⁷ Frenkler, Selahaddin-i

⁶³⁵ İbn Vasıl, age, II, s. 25-29. Makrizi, es-Süluk, I, s. 169.

⁶³⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 68. İbn Vasıl, age, II, s. 29. İbnü'l-Adim, age, s. 367. Şeşen, el-Barkü's-Şamî, (giriş kısmı), s. 36.

⁶³⁷ Çekiç, agm., s. 123.

Eyyûbî'ye elçiler göndererek askeri faaliyetlerden vazgeçmek gerektiğini, yapmış olduğu harekâtın faydadan çok Zengîlere zarar verdiğini, Haleb'ten ayrılmadığı takdirde hepsi birlikte kendisine karşı çıkacağını bildirdi⁶³⁸

2.2.8 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb Musul İttifakıyla Kurun'u-Hama Savaşı (1175)

Haleb emirlerinin Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı Haşhaşi ve Frenklerden istedikleri askeri destek akamete uğrayınca, Musul sahibi Seyfeddin Gazi, devreye girdi. Çünkü Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dimaşk bölgesinde yürütmüş olduğu siyasi-askeri amacını adım adım gerçekleştirdiğini ve bu duruma daha fazla seyirci kalması halinde sıranın kendi ülkesine de geleceği endişesine kapıldı. Seyfeddin Gazi, denklemin dışında kalmamak ve Selahaddin-i Eyyûbî'yi bölgeden çıkarmak içinsürece müdahil oldu.⁶³⁹ Haleb'teki bazı emirler, görüş birliğine varıp bir mektupla Seyfeddin Gazi'den askeri destek talebinde bulundu. Emirler, Melik Salih'e yardım edilmesi gerektiğini ve Selahaddin-i Eyyûbî Haleb'e hâkim olunca mutlaka Musul'a da yöneleceği uyarısıyla birlikte haber gödererek Seyfeddin Gazi'yi bilgilendirdi. Emirler, bu görev için aralarında Haleb hatib yardımcısı Eminüddin, Kutbeddin Yenal b. Hassân ve Garsüddin Kılıç'tan oluşan diplomatik heyeti Musul'a gönderdi. Haleb'te bunlar yaşanırken Seyfeddin Gazi, Sincar'da kardeşi İmaduddin'ı kuşatma altına almakla meşguldü. Çünkü İmaduddin, Selahaddin-i Eyyûbî'den yana siyasi tutum alma beyanında bulundu ve buna mükabil Selahaddin-i Eyyûbî de ona bir bölük askeri yardım yolladı.⁶⁴⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, Zengîlerin aile büyüğü ve Sincar sahibi İmaduddin ile irtibata geçip yanına çekmeyi başarması, İmaduddin'in de Selahaddin-i Eyyûbî'den yana tutum alıp safına katılması, Selahaddin-i Eyyûbî'nin aynı zamanda Dimaşk, Humus, Hama⁶⁴¹ ve Baalbek

⁶³⁸ Abu'l-Farac, Tarihi, II. s. 419.

⁶³⁹ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Ebu Şame, age, II, s. 247-48. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁴⁰ Ebu Şame, age, II, s. 249-50. İbn Haldun, age, V, s. 300-01.

⁶⁴¹ Haleb'i Şam'a bağlayan yol üzerindeki önemli bir mevkide Âsi nehrinin kenarında kurulmuş bir şehirdir. Robert Mantran, "Hama", *DİA*, XV. TDV, İstanbul 1997, s. 396.

gibi kentlere sahip olması, Haleblileri; Musul sahibi Seyfeddin Gazi b. Mevdud b. Zengî'den yardım istemek zorunda bıraktı.⁶⁴²

Haleblilerin çağrıları üzerine Seyfeddin Gazi, askerlerini topladı ve Sincar'da bulunan kardeşi İmaduddin ile iletişime geçerek Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı güç birliğine gidilmesi hususunda ondan askeri destek talebinde bulundu, ancak İmaduddin, buna yanaşmadı. Seyfeddin, umduğu desteği ağabeyi İmaduddin'den alamayınca en büyük ordusunu donatıp kardeşi İzzeddin Mesud komutasında Şam'a yolladı. Söz konusu ordunun başkomutanı Zülfendâr olarak bilinen emir İzzeddin Mahmut'tu ve emir komuta ondaydı. Seyfeddin Gazi, Ramazan 570/Mart-Nisan 1175'te ordusunu Şam'a gönderdi.⁶⁴³ Orduya Haleb'te bulunan askerler de katıldı. Kalabalık bir orduyla yola çıkan ittifak güçleri, Kurun'u-Hama denilen mevkiye doğru ilerledi.⁶⁴⁴ Bazı kaynaklar ise İzzeddin Musud komutasındaki Zengî ordusu, Selahaddin-i Eyyûbî Haleb'ten Baalbek'e giderken kente vardığını belirtmiştir. Bunu fırsat bilen Halebliler, Musul'dan gelen askerlerle birlikte Hama'ya gidip şehri kuşatmaya aldı. Bu durumdan haberdar olan Selahaddin-i Eyyûbî, Baalbek'ten Humus'a doğru yola çıktı. İzzeddin Mesud, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Baalbek'ten ayrılma haberini duyunca, Hama'dan ayrılıp Şeyzer yakınındaki Asi Nehri kenarında bulunan Cibâbü'l-Türkmen denilen yerde ordugâhını kurdu. İzzeddin Mesud, gücünü artırmak amacıyla Hama naibi Ali b. Ebu'l-Fevârisle mektuplaşarak şunları söyledi: “Ben, kötü durumdaki gidişatı düzene sokmak ve savaşın ağır yükünü gidermek için burdayım.” dedi. Bunun yanı sıra İzzeddin Mesud, naibe Selahaddin-i Eyyûbî'nin birlik-beraberliği zedeleyici çabaları ve ayrılıkçı tutumunun nelere mal olduğunu da söyledi. Tabi bütün bunları İbn Ebu'l-Fevâris, Selahaddin-i Eyyûbî'ye yazdı ve tercihini ondan yana kullandı. Buna karşılık Ebu'l-Fevâris birçok iltifatlara mazhar oldu.⁶⁴⁵ Selahaddin-i Eyyûbî Baalbek'ten dönüp Humus

⁶⁴² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 68-69. İbn Vasıl, age, II, s. 30-31. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁴³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 68-69. İbn Vasıl, age, II, s. 30-31. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁴⁴ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Ebu Şame, age, II, s. 247-48. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁴⁵ Ebu Şame, age, II, s. 250. İbn Haldun, age, V, s. 301.

kalesiyle meşgul olduğusırada İzzeddin Mesud komutasındaki Haleb-Musul ittifak güçleri, gidip şehri kuşatmaya aldı ve sulh için diyalog yollarını aradı.⁶⁴⁶

Selahaddin-i Eyyûbî, uzatılan barış elini havada bırakmayarak az sayıdaki askerleriyle görüşmeye katıldı. Zengî ittifakı adına görüşmeye Gümüştekin, İbnü'l-Acemî ve bunların dışında bazı kişiler katıldı. Yapılan müzakereler sonucunda Selahaddin-i Eyyûbî, onların bütün isteklerini kabul ettiğini açıkladı. Talepleri arasında, Selahaddin-i Eyyûbî almış olduğu kaleleri geri verecek, yalnızca Dımaşk'la yetinecek ve Melik Salih'in naibi olacak, hutbeyi onun adına okutacak, almış olduğu bütün hazineleri iade edecek ve antlaşmaya sedaklele bağı kalacaktır. Bunlar, tasarladıkları bütün taleplerin Selahaddin-i Eyyûbî tarafından kabul edildiğini görünce talep çitasını yükselterek, Rahbe ve etrafını da istedi. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, "Buralar benim amcamın oğlu Nasıruddin Muhammed b. Şîrkûh'a aittir; nasıl olur da bu yerleri sizin kötü arzularınıza peşkeş çekerim." diye cevap verdi.⁶⁴⁷ Yapılan müzakereler akamete uğrayınca Gümüştekin, görüşmeleri sonlandırıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanından ayrıldı. Muhtemelen Gümüştekin, yanında bulunan İbnü'l-Acemî'nin telkiniyle bunları yaptı. Selahaddin-i Eyyûbî, Gümüştekin'i görüşünden caydırmaya çalışsa da başaramadı. Gümüştekin, İzzeddin Mesud'un yanına gidip Selahaddin-i Eyyûbî ile aralarında geçen diyalogtan söz etti. Aynı zamamda İbnü'l-Acemî de İzzeddin'e Selahaddin-i Eyyûbî ile yapılacak olan savaşın kolay olacağını, çünkü yanında yetersiz sayıda asker olduğunu bildirdi.⁶⁴⁸ Taraflar arasında barışma amacıyla karşılıklı mektup diplomasisi yürütülse de bir neticeye varılmadı.⁶⁴⁹ Selahaddin-i Eyyûbî'ye barışma mektupları giderken yanında bulunan sınırlı sayıdaki askerlerle görüşmelere katıldı. Bu durumu öğrenen Musul-Haleb ittifak güçleri, barışma niyetinden cayararak onunla savaşma kararı aldı ve bu fırsatı kaçırmak istemedi.⁶⁵⁰ Bu nedenle ittifak güçleri, acele davranıp alarına geçip Şeyzer yakınındaki Asi nehri yanında askeri

⁶⁴⁶ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 86-87. Ebu Şame, age, II, s. 248. İbn Vasıl, age, II, s. 31-32.

⁶⁴⁷ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 86-87. Ebu Şame, age, II, s. 248. İbn Vasıl, age, II, s. 31-32.

⁶⁴⁸ Ebu Şame, age, II, s. 250.

⁶⁴⁹ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Ebu Şame, age, II, s. 247-48. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁵⁰ Ebu Şame, age, II, s. 250.

karargâhlarını kurdu. Aslında Zengî koalisyonu, kendini zaferin rahavetine kaptırmıştı. Selahaddin-i Eyyûbî ise askerlerini Kurun'u-Hama denilen yerde dağ eteklerine mevzilendirdi ve bayrağını da tam karşılarına diktirdi.⁶⁵¹ Selahaddin-i Eyyûbî Seyfeddin Gazi'ye mektup gönderip, Dimaşk ve ona bağlı yerlerin kedisinde kalma ve kentte Melik Salih'in naibi olarak kalma karşılığında Humus ve Hama'yı vermeye hazır olduğunu teklif etti. Seyfeddin buna yanaşmadı ve Şam'da ele geçirdiği bütün yerleri vermesi ve Mısır'a geri gitmesi gerektiği cevabını verdi. Seyfeddin'den gelen cevap üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, askerlerini topladı ve savaş için silahlandırdı. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî askerleriyle İzzeddin Mesud ve Zülfendâr üzerine yürüdü.⁶⁵² Bazı çağdaş araştırmacılar ise Selahaddin-i Eyyûbî, Musul-Haleb ittifakını bozmak amacıyla Hama ve Humus'u Gümüştekin'e bırakmayı önerdi, ancak bu öneri Gümüştekin tarafından geri çevirildi.⁶⁵³

Selahaddin-i Eyyûbî, Musul-Haleb ittifakıyla diplomatik yollarla işleri düzene sokmaya çalışsa da bir sonuca varamadı. Halebliler, ısrarla Selahaddin-i Eyyûbî ile yüzleşmek ve savaşmak istiyordu. Ancak Selahaddin-i Eyyûbî, zaman kazanmak ve askeri yardımı alabilmek için her defasında bir mektupla savaşma isteklerini boşa çıkarıyordu. Diğer taraftan Selahaddin-i Eyyûbî'nin heybeti, askerler üzerinde psikolojik korkuya yol açıyordu. Bu psikolojik korku, olmasaydı muhtemelen Musul-Haleb ittifakı fırsatı değerlendirip amaçlarına ulaşacaktı.⁶⁵⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Musul-Halebittifakıyla savaşmak için Mısır'da bulunan diğer askerlerine talimat yollayarak harekete geçme emri verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, orada kalarak askeri takviye gelene kadar günlerce savunma pozisyonu aldı.⁶⁵⁵

⁶⁵¹ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 86-87. Ebu Şame, age, II, s. 248, 50. İbn Vasıl, II, s. 31-32.

⁶⁵² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 69. İbnü'l-Adim, age, s. 368. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 419-20.

⁶⁵³ Runciman, age, II, s. 341.

⁶⁵⁴ Ebu Şame, age, II, s. 250.

⁶⁵⁵ Ebu Şame, age, II, s. 250.

Taraflar arasınada Kurun’u-Hama savaşı, 19 Ramazam 570/13 Nisan 1175’te vuku buldu.⁶⁵⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Musul-Haleb ittifak gücüyle göğüs göğüse geldiğinde süvari birliği dışında bir tek askeri dahi yanında kalmadı. Süvari birliği, karşı tarafa düzensiz hamleler yaparak askeri desteğinin gelmesi umuduyla zaman kazanmayaçalıştı.⁶⁵⁷ Nihayet yeğenleri Feruḥşah ve Takyeddin Ömer, dayısı Şihâbuddin Mahmud b. Tekuṣ ve özel adamları komutasındaki Mısır askerlerinin öncü birliği, Selahaddin-i Eyyûbî’ye ulaştı.⁶⁵⁸ Takyeddin Ömer’in komutasındaki Mısır askerleri ve bazı emirler, Selahaddin-i Eyyûbî ile buluştuklarında harbin başladığını bilmiyordu. Mısır askerleri ve emirler; Selahaddin-i Eyyûbî’nin askerleri geri kaçmaya çalıştığını, dağılmak üzere olduğunu görünce, saldırıya geçip Musul-Halep ittifak gücünün sağ ve sol kanatlarını dağıttı. Böylece ittifak ordusu büyük bir darbe aldı. Selahaddin-i Eyyûbî, bu süreçte Musul-Haleb koalisyonunda bulunan bazı askerlerle irtibata geçip para teklifinde bulunarak askeri yardım gelene kadar saflarını dağıtmaya çalıştı. Selahaddin-i Eyyûbî’nin bu taktiği, karşı tarafta bulunan askerleri gevşek davranmaya sevk etti. Böyle bir durum olmamış olsaydı Selahaddin-i Eyyûbî’nin ordusu bir saat bile dayanamazdı. Taraflar arasında savaş kızışınca sözkonusu olan askerler, Selahaddin-i Eyyûbî’nin kendilerine sunmuş olduğu para teklifini görmezlikten gelerek yakınında bulunan ganimete göz dikti.⁶⁵⁹ Yapılan savaşta Musul-Haleb birleşik ordularından müteşkil askerler Selahaddin-i Eyyûbî’ye yenildi.⁶⁶⁰ Hiçbirinin diğerinden haberi kalmadı. İzzeddin Mesud ise savaşmayı sürdürdü. Bunu gören Selahaddin-i Eyyûbî: “Bu adam ya çok cesur ya da savaştan bir şey anlamayan biridir.” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, askerlere emir vererek üzerine saldırma talimatı verdi. Talimat sonucu askerler, İzzeddin’e saldırdı; bulunduğu yerden çıkardı ve böylece mağlubiyetleri kesinleşti. Selahaddin-i Eyyûbî askerleriyle karargâhlarını ele geçirene kadar onları takibe aldı. Selahaddin-i

⁶⁵⁶ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 69. İbn Vasıl, age, II, s. 32. Ebu’l-Fida, age, III, s. 57. İbnü’l-Adim, age, s. 368. Abu’l-Farac, Tarihi, s. 420. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶⁵⁷ Ebu Şame, age, II, s. 251.

⁶⁵⁸ Bündârî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 86-87. Ebu Şame, age, II, s. 248, 50. İbn Vasıl, age, II, s. 31-32.

⁶⁵⁹ Ebu Şame, age, II, s. 251.

⁶⁶⁰ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Bündârî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 86-87. İbn Vasıl, age, II, s. 31-32. Ebu Şame, age, II, s. 247-48. İbnü’l-Adim, age, s. 367-68.

Eyyûbî, yanlarında ne varsa hepsine el koydu, bir grubu esir olarak elegeçirdi ve minnet edip onları serbest bıraktı. Musullular, hezimete uğramış bir vaziyete Haleb'e döndü.⁶⁶¹ Seyfeddin Gazi, Sincar'da bulunduğu esnada kardeşi İzzeddin'in komutasında bulunan askerlerinin hezimete uğradığı haberi kendisine ulaştı. Bunun üzerine Seyfeddin, ağabeyi İmaduddin ile bir anlaşmaya varıp kenten ayrılarak Musul'a döndü.⁶⁶² Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'i ikinci kez kuşatılmak amacıyla onları takip etti.⁶⁶³ Selahaddin-i Eyyûbî, bu tarihte ülkesinde Melik Salih adına okutulan hutbeyi yürürlükten ve adını sikkelerden kaldırdı.⁶⁶⁴ Böylece Selahaddin-i Eyyûbî, iddiasını artık kendi adına sürdürdüğünü resmen ilan etmiş bulunuyordu.⁶⁶⁵ Selahaddin-i Eyyûbî ile Melik Salih arasında 1175-1176 yılları arasında meydana gelen savaşlar sonucunda Melik Salih, Selahaddin-i Eyyûbî'ye tabi oldu. Selahaddin-i Eyyûbî, hâkimiyet mücadelesinde rakiplerine üstünlüğünü kabul ettirdi.⁶⁶⁶ Bundan sonra Selahaddin-i Eyyûbî Suriye işlerine müdâhil olma yolundaki faaliyetlerini halifeden onaylı meşru bir zeminde yürütecekti.⁶⁶⁷

Yenilgiden sonra Halebliler tarafından gönderilen elçilik heyeti, Şam bölgesinde elegeçirdiği topraklar dışındaki yerleri kendilerinde bırakma koşuyluyla bir anlaşma teklifini Selahaddin-i Eyyûbî'ye sundu. Selahaddin-i Eyyûbî, Haleblilerin ona sunduğu anlaşmayı kabul etti ve onlardan Maare ve Kefertâb'ı vermelerini istedi. Böylece taraftarlar arasında anlaşma sağlandı, anlaşmaya bağlılık yemini alındı ve Selahaddin-i Eyyûbî 10 Şevval 570/4 Mayıs 1175'te Haleb'ten ayrıldı.⁶⁶⁸ Selahaddin-i Eyyûbî,

⁶⁶¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 69. İbn Vasıl, age, II, s. 32. Ebu'l-Fida, age, III, s. 57. İbnü'l-Adim, age, s. 368. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 420. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168.

⁶⁶² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 68-69. İbn Vasıl, age, II, s. 30-31. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁶³ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Ebu Şame, age, II, s. 247-48.50. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁶⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 69. İbn Vasıl, age, II, s. 32. Ebu'l-Fida, age, III, s. 57. İbnü'l-Adim, s. 368. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 420. Makrizi, es-Süluk, I, s. 168. İbn Haldun, V, s. 301.

⁶⁶⁵ Gök, agt. s. 209.

⁶⁶⁶ Gök, agt., s. 288-89.

⁶⁶⁷ Çekiç, agm., s. 124.

⁶⁶⁸ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, 77. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 70. İbn Vasıl, age, II, s. 33. İbnü'l-Adim, age, s. 368. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 420. Makrizi, es-Süluk, I, s. 169.

Haleblilerle yapılan anlaşma gereği Maare, Kefertab ve Bârin'e sahip olmayı başardı.⁶⁶⁹ Selahaddin-i Eyyûbî Haleb'ten Hama'ya gittiğinde Abbasi halifesi Müstedi-Binurillah'ın elçilik heyeti, ona gidip Sultanlık teşrifatları ve daha evvel Bağdat'tan istediği ülkelerdeki taklidi götürdü. Heyet, Selahaddin-i Eyyûbî ve akrabalarına hil'atlar giydirdi. Selahaddin-i Eyyûbî akrabaları arasında babası Şîrkûh'un hatırı için Nasıruddin Muhammed b. Şîrkûh heyetin özel ilgisini kazandı.⁶⁷⁰ Selahaddin Eyyûbî'nin Melik Salih ile anlaşmaya vardığı konular şunlardır. Melik Salih ne zaman düşmanın saldırılarına maruz kalırsa Selahaddin-i Eyyûbî bizzat askerleriyle gidip onu savunacak, Selahaddin-i Eyyûbî gerek kendi ülkesinde gerek naiblerin idaresinde bulunan yerlerde, cami minberlerinde Melik Salih adına okunan hutbelere karışmayacak ve Melik Salih adına para kesilecektir. Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih ve emirlerle anlaşmaya vardıktan sonra Dimaşk'a doğru yol aldı.⁶⁷¹

Ebu Şame'nin İsfehanî'den aktardığı kadarıyla taraflar arasında anlaşma şu şekilde sağlandı. Selahaddin-i Eyyûbî, Kurun'u-Hama'dan ayrılarak Karahisar'da bulunan meraya gidip yerleşti. Bu esnada Melik Salih'in elçilik heyeti gidip, Selahaddin-i Eyyûbî'ye anlaşma isteklerini sundu. Anlaşma metninde Melik Salih, Selahaddin-i Eyyûbî'nin otoritesine bulunan bütün toprakları tanıyacak ki bu Aşağı Şam'dan Hama'yı içine alacak bir bölgeyi kapsamaktaydı. Selahaddin-i Eyyûbî buna rıza göstermeyince heyet, Hama ile birlikte Maare ve Kefertâb'ı da anlaşmaya ekledi. Böylece Selahaddin-i Eyyûbî, eklenen yeni maddelerle anlaşmayı kabul edip çizilen çerçevede yemin etti.⁶⁷² Ayrıca heyetten, tutuklu bulunan Mecdüddin kardeşlerin serbest bırakılması da istendi ve bu madde kabul edilip tahliyeleri sağlandı. Neticede heyetle yapılan müzakereler başarılı bir şekilde barışmayla sonuçlandı.⁶⁷³ Sonuç olarak Selahaddin-i Eyyûbî, Halap-Musul ittifakıyla yapılan Kurun'u Hama savaşında hem askeri hem siyasi hem hukuki

⁶⁶⁹ İbn Şeddad, age, s. 35-36. Çev. 90-91. Ebu Şame, age, II, s. 247-48.50. İbnü'l-Adim, age, s. 367-68.

⁶⁷⁰ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 88-89. Ebu Şame, age, II, s. 251-252. İbn Vasıl, age, II, s. 34. İbnü'l-Adim, age, s. 368. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 420. Makrizi, es-Süluk, I, s. 169.

⁶⁷¹ Ebu Şame, age, II, s. 251.

⁶⁷² Ebu Şame, age, II, s. 251.

⁶⁷³ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, 88. Ebu Şame, age, II, s. 252.

olarak başarı kazandı. Zira Selahaddin-i Eyyûbî, bu savaş sonucunda bir taraftan bağımsızlığını Haleblilere kabul ettirirken öbür taraftan da Abbasiler onu Dımaşk, Mısır ve Yemen sultanı olarak ilan etmişlerdi.

2.2.9 Musulluların Anlaşmaya Tepkisi

Selahaddin-i Eyyûbî ve Halebliler arasında yapılan barışı duyan Musullular; Haleblilerin davranışlarını eleştirdi, onları kınadı, aceleci davranmakla ve başvuru yöntemini, başarısızlıkla suçladı. Bunlarla yetinmeyen Musullular, Haleblileri yapılan barışı bozmaya ve iptal etmeye sevk etti. Hatta Selahaddin-i Eyyûbî'nin gerçek niyetini çözmek amacıyla anlaşmada imzası bulunan bir elçiye, yapılan anlaşmaya Musulluları da dâhil etmek için gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî, giden sefirle başbaşa kaldığında getirdiği mektup nüshasını görmek istedi. Elçi, yanlılıkla Haleblilerin Musullulara taahhüd ettikleri mektup örneğini Selahaddin-i Eyyûbî'ye uzattı. Gelen mektup karşısında Selahaddin Eyyûbî derin düşüncelere dalıp, sırrını ifşa etmeden Haleb-Musul arasındaki ittifakı anladı ve mektubu elçiye geri verdi. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, “Umarım anlaşmayı bozmuşlardır!” dedi. Elçi, yanlış yaptığını anladı ama düzeltme şansı da kalmamıştı. Selahaddin-i Eyyûbî: “Nasıl olur da Halebliler Musullularla anlaşma yapar? Aramızdaki anlaşma gereği bizden habersiz ve izinsiz hiçbir işe yeltenmemeleri gerekirdi.” dedi. Nihayetinde Selahaddin-i Eyyûbî, yapılan anlaşmanın geçersiz ve bozulduğu kanısına vardı.⁶⁷⁴

Selahaddin-i Eyyûbî, taraflar arasında yapılan barışın ortadan kalktığını bir süre gizli tutmaya çalışsa da Musullular bu haberi etrafa yaydı. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, kardeşi ve Mısır'da naibi olan Melik Adil'i konuyla ilgili bilgilendirerek yazışmalarda bulundu. Yazışmada Selahaddin-i Eyyûbî, kardeşine askerleri sefere

⁶⁷⁴ Ebu Şame, age, II, s. 259. İbn Vasil, age, II, s. 36-37.

çıkarmak için hazırlıklara başlaması emrini veriyordu.⁶⁷⁵ Diğer taraftan Selahaddin-i Eyyûbî, uzun bir mektubla bölgede yaşananları Abbasi halifeliğine bildirdi.⁶⁷⁶

2.2.10 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Barin'i Alması

Selahaddin-i Eyyûbî, Kurun'u-Hama savaşının ardında Haleblilerle yapılan anlaşmadan sonra Hama'dan Barin'e doğru yola koyuldu. Barin, Fahreddin Mesud b. Za'ferânî tarafından yönetiliyordu. Za'ferânî, Selahaddin-i Eyyûbî Şam'a gelirken hizmetine girdi ve başkomutanı olabilmek amacıyla kendini Selahaddin-i Eyyûbî'ye önerdi. Tabi Selahaddin-i Eyyûbî, ona iltifat etmedi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî'yi terk edip Barin'e döndü. Za'ferânî'nin bu tutumu Selahaddin-i Eyyûbî'yi öfkeliendirdi ve gidip onun denetiminde bulunan kaleyi, teslim edileceye kadar muhasara altına aldı.⁶⁷⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî'nin en büyük emirlerinden biri olan Fahreddin Mesud b. Za'ferânî'nin elinde bulunan Barin kalesini alıp dayısı ve aynı zamanda kayın babası Şihâbuddin Mahmud'un oğluna verirken Humus'u⁶⁷⁸ da amcaoğlu Nasıruddin'e verdi.⁶⁷⁹ İsfehânî ise, Asi nehrini geçip Humus, Baalbek, Bekaa ve Dımaşk'a gitiklerini aktarmıştır.⁶⁸⁰ Bârin, Nûreddîn Zengî döneminden beri en büyük emirlerinden olan emir Fahreddin Mesud b. Ali el-Za'ferânî'nin elinde bulunuyordu. Fahreddin, Selahaddin-i Eyyûbî'in gücünü görünce Barin'i Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim edip hizmetine girdi. Fahreddin, mSelahaddin'in ona değer verip devletten ona pay vereceğini zannediordu; fakat umduğunu bulamadı ve ondan ayrıldı. Barin dışında Fahreddin'in iktası yoktu ve kente Nûreddîn Zengî'nin naibiydi. Halebliler ile Selahaddin-i Eyyûbî arasında anlaşma sağlandıktan sonra Selahaddin-i Eyyûbî, Hama'ya geçti ve ordan da Barin'e gidip şehri kuşatmaya aldı. Selahaddin-i Eyyûbî,

⁶⁷⁵ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, 93. Ebu Şame, age, II, s. 259. İbn Vasil, age, II, s. 37.

⁶⁷⁶ Ebu Şame, age, II, s. 259-61.

⁶⁷⁷ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 89. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 70. Ebu Şame, age, II, s. 252. Makrizi, es-Süluk, I, s. 169.

⁶⁷⁸ Humus, Selahaddin-i Eyyûbî elindeydi ve amcasının oğlu Nasıruddin Muhammed b. Şîrkûh'u oraya yerleştirdi. Kent, 581'e kadar ölünceye kadar Nasıruddin'den kalmıştı. Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnafe fi Me'alimi'l-Hilafe", II, s. 65.

⁶⁷⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 70. Ebu Şame, age, II, s. 252. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁶⁸⁰ Ebu Şame, age, II, s. 252-53.

kentin üzerine mancınıklar dikti. Bârin Selahaddin-i Eyyûbî'ye emanla teslim edildi. Selahaddin-i Eyyûbî, kenti dayısı Şihâbuddin Mahmud b. Tekuş el-Hârimî'ye iktâ olarak verdi. Bârin,⁶⁸¹ Şevval ayının sonlarına doğru alındı. Selahaddin-i Eyyûbî, şehire sahip olunca Hama'ya döndü.⁶⁸²

2.2.11 Tell-Sultan Savaşı (1176)

Selahaddin-i Eyyûbî ve Seyfeddin Gazi arasında 10 Şevvel 571/22 Nisan 1176'da Haleb'ten bir merhale uzaklıkta bulunan Hama yolu üzerine Tell-Sultan mevkiinde savaş oldu ve Seyfeddin yenildi.⁶⁸³ Bu savaşın nedeni bir önceki yıl kardeşi İzzeddin Mesud komutasındaki Musul-Haleb ittifak ordusunun Kurun'u-Hama savaşında Selahaddin-i Eyyûbî'ye yenilmesi idi.⁶⁸⁴ II. Seyfeddin Gazi, bu yenilginin haberini ağabeyi II. İmaduddin'i kendine bağlamak maksadıyla Sincar muhasarasıyla meşgulken almıştı. Seyfeddin, kardeşi bu durumu öğrenirse siyasi ve askeri olarak güçleneceği endişesine kapılıp onunla diyaloga geçerek uzlaşmak istediğini bildirmiş ve bu şekilde taraflar arasında musalaha gerçekleşmişti.⁶⁸⁵ Seyfeddin Gazi, anlaşmanın akabinde Musul'a geri döndü asker topladı ve onlara mal dağıttı. Bununla yetinmeyen Seyfeddin, Hısn-ı Keyfâ ve Mardin Artukluları başta olmak üzere Trablus ve Kudüs gibi Frenk devletlerden de askeri destek istedi. Böylece Seyfeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı yerel bölge güçlerinden ve Frenklerden oluşan güçlü bir ittifak cephesi oluşturdu. Seyfeddin'in yürütmüş olduğu çalışmalar sonucunda altıbinden oluşan bir süvari birliği toplandı.⁶⁸⁶ Seyfeddin, zaman kaybetmeden Nusaybin'e geçti.⁶⁸⁷ Burada uzun zaman kalarak kış mevsiminin geçmesini bekledi. Nusaybin'de uzun kalma neticesinde hem askerler arasında memnuniyetsizlik oluştu hem de levazımların tükenmesine neden oldu.

⁶⁸¹ Haleb ve Hama'nın batı tarafında bulunan güzel bir şehirdir. Çetin, age, s. 80.

⁶⁸² İbn Vasıl, age, II, s. 34.

⁶⁸³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. İbn Vasıl, age, II, s. 37. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58. Remzi Ataoğlu, "Artuklu-Eyyubî İlişkileri", Tarih İnceleme Dergisi, 1995, Cilt 10, Sayı 1, s. 71-72.

⁶⁸⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. İbn Vasıl, age, II, s. 37. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58.

⁶⁸⁵ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 91. Ebu Şame, age, II, s. 261.

⁶⁸⁶ İbnü'l-Esir, X, s. 74. İbn Vasıl, II, s. 37. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58.

⁶⁸⁷ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 91-92. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58. İbn Haldun, age, V, s. 301.

Burada uzun zaman kaybı, zafer kazanılması halinde bile Şam'da uzun bir müddet kalınamayacağı kanaati ve daha önce bazı askerlerin evlerine dönmesine dolayı Seyfeddin'in işini zora soktu.⁶⁸⁸ Seyfeddin, Bire'den⁶⁸⁹ Fırat Nehri'ni geçerek Şam tarafındaki nehrin kenarında çadırını kurdu.⁶⁹⁰ Seyfeddin, Gümüştekin ve Melik Salih ile irtibata geçerek yanına gelmelerini istedi. Görüşme talebi alan Gümüştekin, Seyfeddin'e gidip birçok müzakerelerde bulundu.⁶⁹¹ Yapılan müzakerelerde Seyfeddin'in Melik Salih ile yan yana gelme kararı alındı. Seyfeddin Haleb'e vardığında Melik Salih, bizzat onu karşıladı. İkili kale yakınında buluştu. Seyfeddin, buluşma sırasında Melik Salih'i kucaklayıp gözyaşlarına hâkim olamadı. Ardından Melik Salih, kaleye çekilirken Seyfeddin ise Aynü'l-Mübâreke'ye gidip konakladı. Bir süre burda kalan Seyfeddin, Haleb askerleri hergün gidip hizmetine girdi.⁶⁹² Musullular, Haleb'e geldiklerinde daha önce esir alınmış ve aralarında Kerekli Ernat İbrens ve kralın dayısı Jocelin'in de bulunduğu birçok Frenk esir askerlerini serbest bıraktı ve onlarla birlikte savaşa katılmak koşuluyla biranlaşma yaptı.⁶⁹³

Ardında Seyfeddin, bir müfrezeyle kaleye çıkıp yemek yedikten sonra kaladen inip aralarında Diyâr-ı Bekrlilerin de bulunduğu kalabalık bir orduyla Tell-Sultan'ın⁶⁹⁴ yolunu tuttu. Selahaddin-i Eyyûbî hala Mısır'dan talep ettiği askeri yardımın yolunu gözetmekteydi.⁶⁹⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, Haleblilerin Musul kuvvetiyle birleşerek üzerine

⁶⁸⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. İbn Vasıl, age, II, s. 37. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58.

⁶⁸⁹ Bire adında çok sayıda şehir ismi bulunmaktadır. Sümeysat'a yakın Haleb ve Suğuru'r-Rum arasında yer alan bir beldedir. Yakut, I, age, s. 526.

⁶⁹⁰ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 91-92. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁶⁹¹ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 91-92. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. Ebu'l-Fida, age, III, s. 58. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁶⁹² İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 91-92. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁶⁹³ Bündarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 94. Ebu Şame, age, II, s. 262. İbn Vasıl, age, II, s. 38. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁶⁹⁴ Dimaşk tarafında Haleble arası bir merhale mesafe bulunan yerin adıdır. Burada han ve kabileler için çeşitli konaklama yerleri bulunmaktadır. Burada Selahaddin-i Eyyûbî ve Musul sahibi Seyfeddin Gazi b. Mevdu b. Zengî arasında Şevval 571/Nisan-Mayıs 1176'da savaş olmuştu. Yakut, age, II, s. 42.

⁶⁹⁵ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 92. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

yürüdüğüünün haberini alır almaz Mısır'daki güçlerini yardıma çağırdı.⁶⁹⁶ Zira daha önce Frenklerle bir anlaşmaya yapmıştı ve bunun sonucundan askerleri Mısır'a gönmüşü.⁶⁹⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, Musul-Halep ittifak güçleri birleşerek üzerine geldiğini öğrenince Seyfeddin Gazi'ye bir elçi göndererek savaşmak istemediğini bildirdi. Süryani Mihail'in aktardığına göre, Selahaddin-i Eyyûbî Seyfeddin'e "Savaşa girişme. Zira bir hizmetçin olan ben yenilsem, efendimin oğulları tarafından mağlub edildiğim için bir şey kaybetmeyeceğim. Fakat bir hükümdar oğlu olan sen yenilersen büyük hezimete uğramış olacaksın" dedi. Seyfeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu sözlerini alaya aldı ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdiği elçiyle onu tehdit edip kendisini yeneceklerini ve Mısır'a dönmesi gerektiğini söyledi.⁶⁹⁸ Selahaddin-i Eyyûbî'yi tehdit mektubu götüren elçi, iki ordu arasındaki farkı şöyle gözler önüne sermektedir. Elçi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin küçük bir çadırdayken yanına gittiğini, güzel bir kilim üzerine serilmiş seccade, önünde bir Mushaf olduğu halde kibleye yönelmiş olarak oturduğunu, kılıcı, oku, okluğu ve zincirden yapılmış zırhınınca direğine asılı bir vaziyete durduğunu; bu vaziyete görünce zaferi kazanacağını düşündüğünü söylemiştir. Zira Seyfeddin ve emirlerden ayrıldığından, ipek halılar üzerinde içki içtiklerini ve hilelerle meşgul olduğunu bildirmiştir. Üstelik her bir çadırda, her türlü yasak şeyler bulunmaktaydı. Elçi, mektubu Selahaddin-i Eyyûbî'ye sunduğunda öğle vakti olduğunu, Ezanın sesiyle askerler arasında hareketlilik meydana geldiğini ve her çadırda bir imam bulunduğunu söylemiştir. Bu sırada Selahaddin-i Eyyûbî, kendisine "Dostlarına gün doğarken üzerlerine geleceğimi söyle, beni karşılamaya hazırlansınlar. Aramızdaki hükmü Allah verecektir ve O hükümvericilerin en hayırlısıdır" dedi. Elçi, "Ondan ayrıldığımda onun zaferini ve Musul-Haleb koalisyonun aşırılıklarını düşünmektaydım. Bütün gece at sürdüm. Şafakla birlikte ordugâha ulaştım. Bütün ordu sarhoştı. Seyfeddin'i görmek istedim. Uykuda olduğunu söylendi. Güneşi

⁶⁹⁶Sibt, age., XXI., s. 236. Süryani Mihail, Vekâyinâmesi, II., s. 242.

⁶⁹⁷İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74. İbn Vasil, age, II, s. 37. Ebu'l-Fida, age, III. s. 58.

⁶⁹⁸Sibt, age., XXI., s. 236. Süryani Mihail, Vekâyinâmesi, II., s. 242.

bekleyemeyeceğimi ve Selahaddin-i Eyyûbî'den haber getirdiğimi söyledim. Bunun üzerine yanına kabul edildim.” dedi.⁶⁹⁹

Mısır'dan Selahaddin-i Eyyûbî'ye askerler ulaştı ve gelen askerlerle birlikte Haleb'e gitmek üzere yola çıktı ve Hama'ya vardı. Ardında Hama'dan Merc Ebu Kubeys'e doğru gitti. Burada, Musul-Haleb ordusunun piyadeler dışında yirmibin süvariden oluştuğu, Frenklerden askeri destek sözü aldıkları ve desteklerin ard arda sürdürdüğü bilgisi Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin kuvveti ise yalnızca altıbin süvariden oluşuyordu.⁷⁰⁰ İmaduddin İsfahanî, “Barkü’ş-Şâmî Fi Tarih Devleti Selâhiye” adlı eserinde Tell-Sultan savaşında Seyfeddin'in asker sayısı yirmi bin olduğunu söylemiştir. Oysa gerçek rakam bu olmayıp, asker sayısı altı bin beşyüz süvariye geçmemekteydi. İbnü'l-Esir, savaşa giren askerlerin askeri düzeni hakkında bilgi sahibi olduğunu, kaç kişinin sağ tarafta, kaç kişinin solda tarafta ve kaç kişinin merkezde olduğunu gördüğünü aktarmıştır. Söz konusu bu planlamanın sorumluluğunu üstlenen ve yazan kardeşi Mecdüddin Ebu Se'âdât Mübarek b. Muhammed b. Abdulkerim'dir. İsfahanî'nin gerçek amacı sahibini yüceltmekten ibaretir. Yani Selahaddin-i Eyyûbî'nin altı bin askerle yirmibin kişilik orduyu mağlup ettiğini söylüyor, gerçek şu ki hakikatın peşine düşmek öncelikli olmalıdır. Bununla birlikte Musul ve etrafıyla birlikte Fırat'a kadaryirmi bin asker nasıl toplamak nasıl mümkün olabilir?⁷⁰¹

Kanaatimizce İbnü'l-Esir'in İsfahanî'ye yöneltmiş olduğu suçlamalar yersiz ve temelsiz olmalıdır. Zira Tell-Sultan savaşı yalnızca Seyfeddin ile Selahaddin-i Eyyûbî arasında meydana gelmedi, Mardin, Diyâr-ı Bekr, Haleb vb. yerlerden de askerler vardı. Dolayısıyla İbnü'l-Esir'in İsfahanî'ye isnad ettiği yakıştırmalar gerçekte bağdaşmamaktadır.

Selahaddin-i Eyyûbî ve askerleri, 10 Şevval 571/ 22 Nisan 1176'da yorgun bir vaziyete savaş meydanına ulaştı. Seyfeddin'in bazı askerleri, onlarla “Hemen savaşalım”

⁶⁹⁹Sibt, age., XXI., s. 236-37.

⁷⁰⁰Bündarî, Sena'l-Barkü'ş-Şâmî, s. 94. Ebu Şame, age, II, s. 262. İbn Vasıl, age, II, s. 38.

⁷⁰¹İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 75.

önerisi Seyfeddin'e iletildi. Zülfendâr, “Bizim bu saatlerde onlarla savaşmaya ihtiyacımız yok, yarın hepsini alırız.” dedi.⁷⁰² Musul-Haleb ittifakı, tedbirlerini ve işlerini geciktiriyordu. İttifak, tehirin yıkım getireceğini düşünmüyordu.⁷⁰³ Taraflar, Tell-Sultan mevkiinde karşı karşıya geldi. Seyfeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'den önce olay yerine vardı.⁷⁰⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, askerlerine savaş düzeni aldırды ve kendisi de safın merkezinde yer aldı.⁷⁰⁵ Seyfeddin'in ordusunu idare eden kişi Zülfendâr'dı.⁷⁰⁶ Savaş başlayınca Selahaddin-i Eyyûbî, ittifakını yüzlerce ve binlerce askerini etkisiz hala getirip çadırlarından çıkardı.⁷⁰⁷ Musul-Haleb ittifak güçleri, kalabalık olmasına rağmen İzzeddin Mesud dışında hiç kimse savaşmadı.⁷⁰⁸ Bu esnada Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin ve etrafındaki çadırların sorumluluğunu yeğeni Feruḥşah'a bıraktı.⁷⁰⁹ Savaşın İlk etabında Selahaddin-i Eyyûbî'nin sol kanadı, İbn Zeyneddin Müzafferuddin komutasındaki ittifakın sağ safına yenildi. Bunu gören Selahaddin-i Eyyûbî, saldırıya geçip ittifakı bozguna uğrattı.⁷¹⁰ Seyfeddin'in sol kanadı yenilince takviye amacıyla yardımlarına gitti. Bunu gören diğer askerler, hezimete uğradıkları vehmine kapıldı ve korktukları başlarına geldi. Savaşın gerçek yüzünü hisseden askerler, herşeylerini terk edip kaçtı. Kaçan askerleri takibe alın Selahaddin-i Eyyûbî, birçoklarının öldürüldüğünü ve ya boğulduğunu gördü.⁷¹¹ Selahaddin-i Eyyûbî askerlerine, insanları öldürmeme, öldürülmüş ya da soyulmuş olanlara saldırmama talimatını verdi.⁷¹² Selahaddin-i Eyyûbî, aralarında Fahreddin Abdulmesih gibi

⁷⁰² İbn Vasıl, age, II, s. 39. İbnü'l-Adim, age, s. 370. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75.

⁷⁰³ İbn Şeddad, age, s. 36. Çev. 92. Ebu Şame, age, II, s. 261. İbn Vasıl, age, II, s. 37. İbnü'l-Adim, age, s. 369. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷⁰⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71.

⁷⁰⁵ Bündarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 94. Ebu Şame, age, II, s. 262. İbn Vasıl, age, II, s. 38-39.

⁷⁰⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71.

⁷⁰⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71.

⁷⁰⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71.

⁷⁰⁹ Bündarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 96. Ebu Şame, age, II, s. 262-63. İbn Vasıl, age, II, s. 39-40. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷¹⁰ İbn Şeddad, age, s. 37. Çev. 93. Ebu Şame, age, II, s. 261-63. İbn Vasıl, age, II, s. 39. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171. Bündarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 96. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷¹¹ Ebu Şame, age, II, s. 263. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

⁷¹² Ebu Şame, age, II, s. 263. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

öndegelen emirleri esir aldı,⁷¹³ önce bunları Hama'ya nakl etti ve ardında hil'at giydirip serbest bıraktı.⁷¹⁴ Bu savaşta takdirin en büyüğünü İzzeddin Feruḡşah haketmektedir.⁷¹⁵ Ebu Şame'nin İbn Ebi Tayy'den nakl ettiği rivayete göre ise, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musullularla yaptığı savaştan önce ağabeyi Şemsudevle Turanşah, Dımaşk'a geldiğini ve kazanılan zaferin nedenini O olduğunu söylemiştir.⁷¹⁶

İttifak ordusu bozguna uğrayınca sağ kurtulanlar, Haleb'e doğru kaçtı. Haleb'e sağ salim vardıklarına inanamayan askerler, şehrin bütün kapılarını kapatmalarına rağmen hangi sıkıntılarla yüzleşeceklerini bilmiyorlardı.⁷¹⁷ Böylece aşırı davranışların sonucuna katlanarak Selahaddin-i Eyyûbî'nin avucuna düştüler. Selahaddin-i Eyyûbî askerleri, her taraftan kuşatma hazırlıkları yaparken Halebliler yok olma, oluşan yeni duruma alışma, nereye gideceğini bilmeme, anlaşılmaya bağlı kalmama, verilen sözleri yerine getirmeme, münakaşa gibi suçlamalarla birbirlerinin boyunlarını vurmaya başladılar.⁷¹⁸ Mağlubiyetin akabinde Seyfeddin de Haleb'e dönüp hazinelerini alırken kardeşi İzzeddin Mesud'u bir grup askerle kente bırakarak kendisi Fırat Nehri'ni geçip Musul'a döndü.⁷¹⁹ Bazı kaynaklar ise, Seyfeddin'in, hezimetten sonra Buzaa'ya çekilip sağ kurtulan askerlerin gelmesini beklediğini, gelen askerlerle birlikte Fırat Nehri'ni geçip Musul'a döndüğünü belirtmiştir.⁷²⁰ Seyfeddin kurtulduğuna inanmamıştı, o Selahaddin-i Eyyûbî'nin Fırat'ı geçip Musul'a geçeceğini düşünmüştü. Seyfeddin, veziri Celaluddin ve Mücahiduddin Kaymaz'la Musul'dan ayrılıp Akre kalesine sığınmak için istişarede bulundu. Kaymaz: “Musul'dan ayrılırsan ve Selahaddin-i Eyyûbî Musul'a sahip olursa senin ona karşı tek bir burcu korunma şansın var mıdır?” Sorusuna; Seyfeddin, “Hayır”

⁷¹³ İbn Şeddad, age, s. 37. Çev. 93. Ebu Şame, age, II, s. 261-63. İbn Vasıl, age, II, s. 39. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171. Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 96. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷¹⁴ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 96. Ebu Şame, age, II, s. 262-63. İbn Vasıl, age, II, s. 39-40. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷¹⁵ Ebu Şame, age, II, s. 264.

⁷¹⁶ Ebu Şame, age, II, s. 273-74.

⁷¹⁷ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 96-97. Ebu Şame, age, II, s. 263.

⁷¹⁸ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 97. Ebu Şame, II, s. 265.

⁷¹⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71. İbn Şeddad, age, s. 37. Çev. 93-94. Ebu Şame, age, II, s. 262. İbnü'l-Adim, age, s. 370-71. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁷²⁰ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 98. Ebu Şame, age, II, s. 263, 265. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

dedi. Kaymaz: “Herhangi bir burçtan kalmak Akre’ye gitmekten daha hayırlıdır. Devletler tarih boyunca yenilmişler ve savaşmışlardır.” dedi. Seyfeddin ve veziri gereken tetbirleri almaya odaklandı, morallerini güçlendirdi ve savaşmayı göze aldı. Ardında Zülfendâr, görevden alındı ve yerine Mücahiduddin Kaymaz atandı.⁷²¹ Bu savaştan sonra Haleb-Musul ittifakı geri dönülemez bir biçimde dağıldı.⁷²²

Musul sahibi Seyfeddin, dönüşünü hızlandırıp eski günlerindeki sefahatine dönerken⁷²³ Selahaddin-i Eyyûbî, gün boyu ordusuyla birlikte kalarak ittifakın bırakıp kaçtığı eşyaları askerlere dağıttı. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin’den kalan özel çadırını İzzeddin Feruḥşah’a verdi.⁷²⁴ Bazı kaynaklar göre ise Selahaddin-i Eyyûbî, Musul sahibi Seyfeddin’den kalan otağını ağabeyi Şemsüddeve’ye verdi ve onu Dimaşk, Şam ve etrafına vali olarak atadı. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî, Şemsüddeve’yi Frenk cephesini tutmakla görevlendirdi. Zira Selahaddin-i Eyyûbî, her zaman yaptıkları gibi Haleblilerin tekrar Frenklerden askeri destek talebinden kuşkulanıyordu.⁷²⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin’in karargâhına gidip ondan geriye kalan hazine ve malları herkese bol bol dağıttı ve yalnızca elçi heyetinin payları kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin’in şarab odasında ya da özel çadırında kumru, bülbül ve papağan gibi çeşitli kuşların bulumduğu kafeslerde rastladı. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferü’l-Akra olarak bilinen hizmetçiyi çağırıp “Bunları al Seyfeddin’e götür ve bizim selamlarımızı ona ilet.” diye emir verdi. Selahaddin-i Eyyûbî: “Seyfeddin’e deki, sen bu kuşlarla oynamaya devam et, bunlar seni tehlikeli işlerden korur.” dedi.⁷²⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin’den geriye kalan hazinesini dağıtırken cariye ve harem kadınlarını da Haleb’e yolladı. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul askerlerinden geriye kalanları için dükkanları andırırcasına birçokiki çeşidi ve müzik

⁷²¹ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 74-75. İbnü’l-Adim, age, s. 370-71.

⁷²² Çekiç, agm., s. 125.

⁷²³ Bûndarî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 97. Ebu Şame, age, II, s. 265.

⁷²⁴ İbn Şeddad, age, s. 37. Çev. 93-94. Ebu Şame, age, II, s. 262. İbnü’l-Adim, age, s. 370-71. İbn Haldun, age, V, s. 301.

⁷²⁵ Ebu Şame, age, II, s. 273-74.

⁷²⁶ Bûndarî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 96. Ebu Şame, age, II, s. 262-63. İbn Vasıl, age, II, s. 39-40. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

aletlerini gördü.⁷²⁷ Seyfeddin, yanında yüzlerce kadın şarkıcının olmasıyla biliniyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, bu kötü alışkanlıkları askerlerine yasakladı ve hiç kimseyi bu duruma düşmeme temennisinde bulundu.⁷²⁸ Neticede Selahaddin-i Eyyûbî ile Musul-Haleb ittifakı arasında yapılan Tell-Sultan savaşı, ittifakın yenilgiyle sonuçlandı. Bu savaşta Eyyûbî askerlerinin başarısının yanında, ittifakın da kendi içindeki beceriksizliği yenilgiyi getirmiştir. Taraflar arasında yapılan savaşta galibiyet Eyyûbîlere nasip olurken, Suriye'deki Zengî hanedanının hâkimiyeti kırılarak bölge Selahaddin-i Eyyûbî'nin hâkimiyeti geçti.⁷²⁹

2.2.12 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Buzaa Menbic ve Azâz'ı Alması

Tell-Sultan galibiyetiyle Selahaddin-i Eyyûbî, Suriye'nin hâkimiyeti konusundaki mücadeleler çerçevesinde, en önemli rakibi olan Zengîlerin askeri gücüne çok önemli bir darbe vurdu. Selahaddin-i Eyyûbî, savaştan hemen sonraharekâtına devam ederek rakiplerin toparlanmasına fırsat vermedi. Haleb'in müdafa tedbirlerini görünce kenti kuşatmadan önce ona yardım edebilecek olan etraftaki tüm kaleleri ele geçirmek gerektiğini anladı.⁷³⁰ Tell-Sultan savaşından sonra Seyfeddin Gazi, ülkesi Musul'a giderken Halebliler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin onlara saldırma korkusuyla muhasara için gereken hazırlıkları yaptı. Haleb'e gidip günlerce kenti kuşatmaya aldı. Daha sonra Selahaddin-i Eyyûbî, kuşatmanın zaman alacağını düşünerek Haleb etrafında bulunan kaleleri almaya karar verdi. Böylece Haleb zora düşer ve ele geçirme işi kolaylaşır diyerek herkes bu görüş etrafında birleşti. Selahaddin-i Eyyûbî, Buzaa'ya⁷³¹ hücum ederek⁷³² 22 Şeval 571/4 Mayıs 1176'da emanla teslim alıp⁷³³ İzzeddin Huşterin el-

⁷²⁷ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 96. Ebu Şame, age, II, s. 263. İbn Vasıl, age, II, s. 40. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

⁷²⁸ Ebu Şame, age, II, s. 263.

⁷²⁹ Gök, agt., s. 224.

⁷³⁰ Gök, agt., s. 227.

⁷³¹ Haleb ve Menbic arasında bulunan Botnan Vadisinde bulunur. Buzaa, Haleb'e bağlı bulunan bir kasabadır. Yakut, el-Hamevi, **Mucemü'l-Buldan**, bsy. Daru Sadır, Beyrut-Lübnan 1977, I. s. 409.

⁷³² Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 98. Ebu Şame, age, II, s. 265. İbnü'l-Adim, age, s. 371.

⁷³³ İbn Vasıl, age, II, s. 42. İbnü'l-Adim, age, s. 371. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

Kurdî'yi buraya vali olarak atadı.⁷³⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb ve Musul'un iletişimini kesmek ve Haleb'i çembere alabilmek için Haleb'e bağlı önemli kaleler olan Menbic⁷³⁵ ve Azâz'a⁷³⁶ yöneldi.⁷³⁷

Selahaddin-i Eyyûbî, Buzaa'dan sonra Menbic'i ele geçirdi. Menbic, emir Kutbeddin Yenâl b. Hassân'a aitti. Kutbeddin'e hoşgörü göstermedi ve onu istemediği en kötü durumla yüzleştirdi. Selahaddin-i Eyyûbî Menbic kalesinde, kıymetli eşyalar arasında bulunan altın, para, mücevher, matbu meteryal, el sanatları, dokuma ve gıdadan oluşan herşeye el koydu. Bütün bunların değeri üçyüz bin dinarı tutmaktaydı.⁷³⁸ Bu esnada Selahaddin-i Eyyûbî'nin dikkatı, üzerinde "Yusuf" ismi yazılan bazı torbaların ve tabakaların üzerine odaklandı ve "Bu nedir?" diye sordu. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî'ye şunlar söylendi: "Kutbeddin'nin Yusuf adında bir çocuğu var ve bütün bunları onun için biriktirdi." Selahaddin-i Eyyûbî ise "Yusuf benim ve bende gizlediklerini ondan alıyorum." dedi. Hazirun buna bir anlam vermedi.⁷³⁹ Her ne kadar Kutbeddin'in Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine girmesi için müzakereler yapıldıysa da O böbürlenerek ve onu küçümseyerek bunları reddetti. Sonunda Kutbeddin'in sırrı dağıldı ve biriktirdiği elinde çıktı. Kutbeddin, Menbic'i Selahaddin-i Eyyûbî'ye kaptırdıktan sonra Musul'a gitti ve Seyfeddin ona Rakka'yı ikta olarak verdi. Kutbeddin,

⁷³⁴ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 98. Ebu Şame, age, II, s. 265. İbnü'l-Adim, age, s. 371.

⁷³⁵ Kuzey Suriye'de tarihi bir kentir. Haleb'i Urfa'ya bağlayan önemli ticaret yollarının üzrende yer almaktadır. Yakut, age, V. s. 205-07. Türkiye'den kaynağını alarak Fırat'a kavuşan Sacur çayının güneyinde Haleb'i Urfa'ya bağlayan önemli bir ticaret yolunun üstündedir. Işın Demirkent, "Menbic", **DİA**, XXIX. TDV. Ankara 2004, s. 123.

⁷³⁶ Haleb ve Kilis arasında yer alıp Haleb'in 48 km. kuzey batısında bulunan bir kasabadır. Şemseddin Sâmî, **Kâmûsü'l-A'lem Tarih ve Coğrafya Lügatı**, I-V. Mihran Matbaası, İstanbul 1889, II. s. 995. Oflaz, s. 24.

⁷³⁷ Çekiç, agm., s. 125.

⁷³⁸ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 99. İbnü'l-Esir, X, s. 75-76. Ebu Şame, II, s. 266-67. İbn Vasil, II, s. 43-44. İbnü'l-Adim, age, s. 371. Sıbt, age., XXI., 238. İbn Haldun, age, V, s. 302. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

⁷³⁹ Ebu Şame, age, II, s. 267. İbn Vasil, age, II, s. 44.

578/1182-1183'te Selahaddin-i Eyyûbî gidip geri alıncaya kadar kadar Rakka'da kaldı.⁷⁴⁰

Selahaddin-i Eyyûbî, Menbic'i aldıktan sonra Azâz'a hücum edip birçok mancınığı kentin etrafına diktirdi ve savaş kararlığını göstermek için hiçbir maliyetten kaçınmadı.⁷⁴¹ Selahaddin-i Eyyûbî, otuz sekiz gün ablukaya aldığı Azâz'da çok sayıda askeri zayıat verdi.⁷⁴² Menbic'in ardından Azâz kalesine saldırması, Haleblilerin ve Frenklilerin giriş-çıkışlarını kesti. Kale sarp ve yüksek bir yerdeydi. Selahaddin-i Eyyûbî, kalede bulunan halka iyi davrandı. Zira bir anlık hiddet onları, Frenklilerle barışmaya ve Nûreddîn Zengî'nin çabaları sonucu esir edilen liderlerini serbest bırakmaya sevk edecekti. Akıllı bir şekilde davranan Selahaddin-i Eyyûbî'ye, kuşatmanın otuz sekizinci gününde kale teslim edildi.⁷⁴³

Selahaddin-i Eyyûbî Azâz kuşatması sırasında, Bir grup Haleb askerlerinin ani baskınına uğradı. Buna mukabil askerleri, onları takip etse de yalnızca bir süvarilerini yakalayabildi. Selahaddin-i Eyyûbî, öfkeyle elini kesilmesini emretti. İsfahanî, Selahaddin-i Eyyûbî'nin duyacağı bir şekilde memura "Bir saat mühlet ver, belki bu konuda onu ikna ederim." dedi. Sonra Selahaddin-i Eyyûbî'ye dönüp şunları söyledi: "Gerek sizin konumunuz gerekse inancınız bu tür küçük olaylara tenezzül etmez dedim. Tebessüm edinceye kadar Selahaddin-i Eyyûbî'ye hadis hatırlatım ve sonunda cezayı tutuklamaya çevirdi. Askerin başına bir şey gelmemesinin sevinci yaşadım." Bunu gören Nâsiruddin b. Şîrkûh, "Bu nasıl bir oyalama ve aymazlıktır? Siz bunu yapmazsanız ben yaparım! Nâsiruddin öfkeli ve kükreyerek, bu adamı niye öldürmüyorsunuz ve niye

⁷⁴⁰ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 99. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 75-76. Ebu Şame, age, II, s. 266. İbn Vasil, age, II, s. 43. İbnü'l-Adim, age, s. 371. Sibt, age., XXI., 238. İbn Haldun, age, V, s. 302. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

⁷⁴¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 76. Ebu Şame, age, II, s. 267. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421.

⁷⁴² İbn Vasil, age, II, s. 44. Sibt, age., XXI., 238. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 421. Makrizi, es-Süluk, I, s. 171.

⁷⁴³ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 102. Ebu Şame, age, II, s. 267. İbnü'l-Adim, age, s. 371. İbn Haldun, age, V, s. 302.

tutuklattınız?” diye tepkisini ortaya koydu. Selahaddin-i Eyyûbî, onu sakinleştirdi ve asker kurtuldu.⁷⁴⁴

Diğer taraftan Selahaddin-i Eyyûbî, Buzaa ve Menbic kalelerini alınca Halebliler, ellerinde bulunan kale ve müstahkem yerler konusunda endişeye kapıldı. Bunun önüne geçmek amacıyla her zaman yaptıkları gibi Selahaddin-i Eyyûbî'nin işine çomak sokmak için Haşhaşi lideri Sinanla mektuplaşmaya başladılar. Halebliler, mektuplarda Selahaddin-i Eyyûbî'ye suikast düzenleme karşılığında Sinan'a birçok mal ve vaadlerde bulundu. Tabi Sinan da bu tekliflere kayıtsız kalmayarak bir suikast timi gönderdi.⁷⁴⁵ Azâz ablukasında Haşhaşilerin saldırısına uğrayan Selahaddin-i Eyyûbî, mancınıklara yakın kurulan emir Câvelî'ye ait olan çadıra mühimmat denetlemesi ve askerlere moral vermek amacıyla hergün gidiyordu. Denetleme esnasında bazı haşhaşiler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerlerine ait üniformalar giyip askerleri arasına sızdı. Onlardan biri ani bir hamleyle orada bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin üzerine atlayıp bıçakla başına vurmaya başladı. Ancak bıçak sarığın altında bulunan miğferi sıyrarak yanağını yaraladı. Selahaddin-i Eyyûbî, dengesini kaybetmeden haşhaşinin başını tutup yere serdi ve üzerine oturdu. Bu olaya yetişen Seyfeddin Yazgüc, haşhaşiyi etkisiz hale getirdi. Bir başka haşhaşi, ortaya atılınca emir Davud b. Minkelan el-Kürdî onu engelledi. Ne varki haşhaşi emiri yaraladı ve birkaç gün sonra da emir aldığı yaradan dolayı öldü. Diğer bir haşhaşi saldırınca emir Ali b. Ebu'l-Fevaris, elleri arkada kalacak şekilde onu yakaldı ve “Beni haşhaşiyle birlikte öldürün.” diye bağırdı. Bunun üzerine Nasıruddin b. Şîrkûh, haşhaşinin karnına kılıç saplayarak öldürdü. Ardında başka bir haşhaşi, hücumla geçti ve diğerlerinin akibetite uğrayarak kent halkının linçine uğradı.⁷⁴⁶ Bir diğer haşhaşi ortaya atıldı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin dayısı emir Şihâbuddin Mahmud'a denk gelince, yolunu değiştirdi ve kurmayları tarafında kılıçlarla param parça edildi.⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 102-03. Ebu Şame, age, II, s. 268.

⁷⁴⁵ Ebu Şame, age, II, s. 269.

⁷⁴⁶ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, age, s. 100-01. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 76. Ebu Şame, age, II, s. 268-69. İbn Vasil, age, II, s. 44-45. İbnü'l-Adim, age, s. 371-72. Makrizi, es-Süluk, I, s. 172.

⁷⁴⁷ Ebu Şame, age, II, s. 270.

Selahaddin-i Eyyûbî, haşhaşilerin başarısız suikast girişiminden sonra kan revan içinde atına binip otağına gitti. Bu olaydan sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin çadırında, dıştan kereste, içten ahşap ve keçeden özel bir zırh oluşturularak, kedisine has güvenli bir oda yapıldı. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî, tanımadığı hiç kimseyi huzuruna kabul etmedi, yakın korumalarını önce oradan uzaklaştırdı sonra kim olduklarını sorgulattı.⁷⁴⁸ Burada bunlar yaşanırken Fadılî, bir mektupla Mısır'da bulunan kardeşi ve naibi Melik Adil'e Selahaddin-i Eyyûbî'nin hafif bir yara aldığını ve genel durumunun iyi olduğunu, haşhaşilerin ise hemen orada berteraf edildiğini, Azâz kuşatmasına zarar verecek bir durumun olmadığını aktardı.⁷⁴⁹

Askerler arasında tedirginlik suyuüzüne çıktı ve birbirlerinden kuşku duymaya başladı. Sukuneti sağlamak amacıyla Selahaddin-i Eyyûbî, atına binip askerler arasına çıkarak onları yatıştırmak mecburiyetinde kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî, kente bulunanlar çaresiz kalıp eman talebinde bulunana kadar Azâz'la yapılmakta olan savaşa ara vermeden devam etti. Sonunda şehir Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim edildi. Selahaddin-i Eyyûbî, kaleye çıkıp savaş sonucu yıkılan yerleri onartıp ikta olarak yeğeni Takyeddin Ömer'e verdi.⁷⁵⁰ Azâz daha önce Nûreddîn Zengî'nin adamlarından biri olan Cüfeyne'ye aitti. Selahaddin-i Eyyûbî Menbic'i alınca Melik Salih, Selahaddin'in eline geçmemesi için Cüfeyne'den alıp güçlendirmişti. Buna rağmen Melik Salih'in çabaları boşa çıktı.⁷⁵¹ Azâz'ın alınmasıyla Haleb'in etrafında ona yardım edebilecek ciddi bir kuvvet kalmadı.⁷⁵²

2.2.13 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb'i Kuşatması

Selahaddin-i Eyyûbî, Azâz'ı düzene soktuktan sonra Haleblilerin Haşhaşilerden almış oldukları suikast yardımını cezalandırmak için Haleb'e yöneldi. Selahaddin-i Eyyûbî,

⁷⁴⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 76. Ebu Şame, age, II, s 269. İbn Vasıl, age, II, s. 45.

⁷⁴⁹ Ebu Şame, age, II, s 269.

⁷⁵⁰ Ebu Şame, age, II, s. 270-71.

⁷⁵¹ Ebu Şame, age, II, s. 271.

⁷⁵² Gök, agt., s. 228.

askeri karargâhını Cevşen dağındaki Yarukiye tepesine kurarak haraçları toplamaya başladı. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî; tüm mal varlıklarına el koydu, her yönüyle halkı kuşatmaya aldı, askerlerine savaşıma izni vermeden yalnızca, Haleb'e ne bir eşyanın girmesine ne de bir kişinin çıkmasına izin verilmemesi emrini verdi.⁷⁵³

Haleb Selahaddin Eyyûbî'nin kuşatması aldındayken aktörlerden biri olan Gümüştekin, iktası olan Harim'de⁷⁵⁴ bulunuyordu. Gümüştekin'in Harim'de bulunma nedeni, Salahaddin Eyyûbî'nin Azâz'dan sonra oraya akın edip elinden alma korkusuydu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb'i kuşatıldığını duyunca Harim'e gitme konusunda pişmanlık duymaya başladı. Zira Gümüştekin, Selahaddin-i Eyyûbî Haleb emirleriyle yapacağı herhangi bir anlaşmada denklemin dışında kalacağı endişesini taşıyordu. Bunun önünü almak amacıyla Selahaddin-i Eyyûbî'ye iltifatlarda bulunarak altan alta mektuplar gönderip, kendisine Haleb'e girme fırsatı verilmesi halinde daha erken hizmetine gireceğini ve Haleb'te Salahaddin Eyyûbî'nin arzuladığı gibi işleri yürüteceğini bildiriyordu. Diğer yandan Gümüştekin, Haleb emirlerine ve Melik Salih'e de mektuplar yollayıp önemli haberlerin olduğunu ve mutlaka Haleb'e gelip bunları yüzyüze paylaşması gerektiğini aktarıyordu. Bunun üzerine Melik Salih, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektup göndererek Gümüştekin'in Haleb'e girmesi talebinde bulundu ve Selahaddin-i Eyyûbî Gümüştekin'in kente girmesine izin verdi. İzin akabinde, taraflar arasında karşılıklı rehinler yollandı. Selahaddin-i Eyyûbî, rehin olarak hatip Şemsüddin b. Ebu'l-Medâa ve Katibü'l-İnşa görevlisi İsfehani'yi gönderirken Halebliler ise Nusretüddin b. Zengî'yi gönderdi.⁷⁵⁵

İsfehanî, Haleb'e girince Adl b. Acemî nezaretinde bilinmeyen bir eve götürüldüğünü, hizmetçilerinin yanlarında alındığını, o gece yemek ve aydınlatma araçlarının vermediğini ve çetin bir vaziyete sabahladıklarını aktarmıştır.⁷⁵⁶ Tam da

⁷⁵³ Ebu Şame, age, II, s. 271. İbn Haldun, age, V, s. 302.

⁷⁵⁴ Antakya taraflarında zap edilmesi zor olan, müstahkem bir kale olup, Haleb'e bağlıdır. Yakut, age, II, s. 205.

⁷⁵⁵ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 103-04. Ebu Şame, age, II, s. 271.

⁷⁵⁶ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 104. Ebu Şame, age, II, s. 272.

ogece Gümüştekin, Haleb'e girdi. Sabah olunca İsfehanî ve İbn Ebu'l-Medâa, Melik Salih'in huzuruna çıkarıldı. Melik Salih'in yanında yeğeni İzzeddin Mesud b. Mevdud ve bir grup devlet erkânı bulunuyordu. Burada söz hakkı, Adl b. Acemî'ye verildi. O da muhtemelen psikolojik baskı amacıyla uslubunca İsfehanî'nin Selahaddin-i Eyyûbî hakkında yazmış oldukları şiirlerini söylemeye çalışıyordu. Bu esnada İsfehanî ve İbn Ebu'l-Medâa'ya bağlı kalacakları bir anlaşma metni uzatıldı, onlar bunu geri çevirince onlara iltifat edilmedi.⁷⁵⁷

İsfehanî, Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip Haleb'te nelerle karşılaştıklarını bildirince bunun kendisi için hazırlanmış bir tuzak olduğunu ve Gümüştekin'in Haleb'e girmesi maksadıyla yapıldığını anladı. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, rehine olarak yanında bulunan Nusretüddin b. Zengî'yi serbest bırakıp Halaplılarla savaşmaya başladı. Selahaddin-i Eyyûbî, aravermeden 571/1175-1176 yılının sonuna kadar Haleblilerle mücadeleyi sürdürdü.⁷⁵⁸

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb kuşatmasını sürdürürken halk, sonuçların kötü ve vahim olacağını anladı. Bu yüzden boyun eğip, Selahaddin-i Eyyûbî ile diyaloga geçerek, barışmak istediklerini ilettiler. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, onlara olumlu cevap verdi ve taraflar iyi niyet adımları attı. Yapılan görüşmeler neticesinde Haleb ve etrafı Melik Salih'e kalırken savaşın bütün maliyeti Haleblilere çıkarılmış oldu. Böylece Halebliler, Selahaddin-i Eyyûbî'yi yüceltti ve buna mukabil Selahaddin-i Eyyûbî de Azâz'ı Melik Salih'e geri verdi.⁷⁵⁹ Anlaşma maddeleri arasında; İzzeddin Cordik, Şemseddin Ali ibn Dâye, kardeşleri Sâbıkuddin ve Bedreddin'in serbest bırakılması da vardı. Dâye kardeşler Selahaddin-i Eyyûbî'in hizmetine giderken; Cordik, Melik Salih'in hizmetinde kalmaya devam etti.⁷⁶⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, Hama'dan Mısır'a

⁷⁵⁷ Bûndarî, Sena'l-Barkû'sh-Şâmî, s. 104. Ebu Şame, age, II, s. 272.

⁷⁵⁸ Bûndarî, Sena'l-Barkû'sh-Şâmî, s. 104. Ebu Şame, age, II, s. 272.

⁷⁵⁹ Bûndarî, Sena'l-Barkû'sh-Şâmî, s. 104-05. Ebu Şame, age, II, s. 277. Makrizi, es-Süluk, I, s. 173.

⁷⁶⁰ İbnü'l-Adim, age, s. 373. Makrizi, es-Süluk, I, s. 173.

kadar yerlerin kendisinde kalması ve Dâyeoğullarının serbest bırakılması koşuluyla Melik Salih ile bir anlaşmaya vardı.⁷⁶¹

Halebliler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin öne sürdüğü bütün anlaşma maddelerine bağlı kalacaklarını ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin aleyhinde olan herşeyden uzak duracaklarını taahhüt etti. Söz konusu anlaşma Musulluları ve Diyâr-ı Bekrlileri de kapsayacak genel bir anlaşmaydı. Anlaşmanın en önemli maddesi; taraflardan herhangi birisi bu anlaşmaya bağlı kalmayıp ihlal etmesi halinde varalın anlaşmaya dönünce kadar kendisine karşı aynı cephede yer alınacaktı.⁷⁶² İbnü'l-Esir, anlaşma hakkında şunları ifade etmektedir. Salâhaddîn Eyyûbî, Haleb'i kuşattığı sırada, şehir halkı biraz direndikten sonra 10 Muharrem 572/19 Temmuz 1176 tarihinde Sultan ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmanın en önemli özelliği; Musullular, Artuklular, Türkiye Selçuklular'ı da andlaşmayı geçerli kabul etmeleri ve yeniden anlaşmazlık çıkaracak tarafa karşı hepsinin birlikte hareket edecekler husûsunda söz vermeleri idi.⁷⁶³ Selahaddin-i Eyyûbî'nin Haleb anlaşması sonrasında Suriye meselesinde mücadele evresi bir süre yavaşladı. Bunda Frenklerin Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı gerçekleştirdikleri saldırıların etkisi de vardır.⁷⁶⁴

Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şam bölgesindeki Dimaşk'a sahip olması ve Musul askerlerini hezimete uğratması bölgede nam saldı. Bölgedeki Frenkler ve diğer komşu devletler, ülkelerine saldırarak diye ondan korkmaya başladı. Selahaddin-i Eyyûbî ile diyaloga geçip onunla barışmak istediklerini bildirdi. Tabi Selahaddin-i Eyyûbî de onlara olumlu cevap verdi ve onlarla anlaşmaya vardı.⁷⁶⁵ Böylece Salahaddin-i Eyyûbî, Haleb, Musul ve Haşhaşîler arasındaki ittifakı bozdu. Salahaddin-i Eyyûbî, Haşhaşî

⁷⁶¹ Ebu Şame, age, II, s. 278. İbnü'l-Adim, age, s. 373. Sıbt, age., XXI. s. 238.

⁷⁶² Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 105. Ebu Şame, age, II, s. 278. İbn Vasil, age, II, s. 46. İbn Haldun, age, V, s. 302. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 423.

⁷⁶³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 77. İbnü'l-Adim, age, s. 372. Erdoğan Merçil, "Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri" **Belleten**, C. 54. Sayı 209, Nisan 1990. s. 417. Önder Kaya (Ed.), **Eyyubiler Yönetim, Diplomasi, Kültürel Hayat**, Küre Yayınları, İstanbul 2012, s. 172.

⁷⁶⁴ Çekiç, agt., s. 126.

⁷⁶⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 79.

lideri Sinân'ı müttefiklerinden tecrit ederek kendisine karşı girişilecek yeni bir suikastın da önünü aldı.⁷⁶⁶

2.2.14 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Azâz'ı Nûreddîn Zengî'nin Kızına Hibe Etmesi

Selahaddin-i Eyyûbî ile Halebliler anlaşmaya vardıktan sonra, Melik Salih, geri adım atıp, mektuplar yollayarak Azâz'ı kendisine vermesini istedi. Başka bir rivayete göre ise emirlerin telkiniyle Melik Salih, küçük kız kardeşini Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî, huzuruna çıkarılan küçük kıza büyük ikramlarda bulundu, birçok eşyalar sundu, Azâz kalesini ona bıraktı, bütün bunlarla birlikte kalede bulunan mal, silah, miri ve benzerlerini kıza verdi.⁷⁶⁷ Selahaddin-i Eyyûbî bu davranışıyla, Nûreddîn Zengî'nin topraklarında onun çocuklarına korumacı bir tavırla yaklaştığının izlenimini verdi.⁷⁶⁸

Bazı tarihçilere göre; Melik Salih bizzat kendisi gizlice bir gece kız kardeşi Hatun'u Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdiğini belirtir. Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına çıkan Hatun, ayağına kapanıp babası Nûreddîn Zengî için ağlamaya başladı ve Azâz'ı kendisine geri vermesini istedi. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, kıza baş-göz üstüne dedi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin kıza Azâz'la birlikte mücevherler, hediyeler ve çok sayıda mal verdi.⁷⁶⁹

Bu konuda İbn Şedad ise; Selahaddin-i Eyyûbî'nin huzuruna Nûreddîn Zengî'nin küçük bir kızı çıkarıldığını ve Azâz'ın kendisine verilmesini istediğini, bu talebe kayıtsız kalmayan Selahaddin-i Eyyûbî, şehri kıza hibe ettiğini bildirmiştir.⁷⁷⁰

⁷⁶⁶ Bedrettin, Basuğuy, "Salâhaddin-i Eyyûbî ve Râşidüddîn Sinân: Nizârî Fedâîler ve Suikastlar", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2017, Cilt: 9, Sayı: 2, s. 761.

⁷⁶⁷ Ebu Şame, age, II, s. 278.

⁷⁶⁸ Çekiç, agm., s. 126.

⁷⁶⁹ Ebu Şame, age, II, s. 278. İbnü'l-Adim, age, s. 373. Sıbt, age., XXI. s. 238.

⁷⁷⁰ İbn Şedad, age, s. 37. Çev. 93. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 77. Ebu Şame, age, II, s. 278. İbn Vasıl, age, II, s. 46. İbn Haldun, age, V, s. 302. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 423.

2.2.15 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Misyaf Kalesini Ablukaya Alması

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleblilerle genel bir anlaşmaya vardıktan sonra haşhaşilerin ona karşı giriştikleri suikast girişimlerini cezalandırmak için bulundukları Misyaf kalesini kuşatmaya gitti ve kalenin etrafına büyük mancınıklar diktirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, burada haşhaşilerden birçoklarını esir aldı ve bir o kadarlarını da öldürdü. Bunlarla yetinmeyen Selahaddin-i Eyyûbî, evlerini başlarına yıktı, şehirlerini tahrip etti ve sığırlarına el koyup onlardan intikamını aldı. Neticede haşhaşiler, Hama⁷⁷¹ sahibi sınır komşuları olan Selahaddin-i Eyyûbî'nin dayısı Şihâbüddin Mahmud b. Tekuş'u arabulucu olarak kendisine gönderip kuşatmayı kaldırttı.⁷⁷²

Bu süreçte Selahaddin-i Eyyûbî'yi haşhaşilerin en büyük dailerinden biri olan Sinan'la anlaşmaya sevk eden faktör, Frenklerin Yukarı Şam'a saldırma ihtimaliydi. Selahaddin-i Eyyûbî, Sinanla bir barış anlaşmasına varıp Şam'a geri döndü.⁷⁷³ Haşhaşiler bu olayın ardından onunla iyi geçinmeye söz verdi ve bir daha Selahaddin-i Eyyûbî ile haşhaşiler arasında olay çıkmadı.⁷⁷⁴

Kaynaklar başarılı bir şekilde sürdürülen Misyaf kuşatmasının beklenmedik bir anda kaldırılması ile ilgili farklı nedenler ileri sürmektedir. İbnü'l-Esîr, ağır kuşatma altında bunalan Râşidüddîn Sinân'ın, Salâhaddîn'in dayısından arabuluculuk yapmasını istediğini, bunu yapmadığı takdirde onun ve Salahaddîn'in diğer akrabalarını öldürmekle tehdit ettiğini belirtmektedir. Buna göre kendisine karşı girişilecek bir suikast şantajından çekinen Şihâbeddîn, Selahaddin-i Eyyûbî'ye giderek Sinan için arabulucu talebinde bulundu, Salahaddin de bunu olumlu karşılayarak kuşatmayı kaldırdı. İbn Ebî Tayy, Salahaddîn-i Eyyûbî'nin kuşatmayı kaldırarak Sinân'la anlaşmaya varmasının

⁷⁷¹ Hama, Selahaddin-i Eyyûbî'nin elinde bulunurdu ve oraya dayısı Şihabuddin el-Harimi'yi atamıştı. Ardında Selahaddin-i Eyyûbî, 574'te Takyeddin Ömer b. Şahinşah b. Eyyûb'a vermişti. Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnafe fi Me'alimi'l-Hilafe", II. s. 64. bkz.

⁷⁷² Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 105-06. İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, X, s 81.Sıbt, age., XXI., s. 239. Ebu Şame, age, II, s. 278. İbn Vasil, age, II, s. 47-48. İbn Haldun, age, V, s. 302.Basuğuy, agm. s. 761-62.

⁷⁷³ Ebu Şame, age, II, s. 279.

⁷⁷⁴ Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", DİA, s. 337.

esas sebebini o sırada Bekâa'ya baskın düzenleyen Frenkların Dımaşk ve çevresine saldırma ihtimaline dayandırmaktadır. Buna göre Selahaddin Eyyûbî, korunmasız bölgelere ani baskınlarda bulunabilecek Frenkların zafer elde etmelerinden çekinerek Sinanla anlaştı ve Dımaşk'a geri döndü. İbn Vâsıl ise arabuluculuk rolünü üstlenen Hama sahibi gelinceye kadar Selahaddin Eyyûbî'nin büyük zararlar verdiği Râşidüddîn Sinan'dan intikamını aldığını belirtmektedir. Ayrıca kuşatmanın kaldırılmasında, uzun zamandan beri seferî halde bulunan askerlerin yorgunluğunun ve dinlenme ihtiyaçlarının da etkisi olmalıdır. Zira kuşatma kaldırıldıktan sonra muhtelif bölgelerden gelen askerler elde ettikleri ganimetlerle birlikte memleketlerine dönüp istirahat etmek için izin istedi, Selahaddin Eyyûbî de onlara izin verdi. Kuşatmanın kaldırılması ile ilgili farklı nedenleri ileri süren bu rivayetlerden en makul olanın İbn Ebu Tayy'a ait olduğunu söyleyebiliriz. Zira Selahaddin Eyyûbî, Sinan'la anlaşıp Hama'ya döndükten sonra Frenklar yağma akınlarına son vermek zorunda kaldı. Askerlerin yorgunluğu ve dayısının arabuluculuğu ise Frenk saldırıları nedeniyle kuşatmayı kaldırma kararı alan sultanın bu kararını kolaylaştıran tali nedenlerdir.⁷⁷⁵

2.2.16 Selahaddin-i Eyyûbî'nin İsmet Hatunla Evlenmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, 572/1176 yılında Nûreddîn Zengî'nin dul eşi İsmet bint emir Muinüddin Üner ile evlendi. İsmet Hatun, Nûreddîn Zengî'nin ölümünün ardından Dımaşk kalesinde bulunan evinde kalarak hayatını sürdürüyordu. İsmet Hatun; saygın, özgür, hayırsever ve cömert bir kadındı. Selahaddin-i Eyyûbî, saygınlığını korumak için onunla evlendi. Selahaddin-i Eyyûbî ve İsmet Hatun'u Şerefüddin b. Asfur ve yardımcıları huzurunda baba tarafında kardeşi emir Sadeddin Mesud b. Üner, hatundan almış olduğu izne istinaden evlendirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, iki gece İsmet Hatun'un yanında kaldıktan sonra Mısır'a doğru yola çıktı.⁷⁷⁶ Onun Selâhaddîn-i Eyyûbî ile evlenmesi, Frenklere karşı mücadele veren Müslümanlar arasındaki birliğin

⁷⁷⁵ Basuğuy, agm. s. 762.

⁷⁷⁶ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 113. Ebu Şame, age, II, s. 284. İbn Vasil, age, II, s. 51. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 423. Sibt, age., XXI, s. 242.

sağlanmasında önemli rol oynamıştır.⁷⁷⁷ Selahaddin-i Eyyûbî Nûreddîn Zengî'nin dul eşi olan İsmet hatunla evlenerek bir bakıma Suriye'nin yeni efendisi olduğunu vurgularken; diğer yandan Melik Salih'e babalık yapma arzusunda olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁸

2.2.17 Bağlılık Heyetlerinin Mısır'a Gitmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'a dönmeden önce elçisi Sadeddin Ebu Hâmid'i aralarındaki ihtilafı gidermek ve Frenklere karşı tek cephe oluşturmak maksadıyla elçi olarak, komşu devletlere göndermişti. Ebu Hâmid'in yürütmüş olduğu diplomatik çabalar sonucunda Musul heyetini temsilen İmâduddin b. Kemâluddin eş-Şehrezurî ve Hâcip Diyâuddin Ebu Bekir el-Bağdatî, Hısn-ı Keyfâ'yi temsilen el-Mazfurî, Mardin'i temsilen Diyâurrehbî adında elçilik heyetleri; 572/1176 yılında Dımaşk'a gitti. Dımaşk'a giden heyetler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin ağabeyi ve valisi Şemsüdevle Turanşah'a, ittifaka girmeye, üzerine düşen sorumlulukları yerine getirme, kendileri tarafında çerçevesi belirlenen anlaşmaya bağlılık yemini etmeye hazır olduklarını bildirdi. Şehrezurî Musul'a dönerken, diğer elçiler Sadeddinle birlikte Mısır'a gitti.⁷⁷⁹ Bazı kaynaklar ise, Musul elçilik heyeti, Kâdi İmaduddin b. Kemal b. Şehrezurî başkanlığında, değerli hediyelerle Mısır'a gidip tören alayı ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin ikramıyla karşılandığını bildirmiştir.⁷⁸⁰ Yolda heyet Frenklerin saldırısına uğradı. Bu saldırıda Sadeddin ve beraberinde bulunan Musul elçisi kurtulmayı başarırken, Hısn-ı Keyfâ ve Mardin elçileri Frenklere esir düşmüştü. Selahaddin, iki yıl sonra Betü'l-Ahzân kalesi alana kadar elçiler esaret altında kalmışlardı.⁷⁸¹

⁷⁷⁷ Hilal Görgün, "İsmet Hatun", **DİA**, XXIII. TDV, İstanbul 2001, s. 140.

⁷⁷⁸ Çekiç, agm., s. 126.

⁷⁷⁹ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 122. Ebu Şame, age, II, s. 296. İbn Vasıl, age, II, s. 57.

⁷⁸⁰ Ebu Şame, age, II, s. 296.

⁷⁸¹ Bûndarî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 122. Ebu Şame, age, II, s. 296. İbn Vasıl, age, II, s. 57.

2.2.18 İbnü'l-Mükaddem'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye İsyan Etmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, daha önce Baalbek'i⁷⁸² Dımaşk'a karşılık Şemseddin Muhammed b. Abdulmelik el-Mükaddem'e ödül olarak verdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin ağabeyi Şemsuddevle Muhammed b. Eyyûb, 574/1178-1179'da ısrarla Baalbek'i Selahaddin-i Eyyûbî'den istedi. Zira burada doğmuş, burada büyümüş ve kente olan bağlılığı onu diğer şehirlere nazaren buraya sahip olmaya sürüklüyordu. Bunun yanında Şemsuddevle, Selahaddin-i Eyyûbî'nin abisiydi ve bundan dolayı talebini geri çeviremezdi. Bunun için Selahaddin-i Eyyûbî Şemseddin'e, kenti büyük kardeşine, istediği herhangi bir yer karşılığında teslim etmesi talimatını verdi. Tabi Şemseddin, buna yanaşmadı ve ülkeyi kendisine teslim ederken aralarında bulunan güveni Selahaddin-i Eyyûbî'ye hatırlattı. Selahaddin-i Eyyûbî oralı bile olmadan ısrarla şehri almak isteğini sürdürdü. Buna karşılık Şemseddin, Baalbek'te Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı isyan etti ve kente gidip oraya sığınma zorunda kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî de Baalbek'e askerler göndererek kenti almaksızın bir süre kuşatma altına aldı. Ardında Selahaddin-i Eyyûbî, bir grup askerleri ablukada bıraktı. Muhasara zaman alınca Şemseddin, Selahaddin-i Eyyûbî ile irtibata geçerek kenti teslim etmek için karşılığında bazı yerleri istedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Şemseddin'den gelen talebi kabul edip şehri teslim aldı ve ikta olarak kardeşi Şemsuddevle'ye verdi.⁷⁸³

Şemsüddin b. Mükaddem Dımaşk'ın büyük emirlerden biriydi. Daha önce İslam birliğini güçlendirmek için Selahaddin-i Eyyûbî'yi Şam'a davet amacıyla irtibata geçip öncülük etmişti. Selahaddin-i Eyyûbî, buna karşılık Baalbek'i teslim alınca kentin yönetimini ona verdi. Selahaddin-i Eyyûbî 574/1178-79 yılında Şam'a gidince bu sefer Şemsüddin b. Mükaddem, gidip bağlılığını bildirmedi. Zira Melik Muazzam Fahrüddin Şemsuddevle Turanşah b. Eyyûb'ün Baalbek'i kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî'den talep ettiğini biliyordu. Şemsüddin b. Mükaddem de Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip kendi

⁷⁸² Baalbek, Selahaddin-i Eyyûbî'nin elinde bulunurdu ve kente Şemseddin Muhammed b. Abdulmelik atadı. Selahaddin-i Eyyûbî 574'te şehri ondan alıp abisi Şemsuddevle Turanşah'a vermişti. Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnafe fi Me'alimi'l-Hilafe", II. s. 65.

⁷⁸³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 91-92. Makrizi, es-Süluk, I, s. 176. Sıbt, age., XXI., s. 258.

eliyle şehri teslim etme niyeti yoktu. İbnü'l-Mükaddem'e Baalbek'e mükabil ondan daha fazla gelir getiren yerler teklif edildiyse de o bütün bunları geri çevirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, bundan dolayı hem kardeşi Turanşah'ın hem de İbnü'l-Mükadem'in baskısını hissediyordu. Şemsüddeve, talabine karşılık ne bir gereç istiyordu ne de bunun gecikmesine sabrı kalmıştı. Nihayet kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî'den Baalbek'in üzerine yürümek maksadıyla izin istedi ve ona izin verildi. Bu arada İzzeddin Feruḡşah, sınır güvenliğini almak için Havrân'a⁷⁸⁴ giderken Selahaddin-i Eyyûbî ise Frenklilerle savaşmak amacıyla Humus'a gidip karargâhını Asi Nehri üzerine kurdu.⁷⁸⁵

Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, Zirâ'at⁷⁸⁶ yolunu takip ederek Baalbek'e gidip savaşmadan şehri kuşatmaya aldı. Muhasara uzadıkça uzadı ve kentin idarecisi teslim olmaya yanaşmadı. Neticede kış mevsimine girildi. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, savaşmaksızın Tuğrul Cândâr komutasında bulunan bir grup askerleri kuşatmada bırakarak Dimaşk'a geri döndü. Bu durum, İbnü'l-Mükaddem, Baalbek karşılığında Bârin ve Kefertâb beldelerine rıza gösterene kadar sürdürüldü. İbnü'l-Mükaddem'e verilen, elinden çıkandan daha çok gelir getiriyordu. Aslında İbnü'l-Mükaddem, bunları hayalinde bile geçiremiyordu.⁷⁸⁷

2.2.19 Musul Yönetiminin Var Olan Durumunu Sürdürme Talebi

Selahaddin-i Eyyûbî, Rum sınırına yakın Göksu nehri kenarında bulunurken Musul sahibi Seyfeddin Gazi b. Mevdud b. Zengî 576/1180-1181 yılın başında vefat etti ve kardeşi İzzeddin Mesud b. Mevdud yerine geçti. Fakih Fahreddin Ebu Şucâ b. Dehhân el-Bağdatî Mücahidüddin Kaymaz, elçi olarak Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip; Suruç,

⁷⁸⁴ Suriye'nin güneyinde bir bölgedir. Doğudan Cebelidürûz, batıdan Şeria vadisi, kuzeyden Şam vadisiyle Lecâ platosu, güneyden Belkâ arazisi ve Cebeliacûn'la çevrili, sınırları kesin biçimde belirlenemeyen geniş bir bölgedir. Ş. Tufan Buzpınar, "Havran" **DİA**, XVI. TDV, İstanbul 1997, s. 539.

⁷⁸⁵ Bûndarî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 148-49. Ebu Şame, III, s. 3. İbn Vasıl, II, 71.

⁷⁸⁶ Zirâ'atü Züfer, Haleb topraklarında Bâlis yakınında bulunmaktadır. Yakut, age. III. s. 135.

⁷⁸⁷ Ebu Şame, age, III, s. 11. İbn Vasıl, age, II, 71. Makrizi, es-Süluk, I, s. 177.

Ruha, Rakka,⁷⁸⁸ Harran, Habur ve Nusaybin kentleri, Seyfeddin döneminde olduğu gibi kendilerinde kalmasını istedi ama Selahaddin-i Eyyûbî bunayanaşmadı.⁷⁸⁹

el-Cezîre bölgesindeki şehirler, halifenin arabulucu olması ve Seyfeddin'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye askeri destek vermesi koşuluyla verilmişti. Selahaddin-i Eyyûbî, Seyfeddin ölünce halife Nâsır'ı bilgilendirerek, bu bölgenin artık kendisine bir yardım sağlayamayacağını iletince halife, Selahaddin-i Eyyûbî'ye, bölge üzerindeki egemenliğini tevdi etti. Elçi saygın bir şekilde geri dönerken, Selahaddin-i Eyyûbî Şam'a dönme hazırlıklarına başladı.⁷⁹⁰ Selahaddin-i Eyyûbî Dımaşk'a girdikten birkaç gün sonra Sadreddin Şeyhü'l-Şüyuh ve halifenin özel temsilcisi Şihâbuddin Beşir'den oluşan Abbasilerin elçilik delegasyoyu gidip temliknâme ve teşriflerle birlikte halifenin özel selamını kendisine sundu. Selahaddin-i Eyyûbî de diplomatları ilgiyle karşılayarak gereken özeni gösterdi.⁷⁹¹

2.3 MELİK SALİH SONRASI SELAHADDİN ZENGİ İLİŞKİLERİ

Seyfeddin Gazi'nin 1180 ve Melik Salih'in 1181 yılında ölümleri, Suriye işlerinde yeni bir dönemin başlangıcına yol açtı.⁷⁹² Zengîlerin Haleb kolunun atabeyi Melik Salih'in ölümü ardından Dımaşk bölgesinde hanedan içi iktidar mücadelesine sahne olurken, Abbasiler tarafından hukuki olarak bölge üzerinde egemenliği tanınan Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, bir taraftan bölgede bulunan naiplerine gereken talimatları vererek askerî harekâta hazırlanırken, öbür yandan elinidaha da güçlendirmek için Abbasilerle mektup diplomasisi yürütüp sürece müdahil oldu. Seyfeddin Gazi ölmeden önce ülkesinin geleceğini tayin etmek için yerine

⁷⁸⁸ Fırat nehri üzerinde meşhur bir şehirdir. Harran'la arası üç günlük bir mesafe bulunmaktadır. Fırat'ın doğusunda bulunduğundan dolayı el-Cezîre bölgesi sınırları içerisinde sayılmaktadır. Yakut, age. III. s. 59.

⁷⁸⁹ Eyyûbî, **Mizmarü'l-Hakaik ve Sirü'l-Halaik** thk. Hasan Habeşi, bsy. Alemü'l-Kütub, Kahire-Mısır, yyy. s. 43-44. Ebu Şame, III, s. 40. Bûndarî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 183. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, V, (Giriş Kısmı), s. 34. Sıbt, age., XXI., s. 276.

⁷⁹⁰ Eyyûbî, **Mizmarü'l-Hakaik**, s. 43-44. Ebu Şame, III, s. 40. Sıbt, age., XXI. s. 276.

⁷⁹¹ Eyyûbî, **Mizmarü'l-Hakaik**, s. 51.

⁷⁹² Çekiç, agm., s. 126.

onikiyaşındaki oğlu Muizüddin Sencerşah'ı veliaht yapmak istiyordu; ancak küçük yaşta olmasını endişelendi. Çünkü Dımaşk merkez dâhil olmak üzere, Suriye de Selahaddin-i Eyyûbî'nin egemenliğinde bulunuyordu ve bu durum Zengî ailesi için sıkıntı doğurabilirdi. Bu yüzden devletin ileri gelen emirleri ve kardeşi İzzeddin Mesud'un tavsiyesiyle, Seyfeddin kendisinden sonra yerine kardeşi İzzeddin'i vasi tayin etti. Oğulları Sencerşah ve Nasıruddin de amcalarının kontrolünde yetiştirilecekti. İzzeddin de Seyfeddin'den sonra Musul ve el-Cezîre'yi yönetip koruyacaktı. Seyfeddin Gazi Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı ölmeden önce önlemini almış ve ülkesinin korunması adına elinden geleni yapmıştı.⁷⁹³

2.3.1 Zengî Kardeşlerin Haleb İçin İktidar Mücadelesi ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin Tutumu

Melik Salih'in ölümünün ardında Musul sahibi İzzeddin Mesud ile ağabeyi Sincar atabeyi İmaduddin arasında Haleb üzerinde miras kavgası yaşanırken; Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da bulunuyordu ve sürece katılmak amacıyla iki türlü tedbire başvurdu. Tedbirlerden biri, askeri harekât için Şam'da bulunan naiblerini tayakuza geçirmek iken öbürü ise Abbasilerle yürüttüğü mektup diplomasisiydi. Melik Salih, 577/1181-1182 yılında yakalandığı ağır hastalığından dolayı Haleb'te öleceğini anlayınca bütün emir ve askerleri toplayıp Musul sahibi yeğeni İzzeddin Mesud için onlardan yeminler aldı. Haleb'in İzzeddin'e teslim edilmesi konusunda da onlara talimat verdi. Bazı emirler Melik Salih'e: "İzzeddin'in elinde Hemedan'dan Fırat'a kadar topraklar ile Musul ve daha başka yerler varken; siz topraklarınızı, hiçbir yönden İzzeddin'den geri kalmayan ve babanızın terbiyesinden geçen, enişteniz, yeğeniniz İmaduddin'e vermeniz daha isabetli olmaz mı?" diye telkinde bulundu. Buna karşılık Melik Salih, "Söylediklerinizin farkındayım, lakin bildiğiniz gibi Haleb'in dışında Selahaddin-i Eyyûbî Şam topraklarına el koymuştur. Şayet Haleb'i İmaduddin'e verirsem o Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı burayı koruyamaz ve Selahaddin-i Eyyûbî burayı da alırsa ailemizin

⁷⁹³ Çekiç, agm., s. 127.

burada kalmasının bir anlamı kalmayacaktır. Haleb'i İzzeddin'e teslim edersem askeri, jeopolitik ve mali yönde birçok parametrelere sahip olduğundan koruyabilme şansı vardır.” dedi Orada hazır bulunan emirler, Melik Salih'in öne sürdüğü görüşün isabetli olduğunu ve bu ağır hasta durumuyla bile bunları düşünmesine şaşırdı.⁷⁹⁴ Melik Salih'in ölümünün ardında Halebliler arasında ihtilaf meydana geldi. Şehirli İzzeddin'i isterken, şehir dışında yaşayanlar ise İmaduddin'i istedi.⁷⁹⁵ Melik Salih'in vefatının ardında adamları, ölüm haberini, Melik Salih'in kendisi için yaptığı vasiyeti ve Zengî emirlerin ona bağlılık yeminlerini İzzeddin Mesud b. Kutbeddin'e bildirdi. Bunun üzerine İzzeddin, zaman kaybetmeden Selahaddin-i Eyyûbî'nin tehdidini önlemek amacıyla Haleb'e gitti.⁷⁹⁶ Kimi rivayetler ise olayı şu şekilde aktarmaktadır. Melik Salih ölünce Haleb dizdârı Şazbaht ve aralarında diğer emirlerin de bulunduğu bir heyet, Haleb'i İzzeddin'e teslim etmek için Musul'a gitmek üzere yola çıktı. Melik Salih'in ölüm haberi Musul'a ulaşmadan önce devletin icra makamından bulunan Mücahiduddin Kaymaz önemli bir olayın çıktığı için Mardin'de bulunuyordu. Kaymaz Mardin yakınında elçilerle karşılaştı ve Melik Salih'in ölüm haberi ona aktarıldı. Kaymaz, zaman kaybetmeden Fırat nehri tarafına doğru yola çıktı ve İzzeddin'e haber göndererek acilen harekete geçmesini istedi. Kaymaz, Fırat'ın kenarında konumunu koruyarak İzzeddin'nin gelmesini bekledi.⁷⁹⁷ Bazı kaynaklar ise Melik Salih'in ölümü ardında Cordik, Besirî Cemâluddin ve beraberinde bulunan diğer emirlerden oluşan elçilik heyeti, Musul'a gidip İzzeddin'e vardığını ve zaman kaybetmeden Kaymazla birlikte Fırat nehri tarafına gidip karargâhlarını Bire'de kurduğunu belirtir.⁷⁹⁸ Musul'a giden Haleb heyetiyle İzzeddin arasında temaslar sürerken; emir Alamuddin Süleyman b. Cender, Hüsâmuiddin Toman b. Gazi ve yerel halkın da bulunduğu bir grup, gizliden

⁷⁹⁴ İbnü'l-Esir, age, 182. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 106-07. Ebu Şame, age, III, s. 52. İbn Vasil, age, II, s. 106-08. Sıbt, age., XXI., s. 278-79. İbnü'l-Adim, age, s. 379. İbn Haldun, age, V, s. 303. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427. Tyrensis, s. 276-77.

⁷⁹⁵ İbnü'l-Adim, age, s. 381. Abu'l-Farac, Tarihi, II., s. 427.

⁷⁹⁶ İbn Şeddad, age, s. 39. Çev. 97. Ebu Şame, age, III, s. 54. Sıbt, age., XXI., s. 279-80.

⁷⁹⁷ İbnü'l-Esir, 182. İbnü'l-Esir, X, s. 106-07. Ebu Şame, age, III, s. 52. İbn Vasil, age, II, s. 107-08. Sıbt, age., XXI., s. 278-79. İbnü'l-Adim, age, s. 379. İbn Haldun, age, V, s. 303. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427. Tyrensis, s. 276-77.

⁷⁹⁸ İbnü'l-Adim, age, s. 381. Abu'l-Farac, Tarihi, II., s. 427.

Sincar sahibi İmaduddinle irtibata geçip onu Haleb'e davet etti. Kale dizdarı Şazbeht, Toman ve Süleyman'a giderek İzzeddin için bağlılık yemini istedi. Bunlar bir süre oyalamaya çalışsalar da İmaduddin'in gecikmesi üzerine İzzeddin'e bağlılık yeminiyetme becburiyetinde kaldı. Bağlılık yemininden sonra İmaduddin'in kardeşi Şihâbüddin gizlice Haleb'e ulaştı, Toman ve Süleymanla bir toplantı gerçekleştirdi ve İmaduddin'in yolda olduğunu bildirdi. Toman ve Süleyman, toplantıda İzzeddin'e bağlılık yemini ettiğini ve buna zorlandıklarını muhatabına iletince ülkesine geri dönüp olan bitenler hakkında İmaduddin'i bilgilendirdi.⁷⁹⁹ İzzeddin ve ağabeyi İmaduddin arasında Haleb üzerinde iktidar mücadelesi sürerken; Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk naibi yeğeni İzzeddin Ferruhşah'a bir mektup gönderip Diyâr-ı Bekrlilerin ve İbn Karaaslan arasında meydana gelen hadisedan dolayı askerleri kardeşi Takyeddin Ömer'e yollama talimatı verdi. Görünürde askeri harekâtın sebebi Diyâr-ı Bekrliler-İbn Karaaslan arasında vuku bulan sorunu gidermek olsa da asıl amacı Zengîlere karşı tahkimattı. Selahaddin Eyyûbî, Takyeddin Ömer'in oğluna da Menbic'e gitmesini, Fırat nehri geçit yollarını tutup, özellikle Bâlis, Caber kalesi, Menbic ve Tell-Bâşir güzergâhlarını kontrol altına alması talimatını gönderdi. Tell-Bâşir başta olmak üzere bütün bu yollar merkezi yollardı. Ayrıca Selahaddin Eyyûbî, Takyeddin Ömer'e "Hâma'nın mahremi Haleb, Dımaşk'ın mahremi Hâma" diye uyarıda bulundu. Selahaddin Eyyûbî, bir uyarıyı da Nâsirüddin Muhammed b. Şîrkûh'a yaparak "Dımaşk'ın mahremi Humus, Humus'ın mahremi Haleb'tir." diye bildirdi. Bununla birlikte "Busrâ'nın mahremi Dımaşk'tır." diye ekledi. Bütün bunların yanında Selahaddin-i Eyyûbî, Busrâ'da bulunan Menbicli mümtaz iki şahsiyeti Melik Salih'in ölüp ölmediğini öğrenmek için görevlendirdi.⁸⁰⁰

Selahaddin-i Eyyûbî'nin amacı Melik Salih'in işlerini düzene sokmaktı. Zira o babasının yerine geçmişti. Selahaddin-i Eyyûbî ülkesini askeri vesayetten korumaya

⁷⁹⁹ İbnü'l-Adim, age, s. 381. Abu'l-Farac, Tarihi, II., s. 427.

⁸⁰⁰ Ebu Şame, age, III, s. 54-55.

çalıştı. Çünkü vesayetçilerin tedbirleri devletini büyük bir çıkmaza sürüklemişti ve o ölünceye kadar Haleb'te sıkışıp kaldı.⁸⁰¹

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da Melik Salih'in ölüm haberini alınca var gücüyle harekete geçti ve Şam'dan ayrıldığından dolayı pişmanlık duydu. Çünkü Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şam'da bulunması onu amacına ulaşma konusunda işlerini kolaylaştıracaktı. Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Salih'in ölümü ardından Maare ve Hâma valisi yeğeni Takyeddin Ömer'e mektup gönderip harekete geçmesini emretti. Selahaddin-i Eyyûbî; kararlılıklarını canladırarak, hazırlılıklarını tamamlamak ve hamleye katılabilmek amacıyla bu talimatı Şam'da bulunan diğer naiblerine de gönderdi. Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dımaşk naibi yeğeni İzzeddin Feruḥşah, Kerek'te Frenklere karşı savaş halindeydi. Zira Kerekli İbrens, çöldeki Teymâ kentini almaya kalkıştı. Feruḥşah, onu yenilgiye uğratıncaya kadar aralıksız olarak karşısında durdu. Doğal olarak Selahaddin-i Eyyûbî, Feruḥşah'ın bu önemli görevi ifa etmekte olduğunu biliyordu. Bu nedenden dolayı Selahaddin-i Eyyûbî, var olan durumu açıklamak için İsfehanî aracılığıyla Bağdat'a bir mektup yolladı. Selahaddin-i Eyyûbî, mektupta Antakya Frenkleri Hârim'e saldırıp çapulculuk yaparak esirlerle geri gittiklerini, egemenliğinde olan er-Râvendân'ın Haleb askerleri tarafında saldırıya uğradığını, Haleb elçileri Frenklere giderek kendisine karşı askeri destek talebinde bulunduğunu ve onları kışkırtıklarını, bütün bunlarla birlikte Haşhaşilere elçiler gönderdiklerini, bildirdi. Selahaddin-i Eyyûbî: “Yeğenim Hicaz çölünün başlangıç kısmında bulunan bölgede Frenklerin en uçra sınırında savaştadır. Benim anlayamadığım olay şudur, ben peygamber kabrini savunurken, Musul sahibi bizimle ve bize ait olan yerler konusunda iktidar mücadelesini vermek ve haksız olarak bizden almaya yeltenmektir. Bunlardan kaç kişi Frenklere karşı yürütülen savaşta yer almıştır?” dedi.⁸⁰² Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, Şam'a gelmeden önce

⁸⁰¹ Bündârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 185. Ebu Şame, age, III, s. 55. Şeşen, el-Barkû's-Şâmî, V, (Giriş Kısmı) s. 36.

⁸⁰² Eyyûbî, Mizmârû'l-Hakâik, s. 59-60. Bündârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 185-87. Ebu Şame, age, III, s. 55. İbn Vasil, age, II, s. 110. Makrizi, es-Süluk, I, s. 188. Şeşen, el-Barkû's-Şâmî, V, (Giriş Kısmı) s. 37.

Takyeddin Ömer’e yardımcı olması için bir mektubu da Haleb civarında bulup korunaklı bir kale olan Râvendân sahibi emir Müinuddin Abdurrahman b. Üner’e gönderdi.⁸⁰³

Selahaddin-i Eyyûbî mektuplarda, Abbasi devletine sayısız hizmetleri olduğunu, bu geleneği öncü komutan Ebu’l-Müslim Horasanî ve başarısını zaferle taçlandığı Tuğrul Bey’den devr aldığını, köklü bir gelenekten geldiğini, Abbasilere yapılan yardım ve halifelğe karşı olan kesimler konusunda bunlardan birçok şey öğrendiğini hatırlattı.⁸⁰⁴

Selahaddin-i Eyyûbî, Abbasilere gönderdiği bir başka mektupta “Haleb, Emirü’l-Müminun Müstedi-Biemrillah’ın temliknâmesi bulunan ülkemin bir parçasıdır ve ben burayı babası Nûreddîn Zengî’nin hatırı için oğluna bırakmışım. Melik Salih ölünce durum değişti. Herkese düşen hakkı neyse alsın ve elinde bulunanla yetinsin.” dedi.⁸⁰⁵

Selahaddin-i Eyyûbî, diğer bir mektupu da Musul sahibi Haleb’i işgal ettiğinde Abbasilere gönderdi. Mektubta, Musul sahibi Haleb’i istila ettiğini, bu tutumuyla hadini aştığını, halifenin Selahaddin-i Eyyûbî’ye taklid ettiği yerleri ihlal ettiğini, dostlarına karşı kılıçlar kuşandığını, krize neden olan kapıları açtığını, bu girişim beraberinde pişmanlık ve güveni ortadan kaldırdığını bildirdi.⁸⁰⁶

Selahaddin-i Eyyûbî, bir mektubu da Musulluların Haşhaşilere elçiler göndererek askeri destek karşılığında İslam toprakları sınırları içerisinde bulunan birçok kaleler ve Haleb’te dailere bir ev vaad ettiğini Abbasilere ilettili.⁸⁰⁷

Selahaddin-i Eyyûbî, Abbasilere yolladığı başka bir mektupta, daha önce Dımaşk bölgesine gidip Haleb dışında bütün kent ve kaleleri aldığında halife Müstedi--Biemrillah’ın ona bölgeye dair gönderdiği temliknâmeyi hatırlattı ve Haleb’i almak üzereyken Melik Salih savaşı bırakıp kendi naibi olarak Haleb’te kaldığını bildirdi.

⁸⁰³ Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 60.

⁸⁰⁴ Ebu Şame, age, III, s. 55-56. İbn Vasil, age, II, s. 111. Şeşen, el-Barkü’s-Şamî, V, (Giriş Kısmı) s. 37.

⁸⁰⁵ Bûndârî, Sena’l-Barü’s-Şamî, s. 186. Ebu Şame, age, III, s. 56. İbn Vasil, age, II, s. 112.

⁸⁰⁶ Ebu Şame, III, s. 57. Şeşen, el-Barkü’s-Şamî, V, (Giriş Kısmı) s. 37.

⁸⁰⁷ Ebu Şame, age, III, s. 57-59.

Bunun yanında Selahaddin-i Eyyûbî, anlaşmayı bozan, düşmanlık politikalarını güden, ülkesine karşı saldırıya geçen ve haklılıklarını savunacak gerekçeleri olmayantarafın Musullular olduğunu, bildirdi. Böylece Selahaddin-i Eyyûbî'nin Abbasiler nezdinde yürüttüğü mektup diplomasisi, amacına ulaştı ve Abbasi divanı tarafında daha evvel Dımaşk bölgesi için Selahaddin-i Eyyûbî'ye tanıdığı taklidin bir örneğini ülkenin dört bir tarafına dağıtarak Musulluların Haleb üzerindeki hak iddialarını boşa çıkardı.⁸⁰⁸

Selahaddin Eyyûbî'nin Abbasilerden aldığı hukuki destekle eli güçlenirken; İzzeddin, Kaymaz'ın bulunduğu yere vardı ve Haleb'e mektup yollayıp emirlerin buraya gelmesini talep etti. Buna mükabil bütün emirler İzzeddin'e gidip yeminlerini tazeledi ve İzzeddin Haleb'e girdi.⁸⁰⁹ Bu arada İzzeddin, Haleb'e girmeden önce Menbic'te bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Takyeddin Ömer kaçıp Hama'ya gitti ve halk isyan edip Zengîler lehine sokaklara çıktı.⁸¹⁰ İbnü'l-Adim göre, Menbiç'te bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Takyeddin Ömer, İzzeddin'i Haleb'e sokmama kararı aldıysa da daha sonra bundan vazgeçti.⁸¹¹ Selahaddin-i Eyyûbî o sıralarda Mısır'da bulunuyordu. Haleb askerleri, İzzeddin'e "Fırsat bu fırsatkten Dımaşk'a saldırıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin elinde bulunan Şam bölgesindeki diğer yerleri de ilhak edelim." dedi. Zira askerler, halkın gönülleri Zengîlerden yana olduğunu biliyordu. Tabi İzzeddin bunu yapmadı. "Aramızda anlaşma var, biz bunu ihlal edemeyiz." dedi.⁸¹² Kimi kaynaklar ise, İzzeddin, Bire'ye vardığında Haleb emirlerine haber göndererek yanına davet etiğini, onlar da gidip Bire'de onunla biraraya geldiğini ve birlikte Haleb'e gittiğini, Haleb'te İzzeddin'i liderler ve ileri gelenler karşıladığını ve kaleye çıktığını bildirmiştir.⁸¹³ İzzeddin Mesud,

⁸⁰⁸ Ebu Şame, age, III, s. 59. Sıbt, age., XXI., s. 280. Şeşen, el-Barkü's-Şamî, V, (Giriş Kısmı) s. 37.

⁸⁰⁹ İbnü'l-Esir, age, 182. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 106-07. Ebu Şame, age, III, s. 52. İbn Vasıl, age, II, s. 107-08. Sıbt, age., XXI., s. 278-79. İbnü'l-Adim, age, s. 379. İbn Haldun, age, V, s. 303. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427. Tyrensis, s. 276-77. Çekiç, agm., s. 127.

⁸¹⁰ İbnü'l-Esir, age, s.182. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 107. Ebu Şame, age, III, s. 52-53. İbn Vası, age, II, s. 108. İbnü'l-Adim, age, s. 381-82. Sıbt, age., XXI., s. 279. İbn Haldun, age, V, s. 303.

⁸¹¹ İbnü'l-Adim, age, s. 381. Abu'l-Farac, Tarihi, II., s. 427.

⁸¹² İbnü'l-Esir, age, s. 182. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 107. Ebu Şame, age, III, s. 52-53. İbn Vası, age, II, s. 108. İbnü'l-Adim, s. 381-82. Sıbt, age., XXI., s. 279. İbn Haldun, V, s. 303.

⁸¹³ İbnü'l-Adim, age, s. 381. Abu'l-Farac, Tarihi, II., s. 427.

20 Şâban 577'de (29 Aralık 1181) Haleb'i teslim aldı.⁸¹⁴ Haleb'in Musul Atabeyliğine geçmesi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Suriye'deki hedeflerine engel teşkil etmekteydi. Bu aynı zamanda Frenklere karşı cihada katılacak Müslüman birliğini de baltalayacak bir durumdu.⁸¹⁵ İzzeddin'in emirlerinden kente ulaşan ilk kişi Suruç sahibi Muzafferüddin b. Zeyneddin oldu. Ardından şehre giden İzzeddin, kaleye çıkıp hazine, silah, zahire, araç-gereç, kumaş, gıda ambarlarına el koyup Melik Salih'in annesiyle⁸¹⁶ evlendi.⁸¹⁷ İzzeddin'in Zengî hazinelerini açtırıp el koyması anlaşılır gelse de Melik Salih'in annesiyle nikâhlanması çok gerçekçi durmamaktadır. Çünkü az zaman önce Melik Salih'in annesi Selahaddin-i Eyyûbî'yle nikâhlanmıştı. İzzeddin, Dımaşk'a yürüme fikrine Selahaddin-i Eyyûbî ile olan barışı ihlal etmemek adına karşı çıkarken; Selahaddin-i Eyyûbî'nin nikâhında olan bir kadını kendi nikâhına alma gafletinde bulunması düşünülemez. Muhtemelen kaynaklarda geçen bu rivayet Eyyûbî-Zengî çekişmesini vurgulamak içindir.⁸¹⁸ Çekiç, bunları söylerken İsmet Hatun'un Melik Salih'in annesi olduğu yanlışlığına düşerek söylemiştir. Oysa İsmet Hatun, Melik Salih'in annesi değildir. Zira Melik Salih, adını bilmediğimiz Nüreddîn Zengî'nin başka bir eşindendir. Dolayısıyla Çekiç'in tespitleri gerçekçi gözükmemektedir.

Mısır'da bulunan Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'in İzzeddin'in kontrollüne geçtiğini duyunca "Haleb elimizden çıktı ve alma imkânı bize kalmadı."ded. İzzeddin, Haleb'te kalmaya başladı. Kardeşi İmaduddin Zengî, yanına giderek "Nasıl olurda bensiz tek başına amcamın ve yeğenimin ülkesine alıp malına konuyorsun. Bu duruma asla göz yummayacağım."dedi. İmaduddin, Haleb'e karşılık Sincar'ı İzzeddin'e teklif etti. İzzeddin, İmaduddin'in talebini reddederek isteklerine yanaşmadı. Buna karşılık İmaduddin, İzzeddin'i zorda bırakmak maksadıyla ona elçiler gönderip Sincar'ı

⁸¹⁴ Gülay Öğün Bezer, "Kökböri", **DİA**, XVI. TDV, Ankara 2002, s. 234.

⁸¹⁵ Gök, agt., s. 288-89.

⁸¹⁶ Melik Salih'in eşiyle evlendi diyenler var olsa da doğrusu annesiyle evlenme durumudur. Dipnot, Sıbt, age., XXI., s. 279.

⁸¹⁷ İbn Şeddad, age, s. 39. Çev. 97. Ebu Şame, age, III, s. 54-55. Sıbt, age., XXI., s. 279-80. Bündârî, Sena'l-Barû's-Şâmî, s. 185. İbnü'l-Adim, age, s. 385. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427-28. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, V, (Giriş Kısmı) s. 36.

⁸¹⁸ Çekiç, agm., s. 128.

Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim etme tehdidinde bulundu. İmaduddin'in bu şantajı üzerine bazı emirler, İzzeddin'e Sincar'ı alıp Haleb'i İmaduddin'e verme önerisini sundu. Bunu ısrarla İzzeddin'e dayatan devleti yöneten Kaymaz'dı. Haleb emirleri, Musul askerleri gibi Kaymaz'ı önemsemiyordu ve aynı doğrultuda işler yürümüyordu. Bunun için İzzeddin, ilk bağlılık yemini eden Haleb emirlerine meyletmeye başladı ve kardeşi İmaduddin'e bağlı olanları dışladı. İzzeddin, Haleblilere iyiliklerde bulunarak kent yönetimi için atamalar yaptı.⁸¹⁹ Haleb'te İzzeddin-İmaduddin Zengî kardeşler arasında iktidar mücadelesi sürürken İbnü'l-Esir'in iddiasına göre Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır'da bulunuyordu ve Şam'a geri gelme umudunu da yitirmişti.⁸²⁰

İzzeddin, birkaç ay kente kalarak kışı Haleb'te geçirdi.⁸²¹ İzzeddin, Haleb kalesini çocuk yaşından olan oğlu Nûreddîn Zengî Mahmud'a bıraktı.⁸²² İdari işlerini de kale dizdârı Şihâbüddin İshak'a verdi. İzzeddin şehri ve askerleri Muzafferüddin b. Zeyneddin'e teslim etti.⁸²³ Haleb'in yeniden Musul'a bağlanması, Musul atabeyliğinin geleceği açısından önemli bir gelişmeydi.⁸²⁴ Ancak İzzeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'den dolayı Şam'ı Musulla birlikte yönetememe kanısı, emirlerin ondan daha fazla yerlerin iktasını isteme baskısı, cimri biri olması gibi sebeplerden dolayı Rakka'ya taşındı.⁸²⁵ İzzeddin, burada Musul ve Sincar'ı birleştirmek amacıyla kardeşi İmaduddinle irtibata geçip Haleb'e karşılık Sincar'ı verme koşuluyla anlaşma teklifinde bulundu. Çünkü İzzeddin, ağabeyi İmaduddin'in Şam'da kalmak istediğini ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin de Haleb'e göz diktiğini biliyordu. Buna binaen İmaduddin, İzzeddin'in yanına gidip anlaşmaya vardı. Taraflar; Haleb'in İmaduddin'e, Sincar'ın da İzzeddin'e verilmesi

⁸¹⁹ İbnü'l-Adim, s. 382. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427. bkz. Sâmî es-Sakkâr, "Mücâhidüddin Kaymaz", **DİA**, TDV, XXXI, Ankara 2020. s. 442.

⁸²⁰ İbnü'l-Esir, age, s. 183. Ebu Şame, age, III, s. 53.

⁸²¹ İbnü'l-Adim, age, s. 385. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427-28. İbn Vasil, age, II, s. 109-110. İbnü'l-Esir, s. 183. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 107. Ebu Şame, age, III, s. 53. Sibt, age., XXI., s. 279. İbn Haldun, age, V, s. 303.

⁸²² İbnü'l-Adim, age, s. 385. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427-28. İbn Vasil, age, II, s. 109.

⁸²³ İbnü'l-Adim, age, s. 385. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427-28. İbn Vasil, age, II, s. 109. Gülay Ögün Bezer, "Kökböri", **DİA**, XVI. TDV, Ankara 2002, s. 234.

⁸²⁴ Gülay Ögün Bezer, "Kökböri", **DİA**, XVI. TDV, Ankara 2002, s. 234.

⁸²⁵ İbn Şeddad, age, s. 39. Çev. 97-98. Ebu Şame, age, III, s. 54. İbn Vasil, age, II, s. 109. Sibt, age, XXI., s. 280.

konusunda bağıllık yemini etti. Bunun yanında taraflardan herbiri diğerine yardımcı olacak ve Toman İmaduddin'in yanında kalacak diye bir kayıt düştü. Anlaşmanın ardında Toman, İzzeddin'e ait bazı askerlerle Haleb'e gitti ve kaleye çıkıp teslim aldı. İzzeddin de Sincar'ı teslim alacak kimseleri kente gönderdi.⁸²⁶ Bazı kaynaklar ise, İzzeddin'in Rakka'da kalıcı olma kararı aldığını ve kararın ardından kadeşi İmaduddin'in elçilik heyeti, ona giderek Haleb'i İmaduddin'e vermesi karşılığında Sincar'ı alması talebinde bulunduğunu belirtir. İzzeddin, bu teklife cevap vermek istemedi. İmaduddin, "İsrarla ya Haleb'i bana vereceksin ya da ben Sincar'ı Selahaddin-i Eyyûbî'ye vereceğim." tehdidinde bulundu. İmaduddin'in ısrarını gören bazı üst düzey yetkililer, İzzeddin'e Haleb'i ona vermesini istedi. Bu konuda İzzeddin'e baskı yapanların başında Mücahiduddin Kaymaz gelmekteydi. Kaymaz, durmadan Haleb'in İmaduddin'e teslim edilmesi gerektiğini söylüyordu. İzzeddin, Kaymaz'a muhalefet edecek gücü yoktu. Zira Kaymaz, devletin merkezine oturmuş, sayısal askeri çoğunluğa sahip ve jeopolitik olarak da birçok yerleri elinde bulunduran biriydi. Kerhen de olsa İzzeddin, Kaymaz'ın dediklerini kabullendi ve Haleb'i İmaduddin'e bıraktı. Mukabilinde Sincar'ı alarak Musul'a döndü.⁸²⁷ Aslında İzzeddin, Zengî topraklarında ipleri tam manasıyla ele geçirmeden, Selahaddin-i Eyyûbî'nin işin içine karışmasını istemiyordu. Bu yüzden İmaduddin'in teklifini kabul etmek zorunda kaldı ve Haleb'i ona teslim etti. İbnü'l Esîr'in yorumuyla, bu değişim büyük bir hata idi. Çünkü İmaduddin'in Haleb'i koruyacak ordusu yoktu. Melik Salih'in ölmeden önce dillendirdiği öngörü şimdi gerçek oldu.⁸²⁸ Haleb-Sincar mübadelesi konusunda İbn Şeddad, İzzeddin'in yanına elçilik heyeti değil de kardeşi İmaduddin'in kendisi gittiğini, aralarında aldıkları karar gereğince mübadele gerçekleştiğini, konuyla ilgili İzzeddin'inbağıllık yemini ettiğini, ardından tarafların temsilcileri Haleb ve Sincar'ı devr almak maksadıyla yola çıktığını ve mübadeleden sonra İmaduddin,

⁸²⁶ İbnü'l-Adim, age, s. 385. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 427-28.

⁸²⁷ İbnü'l-Esir, age, s. 183. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 107. Ebu Şame, age, III, s. 53. İbn Vasıl, age, II, s. 109-110. Sibt, age., XXI., s. 279. İbnü'l-Adim, age, s. 385. İbn Haldun, age, V, s. 303.

⁸²⁸ Çekiç, agm., s.128.

578/1181’ yılında Haleb’e girdiğini aktarmıştır.⁸²⁹ Konuyla ilgili Ebu Şame’nin İbn Ebu Tayy’dan aktardığı kadarıyla Halap şahneliği görevinde bulunan Muzafferüddin b. Zeyneddin, kentteki kaleyi istila etme girişiminde bulundu ve başarısızlıkla sonuçlandı. Bu olay üzerine İzzeddin ve İmaduddin Zengî kardeşler, Rakka’da bir toplantı gerçekleştirdi. Toplatıda anlaşmaya varan Zengî kardeşler, anlaşma gereği İmaduddin, kendisine ait Sincar ve diğer yerleri İzzeddin’e verirken İzzeddin de Haleb’i İmaduddin’e bırakacaktı. İzzeddin, kenti İmaduddin’e teslim etti ve İmaduddin gidip şehre hâkim oldu.⁸³⁰ Bu konuda İsfahanî’nin kaydını referans alan birçok kaynak ise, mübadelenin Rakka’da değil de İzzeddin’in Sincar sahibi kardeşi İmaduddinle Sincar-Halab mübadelesi için Haleb’te bulunduğu esnada gerçekleştiğini belirtir.⁸³¹

Mübadelenin akabinde kente ilk giren İmaduddin’in oğlu Kutbeddin oldu. Ardında İmaduddin, Nûreddîn Zengî’nin kızı eşi ve ailesiyle şehire ulaştı. Halebliler, İmaduddin’i şehir dışında karşılayarak kaleye çıkana kadar eşlik etti. İmaduddin, kale valiliğine Abdussamed b. Hakkâk el-Musulî getirirken vezirliğe ise Behâuddin Ebu’l-Feth Nasr b. Muhammed b. Kayserânî’yi atadı. Serhak Hârim kalesinde görevini sürdürürken, Şazbaht Azâz kalesinde kalarak Nûreddîn Zengî’nin kızının vekilliğini üstlendi. İmaduddin, Frenklerle anlaşma yaptı. Haleb halkına amcası Nûreddîn Zengî ve yeğeni Melik Salih gibi ihsanlarını sürdürdü. Selahaddin-i Eyyûbî Haleb’in İmaduddin’in eline geçtiğini duyunca; “Haleb’i şimdi aldık” dedi. Bazıları Selahaddin-i Eyyûbî’ye “Siz daha evvel Haleb İzzeddin’e geçerken başka bir tespitten bulunmuştunuz” dediğinde; Selahaddin-i Eyyûbî, buna karşılık “İzzeddin’in elinde asker ve mal bulunuyor, İmaduddin’in ise ne askeri ne de malı vardır.” dedi.⁸³²

⁸²⁹ İbn Şeddâd, age, s. 39. Çev. 97-98. Ebu Şame, age, III, s. 54. Sıbt, age. XXI., s. 280.

⁸³⁰ Ebu Şame, age, III, s. 75-76.

⁸³¹ Bûndârî, Sena’l-Barû’s-Şâmî, s. 185. Ebu Şame, age, III, s. 55. Şeşen, el-Barkû’s-Şâmî, V, (Giriş Kısmı) s. 36.

⁸³² İbnü’l-Adim, age, s. 386-87.

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'in İmaduddin'in eline geçtiğini duyar duymaz Kahire'den Şam'a doğru yola çıktı.⁸³³ Birçok insan onu destekleyip onunla beraber hareket ederken; Selahaddin-i Eyyûbî, daha önce Dimaşk'tan ayrılıp Kahire'ye gittiğinden dolayı pişmanlık duyuyordu.⁸³⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, asker ve silah toplayarak askerlerin yarısını Mısır sınırını korumak için ülkede bıraktı, diğer yarısını da Şam seferi için yanında götürdü.⁸³⁵ 5 Muharem 578/11 Mayıs 1182 yılında Bereke'den yola çıkıp Şam seferine başlayan Selahaddin-i Eyyûbî, bundan sonra bir daha Mısır'a dönmedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Sedr ve Eyle⁸³⁶ yolu üzerinde bulunan geçitleri tutup geceyi Büveybe'de geçirdi. Hismâ, Şetâr patikaları ve Karyeteyn⁸³⁷ güzergâhından geçti.⁸³⁸ Selahaddin-i Eyyûbî Eyle yolu güzergâhında bulunan Frenklerin ülkesine akınlar düzenledi ve Dimaşk'a ulaştı.⁸³⁹ Seyfeddin Gazi ve Melik Salih'in ölümü sonrasında Zengî ailesinin müşterek hareket edemeyişi Eyyûbî ailesinin işine yarayacaktı. Bu durumda 1182 yılı Selahaddin-i Eyyûbî'nin Mısır ve Suriye'yi birleştirme siyasetinde son dönemece girildiğinin göstergesiydi.⁸⁴⁰

İzzeddin Mesud, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Şam'a ulaştığı haberini alınca zaman kaybetmeden Haleb'i Selahaddin-i Eyyûbî'den korumak için Musul'dan askeri harekete geçti. Bu hareket esnasında bazı büyük emirler, Selahaddin-i Eyyûbî'den yana tutum alarak Fırat Nehri'ni geçip Selahaddin-i Eyyûbî'nin saflarına katıldı. İzzeddin, bu durumu gördükten sonra hiçbir emirine güven duymadı. Çünkü nezdinde güvendiği emirler bunu yapmıştı. İzzeddin, çaresizlikten Musul'a geri döndü.⁸⁴¹ Selahaddin-i

⁸³³ İbnü'l-Esir, age, s.183. Ebu Şame, age, III, s. 53.

⁸³⁴ İbnü'l-Adim, age, s. 387-88.

⁸³⁵ Ebu Şame, age, III, s. 69. İbn Vasıl, age, II, s. 112-13.

⁸³⁶ Kızıldeniz'in kuzeyinde bulunan bir sahil şehridir. XIX. Yüzyılın sonlarında eli hanelik bir köy olan Eyle, günümüzde hem Ürdün'ün hem de İsrail'in Kızıldenize açılan tek kapısı konumundadır. Nihal Şahin Utku, "Kızıldenizin Kaybolan Liman Şehirleri Şuaybe-Car-Kulzüm-Aybaz" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi", 2014, (121-136) Sayı: 2, Cilt XIX. s. 122.

⁸³⁷ Günümüzde Humus'a 85 km. uzaklıkta bulunan bir şehirdir. Oflaz, s. 60.

⁸³⁸ Ebu Şame, age, III, s. 70. İbn Vasıl, age, II, s. 113-14. Sıbt, age., XXI., s. 283-84. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189.

⁸³⁹ İbnü'l-Adim, age, s. 387-88.

⁸⁴⁰ Çekiç, agm., s. 128-29.

⁸⁴¹ İbnü'l-Esir, age, s. 183. Ebu Şame, age, III, s. 53.

Eyyûbî, Dımaşk'ta bulunduğu sırada Musulluların Frenklerle irtibata geçip ona karşı savaşmalarını istediklerinin haberini ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî, bu durumu Musulluların üzerlerine saldırma gerekçesi yaptı.⁸⁴² Selahaddin-i Eyyûbî, bu haberi alırken Baalbek sınırında bulunuyordu ve çadırı da Bekaa'daydı.⁸⁴³ Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, yeğeni Ferruhşah'ı Şam askerlerin bir kısmının başında Frenklere karşı Dımaşk'ta bırakırken kendisi de diğer kuvvetlerin başında Baalbek'ten Haleb üzerine yürüdü.⁸⁴⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Baalbek'den⁸⁴⁵ çıkıp karargâhını Merc Aduse'de kurdu, hazırlıklarını tamamlayıp Zirâ'at güzergâhı üzerinde Hama'ya doğru yola koyuldu ve Asî nehri kenarında üstlendi. Selahaddin-i Eyyûbî, Hama'ya giderken yeğeni Takyeddin Ömer de ona eşlik etti. Takyeddin Ömer'e talimat verip sınır hatında bulunan kentin güvenlik tetbirlerini artırmasını emretti ve Takyeddin Ömer, gereken talimatları yerine getirdikten sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, Hama'dan ayrılıp Haleb'e yaklaştı ve kenti ablukaya alma konusunda ikilem yaşamaktaydı. Muzafferüddin Gökborî b. Ali Küçük'ün elçisi Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip el-Cezîre bölgesine geçmesini önerdi. Ardında Harran⁸⁴⁶ sahibi Muzafferüddin Gökborî b. Ali Küçük, Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip onunla bir toplantı gerçekleştirdi.⁸⁴⁷ Muzafferüddin b. Zeyneddin, Şam tarafına gidip Selahaddin-i Eyyûbî'yle biraraya geldi. Haleb kalesini almaya karar verdiğinden beri İzzeddin Mesudla arası açıktı. Muzafferüddin'in elçisi defalarca Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip el-Cezîre⁸⁴⁸ bölgesini

⁸⁴² İbnü'l-Adim, age, s. 387-88. İsfahânî, el-Barkü's-Şâmî, V, s. 2-3. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 96-97. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 200-01. Ebu Şame, age, III, s. 73. İbn Vasıl, age, II, s. 115-16.

⁸⁴³ İsfahânî, el-Barkü's-Şâmî, V, s. 2-3. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 96-97. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 200-01. Ebu Şame, age, III, s. 73. İbn Vasıl, age, II, s. 115-16.

⁸⁴⁴ Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s.38.

⁸⁴⁵ Ba'lebek (Baalbek), Anti Lübnan dağlarının (Cebelüşşarkî) batı eteğinde ve Bikâ' (Bekâ') vadisinin kuzeydoğusunda, denizden yaklaşık 1200 m. yükseklikte kurulmuştur. İdris Bostan, "Ba'lebek", **DİA**, V. TDV, İstanbul 1992, s. 9.

⁸⁴⁶ Çivi yazılı kaynaklarda Harana, Harrân şekillerinde görülen isim Akkadca "yol, yola çıkma ve kervan" anlamlarını taşıyan **harranu** kelimesinden gelmektedir. Ramazan Şeşen, "Harran", **DİA**, XVI. TDV, İstanbul 1997, s. 237.

⁸⁴⁷ İsfahânî, el-Barkü's-Şâmî, V, s. 3-7. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 102-03. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s. 201-02. Ebu Şame, III, s. 75-76. İbn Vasıl, II, s. 116. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s.38.

⁸⁴⁸ Güzel şehirleri, hisarları, kaleleri, sağlıklı bir havası, Zengin doğal kaynakları ve birçok ürünün yetiştiği verimli arazileri olan, Müslüman coğrafyacılar ve gezginler; el-Cezîre bölgesi için "Mabeyn

alması teşvik etti.⁸⁴⁹ Muzaferüddin, Cibâbü'l-Türkman denilen mevkide Selahaddin-i Eyyûbî'yle bir görüşme gerçekleştirdi. Göreşmede Haleb sorununu geciktirmesini Fırat bölgesine gidip doğuda bulunan kentlere el koyması önerdi.⁸⁵⁰ Muzaferüddin Gökböri b. Zeyneddin Ali b. Begtegin, Selahaddin-i Eyyûbî Beyrut'a⁸⁵¹ iken onunla irtibata geçip, el-Cezîre'yi alması için onu teşvik etmişti. Selahaddin-i Eyyûbî, Beyrut'tan ayrıldıktan sonra Muzaferüddin sürekli onunla mektuplaşarak el-Cezîre'ye gelmesi daveti sürdürüyordu. Selahaddin-i Eyyûbî görünürde Haleb ablukasına giderken aslında Muzaferüddin'in el-Cezîre'ye geçme çağrısına gidiyordu.⁸⁵² Selahaddin-i Eyyûbî ile Harran sahibi Muzaferüddin b. Zeyneddin arasında anlaşma sağlandı. Bununla birlikte Müzaferüddin ve Musullular arasında karşılıklı ilişki kopukluğu yaşanıyordu.⁸⁵³ Toplantıda Muzaferüddin: Selahaddin-i Eyyûbî'ye "Ben senin dostunum ve senin başarmanı isterim, dostunu dost düşmanı düşman bilirim, ben senin hizmetinde ve ülkende bulunurken seni aldatmayacağımı hatırlatmama gerek yoktur. Sen el-Cezîre'yi aldıktan sonra Haleb'i almaya karar verirsin, yoksa Haleb sana zaman kaybı yaşatır, senin önceliğin el-Cezîre olmalıdır. el-Cezîre halkının sana karşı büyük sevgisi ve bağlılığı vardır. Sen Fırat'ı geçince bütün şehirler sana teslim edilecektir. Gülün suyu özlediği gibi sizin idaresine girmeyi arzuluyorlar ve toplumun her kesimi sana hayranlık duymaktadır. Harran her yönüyle sana hizmet etmeye hazırdır. Ruha fazla sorun olmaz,

en-Nehreyn' ifadesi kullanırken, Yunan ve Bizans kaynaklarından ise "Mezopotamya" diye geçmektedir. Yakut, Mû'cemü'l-Büldan adlı eserinde el-Cezîretü'l-Akur diye isimlendirmiştir. Bölge Tikrit'ten başlayarak Dicle tarafında güneyde Fırat üzerinde Hadise ve Ana'ya kadar uzamaktadır. Kuzeyde Dicle ve Fırat nehirleri kaynaklarına doğru devam etmektedir. Bazı coğrafyacılar, bu bölgeden ve bu iki nehrin kıyılarına uzak olmasına rağmen; İmadiye, Erbil ve el-Bevazih gibi bazı şehirleri, kasaba ve köyleri de bu coğrafi bölgeden saymışlardır. İlk dönem Müslüman coğrafyacılar, el-Cezîre'nin bu sınırları konusunda hemfikirdir. Seyfettin Çetin, "Yâkât el-Hamevi'nin Mû'cemü'l-Büldan'ında Kürtler" 1. Baskı, Nûbihar, İstanbul 2014, s. 49.

⁸⁴⁹ İbnü'l-Adim, age, s. 388-89.

⁸⁵⁰ Ebu Şame, age, III, s. 75-76.

⁸⁵¹ Şam'ın komşu ve sahilde meşhur bir şehirdir. Dimaşk'ın sınırları içerisinde yer almaktadır. Sayda ile arası üç fersahtır. Yakut, age, I. s. 525. Doğu Akdeniz'de Ortadoğu'nun en önemli liman şehridir. Doğu Beyrut ve Batı Beyrut tepeleri arasında kalan bir yarımada üzerinde kurulmuştur. Davut Dursun, "Beyrut", DİA, VI. TDV, İstanbul 1992, s. 81.

⁸⁵² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13.

⁸⁵³ İbn Şeddad, age, s. 40. Çev. 99. Ebu Şame, age, III, s. 75.

Rakka⁸⁵⁴ kölene ait ve hak ettiğinden bir parça, Habur haberini gözlemekte, Dara evin, Nusaybin payın, Musul ise egemenliğine çalıştığın yerdir. Fırsat bu fırsat ve uzak olan ayağımıza gelmiştir.”dedi. Muzafferüddin, konuşmanın ardında Selahaddin-i Eyyûbî’ye verdiği sözünü yerine getirmek amacıyla ülkesine geçip hazırlıklara başladı.⁸⁵⁵

Toplantıdan sonra Selahaddin-i Eyyûbî, yoluna devam ederek gidip karargâhını Haleb’te kurdu ve kenti üç gün ablukaya aldı.⁸⁵⁶ Kimilerine göre Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb’i altı gün kuşatmıştır.⁸⁵⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, Ayn Eşmuniye’de bulunurken askerleri Haleb’in doğusunu tutup yardımına koştu. İmaduddin, bu esnada Selahaddin-i Eyyûbî’ye “Git Sincar’ı al bana ver ve ben Haleb’i sana veririm.” dedi. İmaduddin, Sincar’a mükabil Haleb’in kardeşinden alınmasına pişmanlık duyuyordu. Zira İmaduddin, Haleb’in Selahaddin-i Eyyûbî gibi birinin sınır komşusu olduğunun farkındaydı ve Haleb’e vardığında hazinede mal olmadığını, kalesi ise silah, araç-gereç vb. savunma aletlerinden yoksun olduğunu görmüştü.⁸⁵⁸

Öte yandan Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferüddin’in ona sunduğu öneriyi yerinde bularak Halep üzerindeki kuşatmayı kaldırıp üç gün Tell-Hâlid’te⁸⁵⁹ kaldı ve ardından Bire’ye doğru yol aldı.⁸⁶⁰ Selahaddin-i Eyyûbî el-Cezîre bölgesine geçtikten sonra İmaduddin, Haleb’te bulunan Metife kalesinin yıkılmasının uygun olacağını düşündü. Bununla yetinemeyen İmaduddin, Fırat civarına akınlar düzenledi ve Bâlis kalesini yıktı. İmaduddin, Nâdir kalesini kuşatıp ele geçirdi ve yerle bir etti. Bunun yanında İmaduddin, birçok köyün üzerine saldırdı, tahripte bulundu ve hayvanlarını

⁸⁵⁴ Aynı adı taşıyan idarî bölümün (muhafaza) merkezi olup el-Cezîre bölgesinin Diyârimudar kısmında Suriye, Mezopotamya ve Anadolu’yu birbirine bağlayan, Fırat nehrinin Belih suyu ile birleştiği noktaya 10 km. uzaklıkta bulunan stratejik bir noktada, tarihi Tuttul (Tell Bia) harabelerinin güneyinde Suriye Kralı Seleukos I. Nikator (m.ö. 305-280) tarafından Nikephorion adıyla kurulmuştur. Gülay Öğün Bezer, “Rakka” **DİA**, XXXIV. TDV, İstanbul 2007, s. 432.

⁸⁵⁵ İsfehânî, el-Barkü’ş-Şâm, V, s. 3-7. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 102-03. Bündârî, Sena’l-Barü’ş-Şâmî, s. 201-02. Ebu Şame, age, III, s. 75-76. İbn Vasil, age, II, s. 116. Şeşen, el-Barkü’ş-Şâmî, (Giriş Kısmı), s.38.

⁸⁵⁶ İbnü’l-Adim, age, s. 387-88. İbn Şeddad, age, s. 40. Çev. 99. Ebu Şame, age, III, s. 75.

⁸⁵⁷ Ebu Şame, age, III, s. 75-76.

⁸⁵⁸ İbnü’l-Adim, age, s. 387-88.

⁸⁵⁹ Halep çivarlarında bir kaledir. Yakut, age. II. s. 41.

⁸⁶⁰ Ebu Şame, age, III, s. 75-76.

ellerindenaldı. Aynı zamanda İmaduddin, Caber kalesinin küprüsünü de yaktırdı. Ardında İmaduddin, Menbic'e ulaşp kente karşı savaş açtı. İmaduddin'in saldırıları Necm kalesine ulaştı. İmaduddin, Fırat'ı aşp Suruç'a⁸⁶¹ saldırıp Haleb'e dönöndükten sonraKerzeyn, Buzâa, Azâz ve Keferlâsâ gibi kale ya da surları, yıktırdı. İmaduddin'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı aldığı diğeri tedbirise askerlere verilen ücretlerin kesilmesiidi.⁸⁶²

2.3.2 Selahaddin-i Eyyûbî'nin el-Cezîre'ye Geçmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferüddin'in telkiniyleHaleb kuşatmasını kaldırdı ve kenten ayrılarak Fırat nehri tarafına doğru yola koyuldu. Selahaddin-i Eyyûbî, Fırat nehrine varıp Bire'nin⁸⁶³ batısına düşen yerde otağını kurdu ve nehir üzerine bir köprü yaptırdı. Köprüde izdihama yol açmamak için Ermeni kalelerden temin ettiğİ sallarla ağır askeri techizatlarını karşıya geçirdi.⁸⁶⁴ Muzafferüddin ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetinde olan Bire sahibi Şihâbuddin İbn Artuk, Fırat üzerindeki Bire köprüsünü geçene kadar ona eşlik etti.⁸⁶⁵ Bire, el-Cezîre tarafında Fırat'ın kenarında bulunan korunaklı bir kaleydi.⁸⁶⁶ Selahaddin-i Eyyûbî 578/1182-83'te el-Cezîre⁸⁶⁷ bölgesine geçti.⁸⁶⁸

⁸⁶¹ Diyâr Mudar'da Harran'a yakın bir beldedir. Yakut, age. III. s. 216.

⁸⁶² İbnü'l-Adim, age, s. 389-90.

⁸⁶³ Denizden 450 m. yükseklikte, Fırat nehrinin sol kıyısında kurulmuş olup etrafı yarım daire şeklinde dağlarla çevrilmiş bir ovanın merkezini teşkil etmektedir. İdris Bostan, "Birecik", **DİA**, VI. TDV, İstanbul 1992, s. 187.

⁸⁶⁴ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 7-8. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 103. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s. 202. İbn Vasıl, II, s. 116-17. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s.38. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189.

⁸⁶⁵ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 7-8. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 103. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s. 202. İbn Vasıl, II, s. 116-17. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s.38. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189.İbnü'l-Adim, age, s. 388-89. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13.

⁸⁶⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13.

⁸⁶⁷ Güzel şehirleri, hisarları, kaleleri, sağlıklı bir havası, Zengîn doğal kaynakları ve birçok ürünün yetiştiğİ verimli arazileri olan, Müslüman coğrafyacılar ve gezginler; el-Cezîre bölgesi için "Mabeyn en-Nehreyn" ifadesi kullanırken, Yunan ve Bizans kaynaklarından ise "Mezopotamya" diye geçmektedir. Yakut, Mû'cemü'l-Büldan adlı eserinde el-Cezîretü'l-Akur diye isimlendirmiştir. Bölge Tikrit'ten başlayarak Dicle tarafında güneyde Fırat üzerinde Hadise ve Ana'ya kadar uzamaktadır. Kuzeyde Dicle ve Fırat nehirleri kaynaklarına doğru devam etmektedir. Bazı coğrafyacılar, bu

Bu arada Dârâ'da⁸⁶⁹ bulunan Musul sahibi İzzeddin Mesud ve naibi Mücahiduddin Kaymaz, Selahaddin-i Eyyûbî'nin el-Cezîre'ye geçtiğini duyunca Ruhâ'daki kuvvetlerini takviye ettikten sonra Musul'a geri dönüp müdafâa tedbirlerine başladı.⁸⁷⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, bu durumu duyunca bölgeyi alma kararlılığını artırdı.⁸⁷¹

Selahaddin-i Eyyûbî, Bire'de Abbasi halifesine bir mektup yazdırarak Musulluların ve kendisinin hilafete karşı tutumunu ve Frenklerle yapılan anlaşma şartlarını izah etti ve Musul'un kendisine verilmesi için halifeden temliknâme istedi. Ancak halife Selahaddin Eyyûbî'nin bu talebine onay vermedi.⁸⁷²

Halifeyle yürüttüğü diplomasiyle yetinmeyen Selahaddin-i Eyyûbî, etrafta bulunan meliklere de mektup yollayarak askerleri olup, ona tabi olarak, Frenklere karşı yürüttüğü savaşlarda yanında yer alarak, barışçıl bir şekilde teslim olursa şehirleri kendisinde kalacak diyordu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin burada yapmış olduğu diplomatik faaliyetlerin ilk meyvesini, Hısn-ı Keyfâ⁸⁷³ sahibi Nûreddîn Zengî b. Karaarslan b. Sökmen b. Artuk'un yanından dönenelçisiyle aldı. Nûreddîn Zengî b. Karaarslan, elçiye Selahaddin-i Eyyûbî'ye itaat ettiğini; Kürd'ü, Türk'ü, siyahı, beyazı, kısacası bütün

bölgeden ve bu iki nehrin kıyılarına uzak olmasına rağmen; İmadiye, Erbil ve el-Bevazih gibi bazı şehirleri, kasaba ve köyleri de bu coğrafi bölgeden saymışlardır. İlk dönem Müslüman coğrafyacılar, el-Cezîre'nin bu sınırları konusunda hemfikirler. Seyfettin Çetin, **‘Yâkât el-Hamevi'nin Mû'cemü'l-Büldan'ında Kürtler'** 1. Baskı, Nûbihar, İstanbul 2014, s. 49.

⁸⁶⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13. İbnü'l-Esir, age, s. 183. Ebu Şame, age, III, s. 53.

⁸⁶⁹ Nusaybin ve Mardin arasında bulunan dağın eteklerinde bir kasabadır. Yakut, age, II, s. 418.

⁸⁷⁰ İbnü'l-Adim, age, s. 388. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısımı), s. 38.

⁸⁷¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13.

⁸⁷² Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısımı), s. 38.

⁸⁷³ Roma ve Bizans kaynaklarında, Süryânîce **kifo** (kaya) kelimesinden türetilmiş **Kifos** ve **Cepha/Ciphas** isimleriyle zikredilen şehir, Arapça kaynaklarda Hısnu Keyfâ / Keybâ şeklinde kaydedilmiş, daha sonra bu ad Osmanlı belgelerinde Hısnıkeyf, halk arasında da Hısn-ı Keyfâ şekline dönüşmüştür. Şehir Yukarı Mezopotamya'dan Anadolu'ya geçiş güzergâhı üzerinde ve Dicle nehrinin kenarında stratejik bir noktada kurulmuştur. Ernst Honigsmann, **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**, Fikret Işıltan (Çev.), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 2-3. Yusuf Oğuzoğlu, "Hısn-ı Keyfâ", **DİA**, XVI. TDV, İstanbul 1997, s. 364.

gücüyle Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında olduğunu söylemişti.⁸⁷⁴ İbn Vasil, Selahaddin Eyyûbî'nin elçisi yerine Nûreddîn Zengî b. Karaaslan elçisi kaydını düşmüştür.⁸⁷⁵ Daha evvel Selahaddin-i Eyyûbî ile Nûreddîn Zengî b. Karaaslan Şam'da bir anlaşmayaptı ve anlaşma gereği Selahaddin-i Eyyûbî Amid'i kuşatıp sahip olacak ve Nûreddîn Zengî b. Karaaslan'a verecekti.⁸⁷⁶ Tyrensis ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin el-Cezîre bölgesindeki emirlere para vererek yanına çektiği ve fazla engellemeden Musul üzerine nüfuz kurduğu iddiasındadır.⁸⁷⁷

Bire'de yürüttüğü diplomatik faaliyetlerden aradığı desteği halifeden almasa da istediği yardımı bölge emirlerinden almayı başaran Selahaddin Eyyûbî, Bire'den Suruç'a geçti. Suruç sahibi İbn Malik, barışçıl bir şekilde Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına uğradı ve bu iyi niyetinden dolayı ülkesine geri gönderildi. Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, burada Mardin sahibine de bir mektup yollayıp, Bire'de işgal ettiği yerleri iade etmesi gerektiğini bildirdi ve Mardin sahibi de bunu yerine getirdi.⁸⁷⁸

Akabinden Selahaddin-i Eyyûbî, Musul yönetimine ait olan Rûha üzerine gitti. Kente emir Fahreddin Mesud b. Zâ'ferânî bulunuyordu.⁸⁷⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, kenti kuşatı ve var gücüyle savaştı. Kenti yöneten emir Fahreddin Mesud Zâ'ferani, şiddetli savaşı görünce eman isteyip şehri teslim etmeye karar verdi ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine girdi. Selahaddin-i Eyyûbî, kenti aldıktan sonra kaleye gidip dizdarı aldığı para karşılığında kaleyi ona teslim etti. Selahaddin-i Eyyûbî, Ruhâ'yı alınca Harran'la birlikte Muzafferüddin'e teslim etti.⁸⁸⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, Harran'dan ayrılıp Rakka'ya doğru yol aldı. Rakka, bir dönem Menbic sahibi emir Kutbeddin b. Yenal b.

⁸⁷⁴ İsfehânî, **el-Bark eş-Şamî**, nşr. Ramazan Şeşen, bsy. İÜEFY, İstanbul 1979.V, s. 8-9 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 104. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 202,213. Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 39. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189. İbnü'l-Esir, X, s. 112-13. İbnü'l-Adim, s. 388-89.

⁸⁷⁵ İbn Vasil, age, II, s. 116-17.

⁸⁷⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 112-13.

⁸⁷⁷ Tyrensis, age, s. 295.

⁸⁷⁸ Ebu Şame, age, III, s. 76.

⁸⁷⁹ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 10-12. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 105-06. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.202-04. İbn Vasil, II, s. 117-18.

⁸⁸⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 113. İbnü'l-Adim, age, s. 388-89. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 429.

Hasân'ın elindeydi. Kutbeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'ye boyun eğip kenti ona teslim etti.⁸⁸¹ Selahaddin-i Eyyûbî, Rakka'yı Rûha sahibi Fahreddin Mesud b. Zâ'ferânî'ye verdi. Zira o artık Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetindeydi.⁸⁸² Diyar'ı-Rabia'daki⁸⁸³ tüm yerleri ele geçiren⁸⁸⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Rakka'daki düzeni sağladıktan sonra Meşhedü'l-Ramân'a ve ordan da Ârabân'a⁸⁸⁵ geçip burayla birlikte Habur'u da silah zoruyla kontrol altına aldı.⁸⁸⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Habur'u uikta olarak Muzafferüddin'e verdi.⁸⁸⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, sırayla Resu'l-Ayn, Durin, Mâkesin,⁸⁸⁸ Şemsaniyye,⁸⁸⁹ Gedir, el-Mecdel ve el-Hesin'i alıp Tüneynir⁸⁹⁰ yakınında Habur Nehri'ni geçip Nusaybin'i ablukaya almaya başladı. Kale günlerce Selahaddin-i Eyyûbî'yi uğraştırdı, nihayetinde kaledekiler teslim oldu ve böylece kaleye sahip oldu. Selahaddin-i Eyyûbî, vali olarak Nusaybin'e Hüsamuddin Ebu'l-Heycâu'l-Semin'i atadı. Habur⁸⁹¹ valiliğine ise Cemâluddin Hoşterin'i getirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, işleri yoluna koymak maksadıyla bir süreliğine Nusaybin'de kaldı.⁸⁹² Bu sırada Musulluların müttefiki Frenkler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul muhasarasını engellemek amacıyla Dımaşk ve Havrân'a karşı şiddetli akınlara girişti ve Dârayyâ'ya kadar ilerledi. Selahaddin-i Eyyûbî bu haberi, Nusaybin'i almaya çalışırken almıştı. Bu esnada Musul taraftarı olan bir komutan, Selahaddin-i Eyyûbî'ye geri dönme önerisini sundu. Selahaddin-i Eyyûbî

⁸⁸¹ İsfahânî, el-Barkû's-Şâm, V, s. 10-12. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 105-06. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.202-04. İbn Vasil, II, s. 117-18.

⁸⁸² Ebu Şame, age, III, s. 76. İbnü'l-Adim, age, s. 388-89.

⁸⁸³ Resu'l-Ayn cihetinde Musul toprakları ve Nusaybin'in içinde bulunduğu Resu'l-Ayn, Dunaysır, Habur ve bunların arasın kalan şehir ve köyler oluşmaktadır. Çetin, age, s. 51.

⁸⁸⁴ Şeşen, el-Barkû's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 39. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189-90.

⁸⁸⁵ Habur yakınında küçük bir yerleşim yeridir. Yakut, age, IV, s. 96.

⁸⁸⁶ İsfahânî, el-Barkû's-Şâm, V, s. 10-12. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 105-06. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.202-04. İbn Vasil, II, s. 117-18. Çekiç, agm., s. 129.

⁸⁸⁷ İbn Şeddad, age, s. 40. Çev. 99. Ebu Şame, age, III, s. 75.

⁸⁸⁸ Habur yakınlarında bir yerleşim yeridir. Yakut, age, V, s. 43.

⁸⁸⁹ Habur'da küçük bir beldedir. Çetin, age, s. 164.

⁸⁹⁰ Habur yakınında yukarı ve aşağı Tüneynir olarak bilinen iki beldenin Âdîdır. Çetin, age, s. 165.

⁸⁹¹ el-Cezîre topraklarında Fırat ile Resu'l-Ayn arasında büyük bir nehir olmakla birlikte, aynı zaman da geniş bir vilayet ve çok sayıda beldeleri de kapsamaktadır. Kırkısyâ, Makısın, Mecdel ve Araban gibi birçok yer Habur'a nispet edilmektedir. Çetin, age, s. 191.

⁸⁹² İsfahânî, el-Barkû's-Şâm, V, s. 10-12. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 105-06. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.202-04. İbn Vasil, age, II, s. 117-18. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 113. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 429.

buna karşı: “Onlar köyleri yıkmaya çalışsın, biz şehirleri alıp yıkılan yerleri onardıktan sonra daha güçlü bir şekilde karşılarını çıkarız.” dedi.⁸⁹³

2.3.3 Selahaddin-i Eyyûbî’nin Musul Ablukası (1182)

Selahaddin-i Eyyûbî, Nusaybin’e sahip olunca emirlerini ve danışmanlarını toplayarak, “Hangi şehri almakla işe başlayalım; Musul⁸⁹⁴ mu Sincar mı yoksa Cezîretü İbn Ömer⁸⁹⁵ mi?” diye sordu. Toplantıya katılanlar çeşitli önerilerden bulundu. Toplantıda bulunan Muzafferüddin Gökböri b. Zeyneddin, Selahaddin-i Eyyûbî’ye “Musul’un dışından başka yerlerle işe başlamamalısın. Zira Musul avucumuzdadır ve herhangi bir engel de bulunmamaktadır. İzzeddin ve Mücahidüddin Musul üzerine gitipimizi duyunca kenti terk edip kuzeydeki kalelere gider.” dedi Yeğeni Nasıruddin Muhammed b. Şîrkûh da Muzafferüddin’e katıldığını bildirdi. Aslında Muzafferüddin, Selahaddin-i Eyyûbî’nin Musul’u alınca kendisine ikta olarak vermesini istiyordu. Zira daha önce Muzafferüddin, bunun için büyük bir maliyetin altına girmişti. Oysa Musul sahibi İzzeddin ve naibi Mücahidüddin, Musul’a bağlı bulunan Cizre, Sincar ve Erbil gibi şehirlerden asker, silah ve paralar temin ederek askeri ve ekonomik tüm tedbirleri almıştı. Mücahidüddin, bizzat kendisi işleri yürütüyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul yakınına kadar ilerledi ve karargâhını orada kurdu.⁸⁹⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, Musul’a 11 Recep/10 Kasım 578/1182’de gitti.⁸⁹⁷ Selahaddin-i Eyyûbî, aralarında Muzafferüddin, yeğeni Nasıruddin b. Şîrkûh ve üst düzey devlet adamlarıyla Musul’u yakından tanımak

⁸⁹³ Şeşen, el-Barkü’ş-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 39. Makrizi, es-Süluk, I, s. 189-90.

⁸⁹⁴ Musul; İslam’ın meşhur şehirlerinden biri olup, benzeri az bulunan büyük, kalabalık bir nüfusa ve geniş arazilere sahip bir merkezdir. Musul aynı zamanda, Irak’ın kapısı, Horasan’ın anahtarı ve Azerbaycan’ın hareket noktasıdır. Nisabur doğuya, Dimaşk batıya ve bu iki yöne giden merkezinde ise Musul adında kapıları vardır. Musul adını, bir rivayete göre; Irak ile el-Cezîre’in birleştiği, ikinci rivayete göre, Dicle ve Fırat’ın birleştiği noktada bulunması, üçüncü rivayete göre ise Sincar ve Hadise’nin birleştirdiği için bu ismi almıştır. Musul, Dicle nehri tarafında ve karşısında Ninovanın doğusunda bulunan antik temmelleri olan bir şehirdir. Çetin, age. s. 105.

⁸⁹⁵ Musul’un yukarı tarafında bir beldedir. Musul ile arası üç günlük bir mesafe bulunmaktadır. Çetin, age. s. 158.

⁸⁹⁶ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114. İbn Vasil, age, II, s. 118-19. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 429-30.

⁸⁹⁷ İbn Şeddad, age, s. 40. Çev. 99-100. Ebu Şame, age, III, s. 81-82.

amacıyla denetime çıktı.⁸⁹⁸ Musul ablukası sırasında Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bulunan İsfahanî isimvermeden, Selahaddin-i Eyyûbî'nin,ileri görüş sahibi emirlerden oluşan bir heyetle, kent surlarının etrafını kontrole çıktığını ve her birine hangi cephede yer verdiğini belirtir.⁸⁹⁹ Selahaddin-i Eyyûbî ve beraberindekiler, kentte alınan tedbirleri görünce korkuya kapıldılar. Zira Selahaddin-i Eyyûbî büyük bir şehri ve etrafını çevreleyen bir suru görmüşlerdi. Surun üzerinde savaşa hazır sayısız asker bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî bu durumu görünce kenti alamayacağını ve geri döneceğini anladı. Selahaddin-i Eyyûbî, yeğeni Nasıruddin b. Şîrkûh'a, karargâha döndüklerinde askerlere para dağıtsı talimatı verdi. Nasıruddin, "Dağıtmam çünkü biz bu ülkeyi almayacağız." dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferüddin ve Nasıruddin'e dönerek "Siz beni aldattınız ve istemediğim bir yere sürüklediniz. Şayet Musul'dan önce herhangi bir yere gitmiş olsaydık var olan heybet ve namımızla orayı kolaylıkla alabilirdik. Buraya indiğimizden beri askeri mağlubiyet yaşayacağımızı ve onurumuz ayaklar atına alınacağını hissediyorum. Bu olursa bütün gücümüzü kaybederiz." dedi ve karargâha döndü.⁹⁰⁰ İbnü'l-Esir'in bu tür diyaloglara şahit olma ihtimali olmadığına göre, bunları tarihçinin hayal ürünü olarak değerlendirmek mümkündür.

Selahaddin-i Eyyûbî geceyi burada geçirip Musul'u ablukaya aldı ve kuşatmayı daralttı. Musul'un abluka planı gereği; Selahaddin-i Eyyûbî Musul surunun Bab Kende cephesini, Hısn-ı Keyfâ sahibi Babü'l-Cısr'ı kardeşi Tacü'l-Mülûk ise Babü'l-İmâdî'yi tuttu ve kente karşı savaş başlattı.⁹⁰¹ Savaş cephesinde yer alan İsfahanî, İbnü'l-Esir'in aksine Hısn-ı Keyfâ sahibinden söz etmiyerek doğu cephesinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Takyeddin Ömer olduğunu belirtir.⁹⁰² Selahaddin-i Eyyûbî amacına ulaşamadı. İzzeddin ve Mücahidüddin, askerlerine surun dışına çıkma izni vermeden, Musul halkından bazı kimseler surun dışına çıkıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerlerine zarar

⁸⁹⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114. İbn Vasil, age, II, s. 118-19. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 429-30.

⁸⁹⁹ İsfahanî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81.

⁹⁰⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114. İbn Vasil, age, II, s. 118-19. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 429-30.

⁹⁰¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasil, age, II, s. 120.

⁹⁰² İsfahanî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81.

verdi. Bunun üzerine Takyeddin Ömer, savaş taktiğini değiştirme önerisinde bulunarak, amcası Selahaddin-i Eyyûbî'ye mancınıkları kurmasını önerdi. Selahaddin-i Eyyûbî, “Bu gibi şehirlere mancınıklar kurulmaz, kursak dahi bizden alırlar, kuleleri olabildiğince sura yaklaştırıp şehire girme imkânı yakalasak bile kent kalabalık bir nüfusa sahip oduğundan dolayı tehlike arz eder.” dedi. Takyeddin Ömer mancınıkların kurulmasında ısrar edince Selahaddin-i Eyyûbî, “Deneyelim bakalım.” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul etrafında dokuz mancınık kurdurttu. Musullulardan bir grup, surun dışına çıkıp bir mancınıkı ele geçirdi ve orada taraflar arasında büyük savaş meydana geldi. Musullulardan bazı kimseler, çivilerle dolu mancınığın ayağında bir parça ele geçirip Esediye ordusunun komutanı ve lideri olan emir Câvilî'nin üzerine fırlatmak suretiyle göğsünden yaralanmasına sebep oldu. Musullular, mancınığın parçasını alarak Selahaddin-i Eyyûbî ile yapılan savaşı bırakıp geri döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, ahmakça bir savaşı girdiklerini ve bunun benzerini bir daha görmeyeceğini ve asla bir daha Musullularla savaşmayacağını söyledi.”⁹⁰³ İbnü'l-Esir'in Selahaddin-i Eyyûbî'den böyle bir sözü duyma imkânı olmadığına göre, bu tarihçinin kurgusundan ibaret olmalıdır.

Mancınıklardan da umduğunu bulamayan Selahaddin-i Eyyûbî, bir kez daha savaş taktiğini değiştirerek kent yakınında kurduğu muhasarayı geri çekti. Zira gece baskını riskinden ve Mücahidüddin'in, ellerinde meşale olduğu halde bazı grupları geceleyin gizli geçitten şehrin dışına çıkarttığından dolayı bu kararı aldı. Bu gruptan biri geçitten çıkıp Ânü'l-Kibrit denilen yere giderek Dicle'ye indi ve meşaleyi söndürdü. Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerleri, insanların dışarı çıktıklarını ve baskından da şikâyetçi olmadıklarını gördü. Bu durum, onları şehir yakınından ayrılmaya ve geri çekilmeye mecbur bıraktı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerleri, Musul halkının işlerini zora sokmak için bunu yaptı.⁹⁰⁴

⁹⁰³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasil, age, II, s. 120.

⁹⁰⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasil, age, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

Bu arada Abbasilerin elçisi Şeyhü'l-Şüyuh Sedreddin ve halife Nâsır-Lidinillah'ın özel adamı Beşir el-Hadim, Selahaddin-i Eyyûbî Musul'u muhasaraya almadan önce barış görüşmesi için yanına gitti. Selahaddin-i Eyyûbî Musul ablukasındayken Abbasilerin elçilik heyeti, yanındaydı.⁹⁰⁵ Oysa o sıralarda Musul'da olduğunu bildiren İbn Şeddad, İbnü'l-Esir'in aksine Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'a varmadan birkaç gün önce Musul yönetimi tarafından elçi olarak Bağdat'a gönderildiğini, desteklerini alabilmek amacıyla Dicle nehri üzerinden Bağdat'a yaptığı sefer iki gün iki saat tuttuğunu, Bağdat yönetimi, sadece elçileri Şeyhü'l-Şüyuh ve bereberindeki elçilik heyetini yolladığını, Şeyhü'l-Şüyuh'un üstlendiği görevin, sadece Selahaddin'le konuşmak ve onunla iyi geçinmekten ibaret olduğunu bildirir. Bununla birlikte İbn Şeddad, Musul yönetimi, Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı yardımını kazanmak için bir elçilik heyetini de Azerbaycan yöneticisi Pehlivan'a gönderdiğini, Pehlivan Selahaddin-i Eyyûbî'yle savaşmaktan daha tehlikeli bir durum olmadığını ve bazı şartları öne sürme dışında bir dayanışma içerisine girmediğini aktarır.⁹⁰⁶ Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bulunan İsfafânî de İbnü'l-Esir'in aksine Musul atabeyi İzzeddin Mesud b. Mevdud b. Zengî ve kent savunmasını üstlenen Mücahiduddin Kaymaz, bir taraftan kent savunmasını için mükemmel bir şekilde alırken diğer taraftan muhasaranın kaldırılmasına yönelik Abbasilerden arabulucu olmaları için mektup diplomasisi başlattığını ve bunun üzerine Abbasiler, arabuluculuk görevini Sedreddin Şeyhü'l-Şüyuh ve Şihabuddin Beşir'e vererek divanın özel görevlilerinden oluşan kalabalık bir heyetle Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdiğini belirtir.⁹⁰⁷

Abbasi elçisinin barış için geldiği haberi her tarafa ulaştı.⁹⁰⁸ Azerbaycan'ın sahibi Muzafferüddin Kızıl Arslan Hasan Cândâr, Ahlât sahibi Şah-ı Ermen'inve komşu

⁹⁰⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasil, age, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹⁰⁶ İbn Şeddad, age, s. 40. Çev. 99-100. Ebu Şame, age, III, s. 81-82.

⁹⁰⁷ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, III, s. 81.

⁹⁰⁸ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81.

devletlerin elçileri de sulh için bölgeye vardı.⁹⁰⁹ Elçilerin barış için gelmeleri Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bulunan bazı Türk ve Kürt askerlerini huzursuz etti. Bu grup, “Yarın bunlar barışır, eli boş dönen bizler olacağız” dedi. Diğer taraftan ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Takyeddin Ömer ve kardeşi Tacü'l-Müluk cephesinde savaş sıcaklığını koruyordu. Abbasi elçisi, savaşmayı kabul etmediğini ve kınadığını Selahaddin-i Eyyûbî'ye bildirdi. Elçi, Selahaddin-i Eyyûbî'ye “Arabulucu olma görevimi yapmam için savaşmayı durdurmalısınız.” dedi. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî de “Amacınız huzur ve selametse kabul ettim.” diye cevap verdi. Şeyhü'l-Şüyuh, Musullulara bir temsilcisini gönderip taleplerini ilettiler. Buna mukabil Musul yönetimi, elçiler aracılığıyla hergün tuzaklarla dolu mesajlar içeren mektuplar yolladı. İlk gün Cemâleddin Mehâsin ve yanında İsfehani'nin kardeşi Şerif Nakib'in de olduğu bir heyet, Şeyhü'l-Şüyuh'un çadırına gitti. Bundan haberdar olan ve ayrıntılı bilgiye sahip olan biri, gelişlerini Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaştırdı. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî; kendisini temsilen Kadı Fâzılî, İsfehanî ve Fakih İsa Hakkarî'den oluşan delegasyonu ne konuştuklarını öğrenmek için yanlarına gönderdi. O gün yapılan müzakereler bir neticeye ulaşmadı. Musul elçileri “Biz yarın gelip ne istediğimizi açık bir şekilde söyleyeceğiz” dedi. Aslında Musul elçileri, gerçekte bağdaşmayan, sözcüklerden ibaret hep aynı şeyleri tekrarlayıp duruyordu. Musul elçileri, ön koşul olarak Selahaddin-i Eyyûbî'nin elde ettiği toprakları iade ederek kuşatmayı kaldırıp Şam'a geri çekilmesini daha sonra krizi ortadan kaldırmak için oturup müzakere etme önerisini sundu. Yaklaşık olarak bir ay böyle geçti. Şeyhü'l-Şüyuh, gidişatan bir gelişme olmadığını İsfehanî ile paylaştı. İsfehanî, “Şeyhü'l-Şüyuh'un bütün taleplerine hazırız.” dedi. Şeyhü'l-Şüyuh, olayın bütün detayını İsfehanî'ye aktararak “Musullular Haleb'i sizlere bırakıp karşılığında Musul sahibinin tüm taleplerini gerçekleştirmesini istiyorlar” dedi. Kadı Fâzılî, gerçek niyetlerini bildiği için birkaç gün sonra toplantıyı terk etti. İsfehani ve Fakih İsa, gözlemci olarak toplantıda kaldı. Ardından Fakih İsa da toplantıdan ayrıldı.

⁹⁰⁹ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasil, age, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

Musulluların gerçek amacı, savaşa hazırlanmak için zaman kazanmaktı. Nihayet Şeyhü'l-Şüyuh, Musul elçileriyle yapılan müzakereler sonucunda hazırlanan anlaşma metnini imzalatmak için Musul'a götürdü. Tabi Şeyhü'l-Şüyuh, Musulluların verdikleri söze bağlı kalacaklarını düşünüyordu. Şeyhü'l-şüyuh, Musul'a gitiğinde durumun tam tersi olduğunu gördü ve Musul yönetimi elçilerin bütün söylediklerini inkâr etti. Oysa elçilerler varılan anlaşmada Musul yönetimi Haleb'i teslim edecek, Selahaddin-i Eyyûbî aldığı toprakları geri verecek ve Musullular onun Frenklere karşı yürüttüğü savaşlarda yer alacaklardı.⁹¹⁰

Musul yönetimi, "Selahaddin-i Eyyûbî bizimle anlaşmak istiyorsa el koyduğu topraklarımızı versin, bizim üzerimizdeki ablukayı kaldırsın, biz de onu Heleb'le başbaşa bırakırız ve Haleb konusunda bizden yardım talep etmesin. Zira İmaduddin Zengî kardeşimdir ve aramızda anlaşma bulunmaktadır." dedi.⁹¹¹ Musul yönetimi, elçilerle yapılan anlaşmadan çark edince Şeyhü'l-şüyuh, buna tepki gösterip Bağdat'a doğru gitti. Ardında Musul yönetimi, Şeyhü'l-Şüyuh'a yetişip geri dönmesi için ricada bulundu ve vereceği karara razı olduklarını bildirdi. Şeyhü'l-Şüyuh'un girişimi sonucu Selahaddin-i Eyyûbî Musul'dan ayrılıp Sincar'a yöneldi.⁹¹² Bütün diplomatik çabalarla rağmen taraflar anlaşmaya varamadı. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'da amacına ulaşamayacağını ve eziyetten başka bir sonuç elde edemeyeceğini anladı.⁹¹³ Neticede Kaymaz'ın Musul'u iyi bir şekilde tahkim etmesi, yürüttüğü siyaset, halifenin ve etraftaki hükümdarların arabuluculuk girişimleri, bütün bunlar Selahaddin-i Eyyûbî'yi, Musul ablıkasını kaldırılmaya mecbur bıraktı.⁹¹⁴

⁹¹⁰ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81.

⁹¹¹ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, age, III, s. 81. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasıl, age, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹¹² İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, III, s. 81.

⁹¹³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 114-15. İbn Vasıl, age, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹¹⁴ Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 39-40.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin Rebiulahir 578-579/Eylül 1182-1183-1184 yılının sonuna kadar Frenklere karşı yürüttüğü Beyrut ve Kerek kuşatmaları, Baysân savaşı, Kızıldenizde girişilen harekât ve birkaç vakâ bir tarafa bırakılsa; sadece Güneydoğu Anadolu, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'a mesaisini harcadığı görülecektir. Selahaddin-i Eyyûbî'yi buna zorlayan iki neden vardı; biri Musulluların Frenklerle iş birliğine gitme ihtimali, diğeri ise Nûreddîn Zengî'nin bıraktığı devletin potansiyel olarak Haleb ve Musul'a geçmesiydi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin asıl amacı Haleb ve Musul sorununu hal edip, Yemen'den Diyâr-ı Bekr'a⁹¹⁵ kadar bir İslam birliğini kurmaktı. Böylece tüm enerjisini toplayıp Kudüs ve sahil böldesindeki Frenklerle mücadeleye geçecekti. Selahaddin-i Eyyûbî, bu iki şehir ve etrafındaki Türk ve Kürt güçlerini idaresine alarak Kudüs fethini zımnen de olsa gerçekleştirmiş oluyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, bu seferde Musul'u almasa da Güneydoğu Anadolu ve Haleb'in alınması, Kudüs için meydana getirmek istediği ittifakı büyük oranda sağlamıştı. Şimdiye kadar ona karşı olan bu kuvvetler, onun hizmetine girmiş ve ölümüne kadar onunla kalmışlardı. Nitekim sahil bölgesinin fethinde ve III. Haçlı Seferleri sırasında ona en büyük yardımda bulunan Haleb-Musul çevresinden toplanan güçlerdi.⁹¹⁶

2.3.4 Selahaddin Eyyûbî'nin Sincar'ı Alması (1182)

Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'un büyüklüğünü düşünerek bu tür kuşatmalarla alınamayacağını, Musul'u alabilmenin koşulu önce etrafında bulunan kale ve şehirleri ele geçirmekle mümkün olduğunu ve güçten düşürmek için zamana yaymak gerektiğini gördü. Bundan dolayı Musul'dan çekilerek Sincar⁹¹⁷ muhasarasına çıktı.⁹¹⁸ Öbür yandan Musul kuşatması sırasında Sincar'da bulunan bazı Musul askerleri, yol kesip

⁹¹⁵ Yakut'un verdiği bilgiye göre; Diyâr-ı Bekr, geniş ve büyük bir bölgenin adıdır. Sınırları, Dicle'nin batısında başlamak üzere Nusaybin'in karşısında bulunan el-Cebel'e uzanırken; oradan dicleye kıvrılarak Hısn-ı Keyfâ, Amid ve Meyyafarikîn'i kapsamaktadır. Bazı yerlerde Dicle'yi aşip Siirt, Hizan ve Hani gibi yerleri de içine almaktadır. Çetin, age. s. 86.

⁹¹⁶ Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 34-35.

⁹¹⁷ el-Cezîre'nin nahiyelerinden meşhur bir şehirdir. Çetin, age. s. 122.

⁹¹⁸ Ebu Şame, age, III, s. 82.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin yardımına giden askerleri ve taraftarları alıkoymuşlardı.⁹¹⁹ Takyeddin Ömer, Selahaddin-i Eyyûbî'den önce Sincar'a vardı.⁹²⁰

Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'dan ayrılıp Sincar'a giderken Mücahidüddin kente bir askeri destek yolladı.⁹²¹ Selahaddin-i Eyyûbî, Bârencan denilen yerde mola verirken bazı Musul askerleri kendilerine doğru geldiğini fark etti ve etraflarını çevirerek bütün atlarına ve araç gereçlerine el koyup yaya olarak onları Musul'a gönderdi.⁹²² Selahaddin-i Eyyûbî, ardında Sincar'a geçti. Sincar'da Musul sahibi İzzeddin'in kardeşi Emir-i-Emirân Şerefüddin bulunuyordu.⁹²³ Selahaddin-i Eyyûbî, kenti ablukaya aldı; kuşatmayı daralttı ve savaşmayı ısrarla sürdürdü.⁹²⁴ Bu sıralarda Abbsilerin elçisi ve Hısn-ı Keyfâ sahibi Nûreddîn Zengî de Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanındaydı. Nûreddîn Zengî'nin askerleri arasında bulunan bazı Kürt kabilelerine mensup askerler, Sincar'ın bağ ve bostanlarını ateşe verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, kaleyi mancınıklarla vurmaya başladı. Bunun sonucunda kalede kapatılması mümkün olmayan boşluklar meydana geldi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, savaşı durdurarak bazı askerleri kalede oluşan hasarın başında görevlendirdi.⁹²⁵ Kente bulunan bazı Zerzâriyeli⁹²⁶ Kürt emirleri, gizlice Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçip şehri kendisine teslim etmek için bulundukları yere gelmesini istedi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî geceleyin yanlarına gidip bulundukları yerleri teslim aldı. Böylece Selahaddin-i Eyyûbî,

⁹¹⁹ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, III, s. 82. İbnü'l-Esir, X, s. 114-15. İbn Vasıl, II, s. 121. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹²⁰ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 16 Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 106-10. Bündârî, Sena'l-Barü's-Şâmî, s.204. Ebu Şame, III, s. 81.

⁹²¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116. İbn Vasıl, age, II, s. 123. İbnü'l-Adim, age, s. 388-89.

⁹²² İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, III, s. 82.

⁹²³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116. İbn Vasıl, age, II, s. 123. İbnü'l-Adim, age, s. 388-89. Ebu Şame, age, III, s. 82. İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10.

⁹²⁴ İbnü'l-Esir, X, s. 116. İbn Vasıl, II, s. 123. İbnü'l-Adim, s. 388-89.

⁹²⁵ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, age, III, s. 82.

⁹²⁶ Erbil'e bağlı büyük Huft (Huftiyan) kalesinde biridir. Bu kaleye Huftiyan-i ez-Zerzari denir. Zerzari aşiretinin ismiyle meşhur olmuştur. Kale bir dağın tepesinde bulunur ve dağın eteklerinde büyük bir nehir akmaktadır. Kalenin bulunduğu yerde Pazar yeri ve büyük bir vadi vardır. Çetin, age. s. 200.

Bâşurehe'ye sahip oldu. Şerefüddin ihanete uğradığını duyunca eman istemek zorunda kaldı. Selahaddin Eyyûbî kendisine eman verip beraberinde bulunanlarla birlikte Musul'a doğru yola çıktı. Şayet Şerefüddin, burada savaşıyor ya da kaleye sığınıp kenti savunsaydı; Selahaddin-i Eyyûbî'yi şehirden çıkaracaktı, ama yapmadı ve yetersiz kaldı.⁹²⁷ Şerefüddin gönüllü olarak şehri teslim edip aile ve servetiyle şehirden ayrıldı.⁹²⁸ Bazı kaynaklar ise Selahaddin-i Eyyûbî, Sincar'ı Şerefüddin'den zorla aldığını, Şerefüddin yanında bulunan taraftarlarıyla Sincar'dan çıkıp saygın ve güvenli bir vaziyete Musul'a gittiğini aktarmaktadır.⁹²⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, Şerefüddin, Musul'a gitikten sonra kaleye çıkıp işleri düzene soktu. Şehrin valiliğine/naibliğine eşinin kardeşi emir Sa'deddin Mesud b. Müinuddin b. Üner'i atadı.⁹³⁰ Ebu Şame ise, Selahaddin-i Eyyûbî, şehri yeğeni Takyeddin Ömer'e verdiğini belirtir.⁹³¹ Ayrıca Selahaddin-i Eyyûbî, Sincar'da özel statüye sahip olup Benü-Yakup olarak bilinen ailenin idari yapısına karışmadan, onlardan biri olan Nizamüddin b. Müzaffer b. Muhammed b. Yakub'u kâdılığa atadı.⁹³² Selahaddin-i Eyyûbî'nin Sincar'ı alması bölgedeki diğer yerler için surun yapılmasını ifade ediliyordu.⁹³³ Selahaddin-i Eyyûbî, bu sefer esnasında Sincar ve el-Cezîre'yi ele geçirerek Haleb'i Musul'dan ayırması, şehri kontrol altına alması hususunda büyük oranda amacına ulaştırdı.⁹³⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Sincar'dan Nusaybin'e geçip soğuktan dolayı birkaç gün burada kaldı. Abbasi elçisi, Nusaybin'den Selahaddin-i Eyyûbî ile vedalaştı. Selahaddin-i Eyyûbî, elçiyi uğurladıktan sonra Dârâ'ya geçti. Kent sahibi Artuklu emiri Samsamuddevle, Selahaddin-i Eyyûbî'yi iyi bir vaziyetle karşıladı ve ikramlarda

⁹²⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116. İbn Vasil, age, II, s. 123. İbnü'l-Adim, s. 388-89.

⁹²⁸ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, age, III, s. 82.

⁹²⁹ Ebu Şame, III, s. 82.

⁹³⁰ İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11.

Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, age, III, s. 82. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116. İbn Vasil, age, II, s. 123-24.

⁹³¹ Ebu Şame, age, III, s. 82.

⁹³² İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 21-23. 29. 33-34. 34-35. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 110-11.

Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 207-10. Ebu Şame, III, s. 82.

⁹³³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116. İbn Vasil, age, II, s. 123. İbnü'l-Adim, age, s. 388-89.

⁹³⁴ Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 39-40.

bulundu.⁹³⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, buradan ayrılarak istirahat için Harran'a gitti. Selahaddin-i Eyyûbî, muhafızbirliği dışında Harran'dan bütün askerlerini şehirlerine gönderdi.⁹³⁶ Bu arada Takyeddin Ömer, Hama'ya geçti. Bu cenahta bunlar yaşanırken Musullular ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin başına felaketler getirmek amacıyla ittifak kurma arayışına girmişti.⁹³⁷

2.3.5 Selahaddin-i Eyyûbî'ye Karşı İttifak Kurma Girişimi

Selahaddin-i Eyyûbî, Sincar'dan Harran'a geçip askerlerini dağıtıp memleketlerine gönderirken; Musul sahibi İzzeddin Mesud b. Mevdud b. Zengî, Ahlât sahibi Şah'ı-Ermen Zahiruddin Sökman, Mardin Sahibi İlgazi b. Alp b. Timurtaş, Erzen⁹³⁸ sahibi, Bitlis⁹³⁹ sahibi ve aralarında bazı Haleb askerleri de olduğu bölge emirleri, Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı ittifak kurma girişimde bulundu.⁹⁴⁰ Müttefiklerin amacı Selahaddin-i Eyyûbî'yi el-Cezîre'den atmaktır.⁹⁴¹ İlgazi, İzzeddin Mesud'undayısının oğludur. Sökmen ise İlgazi'in dayısıdır. Bu akrabalık nedeniyle Sökmen'i, Selahaddin-i Eyyûbî Sincar kuşatmasındayken, en kudretli adamı olan Seyfeddin Begtemur'u aracı olarak kendisine gönderdi fakat Selahaddin-i Eyyûbî, bunu kala almadı. Begtemur'un arabuluculuk girişiminin karşılık görmemesi üzerine başta Sökmen olmak üzere İlgazi ve İzzeddin'in Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı askeri güç oluşturmaya neden oldu. Söz konusu olan bu ittifak, Mardinyakınında Harzem denilen yerde toplandı. Yaşanan bu gelişmeye karşılık Selahaddin-i Eyyûbî de askeri tedbirlerini aldı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin yeğeni Takyeddin Ömer, Hama'dan beş gün içinde Harran'da

⁹³⁵ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 35-36. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 111-12. Ebu Şame, age, III, s. 82.

Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 40.

⁹³⁶ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 35-36. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 111-12. Ebu Şame, III, s. 82.

Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 40. İbnü'l-Esir, X, s. 116. İbn Vasil, II, s. 123-24.

⁹³⁷ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 35-36. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 111-12. Ebu Şame, age, III, s. 82.

Şeşen, el-Barkü's-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 40.

⁹³⁸ Ahlât yıkınında meşhur bir şehirdir. Şimdi harabe durumdadır. Çetin, age, s. 87.

⁹³⁹ Nüfusun çoğunluğu Kürt olan Bitlis, Ermeniyeye dolayında Ahlât yakınında bir beldedir. Yakut, age, I, s. 357. Çetin, age, s. 156.

⁹⁴⁰ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 62-64. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 216-17. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 116-17. Ebu Şame, age, III, s. 93. İbn Vasil, age, II, s. 132-34. Sibt, age., XXI, s. 286. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 40. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹⁴¹ Gök, agt., s. 310.

bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına vardı. Selahaddin-i Eyyûbî ve Takyeddin Ömer, koalisyon güçlerin üzerine doğru yola koyuldu ve Resu'l-Ayn'a⁹⁴², ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin üzerine geldiklerini duyan koalisyon güçlerinden olan Sökmen, ülkesine dönerken, İzzeddin tedbirleri almak için Musul'a döndü, İlgazi kalesine sığındı, Haleb askerleri ise Haleb'e giderken Selahaddin-i Eyyûbî önlerini kesip çoğunu Musul'a yönlendirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Âna yakınında Fırat nehrini aşip ittifak güçlerinin karargâhlarını kurduğu Harzem'e gitti. Harzem'de⁹⁴³ Mardin sahibine ait güzel bir saray vardı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Tacü'l-Müluk, sarayda kalmaya başladı.⁹⁴⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Harzem'e vardığında müttetik güçlerinin dağıldığını öğrendi ve Amid'in alınmasına karar verdi. Bu sırada halife tarafından gönderilen Amid temliknânesine dayanarak 17 Zilhicce 578/16 Mart 1183'te kenti kuşattı ve 6 Muharrem 579/1 Mayıs 1183'te şehri aldı. Selahaddin-i Eyyûbî, daha önce Amid için aralarında bulunan anlaşmaya bağlı kalarak bütün mallarla birlikte Hısn-ı Keyfâ sahibi Nûreddîn Zengî Muhammed b. Karaaslan'a devretti. Amid'in alınması sonucu, Meyyafarikîn ve Mardin sahibi İlgazi; Selahaddin-i Eyyûbî'ye itaatini bildirerek Frenklere karşı yapılacak seferlere para ve askeri yardım gönderme sözü verdi ve onunla bu konuda bir anlaşma imzalandı. Böylece Meyyafarikîn,⁹⁴⁵ Amid, Hısn-ı Keyfâ ve Mardin olmak üzere Diyâr-ı Bekr ve Diyâr-ı Rabia Selahaddin-i Eyyûbî'nin hâkimiyetine girdi.⁹⁴⁶

⁹⁴² Dunaysır, Nusaybin ve Harran arasında bulunur ve el-Cezîre'in en meşhur şehridir. Çetin, age, s. 119.

⁹⁴³ el-Cezîre'ye bağlı Dunaysır ve Mardin arasında küçük bir beldedir. Çetin, age, 161.

⁹⁴⁴ İsfahânî, el-Barkû's-Şâm, V, s. 62-64. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 216-17. İbnü'l-Esir, X, s. 116-17. Ebu Şame, age, III, s. 93. İbn Vasil, age, II, s. 132-34. Sıbt, age., XXI., s. 286. Şeşen, el-Barkû's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 40. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

⁹⁴⁵ Diyâr-ı Bekr'de en meşhur şehirdir. Farsça ismi Barcin olan şehir, taş ile inşa edilen yapıları Enuşirvan b. Kavaz, tuğladan ise Perviz zamanında yapılmıştır. Çetin, age, s. 108.

⁹⁴⁶ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 138. Bündârî, Sene'l-Barkû's-Şâmî, s. 232-33. Şeşen, el-Barkû's-Şâmî, V, (Giriş Kısmı), s. 40. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 430.

2.3.6 Haleb'in Alınması ve İmaduddin'in Vasallığı

Selahaddin-i Eyyûbî, Amid'i⁹⁴⁷ alıp Hısn-ı Keyfâ sahibine teslim ettikten sonra Şam'a yöneldi. Haleb'e bağlı Tell-Halid'e gidip kenti muhasaraya alıp üzerine mancınıklar diktirdi ve şehri emanla aldı. Selahaddin-i Eyyûbî, oradan Anytab'a geçip şehri kuşatı. Kentte Nûreddîn Zengî'nin hazinedarı Şeyh İsmail'in kardeşi Nasıruddin Muhammed bulunuyordu. Kalenin kendisinde kalma koşuluyla Nasıruddin Muhammed, Selahaddin-i Eyyûbî'nin itaatine ve hizmetine girdi.⁹⁴⁸

Selahaddin-i Eyyûbî, 12 Muharrem 579/7 Mayıs 1183 yılında Şam'a döndü ve askerî harekâtına Tell-Halid ile başladı. Şehri kuşatmaya aldı ve savaşarak kenti aldı.⁹⁴⁹ Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'e gidip 26 Muharrem 579/21 Mayıs 1183'te ablukaya aldı.⁹⁵⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'e vardığında etrafta bulunan emirlerden askeri destek çağrısında bulundu. Çağrısı karşılık bulan Selahaddin-i Eyyûbî, toplanan büyük bir orduyla şiddetli bir savaşa başladı.⁹⁵¹ Askerleri Bâbilla'dan Bâselin'e kadar nehre uzanan hattı kontrol altına alırken; Selahaddin-i Eyyûbî Hanekiyye'de bulunuyordu.⁹⁵² Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'e vardığı gün kardeşi Tacü'l-Müluk yaralandı.⁹⁵³ Haleb,⁹⁵⁴ Sincar sahibi İmaduddin Zengî b. Mevdud, tarafından idare ediliyordu. İmaduddin, şehri askeri ve teçhizat bakımında tahkim etti. İmaduddin, tüm tedbirlerini almış bir şekilde Selahaddin-i Eyyûbî ile savaşmayı göze alıp irade

⁹⁴⁷ Yakut'a göre Amid Rumca bir kelimedir. Amid, Diyâr-ı Bekr'ın siyah taşlarından inşa edilmiş korunaklı, insanın kendini güvende hissettiği, tarihi, en büyük, en görkemli ve en meşhur şehridir. Çetin, age. s. 78.

⁹⁴⁸ İsfehânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 99-100. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 140-43. Bündârî, Sene'l-Barü's-Şâmî, s. 223-24. İbnü'l-Esir, X, s. 119-20. İbnü'l-Adim, s. 391. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 40-41.

⁹⁴⁹ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 101-02. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Vasıl, age, II, s. 141. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁵⁰ İbnü'l-Adim, age, s. 391-92.

⁹⁵¹ Tyrensis, s. 303.

⁹⁵² İbnü'l-Adim, age, s. 391-92.

⁹⁵³ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 101-02. Ebu Şame, III, s. 103. İbn Vasıl, II, s. 141. İbn Haldun, V, s. 306.

⁹⁵⁴ Haleb, İmaduddin Zengî'in elinde bulunurdu. Selahaddin-i Eyyûbî kenti ondan alıp oğlu Melik Zahir Gazi'ye verdi. Aynı yıl Selahaddin-i Eyyûbî, şehri oğlundan alıp kardeşi Melik Adil'e teslim etti. Kalkaşendî, "Mesirü'l-İnafe", II. s. 64.

beyanında bulundu. Buna rağmen Selahaddin-i Eyyûbî, düşmanlık tohumları ekmeden savaşı bir zaferin peşindeydi. Selahaddin-i Eyyûbî, bütün iyi niyet çabasını ortaya koyup askerlerini savaştan alıkoymaya çalışsa da bir gruba engel olamadı.⁹⁵⁵ Selahaddin-i Eyyûbî, askeri karargâhını “Yeşil Meydan” denilen yerde kurdu ve savaş organizasyonu bu merkezde yönetiyordu.⁹⁵⁶ Haleb’in Yeşil Meydanına ilk varan ve kuşatan Selahaddin-i Eyyûbî’nin kendisi oldu. Ardında meydandan ayrılıp kent muhasarasını Cebel’u-Cevşen denilen dağın üzerinden sürdürdü.⁹⁵⁷ Halebliler ise askeri yığınaklıklarını Bânekusâ ve kalenin Bâbü’l-Cinân denilen yerlerde yoğunlaştırdı.⁹⁵⁸ Selahaddin-i Eyyûbî; dağın zirvesinde kendisine, taraftarlarına ve askerlerine kalıcı meskenler yaptırmaya başladı⁹⁵⁹ ve askerlerine savaşmayı yasakladı. Selahaddin-i Eyyûbî: “Biz buraya şehri kazanmaya geldik, bize karşı askeri tahkimattan inatlaşanlarla işimiz olmaz.” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, bir taraftan karşı tarafa barış eli uzatırken diğer taraftan da tehditlerde bulunmak üzere elçilik heyetlerini gönderiyordu.⁹⁶⁰

Selahaddin-i Eyyûbî günlerce orada kaldı. Taraflar arasında zaman zaman sıcak temas da oluyordu. Haleb sahibi İmaduddin Zengî b. Mevdud b. Zengî yanında bulunan askerlerle savaşmaya kararlıydı.⁹⁶¹ İmaduddin, Selahaddin-i Eyyûbî’nin Haleb’in alınmasına kararlı olduğunu anlayınca, kentin teslim edilmemesine karşılık Haleblilerden iki kişiyi rehin alıp çocukları ve akrabalarıyla kaleye çıkarttı. İmaduddin, kalenin burç ve kapılarına bazı emirleri görevlendirdi. En güçlü olan emirler Yarukiye

⁹⁵⁵ İsfehânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 101-03. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 141-42. Ebu Şame, age, III, s. 104-05. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), V, s. 40-41.

⁹⁵⁶ İbn Şeddad, s. 41-42. Çev. 101-02. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Vasil, age, II, s. 141. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁵⁷ İsfehânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 101-03. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 141-42. Ebu Şame, age, III, s. 104-05. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), V, s. 40-41.

⁹⁵⁸ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 101-02. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Vasil, age, II, s. 141. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁵⁹ İsfehânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 103-08. Bündârî, Sena’l-Barkü’s-Şâmî, s. 224-26. İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 121-22. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 431-32. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

⁹⁶⁰ İsfehânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 101-03. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 141-42. Ebu Şame, III, s. 104-05. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), V, s. 40-41.

⁹⁶¹ İsfehânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 103-08. Bündârî, Sena’l-Barkü’s-Şâmî, s. 224-26. İbnü’l-Esir, X, s. 121-22. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 431-32. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

zümresiydi.⁹⁶² Bir gün İmaduddin'in bazı askerleri, yanına gidip para isteğinde bulundu. İmaduddin yanında az para olduğunu söylemesi üzerine askerler İmaduddin'e, "Haleb gibi bir yeri savunmak istiyorsanız kadınlarınızın zinet eşyalarını da satsanız para bulmak zorundasınız." dedi. İmaduddin, gıdaşıtın pekiyi olmadığını anlayınca orada Haleb'i teslim etme kararını verdi. Bunun üzerine İmaduddin, durum değerlendirmesinde bulunarak çıkar yolun Selahaddin-i Eyyûbî'yle barışmak olduğunu fark etti.⁹⁶³

Halebliler her zaman olduğu gibi ücretsiz, plansız ve sadece meliklerine bağılılıklarından dolayı var güçleriyle savaşıyorlardı. İmaduddin, askeri olarak Selahaddin'le başedemeyeceğini ve ekonomik çöküntü içerisinde olduğunu görerek bir gece emir Toman'la biraraya geldi. İmaduddin, "Bizim durumumuz ne olacak, Selahaddin-i Eyyûbî'nin askeri ve ekomamik durumu bellidir ve görüldüğü kadarıyla ablukayı uzatacak, bildiğin gibi mali durumumuz ortadadır. Askerler sükreli para istemektedir ve olayın nereye evrileceğini bilemiyorum. Senin bu konudaki görüşün nedir?" diye sordu. Buna karşılık Toman, "Aramızda geçenlerin gizli kalacağı ve hiç kimsenin haberdar olmayacağı konusunda bağılılık yemini yapmak koşuluyla ne yapılması gerektiğini sizinle paylaşacağım. Zira emirler, aramızda olan bitenlerin duyumunu alırlarsa sabote etmeye kalkışır ve durum tersine döner." dedi. Konunun gizli kalacağına dair İmaduddin ve Toman arasında karşılıklı yeminler edildi. Toman: "Bilindiği gibi durumumuz gittikçe kötüleşmektedir, biz Haleb'in onurunu kırmadan, askeri ve mali olarak yıkıma sürüklemeyen, Selahaddin-i Eyyûbî ve askerlerine zafer tatırmadan kenti Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim edelim. Şu an var olan gücümüzle istediğimiz yerleri ve parayı fazlasıyla Selahaddin-i Eyyûbî'den alabiliriz. Öte yandan Selahaddin-i Eyyûbî'nin elinde Mısır, Şam ve el-Cezîre'nin çoğunluğu bulunuyor ve doğunun melikleri itaatine girmişlerdir." dedi. İmaduddin: "Ben de senin gibi

⁹⁶² İbnü'l-Adim, age, s. 391-92.

⁹⁶³ İsfehânî, el-Barkû's-Şâm, V, s. 103-08. Bündârî, Sena'l-Berkû's-Şâmî, s. 224-26. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 121-22. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkû's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 431-32. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

düşünüyorum.” dedi. İmaduddin, Toman’a “Kalk git, Selahaddin-i Eyyûbî ile konuş, Habur ve Sincar’ı bana, Rakka’yı sana vermesini söyle ve koparabildiğin fazla yerleri kopar” dedi.⁹⁶⁴

Taraflar arasında savaş sıcaklığı yükselirken Toman, İmaduddin’le konuştuklarını gizleyerek kaleden dışarı çıkıp, şehrin dışında bulunan çiftliğindeki evine gitti. Toman, İmaduddin’den aldığı tam yetkiyle Selahaddin-i Eyyûbî ile biraraya gelerek tasarladıklarını karar altına aldı. Akabinde Selahaddin-i Eyyûbî’in yanından dönüp durumu İmaduddin’e bildirdi.⁹⁶⁵ Taraflar arasınada uzlaşya varılan gizli anlaşmada; İmaduddin, Haleb ve çevresini Selahaddin-i Eyyûbî’ye verecek. Selahaddin-i Eyyûbî Haleb hazinesinde bulunan para, silah ve araç-gereç gibi eşyaları istemeyecek. Haleb mükabilinde Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç gibi yerler İmaduddin’e, Rakka Toman’a verilecek ve Toman İmaduddin’in yanında kalacak.⁹⁶⁶ Uzlaşma maddelerinde İmaduddin, Selahaddin-i Eyyûbî’nin hizmetine girecek ve Frenklere karşı yapılan her savaşta askeri destek sağlayacaktır.⁹⁶⁷ Selahaddin Eyyûbî’nin İmaduddin’e verecek yerler arasında Semar’a da vardı.⁹⁶⁸ Ayrıca anlaşmada, Haleb’teki hutbe ve kadılık görevleri hanifilerde kalıp, şafilere geçmeyecek ve Adimoğulları bu görevleri sürdüreceklidir.⁹⁶⁹ Bu anlaşma yapılırken taraflar arasında savaş sürmekteydi. Haleblilerden hergün onbinlercesi ve daha fazlası, kentin dışına çıkıp şiddetli savaşa katılıyordu. Selahaddin-i Eyyûbî-İmaduddin arasında yapılan anlaşmaya bağlılık yemini edilmeden ve Selahaddin-i Eyyûbî’nin bayrağı kaleye dikilmeden ne Haleblilerden ne de

⁹⁶⁴ İbnü’l-Adim, age, s. 392-93.

⁹⁶⁵ İbnü’l-Adim, age, s. 393-94.

⁹⁶⁶ İbnü’l-Adim, age, s. 393-94. İsfahânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 101-03. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 141-42. Ebu Şame, age, III, s. 104-05. İbn Vasıl, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), V, s. 40-41.

⁹⁶⁷ İsfahânî, el-Barkü’s-Şâmî, V, s. 101-03, 108. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 141-42. Ebu Şame, age, III, s. 104-05. İbn Vasıl, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü’s-Şâmî, (Giriş Kısmı), V, s. 40-41. Bündârî, Sena’l-Berkü’s-Şâmî, s. 224-26. İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 121-22. İbn Vasıl, age, II, s. 141-42. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 431-32. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

⁹⁶⁸ Tyrensis, age, s. 303.

⁹⁶⁹ İbnü’l-Adim, age, s. 393-94. İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Haldun, age, V, s. 306.

emirlerden hiçbirinin haberi anlaşılmadan olmadı.⁹⁷⁰ Taraflar arasında anlaşma 17 Safer 579/ 11 Haziran 1183 yılında yapıldı.⁹⁷¹ İmaduddin'i bu anlaşmaya mecbur bırakan asıl neden, İzzeddin Haleb'i teslim ederken hazinesinde bulunan bütün silahları ve malları Musul'a taşımasıydı. İmaduddin, bomboş durumda olan Haleb'i Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim etti.⁹⁷² İmzalanan sulhtan sonra Selahaddin-i Eyyûbî, en küçük kardeşi Tacü'l-Müluk Borî b. Eyyûb b. Şâzî Ebu Said'e giderek "İşte Haleb, Biz onu aldık ve o artık senindir" dedi. Buna karşılık kardeşi, "Ben sağ kalırsam doğru, yeminler olsun ki sen benim gibi birini yitirerek pahalı bir bedelle ona sahip olabildin." dedi. Selahaddin-i Eyyûbî orada ağladı ve kardeşi de ağladı.⁹⁷³ Selahaddin-i Eyyûbî'nin sarı bayrağı 18 Safer 579/12 Haziran 1183'te Haleb kalesine çekildi. Bu müjdeli haberi her tarafa yaydı.⁹⁷⁴ Anlaşma yapıldıktan sonra konuyla ilgili halk ve askerler bilgilendirildi. Başının çaresine bakmaya mecbur bırakılan halk ve askerlerin, can güvenliğini konuşmak için aralarında İzzeddin Cordik ve Zeyneddin Belek'in de bulunduğu bir heyet, Selahaddin-i Eyyûbî ile görüşmeye gitti. Sözkonusu heyet, gece boyunca Selahaddin-i Eyyûbî'yi ikna etmeye çalışıp halk ve askerler adına güvence almayı başardı. Akabinde Haleb askerleri ve liderleri, "Yeşil Meydan"da toplanıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine girdi. Buna kayıtsız kalmayan Selahaddin-i Eyyûbî, çeşitli hediyelerle gönüllerini almaya çalıştı.⁹⁷⁵ Bu esnada İmaduddin, geceleyin kaleden çıkıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına gitti. İmaduddin; kalede bulunan mal, silah ve mobilyalarının nasıl çıkaracağını derdine düşmüştü.⁹⁷⁶ Bu arada Sincar, Nusaybin ve Habur İmaduddin'in elçilerine teslim edilene kadar naib olarak kalede emir Hüsâmuddin

⁹⁷⁰ İbnü'l-Adim, age, s. 393-94. İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁷¹ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁷² İbnü'l-Esir, age, 183. Ebu Şame, age, III, s. 53.

⁹⁷³ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 144. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 227. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 122. İbnü'l-Adim, age, s. 394-95. İbn Vasıl, age, II, s. 142-46. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 433. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

⁹⁷⁴ Ebu Şame, age, III, s. 105-06, 108. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 432.

⁹⁷⁵ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. İbnü'l-Adim, age, s. 394. Ebu Şame, age, III, s. 103. İbn Haldun, age, V, s. 306.

⁹⁷⁶ Ebu Şame, age, III, s. 103, 108. İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. İbn Haldun, age, V, s. 306.

Toman kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî, Toman'a kendisi ve İmaduddin arasında üstlendiği arabulucu görevinde dolayı Rakka'yı verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb kalesinin taşında başka bir şeye talip olamadığını, İmaduddin'e kalede taşınabilir ne varsa hepsini alabileceği iznini vermesiyle göstermiş oldu. İmaduddin, kalede bulunan taşınması zor bütün eşyaları tek tek çarşıda sattı. Hatta eşyalarını taşımak için deve, at ve katır gibi yük taşıyan hayvanlar İmaduddin'e gönderildi.⁹⁷⁷

Öte yandan halk, İmaduddin'e tepki göstererek hakaretlerde bulundu ve Haleblilerden Seyf b. Müezzîn adındaki şahıs, çamaşır kovağını kalenin dibine götürerek İmaduddin'e kadınlar gibi bunları yıka dedi. Ey İmaduddin! "Biz ücretsiz savaşırken seni buna sürükleyen neydi?" diyordu. Diğer bir tepki ise Haleb lideri Sefiyyuddin'den geldi ve kaleye çıkıp İmaduddin'in yaptığı anlaşmayı eleştirdi. Buna karşılık İmaduddin, "Olan oldu sen işine bak" dedi.⁹⁷⁸

Anlaşmanın yapıldığı gün Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Tacü'l-Müluk daha önce aldığı yaradan dolayı vefat etti. Tacü'l-Müluk'un ölümü Selahaddin-i Eyyûbî'ye ağır geldi ve taziyesi için çadır kurdurttu. Tacü'l-Müluk Borî b. Eyyûb b. Şâzî Ebu Said, Selahaddin-i Eyyûbî'in en küçük kardeşiydi. Öldüğü gün İmaduddin; kaleden inip, taziye dileklerini sunak, Selahaddin-i Eyyûbî'yle birlikte Yeşil Meydan'a kadar yürüdü. İmaduddin, bir süre Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında taziye çadırında kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'e içerisinde değerli bir atın da bulunduğu birçok hediye sundu ve bazı adamlarını huzuruna aldırmasını kabul etti. Selahaddin-i Eyyûbî, birkaç gün daha çadırda kaldı.⁹⁷⁹

Selahaddin Eyyûbî, 19 Sefer 579/ 13 Haziran 1183'te Haleb'in Yeşil Meydan denilen İmaduddin için muazzam bir yemek organizasyonu düzenledi. Bu davete bütün emirler

⁹⁷⁷ Ebu Şame, age, III, s. 108.

⁹⁷⁸ İbnü'l-Adim, age, s. 393-94. İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 103-08. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 224-26. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 121-22. İbn Vasil, age, II, s. 141-42. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 431-32. Makrizi, es-Süluk, I, s. 193.

⁹⁷⁹ İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. Ebu Şame, age, III, s. 104.

ve Haleb'in liderleri de katıldı.⁹⁸⁰ İmaduddin, emirlerin ve askerlerinin gözü önünde açıktan ata binip Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine girmek üzere yola koyuldu. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî de atına binip İmaduddin'in karşılamaya çıktı. Taraflar Haleb'in kuzeyinde bulunan Meşhedü'Dua olarak bilinen mevkide buluştu ve hiçbiri diğeri için atından inmek istemedi. İmaduddin'in ardından oğlu Kutbeddin geldi ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye verdiği saygıdan dolayı atından indi. Bu davranışı karşılıksız bırakmayan Selahaddin-i Eyyûbî, atından indi ve Kutbeddinle kucaklaştı. Kucaklaşmadan sonra atlarına binen Selahaddin-i Eyyûbî ve Kutbeddin, İmaduddin'le birlikte Yeşil Meydan'da bulunan kampa geçti. Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'i oturduğu döşegİN özerine oturttu. Selahaddin-i Eyyûbî; aralarında kumaş, post, yüzlerce elbise, kendisine ve oğluna özel olarak dikilen elbiseler, yüzlerce aba ve fesler, doğurganlık için iki dişİ at, iki katır, on yarış atı, beş yük katırı ve çeşitli develerin de bulunduğu değerli armağanları İmaduddin'e verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, hediyeleri sunduktan sonra yemeğe geçildi. YemeğİN ardından İmaduddin, vedalaşmak için atına binmeye yönelince Selahaddin-i Eyyûbî de onu uğurlamak için İmaduddin'e Bâbillâ denilen yere kadar eşlik etti. Selahaddin Eyyûbî, onunla vedalaşarak Haleb'e geri dönerken İmaduddin ülkesine doğru yol aldı.⁹⁸¹ İmaduddin, Sincar'a gitmek üzere Karahisar'a doğru giderken Selahaddin-i Eyyûbî, muzaffer ve mutlu bir şekilde Haleb kalesine çıktı. Buna karşılık Hüsamuddin Toman, Selahaddin-i Eyyûbî'nin onuruna büyük bir ziyafet hazırladı. Hüsamuddin Toman, İmaduddin'in kalede bıraktığı eşyalarını toplamak için görevlendirdiğİ emirdi.⁹⁸²

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb ve kalesini barışçıl yöntemlerle teslim aldı. Böylece savaşın zorluklarından kurtuldu ve amacına kavuştu. Haleb'in mükabilinde egemenliğinden çıkmayacak şekilde bütün gücüyle kendisi ya da görevlendirdiğİ

⁹⁸⁰ Ebu Şame, age, III, s. 108.

⁹⁸¹ Ebu Şame, age, III, s. 109.

⁹⁸² İbn Şeddad, age, s. 41-42. Çev. 102-03. Ebu Şame, age, III, s. 104.

kimsenin nezaretinde askerleriyle hizmetinde olacak koşuluyla el-Cezîre⁹⁸³ bölgesinde bulunan; Sincar, Habur, Nusaybin, Rakka ve Suruç gibi bazı şehirleri İmaduddin'e verdi. Bu gerçek bir değişimdi. Frenklerle savaşma halindeyken Müslümanların hayatta kalmaları Selahaddin-i Eyyûbî'yi sevindirdi.⁹⁸⁴ Haleb kentini barışla elde etmenin mutluluğun tarifi yoktu. Her ne kadar Haleb'in karşılığında el-Cezîre bölgesindeki bazı şehirleri vermiş olsa da aslında oralar yine otoritesinde bulunmaktaydı. Kale özgürlük bayraklarıyla süslendi.⁹⁸⁵ Haleb, Selahaddin-i Eyyûbî'nin eline geçtikten sonra halk, sevinç gösterisinde bulunup umduklarına kavuştu ve düşündükleri başlarına gelmeden kurtuldu. Kentin kazancı Selahaddin-i Eyyûbî'ye, hasarı rakibine yazıldı. İmaduddin, askeri ve mali olarak bütünüyle hizmetine girmiş oldu.⁹⁸⁶ İmaduddin'in artık Selahaddin-i Eyyûbî'nin naibi ve idarecisi dışında bir iradesi kalmadı.⁹⁸⁷

Ülkenin anahtarı konumundaki Haleb'in alınması Selahaddin-i Eyyûbî'yi çok sevindirdi. Haleb kalesini alıp amacına ulaşmıştı. Haleb'te yürürlüğe konan hükümler, şehirli-köylü ayırmaksızın herkes için geçerli oldu. Bu durum, Selahaddin-i Eyyûbî'nin enerjisini Frenklerle savaşmaya ayırması fırsatı verdi.⁹⁸⁸ Sultan Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'i ele geçirmekle muhaliflerini etkisiz hale getirdiği gibi büyük bir stratejik avantaj sağladı ve Kudüs yolu kendisine açıldı.⁹⁸⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, "Haleb kentine sevindiğim kadar Kısraya ait bir şehri almış olsaydım bu kadar sevinmezdim. Bundan sonra ne diye bilirim ki ülkeye hâkim oldum ve istikrarı kalıcı hale getirdim." dedi.⁹⁹⁰ Selahaddin-i Eyyûbî, bütün kaleyi gezdikten

⁹⁸³ el-Cezîretü Akur denilir. Burası, Şam bölgesine komşu Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer almaktadır. el-Cezîre'de çok sayıda şehir, kale ve surlar bulunmaktadır. el-Cezîre'nin şehir merkezleri; Harran, Ruhâ, Rakka, Resu'l-Ayn, Nusaybin, Sincar, Habur, Mardin, Amid, Meyyafarikîn, Musul ve benzerleridir. Yakut, age, II, s. 134.

⁹⁸⁴ Ebu Şame, age, III, s. 105. İbn Vasıl, age, II, s. 141-42.

⁹⁸⁵ Ebu Şame, age, III, s. 105.

⁹⁸⁶ Ebu Şame, age, III, s. 105.

⁹⁸⁷ Ebu Şame, age, III, s. 105. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 41.

⁹⁸⁸ Ebu Şame, age, III, s. 105-06. Şeşen, el-Barkü's-Şâm, (Giriş Kısmı), s. 41. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 432.

⁹⁸⁹ Şeşen, "Sâlahaddîn-i Eyyûbî", DİA, s. 338.

⁹⁹⁰ Ebu Şame, age, III, s. 109-10. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 433.

sonra kamp yerine döndü. Birçok vergileri yürürlükten kaldırdı ve Haleb'in alınmasından dolayı tebrikleri kabul etti.⁹⁹¹

Selahaddin-i Eyyûbî, oğlu Zâhir'i Haleb'e atadı ve her ay Haleb'in gelirinde dört bin dinar, yirmi zırh ve palto, ihtiyacı kadar gıda ve diğer giderlerden oluşan eşyaları onun için belirtti. Haleb valiliğine Seyfeddin Yâzgüş el-Esedî, Şahneliğe Hüsamuddin Timork, Divan kâtipliğine Nâsihuddin İsmail b. Amîd ed-Dımaşkî, atandı ve Hz. Süleyman'ın yüzüğünü taşıyan ve Nâsiriye olarak tanınan gümüş paralar bastırıldı. Kadı Fazıl nezaretinde hutbe okunma görevi, Adîmoğullarından alınıp Ebu'l-Berakat b. Hatip Haşim'e devredildi. Yargı erkine Muhyeddin b. Zekiyüddin ed-Dımaşkî getirildi. Muhyeddin, yerine halasının oğlu olan Ebu'l-Beyan Nebe b. el-Baniyasî'yi naib olarak görevlendirdi. Cami ve Vakıf görevleri ise Ebu Ali b. Acemî'ye verildi.⁹⁹²

Bu tarihten itibaren Haleb, Zengîlerin egemenliğinden çıkıp Eyyûbîlerin kontrolüne girdi. Zaten bundan sonra Musul-Haleb irtibatı tamamen kesildi. Zengîler, Haleb üzerindeki bütün iddialarından ve haklarından vazgeçti. Yapabilecek başka seçenekleri de yoktu. Haleb'in elden çıkmasıyla Musul egemenliğinin sınırları gittikçe daraldı ve surları içine kapandı. Musul Zengî Atabeyleri, topraklarını kaybediyordu ve büyük şehirleri birer birer ellerinden çıkıyordu.⁹⁹³

Selahaddin-i Eyyûbî Haleb'e hâkim olurken Musul sahibi İzzeddin Mesud, ülkenin bütün otoritesini elinde bulunduran naibi Mücahidüddin Kaymaz'ı tutukladı. İzzeddin, çıkarlarını korumaya çalışanların isteklerine uydu. Kaymaz'ın tutuklanmasını İzzeddin'e telkinde bulunanlar, önde gelen emirlerden olan Mahmud Zülfendâr ve Şerefüddin Ahmet b. Ebu'l-Hayr'di. Kaymaz tutuklanınca mal ve hazineleri müsadere edildi. Zülfendâr Musul kalesinin idaresini ele geçirirken Şerefüddin ise Hâcîp emirliğine geçti ve böylece ikili İzzeddin'in devletinin hâkimi oldu. O dönem Erbil ve çevresi Kaymaz'ın egemenliğinde bulunuyordu. Erbil'de çocuk yaşta Zeyneddin Ali vardı ve

⁹⁹¹ Ebu Şame, age, III, s. 110.

⁹⁹² Bûndârî, Sena'l-Barkû's-Şâmî, s. 228. Ebu Şame, age, III, s. 113.

⁹⁹³ Gök, agt., s. 324-25.

idari tasarrufu yoktu. Yönetim ve asker Kaymaz'ın elindeydi. Erbil'in yanında Cizre de Kaymaz'ın kontrolündeydi. Cizre, Müizzüddin Sencerşah b. Seyfeddin Gazi b. Mevdud'a aitti. Sencerşah da çocuktı ve hiçbir idari yetkisi bulunmuyordu. Yönetim, naiblik görevi ve asker bütün bunlar Kaymaz'ın uhdesindeydi. Şehrizor, Dakukâ ve Akre'l-Humeyddiye kalesi de Kaymaz'ın idaresinde bulunuyordu ve her birinde naibi vardı. Selahaddin-i Eyyûbî, el-Cezîre bölgesini aldıktan sonra Musul dışında İzzeddin'in elinde herhangi bir yer kalmadı. Musul kalesini de Kaymaz yönetiyordu ve devletin gerçek sahibi aslından o idi. İzzeddin'in devlete sahip olma meselesi ise isimden başka birşey değildi. İzzeddin, Kaymaz'ı tutuklatınca Erbil ve Cizre sahipleri ona isyan etti. Bunun yanında halife, Dakukâ'ya asker göndererek kenti ilhak etti. Şehrizor ve Akre İzzeddin Mesud'ta kaldı. Erbil ve Cizre sahipleri, Musul sahibine çok zarar verdi. Cizre sahibi, Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçerek itaatinde ve hizmetinde olduğunu bildirdi.⁹⁹⁴

2.3.7 Harim Kalesi'nin Selahaddin-i Eyyûbî'ye Teslim Edilmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'e sahip olduğunda Hârim kalesinde Serhak isminde Nûreddîn Zengî'nin kölelerinden biri bulunuyordu; Melik Salih, onu oraya atamıştı. Hârim, Haleb'e bağlı bir kaleydi. Serhak, kaleyi Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim etmek istemiyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, mektup yollayarak kale karşılığında istediği herhangi bir yeri ikta olarak kendisine verebileceğini bildirdi. Serhak, taraflar arasında gidip gelen arabulucular üzerinden çeşitli taleplerde bulunarak oyalama taktiğini uyguluyordu. Bununla birlikte kaleyi savunmak için Frenklere haber göndererek askeri destek istedi. Serhak'ın yanında bulunan bazı askerler, Frenklere mektuplar yolladığını duyunca kaleyi onlara teslim etme endişesini taşıdılar. Bundan dolayı üzerine çullanarak onu tutuklatıp ve hapse attılar. Ardında söz konusu askerler, Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçerek eman ve in'âm talebinde bulundular. Selahaddin-i Eyyûbî, isteklerine olumlu cevap verince kaleyi ona teslim ettiler. Selahaddin-i Eyyûbî, özel bazı adamlarını kaleye

⁹⁹⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 123-24. İbn Vasil, age, II, s. 153-54.

atadı. Selahaddin-i Eyyûbî, Âyntab'ı sahibine bıraktı. Tell-Hâlid'i ikta olarak Tell-Bâşır⁹⁹⁵ sahibi Dârum el-Yârukî adında bir emire verdi. Azâz kalesini ise İmaduddin İsmail, tahrib etmişti. Selahaddin-i Eyyûbî, kaleyi ikta olarak Süleyman b. Cender isminde bir emire verdi ve onarttı. Selahaddin-i Eyyûbî Haleb'e bağlı yerleri ikta olarak dağıttı. Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'ten bütün ülkesine mektuplar yazdırarak askerlerin toplanması talimatını verdi.⁹⁹⁶ Haleb işlerini düzene soktukten sonra Dimaşk'a gidip Beysân savaşı için hazırlıklara başlayan Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında Şâm, el-Cezîre ve Diyâr-ı Bekr gibi yerlerden askerler vardı.⁹⁹⁷

2.3.8 İzzeddin Mesud'un Abbasilerden Arabulucu Olmaları İçin Talepte Bulunması

Musul sahibi İzzeddin Mesud, Amid, Haleb ve diğer yerlerin Selahaddin-i Eyyûbî'nin kontrolüne geçtiğini görünce ülkesi için endişe etmeye başladı. Bunun için Abbasiler nezdinde girişimlerde bulunarak arabulucu olmalarını talep etti.⁹⁹⁸ Bu amaçla Musul yönetimi, İbn Şeddad'ı halife Nâsır-Liddinillah'a göndererek kendisinden elçi ve arabulucu olması için Şeyhü'l-Şüyuh Sedreddin'i, Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderme ricasında bulundu. Musul yönetiminin ricasını kırmayan halife Nâsır-Lidinillah, Şeyhü'l-Şüyuh Sedreddin'i Musul'a yolladı.⁹⁹⁹ İbnü'l-Esir göre, Erbil ve Cizre sahipleri, Musul'da Kaymaz'ın tutuklanmasını gerekçe göstererek Selahaddin-i Eyyûbî ile irtibata geçip itaatine ve hizmetine girince halife Nâsır-Liddinillah, kendiliğinden devreye girerek İzzeddin ve Selahaddin-i Eyyûbî'yi barıştırmak için Şeyhü'l-Şüyuh Sedreddin'i ve özel adamı Beşir el-Hadim'i Musul'a gönderdiğini belirtir.¹⁰⁰⁰ İsfehanî ise şunları aktarmıştır. Cizre sahibi Muizüddin Sencarşah b. Seyfeddin Gazi b. Mevdud b. Zengî,

⁹⁹⁵ Haleb'in kuzeyinde korunaklı bir kale ve geniş bir bölgedir. Haleble arasında iki günlük bir mesafe bulunmaktadır. Yakut, age. II. s. 40.

⁹⁹⁶ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 145-47. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 122-23. İbnü'l-Adim, age, s. 395. İbn Vasil, II, s. 146-47. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 433.

⁹⁹⁷ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 146. İbnü'l-Esir, X, s. 124. İbnü'l-Adim, age, s. 396. İbn Vasil, age, II, s. 147. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 433-34.

⁹⁹⁸ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 162-63. İbnü'l-Adim, age, s. 399. Makrizi, es-Süluk, I, s. 194.

⁹⁹⁹ İbn Şeddad, s. 44-45. Çev. s. 109. Ebu Şame, III, s. 127-28. İbn Vasil, age, II, s. 155-57.

¹⁰⁰⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 123-24. İbn Vasil, age, II, s. 153-54.

Erbil sahibi Zeyneddin Yusuf b. Ali Küçük b. Boğtekin, Hadise¹⁰⁰¹ ve Tıkrit sahibleri elçilik heyetleri, Selahaddin-i Eyyûbî'ye giderek Musul sahibinde şikâyetçi olduklarını ve kendisinin otoritesine girmek istediklerini bildirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, zaman kaybetmeden bu teklifleri yerine getirdi. Sencarşah'ın babası Musul sahibi Seyfeddin Gazi, ölmeden önce Musul'u oğlu Sencarşah'a bırakmıştı. Ancak amcası İzzeddin Mesud, Musul'u Sencarşah'tan aldı ve Sencarşah Cizre'yle yetindi. Sencarşah, bu nedenle amcasına karşı husumet besliyordu. Erbil ve bütün etrafları Musul'a bağlıydı ve Musul sahibinin egemenliğinde bulunuyordu. Zeyneddin, tutumunu değiştirerek Selahaddin-i Eyyûbî'nin tarafına geçti ve Selahaddin-i Eyyûbî de talebine olumlu cevap verdi. Musul sahibi bu durumu duyar duymaz, Abbasi halifeliği nezdinde diplomatik temaslarda bulunarak Şeyhü'l-Şüyuh ve Şihâbeddin Beşir'i arabuluculuk misyonunu üstlenmeleri için Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderip yeni bir anlaşmaya hazır olduğunu, Selahaddin-i Eyyûbî'ye yardım edenlerden biri olacağını ve dostunu dost düşmanını düşman bileceği mesajını ulaştırma talebinde bulundu.¹⁰⁰²

Musul sahibi, Bağdat'tan gelen heyetle birlikte kâdı Muhyeddin Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Şehrezurî'yi Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdi.¹⁰⁰³ Musul'dan Dimaşk'a giden heyette İbn Şeddad da vardı.¹⁰⁰⁴ Musul'dan giden elçilik heyeti, Dimaşk'ta Selahaddin-i Eyyûbî ile bir araya geldi. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî Şeyhü'l-Şüyuh'u kabul ederek Musul için birçok konuyu görüştü ve gerçek niyetinin ne olduğunu muhatabına bildirdi.¹⁰⁰⁵ Bu sırada Musul elçisi, yanında getirdiği mektubu Selahaddin-i Eyyûbî'ye sundu ve diplomatik nezaketin dışına çıktı. Selahaddin-i Eyyûbî, söz alıp ortalığı yatıştırdı ve elçinin istekleri doğrultusunda ihtiyaçları kendisinin

¹⁰⁰¹ Yukarı Zap yakınında ve Dicle nehrinin doğu yakası üzerinde küçük bir beldedir. Çetin, age, s. 159.

¹⁰⁰² İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 167-70. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 188. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 235-40. Ebu Şame, III, s. 128-29. İbnü'l-Adim, s. 401.

¹⁰⁰³ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s.162-63,188. İbnü'l-Adim, age, s. 399-401.-. Makrizi, es-Süluk, I, s. 194. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 123-24. İbn Vasil, age, II, s. 153-54,155-57.İbn Şeddad, age, s. 44-45. Çev. s. 109. Ebu Şame, age, III, s. 127-29. İsfahânî, el-Barkü's-Şâm, V, s. 167-70. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 235-40.

¹⁰⁰⁴ İbn Şeddad, age, s. 44-45. Çev. s. 109. Ebu Şame, age, III, s. 127-28. İbn Vasil, age, II, s. 155-57.

¹⁰⁰⁵ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s.162-63. İbnü'l-Adim, age, s. 399. Makrizi, es-Süluk, I, s. 194.

kaşılacağını söyledi.¹⁰⁰⁶ Selahaddin-i Eyyûbî, “Daha önce Erbil, Cizre, Hadise ve Tikrit emirlerinin Musul ya da yanımda durma konusunda serbest bırakma sözüm var.” dedi. Musul elçisi, bunu kabul etmeyerek Selahaddin-i Eyyûbî’nin diğer melikleri görmezden gelerek dostane ilişkisini yalnızca Musul’a ayırmasını söyledi ve Acem Melik’i Pehlivan tarafından, kendilerinin yardımına gelen askerler olduğunu belirterek tehditlerde bulundu. Elçinin bu sözü Selahaddin-i Eyyûbî’nin zoruna gitti ve Musul üzerine yeni bir askerî harekât düzenlemesine yol açtı. Elçilik heyeti, hiçbir başarı sağlamadan eli boş döndü.¹⁰⁰⁷ Heyetle yapılan müzakerelerde bir sonuç çıkmayınca, Selahaddin-i Eyyûbî, talimat verip çeşitli hediyelerle geri gönderilmelerini istedi.¹⁰⁰⁸

Bu arada Cizre ve Erbil sahiplerinin elçileri Dımaşk’a gidip Selahaddin-i Eyyûbî’ye, melikleri adına kendisine bağlanmak istediklerini bildirdi. Selahaddin Eyyûbî, gelen elçilerin taleplerini kabul ederek onlarla anlaşma yaptı ve elçiler ülkelerine geri döndü.¹⁰⁰⁹ Ayrıca Sincar sahibi İmaduddin’in elçisi de Dımaşk’a gidip Selahaddin-i Eyyûbî ile Musullular arasında yapılan barışı eleştirdi ve beraberinde getirdiği hediyeleri Selahaddin-i Eyyûbî’ye sunupmisliyle hediyeler kendisine takdim edilerek geri gönderildi.¹⁰¹⁰

Şeyhü’l-Şüyuh’n da içinde bulunduğuelçilik heyeti, Dımaşk’tan ayrılp Kasire denilen yerde konakladı. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, “İkide bir Şeyhü’l-Şüyuh bize gelip bizleri mahcup etmektedir. Üzerimize düşen onun gönlünü alıp istediği doğrultuda onu memnun etmektir.” diyerek özel korumalarıyla birlikte Şeyhü’l-Şüyuh’un yanına gidip, Abbasilerin rızasını kazanmak ve anlaşmaya bağlılık yemini etmek için geldiğini söyledi. Şeyhü’l-Şüyuh, bu duruma çok sevinerekSelahaddin-i Eyyûbî’nin, Abbasilerin

¹⁰⁰⁶ İsfahânî, el-Barkü’ş-Şâm, V, s. 167-70. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 188. Bündârî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 235-40. Ebu Şame, age, III, s. 128-29. İbnü’l-Adim, age, s. 401.

¹⁰⁰⁷ İsfahânî, el-Barkü’ş-Şâm, V, s. 167-70. Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 188. Bündârî, Sena’l-Barkü’ş-Şâmî, s. 235-40. Ebu Şame, age, III, s. 127-29. İbnü’l-Adim, s. 401. İbn Şeddad, age, s. 44-45. Çev. s. 109. İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 123-24. İbn Vasil, age, II, s. 153-54, 155-57.

¹⁰⁰⁸ Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 162-63. İbnü’l-Adim, age, s. 399. Makrizi, es-Süluk, I, s. 194.

¹⁰⁰⁹ İbn Şeddad, age, s. 44-45. Çev. s. 109. Ebu Şame, age, III, s. 127-28. İbn Vasil, age, II, s. 155-57.

¹⁰¹⁰ İsfahânî, el-Barkü’ş-Şâm, V, s. 70.

önerdiği gibi anlaşmayı kabul ettiğini konusunda Musul elçisini bilgilendirdi. Musul elçisi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin mütevazılığını görünce şunu söyledi: “Ben bu durumu gördükten sonra müzakerelere katılma ihtiyacını duymuyorum,” Pehlivan ve Acem melikini kastederek “Artık onların müttefiklerimiz olmadığından emin olabilirsiniz.” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî, bunları Musul elçisinden duyunca gülümsedi, Abbasi elçisiyle vedalaşarak Dımaşk’a döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, Kerek’e¹⁰¹¹ asker gönderme kararını verdi.¹⁰¹²

2.3.9 Kerek’te Zengî Yardımı

Kerek kalesi; Lut Göl’üdoğusundaki stratejik konumu nedeniyle, Şam, Mısır ve Mekke’ye giden ticaret yollarını kontrol ediyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, bu yolları Frenklerin tahakkümünden kurtarmak için 580/1184-1185 yılında Mansuriye ordusunu donatıp Kerek üzerine gidince, aralarında Şam, el-Cezîre, Diyâr-ı Bekr, Mardin, Dârâ,¹⁰¹³ Hısn-ı Keyfâ sahibi Nûreddîn Zengî b. Kara Arslan, Sincar sahibinin kardeşi Sihâbuddin’in de bulunduğu birçok yerel güç, askeri destekte bulundu ve konuyla ilgili Abbasi elçisi Sadredin Şeyhü’l-Şüyuh’u bilgilendirdi.¹⁰¹⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Kerek’te yanında savaşta bulunan Sincar Başkomutanı Hüsamuddin Toman’a, Sadreddin ve yanındaki elçilere refakat etmesi görevini verdi. Toman, bu yolculuk esnasında birçok yönden istifade elde etti. Heyet Rahbe’ye geldiğinde Şeyhü’l-Şüyuhla buluştu ve Sadreddin burada yaşamını yitirdi.¹⁰¹⁵

¹⁰¹¹ Lut gölünün 15 km. kadar doğusunda, denizden 1000 m. yükseklikteki Kerek platosunun çok sarp bir kesiminde milâttan önce III. binyılda kurulmuştur. Adı Ârâmîce **karha** “şehir” kelimesinden gelir; milâttan önce XIII-VIII. yüzyıllar arasında Moab Krallığı’nın başşehri idi. Mustafa Bilge, “Kerek”, **DİA**, XXV. TDV, Ankara 2002, s. 278.

¹⁰¹² Eyyûbî, *Mizmârü’l-Hakâik*, s.162-63. İbnü’l-Adim, s. 399. Makrizi, *es-Süluk*, I, s. 194.

¹⁰¹³ Mardin ve Nusaybin arasında dağın eteğinde bulunan bir beldedir. Çetin, age. s. 158.

¹⁰¹⁴ *Bündârî*, *Sena’l-Berkü’s-Şâmî*, s. 241. Ebu Şame, III, s. 131.

¹⁰¹⁵ Ebu Şame, age, III, s. 135.

2.3.10 Selahaddin-i Eyyûbî'nin İkinci Musul Harekâtı

Selahaddin-i Eyyûbî; Haleb'i almasının ardından, Kudüs'u Frenklerin elinden kurtarmak için bölgede kendisini meşgul eden tek güç Musul yönetimi kaldı. Selahaddin-i Eyyûbî, onları kontrol altına almak için 581/1185'te ikinci kez Musul üzerine yürüdü. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'a gitmek amacıyla Şam'dan Haleb'e geçti.¹⁰¹⁶ Haleb'te Selahaddin-i Eyyûbî'yi kardeşi Melik Adil karşıladı. Selahaddin-i Eyyûbî, ülkenin dört bir yanında Musul için asker topladı. Bütün hazırlıklarını tamamladıktan sonra Muzafferüddin Gökbörib. Zeyneddin'in idaresinde bulunan Harran'a gitti. Muzaferüddin, el-Cezîre bölgesinde Selahaddin-i Eyyûbî'ye tabi olan ilk yöneticidir. Ardından kardeşi Erbil sahibi Zeyneddin Ali Küçük ve bölgedeki diğer emirler onu örnek alıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine geçtiler. Muzafferüddin; Musul, Sincar, Amid, Haleb gibi kent muhasaralarında Selahaddin-i Eyyûbî'nin safında yer aldı. Muzafferüddin; sayılmayacak derecede Selahaddin-i Eyyûbî'nin takdirini kazanan biriydi. Muzafferüddin, defalarca gerek mektup gerek özel elçi vasıtasıyla Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul'u ilhak etme konusunda teşvik etti. Muzafferüddin'in elçisi, Selahaddin-i Eyyûbî'ye giderek "Siz Fırat'ı aşarsanız ihtiyaç duyacağınız, gıdadan silaha kadar ne varsa Muzafferüddin sizin için hazırlamıştır." dedi. Ne var ki Selahaddin-i Eyyûbî Harran'a ulaştığında Muzafferüddin'den gelecek olan ellibin dinar yardım vaadini göremedi.¹⁰¹⁷

Selahaddin-i Eyyûbî, Harran'a vardığında elçinin ona söylediği hiçbir vaadin olmadığını gördü. Selahaddin-i Eyyûbî, durumdan kuşku duyarak Muzafferüddin'in Musullularla iş birliğine girdiği kanısına vardı. Muzaferüddin, Selahaddin-i Eyyûbî'ye herhangi bir politika değiştirme niyeti olmadığını ve elçinin söyledikleri kendisinin talimatı olmadığını bildirdi. Muzafferüddin'in elçisi İbn Mâhân adında biriydi; görevinde alınarak sıradan bir kişi oldu. Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferüddin'in gerçek

¹⁰¹⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131. İbn Vasıl, age, II, s. 171. İbnü'l-Adim, age, s. 401. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435.

¹⁰¹⁷ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 212. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 254. Ebu Şame, age, III, s. 145.

niyetinin ne olduğunu anlamak için tedbiren tutuklattı ve Muzafferüddin'in durumunu kurmaylarıyla istişarede bulundu. Kimileri Muzafferüddin'i yok etme, kimileri de sağ bırakıp görevine iade etme önerisinde bulundu. Selahaddin-i Eyyûbî ise önerilerin hiç birisine kulak vermeden Muzafferüddin'i, Harran ve Ruhâ kalelerini teslim etme koşuluyla affetti. Muzafferüddin, söz konusu kaleleri teslim edip öldürülmediğine sevindi. Nihayetinde Selahaddin-i Eyyûbî, Muzafferüddin'in iyi davranışlarını görünce Harran ve Ruhâ kalelerini kendisine iade etti.¹⁰¹⁸ Selahaddin-i Eyyûbî'yi buna mecbur bırakan etken, el-Cezîre'deki halk isyanından çekinmesiydi. Zira herkes Muzafferüddin'in bölgenin alınmasında Selahaddin-i Eyyûbî'ye bağlılığını biliyordu.¹⁰¹⁹ Selahaddin-i Eyyûbî, Harran'dan Musul kuşatmasına giderken Resu'l-Ayn, Dunaysır¹⁰²⁰ ve Dârâ'dan geçti. Dârâ emiri, askerleriyle birlikte Selahaddin-i Eyyûbî'in hizmetine girdi. Ardından Hısn-ı Keyfâ¹⁰²¹ sahibi Nûreddîn Zengî'yi temsilen kardeşi İmaduddin Ebu Bekir b. Karaaslan, Diyâr-ı Bekr ve Amid askerlerinin başında Selahaddin-i Eyyûbî'nin ordusuna katıldı. Bunun ardında Musul sahibinin yeğeni Cizre sahibi Sencerşah, geldi ve Selahaddin-i Eyyûbî ona ikramda bulundu. Selahaddin-i Eyyûbî, rotayı değiştirerek Dicle'nin en yakın yolundan Musul muhasarası için yola koyuldu. Selahaddin-i Eyyûbî, birçok diyarlara uğradıktan sonra yönünü Musul'a çevirdi ve çadırını İsmailiye'de kurdu. Erbil sahibi Zeyneddin de Selahaddin-i Eyyûbî'ye destekte bulunmak üzere Musul'a ulaştı.¹⁰²² Musul kuşatması sürerken İmaduddin b. Karaaslan'a kardeşi Nûreddîn Zengî'nin ölüm haberi gitti. Bunun üzerine kardeşinin ülkesine sahip

¹⁰¹⁸ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 213. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 255-56..Ebu Şame, age, III, s. 145. İbn Vasil, age, II, s. 165.

¹⁰¹⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131. İbn Vasil, age, II, s. 171. İbnü'l-Adim, age, s. 401. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435.

¹⁰²⁰ el-Cezîre bölgesi'nde Mardin yakınında büyük bir beldedir. Beldeye Koçhisar ve Kızıltepe de denir. Çetin, age, s. 86.

¹⁰²¹ Hısn-ı Keyfâ, el-Cezîre bölgesinde Diyâr-ı Bekr bölümünde bir şehirdir. Başkası Hısn-ı Keyfâ için, Dicle üzerinde kurulmuş, Cezîretü İbn Ömer Ve Meyyâfarikîn arasına düşmektedir. Kente kalan Eyyûbîler sahip olmuşlardı. Kalkaşendî, "Sübhü'l-Âşâ", IV. s. 317.

¹⁰²² Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 259. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131. İbn Vasil, age, II, s. 165-66, 171. İbnü'l-Adim, age, s. 401. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435. İbn Şeddad, age, s. 46-47. Çev. s. 113. Ebu Şame, age, III, s. 146. İbn Haldun, age, V, s. 308.

olmak için Selahaddin-i Eyyûbî'den Musul muhasarasından ayrılma izni istedi ve Selahaddin-i Eyyûbî de ona izin verdi.¹⁰²³

Selahaddin-i Eyyûbî'nin ikinci Musul seferiyle ilgili İbn Şeddad ise şunları vurgulamıştır. Erbil sahibi İbn Zeyneddin'in elçisi, yalvarırcasına Selahaddin-i Eyyûbî'ye giderek, Musul ve Kızıl'ın orduları Mücahiduddin Kaymaz komutasında Erbil'i kuşatıp her şeyi yıkıp yaktıklarını ve talan ettiklerini, ilettiler. Bu hadiseyi duyan Selahaddin-i Eyyûbî, askerleriyle birlikte Bire yolu üzerinde Harran'a varmak üzere yola koyuldu. Muzafferüddin onu Bire'de kaşıladi. Muzafferüddin, Selahaddin-i Eyyûbî ile buluştuğunda Musul adına, künyesi Ebu Halil İbrahim b. Ali b. Abdusselam adında bir elçi bulunuyordu. Elçi, olan bitenlerden dolayı Musullular adına Selahaddin-i Eyyûbî'den özür diledi. Selahaddin-i Eyyûbî, sadece elçiye ikramlarda bulunmakla yetinip yürüttüğü diplomatik çabalarını görmezden gelerek onu geri gönderdi.¹⁰²⁴ Bu yolculukta İbn'ş-Şahne olarak tanınan Ömer b. Muhammed de, İbn Abdusselam'a eşlik etti.¹⁰²⁵ Selahaddin-i Eyyûbî; Seyfeddin el-Meştub'a gidip ordunun öncü birliğiyle birlikte Resu'l-Ayn'e gitmesi talimatını verdi ve Selahaddin-i Eyyûbî Harran'a geçti.¹⁰²⁶ Selahaddin-i Eyyûbî Harran'dan ayrılarak Resu'l-Ayn'e vardı. Selahaddin-i Eyyûbî kente ulaştığı gün, Anadolu Selçuklu sultanı Kılıç Arslan'ın elçisi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin huzuruna çıkıp bir ultiatom verdi. Ültimatoma, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul ve Mardin'e karşı yürüttüğü politikalardan geri adım atmadığı takdirde doğuda bulunan bütün meliklerin kendisine karşı bir ittifak kuracağını bildiriyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, Kılıç Arslan'ın tehdidini dikkata almadan Musul üzerine yürümesini sürdürdü.¹⁰²⁷

¹⁰²³ İbn Şeddad, age, s. 46-47. Çev. s. 113. Ebu Şame, age, III, s. 146. İbn Vasıl, II, s. 165-66. İbn Haldun, age, V, s. 308.

¹⁰²⁴ İbn Şeddad, age, s. 46-47. Çev. s. 112. Ebu Şame, age, III, s. 146. İbnü'l-Adim, age, s. 401.

¹⁰²⁵ Ebu Şame, age, III, s. 146.

¹⁰²⁶ Ebu Şame, age, III, s. 146.

¹⁰²⁷ İbn Şeddad, age, s. 46-47. Çev. s. 113. Ebu Şame, age, III, s. 146. İbn Vasıl, age, II, s. 165-66. İbn Haldun, age, V, s. 308.

Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul'da yaptığı ilk iş, Diyâuddin Ebu'l-Fedâil Kasım b. Yahya b. Abdullah b. Şehrezurî'yi Musul muhasarasıyla ilgili kararı bildirerek ve diplomatik faaliyetleri sürdürmek için Abbasi halifesine göndermek oldu. Elçi, birçok gerekçeyle Musul kuşatmasını halifenin önüne koydu. Şehrezurî, Musulluların Acemlerin vassalı oldukları, adlarına hutbe okutup para bastıkları, Pehlivan'dan yardım istedikleri ve ona itaat etmek zorunda oldukları, Frenklerle ilişkide oldukları ve sınıra saldırmak konusunda onları kışkırttıkları, birliği bozdukları vb. nedenler için Musul muhasarasına geldiklerini bildirdi. Devamında elçi, Selahaddin-i Eyyûbî'nin ülkeyi ilhak etmeye ve daha fazla paraları elde etmeye gelmediğini aktardı. Elçi; Selahaddin-i Eyyûbî'nin niyetinin Zengî hanedanını da ortadan kaldırmak olmadığını vurguladı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin gerçek amacı, Zengîlerin halifelîğe itaatlarını sağlamak ve İslam'a hizmettir. Bununla, böylece yaptıkları haksızlıkların önünü almak ve onları Acemlerin boyunduruğundan kurtarmaktır. Bütün bunlarla birlikte Zengîlerin üzerine düşen sorumluluklarını yerine getirmek ve komşu hukukuna riayetleni hatırlatmaktır. Örneğin; Cizre sahibi olan yeğeni, babasının veliahdıydı ve babasının anısına saygı duymadan onu yönetimden ve mirasından mahrum bıraktı. Şayet onu öldürme fırsatı yakalasaydı, kanını da akıtacaktı. Bir diğer örnek; Musul komşusu Erbil¹⁰²⁸ sahibinin durumuydu. Babası Zeyneddin Ali, Zengîlerin korumasını üstlenen biriydi. Oğlu şimdi Zengîlerin yaptığı zulümlerden şikâyet edip durmaktadır. Hadise ve Tıkrit sahiblerinin durumlarını açıklamaya gerek yok ve gün gibi ortadadır.¹⁰²⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, bir taraftan Abbasilerle diplomatik faaliyetlerini sürdürürken öbür taraftan Musul'a bağlı bulunan yerleri ikta olarak askerlere dağıtmaya başladı. Emir Seyfeddin Ali b. Ahmed b. Meştûb el-Hakkarî, beraberinde bulunan kabilesi ve diğer Kürt taraftarlarıyla, Hakkârî'yi¹⁰³⁰ almaya giderken; Humeydiyyeli¹⁰³¹ bir grup

¹⁰²⁸ Erbil; sağlam, dayanıklı, müstahkem bir kale ve basit, geniş boş topraklar üzerinde kurulmuş büyük bir şehirdir. Erbil ahalisinin çoğunluğu Kürttür. Çetin, age. s. 98.

¹⁰²⁹ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 213-14. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 256-58. Ebu Şame, age, III, s. 147. İbn Vasil, age, II, s. 166-67.

¹⁰³⁰ Cezîretü İbn Ömer'de Musul'un üst tarafında bulunan ve Kürtlerin yerleştiği köy, nahiye ve beldelelere nispettir. Burada yaşayanlara Hakkariye Kürtleri denir. Çetin, age. s. 199.

emirde Akre kalesini¹⁰³² almaya gitti.¹⁰³³ Hakkârili Ali b. el-Meştub, Musul'dan ayrılıp Hakkârî¹⁰³⁴ yöresinde bulunan Cizre kalesine gidip kuşatmaya aldı. Cizre'de birçok Kürt ve Hakkârili toplandı ve Selahaddin-i Eyyûbî Musul'dan ayrılincaya kadar orada kaldı.¹⁰³⁵ Diğer yandan Selahaddin-i Eyyûbî, kuşatmayı sıkılaştırmak amacıyla Dicle üzerinde seyar bir köprü yaptı; Harran sahibi Muzafferüddin köprüyü geçip doğu tarafında çadırını kurdu ve bazı emirlerde onu takip etti. Bu arada kardeşi Zeyneddin Erbil'den gidip bütün imkânlarıyla Selahaddin-i Eyyûbî'ye desteğini sundu.¹⁰³⁶ Musul ablukasıyla ilgili Selahaddin-i Eyyûbî'nin bir başka tedbiri ise Bağdatlı olup uzun zamandan beri Musul'da ikamet eden ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine giren, Fahreddin Ebu Şucâ b. Dehân adındaki fıkıh, filozof, mühendis, gökbilimci, edebiyatçı, şair... vb. birçok alanda temeyüz eden bilim adamının önerisiyle; Dicle nehrini Ninova tarafına değiştirmeye kalkışmasıydı.¹⁰³⁷

Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'a dair planlarını hayata geçirmeye çalışırken, İzzeddin Mesud; annesini, amcası Nüreddîn Zengî'nin kızını ve bir grup üst düzey devlet görevlilerini barış için Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdi. Selahaddin-i Eyyûbî'ye giden heyet, kenten ayrılma koşuluyla onunla ittifak kurma ve askeri destek verme önerisini, sundu. Musul'un böyle bir heyeti Selahaddin-i Eyyûbî'ye göndermesinin nedeni, danışmanların Şam bile istense kesinlikle verileceği kanaatiydi. Özellikle heyette Nüreddîn Zengîgibi birinin kızının yer alması onları bu tutuma sevk etti. Heyet, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına vardığında, Selahaddin-i Eyyûbî, danışmanlarını toplayıp ne yapması gerektiği konusunda onlarla istişarede bulundu. Toplantıya

¹⁰³¹ Cezîretü İbn ömer yakınında bulunan Musul'un doğusunda dağlar arasında yer alan korunaklı Akre kalesinde yaşarlardı. Çetin, age. s. 199.

¹⁰³² Musul dağlarında bulunan müstahkem bir kaledir ve ehalisi Kürttür. Çetin, age. s. 166.

¹⁰³³ Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 259.

¹⁰³⁴ Tarihi kaynaklar Hakkârî sözcüğünün anlamını ve adını nereden aldığını söz etmez. Hakkârî adı, öteden beri burada yaşayan Kürt aşiretinden gelmez. Konargöçer olan bu aşiret eskiden beri Van gölünün güneyinde yaşamaktaydı. Derviş Yusuf Hasan Heruri, **Biladu Hekkari (334-737/945-1336) Derasatu Siyasiye Hadariye**, 1. Baskı, Spirez&Publisher, Erbil 2005, s. 19.

¹⁰³⁵ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131-32. İbn Vasil, age, II, s. 167. Heruri, age, s. 134.

¹⁰³⁶ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 214. Bündârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 258.

¹⁰³⁷ Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 259. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131-32. İbn Vasil, age, II, s. 167. Heruri, age, s. 134.

katılanların çoğu, heyetin taleplerini yerine getirmesini Selahaddin-i Eyyûbî'ye bildirdi.¹⁰³⁸ Ancak Hakkârîli Fakih İsa ve Ali b. Ahmet el-Meştub, Selahaddin-i Eyyûbî'ye “Musul gibi yerler bir kadına terk edilemez. İzzeddin ülkeyi savunamadığı için bu kadınları göndermiştir.” dedi. Bunun üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, bu görüşe katıldı ve kadınları geri yolladı. Selahaddin-i Eyyûbî, ülkeyi kesin alacağını sanarak Musul yakınına kadar ilerledi. Oysa durum sanıldığıının tam tersiydi. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'dan iki fersah uzaklıkta konakladı. Selahaddin-i Eyyûbî askerlerini, el-Hilletü'l-Merakiyye denilen yerde topladı. Taraftarların askerleri arasında Babü'l-İmâdî'nin dışında arbede meydana geldi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin kadınları eli boş olarak geri göndermesi, halk arasında kendisine karşı öfkeye yol açtı. Selahaddin-i Eyyûbî, tahmin etmediğiyle karşılaştı ve kadınları geri göndermesine pişmanlık duydu. Zira Selahaddin-i Eyyûbî ülkeye sahip olamadı. Bütün oklar kadınları geri göndermesini önerenlere yöneldi. Kâdı Fazıl ve Musul'un alınmasından yana olmayanlar, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektuplar gönderip kadınları geri yollamasını eleştirdi. Selahaddin-i Eyyûbî Musul muhasarasındayken, Erbil sahibi Zeyneddin Yusuf b. Zeyneddin, kardeşi Muzafferüddin Gökböri ve Musul'un doğudaki komşuları olan diğer bazı emirler Selahaddin-i Eyyûbî'nin yardımına gitti. Musul halkı, Dicle'yi aşip doğu tarafında Selahaddin-i Eyyûbî'nin askerleriyle savaşıp dönüyordu. Cizre'deki durum Selahaddin-i Eyyûbî'yle yapılan anlaşmaya kadar varlığını sürdürdü.¹⁰³⁹ Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul'dan ayrılmasına yol açan neden Ahlât sahibi Şah Ermen'in ölümüydü.¹⁰⁴⁰ Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, Ahlât'a giderken Meyyafarikîn'i ele geçirdi.¹⁰⁴¹

¹⁰³⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131. İbn Vasil, age, II, s. 171. İbnü'l-Adim, age, s. 401. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435.

¹⁰³⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 131-32. İbn Vasil, age, II, s. 167. Heruri, age, s. 134.

¹⁰⁴⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 132-33. İbn Vasil, age, IIs. 168. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 436.

¹⁰⁴¹ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 218. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 259. Ebu Şame, age, III, s. 149-51. İbnü'l-Adim, age, s. 402. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 134. İbn Vasil, age, II, s. 169-70.

2.3.11 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Üçüncü Musul Harekâtı

Selahaddin-i Eyyûbî, Ahlât'a düzenlenen askerî harekâtta amacına ulaşmadan tekrar Musul'a döndü. Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu gelişi, üçüncü Musul kuşatmasıydı. Selahaddin-i Eyyûbî, Musul'un uzağında bulunan Keferzemmar¹⁰⁴² olarak bilinen yerde sıcak geçen bir yaz mevsimde karargâhını kurdu.¹⁰⁴³ Kenti Hüsâmuiddin Sungur el-Hilâtî yönetiyordu.¹⁰⁴⁴ Selahaddin-i Eyyûbî bir süre burada kaldı. Cizre sahibi Sencarşah, yanına gidip onunla bir toplantı gerçekleştirdi ve ülkesine geri döndü.¹⁰⁴⁵ Selahaddin-i Eyyûbî burada kalarak Musul'u güçten düşürmek için girdilerini toplanmaya başladı.¹⁰⁴⁶ Buna karşılık Musul sahibi İzzeddin Mesud, bazı arayışlara girerek halifenin arabulcu desteğini sağlamak üzere İbn Şeddad'ı elçi olarak Bağdat'ta yollarken; aynı zamandabazı diplomatlarını askerî yardım almak amacıyla Pehlivan'agönderdi. Bağdat'tan dönen İbn Şeddad, İzzeddin'e halife'ye sunmak üzere götürdüğü mektup'un cevabını sununca yardımdan ümidini kesti.¹⁰⁴⁷ Bu süreçte Keferzemmar'da ağır bir hastalığa yakalan Selahaddin-i Eyyûbî'nin hayatını kaybetmesinden korkuldu. Hasta haliyle Harran'a gitmek üzere yola çıkan Selahaddin-i Eyyûbî, çok şiddetli geçen bir hastalıkla Harran'a ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî; son derece güçten düştü, ondan ümitler kesildi ve vefat edeceği korkusu halk arasında yayıldı. Haleb'te bulunan kardeşi Melik Adil, hastalandığını öğrenince doktorlardan meydana gelen bir grup sağlık ekibiyle Harran'da bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına gitti. İzzeddin Mesud, Selahaddin-i Eyyûbî'nin hastalandığını duyunca bu durumu fırsata çevirmek istedi. Zira Selahaddin-i Eyyûbî'nin duygusal biri olduğunu ve bu durumdayken kolayca etkilenip anlaşılmaya yanaşacağını seziyordu. Bu mülâhazayla İzzeddin Mesud, İbn Şeddad ve Bahâaddin er-Rebib'i anlaşma maddelerini yazma ve anlaşılmaya varma yetkisi de dâhil tam

¹⁰⁴² Musul köylerinde bir köy, Kardâ ve Bazebdâ civarında geniş bir nahiyedir. Çetin, age, s. 147.

¹⁰⁴³ İbn Şeddad, age, s. 47. Çev. s. 115. Ebu Şame, III, s. 149-51, 153. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 134-35. İbn Vasıl, age, II, s. 1170-171. Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 222-24. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435-36.

¹⁰⁴⁴ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 222-24. Ebu Şame, age, III, s. 149-51. İbn Vasıl, age, II, s. 170-71. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435-36.

¹⁰⁴⁵ İbn Şeddad, age, s. 47. Çev. s. 115. Ebu Şame, age, III, s. 153.

¹⁰⁴⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 134-35. İbn Vasıl, age, II, s. 171.

¹⁰⁴⁷ İbn Şeddad, age, s. 47-48. Çev. s. 115. Ebu Şame, age, III, s. 153. İbn Vasıl, age, II, s. 172.

yetkiyle görevlendirerek Selahaddin-i Eyyûbî'ye gönderdi. İbn Şeddad ve Bahâaddin er-Rebib, Selahaddin Eyyûbî tarafında büyük bir saygınlık içerisinde karşılandı. Selahaddin-i Eyyûbî hastalandığından beri ilk defa onları karşılamak için yatağında kalkıp oturur vaziyete huzuruna kabul etti. Selahaddin-i Eyyûbî ile Musul elçileri arasında anlaşma sağlandı. Selahaddin-i Eyyûbî, Beynenehreyin ve daha evvel Sencarşah'tan aldığı Cizre'yi Musullulara verdi. Selahaddin-i Eyyûbî ile varılan anlaşmanın çerçevesi kardeşi Melik Adil ile de yapıldı. Melik Adil ölünceye kadar bu anlaşmaya bağlı kaldı.¹⁰⁴⁸ Diplomasi savaşmaktan daha az enerji isteyen ve yerinde kullanıldığı takdirde kârlı bir silahtı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin geçirdiği hastalığın da bu barışın yapılmasında önemli payı vardı.¹⁰⁴⁹

Selahaddin-i Eyyûbî'nin üçüncü Musul harekâtıyla ilgi kimi kaynak, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musul'a ulaşmasından beri taraflar arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Mücahiduddin Kaymaz, sürekli Selahaddin-i Eyyûbî ile irtibat halindeydi ve gönlünü almak istiyordu. Selahaddin-i Eyyûbî ile İzzeddin arasında diplomatik heyetler gidip gelirken Selahaddin-i Eyyûbî hastalandı ve Keferzemmâr'dan ayrılarak Harran'a döndü. Diplomatlar yanına gidip talep etiklerini elde edip anlaşma sağlandı. Ardında Selahaddin-i Eyyûbî ve İzzeddin Mesud, anlaşmaya bağlılık yemini etti. Tarafların üzerine uzlaşıya vardığı anlaşma çerçevesi; İzzeddin Şehrîzor¹⁰⁵⁰ ve çevresini, Karâbelâ'yi,¹⁰⁵¹ Zap¹⁰⁵² nehrinin ütesinde bulunan bütün yerleri Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim edecek, ülkesinde hutbe Selahaddin-i Eyyûbî adına okunacak ve sikkeler onun adına basılacaktı. İzzeddin Mesud, üzerinde mutabakata vardıkları yerleri Selahaddin-i

¹⁰⁴⁸ İbn Şeddad, age, s. 47-48. Çev. s. 115. Ebu Şame, age, III, s. 153. İbn Vasıl, age, II, s. 172.

¹⁰⁴⁹ Çekiç, agm., s. 134.

¹⁰⁵⁰ Şehr Farçada şehir anlamındadır. Bu yörenin bütün halkı Kürttür. Mis'ar b. Mühelnel'e göre; Şehrîzor, birçok şehir ve köylerden oluşmaktadır. Burada büyük bir şehir vardır ve Şehrîzor buranın merkezidir. Yakut, age, III, s. 375.

¹⁰⁵¹ Şehrîzor yakınında bir derbenttir. Oflaz, age, s. 27.

¹⁰⁵² Yukarı Zap olarak adlandırılır; Musul ile Erbil arasında bulunur. Yakut, III, s. 123.

Eyyûbî'ye bıraktı. Böylece güven ortamı sağlandı ve fitne ortadan kalktı. Bütün bunlar, Mücahiduddin'in çabaları sonucu oldu.¹⁰⁵³

Bu anlaşma, Selahaddin-i Eyyûbî'nin 1174'ten itibaren Zengî topraklarında verdiği mücadelede hedefine ulaştığını gözükmektedir. Mısır sultanı olarak Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk, Haleb ve Musul'un müşterek hareket mekanizmasını birlikte kurguladı ve gerektiğinde el-Cezîre bölgesi de dâhil olmak üzere arkasında duracak etkili bir askeri güç tesis etti. Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölümünden az bir zaman sonra bir Frenk olarak Doğu topraklarına gelen ve burada Akka piskoposu olan Jaques de Vitry Kudüs'le ilgili kaleme aldığı eserinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin Nûreddîn Zengî'den sonraki yükselişini, bölgedeki dengelerin Latinler aleyhine değişeceği şeklinde değerlendirir. Vitry'e göre: "Mısır merkez olmak üzere Arabistan, Suriye ve Mezopotamya/Cezire coğrafyasının Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetinde olması Frenklere karşı güçlü bir liderin ortaya çıkmasını sağladı."¹⁰⁵⁴ Gerek Mücâhidüddin'in gördüğü hazırlık gerekse halkın umulmadık direnişi karşısında Selâhaddin önce başlattığı kuşatmayı kaldırarak Ahlât'a yöneldiyse de arkasından geri döndü ve şehri tekrar kuşattı. Fakat bu defa da kendisi ağır bir hastalığa yakalanıp Harran'a çekilmek zorunda kaldı. Bunun üzerine Mücâhidüddin'in gayretiyle oluşturulan bir heyet Harran'a gönderilerek barış sağlandı. İmzalanan antlaşmaya göre ortak sınırın tesbitinden sonra Musul'da Selçuklu sultanının yerine Selâhaddin'in adı hutbelerde okunacak ve şehirde basılacak sikkelerde yine onun adına yer verilecekti.¹⁰⁵⁵

Bu konuda bazı kaynaklar ise Selahaddin-i Eyyûbî Keferzemmâr'a gidince Zengî ailesinin bazı kadınları, Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidip arabuluculuk için bir dizi öneriler götürdü. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, kadınlara ikramda bulundu ve Musullularla anlaşacağı sözü verdi. Selahaddin-i Eyyûbî kadınlaryaptıkları aracılığı kabul ettiğini, lakin bir anlaşmaya varmak için herkesi kapsayacak bir anlaşma olması gerektiğini

¹⁰⁵³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 134-35. İbn Vasil, age, II, s.171.

¹⁰⁵⁴ Jaques de Vitry, History of Jerusalem, London 1896, s. 95-99. Çekiç, agm, s. 134.

¹⁰⁵⁵ es-Sakkâr, "Mücâhidüddin Kaymaz", DİA, s. 442.

söyledi. Selahaddin-i Eyyûbî, her iki tarafın menfaatini koruyacak şekilde Musul sahibinin kardeşi Sincar sahibi II. İmaduddin arabulucu ve hakem tayin etti. Zira daha önce İmaduddin'in arabuluculuk girişimi olmuştu. Selahaddin-i Eyyûbî, “Kadınlara hak ettikleri değercancak bu şekilde verilir, onurları korunur ve layık oldukları muamele gösrerilir.” dedi.¹⁰⁵⁶

Selahaddin-i Eyyûbî bu sürede oruçtan dolayı güçten düştü, ağır bir hastalığa yakalandı ve Musul sorununun diplomatik yollarla hal olması konusunda arabulucuların yaptığı girişimleri reddettiğinden dolayı pişmanlık duydu. Selahaddin-i Eyyûbî, yaptığı hatayı gidermek amacıyla İmaduddin'e haber göndererek elçisinin tüm tekliflerine hazır olduğunu bildirdi. Bunun üzerine İmaduddin'in elçisi Şemseddin b. Kâfî Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına gitti. Selahaddin Eyyûbî, daha önce Musul sorununu barışçıl yöntemlerle gidermek için elçiye, Şehrizor, Bevâzic, Karâbelî ve Benu Kefcâk gibi yerleri verme vaadleri bulunuyordu. Şemseddin b. Kâfî ve Kaz asker Şemseddin, Selahaddin-i Eyyûbî'yi temsilen elçilik heyeti olarak çerçevesi belirlen anlaşmaya varmak üzere Musul'a doğru yola çıktı. Selahaddin-i Eyyûbî ise ağır sancılar içerisinde Nusaybin'e ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî, bir an önce Harran'a ulaşmak için elçilerinin dönüşünü beklemeden bir konaktan diğerine geçiyordu. Sonunda elçiler, Musullularla anlaşmaya vardı ve sorun giderildi. Musul'un hertarafını kapsayacak şekilde, Selçuklular adına okutulan hutbe ve basılan sikkelerin Selahaddin-i Eyyûbî adına yapılmasıyla anlaşmaya varıldı. Söz konusu uygulama Diyâr-ı Bekr bölgesi ve Artuklu ülkesi için de geçerliydi. Böylece sorun ortadan kalktı.¹⁰⁵⁷

Selahaddin-i Eyyûbî, durumun izahını bir mektupla Yemendeki kardeşi Seyfû'l-İslam'a bildirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, mektupta Musul sahibi, Zap'ın ötesine düşen bütün şehir, kale ve surları bıraktığını, bunun yanında Şehrezur ve etrafında bulunan yerler, Benu Kafcâk, Karâbelî, Bevâzic ve Âna gibi yerleri de verdiğini, Musul ve ona

¹⁰⁵⁶ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 222-24. Ebu Şame, age, III, s. 149-51. İbn Vasıl, age, II, s. 170-71. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 435-36.

¹⁰⁵⁷ Eyyûbî, Mizmârü'l-Hakâik, s. 223-24. Bündârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 267. Ebu Şame, age, III, s. 152. İbn Vasıl, age, II, s. 172. İbnü'l-Adim, age, s. 402. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 437.

bağlı bulunan yerlerin otoritesinin altına girdiğini, askerlerini hizmetine göndereceğini, adına hutbe okutup, sikke basacağını, daha önce yaptığı haksızlıklardan vazgeçeceğini ve bir daha cürümlere bulaşmama sözü verdiğini aktardı. Neticede Musul sahibi başta olmak üzere, el-Cezîre ve Diyâr-ı Bekr’da bulunan bütün idareciler, Selahaddin-i Eyyûbî adına hutbe okudu ve sikke bastırdı. Böylece bütün engeller ortadan kalktı ve Selahaddin-i Eyyûbî de bütün enerjisini Frenklere karşı yürüttüğü savaşa verdi.¹⁰⁵⁸ İzzeddin Mesud, Selahaddin-i Eyyûbî’nin Musul’u üçüncü defa kuşatması üzerine onun adına hutbe okutup sikke bastırmak zorunda kaldı (9 Zilhicce 581 / 3 Mart 1186). Böylece tâbi devlet haline gelen Musul Zengîleri, Frenklere karşı cihad ilân eden Selahaddin-i Eyyûbî’ye yardımcı kuvvetler göndererek Hittin zaferine ve Kudüs’ün fethine büyük katkıda bulundu.¹⁰⁵⁹ Musul Atabeyliği ile Selahaddin-i Eyyûbî arasındaki bu anlaşmanın en önemli tarafı hiç şüphesiz, el-Cezîre’de artık sözde kalan Selçuklu egemenliğinin sona ermesi ve Selahaddin-i Eyyûbî’nin davasının sınırlarının iyi anlaşılması bakımından verdiği ipuçlardır.¹⁰⁶⁰ Bu anlaşmadan sonra Selahaddin-i Eyyûbî ile İzzeddin Mesud arasındaki münasebetler düzeldi. İzzeddin, 1187 yılında meydana gelen; Taberiyye seferinde, Hittin Muharebesinde ve Kudüs fethinde hep Selahaddin-i Eyyûbî’nin yanında yer aldı.¹⁰⁶¹ Musul atabeyi İzzeddin, 4 Mart 1186 yılında Selahaddin-i Eyyûbî ile anlaşmaya vardı. İzzeddin, harabeye dönen Hadise,¹⁰⁶² Cizre, Tikrit ve Erbil gibi şehirler üzerindeki egemenliğinden vazgeçti ve Selahaddin-i Eyyûbî’nin Musul hâkimiyetini tanıdı. Bununla birlikte İzzeddin, Selahaddin-i Eyyûbî’nin Kudüs’e karşı yapacağı savaşta askeri olarak destek vermeyi kabul etti. Bu anlaşmayla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî’nin egemenlik alanı Nûreddîn Zengî’nin egemenlik alanı kadar büyüdü. İkisinin egemenlik alanı arasındaki fark ise Selahaddin-i Eyyûbî’nin Mısır hâkimiyetinin temellerinin sağlam olmasıydı. Mısır’ın ekonomik

¹⁰⁵⁸ Eyyûbî, Mizmârü’l-Hakâik, s. 224-25. Ebu Şame, age, III, s. 152-53.

¹⁰⁵⁹ Sâmi es-Sakkar, “Musul”, **DİA**, XXXI. TDV, Ankara 2020, s. 361-63.

¹⁰⁶⁰ Gülay Ögün Bezer, “Zengîler” Hasan Celal Güzel (Ed.), C. IV, **Türkler**, (1297-1311), YTY, Ankara 2002, s. 1308.

¹⁰⁶¹ Alptekin, Musul Atabeyliği, VII. s. 565.

¹⁰⁶² Burası doğu tarafında Dicle nehri üzerinde Yukarı Zap’a yakın bir beldedir. Yakut, age. II. s. 230.

gücü, Selahaddin-i Eyyûbî'nin askeri hedeflerine ulaşmasında belirleyiciydi ve daha da önem kazandı.¹⁰⁶³

Selahaddin-i Eyyûbî ile Musul arasında ilişkiler geliştirildi. Selehaddin-i Eyyûbî; Musul sahibine, annesine, eşine ve Nûreddîn Zengî'nin kızına büyük armağanlar verdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin Musullulara yolladığı hediyeler arasında onbinlerce dinar, çeşitli atlar, değerli eşyalar ve mücevherler bulunuyordu. Böylece Musul sorunu çözüme kavuştu ve Musullular Frenklere karşı yürütülen savaşta Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer almayabışlandı. Aynı zaman Mücahiduddin Kaymaz görevini sürdürdü ve benzer hediyeler ona da yollandı¹⁰⁶⁴

2.3.12 Frenklere Karşı Zengîlerin Selahaddin-i Eyyûbî'nin Yanında Yer Aldığı Savaşlar

Selahadin-i Eyyûbî, Musul yönetimiyle anlaşmaya vardıktan sonra bütün mesaisini Frenklerle savaşmaya ayırdı. Selahaddin-i Eyyûbî bunu yaparken Musul, Sincar ve Cizre yönetiminde bulunan Zengî ailesinden aldığı askeri destekle yaptı. Zengîler, Selahaddin-i Eyyûbî'yle varılan anlaşmaya istinaden gönüllülükten öte zorunluluktan dolayı Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yer aldı.

2.3.12.1 Kerek İçin Doğu Ülkelerinden Savaşı KatılmaÇağrısı

Selahaddin-i Eyyûbî, Kerek ablukası için 583/1187'de egemenliği altında bulunan bütünyerlere mektup yazarak insanları Frenklere karşı savaşı hazırlamasını istedi. Bununla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî, doğuda bulunan Musul, Cizre ve Erbil gibi şehirlere de mektuplar yollayıp savaşı katılmalarını ve gereken hazırlıklarını tamamlamalarını bildirdi.¹⁰⁶⁵Selahaddin-i Eyyûbî ve Musul sahibi İzzeddin Mesud arasında yapılan anlaşma maddelerinden biri de İzzeddin'in Selahaddin-i Eyyûbî'nin

¹⁰⁶³ Möhring, age, s. 65.

¹⁰⁶⁴ Bûndârî, Sena'l-Berkü's-Şâmî, s. 284. Ebu Şame, age, III, s. 156. İbn Vasıl, age, II, s. 173.

¹⁰⁶⁵ Bûndârî, Sena'l-Barkü's-Şâmî, s. 291. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 143. İbnü'l-Adim, age, s. 407.

Frenklere karşı yürüttüğü savaşlarda ekonomik ve askeri yardımda bulunmasıydı. İzzeddinbu maddenin gereğini pratik olarak yerine getirdi ve Frenklerle yapılan (583-588/1187-1192) savaşlarda askerlerini yardıma göndererek hiçbir zaman Selahaddin-i Eyyûbî'nin talep ettiği askeri ve silah desteğinden geri kalmadı.¹⁰⁶⁶

2.3.12.2 Zengîlerin Cübeyle İçin Selahaddin-i Eyyûbî'nin Davetine İcabet Etmesi

Selahaddin-i Eyyûbî, 584/1188'de Frenklerin Cübeyle'ye yöneldikleri ve işgal etme girişiminde bulundukları haberini alınca zaman kaybetmeden ülkenin dörtbir yanında duyuruda bulunarak askerlerin savaşa katılma çağrısında bulundu. Frenkler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Cübeyle'ye doğru geldiği haberini alınca giriştiği işgalden vaz geçip ülkelerine geri döndü. Oralardan bunlar yaşanırken Selahaddin-i Eyyûbî'ye İmâduddin ve Musul askerlerinin savaşa katılmak üzere Haleb'e ulaştıkları bilgisi gtti.¹⁰⁶⁷ İmaduddin Zengî b. Mevdud b. Zengî'nin Asi nehrine gidip orada konakladığı haberi Selahaddin-i Eyyûbî'ye gidince İsfahanî ve İbn Zekâ karşılamaya çıktı. Giden heyet yolda İmaduddin'le buluştu ve beraber Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'i görünce çok sevindi ve onu saygıyla karşıladı. Taraftarlar saygıdan dolayı atlarından indi ve birbirlerine sarılıp selamlaştı. Ardından yola koyulmak üzere tekrar atlara bindi. İki ordu birleşerek yola devam etti. Ordugâha gelindiğinde İmaduddin'in çadırı Selahaddin-i Eyyûbî'nin otağı yanında kuruldu. Selahaddin-i Eyyûbî İmaduddin'e, karşılıklı birbirleriyle ziyaretleşme isteğinde bulundu. İmaduddin, kurmayları, emirleri ve korumalarıyla birgün Selahaddin-i Eyyûbî'nin ziyaretine gitti. Selahaddin-i Eyyûbî gelişine sevindi, yanında ona bir yer ayırdı ve bu durum İmaduddin'i sevindirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'i yanında oturttu, diğer üst düzeydeki emirler, hüccablar, rütbeli askerler protokol gereği yerlerini aldı. Yapılan toplantıdan sonra Selahaddin-i Eyyûbî İmaduddin'e hediyeler sundu. Her zaman Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında ayrılmayan İmaduddin, hangi yerin üzerine akın düzenleme gerektiği konusunda onunla istişarelerde bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî

¹⁰⁶⁶ Reşid Cemilî, *Devletü'l-Atabeyiye fi Musul*, s. 161. Bezer, "Zengîler", *TÜRKLER*, IV. s. 1308.

¹⁰⁶⁷ İbn Şeddad, *age*, s. 58. Çev. s. 134-35.

ve İmaduddin arasında Akka üzerine yürüme kararı alındı, zira Akkâ'nın alınması Trablus'un alınması anlamına geliyordu. Selahaddin-i Eyyûbî ve İmadudin, Hısnü'l-Ekrad'ın aşağısında bulunan Bekaa'ya vardı ve karargâhlarını kurdu. Selahaddin-i Eyyûbî buradan ayrılırken yanında İmaduddin Zengî de vardı.¹⁰⁶⁸ Öte yanda Selahaddin-i Eyyûbî, hem 584/1188 yılında Frenklere karşı yapılan savaşta,¹⁰⁶⁹ hem de Tarsus savaşında ordunun sağ kanad komutanlığını II. İmaduddin Zengî'ye verirdi.¹⁰⁷⁰ Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, dillere destan mühkem ve ulaşılması zor olan bir dağın zirvesinde bulunan Burzuye kalesinin üzerine bir müfreze birliğini gönderirken savaş cephesinde ilk nöbeti Sincar sahibi II. İmaduddin Zengî aldı. Nöbeti sırasında taraflar arasında şiddetli bir savaş vuku buldu ve yanında bulunan askerler yorularak istirahataya çekilirken ikinci nöbeti ise Selahaddin-i Eyyûbî devr aldı.¹⁰⁷¹ Kısacası Selahaddin-i Eyyûbî'nin 584/1188'de Frenklere karşı Şam'da yürüttüğü savaşlarda II. İmaduddin Zengî bizzat katılarak yanında yer aldı. Neticede Antakya sahibiyle anlaşmaya vardığında II. İmaduddin ayrılıp ülkesine gitti. Giderken Selahaddin-i Eyyûbî, ona ve askerlerine çeşitli mükâfatlar verdi¹⁰⁷²

2.3.12.3 Akka Cephesinde Zengîlerin Varlığı

Selahaddin-i Eyyûbî, 585/1189 yılında Frenklerle yapılan Akka¹⁰⁷³ ovasında Kral Guy'un komutasındaki cephe savaşında Musulları temsilen sağ kanattın içerisinde Zaireddin b. el-Bülengeri komutasında askerler, yerini aldı. Sol kanatta ise Sincar askerleri komutanı Mücahiduddin Bernakş bulunuyordu.¹⁰⁷⁴ Sağ kanatta Musul sahibinin

¹⁰⁶⁸ İsfihânî, **el-Feth Kussiyyi fi Fetfi Küdus**, (Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî) bsy. Darü'l-Menar, byyy. s. 120-23.

¹⁰⁶⁹ İbn Şeddad, age, s. 58. Çev. s. 134-35. Ebu Şame, age, IV, s. 10.

¹⁰⁷⁰ İbn Şeddad, age, s. 59. Çev. s. 137. Not: İbn Şeddad'da bu bilgiye ulaşılmamıştır.

¹⁰⁷¹ İbn Şeddad, s. 62. Çev. s. 142-43. İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 135-36. Ebu Şame, age, IV, s. 19-20.

¹⁰⁷² İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 141-42.

¹⁰⁷³ Ürdün'de bir liman kentidir. Yakut, age. IV. s. 143. Günümüzde kent İsrail yönetimi altında bulunmaktadır. Ofraz, s. 32.

¹⁰⁷⁴ İbn Şeddad, age, s. 75. Çev. s. 167.

oğlu bulunurken, sol kanatta ise Sincar ve Cizre sahibleri vardı.¹⁰⁷⁵ Sol kanatta Sincar ve Esedîye ordusu yer aldı.¹⁰⁷⁶

Selahaddin-i Eyyûbî Akka cephesindeyken Haleb sahibi oğlu Melik Zahir, 585/1189 Alman Kral'ı Friederik Barbarossa'nın büyük bir ordunun başında İstanbul'a doğru yola çıktığı haberini bir bilgi notuyla Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaştırdı. Bu gelişmeler üzerine Selahaddin-i Eyyûbî, işin ehemmiyetine binaen halkı seferberliğe çağırmak ve hadiseyi dönemin halifesine duyurmak amacıyla İbn Şeddad'ı görevlendirdi. İbn Şeddad üstlendiği görevden dolayı Sincar, Musul ve Erbil sahiplerine giderek savaşa katılmalarını istedi. Onlar da bizzat kendilerine olumlu cevap verdi. Sincar sahibi İmâduddin Zengî, askerleri ve taraftarlarıyla Selahaddin-i Eyyûbî'nin çağrısına icabet ederek savaş cephesine gitti. Cizre sahibi Sincarşah da askerlerini alıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin ordusuna katıldı. Musul sahibi İzzeddin ise oğlu Alaaddin Hurremşah, komutasında çoğu askerlerini gönderdi.¹⁰⁷⁷ İsfehanî'nin bildirdiğınr göre elçilik görevini Diyâuddin b. Şehrezurî üslenmişti.¹⁰⁷⁸ Bu konuda İbnü'l-Esir ise Bizans Kralı, Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektup göndererek, Alman imparatoru komutasındaki kalabalık olan Frenklerin geçişine mâni olamayacağını bildirdiğini aktarmıştır. Frenkler, İstanbul'u geçip İslam topraklarına ayakbastı. Bu tapraklar, Melik Kılıç Arslan b. Mesud b. Kılıçarşlan b. Kutalmış b. Selçuk'un ülkesiydi. Frenklerin öncüleri söz konusu topraklara geçince sınır boyunda bulunan Türkmenler; sürekli üzerlerine saldırdı, yakaladıkları yalnız askerlerle savaştı, esir aldı ve malzemelerine el koydu. Mevsim kış olduğundan sürekli kar yağıyordu. Türkmenlerin saldırıları Frenkleri felakete sürükledi ve sayıları eksildi. Frenkler Konya'ya yaklaştığından Melik Kutbeddin Meliksah b. Kılıç Arslan, onları durdurmaya çalıştı ama başaramadı. Kutbeddin, Konya'ya dönmek zorunda kaldı. Ardından Frenkler, Konya'ya girip şehri işgal etti. Bu dönemde, Kılıçarşlan oğullarından herbiri ülkesini aralarında paylaştı ve siyasi otorite bozuldu.

¹⁰⁷⁵ İbn Vasil, age, II, s. 343.

¹⁰⁷⁶ İsfehânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 169.

¹⁰⁷⁷ İbn Şeddad, age, s. 78-79. Çev. s. 174. İsfehânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 179-81. İbn Vasil, age, II, s. 310. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 452-53.

¹⁰⁷⁸ İbn Vasil, age, II, s. 310.

Frenkler, Kılıçarslan'a hediyeler göndererek ona "Bizim amacımız senin ülken değil ve biz bunun için buraya gelmedik, Bizim asıl maksadımız Beytül-Makdis'tir." dedi. Frenkler, Kılıçarslan'dan ihtiyaç duydukları gıda temini izni istedi ve bu konuda o da onlara izin verdi. Böylece Frenkler, açlıklarını giderdi, ihtiyaçlarını karşılayarak yollarına devam etti. Bununla yetinmeyen Frenkler, Kutbeddin'den güvenlikleri için reayalarına talimat vermesini ve garanti olarak da bazı emirleri rehine olarak yanlarında göndermesini istedi. Bunun üzerine Kutbeddin, yirmiden fazla istenilmeyen emirleri rehine olarak onlara gönderdi. Bu arada Sultan Kılıçarslan, Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibat halinde olup Frenkler hakkında onu bilgilendirdi ve onları ülkesinden geçirmeyeceğinedair vaadlerde bulunmuştu. Maalesef Frenkler, Selçuklu topraklarına geldiğinden Anadolu Selçuklularıyla ittifak kurdu ve Selahaddin-i Eyyûbî'ye haber gönderip onlara karşı yetersiz kaldıkları bilgisini yolladı. Çünkü Kılıçarslan'ın çocukları onun üzerinde tahakküm kurdu, onu kontrol altına aldı ve ondan ayrılıp itaatinde çıktı.¹⁰⁷⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, 586/1190 Alman İmparatoru "Friederik Barbarossa"nın Kilikya'ya ulaşip İslam diyarına yaklaştığı haberini alınca devletin erkânında bulunan emirler ve istişare heyetiyle hangi tedbirleri alınması gerektiği konusunda bir toplantı gerçekleştirdi. Yapılan toplantı neticesinde ittifaken bazı askerleri düşmanın geçeceği güzergâha yollayıp diğerini de cephede bırakma kararı çıktı. II. İmâdeddin Zengî, imparatora karşı alınan önlemlerde ordunun sol kanat komutanlık görevini üstlendi.¹⁰⁸⁰

Frenkler, 586/1190'da İslam askerlerinin Almanya'dan gelen İmparator'un yol güzergâhına gittiklerini ve dolayısıyla Akka'daki sağ kanadında yetersizlik olduğunu düşünerek bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantı sonunda görüş birliğine varılarak sağ kanada ani bir baskın düzenleme kararı alındı. Frenkler, büyük bir orduyla savaş düzeni almış bir şekilde ortaya çıkıp, Selahaddin-i Eyyûbî'nin kardeşi Melik Adil'in çadırının bulunduğu yere doğru gizlice harekete geçerek ordunun sağ kanadına saldırıya geçti.

¹⁰⁷⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 193-95. İbn Vasil, age, II, s. 317-18.

¹⁰⁸⁰ İbn Şeddad, age, s. 83. Çev. s. 182-83.

Bunu gören askerler, seslenerek düşmana karşı savaş düzenine geçilmesini duyurdu. Atına binen ilk kişi Selahaddin-i Eyyûbî'di. Savaş borazanlarıyla birlikte savaş için askerler atlarına binmeye çalışırken Frenkler, Eyyûbîlerin sağ kanadına ulaşp çadırların arasına girdi. Frenk askerleri, çapulculuk yapmaya başladı. Melik Adil, bu durumu fark edince atına binip çadırından ayrıldı. Tavaşi Kaymaz ve benzeri gibi askerlere ise bir savaş taktiği olarak atına binip çadırlar arasında kalmaları talimatı verdi. Gerçekten Melik Adil'in düşündüğü gibi olay gelişti ve Frenkler çadırlardaki eşyalarla meşgul oldu. Bunu gören Melik Adil, Tavaşi Kaymaz ve Musul askerlerine seslenerek birlikte Frenklerin üzerine saldırdı. Saldırıda düşman askerlerinede kırılmalar meydana geldi ve çadırlarına doğru geri kaçmaya başladı. Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, savaşın bütün ağırlığı kardeşi Melik Adil'in bulunduğu cephede olduğunu görünce askerlere seslenerek "Gün bugündür işte düşman buradadır, haddini aşp çadırlarımız arasına kadar gelmiş ve hukukumuzu ayaklar altına almıştır." dedi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin bu haykırışına ilk icabet eden yakın adamlar ve samimiyetle bağlılık gösterenler oldu. Sonra İzzeddin'in oğlu Alaaddin komutasındaki Musul askerleri birliğinin bulunduğu askerler de yaptı. Söz konusu bu vakada Frenkler binlerce kayıp vererek hezimete uğrayıp büyük bir yenilgi aldı. Eyyûbîlerin ise on sayısını geçmeyen askeri zayıatları oldu.¹⁰⁸¹

Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, mektup diplomasisi başlatarak Müslüman devletlerden savaşa katılma çağrısı yaptı. Bu çağrıyı cevapsız bırakmayan Musul sahibi İzzeddin Mesud b. Mevdud, aralarında bir grup neftçilerin de bulunduğu ok ve yaylardan oluşan savaş araç gereçlerini Selahaddin-i Eyyûbî'ye yolladı ve Selahaddin-i Eyyûbî desteğinden dolayı teşekkür mektubu gönderdi.¹⁰⁸² Bir diğer gelişme ise II. İmaduddin Zengî'nin ordusunu donatıp oğlu Kutbeddin'in komutasında gönderdiği haberinin Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaşmasıydı. Kış mevsimi olduğundan, Selahaddin-i

¹⁰⁸¹ İbn Şeddad, age, s. 87-89. Çev. s. 192-95. İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 215-16. İbn Vasıl, age, II, s. 325-27.

¹⁰⁸² İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 188-89. İbn Vasıl, age, II, s. 307.

Eyyûbî, mektup yollayarak askerin göndermemesini istedi. İmâduddin oğlunun ülkesine geri dönmesine sevindi.¹⁰⁸³

İmâduddin Zengî b. Mevdud, ertesi yıl 586/1190'da ordunun başında askeri düzen içerisinde Akka'ya gidip Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına ulaştı. Selahaddin-i Eyyûbî, onu büyük bir ilgi ve alaka göstererek merasimle karşıladı. Törende protokol gereği ilk önce mansur ordusundan kadı ve kâtipler, sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin oğulları ve Selahaddin-i Eyyûbî'nin kendisi onu karşıladı. Akabinde Selahaddin-i Eyyûbî, gelen Zengî ordusuyla düşmana karşı gövde gösterisinde bulunarak İmâduddin'le birlikte çadırına döndü ve yakınında kendisine yer ayırttı. Selahaddin-i Eyyûbî, onuruna bir davet düzenledi. Davete icabet eden İmâduddin ve adamlarına Selahaddin-i Eyyûbî, onun dışında kimsenin altında kalkamayacağı armağanlar sundu. Selahaddin-i Eyyûbî, İmâdeddin'e yanında özel bir döşek hazırlattı ve gelişine kırmızı halı sererek ona nehrin sol tarafına düşen bir çadır kurdurttu. Bu yılın Cemaziyelevvel ayının yedisinde/Haziran onikisinde Cizre sahibi Sincarşah b. Seyfeddin Gazi b. Mevdud b. Zengî de gitti. Selahaddin-i Eyyûbî, büyük bir saygınlık içerisinde onu karşılayarak ikramda bulundu, çadırını İmâdeddin'in yanına kurma talimatını vererek, kendisine tahsis edilen çadıra yerleştirdi. Alaaddin Hurremşah b. Mesud ise 587/1191 yılında babası İzzeddin yerine ordusunun başında Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına vardı. Gelişini memnuniyetle karşılayan Selahaddin-i Eyyûbî, onu ve yakınlarını uzak mesefede karşıladı. Selahaddin-i Eyyûbî, onunla yakında ilgilenerek çadırına konuk etti ve birçok hediyeler sunarak ikramda bulundu. Bunlarla birlikte Selahaddin-i Eyyûbî Hurremşah'a, oğulları Melik Efdal ve Melik Zahir'in bulunduğu yerde kendisine bir çadır kurdurma emrini verdi. Selahaddin-i Eyyûbî'nin yakın ilgisi, Hurremşah'ın yanında bulunan ehli ve yakınlarının

¹⁰⁸³ İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 189.

memnuniyet sevinçleri, yüzlerine yansıdı.¹⁰⁸⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Musul sahibine oğlunu savaşa gönderdiği için teşekkür mektubu gönderdi.¹⁰⁸⁵

Bu dönemde Cizre sahibi Müizzüddin Sencerşah, Seyfeddin Gazi b. Mevdud b. Zengî'nin oğluydu. Müizzüddin, Akka'da Frenklere karşı yapılan savaşta Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yerini aldı. Taraflar arasındaki savaş nereye evrileceği belirsizliklerini korurken Müizzüddin, sıkıldı, rahatsızlık duydu ve hep müzdarip oldu. Bunun için adamları, sık sık Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanına çıkıp savaş cephesinden ayrılmak için izin talebinde bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî ise her defasında: “Şu anda düşmanın elçileri barış için gidip gelirken, sözkonusu bu diyalog, barışa mı? Yoksa savaşa mı? yol açacağı belirsizliği ortadayken, askerlerin dağıtılması, yararımıza değildir.” diyordu. Buna rağmen izin alma konusundaki ısrarları sürüyordu. Bu duruma dayanamayan Müizzüddin, 586/1190 yılındaki Ramazan bayramının seher vaktinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin çadırına dayandı ve içeri girmek için izin istedi. Nöbetçiler, Selahaddin-i Eyyûbî'nin biraz rahatsız olduğunu, bir başka zaman gelsini isteyerek, içeri alınmaması konusunda mazaret belirtti. Müizzüddin, bunu duymazmalıkta gelerek içeri girme hususundaki izin alma ısrarını sürdürdü. Sonuçta içeri girmesine izin verildi. Müizzüddin, içeri girince Selahaddin-i Eyyûbî'ye saygıda bulundu ve şifahen talebini sundu.¹⁰⁸⁶

Bu talebe karşılık Selahaddin, şu an düşmana karşı askerleri toplama ve gönderme zamanıdır, dağıtma dönemi değildir, diye cevap verdi. Müizzüddin ise kulak asmadan vedalaşan biri gibi eğilip elini öptü ve dışarı çıktı. Müizzüddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında ayrıldıktan sonra askerlerine “Kumanyalarınızı boşaltıp; çadırlarınızı söküp beni takip edin” diye talimatı verdi. Müizzüddin'in davranışları Selahaddin-i Eyyûbî'ye ulaşınca ona bir tehdit mektubu yazılmasını emretti, Selahaddin-i Eyyûbî mektupta “Bana tabi olmak talebi senden geldi ve bunun için defaeten bana

¹⁰⁸⁴ İbn Şeddad, age, s. 83. Çev. s. 182-83. İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 202-03. İbn Vasil, age, II, s. 313-14.

¹⁰⁸⁵ İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 204.

¹⁰⁸⁶ İbn Şeddad, age, s. 99. Çev. s. 215-16. İbn Vasil, age, II, s. 341. İbn Haldun, age, V, s. 309.

müracaatlardabulundun, canın, ailen ve ülken için endişe duyduğunu bana beyan eden sendin. Bu nedenlerden dolayı seni kabul ettim, sana yardım ettim ve korunak sağladım. Sen ise halkın malına, kanına ve namusuna el uzattın, defalarca seni uyarmama rağmen sen kötülüklerini sürdürdün, herkes biliyorki bu savaş İslam'ın savaşıdır, biz seni savaşa katılmak üzere çağırdık, sen de kamuoyu ve senin bildiğin askerlerle katılım sağladın. Uzun zamandan beri bizimle kaldın, sebatsızlık gösterip, başına buyruk davrandın, onayımızı almadan, düşmanla aramızdaki durumun rayına oturtmazken çekip gittin. Artık işlerine sen bak, bak bakayım benden başka kim seni korur ve gelen tehlikelere karşı kendine mükayyet ol, bilki seninle ilgili artık bir iltifatım kalmamıştır.” dedi. Söz konusu mektup, güvenilir bir adama teslim edildi ve adam mektubu alıp Taberiye yakınında Müizzüddin'e ulaştırdı. Müizzüddin her ne kadar mektubu okusa da orali olmadan yoluna devam etti.¹⁰⁸⁷

Selahaddin-i Eyyûbî ile Müizzüddin arasında bunlar yaşanırken bir taraftan da Melik Muzaffer Takyyeddin'e haber gönderip onu takibe almak için göreve çağırdı. Görevi üstlenen Takyyeddin, askerlerini alıp peşine düştü ve Feyke Yokuşu denilen yerde önünü kesti. Takyeddin, Müizzüddin'in yoluna devam etmekte ısrarlı olduğunu ve iyi niyet taşımadığını gördü. Bunun üzerine Takyeddin, Müizzüddin'e “Ne yapmaya çalışıyorsun, nereye gidiyorsun, nedir bu hal” diye sorunca Müizzüddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin kendisi izin vermeme konusundaki sitemlerini dillendirmeye başladı. Müizzüddin olan bitenleri anlatınca Takyeddin, onun Selahaddin-i Eyyûbî'den izin almadan arzularına yenik düşerek ayrıldığını anladı. Takyeddin, Müizzüddin'e dönerek “Senin lehine olan durum, dönüp Selahaddin-i Eyyûbî'nin hizmetine girmek ve ondan gelen izin alma talebini beklemendir, sen bir çocuksun bu tür işler başına nelerin getireceğini fark edemiyorsun.” dedi. Buna karşılık, Müizzüddin “Asla dönmeyeceğim.” dedi. Takyeddin, “Güç kullanılmadan geri dön! Yoksa sen böyle rahat yoluna devam edemesin.” dedi. Müizzüddin, yoluna devam etmede kararlılığını gösterse de Takyeddin, üzerine yürüyüp “İstesen de istemesen de geri döneceğin!” dedi. Takyeddin; atılgan, sert

¹⁰⁸⁷ İbn Şeddad, age, s. 100. Çev. s. 216. İbn Vasil, age, II, s. 341. İbn Hadun, age, V, s. 309.

ve kimseden korkmayan biriydi. Müizzüddin, kendi iradesiyle dönmezse Takyeddin'in onu yakalayacağını anlayınca kışlaya dönmek zorunda kaldı. Bu arada İbn Şeddad, Melik Adil'in nezaretinde Melik Muzaffer'in karşılamaya çıktıklarını ve yolda Müizzüddin'in Takyeddin'le beraber geri dönüğünü gördükleri belirtir. Melik Adil, Takyeddin ve Müizzüddin'le birlikte Selahaddin-i Eyyûbî'nin huzuruna çıktı; afetmesi talebinin can güvenliğinden dolayı çadırını Takyeddin'in yanında kurma isteğini iletti. Selahaddin-i Eyyûbî, her iki meliğin ricasını kabul edip Müizzüddin'i bağışladı ve Takyeddin'in, yanına çadır kurmasına izin verdi. Müizzüddin memleketine dönünceye kadar Takyeddin ile komşuluğunu sürdürdü.¹⁰⁸⁸

Sencerşah Akka'da bulunurken Musul sahibi İzzeddin Mesud b. Mevdud b. Zengî, 587/1191-1192'de Cizre'ye gidip şehri ablukaya aldı. Cizre, yeğeni Sencerşah b. Seyfeddin Gazi b. Mevdud'a aitti. Sencerşah, sürekli amcası İzzeddin'e eziyetler vererek teşhir edip Selahaddin-i Eyyûbî'ye mektuplar göndermek suretiyle ondan şikâyetçi oluyordu. Sencerşah, gönderdiği mektuplarda, Selahaddin-i Eyyûbî'ye, İzzeddin'nin ülkeneye saldırı niyetinde olduğunu düşmanlarıyla irtibat halinde olup kendisine karşı kışkırttığını aktarıyordu. Sencerşah buna benzer can sıkıcı şeylerle uğlaşıyordu. Bütün bunlara rağmen İzzeddin sabr edip, bazen akrabalıktan bazen de Cizre'yi Selahaddin-i Eyyûbî'ye teslim etmekten çekindiği için göz yumuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî Akka'dayken bazı komşu devletler yardımına gidince Sencerşah da gitti. Sencerşah, Akka'da bir müdet kaldıktan sonra Selahaddin-i Eyyûbî'ye ülkesine dönmek için izin isteğinde bulundu. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî, İzzeddin'e mektup yollayarak Cizre'ye gitmesini, kenti ablukaya alıp el koyması talimatını verdi. Zira Selahaddin-i Eyyûbî, Sencerşah'ın dönmeye kalkışması halinde yoluna asker gönderip tutuklatacağı. İzzeddin, bunun bir tuzak olduğunu ve sözünden dönüp duruma müdahil olacağını sandığından dolayı bunların hiçbirisini yapmadı. İzzeddin, Selahaddin-i Eyyûbî'den Cizre'yi alınması konusunda menşure istedi. Cizre'yle ilgi yıl boyunca taraflar arasında elçiler gidip gelmeye başladı. Neticede ikili arasında bir anlaşmaya varıldı ve İzzeddin

¹⁰⁸⁸ İbn Şeddad, age, s. 100. Çev. s. 216-17. İbn Vasil, age, II, s. 341-42. İbn Haldun, age, V, s. 309.

Cizre'ye gidip şehri aylarca kuşatmaya aldı, ancak ele geçiremedi. İzzeddin ile Sencerşah arasındaki anlaşma Selahaddin-i Eyyûbî'nin elçisi nezaretinde gerçekleşti. Çünkü Sincar sahibi İmaduddin, Erbil sahibi ve diğerleri, Sencerşah için arabulucu olmuşlardı. Anlaşma gereği Cizre'nin yarısı İzzeddin'inde kalan yarısı ise Sencerşah'ta kalacak ve kentin bütün idaresini de Sencerşah sürdürecekti. Anlaşmadan sonra İzzeddin Musul'a döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, "Sencerşah dışında herhangi bir kişi bana kötülükten söz ettiğinde gerçekten de bana kötü olarak görünürdü. Zira Sencerşah, bana abartarak olayları aktarırdı, gördüğümde o olay gözümde küçülürdü." dedi.¹⁰⁸⁹

Bu arada daha evvel İzzeddin Mesud b. Mevdud, karedeşi II. Seyfeddin Gazi'nin ölümünden sonra Musul'da yönetime geçince Cizre'yi Gazi'nin oğlu Sencerşah'a bıraktı. Sencerşah, Selahaddin-i Eyyûbî'ye itaat arz ederek (1183) onunla Frenklere karşı cihada katıldı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölümünden (1193) sonra kardeşi Melik Adil Cizre'yi almak istese de başarılı olamadı. Ancak 1251'de halkın şikâyetleri üzerine Eyyûbîler'den el-Melikü'n-Nâsır, Nûreddin Zengî Arslanşah'ın ölümünden sonra Musul'a hâkim olan emir Bedreddin Lü'lü' ile Cizre'ye el koyup Musul atabeylerinin buradaki hâkimiyetine son verdi. Böylece kent Eyyûbîler ile Bedreddin Lü'lü'ün nüfuzu altına girdi.¹⁰⁹⁰

İmaduddin Zengî, yukarıda adı geçen Cizre sahibi Müizzüddin Sencerşah'ın amcasıdır. İmaduddin, Akka'da Frenklere karşı Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında yerini aldı. İmaduddin daha sonradefalarca, kışın gelmesini gerekçe gösterip hazırlığı olmadığını ileri sürerek, Selahaddin-i Eyyûbî'ye savaş alanından ayrılmak zorunda olduğunu beyan edip izin istedi. Bu talebe karşılık Selahaddin-i Eyyûbî ise her defasında düşmanla arasında barış göşmeleri sürdüğünü ve bir anlaşmaya varma ihtimali olduğunu, onun da burada hazır bulunmanısı istediklerini söylüyordu. Zira anlaşmanın iyi bir sonucu yapılması halinde hepsini kapsayacağını bildiriyordu. Bunun yanında Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'e kış mevsiminden dolayı ihtiyaç duyulan her türlü

¹⁰⁸⁹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 203.

¹⁰⁹⁰ Metin Tuncel, "Cizre", *DİA*, VIII. TDV, İstanbul 1993, s. 37-39.

ısınma ve beslenme giderlerini karşılayacağını aktarıyordu. Buna rağmen İmâdeddin, isteğinden vazgeçmiyor ve adamları sürekli izin alma konusunda Selahaddin-i Eyyûbî'ye müracaatlarda bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî de aynı nedenlerle izin talebini geri çeviriyordu. İbn Şeddad, birçok kez bu meseleyle ilgili İmâduddin-Selahaddin-i Eyyûbî arasında cereyan eden teatiye tanıklık ettiğini ifade etmektedir. İmâdeddin, memleketine dönme konusunda ifade edilmeyecek kadar ısrarlı ve azimliydi. Selahaddin-i Eyyûbî de düşmanla aralarındaki sorunun bir çözüme bağlanacağı zamana kadar beklemesini vurguluyordu. Durum böyle devam ederken sonunda İmâduddin, bir izin dilekçesini yazıp ayrılmak istediğini Selahaddin-i Eyyûbî'ye sundu. Dilekçenin içeriğinde bazen sert bazen de yumuşak ifadeler yer alıyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, dilekçeyi alıp okuduktan sonra arkasına, “Keşke! Benim gibi birini kaybetmenin nelere yol açtığını bilseydin” notu düşerek geri gönderdi. Bundan sonra İmâduddin yerinde oturdu ve tamamen izin alma talebinden vazgeçti.¹⁰⁹¹

2.3.12.4 Zengîlerin Subaşı Savaşında Yer Almaları

Akka'da, Eyyûbîlerle Frenkler arasındaki savaş yıllara sarkanca, Frenklerde (586/1190) şiddetli kıtlık meydana geldi. Bir ölçek buğday doksanaltı Sur dinarına çıktı. Kıtlık sonucu; siyasi ve askeri olarak zayıf duruma düşün Frenkler, buna bir çözüm bulmak amacıyla kalabalık bir kitleyle Eyyûbîlere karşı harekete geçti. Frenkler; şövalye, piyade, yiyecek ve çadırlarıyla gidip el-Acel tepesi olarak bilinen tepenin altında bulunun kuyunun üzerine indi. Frenkleri harekete geçiren diğer bir etken ise Selahaddin-i Eyyûbî'nin durumuydu. Çünkü Selahaddin-i Eyyûbî o sıralarda sıtma denilen hastalığa yakalanmıştı. Dolayısıyla bu haliyle kalkıp direnç gösteremeyeceğini düşünüyorlardı. Selahaddin-i Eyyûbî, Frenklerin geldiğine dair haberdar edilince, İyâdiye tepesinde bulunan Yezek'e, onların Keysan Tepesi'ne çekmeyi emretti. Selahaddin-i Eyyûbî, savaşmak için askere sağ, sol ve merkez olmak üzere savaş düzeni aldırdı. Bu askeri düzenin sağ kanadında Musul sahibinin oğlu Alaaddin

¹⁰⁹¹ İbn Şeddad, age, s. 100-101. Çev. s. 217-18. İbn Vasil, age, II, s. 340-41.

Hurremşahvardı. Sol kanatta ise Sincar sahibi İmâdeddin Zengî bulunuyordu. Hastalığı nedeniyle kendisi bizzat savaş cephesinde yer almıyordu ancak askerleri vardı. İmâdeddin'in yeğeni Cizre sahibi Müizzüddin de sol tarafın ucunda yerini aldı.¹⁰⁹²

2.3.12.5 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Askerlerini Ülkelerine Geri Göndermesi

Kış mevsimi gelince Akka Frenklerin tehditlerinden kurtuldu. Şehir geçici de olsa düşmanın sıkı muhasarasından kurtulunca Selahaddin-i Eyyûbî, 586/1190'da tekrar savaşa dönmeden önce bir süre istirahat etmeleri ve atlarını dinlendirmeleri için askerlere ülkelerine dönme izni verdi. Memleketine dönen ilk kişi Sincar sahibi İmâduddin Zengî oldu. Ardından yeğeni Cizre sahibi Sencerşah ayrıldı. Sencerşah'ı da Musul sahibinin oğlu Alaaddin takip etti. Askerler memleketlerine dönmeden önce Selahaddin-i Eyyûbî tarafından birçok hediyelerle taltiflendirildi. Aynı zamanda Musul'a birini yollayıp oğluna Melik Said ünvanını verdi.¹⁰⁹³ Doğu ülkeleri, Musul, Şam, Mısır ve diğer yerlerdeki askerler geri dönerken Selahaddin-i Eyyûbî'nin özel askerleri Akka'da kaldı.¹⁰⁹⁴ Dinlemeden sonra savaş alanına ilk dönen Sincar'ın askerleri oldu ve başında Mücahiduddin Yerenkuş vardı. Musul'un askerleri başında ise İzzeddin'in oğlu Alaaddin savaş alanına döndü. Selahaddin-i Eyyûbî, savaş cephesine dönen her iki müttefiklerine gereken ilgi alakayı gösterdi. Ardında rütbelerine göre karargâha onları yerleştirdi ve hangi cephede yer alacaklarını belirledi. Bunun yanında Selahaddin-i Eyyûbî, oğlunu savaşa gönderdiği için bir teşekkür mektubunu da Musul'a yolladı.¹⁰⁹⁵

Bu arada Selahaddin-i Eyyûbî, istirahat için askerleri memleketlerine gönderdikten sonra yanında kalan asklerle 587/1191'de Beytü'l-Makdis'e gitti. Selahaddin-i Eyyûbî Beytü'l-Makdis'e vardığında güvenliği artırmak amacıyla surun onarılması ve handeklerin kazılması talimatı verdi. Bunun için Musul sahibi İzzeddin Mesud, elli

¹⁰⁹² İbn Şeddad, s. 101-02. Çev. s. 218-19. İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s.233.

¹⁰⁹³ İbn Şeddad, s. 105. Çev. s. 225. İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s.239. İbn Vasıl, II, s. 346.

¹⁰⁹⁴ İbnü'l-Esir, X, s. 161.

¹⁰⁹⁵ İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s 260-62. İbn Vasıl, II, s. 354.

civarında bir grup taş ustasını Selahaddin-i Eyyûbî'ye yolladı. Buna karşılık Selahaddin-i Eyyûbî de Musul sahibine teşekkür mektubu gönderdi.¹⁰⁹⁶ Bunun yanında Ermun savaşında Alaaddin komutasındaki Musul askerleri, savaş alanını terk etmeyip yaptığı fedakarlık için Selahaddin-i Eyyûbî kendisine teşekkür etti.¹⁰⁹⁷ Ersuf savaşında Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında Musul askerleri bulunuyordu.¹⁰⁹⁸

2.3.12.6 Yafa Savaşında Zengîler

Selahaddin-i Eyyûbî, (588/1192) Yafa¹⁰⁹⁹ üzerine yürüdü ve kenti kuşatma altına aldı.¹¹⁰⁰ Selahaddin-i Eyyûbî'nin çağrısına cevap veren ve cepheye yerini alan ilk kişi Musul sahibinin oğlu Alaaddin oldu. Selahaddin-i Eyyûbî onu uzaklarda karşıladı, çadırına alıp kendisine ikramda bulundu, gereken ilgi alakadan sonra şahsına tahsis edilen çadıra gönderdi.¹¹⁰¹ Nihayet İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard ile 588/1192'de yapılan anlaşmadan sonra Selahaddin-i Eyyûbî, ülkelerine dönmek üzere savaşa katılan askerlere izin verdi. İlk etapta memleketlerine dönen Erbil askerleri oldu. İkinci etapta ise onları Musul, Sincar ve Hısn-ı Keyfâ askerleri takip etti.¹¹⁰²

2.3.13 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Oğlu Melik Efdal İçin Doğu Ülkelerinden Destek İstemesi

Selahaddin-i Eyyûbî Frenklere karşı savaştayken yeğeni Takyeddin Ömer, 587/1191'de ölünce oğlu Nasıruddin Muhammed, el-Cezîre bölgesini istila etti. Bununla yetinemeyen Nasıruddin, Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçip bölge üzerindeki

¹⁰⁹⁶ İsfihânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 295. 302-03. İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 211. İbn Vasil, age, II, s. 375.

¹⁰⁹⁷ İbn Şeddad, age, s. 133.

¹⁰⁹⁸ İbn Vasil, age, II, s. 368.

¹⁰⁹⁹ Kaysâriyye ile Akka arasında sahilde bulunan bir Filistin şehridir. Yakut, age. V. s. 426. Doğu Akdeniz'in Filistin sahilinde bir liman şehri. Eski devirlerde Kudüs'ün limanı olan Yafa (Yafo, Jaffa, Joppa), günümüzde aradaki boşluklar dolup İsrail'in başşehri Tel Aviv ile bütünleşerek başşehrin bir semti durumuna geldiğinden Tel Aviv-Jaffa diye anılmaktadır. Ebru Altan, "Yafa", **DiA**, XLIII. TDV, İstanbul 2013, s. 171.

¹¹⁰⁰ İbn Şeddad, age, s. 165. Çev. s. 336.

¹¹⁰¹ İbn Şeddad, age, s. 173. Çev. s. 349.

¹¹⁰² İbn Şeddad, age, s. 179. Çev. s. 360.

egemenliğini tanıması vebununla birlikte babasından kalma Şam'daki toprakları da kendisine vermesi talebinde bulundu. Tabi Selahaddin-i Eyyûbî bu gibi önemli yerleri bir çocuğa bıkmak istemedi ve ona cevap bile vermedi. Nasıruddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin Frenklerle savaştayken bölgeyi ondan kuruyabileceğini sandı. Bu gelişmeler karşısında Selahaddin-i Eyyûbî'nin yanında bulunan oğlu Melik Efdal, Dımaşk'tan vaz geçme karşılığında, babasından Takyeddin Ömer'e ait olan topraklarını ikta olarak istedi. Selahaddin-i Eyyûbî de bu talebi uygun gördü ve hatta ona talimat verip ülkesine gitmesini emr etti. Selahaddin-i Eyyûbî'nin talimatını alan Melik Efdal, bir grup askerle Haleb'e dönerken Selahaddin-i Eyyûbî de doğuda bulunan Musul, Sincar, Cizre, Diyâr-ı Bekr ve bunlara benzer diğer ülkelere mektuplar yazıp oğlu için askeri destek talimatı verdi.¹¹⁰³

¹¹⁰³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 216.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELAHADDİN SONRASI EYYÛBÎ ZENGİ İLİŞKİSİ

Selahaddin-i Eyyûbî hastalanmadan önce kardeşi Melik Adil ve oğlu Efdal ile bir araya gelip istişarede bulundu. Selahaddin-i Eyyûbî: “Bildiğiniz gibi Frenklerle olan savaşlarımız bitti ve bu ülkede yapacağımız işler kalmadı. Bundan sonra hangi ülkelere askeri harekât yapalım?” diye sordu. Kardeşi Melik Adil, Ahlât üzerine gidilmesi gerektiğini önerirken, oğlu Melik Efdal ise Kılıç Arslan’ın oğulları elinde bulunan Rum (Anadolu) ülkesine akın düzenlenmesini söyledi. Melik Adil’in niyeti Ahlât alınca kendisine verilmesiydi. Zira daha önce Selahaddin-i Eyyûbî’nin Ahlât’a sahip olduğu takdirde kendisine verileceğine dair sözü vardı. Melik Efdal, Rum ülkesinin alınma gerekçesi olarak; geniş toprakları, askeri ve ekonomik potansiyele sahip olması, kolayca alınabilmesi ve Frenklerin karaya geçme güzergâhında olması diye açıkladı. Böylece “Rum diyarına sahip olursak Frenklerin oradan geçmelerine mâni oluruz” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî: “Her iki öneri de eksiktir, doğrusu benim Rum ülkesine gitmem, senin de bazı evladlarımla bazı askerlerin başında Ahlât’a gitmendir.” dedi. Selahaddin-i Eyyûbî: “Rum ülkesini aldıktan sonra gelir seninle birleşir, oradan Azerbaycan’a girip Acem ülkesine gideriz. Zira Acem ülkesine girmemize engel olacak bir durum bulunmamaktadır.” dedi. Ardından Selahaddin-i Eyyûbî, Melik Adil’e ülkesi Kerek’e gitmesine izin verdi. Selahaddin-i Eyyûbî, kardeşi Melik Adil’e Kerek’e gidince hazırlıklarını tamamlayıp Ahlât üzerine yürümesini söyledi. Melik Adil, Kerek’e gitikten sonra Selahaddin-i Eyyûbî hastalandı ve Odönmeden önce 27 Safer/4 Mart 1193’te vefat etti.¹¹⁰⁴ Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır ve Şam’da yirmidört yıl sultanlık yaptı, yetmişbir

¹¹⁰⁴ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 224.

yaşında vefat etti ve ardında 17 erkek çocuk bıraktı.¹¹⁰⁵ Selahaddin-i Eyyûbî'den 17 erkek ve bir kız çocuk kaldı.¹¹⁰⁶

Selahaddin-i Eyyûbî ölünce oğlu Melik Efdal, taziye için sarayın batı solonunu kullandı.¹¹⁰⁷ Melik Efdal, Mısır'da bulunan kadeşi Melik Aziz'e, Haleb'te kalan kardeşi Melik Zâhir ve Kerek'te olan amcası Melik Adil'e birer mektup yazdırıp Selahaddin-i Eyyûbî'nin öldüğüne dair onları haberdar etti.¹¹⁰⁸ Selahaddin-i Eyyûbî öldüğünde kardeşi Melik Adil Kerek'te kalıyordu. Melik Adil, kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî'nin vefatı dolayısıyla taziye dileklerini sunmak üzere Şam'da bulunan büyük oğlu Melik Efdal'in yanına gitti ve yanında birkaç gün kaldıktan sonra kendisine ait olan el-Cezîre bölgesinde bulunan Harran, Ruha, Sümeysat, Rakka, Caber kalesi ve Meyyafarikîn gibi şehirlere geçti.¹¹⁰⁹

Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'ta öldüğünden yanında büyük oğlu Melik Efdal Nûreddîn Zengî Ali, bulunuyordu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin hastalığı esnasında defalarca askerler, Efdal'e bağlılık yemini etmişti. Selahaddin-i Eyyûbî ölünce Efdal; Dımaşk, Sahil, Beytü'l-Makdis, Baalbek, Serhad,¹¹¹⁰ Busrâ, Baniyas, Huneyn, Tıbnin ve Dımaşk'a bağlı bütün yerlere Dârum'a kadar sahip oldu. Selahaddin-i Eyyûbî'nin oğlu Melik Aziz Osman Mısır'daydı ve Mısır'ın yönetimine geçti. Oğlu Zâhir Gazi Haleb'te bulunuyordu. Zâhir, kentin yönetimine geçip ona bağlı bulunan Hârim, Tell-Bâşir, Azâz, Berziye, Derbsak, Menbic ve bunlara benzer bütün yerleri kontrol altına aldı. Hama'da Efdal'in amcası Takyeddin'in oğlu Mahmud vardı ve ona itaatini bildirdi. Humus'ta Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh bulunuyordu o da Efdal'e tabi oldu. Kerek'te amcası Melik Adil vardı. Melik Adil, yeğenlerinin hiçbirisinin yanında durmak istemedi. Melik

¹¹⁰⁵ İbn İyas, age, I. s. 247.

¹¹⁰⁶ Sıbt, İbn Cevzi, **Mir'atü'z-Zaman fi Tevarihi'l-Ayan**, thk. İbrahim ez-Zaybbek, Birinci Baskı, Risalerü'l-Alemiye, Dımaşk-Suriye 2013, XXII. s. 25-26.

¹¹⁰⁷ İbn Vasıl, age, II, s. 420. Hazrecî, age, s. 153.

¹¹⁰⁸ İbn Vasıl, age, II, s. 421.

¹¹⁰⁹ İbn Vasıl, age, III, s. 16. Hazrecî, age, s. 155.

¹¹¹⁰ Dımaşk'ta Havrân'ın bitişiğinde bir beldedir. Serhad, geniş ve güzel bir yerdir. Serhad müstahkem bir kaledir. Yakut, age, III. s. 401.

Efdal, çeşitli vaadlerde bulunarak defaeten amcası Melik Adil'i yanına çekebilmek amacıyla mektuplar gönderdi. Efdal'in çekingesi, Mısır sahibi olan kardeşi Aziz Osman ve Musul sahibi İzzeddin'di. Zira İzzeddin, Melik Adil'e ait olan El-Cezîre'ye saldırdı. Efdal, Melik Adil'e "Yanıma gelsen sana asker verip onunla topraklarını savunmaya gidersin, şayet Kerek'te kalmayı sürdürürsen Melik Aziz sana saldıracak zira aranızda husumet bulunmaktadır. Bunun yanında İzzeddin, ülkene sahip olmayı başarırsa Şam dışında onu durduracak bir engel olmayacaktır." dedi. Efdal, bir elçiye Melik Adil'e şu mesajı gönderdi: "Ya seninle Dımaşk'a gelmeyi kabul eder ya da Efdal Mısır'a gidip Aziz'in istediği şekliyle ittifaka girer dersin." Elçi, Melik Adil'in yanına vardığında Dımaşk'a gelme talebini sundu. Melik Adil, elçinin Dımaşk'a dön vaadinden başka bir mesaj görmeyince ikna olmadı. Bunun üzerine elçi Efdal'in Aziz'le ittifaka girme konusunu ona ilette ve Melik Adil, Dımaşk'a gitmek zorunda kaldı. Melik Adil Dımaşk'a gittiğinde Efdal, yanında bulunan askerleri donatıp onun hizmetine verdi. Aynı zamanda Efdal; Humus, Hama ve Haleb'te bulunan aile bireylerini teşvik ederek el-Cezîre'de İzzeddin'i durdurmak amacıyla amcası Adil için askeri destek göndermelerini istedi. Bununla yetinemeyen Efdal, kardeşi Zâhir'i akılsızlıkla suçladı ve ona: "İzzeddin Harran'ı alırsa Haleb halkı sana isyan edip seni oradan çıkarır; zira şam halkının Zengîlere bağlılığını biliyorsun. Bu durum Dımaşk halkı için de geçerlidir." diye uyarıyı da yaptı. Nihayet Dımaşk'ta bulunan Eyyûbiler, söz birliğine vararak Melik Adil'e asker gönderme kararını aldı. Dımaşk'ta donatılan Eyyûbi askerleri, Fırat nehrini geçip Ruhâ yakınındaki Mercü'l-Rehân denilen yerde Adil'in askerine katıldı.¹¹¹¹

Selahaddin-i Eyyûbî'nin büyük oğlu Melik Efdal, babası ölmeden önce hasta durumunu görünce ondan umudunu kesti. Melik Efdal, siyasi boşluk olmaması için kadıları toplayıp kısa bir bağlılık yemini hazırlamaları için talimat verdi. Kadılar tarafından kaleme alınan bağlılık yemini yazıldı ve Dımaşk'taki emirler, sırayla gidip hiçbir kardeşine kılıç çekmeme koşuluyla bağlılığını Melik Efdal'e sundu. Ne varki

¹¹¹¹ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 225-26.

Mısır'da bulunan emirler, bağılılığını sunmadı ve Melik Efdal de onları bu konuda bilgilendirmedir.¹¹¹²

Selahaddin-i Eyyûbî'nin vefatıyla birlikte İslam'ın birliği de çözülmeye başladı. Oğulları, kıskançlık içerisinde birbirleriyle meşgulken; Begtimur ve Artukluların kışkırtmaları sonucu İzzeddin Mesud, Zengîlerin hâkimiyetini yeniden tesis etmek üzere büyük bir plan tasarladı. Bazı muasırların iddialarına göre, Eyyûbîler; Melik Adil'in planlamasıyla adamlarının rol oynadığı entrikalar sonucu gerek İzzeddin gerekse Begtimur'un ani ölümleri sayesinde bu tehlikenin önüne geçti. İzzeddin'in oğlu ve varisi Nûreddîn Zengî Arslanşah ve Begtimur'un halefi Aksungur, bundan ders çıkartarak geçici de olsa Melik Adil'e itaatkâr bir tutum içerisine girdiler. Güneyde ise; Eyyûbîlerin sultanlığında bulunan Selahaddin-i Eyyûbî'nin büyük oğlu Efdal, kardeşi Aziz'le savaşıma girişti. Efdal, büyük bir şüursuzluk içerisine girerek, babasının danışman ve nazırlarından çoğunun görevine son vererek yönetimi tarihçi İbnü'l-Esir'in kardeşi Ziyaüddin'e devretti. Efdal; kendini müzik, şarap ve eğlenceye adadı. Selahaddin-i Eyyûbî'nin eski nazırları, Mısır'a kaçarak kardeşi Aziz'in yanına sığındılar. Bunların tavsiyeleriyle Aziz, 1194'te Suriye'ye saldırarak Dımaşk surları önüne kadar ilerledi.¹¹¹³

Bu durum karşısında dehşete düşen Efdal, amcası Melik Adil'den yardım istemek mecburiyetinde kaldı. el-Cezîre bölgesinde bulunan Melik Adil, Dımaşk'a giderek yeni bir anlaşmayla kardeşleri barıştırdı. Anlaşma gereği Efdal hâkimiyeti altında bulunan bazı yerleri kardeşleri olan Mısır hâkimi Aziz ve Haleb hümkümdarı Zahir'e bırakırken; bunlar da Efdal'in yüksek hâkimiyetini tanıyacaktı. Bu pazarlıktan Melik Adil'e düşen pay ise ailenin hakemi olarak elde ettiği nüfuzdü. Taraflar arasındaki barış fazla sürmedi. Antlaşma üzerinden bir yıl geçmeden Aziz, tekrar Dımaşk üzerine yürüdü. Melik Adil, yine Efdal'i kurtarmak için Dımaşk'a gitti. Aziz'in yanında bulunan emirler, ondan ayrılınca; Efdal, Aziz'i Mısır'a kadar kovaladı. Efdal, Kahire üzerine bile

¹¹¹² İbn Vasil, age, II, s. 418-19. Hazrecî, **Tarih Devletü'l-Ekrah** (Çev.), M. Emin Narozi, Azad, Mersin 2015, s. 151.

¹¹¹³ Runciman, age, III. s. 70.

düşünmeye başladı. Ancak bu, Melik Adil'in hoşgörü sınırını aşmaktaydı. Melik Adil, Efdal'i, Dımaşk'a dönmemesi halinde Aziz'e yardım etmek tehdid etti. Böylece Efdal, bir kere daha amcasının dediklerine boyun eğmek zorunda kaldı. Efdal'in Hükümdarlığa layık biri olmadığı kısa sürede anlaşıldı. Dımaşk idaresi tamamıyla, efendisinin bütün vassallarını itaatsizliğe ve isyana zorlayan vezir Ziyauddin'in elindeydi. Nihayet Melik Adil, Eyyûbî hanedanı çıkarlarının bu kadar yetersiz bir vezirin elinde olmasına tahammül edilemeyeceği kararına vardı. Melik Adil, politika değişikliğine gidilerek; Aziz'le birleşti ve onun yardımıyla 1196'da Dımaşk'ı zapt edip Efdal'in bütün topraklarına el koydu. Efdal, Havran'da bulunan Serhad'a çekilirken; Aziz Eyyûbîlerin büyük sultanı oldu.¹¹¹⁴ Muhtemelen Efdal'in veziri olan Ziyauddin, Zengîlerin lehine olacak şekilde, Eyyûbîleri yıkmaya yönelik bir plan çerçevesinde bunları yapmıştır. Zira İbnü'l-Esir ailesinin Eyyûbîlere karşı tutumları bilinmektedir.

3.1 MELİK ADİL DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ

Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin kardeşleri arasında en kabiliyetli ve dirayetlisi olan Melik Adil, Avrupalılar tarafından "Saphadin" diye tanınır.¹¹¹⁵ Melik Âdil; Selahaddin-i Eyyûbî'nin vefatından sonra ortaya çıkan dâhili kargaşadan dolayı El-Cezîre bölgesinde genişleme politikasını bir müddet ertelemek zorunda kalsa da önceden planlandığı anlaşılan bu politikasını hayata geçirdi ve el-Cezîre'ye yöneldi. Bir kez hâriç Fırat'ın doğusuna bizzat sefer düzenlemeyen Melik Adil, buradaki faaliyetleri çocukları Melik Evhad Eyyûb ve Melik Eşref Musa öncülüğünde yürüttü. el-Cezîre'de; Melik Adil'in oğulları bir yandan Zengîlerle, diğer taraftan Melik Evhad'ın Ahlât'ı aldığı 1207'den itibaren Gürcülerle mücadele halindeydi.¹¹¹⁶

¹¹¹⁴ Runcıman, age, III. s. S. 70-71.

¹¹¹⁵ Ramazan Şeşen, "el-Melikü'l-Âdil", *DİA*, XXIX. TDV, Ankara 2004, s. 59.

¹¹¹⁶ Avcı, age. 224-25.

3.1.1 Musul Yönetiminin el-Cezâre Topraklarına Saldırması

Selahaddin-i Eyyûbî 27 Safer 589/ 4 Mart 1193'te ölünce, Musul sahibi İzzeddin Mesud b. Mevdud b. İmaduddin Zengî b. Aksungur, bir taraftan Musul'a komşu ülkelerin yöneticilerine mektuplar gönderip yardımlarını talep ederken, diğer taraftanda Sincar sahibi kardeşi İmaduddinle ittifak kurup Harran ve diğer yerlere karşı saldırıya geçti. Ancak İzzeddin, amacına ulaşmadan güçlü bir isal hastalığına yakalandı. Bunun üzerine İzzeddin, askerlerini kardeşi İmaduddin'e bırakıp Musul'a dönmek zorunda kaldı.¹¹¹⁷

Eyyûbîlerin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölümünün akabinde, taht kavgalarına girişmesi, komşu devletlerin iştahlarını kabarttı. Bu duruma aleni bir şekilde sevinen Ahlât sahibi Begtimur'du. Begtimur; Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölümü üzerine ülkesinde müjdeler verdi, ölümüne sevindi ve kendine Melik Nasır lakabını verdi. Bununla yetinemeyen Begtimur; Musul, Sincar ve Mardin sahipleriyle irtibata geçip, aralarında bir ittifak oluşturarak, Melik Adil'e karşı savaş başlatıp ülkesini elinden almak istedi. Bu talebe karşılık veren ilk adımı Mardin attı ve askerlerini Mevzun'da topladı. Ardında da Musul sahibi İzzeddin, harekete geçti.¹¹¹⁸

Karşı tarafın hareketlerini öğrenen Melik Efdal, askeri hazırlıklarını yapıp Baalbek ve Humus sahiplerine mektuplar gönderip askeri destek talebinde bulundu. Bunun üzerine kardeşi Melik Zahir Muzafferüddin Hıdır, harekete geçti. Melik Adil ise Melik Efdal'den gelen askeri yardımı beklemekteydi. Musullular da o sırada Resu'l-Ayn'da bulunuyorlardı. Melik Adil askerleriyle Harran dışında çadırını kurdu ve Musullularla savaşma kararlılığını gösterdi. Tarafların askerleri savaşmak için birbirine yaklaşırken Musul sahibinin hastalandığı, hayatından endişe duyulduğu ve Musul'a dönmek zorunda kaldığı haberleri etrafa yayıldı. Bunun üzerine Mardin sahibi, bulunduğu yerden ayrılıp bazı emir ve tanınan şahsiyetlerin girişimiyle Melik Adil'le diyaloga geçip itaatini

¹¹¹⁷ Ebu'l-Fida, age, III. s. 88.

¹¹¹⁸ İsfahânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 331. İbn Vasıl, age, III, s. 16-17.

bildirince; İmaduddin Zengî, savaşmayı göze almadan güvendiği bazı adamlarıyla dönmek mecbiriyetinde kaldı. Bu arada Melik Adil'e yeğeni Melik Zahir'in Dımaşk askerleriyle Fırat tarafına ulaştığı haberi gitti. Bunu fırsat bilen Melik Adil, yeğenine bir mektup göndererek İmaduddin Zengî'nin elinde bulunan Suruç'u ablukaya almasını istedi. Ayrıca Melik Adil, takviye olarak İbn Takyeddin ve İbnü'l-Mukaddem İzzeddin'i Melik Zahir'e yolladı ve böylece kente sahip olundu. Ardından Melik Adil, Rakka üzerine yürüdü ve şehri teslim aldı. Bu başarı Melik Zahir'in başarısıydı. Rakka'dan sonra Melik Adil, Habur'a yöneldi, her tarafta kontrolü sağlayarak, isyan edenleri itaatine aldı. Habur'dan Nusaybin'e geçen Melik Adil, karargâhını şehir dışında kurup ihtiyaçlarını toplamaya başladı. Bu sırada İmaduddin'in elçilik heyeti, Melik Adil'e gidip anlaşmak istediğini bildirdi ve böylece savaş karanlığı yerini barışın aydınlığına bıraktı. Melik Adil Dârâ'ya geçerken, Musul sahibinin öldüğünü ve yerine oğlu Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın geçtiği haberini aldı. Melik Adil ile Zengîler arasında yapılan anlaşma geçerliliğini korudu ve bunun sonucunda Melik Adil, katıldığı bütün seferlerden karlı olarak çıktı. Bu arada Melik Efdal, konuyla ilgili bir mektupla Abbasileri bilgilendirdi.¹¹¹⁹

Musul hükümdarı İzzeddin Mesud b. Mevduz b. Zengî'ye Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölüm haberi ulaşınca, aralarında naibi Mücahiddun Kaymaz'ın da bulunduğu üst düzey kurmaylarıyla bir toplantı gerçekleştirdi. İzzeddin, izlenmesi gereken stratejiyi toplantının göndemine getirdi. Toplantıda söz alan İbnü'l-Esir'in kardeşi Mecduddin Ebu Saadat el-Mübarek, İzzeddin'e "Bence seçkin ve özel askerlerinizden bir müfreze birliğini harekete geçirip diğerlerini de bu müfrezenin tüm lojistik destekğini sağlayarak Nusaybin'e gitmekdir. Bununla birlikte komşu devletlerden olan Erbil sahibi Muzafferüddin, Cizre yönetiminde bulunan yeğenin Sencerşah ve Sincar idarecisi kardeşin İmaduddinle mektup diplomasisiyle irtibata geçip deskeklerini sağlamak, çıkılan askeri harekâta karşı bağlılıklarını almak ve konuyla ilgili onları

¹¹¹⁹ İsfahânî, Hurub'u-Selahaddin-i Eyyûbî, s. 332-33. İbnü'l-Adim, age, s. 429. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 466-67.

bilgilendirmektir. Komşu devletlerin yöneticileri, sizin askeri yönetime başladığınızı görünce korkuya kapılacak ve kardeşin İmaduddin sizin yanınızda yer almak zorunda kalacaktır. Kardeşine ait olan Nusaybin’le yetinmeyip Habur’a yönelmelisin ki burası da kardeşine ait bir kenttir. Kardeşin İmaduddin, sizi durdurmak için askerler gönderirse yolunu kesip askerleri önüne dikeceksin ya da hedefine Rakka’yı alacaksın. Böyle bir durumun oluşmasına karşılık İmaduddin, Harran ve Ruhâ’ya gelmekten kendini alamayacaktır. Adı geçen her iki şehirde ne bir sahip ne koruyacak bir asker, ne de yiyecek içecek kalmıştır. Zira Adil, Harran ve Ruhâ’yı Takyeddin’in oğlundan almış ve durumlarını düzeltecek kimse kalmamıştır. Milletler gücü nisbetinde söz sahibi olmaktadır. Komşu devletler, böyle bir olayı tahmin edemez. Siz, bu askerî harekâtta başarı sağladıktan sonra itaatine girmeyenlerle mücadeleye başlarsın. Musul’da sizi endişeye sevk edecek bir durum yok ve siz büyük olanakları olan bir ülkeye sahipsizsiniz. Komşu devletleri ciddiye almayın.” dedi.¹¹²⁰

Mecduddin’in konuşmasından sonra Mücahiduddin Kaymaz ise şunları öne sürmüştür: “En iyisi komşu devletlerle diyaloga geçip askerî harekâtla ilgili görüşleri almak ve yanınızda yer almalarını sağlamaktır.” Mecduddin: “Komşu devletler, askerî harekâta kalkışmayın derlerse bunu kabul edecek miyiz?” diye sorunca Mücahiduddin “Hayır!” cevabını verdi. Mecduddin: “Bu devletler, askerî harekâtı durdurmadan başka bir görüş ileri sürmeyeceklerdir. Çünkü söz konusu komşu devletler, varlıklarına tehdit unsuru gördükleri için Sultan İzzeddin’in güç kazanmasını istemezler. el-Cezîre bölgesi sahipsiz ve savunmasız bir durumda iken komşu devletler, sizinle birlikte olduğu izlenimini verirler, birileri gelip bölgeyi savununca sizinle olan düşmanlıklarını açığa vururlar.” Şeklinde yorumda bulundu. Mecduddin, Mücahiduddin diplomasiden ve komşu devletlerin onayından yana görüş belirttiği için ondan çekindiğinden dolayı bunun dışında fazla bir şey söylemedi. Neticede, Mücahiduddin’in ileri sürdüğü diplomasi ve komşu devletlerle irtibata geçme yöntemi karara bağlandı. Komşu

¹¹²⁰ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 226-27. İbnü’l-Esir, age, s. 185. İbn Vasıl, age, III, s. 17. İbn Haldun, age, V, s. 310.

devletlerle yürütülen mektup diplomasisi, tüm devletlerden gelen cevabi mektuplardan ağız birliğiyle, Selahaddin-i Eyyûbî'nin oğulları ve amcaları Adil arasındaki iktidar mücadelesinin evrileceği yön netleşinceye kadar askerî harekâta kalkışılmaması sonucu çıktı. Mücahiduddin, İmaduddin'in desteğini almak ve hazırlıklı bir duruma getirmek maksadıyla sayısız mektuplar gönderdi. Mücahiduddin ile İmaduddin arasında mektup gidiş gelişleri devam ederken Dımaşk yakınında Menâh'ta bulunan Melik Adil'in mektubu Musul'a ulaşır kardeşi Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölüm haberini bildiriyordu ve kendisi ise Dımaşk'tan ayrılıp ülkesi el-Cezîre'ye geçiyordu. Mektupta Melik Adil, memleketin Selahaddin-i Eyyûbî'nin oğlu Melik Efdal'e kaldığını, halk ona itaat etme konusunda müttefik olduğunu ve kendisi de Melik Efdal'in devletini yönetme görevi üstlendiğini aktarmıştı. Melik Adil, Mardin sahibinin kendisine ait olan bazı köylere saldırılar düzenlediği bilgisi alınca büyük bir orduyla harekete geçti. İbnü'l-Esir, olayla ilgili birçok söylentiler olduğunu; Eyyûbîlerin, bunların gerçek olduğunu zannedip askeri tedbirlere başvurmalarının abartılı olduğunu aktarmıştır. Musul yönetimi, Melik Adil'in nerede olduğunu bilmek amacıyla istihbarat elemanlarını görevlendirdi. Casuslar, Melik Adil'in ikiyüz çadırdan oluşan bir güçle Harran'ın dışında olduğu bilgisini aktardı. Bunun üzerine Musul idaresi Sincar sahibi İmaduddin'le, askeri seferin çerçevesini ve kapsamını karara bağladıktan sonra hazırlıklara başlayıp harekete geçti. Bu arada Musulluları durdurmak için Efdal'in Şam'dan ve diğer yerlerden gönderdiği askerler Melik Adil'in yanına vardı. İzzeddin, Musul'dan Nusaybin'e giderek kardeşi İmaduddinle birleşti ve Sincar üzerinde Ruhâ'ya varmak istedi. Melik Adil ise o sırada kent yakınında bulunan Mercü'l-Reyhan olarak bilinen mevkiye karargâhını kurdu, korku ve endişe içerisinde üzerine gelen askerleri bekliyordu. İzzeddin, Tell-Mevzun'a¹¹²¹ ulaşınca ishal hastalığına yakalandı, burada birkaç gün kalan İzzeddin güçten düştü ve çok kan kaybetti. İzzeddin, öleceğini anlayınca askerleri kardeşi İmaduddin'e bırakıp, aralarında Mücahiduddin ve Mecduddin'in de bulunduğu ikiyüz

¹¹²¹ Tarihi bir kent olup, Resu'l-Ayn ve Suruç arasında yer almaktadır. Yakut, age. II. s. 45. Urfa'nın Viranşehir ilçesidir. Suruç ve Resu'l-Ayn arasında bir beldedir. Galinos buralı olduğu iddiaları bulunmaktadır. Çetin, age. s. 165.

süvariden oluşan bir müfrezeyle Musul'a dönmeye karar verdi. İzzeddin, dönüş yolunda Dunaysır'e geldiğinde fenalaştı ve Mecdüddin yanına gidip vasiyetini yazdı. İzzeddin hasta haliyle Musul'a vardı ve 27 Şaban 589/28 Ağustos 1193 yılında öldü¹¹²² Ardından Melik Adil, Rakka ve Habur'a sahip oldu ve Nusaybin'e gidip kent dışında karargâhını kurdu. Bunun üzerine Sincar hâkimi İmadüddin'in elçileri, gidip Melik Adil'den barışma talebinde bulundu.¹¹²³

Selahaddin-i Eyyûbî'nin ölümü ardında Eyyûbîler, güçlerini diğer hükümdarlar üzerine kabul ettirme yoluna gitti. Musul Atabeyliğinin sınırları gittikçe daralmakta ve aynı zamanda içerde iktidar kuvvetini kaybetmekteydi. İzzeddin Mesud, bu olumsuz durumdan kurtulmak için el-Cezîre'ye saldırsa da amansız hastalık sonucu ölümü, başarısızlığa yol açtı. Bunun sonucuda Musul, yine Eyyûbîlerin hâkimiyetini tanımak zorunda kaldı. İzzeddin Mesud zamanında, Eyyûbîlerle karşılaşması an meselesiyken, Musul üzerindeki Eyyûbî vasallığını kıramadı. Böylece Ortadoğu'nun en güçlü devleti haline gelen Eyyûbîlerle, aralarındaki ilişki yeni bir aşamaya girdi.¹¹²⁴

3.1.2 Şerefüddin'in Melik Adil'le Musul'u Tehdid Etmesi

Musul sahibi İzzeddin Mesud; Tell-Mevzun/Viranşehir dönüşünde, Dunaysır/Kızıltepe'de vasiyetini yazdırdı ve kendisinden sonra oğlu Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın devletin başına geçmesini vasiyet etti. İzzeddin, konuyla ilgili vasi olarak da Mücahidüddin Kaymaz'ı belirledi. İzzeddin hasta olarak Musul'a ulaştığında kardeşi Şerefüddin ve annesi Hatun ona mektup yollayıp ölümünden sonra devletin Şerefüddin b. Mevdud b. Kutbeddin'e kalmasını talep etti. Bu arada bazı askerler ve bir grup taraftarları, Şerefüddin'in etrafında toplandı. Şerefüddin, "Hiç kimse Musul üzerinde benimle yarışamaz. Musul'a sahip olmak, hakkımdır." dedi Şerefüddin, "Kardeşim kendisinden sonra Musul'u ya bana verecek ya da ben ülkede kargaşa çıkartıp zorla

¹¹²² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 227-28. İbnü'l-Esir, age, s. 186. İbn Vasıl, age, III, s. 17-20. Hazrecî, age, s. 156. İbn Haldun, age, V, s. 310.

¹¹²³ İbn Vasıl, age, III, s. 20.

¹¹²⁴ Gök, agt., s. 384.

sahip olacağım. Başarısız olursam Melik Adil b. Eyyûb'ün yanına gideceğim.”dedi Melik Adil o sıralarda Nusaybin’de bulunuyordu. Şerefuddin; Melik Adil’i Nusaybin’den atmak için ailenin büyüğü olduğu yanılığısına kapılarak, kardeşinin devleti ona teslim edeceğini düşünerek kendisini güçlü hissediyordu. Doğal olarak Şerefuddin’in tahmini boşa çıktı. İzzeddin, oğlu için bağıllık yemini alabilmek amacıyla Mücahiduddin’e talimat verdi. İzzeddin: “Benin endişem ölümünden sonra size ait olan bağımsız bir yerin kalmaması, Melik Adil’in ülkeye sahip olması ve üstesinden gelinemeyecek bir duruma dönüşmesidir.” dedi. Mücahiduddin, fitneye yol açar korkusuyla İzzeddin’in talimatı konusunda aceleci davranmadı. Mücahiduddin barış taraftarı bir insandı. Mücahiduddin, Şerefuddin’e haber gönderip Nûreddîn Zengî Arslanşah’a bağıllık yemini ve iktalarında genişletme vaadinde bulundu. Şerefuddin, buna yanaşmadı ve Mücahiduddin’i tehdit edip bağıllık yemininden uzak durmasını istedi. Neticede Nûreddîn Zengî Arslanşah, Musul’da tahta geçti.¹¹²⁵ Nûreddin Arslanşah kendisine yaptığı büyük hizmetten dolayı Kaymaz’ı vezirlik makamına getirdi.¹¹²⁶

3.1.3 Musul Askerlerinin Dımaşk Savunmasına Gitmesi

Mısır sahibi Selahaddin-i Eyyûbî’nin oğlu Melik Aziz Osman, 590/1193-1194’te büyük kardeşi Melik Efdal’in egemenliğinde olan Dımaşk’a gidip kenti kuşatmaya aldı. Melik Aziz, askeri karargâhını Meydanü’l-Hasâ dolayında kurdu. Melik Efdal, bu durumdan kurtulmak amacıyla, son derece güven ve itimad duyguları içerisinde olduğu amcası el-Cezîre bölgesi’nin hâkimi Melik Adil Ebu Bekir b. Eyyûbî’den destek talebinde bulundu. Bunun üzerine Melik Adil, Şam’ın yolunu tuttu. Melik Adil’in ardında, Haleb emiri Melik Zahir b. Selahaddin-i Eyyûbî, Hama sahibi Nasıruddin Muhammed b. Takyeddin, Humus yöneticisi Eseduddin Şîrkûh b. Muhammed b. Şîrkûh, Musul askerleri ve diğer komşu devletler, Melik Aziz Osman’a karşı Şam’da toplandı. Zira Şam’a gelen ve ittifaka giren güçler, Melik Aziz Osman’ın

¹¹²⁵ İbnü’l-Esir, age, s. 189-90. İbn Vasil, age, III, s. 22-25.

¹¹²⁶ Bahattin K  k, “N  reddin Zeng  , Arslan  ah”, **D  A**, XXXIII, TDV, İstanbul 2007, s. 258-59.

şehri alması halinde sıranın ülkelerine geleceği kanaatini taşıyorlardı. Melik Aziz Osman; içten ve dıştan kendisine karşı güçbirliğine gidildiğini görünce, barışmak için delegasyonlar gönderdi. Yapılan müzakereler neticesinde anlaşmanın çerçevesi belirlendi. Anlaşma gereği; Filistin'deki Beytü'l-Makdis ve civarları Melik Aziz Osman'a; Dımaşk, Taberiye ve ona bağlı bulunan Gur, daha önce olduğu gibi Efdal'a verildi. Efdal'ın, kardeşi Zahir'e Cebele ve Lazkiye'yi, Melik Adil'e de Mısır'da bulunan daha önceki iktaları vermesi hususunda anlaşma sağlandı. Anlaşmadan sonra Melik Aziz Mısır'a dönerken gelen melikler de ülkelerine döndüler.¹¹²⁷

3.1.4 Kutbeddin Muhammed'in Adil'den Askeri Destek İstemesi

Sincar sahibi İmaduddin'in Nusaybin naibi, Musul topraklarına ait sınır komşusu olan Beynenehreyin arasında bulunan bazı köyleri ilhak edince; Musul sahibi Nûreddîn Zengî Arslanşah b. Mesud b. Mevdud, 594/1198 yılında Nusaybin'e gidip kenti amcasının oğlu Kutbeddin Muhammed'den alıp ülkesine kattı. Bu sorun, Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın devletinin tüm işlerinden sorumlu Mücahiduddin Kaymaz'a ulaştı. Kaymaz, Musul-Sincar arasının açılmaması için konuyu Arslanşah'a iletmedi. Zira Kaymaz, Arslanşah'ın bu tür konularda hangi tepkiyi vereceğini tahmin ediyordu. Kaymaz, inisiyatif alıp konuyla ilgili İmaduddin'e elçilik heyetleri gönderip Naibinin kendi başına yaptıklarını kınadığını; korkusunun, Arslanşah'ın bu olayı duyması ve yetkisini elinde alması olduğunu bildirdi. Taraflar arasında elçiler sık sık gidip gelmelerine rağmen İmaduddin, geri adım atmadı. Kaymaz'ın yürüttüğü diplomatik çabalar boşa çıkınca meseleyi Arslanşah'a anlatmak zorunda kaldı. Nusaybin'de olan bitenlerden haberdar olan Arslanşah, tehdit içerikli bir mektupla daha önce dedesi Zengî'ye hizmet etmiş tercübeli ve ihtiyarlarda oluşan bir heyeti, İmaduddin'in yanına gönderdi. Heyet, Sincar'a varınca, İmaduddin'in hasta olduğuna tanık oldu. İmaduddin, elçilerin götürdüğü mektubu duyunca oralı bile olmadan "Topraklarımı iade etmem" dedi. Tercübe ve deneyim sahibi olan heyet, İmaduddin'in huzurunda: "İlhak ettiğin köyleri

¹¹²⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 234.

geri vermelisin ya da yaptıklarının sonucuna katlancaksın”uyarısında bulundu. İmaduddin, heyetin diplomatik tehdidine karşılık Arslanşah’a hakaretlerde bulundu ve onu küçümsedi. Elçiler, İmaduddin’in yanından dönüp olan bitenleri Arslanşah’a aktarınca; sinirlenip, Nusaybin’e gitme ve amcasından alma kararını verdi. Akabinde Arslanşah’a amcası İmaduddin’in öldüğüne dair kesin bilgi ve oğlu Kutbeddin’in de yerine geçtiği haber ulaştı. İmaduddin’in ölüm olayı Arslanşah’ı Nusaybin’i alma konusundaki kararlılığını artırdı. Mücahiduddin Kaymaz, Arslanşah’ı Nusaybin üzerine yapacağı askeri hareketten vazgeçirmeye çalışsa da onu durduramadı. Arslanşah, bütün hazırlıklarını tamamladı ve Nusaybin’e doğru yola koyuldu.¹¹²⁸

Kutbeddin, Arslanşah’ın Nusaybin’e saldıracağını duyunca onu engellemek için askerleriyle birlikte Sincar’dan çıkıp Nusaybin’de karargâhını kurdu. Bu arada Arslanşah, şehire ulaştı ve kente doğru ilerliyordu. Musul-Sincar orduları arasında nehir vardı. Arslanşah’ın bazı askerleri, nehrin karşı tarafına geçip Kutbeddin’in askerleriyle savaştı. Arslanşah’ın bütün askerleri nehri geçince Kutbeddin’in askerleri tutunamayıp hezimete uğradı. Yenilginin neticesinde Kutbeddin ve naibi Mücahiduddin Yerenkuş, Nusaybin kalessine sığındı. Geceyi kaleden geçirip Diyâr-ı Bekr üzerinden Harran’a kaçtı. Kutbeddin ve naibi, muharebeyi kaybedince, mektup diplomasisi marifetiyle Melik Adil Ebu Bekir b. Eyyûb’ten yardım talebinde bulundu. Kutbeddin, mektupta Nusaybin’i kendisine iade karşılığında, Melik Adil’e yüksek miktarda mal verme vaadinde bulunuyordu. Arslanşah, Nusaybin’e sahib oldu. Arslanşah’ın askerleri Nusaybin’de birçok salgın hastalığa maruz kalıp, çok sayıda asker ölümü gerçekleşince Musul’a dönmek mecburiyetinde kaldı. Melik Adil, bölgeye geldiğinden Arslanşah Nusaybin’i bırakıp Musul’a gidiyordu. Arslanşah, kenten ayrılınca Kutbeddin şehri teslim aldı.¹¹²⁹

¹¹²⁸ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 250-51. İbnü’l-Esir, age, s. 191-92, İbn Vasıl, age, III, s. 78-79. İbn Haldun, age, V, s. 311. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 470.

¹¹²⁹ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 251. İbnü’l-Esir, age, s. 192-93. İbn Vası, age, III, s. 78-79. İbn Haldun, age, V, s. 311. Bezer, “Zengîler”, TÜRKLER, IV. s. 1308. Kök, “Nûreddin Zengî, Arslanşah”, DİA, s. 258-59.

Ölen Musul Askerleri arasında; İzzeddin Cordik, Şemseddin Abdullah b. İbrahim, Fahreddin Abdullah b. isa el-Mehrâniyân, Mücahiduddin Kaymaz, Zahiruddin Yoluk b. Bülengerî, Cemalüddin Mehasin ve diğer üst düzey emirler de bulunuyordu. Arslanşah, Musul'a dönerken, Melik Adil Mardin muhasarasına gidiyordu.¹¹³⁰

Sincar sahibi II. İmaduddin Zengî b. Mevdud b. Zengî, Nûreddîn Zengî'nin yeğeni ve damadıydı. Muharrem 594 Kasım-Aralık 1197'de vefat etti. İmaduddin, Selahaddin-i Eyyûbî'nin yapmış olduğu bütün savaşlarda yer aldı ve ordunun sağ kanat komutanlığını üstleniyordu. Selahaddin-i Eyyûbî, Nûreddîn Zengî gibi ona saygı gösterirdi. Selahaddin-i Eyyûbî, İmaduddin'e birçok mal ve çeşitli hediyeler verdi. Selahaddin-i Eyyûbî ölünce İmaduddin, kardeşi İzzeddin'le birlikte Melik Adil'i karşılamaya gitti. İzzeddin, Musul'a dönünce İmaduddin, Melik Adil'le ittifaka girdi.¹¹³¹

3.1.5 Mardin'de Eyyûbî Zengî Savaşı

Musul yöneticisi İzzeddin'in ölünü ve yerine oğlu Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın geçmesiyle Eyyûbî-Zengî münasebetleri yeni bir döneme girdi. Bu dönemde Melik Adil ile Nûreddîn Zengî Arslanşah arasında bazen dostça, bazen ise düşmanca bir ilişki biçimi yaşandı. Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed'in Musul yönetiminde bulunan yeğeni Arslanşah'ın Nusaybin'e saldırıp elinden almasıyla, Melik Adil'den askeri destek istemesi, Melik Adil'in el-Cezîre'ye asker göndermesine yol açtı. Melik Adil'in amacı bölgede hâkimiyetini sağlamak ve Mardin sahibi Artuklu Arslan Belek'i te'dip etmektir. Zira Belek, Eyyûbîleri büsbütün olarak bölgeden atmak için bir politika izlemekteydi. Melik Adil, Belek'in siyasetine son vermek amacıyla Mardin'i muhasaraya aldı ve kentin birçok varoş mahalleleri ele geçirdi.¹¹³² Her ne kadar Takkuş, Mardin yönetiminde Arslan Belek'i gösterse de bu tarihte Mardin yönetiminde Artuklu

¹¹³⁰ İbnü'l-Esir, X, el-Kâmil, s. 251. İbnü'l-Esir, age, s. 193. İbn Vasıl, age, III, s. 78-79.

¹¹³¹ Ebu Şame, Zeyl, Teracim Ricalü'l-Karneyn es-Sadı ve's-Sabiâ el-Maruf bi Zeyl Ala er-Revtatyn, Birinci Baskı, Daru'l-Kütub İlmiye, Betrut-Lübnan 2002, s. 19.

¹¹³² Takkuş, Suheyl Muhammed, *Târihü'l-Eyyûbiyyin Fi Mısır ve Bilâdi's-Şam ve İklimi el-Cezîre*, Dârü'l-Nefâis, İkinci Baskı, Beyrut-Lübnan, 2008, s. 244-45.

hükümdarı Hüsamuddin Yavlak Arslan bulunuyordu. Dolayısıyla Takkuş'un söylemleri tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Melik Adil, oğlu Melik Kâmil ile yürüttüğü Mardin kuşatmasını, 595/1198-1199'dekaldırdı. Melik Adil Mardin'i muhasaraya alırken, Diyâr-ı Bekr ve el-Cezîre bölgesinde bulunan başta Musul sahibi Arslanşah ve diğer melikler, kenti alması durumunda önlerinde ona itaat etmekten başka bir seçeneğin kalamayacağını düşündüler. Selahaddin-i Eyyûbî'nin oğlu Melik Aziz Osman'ın Mısır'da ani ölümü, Melik Adil'in bölgede ilerlemesi, gelecekleri için unsuru gören meliklere ondan kurtulma ihtimalini doğurdu. Zira büyük kardeşi Melik Efdal, Mısır'da yaşanan siyasi boşluğu doldurmak amacıyla ülkeye gitti ve ülkeye sahip oldu. Zaten Melik Efdal ile amcası Melik Adil arasında siyasi çekişme bulunuyordu. Melik Efdal, Mısır'a hâkim olunca amcasını devre dışı bırakmak için iki yönteme başvurdu. Birincisi, amcasının yanında Mardin kuşatmasında bulunan Mısır askerlerini geri çekmek, ikincisi ise Musul sahibi Arslanşah ve diğer meliklere mektuplar gönderip Melik Adil'e karşı ittifak kurmaktı. Bölge melikleri de Melik Efdal'in ittifak kurma çağrısına olumlu cevap verdi. Beklenmedik bu siyasi gelişmeler, Melik Adil'i, Mardin muhasarasını kaldırıp Melik Efdal'i durdurmak için Dımaşk'a gitmeye sevk etti. Melik Adil, Mardin'den ayrılırken Arslanşah kentte göründü ve karargâhını Dunaysır'de kurmaya başladı. Ardından yeğenleri Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed ve Cezîretü İbn Ömer yöneticisi Sencerşah da yanına gitti. Dünyaysır'de birleşen Zengî ittifakıHarzem'e gidip orada askeri üs kurdu. Akabinde Zengî ittifak güçleri, buradan ayrılarak dağa yönelip mevzi almaya çalıştı. Zengîler cephesinde bunlar yaşanırken, Mardin halkı gıda yokluğuyla, çeşitli hastalıklarla ve ayakta kalma mücadelesiyle pençeleşmekteydi. Bu kaotiği gören Mardin yönetimindenbulunanüst düzey bürokrat Nizam adındaki şahıs, Melik Adil'in oğluyla irtibata geçip, topraklarında elde ettikleri ürünlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kendilerine ulaştırılmasına mani olmama koşuluyla birkaç gün içinde kaleyi teslim etmeye hazır olduklarını bildirdi. Eyyûbîler, gelen bu teklifi kabul ettiklerini karşı tarafa söyledi. Tarafların anlaşmaya vardığı şartlar üzerinde, güveni tesis etmek için

karşılıklı yemin etmeleriyle, Eyyûbî bayrağı kalenin tepesine çekildi. Kale kapısında sorumlu olan Adil'in oğlu, günlük yetecek kadar gıda gönderilmesine izin veriyordu. Kaledekiler de ona rüşvet vererek daha fazla yiyecek sokabiliyordu. Mardin bu durumda yaşama tutunurken Musul sahibi Arslanşah'ın Mardin'e ulaştığı haberi geldi, böylece psikolojik üstünlük elde ederek Eyyûbîleri kalaye sokmama kararı aldılar. Arslanşah'ın askerleri, Mardin dağın eteklerine doğru ilerlerken Melik Kamil'in askerleri kalenin varoş mahallelerinden aşağı inerek Arslanşah'ın askerleriyle savaşmaya gidiyordu. Eyyûbîler bulunduğu yerlerini terk etmemiş olsalardı ne Arslanşah ne de bir başkası onlara ulaşmaz ve onları oradan atamazdı.¹¹³³

Bu süreçte anlaşılması güç gizli bir anlaşmayla karşı karşıya kalındı. Sincar sahibi Kutbeddin, kendi askerleri dâhil hiç kimsenin bilmediği bir taktik tasarladı. Kutbeddin, Melik Adil'in askerleri Mardin kalesinde inip savaş düzenini alınca, Adil'in askerlerinin ulaşamadığı Mardin dağının eteklerinde kuytu bir yere çekildi. Kutbeddin, Arslanşah'la Adil arasında meydana gelen savaşı görmedi ve muharebe kendisinin arzu etmediği bir şekilde Adil'in askerleri aleyhine sonuçlandı. O gün meydana gelen savaşta ilk hamleyi Arslanşah, başlattı ve askerler etrafında toplandı. Adil'in askerleri hezimete uğradı ve Zengî askerleri, dağa tırmanarak kalenin kenar mahallelerine ulaşp Adil'in askerlerinden birçoğunu esir aldı. Esir alınan askerler Arslanşah'ın yanına getirildi. Esir edilen askerlere kötü bir muamele yapılmadan, Adil'in ordusundan ayrılmaları koşuluyla serbest bırakılacakları sözü verildi. Arslanşah, Melik Kamil'in çoktandır Mardin'den ayrıldığını bilmiyordu. O gün hesaptan olmayan bir olay meydana geldi. Melik Kamil, kalenin kenar mahallelerine doğru tırmanırken, kalede bulunanların varoşlarda bulunan askerlerin üstüne geldiklerini gördü. Kale sakinleri ile Adil'in askerleri arasında savaş meydana geldi, kale halkı onlara üstün gelerek bütün eşyalarını talan etti ve kalan askerleri ise panik havasına sürükledi. Ağır bir yenilginin sonunda Adil'in askerleri, aralarında tartışıp civar mahallelere çekilerek geceleyin burayı terk etme kararı aldı.

¹¹³³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 260. İbnü'l-Esir, age, s. 194-95. İbn Vasıl, age, III, s. 102. İbn Haldun, age, V, s. 311-12. Kök, Nûreddin Zengî, Arslanşah, DİA, s. 258-59.

Adil'in askerleri, Mardin'den ayrılırken yanında taşıyamadıkları ağır malzeme ve birçok binek hayvan bırakıp gitti. Kale halkı, Adil'in askerlerinden geri kalan eşyaları aldı. Adil'in askerleri yerlerinde kalsalardı hiçbir güç onlara yaklaşmazdı. Adil'in askerleri Mardin'den ayrıldıktan sonra, kent sahibi Hüsamuddin Yavlak b. İlğazi, Arslanşah'ın yanına indi. Yapılan görüşmenin ardında Yavlak kalesine çekilirken Arslanşah Dunaysır'e döndü. Arslanşah, Dunaysır'den ayrılıp Resü'l-Ayn üzerinden Harran'ı Adil'in elinden çıkartmak için yola koyulurken, Haleb meliki Melik Zahir, kendi adına hutbe okutması, sikke bastırması dâhil bazı istekleri içeren mektubunu Arslanşah'a ulaştırması için elçilerini gönderdi. Beklenmedik bu durumla karşılaşınca, Arslanşah'ın kafası karıştı ve Harran'ı kuşatma altına alma kararlılığından vazgeçti ve Musul'a dönme kararı aldı. Bu kararından dolayı kimileri, onu vazgeçirmeye çalışırken kimileri ise onu teşvik etti. Ancak bu esnada Arslanşah hastalığa yakalandı ve nihayet Musul'a dönme kararı vererek Musul'a döndü. Arslanşah, Melik Zahir ve Melik Efdal'e bir elçi göndererek, Harran kuşatmasından geri adım atma hususundaki mazeretini hastalığına bağladı. Arslanşah'ın Musul dönüşü Melik Adil lehine bir gelişmeydi. Melik Adil, Arslanşah'ın yanına bir istihbarat elamanını sokmuş ve yaptığı bütün faaliyetlerini gözlemliyordu. Arslanşah, dönmemiş olsaydı Harran'dakiler teslim olmaya hazırdı. Arslanşah Musul'a dönerken, Melik Kâmil, Mardin'den ayrılıp Meyyafarîkin üzerinden Harran'a geçti. Melik Kâmil, oradan Dımaşk'ta bulunan babasının yanına gitti. Doğal olarak Melik Adil'in konumu güçlenirken, Melik Efdal ve beraberinde bulunanların işi zora düştü.¹¹³⁴

Bu konuda İbnü'l-Adim şunları aktarmaktadır. Haleb yöneticisi Melik Zahir, Musul sahibine elçiler gönderip; Mardinlilere yardım edilmesi, Melik Adil ve Melik Kamil'i kenten çıkarması gerektiğini bildirdi. Melik Zahir ile Musullular arasında, Seyfeddin Tuğrul ez-Zahirî komutasında bazı askerlerin Musullularla birleşerek Melik Adil'in El-Cezîre topraklarını ablukaya almak, Suruç ve Rakka'yı Musullulara iade etmek amacıyla bir anlaşma yapıldı. Musul'un elçileri Melik Zahir'e giderek, Harran, Ruhâ, Rakka ve

¹¹³⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 261. İbnü'l-Esir, age, s. 195-96.

Suruç'un Musul sahibine verilmesi konusunda anlaşmaya vardı. Varılan anlaşmaya uymayana karşı birlikte cephe almak da anlaşma maddeleri arasındaydı. Bunun üzerine Musul askerleri, Mardin'e gitti ve Melik Kâmil şehirden ayrılmak zorunda kaldı. Musullular, Melik Kamil'in askerlerine ait ne varsa herşeyi talan etti.¹¹³⁵

İbn Nazif ise şunları söylemiştir; Mısır ve Kudüs'ten ayrılan, aralarında Karaca ve Serâsünger'ünde bulunduğu bir grup emir, Dımaşk'ta saltanat kavgasına giren yeğenleri Melik Aziz Osman ve Melik Efdal'i durdurmak için, Mardin kuşatmasında bulunan Melik Adil'in yanına gidip onu göreve çağırdı. Bunun üzerine Melik Adil, oğlu Melik Kâmil ve yanında bulunan emirleri kuşatmada bırakarak Dımaşk'a ilerledi. Mardin muhasırasında Melik Kamil'in yanında bulunan emirler arasında İmaduddin b. Meştub gibi tanınan simalar da vardı. Melik Adil, Mardin'den ayrılıp Dımaşk'a giderken; Mardinliler, Musul sahibi Nûreddîn Zengî Arslanşah'tan yardım talebinde bulundu. Nûreddîn Zengî Arslanşah da gelen yardım talebini karşılıksız bırakmadı ve yardımlarına koştu. Taraflar arasında meydana gelen savaş sonucunda Melik Kâmil, Mardin'den ayrılmak zorunda kaldı. Melik Kâmil yanında bulunan askerleriyle birlikte, Amid üzerinden Harran'a ulaştı.¹¹³⁶

3.1.6 Arslanşah'ın Harran'a Asker Yollaması

Eyyûbî Hükümdarı Melik Adil'in Kahire'ye girip kendisini büyük sultan ilân etmesi (595/1199), bölge hükümdarlarını endişeye düşürdü. Eyyûbîler'in Haleb Meliki Melik Zâhir ve Mardin Artuklu Hükümdarı Yavlak Arslan gibi hükümdarlar, ülkelerine yapılacak bir saldırıya karşı Nûreddin Arslanşah ile iş birliği yapmaya karar verdi. Onların teklifi üzerine Musul sahibi Arslanşah, 597/1200-2001'de askeri hazırlıklarını tamamlayıp el-Cezîre bölgesinde bulunan Melik Adil'e ait olan Harran ve Ruhâ kentlerin kuşatmasına gitti. Arslanşah, Musul'dan çıkarken yanında Sincar ve Nusaybin sahibi yeğeni Kutbeddin Muhammed ve Mardin sahibi de bulunuyordu. Arslanşah,

¹¹³⁵ İbnü'l-Adim, age, s. 438-39.

¹¹³⁶ İbn Nazif, **Tarihü'l-Mansuri**, thk. Ebu'l-İd Dudo, bsy. Matbaatü'l-Hacaz, Dımaşk-Suriye 1981, s. 8.

Resü'l-Ayn'a vardığında yaz ortasıydı ve askerleri çeşitli hastalıklara yakalandı. Harran'da Melik Adil'in oğlu Melik Fâiz vardı ve yanında bulunan bir grup askerle kentin güvenliğini sağlıyordu. Arslanşah, Rasü'l-Ayn'da bulunurken, Melik Fâiz'in beraberinde büyük emirlerin de bulunduğu elçilikheyeti, barışma teklifiyle yanına vardı. Doğal olarak Melik Adil ile yeğenleri Melik Efdal ve Melik Zahir arasında barış görüşmelerinin anlaşmayla sonuçlanması, askerler arasında meydana gelen birçok hastalık gibi nedenler, Arslanşah'ı anlaşma mecburiyetinde bıraktı. Çerçevesi çizilen anlaşma gereğince Melik Fâiz ve yanında bulunan büyük emirler, Arslanşah'a yemin edecek ve Melik Adil'den de yemin alma taahhüdünde bulunacaklardı. Melik Adil'in anlaşmayı reddetmesi halinde kendisine karşı Arslanşah'ın yanında yer alacaklardı. Bununla birlikte Arslanşah da Melik Adil'e yemin edecekti. Arslanşah ve Melik Fâiz'in elçileri, anlaşmaya bağlılık yemini almak için Melik Adil'in yanına gitti. Melik Adil, anlaşmaya bağlı kalacağı hususunda Arslanşah'a yemin beyanında bulundu. Böylece anlaşmaya varıldı ve güven ortamı meydana geldi. Arslanşah, anlaşmadan sonra Musul'a döndü.¹¹³⁷

3.1.7 Melik Adil ile Zengîler Arasında Askeri İşbirliği

Melik Adil Ebu Bekir b. Eyyub ve oğlu Melik Eşref, 599/1202-1203'te Mardin'e gidip şehri ablukaya aldı ve etrafta gücünü gösterdi Melik Adil, Mardin muhasarasına giderken Musul, Sincar ve başka yerlerden olan Zengî askerleri de bulunuyordu. Melik Adil, karargâhını Mardin'in yakınında bulunan Harzem'de kurdu. Bâriye kalesinde bulunan Mardin askerleri, kaleden inip Melik Adil'e giden azığa elkoydu. Melik Adil'in askerlerinden bir grup olaya müdahale edince, taraflar arasında çatışma meydana geldi ve Mardin askerleri yenilgiye uğradı. Bunun üzerine bazı Türkmenler, bu civarlara gidip yolu kesti ve birçok bozgunculuk çıkardı. Yol, silahlı kişiler dışında seyahatları zora soktu. Yol güvenliğini sağlamak ve yapılan kötülükleri ortadan kaldırmak amacıyla bir kısım Melik Adil'in askerleri, Resü'l-Ayn'e gidip olayları kontrol altına almaya

¹¹³⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 274. İbnü'l-Esir, age, s. 196. İbn Vasıl, age, III, s. 126-27. İbn Haldun, age, V, s. 312. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 473-74. Kök, "Nüreddin Zengî, Arslanşah", DİA, s. 258-59.

çalıştı. Buna rağmen Melik Eşref, amacına ulaşmadı. Askeri tedbirler işe yaramayınca diplomasi devreye girdi. Arabuluculuk görevini üstlenen Halep sahibi Melik Gazi b. Selahaddin-i Eyyûbî, tarafları barış masasına çağırdı. Melik Zahir, sefirlerini barış için amcasının yanına yolladı ve amcası barışma konusunda Melik Zahir'e olumlu cevap verdi. Melik Zahir'in diplomatik çabaları sonucu taraflar aşağıdaki maddeler üzerinde uzlaştı. Mardin sahibi, Melik Adil'e yüzellibin dinar gönderecek; Mardin'de kendisiyle yapılan savaşta askeri giderleri üstlenecek; ülkesinde Melik Adil adına hutbe okutup, sikke bastırarak; askerleri Melik Adil'in hizmetine girip, istendiği zaman hazır olacak. Ayrıca Melik Zahir, taraflar arasında üstlenmiş olduğu arabuluculuk görevinden dolayı Mardin sahibinden, Şeyhateyn'de bulunan Kurâdî köyünü ve yirmibin dinar aldı. Anlaşmadan sonra Melik Eşref Mardin'den ayrıldı.¹¹³⁸

3.1.8 Kutbeddin'in Melik Adil Adına Hutbe Okutması ve Buna Bağlı Gelişen Olaylar

Nûreddîn Zengî Arslanşah ile amcasının oğlu Kutbeddin¹¹³⁹ Muhammed arasındaki düşmanlık sona erdi ve ikili arasında bir dayanışma sağlandı. Cizre sahibi Muizzüddin Sencerşah'ın da bu dayanışmada yer alması Melik Adil'i rahatsız etti ve bu üçlü cepheyi bozmanın yollarını aramaya başladı.¹¹⁴⁰ Melik Adil Ebu Bekir b. Eyyûb, 600/1203-04'te Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed'e mektup gönderip kendisinin yanında yer almasını ve ülkesinde kendi adına hutbe okutmasını talep etti. Bunun üzerine Kutbeddin, Melik Adil'in taleplerini yerine getirdi. Musul sahibi Arslanşah, bu meseleyi duyunca Kutbeddin'e ait olan Nusaybin'e gidip şehri günlerce ablukaya aldı ve kale hariç kente sahip oldu. Bu esnada, Erbil sahibi Muzafferüddin Gökböri Zeyneddin Ali'nin Musul'a

¹¹³⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 281. İbn Vasil, age, III, s. 139-40. V. Minorsky, "Mardin", **İA**, VII. MEB, İstanbul 1987, s. 318. Mehmet Taşdemir, Mardin, **DİA**, XXVIII, TDV, Ankara 2003, s. 44.

¹¹³⁹ Musul Atabeyi Nureddîn Arslanşah, Melik Adil adına hutbe okumaya başlayan Sincar sahibi amcası Kutbeddin'e bir saldırı düzenlendiği ifadelerini kullanmıştır. Oysa Kutbeddin, Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın amcası değil yeğeni olan II. İmaduddin Zengî'nin oğludur. Basuğuy'un Kutbeddin'e Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın amcası demesi tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira Nûreddîn Zengî Arslanşah, İzzeddin Mesud'un oğludur ve II. İmaduddin Zengî'nin amcasıdır. Dolayısıyla Kutbeddin'in Nûreddîn Zengî Arslanşah amcası olma ihtimali bulunmamaktadır. Avcı, age. s. 225.

¹¹⁴⁰ Kök, "Nûreddîn Zengî Arslanşah", **DİA**, s. 258-59.

saldırıp Ninova'yı yağmaladığı ve ekinleri yaktığı haberi Arslanşah'a gitti. Musul naibinden böyle bir durumun olduğuna dair bilgi Arslanşah'a ulaşınca, Muzafferüddin'in yaptıklarına karşılık vermek amacıyla Nusaybin'den ayrılıp Musul'a döndü. Arslanşah, Musul'a gittiğinde olayın çarpıtıldığını anladı. Arslanşah, daha sonra Sincar sahibinin diğer bir şehri olan Tell-Araf'ın¹¹⁴¹/Telafer üzerine yürüyüp kenti kuşatma altına aldı. Şehre el koyarak onyedî gün kente kalıp işleri düzene soktu. Bunun üzerine Eşref Musa b. Melik Adil b. Eyyûb, Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed'e yardımda bulunmak maksadıyla Harran'dan Resû'l-Ayn'e geçti.¹¹⁴² Melik Eşref; 600/1204'te Musul sahibi Nûreddîn Zengî Arslanşah'la Musul'a bağlı Beynenehreyn¹¹⁴³ denilen yerde, savaştı ve onu mağlup etti¹¹⁴⁴

Aralarında Melik Eşref, Hısn-ı Keyfâ ve Amid sahibi, Muzafferüddin Gökböri, Cezîretu-İbn Ömer ve diğer bölge emirleri, Arslanşah'ın Kutbeddin Muhammed'e karşı giriştiği askeri faaliyetlere mâni olmak ve Kutbeddin Muhammed'in ülkesinde herhangi bir yeri almaması için ittifak kurdu. Arslanşah, Nusaybin'de iken bütün bölge emirleri ondan çekindikleri için ittifak kurmaya başvurdu. Kanaatimizce İbnü'l-Esir'in, bütün bölge emirleri ondan çekindiği için ittifak kurdu ifadesi abartılıdır. Zira daha önce Arslanşah, 1198'de aralarında Mücahiduddîn Kaymaz olmak üzere hastalıktan dolayı Nusaybin'de çok sayıda askerlerini yitirdi. Dolayısıyla müellifin tesbiti sübjektif bir tesbittir ve gerçeklerle bir alakası bulunmamaktadır. Arslanşah, şehirden ayrıldıktan sonra Eşref Musa kent'e vardı; ardından Meyyâfarîkin¹¹⁴⁵ sahibi kardeşi Necmeddin,

¹¹⁴¹ Bir vadinin içerisinde akan bir nehri olan, Sincar-Musul arasında yer alan varoş ve bir kalenin adıdır. Yakut, age. II. s. 39.

¹¹⁴² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 289-90. İbn Haldun, age, V, s. 312-13. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 484-85. Bezer, "Zengiler", TÜRKLER, IV. s. 1308.

¹¹⁴³ Musul topraklarında bulunan büyük bir küredir. İdari olarak bazen Nusaybin, bazen Musul'a bağlanırdı. Çetin, age. s. 133.

¹¹⁴⁴ İbn Hallikan, V. s. 330-31.

¹¹⁴⁵ İslâm kaynaklarında adı Mâfârkîn, Mefârkîn ve Fârkîn şeklinde de geçen şehir Grekçe'de Martyropolis (şehidler şehri), Süryânîce'de Mîpherkêt, Muhârikîn, Muphargin ve Ermenice'de Nphkert adlarıyla tanınır. Yâkût el-Hamevî'ye göre (*Mu'cemü'l-büldân*, V, 274) eski adı Medûr-Sâlâ'dır (din kurbanlarının şehri). Meyyâfarîkîn, Diyâr-ı Bekr havzasının kuzeyini kuşatan Güneydoğu Torosları'nın eteğinde, Diyâr-ı Bekr'ı Bitlis'e bağlayan ana yol üzerinde ve deniz seviyesinden 825 m. yükseklikte bulunmaktadır. Ahmet Savran, "Meyyâfarîkin", *DİA*, XXIX. TDV, Ankara 2004, s. 511.

Hısn-ı Keyfâ, Cizre ve Dârâ sahibleri onu takip etti. Nusaybin’de toplanan bölge emirleri, Boşerî yakınında bulunan el-Bekia civarına doğru gitti. Arslanşah ise Tell-Araf’tan Keferzimmâr’a geçti. Arslanşah, uzun zaman ittifakın dağılmasını beklerken, bölge emirlerinin kurduğu ittifak güçlerinin hareketlerini takip etmekle görevli Cordik komutasında bulunan istihbarat görevlilerden bilgi notları gitti. Bilgi notları rakiplerin azlığı ve Arslanşah’ı onlara saldırtma yönelik kışkırtma içerikliydi. Cordik, gönderdiği notlarda Arslanşah’a: “Bana izin verseniz tek başıma onlarla savaşmaya hazırım.” diyordu. Arslanşah, alınan istihbarat bilgileri doğrultusunda Boşerî tarafına yol aldı. Arslanşah’a, askerleri ve binek hayvanları bitkin haldeyken daha yeni mola vermek için konakladığı sırada, büyük bir ordunun üzerine doğru geldiği haberi ulaştı. Arslanşah ve askerleri, üzerine gelen orduyla karşılaşmak amacıyla harekete geçti ama gelip gidenlerden kimseye rastlamadı. Arslanşah ve askerleri, kurdukları kampa döndüler. Arslanşah’ın çoğu askerleri, levazımlarını gidermek ve binek hayvanlarının yemlerini temin etmek maksadıyla köylere dağılırken bir kişi gelip üzerine büyük bir ordu geldiğini ilettiler.¹¹⁴⁶

Bunun üzerine Arslanşah ve askerleri, hemen harekete geçip iki fersah uzaklıkta bulunan askerlerin üzerine gitti. Ordular karşılaştığında Arslanşah’ın askerleri yorgunken rakip askerleri ise dinçti. Savaşın başında Arslanşah ve askerleri feci bir hezimete uğradı. Arslanşah, sadece dört askerle Musul’a döndü. Eşref Musa ve beraberinde bulunan koalisyon güçleri, Keferzimmâr’a gidip kamp kurdu ve kenti çok kötü bir vaziyete yağmaladı. Özellikle şehir merkezinde, işlerine yaramayan birçok yeri yakıp yıktılar ve kenti talan etmekten çok ileri gittiler. Gelen koalisyon, uzun zaman orada kaldı ve taraflar arasındaki elçilik heyetleri sulh için gidip geliyordu. Neticede Tell-Araf’ın geri verme ve eski durumu sürdürme koşuluyla anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya rağmen Arslanşah, Tell-Araf’ı vermemek için ayak diretti. İşin çözümü

¹¹⁴⁶ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 290. İbn Vasıl, age, III, s. 155-58. İbn Haldun, age, V, s. 313. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 484-85.

zaman alınca Arslanşah, kenti koalisyona teslim etmek zorunda kaldı. Taraflar arasında anlaşma yapıldıktan sonra gelen askerler şehirden ayrıldı.¹¹⁴⁷

İbn Vasıl göre; bu savaş, Melik Eşref'in ilk başarısıydı. Bunun sayesinde namı etrafta yayıldı ve ordular ondan çekinmeye başladı. Melik Eşref'e askeri destek sağlayan yeğeni Haleb sahibi Melik Zahir de vardı. Ardından Melik Eşref ve Arslanşah arasında barış görüşmesi için elçilik heyetleri gidip gelmeye başladı. Arslanşah'ın Tell-Araf'ı Kutbeddin'e verme ön koşuluyla barış görüşmelerinin yapılabileceğini söylemesine karşılık, Melik Eşref, ön koşuldan dolayı bu teklifi reddetti. Arslanşah ön koşuldan vazgeçerek kenti teslim etti ve taraflar arasında anlaşma sağlandı.¹¹⁴⁸

Bazı kaynaklar bu konuda şunları aktarmaktadır. Musul hükümdarı Nûreddîn Zengî b. İzzeddin, Sincar meliki yeğeni Kutbeddin Muhammed b. İmaduddin'e ait olan Tell-Araf'a¹¹⁴⁹ saldırdı ve kenti aldı. Olay üzerine Kutbeddin, Melik Eşref b. Adil'den askeri destek talebinde bulundu. Melik Eşref büyük bir ordu topladı ve Nûreddîn Zengî Arslanşah'la savaşa girdi. Taraflar arasında yapılan savaşta; Nûreddîn Zengî Arslanşah ağır bir yenilgi aldı; birçok askerleri öldürülürken aralarında Senger Halebî ve oğlu Zahir Gazi'nin de bulunduğu önde gelen emirlerin çoğu esir düştü. Öte yandan Melik Eşref, Nûreddîn Zengî'Arslanşah'ın kız kardeşi İzzeddin Mesud'un kızıyla evlendi.¹¹⁵⁰ Bu konuda Turan; Musul atabeyi Nûreddîn Zengî Arslanşah'a neden buna yol açtığı, Müslümanlara niye bu kötülükleri yaşattığını ve niye Frenkleri sevindirdiğieleştirisinde bulunarak; bunun asıl nedeni, Abbasi halifesi Nasırlidinillah, Eyyûbîlerin başarısını kendi yenilgileri alamında kabul ettiği şeklinde vurgulamıştır.¹¹⁵¹ Her ne kadar Musul

¹¹⁴⁷ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 291. İbn Vasıl, age, III, s. 155-58. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 484-85. Kök, "Nûreddin Zengî Arslanşah", DİA, s. 258-59.

¹¹⁴⁸ İbn Vasıl, age, III, s. 158-59.

¹¹⁴⁹ Turan, Nûreddîn Zengî Arslan'ın Erbil hâkimi Gökböri'nin elinden bulunanTelafer'i zapt ettiğini söylemiştir. Oysa Ebu Şam Zeyl adlı eserinde Telafer'in Kutbeddin Muhammed b. İmaduddin'in egemenliğinde olduğunu aktarmıştır. Dolayısıyla Turan'ın Telafer'in Gökböri'nin elinde olduğunu ileri sürmek gerçeklerle bağdaşmamakta ve izaha muhtaç bir konudur. Abdulkadir Turan, **Selahaddin-i Eyyûbî Sonrası Eyyûbîler**, Birinci Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul 2021, s. 106.

¹¹⁵⁰ Ebu Şame, Zeyl, s.68. Sıbt. age. XXII., s. 136.

¹¹⁵¹ Turan, age., s. 106-07.

yönetiminin, Nûreddîn Zengî'den beri Frenklerle yapılan savaşlarda öncelikleri Musul atabeyi devletinin çıkarları olsa da kanaatimizce Turan'ın tespitleri tamamen sübjektif ve tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira bu konuda Abbasi halifesi Nasırlidinillah'ın Musul yönetimine destek olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla Turan'ın yaklaşımı ihtiyatla karşılanması gerek bir konudur.

Bu konuda İbn Nazif ise şunları belirtmektedir. Musul sahibi Nurddin Arslanşah'ın yanında bulunan Şam emirlerinden el-Mübariz Hatlıh el-Halebî, el-Mübariz Senger el-Halebî ve İzzeddinger gibileri; Arslanşah'ı Melik Eşref'e karşı savaş çıkıtkanlığında bulunup sürekli onu savaşmaya sürüklüyorlardı. Bu durum Melik Eşref'e ulaştı. Bunun üzerine Melik Eşref, İbn Meştûb aracılığıyla babası Melik Adil'e ulaşip ne yapması gerektiği konusunda fikir talebinde bulundu. İbn Meştûb, zaman kaybetmeden Melik Adil'in yanından dönerek, Musul sahibinin olası saldırıya karşılık vermeyip, Allah'a havale etmesi, Sincar, Amid ve Cizre sahiplerinin sözlerine aldanmaması gerektiğini Melik Eşref'e ilettili. Melik Eşref cephesinde bunlar yaşanırken Nûreddîn Zengî Arslanşah, savaşmak için hazırlıklarını tamamlamış ve Musul'dan hareket etmişti. Bu arada Melik Evhad da kardeşi Melik Eşref'in desteğine gitmişti. Bunun yanında işler tehlikeli bir evreye ulaşınca, İbn Meştûb, Melik Adil'in mesajını Melik Eşref'e bildirmek zorunda kalmış ve Dârâ'da toplanmışlardı. Melik Eşref ve beraberinde bulunan askerler, Dârâ'dan ayrılırken, Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın üzerine gelmekte olduğunun haberini almıştı. Melik Eşref, almış olduğu bu haber üzerine, askerlerini sağ ve sol olmak üzere iki kola ayırdı. Melik Eşref, Cizre ve Nusaybin arasında bulunan Bâşezâ'ya doğru yola çıktı. Nûreddîn Zengî Arslanşah, 16 Şevval 600/17 Haziran 1204'te Bâşezâ'ya vardı. Melik Eşref ise Bâşezâ'ya varmadan karargâhını orada kurdu. Nûreddîn Zengî Arslanşah; Eminuddin Yakut el-Kâtîp adında elçiyi Melik Eşref'e göndererekonu savaşmaya davet etti; ardında beraberinde bulunan askerlerle saldırıya geçip, Melik Eşref'le karşı karşıya geldi. Nûreddîn Zengî Arslanşah, bir dehlize girip oradan ayrılamadı. Savaş bütün sıcaklığıyla devam etti. Nûreddîn Zengî Arslanşah, oradan çıkmak için bizzat kendisi saldırıya geçti. Yanında bulunan askerler de aynı anda

oklarını fırlattı. Buna rağmen Nûreddîn Zengî' Arslanşah'ın ordusunda bulunan askerler ya öldürüldü ya da esir edildi. Nûreddîn Zengî Arslanşah ise kurtuldu. Yenilgiden sonra Melik Eşref karargâhına geçti; esir alınan emirler ve Musul askerleri huzuruna çıkartıldı. Esir alınanlar arasında Senger el-Halebî, oğlu, Esed b. Abdullah, Hüseyin et-Tevil gibi tanın şahsiyetler de vardı. Nûreddîn Zengî Arslanşah, hezimetle Musul'a döndü. Melik Eşref, bu zaferin müjdesini, babası Melik Adil'e yolladı ve Melik Adil bunu çok önemsendi. Bu yıl Melik Eşref ile Nûreddîn Zengî Arslanşah arasında anlaşma sağlandı ve taraflar anlaşma bağlı kalacaklarına dair karşılıklı yeminde bulundu.¹¹⁵²

3.1.9 Sincar ve Musul Askerlerinin Trablus Savaşı'nda Yer Alması

Melik Adil, 603/1206-1207'de Mısır'da bulunduğu sıralarda Frenklerin Müslüman ülkelerinde görüldüğünü, Hısnü'l-Ekrad ve Trablus halkının Humus'a akın ettiği haberleri gidince Abbasiye'ye çıkarma yapıp Şam'a doğru yol aldı. Şam'a giderken Akka'da konakladı. Akka halkıyla, ellerinde bulunan bütün Müslüman esirleri serbest bırakma anlaşması yaptı. Melik Adil, Akka'dan Dımaşk'a geçti ve burada birkaç gün kaldı. Ardından cihad niyetiyle Kasir'e gitti. Kasir'den Humus'a varıp karargâhını Bahiretu'Kuds denilen yerde kurdu. Melik Adil, burada Eyyûbî hanedanına mensup bütün meliklere çağrıda bulunarak asker istedi. Böylece Melik Adil'in çağrısı üzerine her taraftan askerler gelmeye başladı. Melik Adil'in hizmetine giren askerler arasında; Hama sahibi Melik Mansur, Humus sahibi Melik Mücahid, Baalbek sahibi Melik Emced, Melik Zahir'in askerleri yanı sıra Sincar, Musul, Cizre ve Amid'in askerleri de vardı. Bunlarla birlikte Melik Adil'in çağrısına, oğulları Melik Muazam ve Melik Eşref de icabet etti. Melik Adil'in yanında onbin süvari asker taplandı. Askerler Melik Adil'in yanında Bahire'deyken Trablus'a akın düzenleneceği haberleri etrafa yayıldı.¹¹⁵³ Ayrıca Melik Adil, 603/1206-1207'de yeğeni Haleb emiri Melik Zahir'e karşı Humus

¹¹⁵² İbn Nazif, age, s. 39-42.

¹¹⁵³ İbn Vasil, age, III, s. 172-73.

topraklarında bulunan Behiretü’Kuds denilen yerde karargâhını kurarken yanında Sincar askerleri de vardı.¹¹⁵⁴

3.1.10 Melik Adil’in el-Cezîre’de Bazı Yerleri Alması ve Sincar Ablukasına Gitmesi

Melik Adil, 606/1209’da Dımaşk’ta bulunurken oğlu Melik Evhed, Gürcülerin Ahlât çevresinde ve Erciş’te yaptıkları mezalimlerin önüne geçmek maksadıyla defalarca yazışmalarda bulunarak Melik Adil’den askeri yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Melik Adil, Gürcülere karşı harekete geçmek amacıyla Dımaşk’tan Harran’a¹¹⁵⁵ geçip. Harran’dan kontrolü altında bulunan yerlerin meliklerine mektuplar gönderip askeri yardım talebinde bulundu. Bu talebe karşılık ilk adım; Hama sahibi Melik Mansur, Humus sahibi Melik Mücahid, Baalbek sahibi Melik Emced ve Haleb sahibi Melik Zahir’in askerlerinde geldi. Akabinde Ahlât ve Meyyafarikîn sahibleri oğulları Melik Evhed ve Melik Eşref, Melik Adil’inyardıma koştu. Bunun yanında el-Cezîre bölgesinde bulunan Amid ve Hısn-ı Keyfâ sahibi Melik Mahmud b. Muhammed b. Karaarslan el-Artukî, Süveyda ve Dârâ sahipleri, Sincar sahibi Melik Mansur’un askerleri, Melik Adil’in yardımına gitti. Melik Adil, askeri desteği aldıktan sonra Gürcüler üzerine yürümek amacıyla Harran’dan çıkıp karargâhını Mardin’de bulunan Harzem’de kurdu ve bir süre burada kaldı. Melik Adil, burada Gürcüler üzerine yürüme kararından vazgeçip Sincar’a yönelme kararı aldı. Zira Sincar sahibi verdiği sözden cayarak askerlerin başında gidip Melik Adil’in askerlerine katılmamıştı.¹¹⁵⁶ Öteyandan 605/1208’de Melik Adil’e Musul Atabeyinin Haleb Meliki yeğeni Zahir ve bütün doğuda bulunan meliklerle ittifaka girdiği haberi ortadaydı.¹¹⁵⁷

¹¹⁵⁴ İbn Nazif, age, s. 52.

¹¹⁵⁵ Harran, el-Cezîre bölgesindeki Diyar Mudar bölümünde bir şehirdir. Kimisi Harran için Saibilerin şehri demiştir. Harran’da Saibilerin onyedî teorisyenleri bulunmakta ve kutsadığı bir tepe bulunmaktadır. Burada Saibilere ait namaz yerleri vardır ve Hz. İbrahim’e nisbet edilmektedir. Kalkaşendî, “Sübhü’l-Âşâ”, IV. s. 319.

¹¹⁵⁶ İbn Vasil, III, s. 190-92. İbnü’l-Adim, age, s. 449. İbn Nazif, age., s. 57-58. Sıbt, age. XXII., s 167.

¹¹⁵⁷ İbn Nazif, age, s. 57-58.

Bu konuda bazı kaynakla ise Musul atabeyi Nûreddin Arslanşah ile yeğeni Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed arasında öteden beri düşmanlık bulunuyordu. Melik Adil'in oğlu 605/1208'de Arslanşah'ın kızıyla evlenince¹¹⁵⁸ ya da Nûreddin Arslanşah, Melik Adil'in kızını oğluna isteyince¹¹⁵⁹ Arslanşah'ın yanında bulunan bazı adamları, bu akrabalığa özel mesai harcayıp Arslanşah ile Melik Adil arasında kalıcı bir dostluğu pekiştirmek istedi. Adamları, Arslanşah'a Melik Adil'le diplomatik yöntemlerle irtibata geçmek ve onunla ittifak kurmak için güzellemelerde bulunarak, Kutbeddin'in ve Mahmud b. Sencerşah b. Gazi b. Mevdud'un ülkelerini aralarında paylaşma önerisini sundu. Sencerşah'ın oğlunun memleketi, Cezîretü İbn Ömer ve çevresiydi. Arslanşah'a sunulan öneri gereği Kutbeddin'in toprakları Adil'in, Sencerşah'ın oğluna ait olan yerler ise Arslanşah'ın olacaktı. Bu öneri, Arslanşah'ın arzularını kabarttı ve bu içerikte Melik Adil'e mektuplar yolladı. Melik Adil, bunu memnuniyetle karşıladı ve Arslanşah'ın tahmin edemediği bir şekilde harekete geçip el-Cezîre bölgesine gitti. Arslanşah, Melik Adil'in hızlı bir şekilde harekete geçip bölgeyi aldığı anda sıranın Musul ve çevresine de geleceğini düşündü. Elçiler aracılığıyla yeni bir teklifte bulunarak alacağı yerleri damadı olan oğluna vermesini ve Musul'da kalarak hizmetine girmesini istedi. Taraflar arasında bu çerçevede uzlaş sağlandı ve bağlılık yemini yapıldı. Melik Adil, uzlaşıdan sonra zaman kaybetmeden askerleriyle, Dımaşk'tan yola çıkıp, Habur'a gidip kenti zapt etti. Melik Adil'in el-Cezîre'ye gelişini duyan Arslanşah, endişeye kapılarak danışmanlarını toplantıya çağırdı. Arslanşah, toplantıda Melik Adil'in bölgeye geldiğini ve ne yapması gerektiği konusunda onlarla istişarede bulundu. Toplantıya katılanlardan kimisi konuyu bilmiyordu, kimisi de suskunluğunu korudu. Sorun olduğu gibi ortada duruyordu. Nihayet Arslanşah'a, hisar altına girmek için asker, gıda ve ihtiyaç duyulan bütün tedariklerin giderilmesi gerektiği önerisi iletildi. Arslanşah, "Bunları yapalım ve Melik Adil'i de bilgilendirelim." dedi. Arslanşah'ın sözüne karşılık "Siz hangi öngörüyle düşmanın yanına gidiyorsunuz. O askeri ve ekonomik olarak sizden güçlüdür. O şu an

¹¹⁵⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 348-49. İbn Vasi, age, III, s. 191-92. İbn Haldun, age, V, s. 314. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93.

¹¹⁵⁹ İbn Vasil, age, III, s. 192.

sizden uzak bir konumdadır ve üzerine geldiğinde ondan haber almak mümkündür. O ancak sizin feragat ettiğiniz tedbirler sayesinde amacına ulaşmaktadır. Siz, bunlarla yetinmeyip düşmanı yakınınıza getirebilmek için bir çaba içerisindeyiz. Siz Melik Adil’ingücüne güç katmanın peşine düşmüşsünüz. Öte yandan Melik Adil, aranızda bulunan anlaşmaya sadık kalıp Dimaşk’a dönse dahi hiçbir zorluk ve meşakkatle karşılaşmadan Kutbeddin’in ülkesine sahip olur. O buraya kadar gelebilmişken sizin Musul’u bırakıp Cizre ablukasına gitme durumunuz yoktur. Zira Ahlât, Diyâr-ı Bekr bölgesinin bir kısmı, el-Cezîre bölgesinin bütünü, Melik Adil’in otoritesinde bulunuyor ve buralar oğulları tarafından yönetilmektedir. Musul’dan ayrıldığınız zaman onlara bir daha sizi kentte sokmama fırsatı verirsiniz. Siz daha ne kadar kendinize ve yeğeninize eziyet vereceksin, düşmanınızı güçlendirerek bunu şiar haline getireceksiniz. Vakıt çok geç; Melik Adil’e gerekçe vermemek için aranızda bulunan anlaşmaya uymaktan başka bir seçeneğiniz kalmamıştır.” söylendi.¹¹⁶⁰

Bu konuda kimi kaynaklar ise, gerekçe göstermeden Melik Adil’in Rebiulevvel 606 Eylül-Ekim 1209’da başta oğlu Melik Evhed olmak üzere ve diğer oğullarıyla birlikte, Mısır, Şam, Haleb ve Diyâr-ı Bekr gibi yerlerden topladığı askerlerle Şam’dan çıkıp gidip Sincar üzerine yığınak yaptığını bildirmiştir.¹¹⁶¹

Melik Adil, Harzem’de Sincar hâkimi Kutbeddin Muhammed b. İmaduddin Zengî’ye haber gönderip Sincar’ın teslimi karşılığında bazı yerleri verme teklifinde bulundu. Kutbeddin Muhammed, bu teklife yanaşmak istese de babasının memluklerinden biri olan Ahmet b. Yerenkuş adındaki emir, buna engel oldu. Melik Adil; Kutbeddin’den gelecek cevaptan ümidini kesince, Hama sahibi yeğeni Melik Mansur ve oğlu Melik Eşref’e talimat vererek Nusaybin’e gidip ablukaya almasını ve zapt etmesini istedi. Söz konusu melikler, Melik Adil’in talimatını yerine getirip şehri almayı başardı ve

¹¹⁶⁰ İbnü’l-Esir, el-Kâmil, X, s. 348-49. İbn Vasil, age, III, s. 191-92. İbn Haldun, age, V, s. 314. Abu’l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93.

¹¹⁶¹ Ebu Şame, Zeyl, s. 103-04. Sıbt, age, XXII, s. 168. İbnü’l-Esir, age, s. 196-97.

Melik Adil kente bir vali atadı.¹¹⁶² Melik Adil, 606/1209-10'da Kubeddin Muhammed b. Zengî b. Mevdud'a ait olan Habur ve Nusayb'i alıp, Sincar ve Cezire bölgesinde bulunan tüm yerleri kuşatma altına aldı.¹¹⁶³ Melik Adil, Nusaybin'den ayrılıp Sincar'a giderken Res'ul-Ayn'da bulunduğu sırada Sincar hâkimi Kutbeddin Muhammed, hanımını ve haremde bulunan bazı kadınları arabulucu olarak Melik Adil'e gönderdi. Ancak Melik Adil, kadınlar yanına vardığından, Sincar alınincaya kadar tutuklanmalarını emretti. Melik Adil'in tutuklamala şantajına karşı zora düşen Kutbeddin; Rakka, Suruç ve Harran'da bazı yerlerin karşılığında şehri teslim etmeye hazır olduğunu bildirdi. Buna karşı Melik Adil, kadınları serbest bıraktı ve sancağını şehre yollama talimatını verdi. Kadınlar, sorunsuz bir şekilde kente ulaşınca, Melik Adil'in gönderdiği sancağını kıran Kutbeddin, şehrin kapısına asması ve muhasara altına alınmaya karşı ihtiyaç duyulan eşyaların tedarigi için talimat verdi. Ayrıca Kutbeddin, Melik Adil'e bir mektup gönderip: "İhanete karşı ihanet; buna yol açan en zalim olandır."dedi. Melik Adil, gitikçe ablukayı sıkılaştırdı ve çemberi daralttı. Sincar halkı da savaşa katılıp en iyi şekilde direnç gösterdi. Melik Adil, kenteki bağ ve bostanların sökülmesi talimatını askerlere verdi ve şehir etrafında birçok mancınık kurdurttu.¹¹⁶⁴ Melik Adil, Ramazan ayına kadar şehri mancınıklarla taşla tuttu, kentin teslim olmaktan başka çare kalmadı.¹¹⁶⁵ Melik Adil, bu süreçte bütün Habur topraklarını taksim edip yanında bulunan emirlere ikta olarak dağıttı.¹¹⁶⁶

Kutbeddin Muhammed; kuşatmayı kaldırmak maksadıyla bir taraftanoğlunu Musul atabeyi Arslanşah ve Erbil sahibi Muzafferüddin Gökböri'ye gönderirken, öbür taraftan mektuplar yollayıp halife Nâsır-Lidînillâh'dan arabulucu olmasını istiyordu.¹¹⁶⁷ Arslanşah ve Muzafferüddin; Sincar'ın Kutbeddin'in elinde kalması ve Melik Adil'in kente karşı başlatığı saldırıyı durdurması amacıyla arabuluculuk girişimde bulundu;

¹¹⁶² İbn Vasil, III, s. 190-92. İbnü'l-Adim, age, s. 449. İbn Nazif, age., s. 57-58. Sibt, age. XXII., s. 167.

¹¹⁶³ İbnü'l-Esir, X, s. 348-49. İbn Vasil, III, s. 191-92. İbn Haldun, age, V, s. 314. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93.

¹¹⁶⁴ İbn Vasil, age, III, s. 193. İbn Nazif, age, s. 58.

¹¹⁶⁵ Ebu Şame, Zeyl, s. 103-04. Sibt, age. XXII. s. 168.

¹¹⁶⁶ İbn Nazif, age, s. 58-59.

¹¹⁶⁷ İbnü'l-Esir, age, s. 196-97. İbn Vasil, age, III, s. 194.

ancak Melik Adil, Kutbeddin'in bazı yanlışlarını öne sürerek diplomatik temasları geri çevirdi.¹¹⁶⁸ Haleb meliki Zahir de, kadeşi Mueyyed'i Kutbeddin Muhammed b. İmaduddin Zengî üzerindeki baskıyı kaldırmak maksadıyla arabulucu olarak Sincar'da bulunan amcası Melik Adil'e gönderdi; ama Mueyyed'in diplomatik girişimleri sonuçsuz kaldı.¹¹⁶⁹

Öte yandan Arslanşah, oğlu Melik Kahir komutasında bazı askerlerini Sincar ablukasında bulunan Melik Adil'in yanına göndermeye hazırlanırken,¹¹⁷⁰ ya da Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın diplomatik çabaları sonuçsuz kalıp Melik Adil'e karşı asker toplamaya başladığı sırada,¹¹⁷¹ Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri vezirini Arslanşah'a yollayıp Sincar'ı Melik Adil'den korumaya ve istediği her türlü ittifaka girmeye hazır olduğunu bildirdi. Muzafferüddin'in veziri, apar topar Arslanşah'a gidip ittifaka dair Muzafferüddin'in mektubunu kendisine sundu, Arslanşah da bunu kabul ettiğini muhatabına bildirdi ve bağlılık yemini etti. Vezir; Erbil-Musul ittifakı sonrası zaman kaybetmeden, hemen Erbil'e döndü. Bunun üzerine Muzafferüddin Şehrezur ve çevresinden topladığı askerleriyle, ittifaka istinaden Musul'a gitti ve Arslanşah'la biraraya gelerek karargâhlarını şehrin dışına kurdular. Muzafferüddin'i buna sürükleyen neden, ittifakı koz olarak kullanıp Melik Adil'in yanında şefaatchi olması ve Sincar'ı kendisine vermesiydi. Muzafferüddin, şayet Melik Adil'den ülkesinin yarısını istese, kendisine vereceği kanaatini taşıyordu. Zira Muzafferüddin, uzun zaman Melik Adil'in hizmetinde kaldı ve memleketini tehlikelerden korudu. Muzafferüddin, Sincar için arabulucu olma isteğini Melik Adil'e ilette; ama Melik Adil talebini reddetti. Muzafferüddin, Arslanşah'la girdiği ittifaktan sonra, Melik Adil'in gözünden düştüğünün duygusuna kapıldı. Muzafferüddin'in talebi Melik Adil tarafından geri çevrilince, Arslanşah'la irtibata geçip ittifakı kalıcı hale getirmek istedi. Muzafferüddin, Musul'da Arslanşah'la birleşip güç birliğine gittikten sonra bunu daha da genişletmek

¹¹⁶⁸ İbnü'l-Esir, age, s. 196-97.

¹¹⁶⁹ Ebu Şame, Zeyl, s. 103-04. Sıbt, age. XXII. s. 168.

¹¹⁷⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 194-95..

¹¹⁷¹ İbnü'l-Esir, age, s. 196-97.

amacıyla Haleb yöneticisi Melik Zahir b. Selahaddin-i Eyyûbî, Anadolu Selçuklu sultanı Keyhusrev b. Kılıç Arslan ve kardeşi Erzurum sahibi Müğisuddin Tuğrulşah'la diyaloga geçip kendileriyle ittifaka girme çağrısında bulundu.¹¹⁷² Doğuda bulunan emirler, Melik Adil'e komşu olmak istemiyorlardı.¹¹⁷³ Sultan Keyhusrev ve Melik Zahir, söz konusu olan ittifak kurma olayına olumlu cevap verdi.¹¹⁷⁴

Melik Zahir, ittifaka girince, Melik Adil'le arasında bulunan anlaşmayı bozdu. Zira Melik Adil; Melik Zahir'e ait olan Mardin'de bulunan Kurâdî diye bilinen yeri, ikta olarak Amid sahibi Melik Salih Mahmud b. el-Arkukî'ye vermişti. Melik Zahir, bunu gerekçe yapıp aralarında bulunan anlaşmayı bozduğunu, amcası Melik Adil'e bildirdi.¹¹⁷⁵ Melik Adil ile yeğeni Melik Zahir arasındaki uyumsuzluk gün yüzüne çıktı ve Melik Zahir Haleb'ten ayrılıp karargâhını Bânekusâ dağına kurdu. Melik Zahir, değerli hediyeler ve Sincar sahibi lehine arabulucu olmaları içintehtitmesajı içeren bir mektubla Nizamuddin b. Hüseyin ve kardeşi Müeyid Necmeddin Mesud'u elçi olarak Melik Adil'e gönderdi. Melik Zahir, elçilere: “Şayet Melik Adil şefaatinizi kabul etmezse, ülkesine karşı saldırıya geçeceğimizi ona bildirin!” dedi. Ayrıca Melik Zahir elçilerden, Melik Adil arabulucu olmamızı kabul etmediği takdirde, beşyüz süvariden oluşan yanındaki Haleb askerlerine, Musul ya da Haleb'e dönmeleri için talimat vermelerini; isdedi. Nizamuddin ve yeğeni Melik Müeyed'ten müteşkil elçilik heyeti; Melik Zahir'in tehdit içerikli mektubunu Melik Adil'e sununca, bunu kabul etmeyip ağır sözlerle diplomatlara hakaretlerde bulundu.¹¹⁷⁶

Bunun üzerine Melik Müeyed ve Nizamuddin, Haleb askerlerine ayrılma talimatını verdi ve askerler ayrıldı. Diğer taraftan elçiler, gizlice Melik Adil'in işlerini zora

¹¹⁷² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 194-95. İbn Haldun, age, V, s. 315. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93. Bezer, Zengiler, TÜRKLER, s. 1308-09.

¹¹⁷³ Ebu Şame, Zeyl, s. 103-04. Sıbt, age, XXII, s. 168.

¹¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 194-95. İbn Haldun, age, V, s. 315. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93. Bezer, Zengiler, TÜRKLER, s. 1308-09. Kök, “Nüreddin Zengî Arslanşah”, DİA, s. 258-59.

¹¹⁷⁵ İbn Vasil, age, III, s. 194-95. Kök, “Nüreddin Zengî Arslanşah”, DİA, s. 258-59.

¹¹⁷⁶ İbn Vasil, age, III, s. 196. İbnü'l-Adim, age, s. 449-50.

sokmak amacıyla askerleri arasına komplucuları sızdırdı. Bununla yetinemeyen elçilik heyeti; Melik Adil'in yanında yer alan ülkelere mektuplar gönderip arabuluculuk için melik ve emirlerden Melik Adil'e baskı yapmalarını istedi.¹¹⁷⁷ Ayrıca Muzafferüddin ve Arslanşah da Abbasi halifesi Nâsır-Lidînillâh'la irtibata geçip sulh için bir elçilik delegasyonu Melik Adil'e göndermesini talep etti. Muzafferüddin ve Arslanşah'ın askeri tedbirler için ittifak kurma çabaları ve Abbasiler nezdinde yürüttükleri diplomatik faaliyetler sonucu, Sincar sahibi kendini psikolojik olarak güçlü hissedip kenti vermeme kararı aldı.¹¹⁷⁸

Bu arada Abbasi halifesi Nâsır-Lidînillâh, durumu düzeltmek için Ebu Nasr Hibetullah b. Mübarek b. Dehâk üstadüddarı ve özel adamı emir Âktaş'tan oluşan elçilik heyetini devreye soktu. Heyet, Musul'a gidip Arslanşah ve Muzafferüddin'le bir araya gelerek savaşın sonlandırılması gerektiğini, hangi taraf yenilirse yenilsin bu İslam için büyük bir kayıp olduğunu, kimseyi yüceltmediğini ve bu bir zorunluluk da olmadığını bildirdi. Arslanşah ve Muzafferüddin heyetin söylediklerini kabul etti. Ardında heyet, Musul'dan Sincar'a geçip Melik Adil'le görüşmeler yaptı.¹¹⁷⁹ Melik Adil'in adamları, savaşmasını istemiyorlardı. Özellikle Humus sahibi Melik Mücahid ve Rahbe sahibi Esedüddin Şîrkûh, bunu hiç istemiyordu. Melik Mücahid ve Esedüddin Şîrkûh Sincar'a, açıktan hayvan, gıda ve benzeri lojistik destekte bulunmalarına rağmen, savaş taraftarı değillerdi. Diğer melikler de aynı düşüncedeydi. Halifenin elçilik heyeti, Melik Adil'in yanına geldiğinde; Melik Adil, önce Sincar'dan ayrılacağını söylese de daha sonra bundan vazgeçti. Melik Adil'in niyeti, süreci zamana yayarak Sincar'ı almaktı; ama amacına ulaşamadı. Sonunda Melik Adil; Nusaybin, Habur gibi yerler başta olmak üzere ele geçirdiği tüm şehirlerin kendisinde, Sincar'ın da Kutbeddin'de kalması koşuluyla

¹¹⁷⁷ İbn Vasil, age, III, s. 196-197. İbn Nazif, age, s. 59.

¹¹⁷⁸ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 194-95. İbn Haldun, age, V, s. 315. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93. Bezer, Zengiler, TÜRKLER, s. 1308-09. Kök, "Nüreddin Zengî Arslanşah", DİA, s. 258-59.

¹¹⁷⁹ İbnü'l-Esir, age, s. 196-97. İbn Vasil, age, III, s. 196-197. İbn Nazif, age, s. 59.

anlaşmayı kabul etti.¹¹⁸⁰ Taraflar, anlaşmaya bağlılık yemini etti ve anlaşmanın ihlali halinde hep birlikte ona karşı duracakları beyanında bulundu.¹¹⁸¹ Anlaşmadan sonra Melik Adil Sincar'dan ayrılıp Harran'a doğru yola koyuldu.¹¹⁸² Melik Adil'in Sincar kuşatması sırasında Kutbeddin'in kardeşi, Habur nehri üzerindeki Karkisiya'nın sahibi Nüreddîn Zengî de bulunuyordu. Melik Adil, Sincar'dan ayrılırken, İmâd b. Yunus adında bir elçi Musullular adına Melik Adil'i karşıladı. Melik Adil, elçinin ihtiyaçlarını giderdi ve Musul'a geri gönderdi.¹¹⁸³

3.1.11 Haleb Meliki Zahir'in Musullulardan Askeri Destek İstemesi

Melik Zahir, 607/1210-11'de amcası Melik Adil'in Haleb'e saldırıp kenti elinde almasına karar verdiğini duyunca, asker toplayıp Melik Adil'in nehrin geçmesine mâni olmak amacıyla Fırat nehri tarafına gitti. Askeri tedbirlerle yetinemeyen Melik Zahir, Musul başta olmak üzere diğer komşu devletlerle, Melik Adil'i korkutmak maksadıyla mektup diplomasisi yürüterek destek talebinde bulundu ve bu konuda geri dönüşümler sağlandı. Melik Adil bu durumu görünce Haleb'e saldırmaktan vazgeçip Dımaşk'a geçti. Melik Adil, yanında bulunan asker ve melikleri dağıtıp ülkelerine geri gönderdi.¹¹⁸⁴

3.1.12 Melik Adil'e Karşı Kurulan İttifak

Aralarında Anadolu Selçuklu Sultanı Hüsrevşah b. Kılıç Arslan'ın da bulunduğu Musul, Erbil, Cizre, Haleb, Sincar ve onlara tabi olan melikler, 607/1210-11'de Melik Adil'e karşı askeri bir ittifak kurdu. Bununla birlikte ittifak güçleri, ülkelerinde hutbeyi Hüsrevşah adına okutma kararı aldı. Koalisyon güçleri, Melik Adil'e karşı planlarını hayata geçirmek amacıyla Gürcülerle irtibata geçip Ahlât'a saldırmalarını istedi ve

¹¹⁸⁰İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 196-197. İbn Nazif, age, s. 59. Ebu Şame, Zeyl, s. 103-04. Sıbt, age, XXII, s. 168. İbn Haldun, age, V, s. 315. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93. Bezer, Zengîler, TÜRKLER, s. 1308-09.

¹¹⁸¹İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50.

¹¹⁸²İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 349-50. İbn Vasil, age, III, s. 196-197. İbn Nazif, age, s. 59. İbn Haldun, age, V, s. 315. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 492-93. Bezer, Zengîler, TÜRKLER, s. 1308-09.

¹¹⁸³İbn Nazif, age, s. 59.

¹¹⁸⁴İbn Vasil, age, III, s. 201.

kendileri de bulundukları sınır hatındaki Melik Adil'in ülkesine karşı var güçleriyle harekâta geçeceklerdi. Bunlar yaşanırken Melik Adil, Amid sahibi kayınbabası İbn Karaaslan'la Harran'ın dışında bulunuyordu. Gürcüler, İvâyî komutasında Evhed Eyyûb b. Adil'in egemenliğinde olan Ahlât'a saldırdı. Gürcüler, varoş mahallerere saldırınca sarhoş olan İvâyî, atıyla birlikte bir çukura yuvarladı. Onu tanıyan Malatyalı Yakut, tutup Evhed'e götürdü. Evhed; İvâyî'ye ikramda bulundu, giydirdi ve ölmediğine dair güvendiği kimselere gösterdi ve hemem kenti terk etme emri verdi. Gürcüler, komutanları serbest bırakılınca zaman kaybetmeden ülkelerine dönmek üzere Ahlât'tan ayrıldı. Gürcüler bu olaydan sonra bir daha Evhed'e muhalefet etmedi ve bir köyüne dahi saldırmadı. Evhed; Ahlât'ta kazandığı zaferi babası Melik Adil'e yetiştirdi. Bu zaferin haberi her tarafa ulaşınca Melik Adil'in ülkesine savaş açma kararı alanlar, görüş ayrılığına düştü. Nihayet Melik Adil'e karşı ittifaka girenlerin elçileri, Melik Adil'e gidip suçu başkasına atıp itaatini arz etti. Melik Adil özürlerini kabul edip, onlarla bir anlaşma imzaladı. Bu arada İvâyî; memleketine döndükten sonra, Evhed'in kendisini öldürmediği için seksenbin dinar, ikibin Müslüman esiri serbest bırakma, Ahlât sınırındaki yirmibir kaleyi verme, kralığın bir kızıyla Evhed'i evlendirme, kızını ana tarafında kardeşiyle evlendirme, düşmanlarına karşı iş birliği ve süresiz barış içerisinde yaşama teklifini sundu. Evhed, konuyla ilgili babasından izin istedi ve onayını aldı. İvâyî; Evhed'e verdiği sözü yerine getirerek rehineleri serbestbıraktı.¹¹⁸⁵ Bu yıl yaşanan diğer bir gelişme ise Musul sahibi Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın üçbin dinar sidakla Dimaşk kalesinde Melik Adil'in kızıyla yapılan nikâh töreniydi. Nikâh sonrasında Musul'dan Nûreddîn Zengî'in ölüm haberi geldi.¹¹⁸⁶

3.2 MELİK EŞREF DÖNEMİNDE EYYÛBÎ ZENGÎ İLİŞKİLERİ

Uzun süreden beri hasta olan Melik Âdil, yetmişdört yaşında7 Cemâziyelahir 615/31 Ağustos 1218 Cuma günü Âlikîn'de vafet etti.¹¹⁸⁷ Melik Adil'in yetmiş üç veya yetmiş

¹¹⁸⁵ Ebu Şame, Zeyl, s. 116. İbn Vasıl age, III, s. 201.

¹¹⁸⁶ Ebu Şame, Zeyl, s. 117.

¹¹⁸⁷ İbn Hallikan, age, V., s. 76. Avcı, age. s. 232.

beş yaşında vefat ettiğine dair kaynaklarda farklı bilgiler vardır.¹¹⁸⁸ Melik Adil'in vefatı esnasında Eyyûbî Devleti üç büyük oğlu arasında fiili olarak bölünmüş vaziyetteydi. Melik Kâmil Muhammed Mısır'da, Melik Muazzam İsa Filistin, Ürdün ve Suriye'nin merkezî bölgelerinde ve Melik Eşref Musa ise Kuzey Suriye ve el-Cezîre'de hüküm sürmekteydi.¹¹⁸⁹

3.2.1 Bedreddin'in Melik Eşref'le İşbirliği Yapması

Melik Adil, inisiyatifini kullanarak idari koltukları oğulları arasında paylaştı. Melik Adil, Mısır'ı Melik Kamil'e, Şam'ı Melik Muazzam'a ve el-Cezîre'yi¹¹⁹⁰ ise Melik Eşref'e verdi.¹¹⁹¹ Musul naibi Bedreddin Lü'lü, 615/1218-19'da İmadiye kalesinin elinde çıkacağını, Muzafferüddin ile İmaduddin b. Nûreddîn Zengî'nin kendisine karşı ittifaka girip sürekli ülkesini elinden almaya çalıştığını, memleketine saldırıp yağmaladıklarını ve eziyet verdiklerini, kısacası askeri ve diplomatik olarak onlarla başedemeyeceğini görünce, Melik Eşref'le irtibata geçip iş birliğine gitme teklifinde bulundu. Melik Eşref Musa b. Adil, el-Cezîre ve Ahlât'ın sahibidir. Melik Eşref, memnuniyetle Bedreddin'in talebini kabul ettiğini bildirdi. Melik Eşref; yardımlaşma,

¹¹⁸⁸ Makrizi, es-Süluk, I. s. 312.

¹¹⁸⁹ Avcı, age. s. 232-33.

¹¹⁹⁰ Şam bölgesine mücavirliğinden dolayı Mısır'a en yakın kara parçası el-Cezîre bölgesidir. el-Cezîre ile Rum ülkesi arasında Fırat nehri bulunmaktadır. Bu aynı zamanda el-Cezîre'nin Güney batı sınırıdır. Fıratla birlikte el-Cezîre'nin Güney batı sınırı, Malatya'dan başlamak üzere; Şimşat, Rum kalesi, Bire, Menbic'in güneyi, es-Sinne, Rakka, Karkisiya, Rahba, Hit ve Enbar'a kadar devam etmektedir. Fırat nehri, burada el-Cezîre bölgesini terk etmektedir. Bunun yanında El-Cezîre sınırı Enbar'dan Dicle nehri üzerinde bulunan Tikrit'e, oradan Balis'e, oradan Hadise'ye ki burası da Dicle nehri üzerinde bulunur ve Musul'u kadar uzamaktadır. El-Cezîre sınırı, Musul'dan El-Cezîretü İbn Ömer ve Amid'e dönmektedir. el-Cezîre sınırı, Amid'i geçtikten sonra Ermeniyeye sınırdan başlamak üzere batıya doğru ilerleyerek Malatya'da Fırat nehrine ulaşarak Rum sınırında bölgenin başlangıç noktasıyla birleşmektedir. Buna göre; Ermeniyeye'nin bir kısmı, el-Cezîre'nin batısına düşen Rum'un bir kısmı, Şam'ın bir kısmı, güneyde çölün bir kısmı, Irak'ın doğusu ve Ermeniyeye'nin kuzeyi el-Cezîre bölgesi sınırları içerisinde bulunmaktadır. Diğer bir görüşe göre, el-Cezîre bölgesi; Diyar Rabia, Diyar Mudar ve Diyar-ı Bekr'in bir kısmında ibaret olan üç bölümden oluşmaktadır. Bu büyük ülke, başkenti Musul olan el-Cezîre bölgesi, bütünüyle Zengî Atabeyliği devletinin egemenliğine girdi. Musul, el-Cezîre bölgesinin bir şehridir. Şehir, batı tarafında Dicle nehri üzerinde bulunmaktadır. Doğusunda harabe durumunda bulunan Ninova kenti bulunmaktadır. Güneyinde Dicle'e akan küçük Zap nehri yer almaktadır. Ebu'l-Fida, "Tavimü'l-Buldan", bsy. Daru-Sadır, Beyrut-Lübnan, by. s. 273. Kalkaşendî, "Sübhü'l-Âşâ", IV. s. 314-15. bkz.

¹¹⁹¹ Beg, s. 600.

dayanışma ve savaşma dâhil bütün imkânlarını Bedreddin'e sundu. Bunlarla yetinmeyen Melik Eşref, Bedreddin'in elinden çıkan kalelerin iade edilmesi sözünü de verdi. Melik Eşref, o sıralarda Haleb'te Anadolu Selçuklu Meliki Keykavus'un taaruzu altında bulunuyordu. Daha evvel Muzafferüddin ve İmaduddin, Bedreddin'e ait olan bazı kalelerine el koymuşlardı. Bunun üzerine Melik Eşref, Muzafferüddin'e mektup yollayıp yaptıklarını kınadığını bildirdi. Melik Eşref, mektupta, Muzafferüddin'e: "Bu anlaşma, hepimizin onayıyla senin elçinin huzurunda alındı veyeminini bozanın karşısında, hakka dönünceye kadar hep birlikte duracağımızı beyan ettik. Aramızdaki anlaşmanın sürdürülmesi için Musul'dan kopardığın yerleri geri verme zorunluluğun vardır. Sen bunu engellemeye çalışsan, İmaduddin'e sunduğun destekte ısrar edip yardımlarını devam ettirirsen, ordumun başındabizatkendim gelip ülkeni alacağım. Aldıklarını sabiplerine geri ver! Senin çıkarın, buna uyman ve hakka dönüp askeri hazırlıklarımızı birlikte yapıp Frenkleri atmak ve kötülüklerinden korumak için Mısır'a gitmektir." diye yazdı. Muzafferüddin; Melik Eşref'in mektubunu görmemezlikte geldi. Hısn-ı Keyfâ ve Amid sahibi, Nasıruddin Mahmud; Melik Eşref'le olan anlaşmadan çıkıp ülkesine saldırdı ve yağmalamalarda bulundu. Aynı girişimleri Mardin sahibi de yaptı. İkili, Muzafferüddin'le ittifak kurdu. Bu gelişmelere mükabil Melik Eşref, donanımlı bazı askerlerini Bedreddin'in ihtiyacı olur diye Nusaybin'e sevk etti.¹¹⁹²

Melik Eşref'in nüfuzu, Kuzey Suriye ve asıl hâkimiyet sahası olan el-Cezîre bölgesinde oldukça güçlendi. Musul'u elinde bulunduran Bedreddin Lü'lü; Melik Eşref'i metbû tanıdığını ilân etti. Bu gelişmeden endişe duyan Erbil hâkimi Muzafferüddin Gökböri, Sincar hâkimi II. İmâdüddin Zengî¹¹⁹³ ve Hısnıkeyfâ Artuklu Hükümdarı Nâsırüddin Mahmûd aralarında bir ittifak kurarak Melik Eşref'e karşı cephe aldılar. İttifaka sonradan Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. İzzeddin Keykâvus da katıldı. Ancak

¹¹⁹² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 384-85. İbn Vasil, age, IV, s. 22. 71. İbn Haldun, age, V, s. 316-17. İbnü'l-Adim, age, s. 463. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 502.

¹¹⁹³ II. İmaduddin Zengî, Muharrem 594 Kasım-Aralık 1197'de vefat etti. Ebu Şame, **Zeyl Teracim Ricalü'l-Karneyn es-Sadis ve's-Sabiâ el-Maruf bi Zeul Ala er-Revzatyn**, Birinci Baskı, Daru'l-Kütub İlmiye, Betrut-Lübnan 2002, s. 19. II. İmaduddin Zengî, bu tarihte öldüğüne göre bu anlaşmada yer alma ihtimali bulunmamaktadır. Dolayısıyla Önder Kaya'nın söylemleri tarihi gerçeklere bağdaşmamakta ve tutarsız bir bilgi olmalıdır.

Keykâvus'un Melik Eşref'e karşı düzenlediği sefer sırasında rahatsızlanarak Sivas'a dönmesi ve ardından ölümü ittifakın başarıya ulaşmasını engelledi.¹¹⁹⁴

III. İmaduddin Zengî b. Nûreddîn Zengî Arslanşah 615/1218-19'da Hakkâri kalesini ve Zevezân bölgesini ele geçirdi. İmaduddin, Musul sahibi Nûreddîn Zengî Arslanşah'ın en küçük oğluydu. İmaduddin ve kardeşi Melik Kâhir, babaları ölmeden evlenmişlerdi. İmaduddin Erbil sahibi Muzafferüddin Gökböri'in kızıyla evlenirken; Kâhir de Necmeddin Eyyûb'un kızı Rabia hatunla nikâhlandı. Arslanşah ölünce, oğlu Melik Kâhir Musul'un tahtına oturunca, İmaduddin'e babasının vasiyeti gereği payına Akre¹¹⁹⁵ ve Şuş¹¹⁹⁶ kaleleri düştü. Melik Kâhir ölünce saltanat çocuk yaştaki oğlu Nûreddîn Zengî Arslanşah'a geçip, tüm yönetim Bedreddin Lü'lü'ya geçti. Amcası İmaduddin, ülkeye göz dikti. Bu arada İmadiyye¹¹⁹⁷ kalesini dedesi İzzeddin Mesud b. Mevdud'un bir memlukü tarafından yönetiliyordu. İmadiyye kalesini teslim etme konusunda İmaduddin'le kaleyi yöneten asker arasında yazışmalar oldu.¹¹⁹⁸

Bedreddin, taraflar arasındaki yazışmaların haberini alınca elini çabuk tutup söz konusu olan askeri görevden aldı ve yerine büyük emirlerinde birini kaleye atadı. Bedreddin ayrıca kale güvenliğini sağlamak amacıyla bazı askerleri de kaleye yerleştirdi. Bedreddin aynı icraatları bütün kaleler için uyguladı. Musul, İmaduddin ve Bedreddin arasında iktidar mücadelesine sahne olurken; isim dışında saltanatı bulunmayan Nûreddîn Zengî Arslanşah b. Kâhir, uzun zamandan halkagörünmeden, amansız bir hastalığının pençesinde can çekişiyordu. İmaduddin, İmadiyye kalesindekilerle irtibata geçip: “Yeğenim öldü ve Bedreddin ülkeyi kendisine

¹¹⁹⁴ Önder Kaya, “el-Melikü'l-Eşref, Mûsâ”, **DİA**, XXIX, TDV, Ankara 2004, s. 64-66.

¹¹⁹⁵ Musul dağlarında müstahkem bir kaledir ve ehali Kürttür. Kale Musul'un doğusunda bulunur ve Akre el-Hümeidiye olarak bilinir. Çetin, age. s. 166.

¹¹⁹⁶ el-Cezîre bölgesinde el-Cezîretü İbn Ömer yakınında bir yerdir. Musul'a bağlı Akrü'l-Humeydiyye'ye yakın çok yüksek ve muhteşem bir kaledir. Çetin, age. s. 178.

¹¹⁹⁷ Musul'a bağlı bulunan, kuzeyinde yer alan müstahkem, büyük bir kaledir. İmaduddin Zengî tarafında 537/1142-43 yılında yaptırılmıştır. Burası daha önce Kürtlere ait bir kaleydi. Zengî, büyüklüğünde dolayı bu kaleyi yıktırdı ve yerine kendi ismiyle isimlendirdiği bu kaleyi yaptırdı. Zengî'in yıktırdığı kalenin ilk ismi Aşib'ti. Çetin, age. s. 174.

¹¹⁹⁸ İbn Vasil, age, IV, s. 20-21.

istemektedir, dedemden ve babamdan kalma ülke, benim hakkımdır.”dedi. Bunun üzerine fazla zaman geçmeden İmadiye kalesinde bulunan askerler, İmaduddin’i çağırıp kaleyi ona teslim ederek Bedreddin’in naibini ve beraberinde bulunanları da tutuklattı. Bedreddin bu olayı duyunca askerlere talimat verip İmadiye kalesine giderek İmaduddin’i ablukaya almalarını söyledi. Askerler gidip İmaduddin’i kalede kuşatma altına aldı; ama çetin bir kış mevsimiydi. İmaduddin; Bedreddin tarafında muhasara altına alındığını görünce, çıkış olarak Muzafferüddin’den askeri yardım talebinde oldu. Zira İmaduddin; Muzafferüddin’in damadıydı. Bedreddin de bunu boşa çıkarmak için Muzafferüddin’le mektup diplomasisi yürütüp daha evvel aralarında bulunan anlaşma gereği hiçbir koşulda Musul’a saldırmama taahhüdünü hatırlattı. Muzafferüddin ise Bedreddin’den gelen hatırlatmayı görmemezlikten gelerek damadına yardım etmeyi sürdürdü. Bedreddin’in de Musul’u savunmasız bırakıp Muzafferüddin’e ortam sağlama ve kenti ele geçirip İmaduddin’e teslim etme endişesi ortada dururken, İmadiye kalesine fazla asker yollama olanağı bulunmuyordu. Bunun farkında olan İmaduddin ve beraberinde bulunan askerler, kaleden inip kuşatmada olan Bedreddin’in askerlerine saldırdı. Saldırı sonucu Bedreddin’in askerleri kötü bir hezimete uğradı ve Musul’a döndü. İmaduddin; Bedreddin’in askerlerini İmadiye kalesinden sürünce, Hakkâri ve Zevezân¹¹⁹⁹ kalesinde bulunan halkla irtibata geçip onların kendi itaatine girmesini istedi. İmaduddin’den gelen teklifi yerinden bulan halk, kaleleri İmaduddin’e teslim etti. Böylece İmaduddin kalelere sahip oldu ve kalelere atamalarda bulundu.¹²⁰⁰

Nûreddin Arslanşah b. Melik Kahir, iktidara getirilmesinin ardından, amcası III. İmâdüddin Zengî tahtın kendi hakkı olduğu iddiasıyla ayaklandı ve İmâdiyye’yi ele geçirdi. Lü’lü’ün ona karşı çıkması; Erbil Atabeyi Gökböri’nin damadı olan Zengî’yi desteklemesi sebebiyle bir sonuç vermedi. III. İmâdüddin Zengî’nin Hakkâriye ve Zevezân kalelerini zaptetmesi üzerine Lü’lü, el-Cezîre Eyyûbî Hükümdarı Melik Eşref

¹¹⁹⁹ İbnü’l-Esir’e göre; Cezîretü İbn ömer’de Dicle nehrinin doğusunda bulunan geniş bir mıntıkadır. Musul’dan Ahlât’a, Ahlât’tan Azerbaycan’a Azerbaycan’dan Salmâs sınırına kadar bir alanı kapsamaktadır. Burada çok sayıda Müstahkem kaleler bulunmaktadır. Bütün bu kaleler; Beşneviye ve Bohtiye Kürtlerine aittir. Yakut, age. III. s. 158.

¹²⁰⁰ İbn Vasil, age, IV, s. 21-22.

Mûsâ'ya başvurarak onunla bir antlaşma yaptı ve tâbiyetine girdi. Ancak Melik Eşref, o sıralarda Diyarbekir ve Mardin Artuklu emirlerinin kendisine karşı ittifak kurmaları yüzünden Lü'lü'ye sadece küçük bir askerî birlik gönderdi.¹²⁰¹

3.2.2 Melik Eşref'in Elçisinin Anlaşmaya Katılması

III. İmaduddin Zengî; Bedreddin'in askerlerini İmadiyye kalesini ablukasında yenilgiye uğratınca kedisini psikolojik olarak güçlü hissedip Musul'a bağlı bulunan ovaları denetimine almak maksadıyla daha evvel elinde bulunan Akre kalesine döndü. Zira kuzeydeki faaliyetlerini sonlandırmıştı. Bu zaman periyodunda Muzafferüddin bir grup askerleriyle III. İmaduddin'e destek amacıyla saldırıya geçti. Bedreddin, bunu duyunca Muzafferüddin'i durdurmak ve Musul'u savunmak amacıyla bazı askerlerini yolladı. Bedreddin'in askerleri, Musul'a dört fersah uzaklıkta bulunan yerde üstlendi. Bedreddin'in sözkonusu askerleri; ondan habersiz olarak aralarında vardıkları karar gereğince, Muzafferüddin'in askerleriyle Akre kalesinde bulunan İmaduddin Zengî b. Nûreddîn Zengî'nin üstüne gidip savaşmak istedi ve planlarını da hayata geçirdi. Askerler; Bedreddin'e, yanlarında silahları ve binek hanvanları bulunan yalnızca bir müfrezeden oluşan bazı askerlerin gittiklerini bildirdi. Bedreddin'in giden askerleriyle III. İmaduddin arasında muharabe yaşandı ve III. İmaduddin yenildi. Hezimetten sonra III. İmaduddin Erbil'e giderken, Bedreddin'in askerleri üstüne döndü. Neticede Halife Nasırliddinillah ve Melik Eşref'in elçilik heyetleri girişimiyle taraflar arasında yeni bir anlaşma sağlandı.¹²⁰²

3.2.3 Bedreddin'in Melik Eşref'in Askerlerinden Yardım İstemesi

Anlaşmadan sonra Nûreddîn Zengî Arslanşah b. Melik Kahir öldü. Çocuğu olmadığından Bedreddin, üç yaşındaki kardeşi Nasıruddin'i tahta getirdi. Musul'da yaşanan siyasi boşluğu Muzafferüddin ve İmaduddin Zengî b. Nûreddîn Zengî,

¹²⁰¹ Bahattin Kök, "Lü'lü", Bedreddin", **DİA**, XXVII, TDV, Ankara 2003, s. 257.

¹²⁰² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 385. İbn Vasil, age, IV, s. 24-25. Gülay Ögün Bezer, "Zengiler", **DİA**, XLIV, TDV, İstanbul 2013, s. 271. Kök, "Lü'lü Bedreddin", **DİA**, s. 257.

doldurmak istedi. Bunun için gerçek niyetlerini ortaya koyarak askerleri donatıp Musul çevresini yağmalama giriştiler. Bedreddin o sırada büyük oğlu komutasında çoğu askerlerini Haleb'te bulunan Melik Eşref'in yardımına göndermişti. Zira Melik Eşref; Şam sahilinde bulunan Frenklerin topraklarına saldırmaya hazırlanıyordu. Melik Eşref'in amacı Dimyat'ın bir kısmını Frenklerden geri almak ve Mısır'da bulunan kardeşi Melik Kamil üzerindeki baskıyı hafifletmekti. Bedreddin; Muzafferüddin ve İmaduddin'in askeri baskınlarını görünce, Nusaybin'de bulunan Melik Eşref'in askerlerini Musul'a çağırarak yardım talebinde bulundu. Nusaybin'de bulunan Melik Eşref'in askerlerinin başında, Aybek isminde bir hizmetçisi bulunuyordu. Aybek komutasındaki askerler, Musul'a gidince, Bedreddin, karşılamaya çıktı. Musul'a ulaşan askerlerin sayısı, Bedreddin'in Şam'a yolladığı askerler kadardı. Aybek, ısrarla Dicle nehrini aşıp Müzafferüddin'in ülkesi olan Erbil'e gitmek istese de Bedreddin, ona engel oldu ve istirahat etmesini vurguladı. Melik Eşref'in Nusaybin askerleri, günlerce Musul'un dışında üstlenerek durmadan Dicle'yi geçip Erbil'e karşı saldırıya geçmek istiyorlardı. Nihayet Bedreddin, baskılarına dayanamayıp nehri aştı ve Musul'dan iki fersah uzakta bulunan Dicle'nin doğu tarafında karargâhını kurdu. Muzafferüddin, durumu duyunca askerlerini toplayıp üzerlerine gitti ve yanında İmaduddin de vardı. Muzafferüddin, Zap nehrini geçince Bedreddin gelişlerinden haberdar oldu ve askerlerine savaş düzeni aldırıldı. Aybek, merkezden yer aldı ve iki cesaretli askeri yanındaydı. Aybek'in yanında bulunan askerlerin çoğu Nusaybin'den gelen askerlerdi. Bu askerlerden çoğu, Aybek'in yanından ayrıldı. Aybek'in solundan bulunan büyük bir emir, sağ tarafa geçmek istediğini bildirdi ve sağ kanata geçti. Düşman yakın mesafede olduğu halde, aynı emir, yatsıdan sonra bu sefer sol kanata geçmek istediğini ilettili. Doğal olarak Bedreddin, talebini geri çevirdi. Bedreddin: "Sen bu gece yarısı sağdan sola geçersen askerler hezimete uğradığımızı zanneder ve kimse yerinde kalmaz." dedi. Bunun üzerine yanında kalabalık bir askeri güç bulunan emir, yerinde kaldı.¹²⁰³

¹²⁰³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 386-87. İbn Vasil, age, IV, s. 25-27. İbn Haldun, age, V, s. 317-18. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 503. Kök, "Lü'lü", Bedreddin", DİA, s. 257.

Gece yarısından sonra Aybek, düşmana yakın mesafede yer aldığı için Bedreddin'e sabaha kadar burada bekleme talimatı vererek cepheden çekildi. Bedreddin, savaşmayı bilmediğinden bunu kabul etmedi. Askerler Bedreddin'in talimatına uyduğundan birçok tehlikeyle karşılaştı. Musul'dan üç fersah uzaklıkta karanlık bir gecede düşmanla yüzleşti ve yenildi. İzzeddin ise Sol kanattan sağ kanata geçme talebini iletliyordu. Ki bu sağ kanat, İmaduddin'in yer aldığı Müzafferuddin'in solunun karşısına denk geliyordu. Sağ kanata intikal eden emir, savaştan uzaklaştı ve savaşmadı. Aybek, ordunun sol kanadının hezimete uğrayıp Müzafferuddin ordusunun merkeziyle üzerine yürüdüğünü görünce yerinden tutunamayarak o da onlara tabi oldu. Dicle'yi aşırıp Musul'a döndü ve kaleye sığındı. Kaleden inip şehir merkezine gelince halk sevgi gösterisinde bulundu. Halkla birlikte Babü'l-Sicr'ye gitti. Düşmanın takibinden olan Aybek, aralarında yalnızca Dicle nehri kaldı. Müzafferuddin, sağ kurtulan askerleriyle Ninova kalesinin dışında üstlendi. Müzafferuddin, Bedreddin'in askerlerinin fazla zayıat vermediği, Musul'da bir araya gelip süvari, piyade ve gemilerle kendisini kuşatmaya alacağı haberini alınca geceleyin ayrılıp Erbil'e doğru gitti. Müzafferuddin, Zap'ı geçince orada üslendi. Ardında diplomatlar devreye girip tarafları barıştırmak için çaba sarf etti. Sonuçta taraflar, kimin elinden ne varsa kendisinde kalması koşuluyla barıştı. Anlaşma ve bağlılık yemini, bu temel üzerinde karara bağlandı.¹²⁰⁴

3.2.4 Melik Eşref'in Sincar'ı Alması

Gevaşî¹²⁰⁵ kalesi; Musul'un en korunaklı, en yükseği ve en ulaşılmaz kalesiydi. Kalede bulunan askerler, İmadî ve diğer kalelerin İmaduddin'e teslim edildiğini görünce onlar da aynı tutum içerisine girdi. Zaten kale kontrolü onlardandı ve hiç kimse Gevaşî kalesine ulaşıp orada bulunan askerler üzerine otorite kurma imkânına sahip değildi. Bundan dolayı sözkonusu askerler, Bedreddin'in naibini kaleden dışarı atıp kalede kaldı. Askerler bunu yaparken, rehineleri de Musul'daydı. Askerler, açıktan Bedreddin'e itaat

¹²⁰⁴ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 387. İbn Vasil, age, IV, s. 27-28. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 503-04. Coşkun Apteğin, "Begteginliler", DİA, V, TDV. İstanbul 1992, s. 342-44.

¹²⁰⁵ Musul'un doğusunda ve dağlarda bulunan müstahkem bir kaledir. Tek kişinin yürüyebileceği bir yolu vardır. Daha önce bu kaleye Erdumuşt denirdi. Çetin, age. s. 175.

ettiklerini söylerken, gizliden muhalefet ediyordu. Taraflar arasında diplomatlar gidip gelse de askerler, Bedreddin'e itaat etmeye yanaşmadı. Bunlar yaşanırken askerler, İmaduddin'le irtibata geçip İmaduddin'in kendiyanlarına gelmesini, kaleyi kendisine teslim edeceklerini ve burda kalmasını teklif etmekle meşguldü. Diğer taraftan Muzafferuddin'in elçisi, Bedreddin'e gidip Gevaşî kalesini kendilerine verilmesini istiyordu. Tabi Bedreddin, bu talebe olumlu bir cevap vermedi. Her taraftan kendini baskılar altından his eden Bedreddin; Haleb'te bulunan Melik Eşref'ten askeri dayanışma talebinde bulundu. Melik Eşref, Bedreddin'in talebi üzerine yardım ulaştırmak amacıyla Fırat nehrini aşip Harran'a geçti. Buna rağmen birçok gelişme, Melik Eşref'in elini kolunu bağlıyordu. Bunların başında, güç kazanması halinde kendileri için de tehdit oluşturacağına dikkat çeken Muzafferüddin'in, aralarında Anadolu Selçuklu Meliki Keykavus b. Kılıçarslan, Amid ve Hısn-ı Keyfâ sahibi ve Mardin sahibi gibi komşu devletlerle diyaloga geçip Melik Eşref'e karşı ittifak çağrısında bulunmasıydı. Yukarıda adı geçen melikler, Keykavus'a itaat edecek ve ülkelerinde adına hutbe okutup ittifaka girmeyi kabul edeceklerdi. Ne varki Keykavus öldü ve ittifak kurma planı sonuçsuz kaldı.¹²⁰⁶

Başka bir gelişme ise Muzafferüddin, Melik Eşref'in yanında bulunan bazı emirlerle iletişime geçip yanına çekme çabasıydı. En büyük emiri Ahmet b. Ali b. Meştûb, İzzeddin Muhammed b. Bedr el-Humeydî ve bunların dışında bazıları, Muzafferüddin'in tekliflerini kabul edip Melik Eşref'ten ayrıldı. Melik Eşref'le yollarını ayıran emirler; Amid sahibiyle birleşmek üzere Dunaysır'de bir araya gelerek Melik Eşref'in Musul'a gidip Bedreddin'e yardım ulaştırmasına mâni olmak için güçlerini birleştirdi. Ne varki Amid sahibi; Dunaysır'de bu emirlerden ayrılarak Melik Eşref'in safına geçti. Melik Eşref, anlaşma gereği Amid sahibine Hani,¹²⁰⁷ Çabakçur¹²⁰⁸ ve Dârâ'yı Mardin sahibinden alıp kendisine teslim edilme sözü verdi. Amid sahibi, Melik Eşref'ten ayrılan

¹²⁰⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 387-88. İbn Vasıl, age, IV, s. 71. İbn Haldun, age, V, s. 318-19. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 504.

¹²⁰⁷ Diyâr-ı Bekr'da bilinen bir şehrin ismidir. Çetin, age. s. 90.

¹²⁰⁸ Ermeniye dolaylarında Diyâr-ı Bekr'a bağlı büyük bir yerdir. Çetin, age. s. 133.

emirlerden ayrılınca, zor duruma düştü ve bazıları Melik Eşref'in itaatine dönmek mecburiyetinde kaldı. İbn Meştûb yalnız kalıp Erbil'e gitmek için Nusaybin'e gitti. Kent şahnesi, yanında bulunan askerlerle onu karşıladı ve hezimete uğrattı. Birliği dağılan İbn Meştûb, Sincar'a doğru kaçtı. Melik Eşref ve Bedreddin'in ittifakında yer alan Sincar sahibi Feruḥşah b. Zengî b. Mevdud b. Zengî; üzerine yürüdü, yenilgiye uğrattı, esir olarak teslim alıp şehire getirdi. İbn Meştûb, Sincar'da Feruḥşah'a Melik Eşref'in muhalefet etme güzellemesini başardı ve serbest bırakıldı. Etrafında toplanan çapulcu grup, Musul sınırları içerisinde bulunan Bekiâ'ya gidip birçok köyü yağmalayıp Sincar'a döndü. Ardından İbn Meştûb, Musul'a gitmek ve oralarda talan girişimlerini sürdürmek için çapulcularla Sincar sahibine ait olan Tell-Araf'a yöneldi. Bedreddin, bu olayın duyumunu alınca İbn Meştûb'un üzerine asker yolladı. İbn Meştûb ve Bedreddin güçleri arasında savaş meydana geldi ve İbn Meştûb yenildi. Mağlubiyeten sonra, Tell-Araf kalesine tırmanıp kaleye sığındı. Bedreddin'in askerleri, kaleye gelip üstlendi ve İbn Meştûb'u ablukaya aldı. Akabinde Bedreddin de Kuşatmaya katıldı. Neticede Bedreddin, kaleyi ele geçirdi, İbn Meştûb'u esir alıp Musul'a götürdü ve hapishaneye attı. Daha sonra Melik Eşref, onu Bedreddin'den teslim alıp Harran'a götürdü, cezaevine attı ve orada öldü. Bütün bunlar yaşanırken Melik Eşref'in cephesinde şunlar yaşanıyordu. Amid ve Hısn-ı Keyfâ sahibi; emirlerden ayrılıp Melik Eşref'e itaatini bildirince, Harran'dan Dunaysır'e geçip orada karargâhını kurdu ve Mardin'i istila etti. Melik Eşref, Mardin¹²⁰⁹ üzerine baskı yapıp kente giden yolları kontrol altına aldı ve gıda girişlerini engelledi. Melik Eşref, bunları yaparken Amid sahibi de yanında bulunuyordu. Tarafları barıştırmak için elçiler gidip gelmeye başladı. Taraflar, Mardin sahibinin Resû'l-Ayn ve üçbin dinarı Melik Eşref'e ve Şebhetan'da bulunan el-Mevzer'i Amid sahibine verme koşuluyla anlaşmaya vardı.¹²¹⁰

Anlaşmanın akabinde Melik Eşref, Musul'a gitmek üzere Dunaysır'dan Nusaybin'e geçti. Melik Eşref, yoldayken Sincar sahibinin elçisi gelip Rakka karşılığında Sincar'ı

¹²⁰⁹ el-Cezîre dağının tepesinde Dunaysır, Dârâ ve Nusaybin'e nazır meşhur bir kaledir. Çetin age. s. 176.

¹²¹⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 388-89. İbn Vasıl, age, IV, s. 71-73. Nusaybin valisi İbn Sabre diyor. bkz. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 506-07.

teslim etme teklifinde bulundu. Sincar sahibini buna sevk neden şuydu: Tell-Araf elinden alındı ve o da bu duruma çok üzüldü. Bununla birlikte güvendiği adamlarının ve danışmanlarının ihanetine uğradı. Sürekli onu korkutup tehdit ediyorlardı. Bunlarla bir sorun yaşamamak için, elini çabuk tutmak istedi. Zira Sincar sahibi babasından sonra yönetime geçen kardeşini öldürüp yerine geçmişti. Melik Eşref'in gelişinden emin olunca, zor durumdan kurtulup kenti teslim etmek amacıyla irtibat kurdu. Melik Eşref, gelen bu teklifi kabul edip Rakka karşılığında Sincar'ı teslim aldı. Sincar sahibi; ailesi, kardeşleri ve malıyla şehirden ayrıldı. Bu, aynı zamanda Zengilerin Sincar'da melikliğini kaybetme hadisesidir. Zengî ailesi; Sincar'da doksan dört yıl hüküm sürmüştü.¹²¹¹ Sincar'ın alınması Melik Eşref'in başarısının göstergesidir. Zira babası Melik Adil, Melik Kâhîr dönemi dışında her zaman kenti ablukaya aldı; ama ele geçirmeye muvafak olamadı.¹²¹² Gökböri; Melik Eşref'e tâbi olan Hakkâriye bölgesi hâkimi el-Hakkârî'yi (Îmâdüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali İbnü'l-Meştûb) ona isyan etmesi için kışkırttı. Bu isyanı bastırmayı başaran Melik Eşref, Zengîler'in Sincar'daki hâkimiyetine de son verdi. Zengîler'den Ferruhşah, Rakka karşılığında Sincar'ı Melik Eşref'e 617/1220'de teslim etti.¹²¹³

Melik Eşref'in doğuya geçmesinin nedeni, Muzafferüddin ve Bedreddin arasında yapılan anlaşmaydı. Anlaşma gereği İmaduddin Zengî Gevaş kalesini Bedreddin'e teslim edecekti. Bedreddin anlaşmaya istinaden Muzafferüddin'e mektup yollayarak aralarındaki taahhüd ve bağlılık yeminini hatırlatarak kalenin teslim edilmesini istedi; ancak Muzafferüddin bu konuda herhangi bir cevap vermedi. Bedreddin, Muzafferüddin'le yürüttüğü mektup diplomasisinde bir sonuca ulaşamayacağını anlayınca, Haleb'te bulunan Melik Eşref'le irtibata geçip askeri yardım talebinde bulundu. Bedreddin'den gelen askeri destek talebi üzerine Melik Eşref, doğuya geçip Harran'da kalmaya başladı. Öte yanda bölgede bir başka gelişme yaşandı. Bu yıl

¹²¹¹ İbnü'l-Esir, age, X, s. 389. İbn Vasil, age, IV, s. 74. İbn Haldun, age, V, s. 319. Bezer, Zengîler, DİA, s. 271.

¹²¹² İbn Vasil, age, IV, s. 74.

¹²¹³ Önder Kaya, "el-Melikü'l-Eşref Mûsâ", DİA, s. 64-66.

616/1219-20'de Sincar sahibi Kutbeddin Muhammed b. İmaduddin Zengî b. Mevdud, öldü ve oğlu İmaduddin Şahinşah yerine geçti. Şahinşah birkaç ay Sincar'ın yönetiminde kaldı. Zira kardeşi Ömer b. Muhammed tarafından Tell-Araf'ta başı kesildi ve Sincar'a sahip oldu. Şahinşah, Sincar'a sahip olan son Zengî ailesinin üyesiydi.¹²¹⁴

3.2.5 Melik Eşref'in Musul'a Varması

Melik Eşref, Sincar'a sahib olduktan sonra Musul'a gitmek üzere yola koyuldu. Askerleri önde giderken, hergün katılım sayıları artarak devam ediyordu. En sonunda Melik Eşref, şehre ulaştı ve o gün gürülmeye değer bir gündü. Ardında halifenin ve Muzafferüddin'in elçilik heyetleri, sulh için Melik Eşref'in yanına gitti. Heyet, İmadiye¹²¹⁵ kalesi dışında aldığı kaleleri Bedreddin'e teslim etmeye hazır olduğunu Melik Eşref'e iletti. İmadiye kalesi İmaduddin'de kaldı. Maslahat icabı heyetin sunduğu öneriyi kabul etmesi gerekiyordu. Zira aralarındaki siyasi krizi aşması ve enerjisini Frenklerle mücadeye vermesi bir zorunluluktur. Bu sorun iki ay konuşuldu. Melik Eşref, Erbil sahibi Muzafferüddin'e karşı harekete geçti ve Zap nehri yakınında bulunan Selamiye köyüne vardı. Muzafferüddin, karşılık vermek amacıyla Erbil'den ayrıldı. Bu esnada elçilik heyetleri Musul'dan dönüyordu.¹²¹⁶

Bu arada askerlerin savaşmama isteksizliği, Amid sahibi Nasıruddin'in tutumuyla Muzafferüddin'den yana görünmesi ve başkaları da onunla davranması barışmayı kaçınılmaz kılıyordu. Elçilerin önermede bulunduğu teklif üzerine taraflar arasında anlaşma sağlandı, kalelerin teslim edilmesi için gün verildi ve kaleler, teslim edilene kadar İmaduddin Melik Eşref'e rehin olarak bırakıldı. Bunun yanında anlaşma gereği İmaduddin'e ait olan Akre ve Şuş¹²¹⁷ kaleleri de rehine olarak Melik Eşref'in naibine teslim edildi. Kaleler teslim alınınca, İmaduddin serbest bırakılacaktı. Adı zikr olan iki

¹²¹⁴ İbn Vasıl, age, IV, s. 31.

¹²¹⁵ Musulla arası üç merhale bir mesafe bulunmakta ve Kuzey doğusu dökşmektedir. Sarp bir kayalığın üzerinde inşa edilmiş mamur bir kaledir. Kalkaşendi, "Sübhü'l-Âşâ", IV. s. 325.

¹²¹⁶ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 389-90. İbn Vasıl, age, IV, s. 75. İbn Haldun, age, V, s. 320. İbnü'l-Adim, age, s. 465. Abu'l-Farac, Tarihi, II, s. 507-08.

¹²¹⁷ Musul'da Akrü'l-Humeydiyye kalesine yakın büyük ve yüksek bir kaledir. Yakut, age. III. s. 372.

kale geri verildi, bağıllık yemimi alındı ve Melik Eşref, her iki kaleyi de İmaduddin'e teslim edip Sincar'a döndü. Melik Eşref, Bedreddin'in naibine teslim edilmesi için kalelere mektup yolladı. Buna rağmen, Hakkâri civarındaki yüksek surlu kale dışındakiler teslim edilmedi. Diğer kalelerin askerleri, kaleleri teslim etmeye yanaşmadı. Uzun zaman geçti kaleler teslim edilmedi. Sonunda İmaduddin, Melik Eşref'in kardeşi Şihabuddin Gazi b. Melik Adil aracılığıyla kendisini serbest bıraktırdı. Naibleri Akre¹²¹⁸ ve Şuş¹²¹⁹ kalelerinden atılarak işler düzene girdi. Bir başka gelişme ise Melik Eşref'in öteden beri Sincar sınırları içerisinde yer alan Tell-Araf kalesini Bedreddin'den istemesiydi Bununla ilgili uzun zaman müzakereler yapıldı ve nihayetinde Bedreddin kaleyi Melik Eşref'e teslim etti.¹²²⁰

3.2.6 Bedreddin'in Melik Eşref'ten Hakkâri ve Zevezân Kaleleri İçin İzin Alma Talebi

III. İmaduddin; Hakkâri¹²²¹ ve Zevezân kalelerini devr aldığından ondan beklenen halka ihsan ve in'amlarda bulunmasıydı. Ancak, İmaduddin, tam tersini uygulayarak halkın durumunu zora soktu. Bedreddin'in halka ve askerlerine nasıl iyi davrandığı, onlara her türlü imkânlar sunduğu haberleri alınıyordu. Bundandolayı söz konusu olan bu kalelerde bulunan askerler, tekrar Bedreddin'in hizmetine dönmek istiyorlardı. Ancak, onları engelleyen bir durum ortada duruyordu. Ki bu, daha evvel Bedreddin'e karşı yaptıkları darbe girişimiydi. Nihayet askerler, Bedreddin'le iletişime geçip af dileyerek hizmetine girme ve buna dair bağıllık yemini edip kaleleri teslim etme teklifde bulundu. Bunun üzerine Bedreddin, kalelerden gelen teklife olumlu cevap verdi. Bunun yanında, Bedreddin, Melik Eşref'le irtibata geçip kaleleri alma hususundan izin talebinde de bulundu. Melik Eşref, izin vermedi. Burada bunlar yaşanırken İmaduddin,

¹²¹⁸ Ulaşılmaması güç olan meşhur bir kaledir. Humeydiyye, burda yaşayan bir Kürt kabilesidir. Ebu'l-Fida, "Takvimü'l-Buldan", s. 274. Kalkaşendî, "Sübhü'l-Âşâ", IV. s. 326.

¹²¹⁹ Musul'a bağlı olan meşhur bir kaledir. Dicle nehrinin Kuzey doğusunda bulunmaktadır. Ebu'l-Fida, "Takvimü'l-Buldan", s. 274. Kalkaşendî, "Sübhü'l-Âşâ", IV. s. 326.

¹²²⁰ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 390. İbn Vasil, age, IV, s. 75-76. Abu'l-Farac, Tarihi, s. 508.

¹²²¹ Ceziretü İbn Ömer'de birçok belde, nahiye ve köylerden oluşmaktadır. Musul'un yukarısında yer alıp burada Hakkâri Kürtler oturmaktadır. Yakut, age. V. s. 408.

Melik Eşref'in yanında döndü ve askerler toplayıp İmadiye kalesini ablukaya aldı. Tabi İmaduddin, umduğunu bulamadı ve Bedreddin'in, kaleyi kendisine teslim edilmesi konusunda mektup ulaştı. Bedreddin; Nusaybin, Cedide kalesi ve Beynenehreyin arasındaki yerleri Melik Eşref'e verme teklifinde bulundu. Bunun üzerine Melik Eşref, Bedreddin'e izin verdi ve naiblerini kalelere göndererek teslim aldı. Neticede Bedreddin'in başarılı yönetimi, diğer kelelerde bulunanların cazibesini kazanıp bütün kaleler kendisine teslim edildi; naibler gidip kaleleri teslim aldı ve halk itaatlerini bildirdi. İşin ilginç; Şam'dan, El-Cezîre'den, Diyâr-ı Bekr'dan, Ahlât'tan ve başka yerlerden askerler gidip sözkonusu olan kaleleri almak istiyorlardı. Tabi bunu başaramadılar. Gelen askerler, kuşatmayı kaldırınca halk gidip kaleleri kendilerinden almasını istedi.¹²²²

3.2.7 Bedreddin'in Askerlerinin Ahlât'ta Melik Eşref'in Yanında Yer Alması

Erbil Meliki Muzafferüddin Gögböri b. Zeyneddin Ali, Ahlât hükümdârı Şihabuddin Gazi ve Dimaşk sahibi Muazzam İsa, 621/1224-25'te aralarında ittifak kurup Melik Eşref'in ülkesine saldırma kararı aldı. Muazzam İsa, Dimaşk'tan ayrılıp harekete geçti; ama Mısır'da bulunan kardeşi şehri almakla tehdit edince geri dönmek zorunda kaldı. Gazi ise Ahlât'ta mahsur kaldı ve kent elinden çıktı. Muzafferüddin, yalnız kalıp askerleriyle Musul ablukasına gitti. Muzafferüddin, Musul'u kuşatmaya alınca Melik Eşref'in Ahlât muhasarasını kaldırıp Gazi'nin yardımına yetişeceği ve böylece Muazzam İsa da psikolojik üstünlüğü yakalayıp yanına geleceği yanılgısına düştü. Muzafferüddin, Musul'a vardığından Bedreddin Lü'lü; şehrin surları üzerindeki askerleri yerleştirmeden-kuşatmayı kırarak aletlerden ve zahireye kadar tüm ihtiyaçlarını temin etti. Muzafferüddin'i Musul kuşatmasına sürükleyen asıl etmen, çoğu askerlerin Ahlât'ta Melik Eşref'in yanında bulunması ve tüm ülkeyi etkisine alan korkunç gıda sıkıntısıydı. Muzafferüddin bu nedenden dolayı, Musul muhasarasına gitti. Muzafferüddin Musul'u ongün kuşatmaya aldı ve şehirden ayrıldı. Muzafferüddin'i kent üzerindeki ablukayı

¹²²² İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 390-91. İbn Haldun, age, V, s. 320. Ebu'l-Fida, age., III. s. 134.

kaldırmaya mecbur bırakan faktörler şunlardı: Bedreddin'in her konuda aldığı tedbirler, Ahlât'ın müttefikinin elinde çıkması, umduğu dayanışmanın ittifaktan elde edilmemesi ve bunun sonucundan tek başına kalmasıydı.¹²²³ Bedreddin Lü'lü, bu sene Musul yönetimine el koydu.¹²²⁴ Muzafferüddin Gökböri, Musul'da karargâhı kurup Musul'u kuşatmaya alınca Melik Eşref, naibi olarak kadeşi Melik Hafız Nûreddîn Zengî komutasındaki askeri desteği, Musul atabeyi Bedreddin Lü'lü'ya gönderdi.¹²²⁵

¹²²³ İbnü'l-Esir, el-Kâmil, X, s. 440-42

¹²²⁴ Ebu Şame, Zeyl, s. 214. İbn Haldun, age, V, s. 321.

¹²²⁵ İbn Nazif, s. 106-07.

SONUÇ

Miladi VIII. Asrın ortalarından itibaren Doğu İslam dünyasının dini liderliğini yürütmekte olan Abbasi Halifeliği (750-1258), Selçuklu Devleti'nin kurucusu Tuğrul Bey'in (ö. 1063) 1055'te Bağdat'a girerek Büveyhilerin buradaki hâkimiyetine son vermesinden (1058) itibaren siyasi otoritesini Selçuklularla paylaşmak zorunda kaldı. Sultan Alparslan'ın 1071'de Bizans İmparatorluğu karşısında elde ettiği Malazgirt zaferi Selçukluların konumunu daha da güçlendirdi. Sultan Melikşah'ın sultanlığı ve Nizamülmülk'ün vezirliğindeki yaklaşık yirmi yıllık süre, Selçuklular'ın altın çağı olarak kabul edilmektedir. Selçuklular, Melikşah'ın 1092 senesinde ölümü sonrasında bir yandan taht kavgaları diğer yandan Bâtınilerin tahripkâr faaliyetleri ve Haçlı seferleri sebebiyle büyük güç kaybına uğradı.

Horasan Meliki Sencer'in 1119 senesinde Selçuklu Devletinin başına geçmesi ve yeğeni Mahmud'u yeni kurulan Irak Selçuklu Devleti'nin ilk sultanı olarak tayin etmesi ile Abbasi Halifeliği ile ilişkilerde yeni bir döneme girildi. Halife Müsterşid-Billah, siyasi nüfuz elde etmek için harekete geçerek Irak Selçuklu Devletinde taht değişikliklerine müdahil olmaya başladı. Halifeler-Sultanlar mücadelesi olarak adlandırılan savaflara Irak'ta hüküm süren mahalli devletlerden Zengîler ve Mezyediler de katıldılar. Bu mücadele kapsamında Irak Selçuklu Sultanı Mahmud, Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'in emriyle 1126 senesinde Bağdat'ı kuşattı. Mahmud, şehre girmesinde büyük hizmetini gördüğü Zengî'yi önce Bağdat Şahneliği'ne ve bir sene sonra da Musul Valiliği'ne tayin etti. Böylece Musul Atabeyleri olarak bilinen Zengîler Emirliği/Devleti kurulmuş oldu.

Mahmud'un 1131'de ölümünden sonra Irak Selçuklu Sultanlığı tahtına oğlu Davud geçtiyse de kardeşleri Mesud ve Selçukşah da tahta geçmek istiyorlardı. Ancak Sultan Sencer'in desteklediği Tuğrul Irak Selçuklu sultanı oldu. Onun ölümüyle taht kavgaları yeniden alevlendi. Halife Müsterşid, Sultan Mesud ile giriştiği savaşta yer alan

İmaduddin Zengî, bu seferde Abbasi halifesi, Karacasaki ve Selçukluların meliki Selçukşah'ın askerlerinden oluşan ittifak karşısında hezimete uğramıştı. Savaşta yaralı olarak kurtulan Zengî, o sırada Tikrit'te görevli bulunan Eyyûbî hanedanının kurucuları Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şîrkûh tarafından tedavi ettirilmiş ve Zengî'ye gereken ilgiyi gösterilerek sağ kurtulan askerleriyle birlikte Musul'a gönderilmişti. Bu olay, iki aile arasında dostane ve güvene dayalı ilişkilerin başlangıcı oldu. Bundan bir süre sonra adlarının bir olaya karışması sonucu Tikrit'ten çıkmak zorunda kalan Necmeddin Eyyûb ve Esedüddin Şîrkûh, kendilerine yardım edeceği umuduyla Musul hâkimi İmaduddin Zengî'ye sığındılar. İmaduddin, iki kardeşi bekledikleri gibi iyi bir şekilde karşıladı. Onları çeşitli görevlere atadı. Eyyûbîlerin ataları olan ikikardeş bu andan itibaren Zengîlerin himayesinde hatırı sayılır güç ve itibara kavuştular.

İslam Dünyasının Frenk saldırılarından koruma zarureti, Zengî ve Eyyûbî hanedanlarını ortak hareket etmeye sevk ettiren faktörlerin başında gelmektedir. İmaduddin Zengî, Frenkleri bölgeden atmak için oluşturduğu yeni strateji çerçevesinde ordusunda Kürt aşiret güçlerine de yer vermiştir. Bu aşiretlerden biri de Selahaddin Eyyûbî'nin ailesinin mensup olduğu Hezbaniler'dir. Bu aşiretin Revvadi koluna mensup olan Eyyûbîlerin Zengîlerin yanında yer almasında iki hanedanın da Sünni Abbasi Halifeliğine bağlılıkları ve bunun sonucu olarak da Mısır'da hüküm süren Şii-İsmaili Fâtımî halifeliğine karşı olmalarının da etkili olduğu muhakkaktır.

İmaduddin Zengi, 1146 yılında vefat edince Musul'un idaresi oğlu Seyfeddin Gazi'de kaldı. Diğer oğlu Nûreddîn Zengî ise hanedanın Halep şubesini kurdu. Şîrkûh, Nûreddîn Zengî'nin emrine girdi. Onun Frenklere karşı yürüttüğü tüm askeri faaliyetlere katıldı. Necmeddin ise Böriler'in idaresindeki Dımaşk (Şam)'a giderek Dımaşk'ta yürüttüğü çalışmalar ile şehrin Nûreddîn Zengî'ye teslim edilmesini kolaylaştırdı.

Nûreddîn Zengî, temel amaçlarından biri olan Halep ve Dımaşk'ı birleştirme kararı alırken iki kardeşten azami derecede istifade etti. Askeri mücadeleye başvurmadan,

diplomatik yöntemlerle bu hedefini gerçekleştirdi. Böylece güçlü Zengî devletini meydana getirmeyi başardı.

Suriye’de bu gelişmeler olurken Mısır’a hükmeden Fâtımî Halifeliği siyasi açıdan istikrarsız bir döneme girmişti. Dımaşk’ı topraklarına katarak bölgenin en güçlü hükümdarı haline gelen Nûreddîn Zengî, uzun bir süreden beri çeşitli saray entrikaları, suikast girişimleri, doğal afetlerle boğuşmakta olan Fâtımî devletinin iç siyasetinde meydana gelen değişiklikleri dikkatle izliyordu. Nûreddîn, Mısır’ın zengin mali kaynaklarına sahip olmak istiyordu. O bu kaynaklar sayesinde, Frenklere karşı yürüttüğü savaşların masraflarını karşılamayı düşünüyordu. Fâtımîlerin devrik veziri Şâver, kendisinden yardım talebinde bulununca Nûreddîn Zengî, Selahaddin-i Eyyubi’nin amcası Esedüddin Şîrkûh’un komutasında Mısır’a bir ordu gönderdi. Şîrkûh, 1164-1169 yılları arasında Mısır’a üç sefer düzenledi. Şîrkûh, son Mısır seferine giderken asıl adı Yusuf olan yeğeni Selahaddin’i de beraberinde götürdü. Çok geçmeden Fâtımîlerin vezirliğine geçen Şîrkûh’un ölümünden sonra yerine Selahaddin geçti. Selahaddîn Yusuf, son Fâtımî halifesi Âdid’in hastalığı sırasında Cuma Hutbesini (1171) Abbasi halifesi adına okutmaya başladı ve Mısır’ın idaresini ele geçirdi. Böylece Fâtımîlerin hâkimiyeti son buldu. Selahaddin, Mısır’ı bir süre Zengîler adına idare etti. Onun Zengîlere tabiiyeti Nûreddîn Zengî’nin (ö. 1174) tüm hükümdarlığı süresince ve onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Melik Salih’in idaresinin ilk bir yılına kadar devam etti.

Selahaddin-i Eyyûbî, Mısır’ı yeniden Abbasi halifeliğine bağlayarak Sünni Müslüman kamuoyu nezdinde büyük bir itibar kazanmıştı. Nûreddîn Zengî vefat edince Dımaşk’ı almaya karar verdi. Bu kararı almasında Dımaşk’taki emirlerin birlikte hareket etmemesi, Frenklerin Nûreddîn Zengî’nin topraklarına saldırması ve Zengîlerin Musul şubesinin bağımsızlığını ilan ederek el-Cezîre bölgesini ilhak etmesi etkili oldu. Hukuki olarak da Nûreddîn Zengî’nin naibi olduğunu ileri süren ve Dımaşk’a müdahale hakkını

kendinde gören Selahaddin-i Eyyûbî, harekete geçerek sorunsuz bir şekilde Şam'a sahip olmayı başardı.

Selahaddin-i Eyyûbî, Dımaşk'ı da otoritesine bağladıktan sonra yönünü Haleb'e çevirdi. Halebliler Selahaddin-i Eyyûbî'ye karşı mukavemete geçince, zaman kaybetmemek ve kenti yalnızlaştırmak için şehrin etrafında bulunan diğer kalelere yöneldi ve şehri çevreleyen kaleleri ele geçirdi. Kuşatma altında yalnız kalan Halebliler, Frenk ve Haşhaşilerden askeri destek alsa da amaçlarına ulaşmadan Selahaddin-i Eyyûbî'yle irtibata geçip anlaşma yolunu tercih ettiler. Taraflar arasında yapılan anlaşmayla Haleb dışında Selahaddin-i Eyyûbî'nin bölgede aldığı bütün kaleler kendisinde kaldı. Abbasiler, bu başarıları üzerine Selahaddin-i Eyyûbî'ye hil'at göndererek onun Mısır, Yemen ve Dımaşk (Şam) sultanlığını kabul ve ilan etti. Böylece Selahaddin-i Eyyûbî; Haleblilere karşı hem askeri hem diplomatik hem de hukuki bir başarı kazanmış oldu. Ancak Eyyûbîlerle Zengîler arasındaki barışçıl ve dostane ilişkiler birkaç yıl sürebildi.

Eyyûbîlerle Zengîler arasındaki barış iklimi, Haleb'teki Zengî hükümdarı Melik Salih'in 1181'de ölümüyle son buldu ve iki taraf arasındaki ihtilaflar yeniden canlandı. Şöyle ki: Melik Salih, taraflar arasına bulunan anlaşmayı ihlal ederek ölmeden önce Haleb'i, Musul sahibi yeğeni İzzeddin Mesud'a bıraktığına dair vasiyette bulundu. Ancak Melik Salih'in almış olduğu bu karara diğer yeğeni Sincar sahibi II. İmaduddin Zengî karşı çıktı. İki kardeş arasında yürütülen diplomatik çabalar sonucu Sincar mükabilinde Haleb II. İmaduddin'e teslim edildi. Ancak Selahaddin-i Eyyûbî, Haleb'in yeniden Zengîler'in eline geçmesini kabul etmedi. Zira Haleb, daha evvel yapılan anlaşma gereği, kayd-ı hayat şartıyla Melik Salih'e bırakılmıştı. Selahaddin-i Eyyûbî yeniden bölgeye gelerek Haleb'i kuşatmaya aldı. Ancak Erbil Atabeyi olan eniştesi Muzafferüddin Gökböri, onunla irtibata geçip el-Cezîre bölgesine geçmesinin askeri taktik bakımında isabetli olacağını belirtti. Salahaddin de bunun üzerine el-Cezîre üzerine sefere çıktı. Ruha, Harran ve Nusaybin gibi şehirleri alarak Musul'u abluka

altına aldı. Musul yönetiminin aldığı tedbirler ve Abbasilerin arabuluculuk girişimleri sonucunda buradan ayrılarak Sincar'a yöneldi ve burayı aldı. Bu onun için büyük bir başarıydı. Çünkü Sincar'ın alınması ile Musul ve Haleb'in birbiriyle irtibatı kesildi.

Selahaddin-i Eyyûbî, 1183'te bir kez daha Halep üzerine gittiğinde şehir II. İmaduddin Zengî tarafından idare edilmekteydi. Kentin muhasara altına alınması ile zor durumda kalan II. İmaduddin, Selahaddin ile gizliden irtibata geçti. Halep karşılığında el-Cezîre bölgesinde bulunan Rakka, Suruç ve Nusaybin gibi yerleri ona vererek anlaşma sağladı. Anlaşma gereğince II. İmaduddin, bundan sonra Selahaddin-i Eyyûbî'nin itaatinde bulunacak ve Frenklere karşı yürütülen savaşta askeri destek sunacaktı. Böylece Selahaddin-i Eyyûbî'ye, asıl hedefi olan Kudüs'ü Frenklerin işgalinden kurtarma fırsatı doğdu.

Haleb'in alınmasından sonra, Selahaddin-i Eyyûbî'nin önündeki en büyük engel Musul'daki Zengî yönetimi idi. Selahaddin-i Eyyûbî, 1185'te Musul üzerine yürüyerek ablukaya aldı. Bu durum karşısında Musul yönetimi, Abbasi halifesi nezdinde diplomatik girişimlerde bulunarak ondan arabulucu olmasını istedi. Abbasiler, Musulluların taleplerini olumlu karşılayarak üst düzey görevlilerden ve saraya yakın adamlardan oluşan bir delegasyonu Selahaddin-i Eyyûbî'ye yolladı. Abbasi heyetinin taraflar arasında yaptığı müzakereler sonucunda anlaşmaya varıldı. Musul, bundan sonra Selahaddin-i Eyyûbî adına hutbe okutmayı, sikkeleri onun adına bastırmayı ve Frenklerle yapılacak mücadelede onun yanında yer almayı kabul etti. Selahaddin-i Eyyûbî, bu anlaşmayla daha önce Nûreddîn Zengî'nin eriştiği güce ulaşmış oldu.

Eyyûbî devletinin kurucusu Selahaddin-i Eyyûbî, 24 yıl süren hükümdarlığının sonunda 1193'te vefat ettiğinde oğulları arasında taht kavgaları başladı. Musul'daki Zengî yönetimi, Selahaddin'in kardeşi Melik Adil'in payına düşen ve oğlu Melik Eşref tarafından yönetilen el-Cezîre topraklarını ele geçirmek için harekete geçti ise de ağabeyinden daha az dirayetli olmayan ve hatta birçok konuda daha üstün niteliklere sahip olan Melik Adil, her defasında Zengî saldırılarını püskürtmeyi başardı.

Zengîler, Eyyûbîlerle giriştikleri savaşlarda sadece ittifak içerisinde oldukları Artuklular'ın hâkimiyetinde bulunan Mardin üzerine yaptıkları savaşta galip gelebilmişlerdir.

Eyyûbî hükümdarı Melik Adil 1218'de öldükten sonra da el-Cezîre toprakları oğlu Melik Eşref'in egemenliğinde kalmaya devam etti. Eyyûbîlerle Zengîler arasında el-Cezire üzerinde süren nüfuz mücadelesi Nureddin Arslanşan'ın 1211'de ölümüyle birlikte Eyyûbîler lehine gelişti. Melik Eşref, Zengîlerin Sincar koluna son vererek babası Melik Adil'in başaramadığını başardı.

Eyyûbî-Zengî hanedanları arasındaki münasebetler iki aşamada seyretmiştir. Birinci aşama Eyyûbîlerin tarih sahnesine çıktıkları 1131 senesinde başlamış ve 1175 senesine kadar devam etmiştir. Bu aşamada hukuki olarak hâkimiyet Zengîlerin elinde olup, Eyyûbîler Zengîlerin vassaları konumundadır. İkinci aşama ise 1175'te meydana gelen Kurun'u Hama savaşında başlamış ve Zengîlerin Halep kolu, Eyyûbîlerin hâkimiyetlerini tanımış ve ilerleyen süreç içerisinde Zengîlerin diğer şubeleri de egemenliklerini kabul etmiş ve taraflar arasındaki ilişkiler 1225 senesinde son bulmuştur. Bu aşamada ise Zengîlerin Eyyûbîlerin vassalı oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

TEMEL ESERLER

ABÛ'L-FARAC, Gregory Bar Hebraeus, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, (çev.): Ömer Rıza DOĞRUL, TTK, Ankara 1999.

AYNÎ, **İkdü'l-Cuman fi tarihi Ehli'z-Zaman** thk. Mahmud Rızk Mahmud, İkinci Baskı, Darü'l-Kütub ve'l-Kavmiye, Kahire-Mısır 2010.

BÜNDARÎ, **Sene'l-Barkü's-Şami**, nşr. Fethiye Nebravi, bsy. Mektebetü'l-Haci, Mısır 1979.

EBÛ ŞÂME, **Şihâbeddîn, Kitâbu'r-Ravzateyn fî Ahbâr-i'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye**, thk. İbrâhîm Şemseddîn, I-V, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan, 2002.

-----, Teracim Ricalü'l-Karneyn es-Sadıs ve's-Sabiâ el-Maruf bi Zeyl Ala er-Revzatyn, Birinci Baskı, Daru'l-Kütub İlmiye, Betrut-Lübnan 2002.

EBU'L-FİDA, **el-Muhtasar fi Ahbari'l-Beşer**, Birinci Baskı, yey. byyy.

-----, “**Tavimü'l-Buldan**”, bsy. Daru-Sadır, Beyrut-Lübnan, by.

ed-DEVÂDÂRÎ, Kenzü'd-Dürrer ve Camiü'l-Gurer, ed-Düru'l-Metlub fî Ahbari'l-Müluk Beni Eyyûb, thk. Said Abdulfettah Aşur, bsy. Yey. Kahire-Mısır 1972.

el-HANBELÎ, Kâdi'l-Kudât Ebu'l-Yumn el-Kâdi Müciruddin, **el-Ünsü'l-Celil Bitarihi'l-Küduş ve'l-Halil**, bsy., el-Hayderiye, Necef-Irak, 1966.

EYYÛBÎ, **Mizmarü'l-Hakaik ve Sirü'l-Halaik** thk. Hasan Habeşi, bsy. Alemü'l-Kütub, Kahire-Mısır, yyy.

HASANÎ, el-Hasan, b. İbrahim el-Münşî, **Tarih Hıns Keyfâ**, thk. Yusuf Baluken, 1. Baskı, Nûbihar, İstanbul 2019,

HANBELÎ, **Şezeratü'z-Zeheb fi Ahbari men Zeheb**, thk. A. Kadir ve Mahmud Arnavut, Birinci Baskı, Darü'l-İbnü'l-Kesir, Lübnan 1986.

HAZRECÎ, **Tarih Devletü'l-Ekrad** (çev.): M. Emin Narozi, Azad, Mersin 2015.

- İBNÜ'L-ADİM, Zübdetü'l-Haleb min Tarihi'l-Haleb, nşr, Halil Mansur, Birinci Baskı, Darü'l-Kütub İlmiye, Beyrut-Lübnan 1996.
- İBN HALDÛN, **Tarih İbn Haldun**, thk. Halil Şehade ve Süheyl Zekar, bsy. Darü'l-Fikir, Beyrut-Lübnan 2000.
- İBN HALLİKAN, **Vefayatü'l-Ayan ve Enbau Ebnai'z-Zamam**, thk İhsan Abas, bsy. Daru Sadır, Beyrut-Lübnan 1978.
- İBN İYAS, **Bedaiu'z-Zuhur fi Vekaiu'd-Duhur**, thk. Muhammed Mustafa, bsy, Darü'l-Baz, Mekke yyy.
- İBN KALANİSİ, **Zeyl Tarih Dimaşk** bsy, Mabaatü Abaü'l-Yesuiyun, Beyrut-Lübnan 1908.
- İBN KESİR, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, bsy. Mektebetü'l-Meârif, Beyrut-Lübnan 1991.
- İBN Nazif, **Tarihü'l-Mansuri**, thk. Ebu'l-İd Dudo, bsy. Matbaatü'l-Hacaz, Dimaşk-Suriye 1981.
- İBN ŞEDDÂD, Bahâüddîn, **en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye**, nşr. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, 2. Baskı, Mektebetü'l-Hancı, Kahire-Mısır, 1994.
- , Bahâüddîn, **en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yûsufiyye**, (Çev.): Mehmet Selim BİLGE Şingal, Birinci Baskı, Diyâr-ı Bekr 2015.
- İBN ŞEDDÂD, İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrahim, “**el-Âlâku'l-Hatire Fi Zikri Umerai Şam ve'l-El-Cezîre**”, bsy, thk, Yahya Zekeriya Abbâre, III. Vezaretü'l-Sekafiye ve'l-İrşadü'l-Kavmîye, Dimaşk 1978.
- İBN TAĞREBERDÎ, en-Nücumu'z-Zahire fi Müluk Mısır ve Kahire, bsy. Yey. Yyyy.
- İBN VASIL, Cemalüddin b. Muhammed b. Salim, **Müferricü'l-Kurûb fi Ahbar-i Beni Eyyûb**, nşr. Cemalüddin eş-Şeyyal Bsy. Yey. Kahire-Mısır 1953.
- İBNÜ'L- ESİR, İzzeddîn, **el-Kâmil fi't-Tarîh**, I-XI, thk. Muhammed Yusûf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- İzzeddîn, **et-Tarîhü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye**, thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, Kâhire, 1963.
- İBN MÜNKİZ, Usâme, **İbn Münkız Haçlılara Karşı**, (çev.): Selahattin HACIOĞLU, Karbon Kitaplar, İstanbul 2020.

İBN MUNKİZ, Usame, **Kitâbu'l-İ'tibâr İbretler Kitabı**, (çev.): Yusuf Ziya CÖMERT, Kitabevi, İstanbul 2021.

İSFEHANÎ, **el-Bark eş-Şami**, nşr. Ramazan Şeşen, bsy. İÜEFY, İstanbul 1979.

-----, **el-Feth Kussiyyi fi Fetfi Kûdus**, bsy. Darü'l-Menar, byyy.

KALKAŞENDÎ, “**Mesirü'l-İnafe fi Me'alimi'l-Hilafe**”, II. thk, Abdus'Satar Ahmet Ferac, bsy. yey. Beyrut, yyy.

-----, “**Sübhü'l-Âşâ**”, bsy. Dârü'l-Kütübü'l-Mısriye, Kahire-Mısır, IV. 1922.

MAKRİZÎ, Takyeddin Ahmed b. Ali, **İttiâzü'l-Hünefa bi Ehbâri'l-Eimmeti'l-Fâtımîyine'l-Hülefa**, thk, Cemalüddin eş-Şeyyal 2. Baskı, evkaf vezareti, Kahire-Mısır 1996.

-----, es-Süluk li Marifeti Düveli'l-Müluk, thk. Abdulkadir Ata, bsy. Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1997.

SIBT İBN CEVZÎ, **Mir'atü'z-Zaman fi Tevarihi'l-Ayan**, thk. İbrahim ez-Zaybbek, Birinci Baskı, Risalerü'l-Alemiye, Dimaşk-Suriye 2013.

SUYYUTÎ, “**Hüsnü'l-Muhâdere**”, thk, Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim, 1. Baskı, II. yey, yyyy

VİTRY, Jaques de, History of Jerusalem, London 1896.

YAKUT, el-Hamevi, **Mucemü'l-Buldan**, bsy. Daru Sadır, Beyrut-Lübnan 1977.

ZEHEBÎ, **el-İber Fî Haberi Men Ğaber**, III. thk, Ebu Hâcir Muhammed Said b. Besyunî Zuğlul, 1. Baskı, Darü'l-Kutubü'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 1985.

İNCELEME-ARAŞTIRMA ve MAKALELER

ALIN, Bahattin, “Eyyubiler Devrinde Suriye”, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü- Yüksek Lisans Tezi), Elâzığ 1996.

ALTAN, Ebru, “Yafa”, DİA, XLIII. TDV, İstanbul 2013.

ALPTEKİN, Coşkun, “Begteginliler”, DİA, V, TDV. İstanbul 1992.

-----, Coşkun, “Musul Atabeyliği (Zengîler)”, VII. (Ed.): Hakkı Dursun, YILMAZ, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, (533-578).

- ALTIKULAÇ, Tayyar, “Ebû Şâme El-Makdisî” DİA, X. TDV, İstanbul 1994.
- AVCI, Casim, “İbn şeddâd, Bahâeddin” DİA, XX. TDV, İstanbul 1999.
- BASUĞUY Bedrettin, Yemen Eyyûbileri Tûranşâh ve Tuğtekin Dönemleri, Birinci Baskı, İlahiyat, Ankara 2021.
- , Bedrettin, “Salâhaddîn-İ Eyyûbî ve Râşidüddîn Sinân Nizârî Fedâiler ve Suikastlar”, e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 2017, Cilt: 9, Sayı: 2, 747-770 <https://dergipark.org.tr/en/pub/sarkiat/issue/30758/323083> (31.05.2022).
- BAYAT, Fazıl, “İmaduddin Zengî ve Musul Atabeyliği” Hasan Celal Güzel (Ed.): TÜKLER, C. IV.YTY. Ankara 2002, (1312-1325).
- BECKER, C. H. “Eyyûbiler”, İA, IV. İstanbul 1979.
- BEYYUMİ, Ali, Kurtuluş Döneminde Eyyûbiler Selahaddin-i Eyyûbî’in Devleti, (Çev.): Abdulhadi TİMURTAŞ, Nûbihar, Birinci Baskı, İstanbul 2015.
- BEZER, Gülay Öğün, “Zengîler (1127-1233)”, Hasan Celal Güzel (Ed.): TÜRKLERC. IV, YTY, Ankara 2002, (1297-1311).
- , Gülay Öğün, “Zengîler”, DİA, XLIV. TDV, İstanbul 2013.
- , Gülay Öğün, “Rakka” DİA, XXXIV. TDV, İstanbul 2007.
- , Gülay Öğün, “Şeyzer”, DİA, XXXIX. TDV, İstanbul 2010.
- , Gülay Öğün, “Kökböri”, DİA, XVI. TDV, Ankara 2002.
- BOZKURT, Nebi, “Nûbe”, DİA, XXXIII. TDV, İstanbul 2007.
- BOSTAN, İdris, “Ba‘lebek”, DİA, V. TDV, İstanbul 1992.
- , İdris, “Birecik”, DİA, VI. TDV, İstanbul 1992.
- BİTLİSİ, Şerefhan, Şerefname Diroka Kurdistanê, (çev.): Ziya AVCI, Avesta, İstanbul 2007.
- BİLGE, Mustafa, “Kerek”, DİA, XXV. TDV, Ankara 2002.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, “Havran” DİA, XVI. TDV, İstanbul 1997.
- CUMALİ Reşid, Devletü’l-Atabeyiye fi Musul Bade İmaduddin Zengî (521-631), Birinci Baskı, Darü’l-Nehtetü’l-Arabiye, Bağdat-Irak 1970.

GÖKTÜRK, Çağtay, “Zengîlerin Haleb Hâkimiyeti” (, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Yüksek Lisans, 2018.

ÇEKİÇ Ayşe, “Fırat’tan Dicle’ye Stratejik Bir Zafer Yürüyüşü Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî’nin Kuzey Suriye Politikası ve Haleb ile Musul’u Zaptı” TAD. C. 39, Sayı 67, 2020.

-----, Ayşe, “Eyyûbî-Haçlı İlişkileri (1171-1250)”, (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Doktora), Nevşehir 2020.

ÇETİN, Seyfettin, “Yâkât el-Hamevi’nin Mû’cemü’l-Büldan’ında Kürtler” 1. Baskı, Nûbihar, İstanbul 2014.

ÇETİN, Atilla, “Dimyat”, DİA, IX. TDV, İstanbul 1994.

DEMİR, Ahmet, Ahlât Eyyûbîleri Tarihi Ahlat ve Çevresi Eyyûbî Hâkimiyeti, Birinci Baskı, Nûbihar, İstanbul 2019.

DEMİRCİ, Mustafa, “Tikrît”, DİA, EK-2. TDV, Ankara 2019.

DEMİRKENT Işın, “Menbic”, DİA, XXIX. TDV. Ankara 2004.

DELEN, İhsan, “Mardin Arkeoloji Müzesi’nde Bulunan Sürekli Definesindeki Eyyubi ve Memlûkler’e Ait Altın Sikkelerin Arkeometrik Karakterizasyonu”, (Batman, Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Yüksek Lisans), Batman 2020.

EBU HADİD, Muhammed Ferid, **Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Asruhu**, bsy., Daru’l-Kütubu’l-Mısriye, Kahire-Mısır 1927.

ERNOUL Kroniği, Haçlı Seferleri Tarihi Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Kudüs’ün Fetfi, (çev.): Ahmet deniz ALTUNBAŞ, Kronik, İstanbul 2020.

es-SAKKÂR, Sâmi, “Mücâhidüddin Kaymaz”, DİA, TDV, XXXI, Ankara 2020.

-----, Sâmi, “Musul”, DİA, XXXI. TDV, Ankara 2020.

es-SELÂBÎ, Ali Muhammed, Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Cühudihi Fi Kazâi Ala Devleti’l-Fâtimiye ve Tahriri Beyti’l-Makdis, Mektebetü’l-Asriye, Beyrut-Lübnan 2016.

EVTÂNÎ Ahmet, **Dımaşk fi’l-Asiri’l-Eyyûbî**, Birinci Baskı, Tekvin, Dımaşk-Suriye 2007.

FAYDA, Mustafa, “Busrâ”, DİA, VI. TDV, İstanbul 1992.

- GEZGİNCİ, Behice, “Samsat Eyyûbî Sultanı EL-Melikü’l-Efdal Dönemi (582-622/1186-1225),“ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Yüksek Lisans), Van 2020.
- GİBB, Sir Hamilton, Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî Derasat fi tarihi’l-İslam, nşr. Yusuf İbiş, bsy. Beysan, Beyrut-Lübnan yyy.
- GÜNAY, Emre, “Mardin Müzesi’ndeki Eyyûbî Eyyûbî Dönemi Sikkeleri”, (Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Yüksek Lisans), Van 2017.
- GÖRGÜN, Hilal, “İsmet Hatun”, DİA, XXIII. TDV, İstanbul 2001.
- GÖK, Halil İbrahim, “Musul Begliği Zengîler (Musul Kolu 1146-1233)”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Doktora, 2001.
- HARTMANN, Angelika, “el-Melikü’l-Mansûr” DİA, XXIX. TDV, Ankara 2004.
- HERURİ, Derviş YusufHasan, Biladu Hekkari (334-737/945-1336) Derasatu Siyasiye Hadariye, 1. Baskı, Spirez&Publisher, Erbil 2005.
- HİTTİ K. Philip, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, (çev.): Salih TUĞ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1981.
- HONIGMANN, Ernst, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Fikret İŞILTAN (çev.): İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970.
- HÜSEYİN, Mühsin Muhammed, el-Ceyşü’l-Eyyûbî Fi Ahdi Selahaddin-i Eyyûbî, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan 1986.
- İBN HALİKAN, SultanSelahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî, (çev.): M. Emin NAROZİ, Avesta, İstanbul 2008.
- JAMES Boris, Selahaddin-i Eyyûbî ve Kürtler Haçlı Döneminde Bir Topluluğun Kavranması, (çev.): Nazlı BİLGİÇ, Avesta, İstanbul 2015.
- KARA, Füsun, “Musul ve Çevresi: Zengîler Dönemi (1127-1233) Sosyal Hayat”, **Oğuz-Türkmen AraştırmalarıDergisi**, IV, 1, 2020, 45-60.
- KAVAS, Ahmet, “Saîd”, DİA, XXXV. TDV, İstanbul 2008.
- KAYA, Önder, Eyyubiler Yönetim-Diplomasi-Kültürel Hayat, Küre Yayınları, İstanbul 2012.
- , Önder, “el-Melikü’l-Eşref”, Mûsâ, DİA, XXIX, TDV, Ankara 2004.

KILIÇ, Mustafa, Haleb Eyyûbîleri El-Melikü'n-Nâsir II. Selahaddin-i Eyyûbî Yûsuf Devrinde Eyyûbîler Devleti, Birinci Baskı, TTK, Ankara 2019.

----- Mustafa, “Şîrkûhel-Mansûr”, DİA, XXXIX. TDV, İstanbul 2010.

KÖK, Bahattin, “Nûreddin Zengî”, Mahmud, DİA, XXXIII. TDV, İstanbul 2007.

-----, Bahattin, “Mısır'ın Alınmasından Sonra Nuruddin Mahmut'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri” Belleten, Cilt 57, Sayı 219, Ağustos 1993.

-----, Bahattin, “Lü'lü' ”, Bedreddin, DİA, XXVII, TDV, Ankara 2003.

-----, Bahattin, “Nûreddin Zengî”, Arslanşah, DİA, XXXIII, TDV, İstanbul 2007.

LANE-POOLE Stanley, Selahaddin-i Eyyûbî, (çev.): Nice DAMAR, Avesta, İstanbul 2012.

LAZEREV M. S., MIHOYAN Ş. X. (Ed.), Kürtistan Tarihi, (çev.): İbrahim KALE, Avesta, İstanbul 2010.

LYONS, Malcolm Cameron, JACKSON, D.E.P., Selahaddin-i Eyyûbî Kutsal Savaşın Politikaları, Zehra Savan (çev.): Pınar Yayınları, İstanbul 2006.

M. EMİN ZEKİ, Beg, Kürtler ve Kürtistan Tarihi, (çev.): Vahdettin İNCE, Mehmet DAĞ, Reşat ADAK ve Şükrü ASLAN, Nûbihar, İstanbul 2010.

MAN John, Geçmişin ve geleceğin Hükümdarı Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî, (çev.): Ekin DURU, Say, İstanbul 2017.

MARİN François Louis Claude M. Marin, Mısır ve Suriye Sultanı Selahaddin-i Eyyûbî'in Tarihi, (çev.): Heval BUCAK, Avesta, İstanbul 2020.

MERÇİL, Erdoğan, “Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin Anadolu'daki Türk Devletleriyle Münasebetleri” Belleten, C. 54. Sayı 209.

MİNORSKY Vladimir, Pêşdiroka Selahaddin-i Eyyûbî, (çev.): Emin NAROZÎ ve Emine ONATLI, Avesta İstanbul 2008.

-----, V., “Mardin”, İA, VII. MEB, İstanbul 1978.

-----, V., “Kürtler”, İA, VI. MEB, İstanbul 1977.

- MOHAMMED, Arie, Shareef, “Zengîler ile Eyyûbîler Arasındai İlişkiler (566-631/1171-1233),” (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Yüksek Lisans), Van 2018.
- MONTEFİORE, Simon Sebag, **Kudüs Bir Şehrin Biyografisi**, (çev.): Cem DEMİRKAN, Pegasus Yayınları, İstanbul 2016,
- MÖHRING Hannes, Selahaddin-i Eyyûbî Eyyubi Sultan ve Dönemi (1138-1193), (çev.): Orhan ARAS, Runik Kitap, İstanbul 2020.
- MUSTAFA, Şakir, Selahaddin-i Eyyûbî el-Fârisü'l-Mücâhid ve'l-Melikü'z-Zâhid el-Müfteraa Aley, Dârü'l-Kâlem, Üçüncü Baskı, Dımaşk 2014.
- NICOLLE David, Osprey Büyük Komutanlar Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî, (çev.): Doğan Mert DEMİR, Kronik, İstanbul İstanbul 2021.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “Hısn-ı Keyfâ”, DİA, XVI. TDV, İstanbul 1997.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “İbnü'l-Esîr, İzzeddin” DİA, XXI. TDV, İstanbul 2000.
- , Abdülkerim, “Bündârî” DİA, VI. TDV, İstanbul 1992.
- ÖZER, Ahmet, Beş Büyük Tarihi Kavşakta Kürtler ve Türkler, 2. Baskı, Hemen Kitap, İstanbul 2010.
- POLAT, Ziya, Eyyûbîler Siyasi Tarih, İlahiyat, Ankara 2020.
- RUNCIMAN Steven, Haçlı Seferleri Tarihi, Kudüs Krallığı ve Frank Doğu 1100-1187, II, (çev.): Fikret İŞILTAN, TTK, Ankara 1987.
- Steven, Haçlı Seferleri Tarihi Akkâ Krallığı ve daha sonraki Haçlı Seferleri, III, (çev.): Fikret İŞILTAN, TTK, Ankara 1987.
- SÂMÎ, Şemseddin Kâmûsü'l-A'lem Tarih ve Coğrafya Lügatı, I-V. Mihran Matbaası, İstanbul 1889.
- SEVİM, Ali, “İbnü'l-Adîm” DİA, XX. TDV, İstanbul 1999.
- , Ali, “Sıbt İbnü'l-Cevzi” DİA, XXXVII. TDV, İstanbul 2009.
- SEYYİD, Eymen Fuad, “Makrîzî” DİA, XXVII. TDV, İstanbul 2003.
- , Eymen Fuâd, “Kahire”, DİA, XXIV. TDV, İstanbul 2001.
- SORERNHEIM, “Salâh-ad-Din Eyyûbî”, İA, X. İstanbul 1979.

- ŞEŞEN, Ramazan, Eyyûbîler (1169-1260), İsam, İstanbul 2012.
- , Ramazan, “Eyyûbîler”, VI. (Ed.): Hakkı Dursun YILMAZ Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Çağ Yayınları, İstanbul 1992, (301-432).
- , Ramazan, “el-Melikü’l-Âdil I”, DİA, XXIX. TDV, Ankara 2004.
- , Ramazan, “İmâdüddin el-İsfahânî”, DİA, XXII. TDV, İstanbul 2000.
- , Ramazan, “Âdîd-Lidînillâh”, DİA, I, TDV, İstanbul 1988.
- , Ramazan, “Eyyûbîler”, DİA, XII, TDV, İstanbul 1995.
- , Ramazan, Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî ve Dönemi, Birinci Baskı, Bilge Kültür-Sanat, İstanbul 2018.
- , Ramazan, “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, DİA, XXXVI, TDV, İstanbul 2009.
- , Ramazan, “Harraz”, DİA, XVI. TDV, İstanbul 1997.
- TAKKUŞ, Suheyl Muhammed, Târihü’l-Eyyûbiyyin Fi Mısır ve Bilâdi’ş-Şam ve İklimi El-Cezîre, Dârü’l-Nefâis, İkinci Baskı, Beyrut-Lübnan, 2008.
- TAŞDEMİŞ, Mehmet, “Mardin”, DİA, XXVIII, TDV, Ankara 2003.
- TOMAR, Cengiz, “Şâver b. Mücîr”, DİA, XXXVIII, TDV, İstanbul 2010.
- , Cengiz, “İbn Vâsıl” DİA, XX. TDV, İstanbul 1999.
- , Cengiz, “Taberiye”, DİA, XXXIX. TDV, İstanbul 2010.
- TURAN, Abdulkadir, “Nûreddin Mahmud Zengî ve Devri”, (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Doktora), Sakarya 2018.
- TURAN, Abdulkadir, Selahaddin-i Eyyûbî Sonrası Eyyûbîler, Birinci Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul 2021.
- TYRENSİS, Willermus, Haçlılar Türkler Karşısında Haçlı Kroniği III (1143-1184) Ergin Ayan (Çev.), Kronik, İstanbul 2019.
- ULUDAĞ, Süleyman, “İbn Haldûn” DİA, XIX. TDV, İstanbul 1999.
- UTKU, Nihal Şahin, “Kızıldenizin Kaybolan Liman Şehirleri Şuaybe-Car-Kulzüm-Aybaz” Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi”, 2014, Sayı: 2, Cilt XIX. (121-136).

YAKIT, İsmail, “Selahattin Eyyubî’nin Nesebi”, Belleten Cilt 83, Sayı 297, Ağustos 2019.

YÜREKLİ, Tülay, “Zengîler Döneminde Musul ve Çevresi”, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü-Doktora, 2009.

ZEYÂN Corcî, İslam Uygarlıkları Tarihi (çev.): Nejdî GÖK, İletişim, İstanbul 2010.

WİET, G. “Şîrkûh”, İA, XI. MEB, İstanbul 1978.

İNTERNET KAYNAKLARI

ATAOĞLU, Remzi, “Artuklu-Eyyubî İlişkileri”, Tarih İnceleme Dergisi, 1995, Cilt 10, Sayı 1, 71-90.

BARCA İbrahim, ‘Uluslararası Selâhaddîn Eyyûbî Sempozyumu’, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi • Cilt: 3 • Sayı 2 2016.

ÇAKIROĞLU, Hülya, “Müferricü’l-Kurûb’a Göre Eyyûbî Sultanlarının Örnek Davranışları”.

GÜNDÜZ Osman, “İktidara Uzanan Yolda Eyyûbî Ailesinin Serüveni”, TAED, 2012, Sayı 48. 387-405.

İNCE, Fatma, “Nûreddîn Zengî Mahmud b. Zengî ve Selâhaddin Eyyûbî İlişkileri”, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 2019, CİLT 6, Sayı 3.

ORTAYLI, İlber, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/kudus-un-fethi-1412380>.

POLAT, Yusuf, “Orta Çağ Batı Kaynaklarına Göre Selahaddin-i Eyyûbî Eyyûbî”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, Sayı 55.

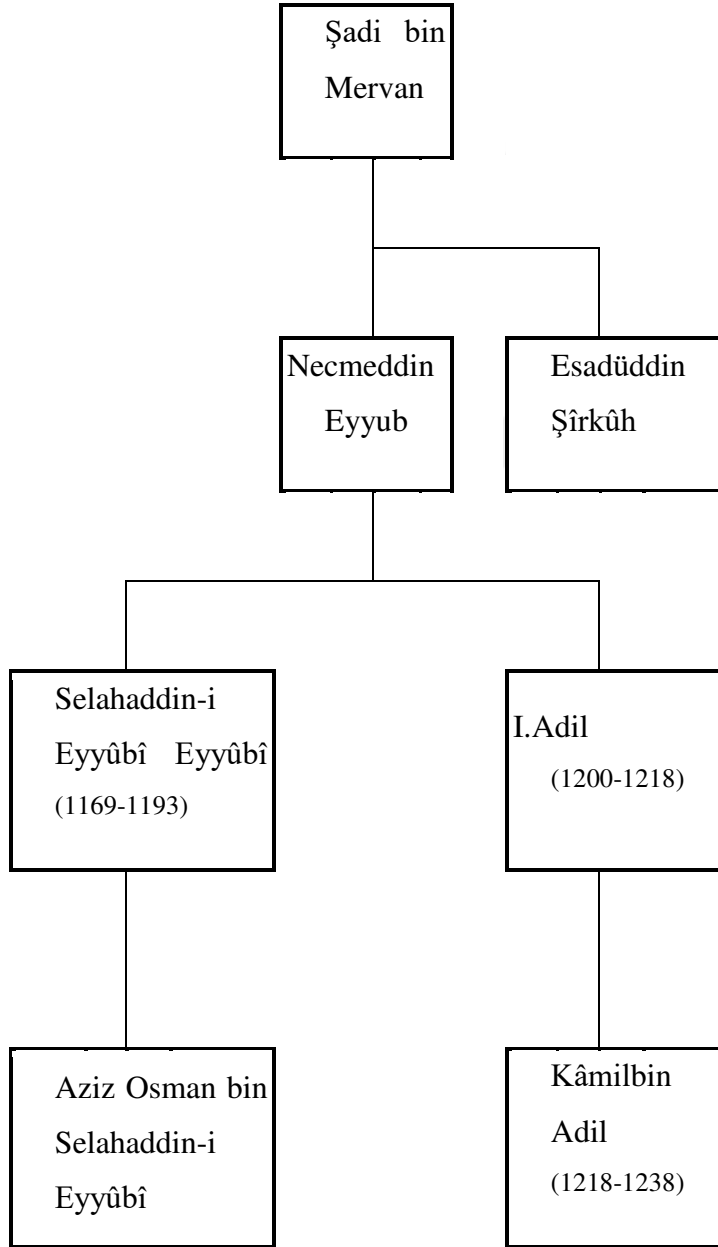
EKLER

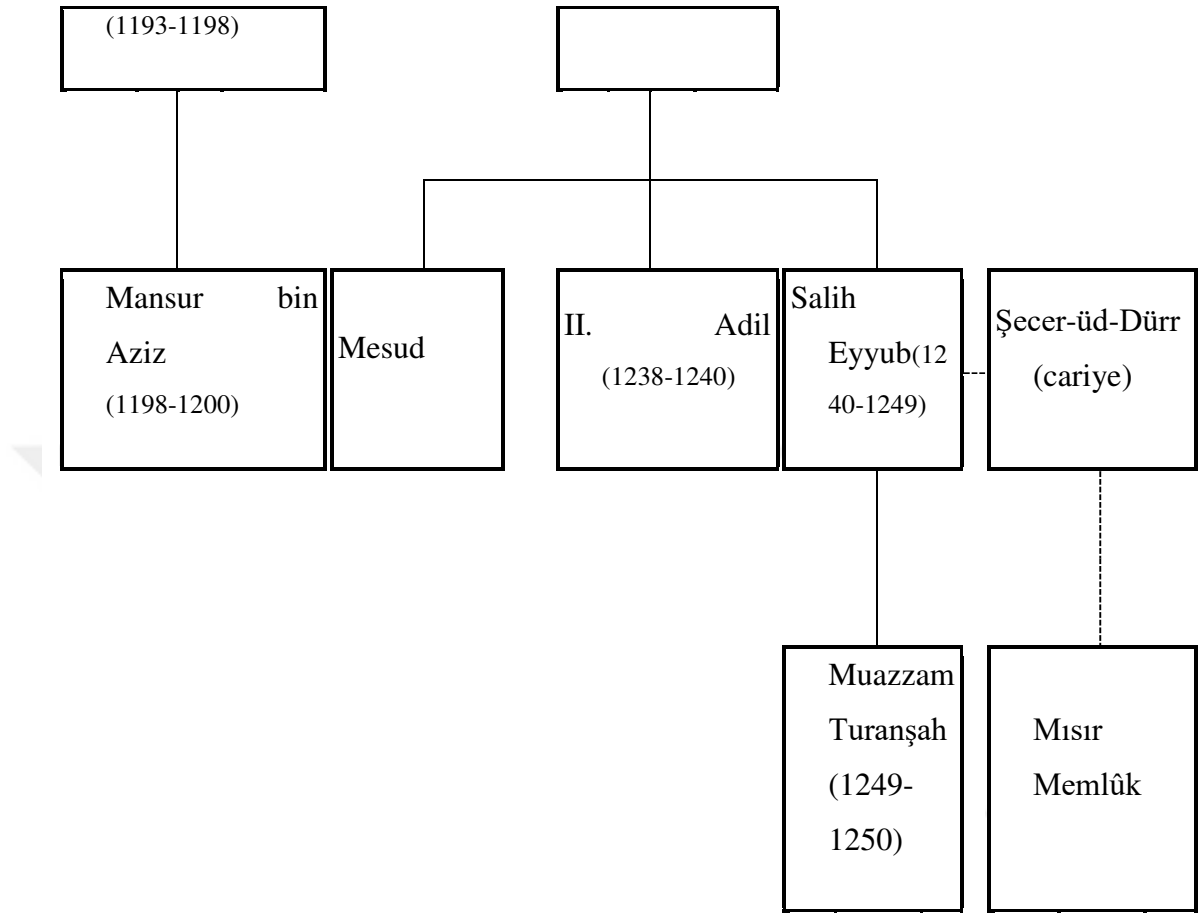
EK:1 EYYÛBÎLERİN SAHİP OLDUĞU EN GENİŞ SINIRLAR¹²²⁶

¹²²⁶ [https://www.wikiwand.com/tr/Eyy%C3%BBb%C3%AEler#/google_vignette,\(10.06.2022\).](https://www.wikiwand.com/tr/Eyy%C3%BBb%C3%AEler#/google_vignette,(10.06.2022).)

EK: 2 MISIR EYYÛBÎ HÜKÜMDARLARININ SOYAĞACI

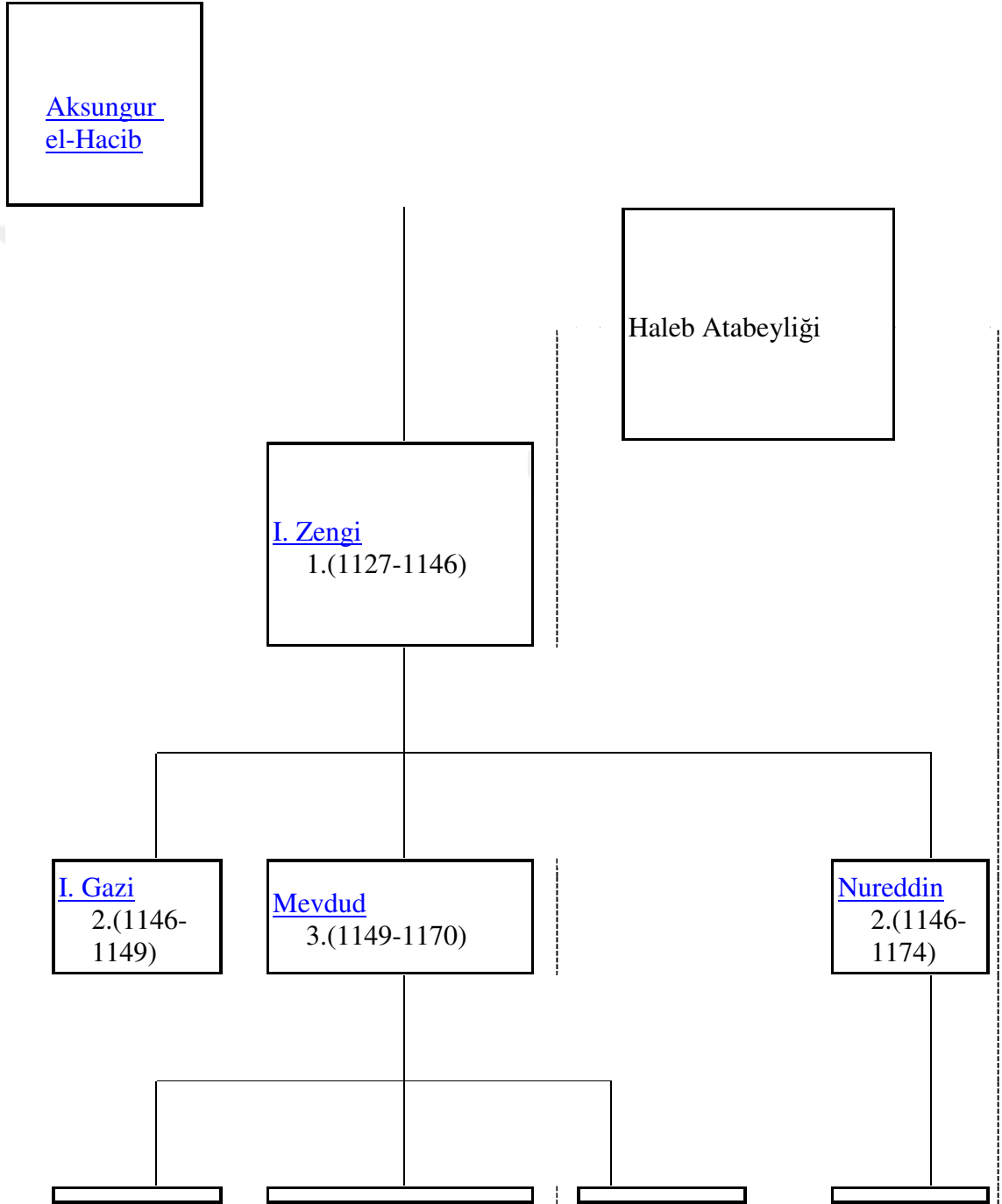

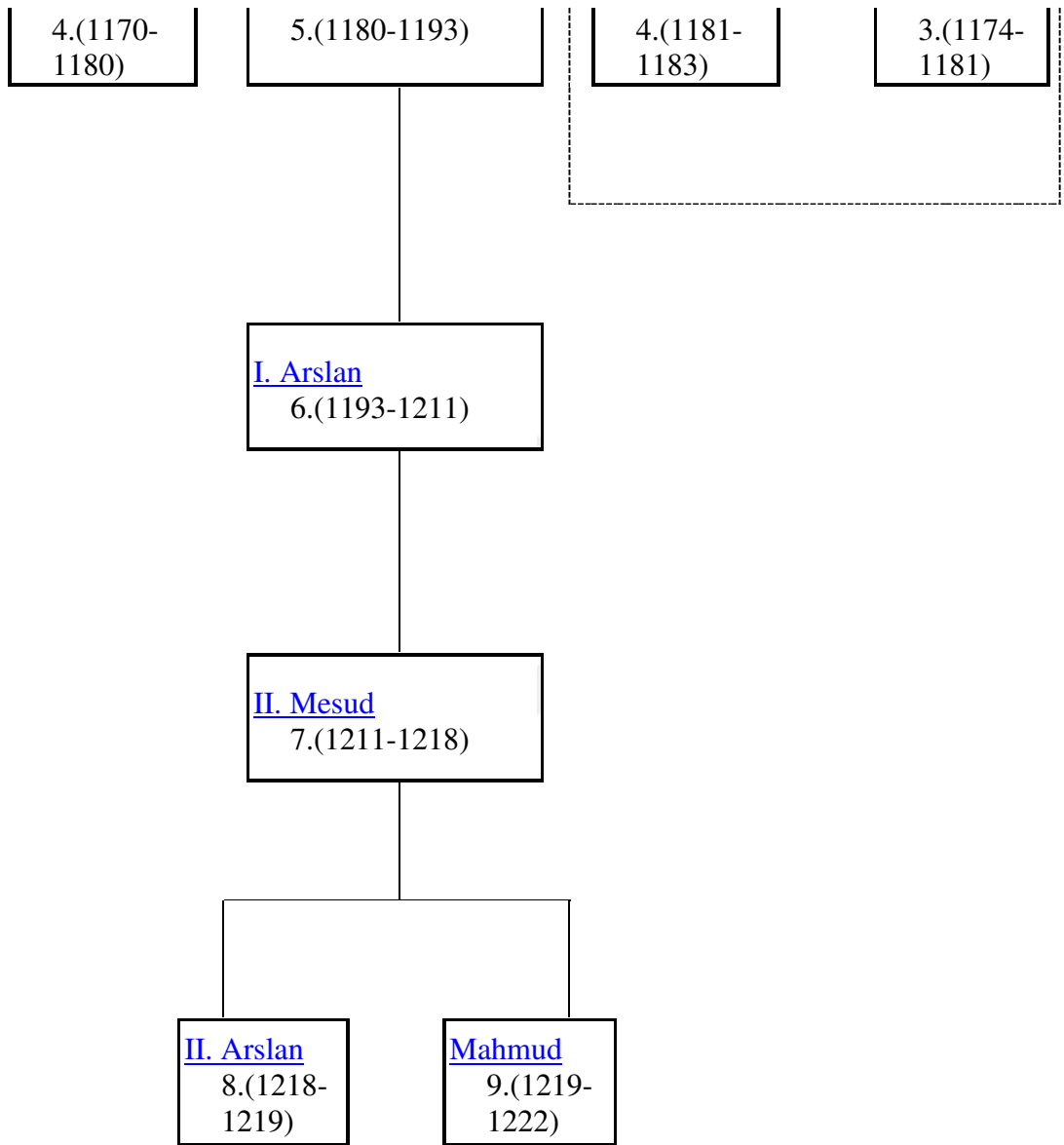
EK: 3 ZENGÎLERİN SAHİP OLDUĞU EN GENİŞ SINIRLAR¹²²⁷

¹²²⁷<https://tr.wikipedia.org/wiki/Zengiler>

EK: 4 ZENGÎ HÜKÜMDARLARININ SOY AĞACI

EK: 5 KRONOLOJİ

- 1131 Necmeddin Eyyûbî'nin Tikrit'te İmaduddin Zengî'nin hayatını kurtarması
- 1138 Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Şîrkûh'un Musul'a gidip İmaduddin Zengî'nin ordusuna katılması
- 1146 Şîrkûh'un İmaduddin Zengî'nin ölümünün ardından oğlu Nûreddîn Zengî tarafından Haleb'te kurulan devlete yer alması
- 1154 Nûreddîn Zengî Dimaşk'ı alırken Şîrkûh ve Necmeddin Eyyûbî'nin katkıları
- 1163-69 Şîrkûh'un Mısır Seferleri
- 1171 Eyyûbîlerin Mısır'da kendi devletleri kurması
- 1174 Nûreddîn Zengî'nin ölümünün akabinde Selahaddin-i Eyyûbî'nin Dimaşk'ı alması
- 1175 Selahaddin-i Eyyûbî'nin sultan olması ve egemenliğini Haleblilere kabul ettirmesi
- 1183 Selahaddin-i Eyyûbî'nin Zengîlerin Haleb koluna son vermesi
- 1185 Musul yönetimi Selahaddin-i Eyyûbî'ye tabi olması ve adına hutbe okutması
- 1220 Melik Eşref'in Zengîlerin Sincar koluna son vermesi